H. PIRSONS

DIKENSS

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Heskets Pirsons
Dikenss
Sērija «Ievērojamu cilvēku dzīve»

Dikenss man nozīmē mazā provinces pilsētiņā uzauguša bērna aizrautīgo lasīšanu, viņš nozīmē mana mūža pirmo bibliotēku, kur zem griestiem piekārtas lampas stāv gludi sasukājusies sieviete ar brillēm, ģērbusies melnā kleitā ar baltu apkaklīti. Es biju atnācis pēc «Deivida Koperfīlda», un, lai gan barjera bija pārāk augsta — vismaz man — un dāma ar balto apkaklīti šķita neparasti stingra, es piespiedos nelaisties ļekās. Tā manā dzīvē sākās Dikensa posms — posms, kas patiesībā turpinās vēl šobaltdien. Kā gan citādi izskaidrojams pārsteigums, kas mani pārņem, kad es Dikensa varoņos ieraugu savus paziņas un reizēm arī pats sevi?

Izdevniecība «Liesma» Rīga 1976
Hesketh Pearson Methuen Co., Ltd. London
No angļu valodas tulkojusi Ilga Melnbārde Mākslinieka N. Uvarova nofoimējums
© Tulkojums latviešu valodā, «Liesma», 1976

•
• Sērija «Ievērojamu cilvēku dzīve» iznāk šādi darbi:
• PIRMIE VĒROJUMI
• PIRMĀ MĪLESTĪBA
• NEPĀRSPĒJAMAIS BOZS
• DOMSTARPĪBAS
• LIELAIS MOGOLS 44
• DARBS UN ATPŪTA
• KVILPS UN TAPERTITS
• KOPĀ AR KUNDZI
• CEĻOJUMA AUGĻI
• UZTRAUKUMI UN NEMIERS
• C.D. UN D.C.1
• REDAKCIJAS DARBI u. c.
• DRŪMAIS SOCIĀLISMS
• JAUNS DRAUGS.
• DZIRKSTEĻU ŠĶILEJS
• MĀJAS DZĪVE
• NESASKAŅAS
• NEAIZMIRSTAMAS VIETAS
• PĒDĒJĀ MILA
• BEZ KUNDZES

- FELO DE SE »
- V. KAVERINS DIKENSS
- GALVENIE FAKTI ČĀRLZA DIKENSA DZĪVE UN DAIĻRADE
- SATURS
- notes
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33
  - 34
  - 35
  - 36
  - 37
  - 38
  - 39

- ○ 40
- ○ 41
- ○ 42
- ○ 43
- ○ 44
- ○ 45
- ○ 46
- ○ 47
- ○ 48
- ○ 49
- ○ 50
- ○ 51
- ○ 52
- ○ 53
- ○ 54
- ○ 55
- ○ 56
- ○ 57
- ○ 58
- ○ 59
- ○ 60
- ○ 61
- ○ 62
- ○ 63
- ○ 64
- ○ 65
- ○ 66
- ○ 67
- ○ 68
- ○ 69
- ○ 70
- ○ 71
- ○ 72
- ○ 73
- ○ 74
- ○ 75
- ○ 76
- ○ 77
- ○ 78
- ○ 79
- ○ 80
- ○ 81
- ○ 82
- ○ 83

- ○ 84
- ○ 85
- ○ 86
- ○ 87
- ○ 88
- ○ 89
- ○ 90
- ○ 91
- ○ 92
- ○ 93
- ○ 94
- ○ 95
- ○ 96
- ○ 97
- ○ 98
- ○ 99
- ○ 100
- ○ 101
- ○ 102
- ○ 103
- ○ 104
- ○ 105
- ○ 106
- ○ 107
- ○ 108
- ○ 109
- ○ 110
- ○ 111
- ○ 112
- ○ 113
- ○ 114
- ○ 115
- ○ 116
- ○ 117
- ○ 118
- ○ 119
- ○ 120
- ○ 121
- ○ 122
- ○ 123
- ○ 124
- ○ 125
- ○ 126
- ○ 127

- ○ 128
- ○ 129
- ○ 130
- ○ 131
- ○ 132
- ○ 133
- ○ 134
- ○ 135
- ○ 136
- ○ 137
- ○ 138
- ○ 139
- ○ 140
- ○ 141
- ○ 142
- ○ 143
- ○ 144
- ○ 145
- ○ 146
- ○ 147
- ○ 148
- ○ 149
- ○ 150
- ○ 151
- ○ 152
- ○ 153
- ○ 154
- ○ 155
- ○ 156
- ○ 157
- ○ 158
- ○ 159
- ○ 160
- ○ 161
- ○ 162
- ○ 163
- ○ 164
- ○ 165
- ○ 166
- ○ 167
- ○ 168
- ○ 169
- ○ 170
- ○ 171

- ○ 172
- ○ 173
- ○ 174
- ○ 175
- ○ 176
- ○ 177
- ○ 178
- ○ 179
- ○ 180
- ○ 181
- ○ 182
- ○ 183
- ○ 184
- ○ 185
- ○ 186
- ○ 187
- ○ 188
- ○ 189
- ○ 190
- ○ 191
- ○ 192
- ○ 193
- ○ 194
- ○ 195
- ○ 196
- ○ 197
- ○ 198
- ○ 199
- ○ 200
- ○ 201
- ○ 202
- ○ 203
- ○ 204
- ○ 205
- ○ 206
- ○ 207
- ○ 208
- ○ 209
- ○ 210
- ○ 211
- ○ 212

Heskets Pirsons
Dikenss

I

Sērija «Ievērojamu cilvēku dzīve» iznāk šādi darbi:

J. KALNIŅŠ. ANDREJS PUMPURS
D. VEISS.* RODĒNS
E. STONS. JŪRNIEKS SEgLOS
A. ALDANS-SEMJONOVS. CERSKIS
J. NIEDRE. ES BIJU, ESMU, BŪŠU DRĪZ ...
L. BORISOVS. AR KATRIONAS KAROGU
S. CVEIGS. MAGELANS
Z. RENUĀRS. RENUĀRS
K. ANDREJEVS. ŽILS VERNS
B. GRIBANOVS. HEMINGVEJS
E. HJŪZS. BERNARDS ŠOVS
V. SAFONOVS. HUMBOLTS
A. MORUĀ. OLIMPIO JEB VIKTORA IGO DZĪVE
M. BRAGINS. KUTUZOVS
M. KOLESNIKOVA, M. KOĻESŅIKOVS. RIHARDS ZORGE M. JANOVSKA. ROBERTS KOHS
M. MENDELSONS. MARKS TVENS
J. LAVRECKIS. ERNESTO ČE GEVARA
J. CURĻONĪTE. ATMIŅAS PAR M. K. ČURĻONI
TEODORS-VALENSĪ. BERLIOZS
L. GROSMANS. DOSTOJEVSKIS
T. GLADKOVS, A. LUKINS. NIKOLAJS KUZŅECOVS

H. PIRSONS
DIKENSS

PIRMIE VĒROJUMI

ādu vakaru 1812. gada sākumā simpātisks ierēdnis no flotes finansu pārvaldes Portsmutā aizveda savu sievu uz balli. Nākamajā dienā, septītajā februārī, piedzima viņu otrais bērns — Čārlzs Dikenss, un, lai gan minēto faktu cēloņsakarība nav pierādāma, ir grūti atvairīt iespaidu, ka balles satraukums un tā izraisītais negaidītais rezultāts zināmā mērā ietekmējis cilvēku, kurš īsti laimīgs jutās, ja apkārt kūsāja rosme, un kura izdarības bieži vien šķita ekscentriskas.

Nedz raksturā, nedz nosliecēs viņš, patiesību sakot, nebija līdzīgs vecākiem. Viņa tēvs Džons Dikenss, kura tēvs un māte no sulaiņa un istabmeitas bija uzkalpoju-šies par virssulaini un saimniecības vadītāju, bija jauks laipnas dabas cilvēks, jautrs, bezrūpīgs, devīgs un sirsnīgs, kaut arī mazliet ārišķīgs; viņam patika joku stāsti un pārāk labi garšoja vīns un viskijs. Māte, kas sabiedriskā ziņā stāvēja augstāk par tēvu, jo daži viņas radinieki kalpoja valsts iestādēs, bija maiga, laipna, taisnīga dvēsele, tikai diezgan vientiesīga. Viņa nepavisam nespēja ietekmēt vīru un tikt galā ar dzīves likstām, ko sagādāja viņa labsirdīgā, taču galīgi aplamā ģimenes saimniecības vadība.

Kad Čārlzam bija gandrīz pieci mēneši, ģimene pārcēlās no viņa dzimšanas vietas Mailendterasē uz Hokstrītu Port-sijā, kur palika līdz tūkstoš astoņsimt četrpadsmitajam gadam, kad atgriezās Londonā. Neilgi pirms nāves Dikenss Portsmutā publiski lasīja fragmentus no saviem darbiem un reiz, pastaigādamies ar impresāriju pa ielām, ievēroja kādas terases nosaukumu.

— Ko jūs teiksit! — viņš pabrīnījās. — Es taču te esmu dzimis!

Tomēr mājas numuru viņš neparko neatcerējās. Abi staigāja šurp un turp. Sākumā Dikenss norādīja uz kādu māju, teikdams, ka droši vien viņš dzīvojis te, jo nams viņam gaužām atgādinot tēvu, tad Izvēlējās otru, jo tas izskatoties pēc tāda, kurā varētu būt dzimis cilvēks, kas vēlāk to pametis; pēc tam apstājās pie trešā — tieši šī māja un neviena cita varējusi būt pajumte tādam vārgam, nīkulīgam bērnam, kāds Dikenss toreiz bijis. Tā turpinājās tikmēr, kamēr terasē nepalika nevienas mājas, kurā viņš nebūtu dzimis. Vēlāk rūpīgāki pētnieki noteica vietu precīzi: Komēršelrouda 387, Mailendā, Lendportā. Taču Dikensa neparastās novērošanas spējas bija sākušas izpausties nepilnu divu gadu vecumā, jo pieaudzis viņš atcerējās savas

ģimenes nākamās mājvietas dārzu Hokstrītā, kur bija ģenģerējis pie rokas vecākajai māsai un aukle abus pieskatījusi pa virtuves logu. Viņam bija spilgti palicis prātā, kā viņš vests skatīties karavīru apmācības un kā, ģimenei aizbraucot no Portsmutas, zemi klājis sniegs.

No 1814. gada līdz 1817. gadam Dikensi palika Londonā, pēc tam pārcēlās uz Četemu, kur Džons Dikenss ieņēma atbildīgu amatu kuģu būvētavā. Viņa alga flotes finansu pārvaldē pakāpeniski pieauga no simt desmit līdz trīssimt piecdesmit mārciņām gadā. Četrus gadus viņi nodzīvoja Ordnensterasē 2 (tagad tas ir vienpadsmitais numurs) un nākamos divus Brukā, Sentmēripleisā 18. Sie gadi bija laimīgākais laiks mazā Čārlza mūžā. Nav šaubu, ka brieduma gados rakstniekam visjaukākie brīži bija tie, kad viņš rāmā mierā apcerēja senās dienas Četemā. Viņa uztverē bērnība bija «laiks, kas jāatceras visā mūsu vēlākajā mūžā kā jauks sapnis», un viņš pats to bija izjutis tik skaudri, ka spēja atsaukt atmiņā «ik sīkāko notikumu, pat nenozīmīgus vārdus un skatienus, kas dzirdēti vai redzēti viņās senajās dienās». Viņš nopētīja ikvienu cilvēku, ievēroja visu, izbaudīja klusu apceri un līksmu atklāsmi. Viņš bija slimīgs bērns, ko mocīja spazmas, un nepiedalījās citu zēnu rotaļās, kaut gan viņam patika atrauties no grāmatas, kas nu kuro reizi bija pagadījusies rokās, un noraudzīties, kā biedri draiskojas. Viņš sadraudzējās ar kādu vecāku kaimiņu puiku, ko vēlāk attēloja kā Stīrfortu; novēroja, kādas ieražas un dīvainības piemīt ļaudīm, kas dzīvoja tai pašā ielā, un uzkrāja šīs zināšanas, vēlāk izlietodams «Boza aprakstos»; tecēja tēvam līdzi uz Maitrinnu, kur kopā ar māsiņu Fanniju, kas bija gandrīz divus gadus vecāka par viņu, dziedāja viesiem; izrādīja možu interesi par pašdarbības teātri un gāja skatīties arī Šekspīra «Ričardu III» un «Makbetu» Karaliskajā teātrī Ročesterā. Mājās visi dziedāja, spēlēja teātri, deklamēja un skatījās attēlus ar burvju lukturi, Čārlzs ar tēvu devās izbraukumos pa upi un pastaigās ārpus pilsētas, un vairākas reizes abi gāja garām kādai mājai, kas atradās Gedshillā. Zēns teica, ka viņam tā gauži patīkot, un tēvs atbildēja — ja labi cītīgi strādāšot, kādu dienu varbūt tur arī dzīvošot. Kopā ar māsu vai viens pats Čārlzs izlodāja pili, katedrāli un Ročesteras ielas un sānceliņus, Četemas dokus, Kobemas parku, Kentas laukus un ielejas.

Lasīt un rakstīt Čārlzam iemācīja māte, no viņas zēns iepratās arī latīņu valodas pamatos, taču misis Dikensas biežās grūtniecības skološanos atkal un atkal pārtrauca, un tas, ka viņa bija spiesta ik pa laikam atraut uzmanību no puisēna un pievērsties pēdējam mazulim, atvēsināja zēna jūtas, jo viņam šķita, ka mātes mīlestība ir nepastāvīga. Vājā veselība liedza viņam citu zēnu sabiedrību un padarīja viņu noslēgtāku, nekā bērni parasti mēdz būt. Ar to arī izskaidrojams, ka viņš neprata īsti novērtēt māti un juta lielāku

siltumu pret tēvu, kas līdz vienpadsmit gadiem bija viņ£m tuvākais draugs. Īstenībā, kamēr māte citu pēc cita dzemdēja bērnus, vadīja saimniecību un mācīja lielākos, tēvs šķieda vairāk naudas nekā nopelnīja, kopā ar jautriem draugiem baudīdams diezgan vieglu dzīvi, aizņemdamies summas, ko nespēja atmaksāt, upurēdams savas ģimenes nodrošināto nākotni un mundri un bezrūpīgi laizdamies lejup pa nogāzi, kas neatvairāmi noveda viņu ar visu saimi parādu cietumā.

Laika posmā no 1810. gada līdz 1822. gadam misis Dikensa laida pasaulē septiņus bērnus. Divi no tiem nomira zīdaiņa vecumā. Astotais atskrēja 1827. gadā. Kad Čārlzam palika deviņi gadi, tēva finansiālais stāvoklis prasīja, lai izdevumus ierobežo, un Dikensi atstāja jauko mitekli Ordnensterasē un pārcēlās uz krietni lētāku māju Sentmēripleisā. Dzīve pēkšņi kļuva nopietnāka. Deklamācijas, dziesmas un burvju lukturis piemirsās. Čārlzs sāka iet skolā, kur spējīgs, jauns baptistu mācītājs pamudināja zēnu lasīt angļu klasiķus un ar savu līdzjūtību iemantoja Čārlza pateicību. Taču, lai arī naudas līdzekļi saruka, ģimenes mājas dzīve joprojām bija laimīga. Aukle Mērija Vellera raksturoja misis Dikensu kā «mīļu, labu māti un lielisku sievieti» un Čārlzu kā «ņipru puisēnu ar labsirdīgu, sirsnīgu, atklātu iedabu. Vairums bērnu parasti ķildojas, bet šis — nekad.» Viņa vēl piebilda, ka Čārlzam «deguns vienmēr iebāzts grāmatā». Viņš mēdza sēdēt, turēdams grāmatu kreisajā rokā, ar labo apņēmis tās locītavu, šūpodamies uz priekšu un atpakaļ un šņākuļojot vilkdams elpu. Viņš atrada kaudzi grāmatu, ko tēvs bija sabāzis mazā kambarītī, kas atradās augšstāvā blakus bērnistabai un ko neviens neapdzīvoja, un nu ik brīvu brīdi ziedoja «Roderikam Rendomam», «Pere-grīnam Piklam», «Hamfrijam Klinkeram», «Tomam Džon-sam», «Veikfīldas vikāram», «Donam Kihotam», «Žilam Blāzam», «Robinsonam Kruzo» un «Tūkstots un vienas nakts pasakām». Lasīšana tolaik viņam bija galvenā skola un vienīgais prieks dzīvē. Viņš iedomājās sevi šo romānu varoņu lomā un iztēlojās, ko darītu, ja būtu viņu vietā. «Veselu nedēļu ... es biju Toms Džonss. Es radīju pats savu Roderika Rendoma tēlu un vienu mēnesi pārvērtos par šo varoni... Kad es par to domāju, man acu priekšā allaž iznirst kāda aina: ir vasaras vakars, zēni rotaļājas kapsētā, bet es sēžu uz gultas un lasu, aizmirsis visu pasauli. Ik šķūnis mūsu mājas apkaimē, ik akmens plātne baznīcā, ik stūrītis kapsētā manā iztēlē saistījās ar šīm grāmatām un iemiesoja kādu slavenu vietu, kas tajās bija minēta. Esmu redzējis, kā Toms Paips rāpjas baznīcas torņa smailē, esmu vērojis, kā Streps ar mugursomu pār plecu atspiežas pret mūsu dārza vārtiņiem, lai atpūstos, un nekad neesmu šaubījies, ka komodors Tran-jens sarunājas ar misteru Piklu mūsu ciema mazajā alus zālē.» No tā mēs arī secinām, ka baznīcu un kapsētu, kuras Deivids Koperfīlds redzēja pa savas guļamistabas logu Blanderstonā pie Jārmutas, redzējis arī Čārlzs Di-kenss no savas guļamistabas

Sentmēripleisā, Četemā.

1823. gada sākumā visa ģimene pārcēlās uz Londonu, palika tikai Čārlzs, kuram droši vien nebija beigusies skola. Zēns sekoja pārējiem vēlāk. Džonu Dikensu aizsauca darbā uz Somersethausu ķ un viņš neapšaubāmi bija priecīgs, ka var aizmukt no saviem Četemas kredi- [1] loriem. Turpretī Čārlzu pārcelšanās dziļi skumdināja. Aiziet no skolas vienpadsmit gadu vecumā nozīmēja drausmīgu triecienu, un pārcelšanās uz Beihemstrītu 16 Remdenā jūtīgajam zēnam varēja šķist baismīgs kritiens, ja to salīdzināja ar finansu pārvaldes ierēdņa dzīvi Oetemā. Tiesa, ielas galā atradās Cigļa Māmiņas dārzs ar galdiņiem tējas dzeršanai, bet aiz tā aizvijās taciņas uz Krīta fermas dārziem, kuri atradās nepilnas jūdzes attālumā un kuros arī varēja dzert tēju; un vajadzēja tikai iziet pa parādes durvīm, lai ieraudzītu mežiem apaugušo Hempstedhillu. Tomēr ko gan nozīmēja šie lauku jaukumi, ja māja bija nožēlojama, kaimiņi — neaptēsti tumsoņas, ja par izpalīdzi varēja pieņemt tikai mazu bārenīti no Četemas darba nama un ja Čārlzam vajadzēja tīrīt visai ģimenei apavus, pieskatīt jaunākos brāļus un māsas, darīt mājas darbus un skraidīt apkārt ar dažādiem uzdevumiem! Viņš jutās galīgi vientuļš un pilnīgi novārtā pamests; draugu piemērotā vecumā nebija; trūka arī līksmās apziņas, ka viņš mācās un pieņemas gudrībā, apziņas, ko bija devusi skola. Viņam atņēma pat bērnības rotaļu biedreni, jo māsa Fannija sāka apmeklēt Karalisko mūzikas akadēmiju. Pēc daudziem gadiem viņš stāstīja kādam draugam, kā viņam sāpējusi sirds, pavadot māsu, kas braukusi mācīties, un noklausoties, kā visi mājinieki, asaras liedami, dod viņa* ceļā līdzi laba vēlējumus, bet par Čārlzu neliekas ne zinis.

Taču tāpat kā viņa īsto aicinājumu noteica Smoleta, Fīldinga[1] un Servantesa darbu lasīšana, tāpat arī īsto izglītību viņš ieguva Londonas graustos, kaut gan tobrīd to neapjauta. Viņš jau bija uzrakstījis kādu traģēdiju un sācis sacerēt stāstus «laika kavēklim mājās». Nu viņam bija lemts smelties jaunu materiālu tēlu radīšanai, klaiņojot pa pilsētu un tās drūmajām nomalēm. Sākumā Čārlzs apmierinājās ar Hempstedroudas[2] [3] apkaimi. Tad viņu pārņēma alkas pēc interesantākām dēkām. Vecākais mātesbrālis, valsts ierēdnis, vārdā Tomass Berovs, dzīvoja Džerardstrītā, Soho[4]; zēns viņu bieži apciemoja, un tā nu

Soho rajons kļuva par nākamo pētījumu objektu. Čārlza krusttēvs Kristofers Hafems, airu, mastu un takelāžas meistars, mita Čērčrovā, Laimhausā, un zēnu apbūra turienei raksturīgā jūras braucēju atmosfēra, nemaz nerunājot par īstendas dzīvi, ko viņš vēroja nākdams un iedams. Iemīļotas vietas bija Koventgārdena un Strends[1], un zēns stundām ilgi stāvēja uz ielu stūriem, skatījās apkārt, ielūkojās tumšos pagalmos un vēroja drūmo, smirdošo ieliņu iedzīvotājus. Tomēr visievērojamākā vieta bija Sevendaielsa[2]. «Kādas briesmīgas ainas man

te iegūla atmiņā! Kāda nabadzība, trūkums, netikumība!» viņš reiz izsaucās. Puisēnu, kas joprojām bija vārgs, maza auguma, pārāk jūtīgs un ko vēl arvien mocīja spazmas, šāda dzīves īstenība gan biedēja, gan arī neizsakāmi aizrāva. Neapzināti viņš uzkrāja savus vērojumus un izjūtas un visas šīs vietas, kā arī dažus to iedzīvotājus izmantoja vairākos stāstos gan kā fonu, gan kā varoņus.

Kamēr Čārlzs vairoja zināšanas, pamazām aptumšojās viņa tēva labā slava. Vietu Džonam Dikensam bija sagādājuši viņa mātes agrākie darba devēji, un viņš tanī turējās tāpēc, ka zaudēt to varētu vienīgi gadījumā, ja piesavinātos valsts naudu. Nav šaubu, ka viņš bija ļoti patīkams un labi ieredzēts cilvēks, taču dēla augstais vērtējums gan vairāk izskaidrojams ar vēsumu pret māti. «Zinu, ka tēvs bija labsirdīgākais un devīgākais no visiem cilvēkiem, kas jebkad dzīvojuši pasaulē. Viņa izturēšanās pret sievu, bērniem un draugiem gan slimībā, gan nelaimē, viss, ko vien atceros, pelnījis augstāko uzslavu. Es biju vārgulīgs bērns, un viņš ilgu laiku augām dienām un naktīm nenoguris pacietīgi sēdēja pie manas slimības gultas. Ja viņam ko uzdeva vai uzticēja, viņš to allaž izpildīja centīgi, apzinīgi, akurāti un godīgi. Viņš ir vienmēr nenogurstoši strādājis.» Tā kā galvenais, kas Čārlza tēvam tika uzdots un uzticēts, bija gādāt par sievu un ģimeni, augstais vērtējums jāpieņem ar dažām iebildēm. Džona Dikensa miermīlīgais raksturs, sabiedriskums un tieksme ikvienu viesmīlīgi uzņemt savā mājā iegrūda ģimeni postā un nabadzībā, atsvešināja sievas radus, kas vairs negribēja dāvāt naudu, kuru viņam labpatika saukt

[1] Koventgārdena — rajons blakus bijušajam Sv. Pētera klosterim Vestminsterā. Te atrodas slavenais Koventgārdenas operteātris un plaši p.T/iM.uns tirgus. Strends — viena no Londonas galvenajām ielām.

• Ni'vi'iulalolsa — graustu rajons, vieta, kur sastopas septiņas ielas.

par «aizņēmumu», un laupīja vecākajam dēlam izglītību un citu skolēnu sabiedrību. Nav šaubu, ka viens no iemesliem, kāpēc Čārlzs allaž tik labi atsaucās par tēvu un ar tādu mīlestību atveidoja viņu gan Mikobera, gan vecā Dorita tēlā, bija Džona Dikensa lielā sajūsma par zēna izpildītajām joku dziesmiņām; viņš līdz ar to kļuva par pirmo «publiku», kas prata novērtēt Čārlza talantu. Zēns juta tik dziļu pateicību par tēva rūpēm slimības laikā, par viņa draudzību labsajūtas brīžos un lepnumu par dēla priekšnesumiem, ka, pienākot īstajiem pārbaudījumiem, kad ģimenes galvas nesaprātīgais dzīves veids iegrūda puiku izmisumā, Čārlzs nekad nepiedeva mātei to, ar kādiem līdzekļiem viņa bezcerīgi pūlējās noturēties uz ūdens, kad vīra rīcības dēļ viss bija nogājis dibenā, kaut gan patiesībā viņa par to bija pelnījusi vienīgi uzslavu.

Kad pienāca krīze, nabaga misis Dikensa darīja visu, ko spēja,

taču šis «viss» patiesībā nebija nekas. Nolēmusi atvērt skolu, viņa noīrēja kādu māju Gauerstrītā[1], lika piesist pie parādes durvīm misiņa plāksnīti ar uzrakstu «Misis Dikensas mācību iestāde» un sūtīja Čārlzu, lai tas apkārtnes iedzīvotājiem iznēsā prospektus. Skolēnu uzņemšanai viņa nemaz negatavojās, un tas bija prātīgi darīts, jo mācību iestādei neviens nepievērsa ne mazāko uzmanību. Pa to laiku sakās nepatikšanas ar miesnieku un maiznieku, jo tie dīvainā kārtā uzskatīja, ka rēķini jāsamaksā. Ģimene dzīvoja pusbadā. Beidzās ar to, ka Džonu Dikensu arestēja un aizveda uz parādnieku cietumu. Raudādams rūgtas asaras, pūlēdamies apslāpēt elsas, Čārlzs neizsakāmi izmisis metās te pie tēva, te pie galīgi apjukušajiem tuviniekiem. Viņš dzirdēja pēdējo piezīmi, ko tēvs izteica pirms došanās uz Māršalsī[5][6] cietumu, — proti, ka viņam saule norietējusi uz mūžu, — un zēna sirds aiz sāpēm plīsa vai pušu. Drīz viņš devās uz Māršalsī — tēvu apciemot. «Tēvs mani gaidīja sarga būdā, un mēs uzgājām viņa istabā . . . Raudājām kā izkulti. Atceros, viņš man sacīja, lai uzskatot parādu

cietumu par brīdinājumu un ievērojot: ja cilvēks pelnot ■ divdesmit mārciņu gadā un izdodot deviņpadsmit mār

ciņas deviņpadsmit šiliņus un sešus pensus, tad viņš varot būt laimīgs, turpretī, tikko viņš iztērēšot šiliņu pāri saviem līdzekļiem, tā nokļūšot postā.» Čārlzs palika uz pusdienām, un tēvs aizsūtīja viņu augšstāvā pie kāda cita cietumnieka ar iesauku «kapteinis Porters» pēc naža un dakšiņām. «Es neko īpaši nevēroju, taču redzēju visu,» saka Deivids Koperfīlds, un, lai gan Čārlzs kapteiņa Portera kamerā uzkavējās tikai īsu mirkli, to atstādams, viņš bija paturējis atmiņā visu ar fotogrāfisku precizitāti, nemaldīgi uzminēdams, kas ir kapteiņa istabas biedrenes — netīrīgā sieviete un divas bālās meitenes. Pat bēdās nekas nepaslīdēja garām viņa šķietami izklaidīgajam, bet patiesībā skadrajam skatienam.

Tomēr tēva stāvoklis nebija tik drausmīgs kā zēna paša. No Gauerstrītas nama pamazām nozuda visa iekārta, un Čārlzs daudzreiz bija spiests iegriezties lombardos. Pirmās uz turieni aizceļoja grāmatas, viņa svētums, tām sekoja krēsli, gleznas, kamīna piederumi, galdi, fajansa trauki un tā tālāk, kamēr beidzot ģimenei vajadzēja mitināties divās istabās ar kailu dēļu grīdu. Redzēdams, kādos apstākļos Dikensi nonākuši, neliela zābakziedes izgatavošanas uzņēmuma pārvaldnieks Džeimss Lemerts[7], attāls misis Dikensas radinieks, kas Četemā un Kemdentaunā bija dzīvojis viņu mājā, ierosināja, lai Čārlzs nāk strādāt pie viņa noliktavā, piesolīdams sešus šiliņus nedēļā. Zēna vecāki ar šādu darījumu bija mierā. Čārlzam likās, ka lielāku apmierinājumu viņi nebūtu izjutuši pat tad, ja viņš, teicami pabeidzis slēgto skolu, gatavotos iestāties koledžā. Zābakziedes fabrika atradās Hangerfordstersā, tajā Londonas daļā, ko pēc dažiem gadiem

nojauca, lai celtu Čeringkrosas staciju un Hangerfordas tiltu. Noliktava atradās pie pašas upes netīrā, pussagruvušā ēkā, kas oda pēc trūdoša koka un ņudzēja no žurkām. «Mans pienākums,» Čārlzs rakstīja, «bija apklāt ziedes kārbiņas vispirms ar vaska papīra ripuli un tad ar zilu papīru, pēc tam apsiet ar aukliņu un tad glīti apgriezt papīru visapkārt vienādi, lai kārbiņa izskatītos tikpat švītīga kā aptiekā gatavotas ziedes trauciņš. Kad zināms skaits kār-

biņu bija sasniedzis šādu pilnības pakāpi, man vajadzēja visām uzlīmēt iespiestu etiķeti un tad ķerties pie jaunām. Divi trīs zēni apakšstāvā veica tādu pašu uzdevumu par mazāku algu. Pirmdienas rītā, kad es pirmo reizi ierados darbā, viens no viņiem, apsējis saplīsušu priekšautu, papīra cepuri galvā, uznāca augšā, lai parādītu man, kā rīkoties ar auklu un kā sasiet mezglu. Viņa vārds bija Bobs Feigins, un es atļāvos to krietni vēlāk izmantot «Oliverā Tvistā».»

Bobs Feigins bija vienīgais gaismas stars šajā zābakziedes valstībā; viņš izturējās pret Čārlzu kā pret «jaunu džentlmeni», aizstāvēja, kad citi puikas tam darīja pāri, lāgiem parotaļājās, bet reiz, kad zēnam uznāca kopš bērnības pazīstamā vēdersāpju lēkme, ari kopa viņu. «Es cietu tādas mokošas sāpes, ka aplupušajā kantora nišā man paklāja salmu guļvietu, un tur nu es valstījos pa grīdu, un Bobs pusi dienas mainīja sildītājus — viņš piepildīja tukšus apavu ziedes trauciņus ar karstu ūdeni un salika veselu rindu man pie sāniem. Man kļuva vieglāk, un pret vakaru es jutos jau pavisam labi, taču Bobs (kas bija augumā daudz garāks un vecāks par mani) negribēja ļaut man iet mājās vienam un nāca pavadīt. Es biju pārāk lepns, lai stāstītu viņam par cietumu. Vairākas reizes izmēģinājos tikt no viņa vaļā, taču Bobs Feigins savā labsirtlībā bija gluži kurls, un tā es atvadījos no viņa uz kāda nama kāpnēm netālu no Sader-kas tilta Sarijas pusē, teikdams, ka tas ir mans mājoklis. Tā kā viņam varēja ienākt prātā atskatīties atpakaļ, tad, cik atceros, drošības pēc pieklauvēju pie durvīm un sievietei, kas tās atvēra, pavaicāju, vai te dzīvo misters Roberts Feigins.»

Tanī laikā zēna īstās mājas bija Māršalsī cietums. Tā kā neviens nebija izrādījis ne mazāko vēlēšanos iepazīties ar misis Dikensas slavējamo mācību iestādi, nabaga sieviete, nodzīvojusi Gauerstrītā sešus mēnešus, 1825. gada martā savāca savus ģimenes locekļus un pārcēlās uz Māršalsī cietumu. Vīrs joprojām saņēma no flotes finansu pārvaldes algu — pāri par sešām mārciņām nedēļā, un, tā kā cietumā kreditori netraucēja, dzīve tur bija daudz mierīgāka nekā pēdējo dažu gadu laikā. Patiesībā tas nozīmēja jaunas dzīves sākumu, un ģimenes galva pat nedomāja atmaksāt parādu, par kuru bija arestēts. Čārlzs un Fannija uz cietumu dzīvot nepārcēlās, taču Čārlzs ik

svētdienu devās uz Karalisko mūzikas akadēmiju pēc māsas, un abi bērni savu brīvo dienu pavadīja kopā ar citiem. Sākumā zēns

mitinājās Kemdentaunā pie «kādas vecas dāmas, kas bija nonākusi spaidīgos apstākļos», — vēlāk tā kļuva pazīstama pasaulei kā misis Pipčina «Dom-bijā un dēlā». Taču puisēns te bija pusbadā un jutās tik nelaimīgs, ka lūdza tēva palīdzību, un viņam sameklēja bēniņu istabu netālu no cietuma Lentstrītā, Saderkā. Te iedzīvotāji pastāvīgi mainījās, «parasti tie pazuda naktī pirms īres maksas termiņa». Gan saimnieks, gan viņa sieva un dēls izturējās pret Čārlzu ļoti laipni un kopa kārtējās lēkmes laikā, izpelnīdamies sev vietu «Senlietu pārdotavas» lappusēs, kur pazīstami ar Gārlendu vārdu. Kāda cita to dienu paziņa apveltīja ar dažām īpašībām Marķīzi tai pašā grāmatā. Tā bija Četemas bārene, kas joprojām kalpoja Dikensiem. Čārlzs ik rītu sastapās ar viņu pie Londonas tilta un, gaidot, kamēr atvērsies cietuma vārti, izklaidēja viņu ar visādiem neparastiem stāstiem par Taueru, kuģu piestātnēm un ēkām, kas atradās redzes lokā. Arī pats viņš gandrīz ticēja stāstītajam. Brokastis un vakariņas viņš allaž ēda cietumā kopā ar ģimeni, taču doties turp pusdienās nebija laika, šajā ēdienu reizē viņš parasti apmierinājās ar kādu kafijmaizīti, pudiņa šķēli vai siermaizi, kam retumis piedzēra klāt glāzi alus. Reiz viņš ar maizes kukuli padusē iegāja Drūrileinā kādā Klērkortas ēdnīcā, kas bija slavena ar saviem bifštekiem, un palūdza nelielu porciju vēršgaļas. Viesmīlis, kas viņu apkalpoja, pasauca savu tikpat ziņkāro biedru, un, kamēr puika ēda, abi nenolaida no viņa ne acu. Citreiz Čārlzs iegāja krodziņā Parlamentstrītā netālu no Vest-minsteras abatijas un pajautāja saimniekam:

— Kā nāk glāze jūsu labākā — paša vislabākā ēla?

Uzzinājis, ka tas maksā divus pensus, viņš noteica: — Nu, tad ieteciniet man glāzi un, lūdzu, tā, lai būtu krietni daudz putu!

Saimnieks pakliedza sievu, un abi noņēmušies lūkojās uz zēnu. Kad puika bija iztaujāts krustām šķērsām un saņemtas atbildes, ko viņš uz labu laimi izgudroja, saimnieks iedeva viņam glāzi ēla un saimniece nomutēja. Tomēr tādi. gardumi Čārlzam reti bija pa kabatai.

Seši mēneši, ko viņš pavadīja zābakziedes uzņēmumā, sagādāja viņam neizsakāmu kaunu un ciešanas. Viņš jutās pazemots, pamests, nevarīgs, bez cerībām, pilnīgi

atšķirts no visa tā, kas darīja dzīvi panesamu. «Neviens nezināja slepenās mokas, ko es cietu, neviens nezināja, cik tās ir rūgtas,» viņš pēc daudziem gadiem atzinās kādā privātā vēstulē. Tā laika pārdzīvojumi ietekmēja viņu tik dziļi, ka viņš gan reizes desmit atgriezās pie tiem savos darbos, bet nekad nepieminēja tos sarunās ar paša bērniem, kas pirmo reizi uzzināja par notikušo no Forstera sarakstītās biogrāfijas[1]; tāpat arī, kamēr viss rajons nebija pārbūvēts līdz nepazīšanai, viņš netika gājis pat ne tuvu vietai, kur bija vergojis. «Mans vecākais dēls jau prata runāt, bet man vēl vienmēr ritēja asaras,

kad soļoju pa nomali, pa kuru kādreiz mēdzu nākt mājup,»[8] [9] viņš vēlāk atzinās.

Tomēr, lai cik vientuļš un nelaimīgs viņš jutās, klīzdams pa Adelfi ielām un arkām, interese par «cilvēcisko komēdiju» nekad neatslāba un ziņkāre neizsīka. «Kad vakaros ierados Māršalsī cietumā, man vienmēr patika klausīties, ko māte stāsta par dažādu iemītnieku likteņiem.» Kādu ainu viņš vēlākos gados atveidoja ar sev raksturīgo spilgto iztēli. Tuvojās karaļa dzimšanas diena, un šis fakts bija iedvesmojis Džonu Dikensu sastādīt petīciju, lai cietumniekiem piešķir zināmu naudas summu, kas ļautu viņiem iedzert uz valdnieka veselību. Lai būtu svarīgā notikuma aculiecinieks, Čārlzs todien atprasījās no darba. Cietumnieki sastājās rindā pie kameras durvīm un pa vienam nāca iekšā parakstīt petīciju. «Kapteinis Porters visiem pēc kārtas noprasīja: «Vai jūs vēlētos dzirdēt, kas te rakstīts?» Ja ienācējs kaut mirkli pavilcinājās ar atbildi, kapteinis skaļā, izteiksmīgā balsī nolasīja visu no sākuma līdz beigām. Atceros, ar kādu saldu baudu viņš izrunāja tādus vārdus kā «majestāte», «žēlīgā majestāte», «jūsu žēlīgās majestātes nelaimīgie pavalstnieki,» «jūsu majestātes labi pazīstamā devība», itin

kā vārdi būtu ēdami un mutē varētu sajust to brīnišķo garšu. Mans nabaga tēvs pa to laiku klausījās, izjuzdams vieglu pašapmierinātību, kā jau autors, un reizē aplūkodams (bez kāda ienaida) restu stieņus pretējā sienā.»

Kamēr ģimene vadīja dienas Māršalsī cietumā, Fannija Dikensa veiksmīgi mācījās Karaliskajā mūzikas akadēmijā, un reiz pienāca brīdis, kad daži no tuviniekiem devās noskatīties, kā viņa saņem godalgu. Čārlzam tas bija sāpīgs mirklis. «Nepanesama bija doma, ka man par to visu — proti, godpilnu sacensību un panākumiem — nav ko sapņot. Asaras lija pār vaigiem. Sirds sažņaudzās sāpēs. Tovakar, iedams gulēt, lūdzu dievu, lai atpestī mani no pamestības un pazemojumiem. Skaudību es nejutu, tomēr nekad vēl nebiju tā cietis.» Lūgšana drīz tika uzklausīta. 1824. gada aprīlī nomira Džona Dikensa māte; Džons mantoja apmēram divsimt piecdesmit mārciņas; viņa brālis samaksāja no tām parādu, un misters Dikenss atguva brīvību. Ģimene atgriezās Kemdentaunā, kādu laiku apmetās pie «spaidīgos apstākļos nonākušas vecas dāmas», ko mēs pazīstam kā misis Pipčinu, bet pēc tam noīrēja paši savu māju Džonsonstrītā, kur nodzīvoja trīs gadus. Pa to laiku zābakziedes uzņēmums bija pārcelts uz citu vietu netālu no Čendosstrītas un Bedfordstrītas krustojuma. Te Čārlzs ar pārējiem zēniem strādāja pie loga, jo tur bija gaišāks. Garāmgājēji varēja viņus redzēt. Kādu dienu fabrikā iegriezās tēvs un laikam jutās sašutis, ka Čārlzs itin kā izstādīts publikas apskatei. Lai nu bija kā būdams, bet Džons Dikenss nosūtīja aizvainojošu vēstuli Lemertam, un tas Čārlzu uz karstām pēdām atlaida. «Es rūgti raudāju — daļēji tāpēc,

ka mani atlaida tik pēkšņi, un daļēji tāpēc, ka darba devējs savā niknumā bezdievīgi zākājās par tēvu, kaut gan pret mani izturējās pavisam laipni... Atgriezos mājās, juzdams dīvainu atvieglojumu, kas drīzāk atgādināja nomāktību. Māte piedāvājās strīdu nokārtot un nākamajā dienā to arī izdarīja. Viņa pārnesa mājās vēsti, ka saimnieki aicinot mani rīt atkal ierasties darbā un devuši man glaimojošu raksturojumu. Esmu cieši pārliecināts, ka biju to pelnījis. Tēvs sacīja, ka fabrikā man vairs neesot ko meklēt, man jāejot skolā. Rakstu bez aizvainojuma un dusmām, jo zinu, ka šie notikumi padarīja mani par to, kas es esmu, taču visu savu mūžu neesmu aizmirsis un nekad arī neaizmirsīšu, jo aizmirst to nespēju, ka māte pārlieku dedzīgi

vēlējās sūtīt mani atpakaļ.» Mums jāsaprot gan māte, gan dēls. Misis Dikensa strādāja kā verdzene un, vadīdama saimniecību, sitās kā plika pa nātrēm, lai izaudzinātu bērnus, tāpēc viņa, gluži dabiski, raizējās, ka būs jāzaudē seši šiliņi nedēļā. Turklāt viņai ļoti gribējās saglabāt draudzīgas attiecības ar tiem radiniekiem, kas vēl nebija no viņiem novērsušies. Čārlzs, tikpat dabiski, nespēja mātes stāvokli saprast. Atgriešanās zābakziedes uzņēmumā viņam nozīmētu atgriešanos nebeidzamā postā; cerības tad būtu jāaprok. Mēs jūtam līdzi Čārlzam — ne tāpēc, ka viņam būtu taisnība un mātei ne, bet tāpēc, ka viņam bija divpadsmit gadu, turpretī mātei — krietni vairāk.

1824. gada beigās flotes finansu pārvalde Džonu Di-kensu atbrīvoja no darba, piešķirot simt četrdesmit piecas mārciņas lielu pensiju gadā, un gandrīz tūlīt pēc tam viņš ar kāda sava svaiņa protekciju dabūja vienā no Londonas laikrakstiem parlamenta reportiera vietu. Te viņam neapšaubāmi pavērās iespējas uzspodrināt viņa majestātes valstsvīru daiļrunību. Dēls Čārlzs kopš dažiem mēnešiem apmeklēja Velingtonhausas akadēmiju Hempstedroudā, internātā nedzīvodams, bet nākdams tikai uz stundām. Šai skolā zēns mācījās vairāk nekā divus gadus. Protams, tas bija laimīgs laiks kaut vai tāpēc vien, ka viņa jaunie biedri sociālā ziņā bija nesalīdzināmi pārāki par nesenās pagātnes paziņām un starp latīņu valodas teikumu analīzi un etiķešu līmēšanu pastāv krietni kvalitatīva atšķirība. Skolas direktors vai «Šefs», kā zēni viņu dēvēja, gan nemācēja neko citu kā vienīgi rīkoties ar nūju, tāpēc skolotāji salīdzinājumā ar viņu šķita gatavie visziņi. Dikenss rakstīja, ka Šefs allaž bijis pieklājīgs pret franču valodas pasniedzēju, «jo (mēs bijām pārliecināti), ja viņš aizvainotu francūzi, tas tūlīt sacītu kaut ko savā valodā un iegrūstu Šefu zēnu acīs mūžīgā negodā, tāpēc ka saprast viņš neko nesaprastu un atbildēt arī nevarētu». Par spīti tam, ka Šefs nebija savam amatam piemērots, vai arī tieši tāpēc liktenis viņam lēma daudz pilnvērtīgāku dzīvi nekā vairumam direktoru, jo viņš kļuva par misteru Krīklu «Deividā Koperfīldā».

Skolā Dikenss mācījās labi. Viņš apguva angļu un latīņu valodu,

deju, matemātiku un, galvenais, dziļu cieņu pret naudu. Zēns nopelnīja vairākas godalgas un galu galā kļuva par pirmo skolēnu. Tagad viņš bija visu

iemīļots, glīts, pievilcīgs, atjautīgs jaunietis cirtainiem matiem, allaž labā garastāvoklī. Kopā ar kādu citu zēnu viņi izdeva nedēļas laikrakstu, kas bija rakstīts uz vecu burtnīcu lapām. To varēja dabūt lasīt ikviens, kas bija ar mieru maksāt ar spēļu bumbiņām vai grifeles gabaliņiem. Skolas galvenā valūta bija grafīta stienīši, un šo dārgumu īpašniekus uzskatīja par bagātniekiem. Čārlzs rakstīja un uzveda lugas. Viena no tām — sacerēta baltajā pantā — stāstīja par kāda izlutināta skolēna tēva zvērībām. Luga bija tīrā izdoma, taču sagādāja autoram nepatikšanas. Čārlzs nodevās arī balto pelīšu dresēšanai, kas zēniem bija iemīļots laika kavēklis, un lieliski apguva ērmīgu žargonu, kuru pieaugušie nesaprata. Vārdu sakot, viņš jauki pavadīja laiku.

PIRMĀ MĪLESTĪBA

gada pavasarī Dikenss piecpadsmit gadu vecumā pabeidza skolu un nostājās aci pret aci ar pasauli, kuras skarbumu jau bija izbaudījis. Bērnības ainas šķita skatītas kādā citā dzīvē. «Tās patiešām ir burvju ainas, jo bērna fantāzija apvelta tās ar krāsām, kas spilgtumā pārspēj varavīksni. Un tās gaist gandrīz tāpat kā varavīksne.» Sākumā viņš dažas nedēļas kalpoja par izsūtāmo pie kāda advokāta Simondsinnā. Laikam tieši tur viņš iepazinās ar Tomasu Mitonu, tā paša kantora klerku, un sadraudzējās ar viņu uz mūžu. Tomēr kāds mātes radinieks atkal palīdzēja, un 1827. gada maijā mēs redzam Čārlzu Ellisa un Blekmora advokātu firmā Reimondbildingsā 1, Greiainnā, kur viņš astoņpadsmit mēnešus nostrādāja par klerku vai patiesībā par kurjeru. Pa šo laiku viņa alga pieauga no trīspadsmit šiliņiem sešiem pensiem līdz piecpadsmit šiliņiem nedēļā. Šis darbs lieti noderēja nākamajam romānu rakstniekam: dažs labs dīvains klients pārceļoja no šejienes uz «Pik-vika» un citu romānu lappusēm. Pēc kārtas dežurēdami pie atslēgas cauruma, klerki atreferēja advokāta konfidenciālās sarunas pārējiem biedriem. Kāds apmeklētājs, piemēram, nebija vedis sava saimnieka rēķinus «ar to stulbo precizitāti, ko ieraduma pēc uzskata par nepieciešamu». Otrs meklēja likuma aizsardzību pret kādu citu, kas viņu bija uzrunājis šādi: «Es tev tā vilkšu pa purnu, ka nākamreiz, kad tu paskatīsies spogulī, tu sevi nepazīsi.» Greis-innas telpas bija pilnas ar blaktīm un putekļiem, un Dikenss mēdza atcerēties kādu kantori, kas bijis tik netīrs, ka viņš, uz īsu brītiņu atlaizdamies uz kādas mēbeles, varējis atstāt tur pavisam skaidru apveidu. «Es paklusām mēdzu uzjautrināties, atstādams savus nospiedumus —

ja tā drīkst izteikties — visās istabās. Tā bija mana pirmā lielā tirāža.»

Kopā ar kādu jaunieti savā vecumā viņš klejoja pa Londonas ielām; cik vien maks atļāva, abi gāja uz teātri un dzēra alu, reizēm dzina jokus, reizēm dižojās tēlotā augstprātībā; ik sīkums viņus varen uzjautrināja, un paši sev viņi likās varen interesanti. Sevendaielsa vairs nebija šausmu vieta, tā kļuva, kā Dikenss drīz vien paskaidroja, par skatuvi, uz kuras norisinās jocīgi notikumi. «Ikviens, kas tveicīgā vasaras vakarā gāja cauri Seven-daielsai un redzēja sievas tērgojam māju priekšā, varēja nodomāt, ka te valda visburvīgākā saskaņa un ka

lielākus vientiesīšus par Daielsas iedzīvotājiem pat ar uguni nesameklēsi. Ak vai! Bodnieks kulsta savu ģimeni, grīdsegu tīrītājs, kas mēdz dauzīt paklājus, lieto darba metodes kopdzīvē ar sievu; otrā stāva dzīvoklis ar logiem ielas pusē kā rūgtu nāvi nīst trešā stāva dzīvokli ar logiem ielas pusē, jo šis trešais stāvs ar logiem ielas pusē tiepīgi danco virs viņa (tas ir, otrā stāva) galvas, kad viņš ar savu ģimeni grib likties dusēt; trešais stāvs ar logiem sētas pusē nedod un nedod mieru tā dzīvokļa bērniem, kura virtuve ir ielas pusē; īrs ik otro nakti slāj mājās piesūcies un metas virsū jebkuram, kas pagadās ceļā; otrā stāva dzīvoklis ar logiem sētas pusē tik vien zina kā bļaustīties. Karadarbība izvēršas starp stāviem; pat pagrabstāvs aizstāv savas vienlīdzīgās tiesības. Misis A. mērc pa ausi misis B. luteklītim, jo tas «vaigstot ģīmi». Misis B. uz karstām pēdām žauj virsū aukstu ūdeni misis A. atvasei, jo tā «nekaunīgi brūķējot muti». Iejaucas vīri — ķīviņš plešas plašumā, visi sāk villoties, un galu galā parādās policists.» Lai gan te minēti tveicīgi vasaras vakari, laiks deviņpadsmitā gadsimta divdesmitajos gados droši vien bija tikpat untumains kā divdesmitā gadsimta četrdesmitajos gados. «Londonā četras skaidras dienas pēc kārtas! Važoņus pārņēma revolucionārs nemiers, ielu slaucītāji sāka apšaubīt, vai vispār dievs mīt debesīs.»

Čārlzs joprojām dzīvoja kopā ar ģimeni, tagad Somers-taunā[10]. Tēvs prata stenografēt, un iespējams, ka tas pamudināja arī dēlu apgūt šo mākslu: viņš gribēja ar parlamenta, reportiera bloknotu rokā atvērt žurnālistu valstības vārtus. Ņemdams palīgos Gērnija stenogrāfijas

mācību, viņš ielauzījās dīvainajās zīmēs, kas angļu valodu padarīja līdzīgu ķīniešu hieroglifiem. Atrraksta māksla Čārlzam nedevās viegli, pat sapņos viņu vajāja punkti, ripuliši, līkumi un ķekši, kas atgādināja zirnekļa tīklus, raķetes vai mušu ķepiņas, taču jauneklis izēdās visam cauri un pēc pusotra gada jau bija pietiekami izveicīgs Stenografētājs, tā ka varēja atstāt advokātu firmu un, gaidot uz piemērotu darbu, pilnveidot savas zināšanas praksē Doktorskomonsā b

Doktorskomonsa tai laikā veica darbu, ko vēlāk uzņēmās Mantojumu leģitimācijas tiesa. Tā bija «vieta, kur izdeva laulību licences[2] mīlā tvīkstošiem pārīšiem, šķīra neuzticīgos, reģistrēja testamentus, ko sastādījuši cilvēki, kuriem bija ko atstāt, un sodīja pārsteidzīgus džentlmeņus, kas nelāgi apsaukājuši dāmas». Tie paši tiesneši izskatīja lietas, kas attiecās uz floti un baznīcu, un Di-kenss nevarēja vien beigt brīnīties, kāpēc ir pieņemts, ka baznīcu likumu zinātājiem jābūt arī speciālistiem jārlietās. Te viņam pirmo reizi it kā atvērās acis, un viņš saskatīja Anglijas tiesvedības kroplības un aplamības[3],

[1] Doktorskomonsa — juristu kolēģija, kam bija tiesības uzstāties tiesās, kurās izsprieda ģimeņu, mantojumu un baznīcu lietas, kā arī lietas, kas bija saistītas ar admiralitātes darbību. Kā šīs tiesas, tā

juristu kolēģiju likvidēja 1857. gadā. Nosaukumu «Doktorskomonsa» attiecināja arī uz ēkām, kurās aAadās kolēģija.

[2] Laulību licence — atļauja slēgt laulību, iepriekš trīs reizes neuzsaucot draudzes baznīcā. Licences pārdeva garīgās iestādes.

[3] Anglijas tiesu sistēma ir ļoti sarežģīta. Anglijai nav bijis un nav arī tagad likumu kodeksu. Tiesa pieņem lēmumus, pamatodamās uz ierašām, precedentiem tiesu praksē un tā saukto «taisnīgumu». Tiesas dalās galvenokārt pēc tiesību avotiem, tāpēc vienas un tās pašas lietas var izskatīt dažādās tiesās. Dikensa laikā Anglijā bija šādas tiesas: Karaļa tiesa, Vispārīgu prāvu tiesa, tiesa, kas nodarbojās ar maksātnespējas jautājumiem, miertiesas un policijas tiesas (šī tiesas parasti izskatīja civillietas, pamatodamās uz «ierašu jurisdikciju un precedentiem»), centrālā kriminăltiesa Oldbeilijā, tiesu sesijas (asīzes), kas notika trīs reizes gadā katras grāfistes lielākajā pilsētā un ko vadīja Londonā iecelti tiesneši, miertiesu kvartālu sesijas (tajās iztiesāja kriminăllietas), Doktorskomonsas tiesa un Kanclera tiesa (šī tiesa sprieda, pamatojoties uz «taisnīgumu», kas bija formulēts lorda-kanclera pavēlēs).

Tikt skaidrībā par tiesu kompetencēm, pamatojoties uz tiesību normām un precedentiem, kā arī atbilstoši vest lietas ir ļoti grūti, tāpēc Anglijā liela nozīme ir advokatūrai, kuras uzbūve laikam ir tikpat sarežģīta kā tiesu sistēma. Dikensa laikā pastāvēja šādas galvenās advokātu kategorijas: pilnvarnieki (atorniji vai solisitori), baristeri un sārdženti (tas ir, karaliskie advokāti, visietekmīgākie un pazīstamākie

ko paturēja uzmanības lokā visu mūžu. Likums un tā kalpi ieņēma nozīmīgu vietu viņa ieroču arsenālā, un nekad nevienai profesijai nav pievērsies tik skadrs skatiens kā šis. Tiesnešu un baristeru triki Dikensu uzjautrināja, turklāt viņš izdarīja interesantu atklājumu, proti: cilvēka liekulība, nepastāvība un līdz ar to smieklīgums atklājas tad, kad viņš nonācis uz liecinieku sola. Tāpēc Čārlzs pilnīgi pareizi secināja, ka laiks, kas pavadīts Doktorskomonsā vērojot, bijis visai derīgs posms viņa mūžā. Zināmu laiku viņam vajadzēja apmierināties ar vērojumiem. Tā kā viņš nebija saistīts ne ar vienu redakciju, tad, lai dabūtu darbu no atornijiem vai proktoriem, kā tos dēvēja garīgajās tiesās, vajadzēja paļauties pašam uz savu izmaņu. Vēlāk kāda firma uzdeva viņam stenografēt tiesas sēdes, un viņš metās darbā ar lielu dedzību, sizdamies cauri ar nopelnīto naudu un stipri izkopdams savu ātrraksta prasmi.

Lai gan gadus trīs viņš kārtīgi ik dienas ieradās Doktorskomonsā, šai laikā viņš papildināja arī izglītību, apmeklēdams Britu muzeju un uzcītīgi nododamies tur lasīšanai. Bez tam viņu ļoti vilināja teātris, tāpēc viņš pie kāda profesionāla aktiera privāti mācījās skatuves runu un kustības, iegaumēja no galvas daudzas lomas un stundām ilgi

sēdēja spoguļa priekšā, vingrinādamies, kā apsēsties krēslā, kā piecelties no tā, kā ieiet istabā un iziet no tās, kā paklanīties un paspiest roku, kā izpaust nicību, sajūsmu, mīlestību, naidu, cerības, izmisumu un visas pārējās izjūtas. Beidzot viņš lūdza, lai viņu noklausās Ko-ventgārdenas teātra[1] vadība, kas bija ar mieru, taču noliktajā dienā Dikenss saslima un nevarēja ierasties. Līdz nākamajai sezonai viņš bija kļuvis par veiksmīgu

baristeri). Zemākās kategorijas advokātiem — atornijiem un solisito-riem — nebija obligāti jāapgūst juridiskā izglītība, un viņi parasti ieguva nepieciešamās zināšanas, strādājot pieredzējušu juristu kantoros. Viņi kārtoja savu klientu juridiskās lietas, pārvaldīja to īpašumu, sagatavoja lietu izskatīšanai tiesā utt.

Atornijiem nebija tiesību uzstāties tiesas prāvā. To drīkstēja baristeri un sārdženti—karaliskie advokāti, kas bija mācījušies Inzofkortā, tas ir, tieslietu innos. '

Uzstādamies prāvās, baristeri un sārdženti nedrīkstēja uzņemt tiešus sakarus ar klientiem, bet sazinājās ar atorniju starpniecību.

[1] Koventgārdenas teātris bija viens no diviem Londonas galvenajiem teātriem. Līdz 1843. gadam tikai šis teātris drīkstēja inscenēt klasiskās drāmas un traģēdijas.

parlamenta reportieri, tāpēc domu par aktiera karjeru atmeta. Taču šajos gados bija noticis kaut kas daudz svarīgāks par mācīšanos spoguļa priekšā noskūpstīt paša roku — Čārlzs iemīlējās.

1829. gadā Dikensu ģimene dzīvoja diezgan pārtikusi. Tēvs saņēma pensiju un strādāja laikrakstā, Čārlzs pelnīja pietiekami, lai palīdzētu ģimenei, tāpēc Fannija varēja ielūgt viesos savus muzikālos draugus, un šajos vakaros dziedāja katrs, kam vien bija balss. Šo dziedātājputnu vidū bija kāds jauns puisis, vārdā Henrijs Kolle, kas bija saderināts ar bankas direktora Bīdnela meitu. Koliem iepatikās Čārlzs Dikenss, un viņš ieveda jaunieti Bīdnelu namā Lombardstrītā. Ģimenē bija trīs meitas, visas muzikālas, un Čārlzu tūlīt apbūra jaunākā — Marija, kas spēlēja arfu. Patika drīz vien pārauga kaislā mīlā, kas tomēr palika bez atbildes. Marija labprāt flirtēja un ar savām pēkšņajām kaprīzēm noveda Čārlzu gandrīz līdz neprātam. Te viņa bija mīļa un maiga, te vēsa un strupa, reizēm viņa izturējās brīnum laipni pret kādu citu pielūdzēju, lai sadusmotu Dikensu, reizēm dūdoja ar viņu, lai kaitinātu otro. Viņa i nedomāja precēt nabaga stenogrāfistu, kam acīmredzot nebija nākotnes, kaut arī viņa dziesmas bija uzjautrinošas, glītā āriene — patīkama, pielūgsme — glaimojoša. Viņa cienīja materiālus labumus, un viņas aprindās tos vafrēja solīt vienīgi rožainas izredzes Sitijā[11]. Taču flirtēt bija ļoti jauki, un ilgu laiku Čārlzs drīkstēja ticēt, ka Marija viņu mīl. Viņš strādāja tā, kā vēl nekad agrāk nebija strādājis. Vienīgais mērķis dzīvē tagad bija sasniegt tādu stāvokli, kas dotu iespēju piedāvāt viņai mājokli un

nodrošinātus ienākumus. Kad abiem bija pāri par četrdesmit, viņš rakstīja Marijai: «Man ir pilnīgi skaidrs, ka es sāku lauzties ārā no nabadzības un censties kļūt pazīstams ar vienu vienīgu neatlaidīgu domu par Jums.»

Tālaika notikumus viņš neaizmirsa nemūžam. Marija lūdza Čārlzu sameklēt zilu cimdu pāri, kas būtu pieskaņots viņas ģērbam, un Dikenss vēl pēc divdesmit pieciem gadiem skaidri atcerējās vajadzīgo nokrāsu. Kādu dienu viņš sastapa Mariju ar viņas māti un kādu draudzeni Kornhillā. Visas trīs bija nākušas pirkt tērpus.

Dikenss pavadīja viņas līdz modistes durvīm Sentmēri-eksā, un tur misis Bīdnela, negribēdama, lai Čārlzs arī nāk iekšā, visai nepārprotami pateica: «Un nu, mister Dikin, no jums mēs atvadīsimies.» Arī tas uz mūžiem iespiedās atmiņā. Beidzot viņš dabūja kādā laikrakstā parlamenta reportiera vietu un neskaitāmas reizes naktī starp diviem un trim mēroja ceļu no apakšnama līdz Lombardstrītai vienīgi tādēļ, lai palūkotos uz māju, kur viņa gulēja. Galvā šaudījās visādas dīvainas iedomas, kas bija saistītas ar Mariju. Vēlāk, spēdams beidzot saskatīt arī notikumu smieklīgo pusi, viņš savu uzvedību aprakstīja šādi:

«Gadus trīs četrus viņa neierobežoti valdīja pār manām domām un prātiem. Viņa bija vecāka par mani. Nav saskaitāmas tās reizes, kad bija notikušas Iedomātas Sarunas ar viņas māti par mūsu laulībām; pat Horess Volpols[12] nebija rakstījis vairāk vēstuļu, kā to darīju es, griezdamies pie šīs piesardzīgās dāmas ar lūgumu pēc viņas meitas rokas. Protams, man nebija ne mazākā nodoma šīs vēstules nosūtīt, bet tās rakstīt un pēc dažām dienām saplēst bija cildena nodarbošanās. Reizēm es tās iesāku šādi: «Cienītā kundze, domāju, ka lēdija, kas apveltīta ar tādām novērošanas spējām kā Jūs, lēdija, kam piemīt sievišķīga līdzjūtība pret jaunības dedzību — un šaubīties par to būtu tīrie zaimi, — ka tāda lēdija droši vien ir pamanījusi manu mīlu, manu dziļo, uzticīgo mīlu pret viņas burvīgo meitu.» Ja mana oma nebija tik dzīvespriecīga, es iesāku: «Esiet žēlsirdīga, cienītā kundze, esiet žēlsirdīga pret nelaimīgo pārgalvi, kas dziras pārsteigt Jūs ar savu atzīšanos, kuru Jūs nemaz neesat gaidījusi, ar atzīšanos, kuru viņš lūdz ziedot liesmām, tiklīdz Jūs būsit sapratusi, līdz kādām galvu reibinošām virsotnēm pacēlies viņa neprātīgi godkārais skatiens.» Citreiz — dziļā garīgā depresijā, kad Viņa bija aizgājusi uz ballēm, kur es netiku lūgts, — es rakstīju sirdi aizkustinošu zīmīti, ko grasījos pamest uz galda pēc aizkuģošanas uz pasaules malu. Piemēram: «Šīs rindas Ak-nē-nemūžam kundzei raksta roka, kura šai mirklī ir jau nezināmās tālēs. Nespēju diendienā ciest mokas, tvīkstot bezcerīgā mīlā pret daiļo, kuras vārdu te nenosaukšu. Cepināda-

mies Āfrikas tuksnešos vai saldams Grenlandes ledājos, es | utīšos daudz, daudz vieglāk nekā šeit.» (Šai brīdī mans «aprāts — tas ir

vēsāks — aptver, ka mana mīlas objekta ģimene tieši to vien vēlas.) «Ja es jebkad izniršu no tumsas, kur mīt pasaulei nepazīstamie, ja manu vārdu jebkad vēstīs Slavas fanfaras, tad tas būs viņas — manas mīļotās dēļ. Ja es jebkad sakrāšu zeltu, es to nobēršu pie viņas kājām. Bet, ja man lemts kļūt par barību Kraukļiem ...» Laikam es tā arī netiku pie skaidrības, ko īsti darīt šajā satriecošajā gadījumā. Mēģināju pabeigt ar vārdiem: «Tad tā būs arī labāk,» — taču, nejuzdamies pārliecināts, ka tā patiešām būs labāk, es sāku šaubīties, vai atstāt tālāk tukšu lapu — tas izskatītos gan iespaidīgi, gan baigi — vai arī noslēgumā uzšņāpt: «Ardievu!»»

Visu mūžu viņš atcerējās ikvienu sīkumu, kas saistījās ar Mariju. Ja viņš dzirdēja vai redzēja kaut ko tādu, kas atgādināja viņu — viņas vārdu, arfas spēli, paražu saraukt uzacis, — viņam sāpīgi sažņaudzās sirds un viss atkal iznira atmiņā. «Kopš tā laika esmu vienmēr uzskatījis — un palikšu šais domās līdz pat nāves stundai, — ka pasaule nav redzējusi uzticīgāku un pakļāvīgāku cilvēku par mani,» viņš teica Marijai, kad bija pagājis jau krietns laiks. «Iztēle, fantāzija, enerģija, kaisle, centība un apņēmība — viss, kas man ir, manā apziņā allaž saistījies un saistīsies ar cietsirdīgo mazo sievieti — ar Jums, kuras dēļ es, ne mirkli nedomādams, ar lielāko prieku būtu bijis gatavs mirt!» Viņš uzskatīja, ka var pateikties Marijai ne vien par saviem agrajiem panākumiem dzīvē, bet arī par krasām pārmaiņām raksturā. «Mana padevīgā pieķeršanās, viss mans maigums pret Jums, ko es izšķiedu tanīs grūtajos gados, kurus es kopš tā laika gan alkstu, gan bīstos atsaukt atmiņā, mani ietekmēja tik dziļi, ka es pieradu apvaldīt jūtas, lai gan tas nemaz nebija man raksturīgi, un sargājos izrādīt mīlestību pat pret saviem bērniem, tikko viņi pārauga zīdaiņa vecumu.»

Viņu mocīja briesmīgā nenoteiktība: vienu dienu Marija izturas šķietami mīļi — un viņš ir svētlaimes kalngalos, nākamajā dienā jaunā dāma ir gluži kā bez sirds — un Čārlzs jūtas bezgalīgi nomākts. Viņš aizrakstīja Marijas māsai Ennai, lai uzzinātu, kādas ir viņa izredzes. «Dārgais Čārlz,» viņa atbildēja, «es nudien nespēju Mariju saprast. Novērtēt, cik siltas ir viņas jūtas? Neuzdrošinos uzņemties tādu atbildību.» Viņa divdesmit

pirmajā dzimšanas dienā viss šis sajūsmas un nospiestības, cerību un izmisuma mezgls pārtrūka. Tolaik Dikensi dzīvoja Kevendišskvērā, Bentinkstrītā 18. No Somerstaunas viņi vispirms bija pārcēlušies uz Mārgaretstrītu 70, tad uz Ficrojstrītu 13 un beidzot uz Kevendišskvēru. Katra pārcelšanās nozīmēja, ka Čārlzs savā parlamenta reportiera karjerā pakāpies augstāk un līdz ar to mazliet uzlabojušies visas ģimenes apstākļi. Tāvakara jubilārs bija pierunājis kādu pasēdēt apakšnama galerijā viņa vietā, un «svinības bija lieliskas. Nebija neviena vienīga ar tām saistīta dzīva vai nedzīva objekta, ko es

iepriekš būtu redzējis (te es gan nerunāju par viesiem un sevi). Viss bija īrēts, arī algotie sulaiņi — man pilnīgi sveši. Vēlā stundā, kad no kārtības vairs nebija ne vēsts, kad visās malās mētājās vīna glāzes, es kādā kaktā aiz durvīm runāju ar Viņu — pateicu Viņai visu, ko jūtu . .. Viņa bija tik glāsaina kā eņģelis, bet pasacīja kādu vārdu ... kurš, kā es toreiz izteicos, «apsvilināja mani kā uguns». Drīz pēc tam viņa aizgāja, un, kad apnicīgais pūlis (kas gan pats nebija vainīgs savā apnicībā) izklīda, es devos līdzi kādam izlaidīgam ņirgām, lai, kā skaidri un gaiši viņam pavēstīju, «meklētu aizmirstību». Tā tapa atrasta (līdz ar galvas sāpēm), tomēr nebija ilgstoša, un otrā dienā, nepielūdzamās saules modināts, es ap vieniem pacēlu smago galvu no spilvena, sāku domās pārcilāt visas dzimšanas dienas, ko biju piedzīvojis, kamēr galu galā atkal atgriezos pie tagadējā posta un rūgtajiem galvas sāpju pulveriem.»

Pēc sāpīgas iekšējas cīņas viņš apsēja Marijas vēstules ar zilu lentīti un aizsūtīja nežēlīgajai daiļavai atpakaļ. «Pēdējā laikā mūsu tikšanās,» viņš rakstīja, «ir gandrīz vienīgi jauni apliecinājumi Jūsu cietsirdīgajai vienaldzībai. Man savukārt tās mūžam bijušas neizsīkstošs posta un bēdu avots ... Pārāk ilgi esmu mocījies bezgalīgā nomāktībā un sāpēs, ko nesusi sev līdzi mūsu pazīšanās. Paldies dievam, es ar pilnām tiesībām un pārliecību varu teikt, ka vienā ziņā varu būt mierīgs: visa mušu draudzības laikā es arvien esmu rīkojies taisnīgi, sapratīgi un godīgi. Kaut gan Jūs lāgiem izturējāties laipni un iedrošinoši, bet lāgiem bijāt pilnīgi citādā, es_ paliku pastāvīgs ... Ticiet man, ka nekas man nesagadas patiesāku prieku par vēsti, ka Jūs, mana pirmā un pēdējā mīla, esat laimīga.»

Taču Marija izmanījās par šo romānu vēlreiz pasmieties. Kāda viņas draudzene Mērija Enna LI_f piekodinādama neizpaust tālāk, pastāstīja Fannijai Dikensai, ka Marija izpļāpājusi visu, kas noticis starp viņu un Čārlzu. Neilgi pēc tam mis Lī atnāca uz Bentinkstrītu noskatīties Čārlza sagatavoto amatieru izrādi un izmantoja izdevību ar viņu paflirtēt, vēlāk pastāstīdama Marijai Bīdnelai, ka Čārlzs ne vien flirtējis ar viņu, bet neslēpis arī savu mīlas romānu ar Mariju. Tas nonāca līdz Čārlza ausīm, un viņš aizrakstīja Marijai, ka mis Lī melojusi. Marija, vēlēdamās paildzināt jautro rotaļu, izlikās, ka noticējusi mis Lī, un saņēma no Čārlza otru vēstījumu. «Domāju, ka esmu izcietis no Jums vairāk, nekā jebkura dzīva dvēsele jebkad izcietusi no sievietes,» viņš žēlojās. «Tomēr vismazāko mājienu, kas ļautu domāt, ka manas jūtas mainījušās vai pārsviedušās uz citu, es pat tagad nespēju panest un neesmu arī pelnījis.» Aizrakstījis nicīgu pārmetumu pilnu vēstuli mis Lī, viņš meklēja mierinājumu vīnā, pavēstīdams savam draugam Koliem, kas gatavojās precēt Marijas māsu, — «vakar es gandrīz zaudēju prātu, bet šodien mans kuņģis šķiet kaut kas līdzīgs grozam ar citroniem». Tai pašā dienā, 1883. gada

19. maijā, vēl neatguvies no paģirām, viņš pēdējo reizi griezās pie Marijas. «Esmu darījis un darīšu visu, kas cilvēka spēkos, lai ar neatlaidību, pacietību un nenogurstošu darbu izlauztu sev ceļu. Nevienu citu visā pasaulē neesmu tā mīlējis un tā neiemīlēšu kā Jūs,» viņš vēlreiz apliecināja. Taču Marijai bija apnicis muļķoties. Viņa atbildēja vēsi un pārmetoši, aiziedama savu ceļu, turpretī viņš aizgāja pa savējo, padarīdams Mariju nemirstīgu veselā galerijā sieviešu tēlu, kas ir visbrīnišķīgākie un viscietsirdīgākie angļu literatūrā.

Droši vien tieši mīlas patiesīgums lika Dikensam tik asi izjust politikas nepatiesumu. Par apakšnama reportieri viņš kļuva 1832. gada pavasarī, kad parlamentā apsprieda reformu bilu [13] un angļi ticēja, ka nupat jau viņu

valsts pārvērtīsies par paradīzi zemes virsū. Tiku tikām saklausījies «nācijas pārstāvjus» un izdarījis nepārprotamus secinājumus par viņu apspriežu rezultātiem, Di-kenss nolēma, ka vidēja mēroga valstsvīrs ir oportūnists, tukšgrabis, līdējs un karjerists un ka uzvara, ko gūst vienalga kura partija, dod labumu vienīgi atsevišķai ļaužu grupai. Zaļš, tikko divdesmit gadu vecs jaunietis rakstīja par to, kā māžojas parlamenta locekļi, un, tā kā arī turpmāk viņam neradās iemesls mainīt domas par komēdiju, kas norisinājās Vestminsteras pilī, tad tālāk citētās rindas var uzskatīt par viņa pirmo un vienīgo viedokļa izklāstu šai jautājumā:

«Pēc mūsu domām, parlamenta sesijas sākums nav nekas cits kā greznas cirka izrādes pirmā daļa, un Viņa Majestātes visžēlīgo atklāšanas runu ļoti veiksmīgi var salīdzināt ar klauna klasisko sveicienu: «Te nu mēs būtu!» — «Te nu mēs būtu, milordi un džentlmeņi!» — šis izsauciens (tā vismaz mums šķiet) kodolīgā formā lieliski izsaka arī kabineta galvas pieglaimīgi samierinošās runas būtību ...»

«Laikam nekad vēl politisks «uzvedums» nav varējis lielīties ar tik spēcīgu dalībnieku sastāvu kā mūsu dienās. īpaši jauki ir klauni. Gribētos atzīmēt, ka mums savu mūžu nav bijuši tādi apbrīnojami akrobāti vai jokdari, kas tik nadzīgi laiž darbā visu savu triku krājumu, lai uzjautrinātu sajūsmināto publiku. Taisnību sakot, šī pārmērīgā centība dažu labu uzvedinājusi uz nelāgām domām. Nevar taču apgalvot, ka, rīkodami bezmaksas izrādes visai zemei par uzjautrinājumu un pārvērzdamies par nožēlojamiem ākstiem, šie ļaudis iedvestu cieņu pret savu amatu...»

«Tomēr pietiks runāt par šo jautājumu — tā galu galā ir tikai gaumes lieta. Vai nav labāk ar lepnumu un pateicības jūtām nodoties pārdomām par nepārspējamo izveicību, kādu mūsu klauni parādījuši šajā sezonā? Ik vakarus viņi klanās un kūleņo līdz diviem, trim un pat četriem rītā, plēsdami visdīvainākos jokus un cirzdami cits citam visērmīgākās pļaukas, kādas vien var iedomāties. Turklāt bez

mazākajām noguruma pazīmēm! Savādās skaņas, jezga, klaigāšana un bļaušana, kas to visu pavada, atstātu kaunā pašu vētrainmāko emociju pārņemtu galeriju, kas, otro Ziemsvētku vakarā nopirkusi biļetes par sešiem pensiem, auro pilnā rīklē ...»

«Sevišķi interesanti ir vērot, kādās pārsteidzošās grimasēs klauns savaigsta ģīmi pēc tā burvju zižļa neatvairāmā mājiena, kuru saskaņā ar amatu virs apakšnieka galvas tur viņa līderis jeb arlekīns. Zižļa maģiskās varas ietekmē klauns vai nu pavisam sastingst un nekustina ne kāju, ne roku, ne pirkstu, vienā mirklī pilnīgi zaudēdams pat valodu, vai arī, gluži pretēji, ja vajadzīgs, kļūst varen mundrs un rosīgs; no viņa mutes sāk plūst vārdu straume bez mazākās jēgas vai nozīmes. Viņš neiedomājami šķobās un gorās, itin kā būtu prātu izkūkojis, un gandrīz vai lien uz vēdera un bučo saviem pavēlniekiem kājas ...»

«Dīvainus jokus, aplam dīvainus jokus izspēlē arī arlekīns, kas uz laiku ticis pie nupat minētā maģiskā zižļa. Vajag tikai pavicināt to kādam cilvēkam deguna priekšā, un tam vienā rāvienā izlidos no galvas visi iepriekš uzkrātie uzskati un to vietā žigli stāsies pavisam jauns ideju komplekts. Vajag tikai maigi uzsist ar šo nūjiņu kādam pa muguru, un tas veicīgi apmetīs kažoku uz otru pusi. Atrodas pat tādi spoži virtuozi, kas, sekodami zižļa kustībām no labās puses uz kreiso, ikreiz veiksmīgi apsviež kažoku, darīdami to tik naski un veikli, ka pats asākais skatiens tik tikko spēj uztvert šīs kustības. Lāgiem visvarenais burvis, kas piešķir zizli, izķer to pašreizējam īpašniekam no rokas un žēlīgi pasniedz jaunam ampelmanim. Tādās Reizēs visi tēlotāji maina vietas — un visa lielā jezga un niknā dunckāšanās sākas no jauna.»

Nostrādājis mēnešus sešus par kāda vakara laikraksta korespondentu, Dikenss dabūja darbu «Parlamenta Spogulī», izdevumā, ko finansēja viņa mātesbrālis Dž. H. Be-rovs. Drīz Čārlzs kļuva par ātrāko un precīzāko reportieri visā preses galerijā, un tēvocis bieži vien ielūdza jaunekli pavadīt nedēļas nogali Norvudā, kur pēc šķiršanās no Marijas Bīdnelas viņu vilināja «ļoti jauks melnu acu pāris». Jaunekļa čaklums un izdarība atstāja uz Berovu tādu iespaidu, ka viņš iepazīstināja māsasdēlu ar «The Moining Chronicle» īpašnieku, un tā Čārlzs kļuva par šī laikraksta līdzstrādnieku, saņemdams piecas ginejas nedēļā, tā ka drīz jau iegādājās jaunu cepuri un dižojās zilā mētelī ar melna samta apšuvēm, kuru nēsāja plecos uzmestu. Netrūka arī citu supermodernu ietērpu. Parlamenta reportiera dzīve pārāk salda nebija, jo, pirmkārt, vajadzēja nīkt garlaicībā, klausoties politiķu vienmuļajā

purināšanā un tukšajās pļāpās, otrkārt, sēdēt piebāztajos un neērtajos pēdējos solos starp parasto publiku, jo tur atradās žurnālistu vietas. Apgaismojums bija slikts, gaiss — smacīgs, pilns smirdoņas,

visi stumdījās, grūstījās un svīda, kauli sāpēja no ilgas sēdēšanas vienā pozā, bet vēl vairāk, to mainot. «Es jutu, kā viņa kāja maigi paspiež manējo, un mūsu varžacis smeldza unisonā.»

1834. gada rudenī apakšnams nodega, un sēdes kādu laiku notika augšnamā. Vienīgā pārmaiņa Dikensa dzīvē nu bija tā, ka tagad viņam vajadzēja ciest nevis milzu neērtības sēžot, bet elles mokas — stāvot. Neviens no šiem stāvokļiem kvēlu mīlestību pret citiem žurnālistu cilts piederīgajiem neradīja, tāpēc nav ko brīnīties, ja biedri Dikensu uzskatīja gan par pieklājīgu, taču atturīgu cilvēku, un vienīgais, ar ko viņš sadraudzējās, bija Tomass Bīrds, kas arī palika viņam draugs uz mūžu.

Kad apakšnama locekļus atlaida brīvdienās, darbs kļuva interesantāks. «The Moming Chronicle» uzdevumā Di-kenss izbrauca uz laukiem vākt materiālu korespondencēm: aprakstīja ministru runas, vēlēšanas, ugunsgrēkus un visu citu, kas varēja interesēt tālaika ļaudis, kuri bija tik ļoti līdzīgi jebkura cita laikmeta pārstāvjiem, ka to galvenās īpatnības var trāpīgi attiecināt arī uz pašreizējo paaudzi: «Mūsu dienās, kad ik uz soļa sastopamies ar psihiskiem traucējumiem un vispārēju pagurumu, cilvēki labprāt ir ar mieru maksāt par visu, kas satrauc.» Došanās uz laukiem sensāciju medībās Dikensam sagādāja lielu baudu. Ja ar pasta ratiem brauca dienā, katrā pieturas vietā varēja redzēt veselu pulku komisku raksturu, bet naktī visam iepriekšējam vēl pievienojās tīkami satraucošā iespēja piedzīvot avārijas. Pasta karietes joņoja pa ceļiem pārgalvīgā ātrumā, stundā nobraukdamas piecpadsmit jūdzes; pasta puiši parasti bija piedzēruši un trieca zirgus, ko mācēja, tā ka arvien kaut kas lūza un ik pa brīdim vai nu nomuka ritenis,- vai apgāzās pati kariete. Tas viss darīja dzīvi pikantu un nodrošināja Čārlzam bagātīgu materiālu darbam. Sacerēt rakstus tādos apstākļos, kad bieži vienīgā gaisma ir vaska svece vai blāvs lukturis, kad tevi nepārtraukti šūpo un mētā, un krata, kad apkārt skan klaigas, — tas bija varoņdarbs, kas prasīja vislielāko pacietību, rakstura stingrību un izdomas spēju; taču darbs Dikensam sniedza baudu. Viņam patika arī vēlēšanu kņada un burzma, ar ceļojumu sais-

hl < is briesmas un neērtības. Vislielāko apmierinājumu

iņš juta, ja varēja salūkot transportu — karieti, ratus, pasta vāģus, zirgus, jo tā radās iespēja aizsūtīt savam laikrakstam plašāku ziņojumu, turklāt ari ātrāk, nekā to

pēļa pārējie reportieri. 1834. gada septembri viņš devās u/. Edinburgu, lai būtu klāt ceremonijā, kurā grāfam Gre-pun [14] bija paredzēts piešķirt goda pilsoņa titulu. Sakarā ar šo notikumu Keltonhillā bija uzcelts paviljons. Pulksten piecos te bija paredzētas oficiālas pusdienas, taču Grejs un citas svarīgās personas ieradās tikai pēc sešiem, un par to, kā viss norisinājās, Dikenss rakstīja brīvāk, nekā

-īdos diži svinīgos gadījumos reportieri mēdz darīt.

«Kāds džentlmenis... krietnu laika sprīdi priekšzīmīgā pacietībā lūkojies uz aukstiem putniem, rostbifu, omāriem un citām kārdinošām delikatesēm (jo pusdienām bija sagatavots aukstais galds), droši vien nosprieda, ka vislabāk būtu, ja viņš ieturētos, kamēr galdā vēl kas ir. Tā nu viņš ķērās pie darba, īstenodams savu nodomu pēc labākās sirdsapziņas. Visi sekoja viņa paraugam, un atskanēja vispārēja nažu un dakšiņu šķindoņa. Te nu vairāki džentlmeņi, kurus izsalkums tā nemocīja, ņēmās klaigāt: «Kauns!» — un izskatījās varen sašutuši. Vairāki citi džentlmeņi, kurus atšķirībā no iepriekšējiem mocīja izsalkums, gan ari sāka brēkt: «Kauns!» — taču visu laiku locīja iekšā, ka šņakstēja vien. Šajā kritiskajā brīdī kāds no rīkotājiem uzlēca uz sofa un, izmisuma plosīts, ņēmās skaidrot vainīgajiem, cik nekrietni tie uzvedas, sirsnīgi lūgdams atlikt ēstgribas apmierināšanu līdz brīdim, kad ieradīsies grāfs Grejs. Uzrunu skaļi apsveica, tomēr atstāja bez mazākās ievērības. Šis varbūt ir viens no nedaudzajiem gadījumiem vēsturē, kad pusdienas faktiski beidzās, pirms bija sākušās.»

Kad ieradās augstie viesi, ceremonijas galva grāfs Rouzberijs «kvēli lūdza sapulcējušos kaut uz nedaudziem mirkļiem atlikt pusdienu sākumu. Esot ieradies cienīgtēvs Henrijs Grejs, lai teiktu galda lūgsnu, bet viņš stāvot aiz durvīm, jo tur salasījies tik liels ļaužu pūlis, ka godājamais vīrs netiekot iekšā ... Tā kā vairums klātesošo bija jau krietni iestiprinājušies, lūgums tapa uzklausīts ar vislielāko labvēlību.»

Tā paša gada novembrī Dikenss ieradās Birmingemā, «netīrumu, metālrūpnīcu, radikāļu un dzelzspreču pilsētā».

1835. gada janvārī viņš bija klāt vēlēšanās Ipsvičā, Sad-berijā un Čelmsfordā, pats aizlaizdams divričos no tās uz Breintrī un atpakaļ. «Es patiesi aizkuģoju šīs divdesmit četras jūdzes, ne reizes neapvēlies... Izdzirdis bungas, mans kleperis ikreiz naski vicoja iekšā krūmos ceļa kreisajā pusē, un, tikko es viņu no turienes biju izdabūjis ārā, viņš izdarīja to pašu manevru pa labi.» Čelmsfordā Čārlzam šķita «visgarlaicīgākā un stulbākā vieta zemes virsū». Kādā drūmā svētdienā viņš stāvēja «Blekboja» viesnīcas istabā, «lūkodamies pa nolāpīti plašo arkveida logu uz peļķēm, kurās plīkšķēja lietus, gaidīdams, kad reiz pienāks pusdienu laiks, un šķendēdamies, ka aiz paša muļķības neesmu paņēmis līdzi somā nevienu grāmatu. Vienīgā grāmata, ko es te vispār esmu redzējis, atrodas uz dīvāna. Tā saucas «Armijas mācības un manevri lauka apstākļos». Autors — sers Henrijs Torenss. Esmu to pārlasījis tik bezgala daudz reižu, ka droši vien varētu no galvas apmācīt simt rekrūšu.» Maijā viņš aizsteidzās uz Ekseteru rakstīt reportāžu par lorda Džona Rasela [1] runu. Sapulce notika pils pagalmā, lietum gāžot kā ar spaiņiem, un «divi labsirdīgi kolēģi, kam nejaušības

pēc nebija ko darīt, turēja kabatas lakatiņu pār manu piezīmju grāmatiņu kā greznu baldahīnu baznīcas procesijā». Viņš atgriezās mājās, saķēris reimatismu, «galīgi kurls». Pēc dažiem mēnešiem viņš devās uz Bristoli noklausīties vēl vienu Rasela runu, uz īsu brīdi apstādamies Ņūberijas tavernā «Džordžs un Pelikāns», lai uzrakstītu personisku zīmīti: «Pašlaik te valda bezjēdzīgs haoss — visapkārt mētājas kartes un ceļveži, zirgu puiši un pasta vedēji skraida šurp un turp, un man ir laiks tikai darbam.» Dikenss ar Bīrdu kopējiem spēkiem sadabūja četrjūgu un divus jājamzirgus un izmanījās aizsteigties priekšā visiem citiem laikrakstiem ar savām reportāžām par sapulci Bristolē un banketu Bātā. Tajā pašā gadā viņš ieradās Hetfīldā, Solsberiārmsā, lai aprakstītu milzīgās pils degšanu. «Te nu es sēžu, gaidīdams, kamēr no senču pils drupām izraks Solsberijas marķīzes (sic!) mir-

[1] Lords Džons Rasels (1792—1872) — angļu politiķis, vigu partijas līderis, vairāku ministru kabinetu loceklis.

m

k(īgās atliekas... Gaidu izmeklēšanu, kas nevar notikt, kamēr nebūs atrasti kauli (ja pēc ugunsgrēka tādi vispār bus palikuši).»

Decembri viņš apmeklēja Keteringu, lai «vērotu» vēlēšanas, un apmetās «Baltā brieža» viesnīcā. Tāpat kā Celmsforda, šī vieta viņam likās «baismīgi aprobežota un garlaicīga», bet tad viņš ar biedru uzgāja bagateles[1] galdu, ko uzstādīja savā guļamistabā, «milzīgā telpā garas galerijas galā. Tai bija divi logi, pa kuriem pavērās gauži interesants skats uz zirgu stalli. Uz šo istabu ved mazs gaitenis, tā ieejas durvis mēs aizslēdzām un ārpusē piekārām krāsns biguli, kas pagaidām noder par sitamo āmuriņu.» Tā nodrošinājušies pret traucējumiem, draugi nodevās bagateles spēlei ik brīvu brīdi, kad nebija jāraksta reportāžas par nepatīkamiem incidentiem, kas norisinājās ārpusē. Kādu dienu abi ielūdza šajā guļamajā un spēļu istabā trīs paziņas uz Ziemsvētku pusdienām, kas sastāvēja no mencas un austeru mērces, rostbifa, divām pīlēm, plūmju pudiņa un pildītiem pīrāgiem. Toreizējo vēlēšanu apraksts, par ko mēs varam pateikties Dikensa spalvai, ir pamācošs. Viņš paziņo, ka nekad neesot redzējis tādu cietsirdīgu un asinskāru neliešu baru kā toriji. «Vakar, kad dienas darbi bija nodarīti un varēja sākt līksmot, viņi uzvedās kā īsti mežoņi. Ja te atvestu ārzemnieku, kas pirmo reizi vielojas kādā angļu pilsētā, gribēdams gūt ieskatu par mūsu nacionālo raksturu, tad esmu pilnīgi pārliecināts, ka viņš uz karstām pēdām atgrieztos Francijā un Anglijā nespertu vairs ne kāju ... Ka vēlētāji parasti izturas atbaidoši, tas nav nekas jauns, bet šie te uzvedās kā pēdējie neģēļi. Vai varat iedomāties šādu skatu: liels pulks apbruņotu jātnieku vakar drāzās virsū neaizsargātam ļaužu baram, cērtot ar pletnēm pa labi un pa kreisi, lai «aizsargātu» vienu vienīgu vīru, kas turēja rokā pielādētu pistoli ar

uzvilktu gaili, un visu šo pulku vadīja garīdznieki un tiesneši! Es pats savām acīm redzēju vienu no šiem tēviņiem atsprādzējam kāpšļa siksnu un zvetējam cilvēkus ar to galu, kurā ir dzelzs sprādze. Pie tam viņš atvēzējās pēc iespējas plašāk, lai sitiens vairāk sāpētu! Savu mūžu neesmu redzējis neko riebīgāku un nejēdzīgāku, nekas manī nav izraisījis lielāku sašutumu.» Šķiet, ka balsošanas dienas troksnis toreiz

[1] Biljarda paveids

varbūt nebija tik ellišķīgs kā tas, ko saceļ modernie skaļruņi, taču griezīgāks gan. Zvani zvanīja, kandidāti klaigāja pilnā rīklē, orķestris spēlēja, vīri kāvās, sievietes spiedza, «un katrā krogā tempa, rija, bļaustījās un auroja paši vēlētāji». Dikensam «galva sāpēs vai plīsa pušu», viņš nozuda savā istabā un spēlēja bagateli.

Taču, kamēr viņš, strādādams par laikrakstu korespondentu, lika uz spēles savu dzīvību un veselību, notika kaut kas daudz svarīgāks kā visai pasaulei, tā viņam pašam. Iznāca «Apraksti», kuru autors bija kāds Bozs un kuri izraisīja lielu interesi avīžnieku aprindās. Pats autors savukārt saderinājās un gatavojās precēties.

NEPĀRSPĒJAMAIS BOZS

ādā 1833. gada rudens vakarā Dikenss, ko Marijas Bīdnelas noraidījums bija piespiedis, meklējot mierinājumu, likt lietā iztēli un aprakstīt virkni patiesu dzīves ainu, nogriezās no Flītstrītas [1] Džonsonkortā un iemeta savu pirmo stāstu, kas vēlāk kļuva pazīstams ar nosaukumu «Misters Minns un viņa brālēns», «Mēnešraksta» vēstuļu kastē, riskēdams saņemt redakcijas noraidījumu. Stāstu publicēja decembra numurā, un jaunais autors aizstaigāja uz Vestminsterhollu[15] [16] un veselu pusstundu nosēdēja tur, jo: «Manas acis aizmigloja prieks un lepnums, ielas gājējus negribējās redzēt, un arī mans paša izskats nebija tāds, ka es varētu rādīties ļaudis.» Viņš pavēstīja svarīgo ziņu Henrijam Koliem: «Esmu tik traki uztraucies, ka nelabi trīc roka. Nespēju salasāmi uzrakstīt neviena vārda.» Lai gan redaktors lika skaidri noprast, ka viņa līdzstrādniekiem naudas vietā jāapmierinās ar slavu, Dikenss atkal un atkal sūtīja savus aprakstus, kurus līdz 1834. gada augustam visus publicēja anonīmi. Tikai tad autors pirmo reizi parakstīja savu darbu ar pseidonīmu «Bozs». «Tā bija mana mīluļa — jaunākā brāļa iesauka. Es viņu par godu «Veikfīldas vikāram» nokristīju par Mozu, un, ja šo vārdu izrunāja caur degunu, lai skanētu jocīgāk, tas pārvērtās par Bozu.»

Aprakstus drīz ievēroja, un vienu no tiem nekaunīgā

kārtā pievāca kāds aktieris un pārveidoja farsā, ar kuru uzstājās Adelfi teātrī[1], ir nedomādams prasīt autoram atļauju. Tajā laikā likums par autortiesībām uz teātriem neattiecās, tāpēc direktori parasti bija pietiekami delikāti, lai neuzbāztos rakstniekiem ar lūgumiem pēc viņu atļaujām vai padomiem un īpaši sargājās aizvainot viņus ar honorāru maksāšanu. Arī vairāki tālaika žurnāli pagodināja Bozu, visā pilnībā pārdrukādami viņa aprakstus, un ar šādu uzmanību apveltītajam autoram sāka likties, ka zelts viņam gan patiktu labāk par slavu. Strādādams par laikraksta «The Morning Chronicle» korespondentu, viņš atļāva tam publicēt dažus aprakstus par baltu velti, bet, kad šī pati firma sāka izdot «The Evening Chronicle», Dikenss aizrakstīja redaktoram Džordžam Hogārtam, lūgdams algas paaugstinājumu sakarā ar virkni aprakstu, ko gatavojoties nodot jaunajam izdevumam. Vēstulē Čārlzs izteica cerību, ka viņa lūgums tikšot uzskatīts par «nepārspīlētu un taisnīgu». Tā arī notika, un

Dikensa algu paaugstināja no piecām līdz septiņām ginejām nedēļā.

Pirmais no viņa labi pazīstamajiem laikabiedriem, kas, izlasījis aprakstus, sāka meklēt pazīšanos ar autoru, bija Herisons Einzvērts[17] [18], kurš bija septiņus gadus vecāks par Dikensu. Viņa romāns «Rukvuda» 1834. gadā bija guvis lielus panākumus. Dikensu aicināja uz svētdienas viesībām, ko Einzvērts rīkoja Kensellodžā, un tur viņu iepazīstināja ar izdevēju Džonu Makronu, kam apraksti ļoti iepatikās un kas 1836. gadā publicēja pirmo sēriju divos sējumos ar Krukšenka[19] ilustrācijām. Otrā sērija vienā sējumā iznāca gadu vēlāk. «Tie ir mani pirmie mēģinājumi rakstniecībā,» Dikenss stāstīja, «ja neņem vērā dažas traģēdijas, kuras rakstījusi astoņus līdz desmit gadus veca visai nobrieduša meistara roka un kuru izrādes izpelnījās vētrainus aplausus pārpildītās bērnistabās.»

Kad Dikenss uzsāka savus «Boz.a aprakstus», viņam bija tikai divdesmit viens gads, taču jau šis darbs parādīja, cik labi viņš prot novērot dzīves ainas un attēlot tās

ar dziļu humora izjūtu. Šis humors vēlāk padarīja viņu slavenu. It īpaši spīvi viņš mācēja saskatīt postu, kura iemesls slēpjas pašos cilvēkos. Minēsim piemēru. Par kādu «Boza aprakstu» varoni, kas dažādos variantos parādījās vairākos darbos, autors saka: «Laimīgs viņš jutās tikai tad, kad viņu piemeklēja kāda liksta... Vienīgā dzīves bauda viņam bija sagādāt sirdēstus visiem apkārtējiem— tad patiesi varēja sacīt, ka viņš jūtas labi... Devīgu roku viņš atbalstīja divus apkārtklejojošus metodistu [20] mācītājus tīkamajā cerībā, ka cilvēkiem, kas gadījuma pēc jūtas laimīgi šai saulē, varbūt varētu sabojāt dzīvi ar bailēm no tā, kas viņus gaida pēc nāves.» Varenā zinātnes un tehnikas progresa laikmeta tuvošanās acīmredzot radīja Dikensā bažas. «Viņš neapšaubāmi gatavojas kādam lielam eksperimentam. Kaut jel nu tas nebūtu bīstams! Taču zinātnes intereses jāveicina, un es esmu sagatavojies visļaunākajam.» Lasot ievērojam ari kādu stilistisku paņēmienu, kas līdz ar gadiem kļuva par manieri, kura lielā mērā atvedināma no viņam raksturīgās tieksmes lietot uzsvērumus, taču varbūt sakņojās arī žurnālista vēlmē izspiest vairāk rindu, atkārtojot vienu un to pašu vairākas reizes citiem vārdiem. Tā viņš par kādu savu tēlu saka: «Viņš izskatījās vairāk pusaizmidzis nekā pusnomodā.» Dikensa daiļradi ietekmēja divi cilvēki: Defo un Smolets. N<| «Robinsona Kruzo» un «Rode-rika Rendoma» viņš bija mācījies vairāk nekā no visām citām izlasītajām grāmatām, un tas gluži vienkārši nozīmē, ka šie darbi viņa paša raksturam bija tuvāki nekā pārējie. Viņš labi pazina Šekspīru — ikviens lasītājs, kas pazīst Šekspīru, var to pamanīt Dikensa romānos; viņam patika Fīldings, un viņš apbrīnoja Skotu, tomēr viņa temperaments nebija radniecīgs nevienam no šiem trim diženākajiem priekštečiem. Ja ir runa par Ričard-sonu, tad viņa romānu «Klarisa» Dikenss droši vien lasīja tikai tik ilgi, kamēr aptvēra,

ka ilgāk lasīt to viņam nav ne mazākās vēlēšanās. Lai kā, citu ietekme uz Dikensa darbiem ir pavisam niecīga, jo viņš bija tik oriģināls, cik cilvēks vispār spēj būt oriģināls.

Sacerēdams aprakstus, kas tik neatvairāmi valdzināja

redaktorus (tāpēc ka par to publicēšanu nevajadzēja maksāt), Dikenss dzīvoja kā klejotājs. Kādu laiku viņš mitinājās pansijā Sesilstrītā netālu no Strenda, taču te saimnieki «lēja pārāk daudz ūdens pie ragū, vienmēr pazaudēja muskatriekstu rīvi, apkalpoja mani pavisam draņķīgi, klāja netīru galdautu un tā tālāk, un tamlīdzīgi. Tāpēc es, nevarēdams ciest, ka jāerrojas par sīkumiem, uzteicu un aizgāju.» Pēc tam viņš dzīvoja kopā ar ģimeni Mārgaretstrītā, Ficrojstrītā un Bentinkstrītā. Šai mājā viņš par uzjautrinājumu sev, ģimenei un draugiem sarīkoja vairākas teātra izrādes. Tajās piedalījās arī Kolle, kas reiz saņēma šādu aicinājumu ierasties mēģinājumā: «Visa ģimene varen rosās. Izpildītāji nobijušies kā diegi. Dekorācijas drīz vien būs gatavas, skatuves mašinērija kārtībā, priekškars pašūts, orķestris sakomplektēts, un teātra direktors nomūrējies netīrs.» Kolli aicināja arī uz Nortendu, kur Dikenss reizēm pavadīja dažas dienas Kolinsa fermā[21], celdamies pulksten septiņos rītā un izjādams ar zirgu, ko attēloja šādi: «Skatoties uz minēto lopiņu, tā vien likās, ka tas derētu labi ja vilkiem par barību.»

Laiku pa laikam atkārtojās spazmas, kas mēdza viņu mocīt arī agrāk, un nemitīgas raizes sagādāja naudas trūkums. 1834. gadā tēvu atkal arestēja par parādiem vīna tirgotavām. Dikenss ar grūtībām sagrabināja naudu un tēvu atbrīvoja. Tad saslima misis Dikensa un vajadzēja maksāt jaunus rēķinus. Dikensa — seniora izturēšanās stāvokli nebūt neatviegloja. Tikko no viņa pieprasīja parādu samaksu, viņš pazuda, atstādams ģimeni pilnīgā neziņā par savu dzīves vietu. Čārlzs mēdza pastāvīgi izņemt algu vairākus mēnešus uz priekšu, lai palīdzētu savējiem un glābtu tēvu no cietuma. Patiesību sakot, no tā brīža, kad Dikenss sāka pelnīt naudu, viņš kādu laiku uzturēja visu ģimeni, gandrīz vienmēr — tās lielāko daļu un dažus ģimenes locekļus — nepārtraukti. Neviens cilvēks nekad nav bijis tik apkrauts ar radiniekiem kā viņš. Beidzot ģimene aizgāja no Bentinkstrītas un sadalījās. Dikenss, paņēmis līdzi jaunāko brāli Frederiku, apmetās Fērnivals-innā 13, taču kārtīgas mēbeles iegādāties nevarēja, jo

lauvas tiesa no algas aizgāja ģimenes pabalstīšanai. Viesus viņš bija spiests uzņemt istabā, kur atradās tikai priedes koka galds, divi trīs cieti krēsli un dažas grāmatas. Grīdsegas nebija. Par spīti visiem rūpestiem, viņš jutās pietiekami možs, lai rakstītu: «Atplēsu vēlreiz savu vēstuli, lai pavēstītu, ka kopš tās aizlīmēšanas nekas nav noticis,» — un pietiekami optimistisks, lai gatavotos precēties un ar septiņām ginejām nedēļā uzturēt sievu un gaidāmās atvases, turklāt pabalstot arī vecākus un citus radiniekus.

Viņš iedraudzējās ar Džordžu Hogārtu, kādu skotu, kas bija publicējis virkni viņa aprakstu avīzē «The Evening Chronicle». Hogārts viņu ielūdza pie sevis, un viņš drīz vien iemantoja misis Hogārtas un viņas meitu labvēlību. Viņam piemita visas īpašības, kas spēj valdzināt: glīts izskats, sprigans raksturs; viņš kļuva arvien populārāks, mācēja dziedāt jaukas, komiskas dziesmiņas; viņam bija neizsmeļams krājums aizraujošu stāstu, visādi talanti, kas darīja viņu interesantu sabiedrībā, un neatvairāma prasme ērmoties. Piemēram, kādā vasaras vakarā, kad ģimene pēc maltītes sēdēja dzīvojamā istabā, Dikenss, pārģērbies par jūrnieku, iedrāzās no dārza pa balkona stiklotajām divviru durvīm, nodejoja matrožu deju, pats svilpodams līdzi, un atkal izmetās atpakaļ. Pēc īsa brīža, ģērbies parastajā uzvalkā, viņš cienīgi iesoļoja pa durvīm, svinīgi paspieda visiem rokas un cēli atsēdās krēslā. Taču ģimene izskatījās tik apstulbusi, ka viņš sāka skaļi smieties. Viņa dzīvesprieks un patīkamās manieres Hogār-tus valdzināja, un viņš kļuva par ikdienas viesi, uz laiku pat apmezdamies Selvudpleisā, lai varētu dzīvot netālu no viņu mājas, kas atradās Bromptonā, Kvīnzelmsas Jork-pleisā 18. Nepagāja ilgs laiks, kad viņš lūdza vecākās meitas Ketrīnas roku.

Dikenss nespēja dzīvot bez citu mīlestības, un varbūt viņa traģēdija bija tā, ka viņš prasīja vairāk nekā spēja dot pats. Pārliecināts, ka viņam bijusi liegta mātes mīlestība, viņš vienmēr meklēja to citās sievietēs, taču «piedāvājums» nekad neapmierināja «pieprasījumu». Mariju Bīdnelu viņš bija mīlējis ar visu kvēli, uz kādu spējīgs cilvēks, kas alkst pēc mīlestības, un, kad Marija no viņa novērsās, varēja gandrīz droši paredzēt, ka nākamā sieviete, kas viņam iepatiksies un atbildēs uz viņa jūtām, kļūs par viņa sievu. Keita bija vienīgā Hogārtu meita

precību gados, bez spilgtas individualitātes, un tieši viņai bija lemts kļūt par Čārlza Dikensa sievu. Viņa bija maiga, glīta, labsirdīga, atturīga, apaļīga, bezrūpīga meitene ar slieksmi palaiskoties. Viņai bija svaiga sejas krāsa, zilas acis ar smagiem plakstiem, pastrups deguntiņš, skaista piere, maza, apaļa, sārta mutīte un neizteikts zods. Kustējās viņa lēni, drusku neveikli un izskatījās it kā miegaina. Bet viņai bija patīkama balss, un runājot jauks smaids apgaismoja viņas seju. Viņas paziņas mēļoja, ka viņa atgādinot Agnesi «Deividā Koperfildā», un mēs labprāt tam ticam, taču Maklīsa[22] portreti papildina visas šīs valdzinošās īpašības ar zināmu kautru juteklību. Vīra vēstules, kas rakstītas Keitai, liecina, ka viņai piemitusi humora izjūta, bet tā galvenokārt izpaudusies kalambūros. Tāda bija meitene, ko Dikenss iemīlēja, taču neviens no abiem tolaik neapzinājās, ka šīs jūtas ir tikai atbalss no Čārlza kaislības pret Mariju Bīdnelu. Dikenss tēloja mīlētāja lomu ar visu sev raksturīgo dedzību. Kāpēc viņš to darīja, kļūs skaidrs vēlāk, kad analizēsim viņa raksturu. Lai būtu kā

būdams, viņa vētrainā pielūgsme Keitu aizrāva, un viņa nebija pietiekami gudra, lai noprastu, ka vīrietis, kas patiešām mīl savu izredzēto, pirms kāzām nenoslēdz ar līgavu vienošanos, ka, vienam no laulātajiem iemīlot citu, šis fakts nepaliks noslēpumā. Šāda piebilde laulību līgumā atgādina tāda cilvēka rīcību, kurš, gatavodamies kļūt par Romas katoli, tieši pirms uzņemšanas ceremonijas pavēsta priesterim, ka tas nedrīkst likt nekādus šķēršļus ceļā, ja viņam kādreiz vēlāk ienāktu prātā kļūt par muhamedāni.

Trīs nedēļas pēc saderināšanās izcēlās pirmās nesaskaņas. No vēstules, ko Čārlzs 1835. gada maijā aizrakstīja Keitai, kļūst skaidrs, ka viņa neizpauda savu mīlestību tik kvēli, kā līgavainim būtu gribējies. «Pēkšņais, neizskaidrojamais vēsums, ar kādu Tu pret mani izturējies vakar, tieši pirms es aizgāju, mani gan pārsteidza, gan arī dziļi sāpināja: pārsteidza, jo man grūti noticēt, ka mīlošas meitenes krūtīs var iemājot tik īgna un nelokāma tiepība; sāpināja, jo manas jūtas pret Tevi ir daudz kaislīgākas, nekā es jebkad esmu izteicis vārdos.» Tālāk viņš

pamāca, kā Keitai izturēties turpmāk, un brīdina nerotājāties ar viņa mīlu. «Tas, ko Tu nepūlies noslēpt mīlētāja acīm, vēl daudzkārt skaidrāk būs redzams vīram ... Ja Tu patiešām mani mīli, tad es gribētu, lai Tu būtu sevis cienīga un apliecinātu, ka Tava mīla, tāpat kā manējā, paceļas pāri parastajām banālajām aplamībām un frivolai koķetērijai, kas pazemo pašu mīlas vārdu un padara to smieklīgu.» Keitas untumainībai viņš nostāda pretī savu pastāvību: kā viņš pametis draugus, lai būtu kopā ar viņu, Keitu, cik apbēdināts bijis, kad viņa slimojusi, cik priecīgs, kad atveseļojusies. Viņš rakstot steigā, bet bez dusmām. «Es neesmu noskaities, bet sarūgtināts, turklāt otro reizi.» Dikenss divreiz pasvītrojis «sarūgtināts», piebilzdams, ka nez vai viņa izpratīšot nozīmi, kādā vārds lietots. Marijai Bīdnelai viņš vis tādā tonī nerakstīja. Viena meitene viņu bija piemuļķojusi, otrai viņš to neļaus darīt — to pavēstīt bija vēstules galvenais nolūks.

Keita tūlīt paklausīja. Viņas atbilde atklāja «visas maigās un brīnišķās jūtas, kuras neapšaubāmi kvēl Tavās krūtīs un kurās Tevi neviens nevar pārspēt — to es jūtu ar visu sirdi un dvēseli. Ja vien Tu būtu ar mieru izrādīt tādu pašu mīlestību un laipnību pret mani tanīs brīžos, kad esi sliktā omā, tad es nepārspīlēdams varētu pavēstīt, ka nespēju atrast Tevī nevienu vienīgu trūkumu. Tavs lūgums, lai iemīlu Te\i «no jauna», ir gluži nevajadzīgs — kopš iepazinu Tevi, neesmu ne mirkli beidzis Tevi mīlēt un nekad arī nebeigšu.» Pēc dažām dienām viņš atkārtoja savus svinīgos apliecinājumus, ka: «Jūtu pret Tevi mīlestību, ko nekas nespēs mazināt, — mīlestību, ko ne laiks, ne apstākļi nemūžam nevarēs atvēsināt, un sirsnīgu cerību, ka ar Tavu labvēlīgo atļauju manas jaukākās ilgas, ko jebkad esmu lolojis, varētu piepildīties pat ātrāk, nekā mēs domājam.» Keita, protams, uzskatīja

vispārpieņemtās mīlas frāzes par tīru patiesību, un Čārlzam meitene bija tik ļoti nepieciešama, ka viņa vārdi izklausījās pilnīgi ticami. Minēsim dažus piemērus:

«Vai zini, mīlulīt, ka neesmu Tevi redzējis kopš pulksten septiņiem vakar vakarā? Tā šķiet vesela mūžība.»

«Ja es mēģinātu izpaust kaut mazu daļu no tā, ko jūtu pret Tevi, tās būtu veltīgas un bezcerīgas pūles.»

«Arvien un uz mūžiem Tavs ...»

«Lai dievs Tevi svētī — Tu man esi dargaka par dzīvību.»

«Saudzē sevi nevis Tevis pašas, bet manis dēļ. Esmu ļoti savtīgs cilvēks.»

Viņa vēstules sākās ar vārdiem «mana dārgā mīļotā», «manu paša dārgumiņ», «mana paša mīļā pelīte», «manu mīļo, jauko sivēntiņ». Viņš sūtīja Keitai skūpstus — tūkstošiem, miljoniem vai «bez skaita». Viņi vēstulēs lietoja bērnu valodu, kas liecina, ka abu attiecības drīz vien bija kļuvušas gluži nepiespiestas. «Tu tak neeti dutmīga?» viņš piebilda zīmītē, kas rakstīta no Keteringas, bet no Hetfīldas atsūtīja apliecinājumu, ka mīlot viņu vairāk, nekā varot izteikt «vāldot».

Dažreiz viņš bija pārāk aizņemts un nevarēja aiziet pie Hogārtiem; reizēm darbs viņu tā nogurdināja, ka viņš spēja uzšņāpt tikai nedaudzas rindiņas, un Keita žēlojās par viņa prombūtni un mūžīgo aizņemtību. Dikensa vēstulēs var atrast pat teikumus, kas vedina domāt, ka Keita nav īsti ticējusi viņa jūtu patiesīgumam. Piemēram: «Tātad Tu domā, ka es esmu priecīgs, ja varu atrast ieganstu neierasties pie Tevis,» — vai: «Ļoti nožēloju, manu dārgo meitēn, ka iepriekšējās dienas vēstule Tev šķita vēsa un oficiāla... tā iznākusi tāda pavisam netīšām,» — vai: «Redzu, ka Tu neesi uzveikusi kādu savu īpašību — šaubas un neticību manām jūtām,» — vai: «Tici man (ja Tu vispār spēj kaut kam ticēt), ka esmu uz mūžiem un no visas sirds Tavs.»

Ja viņš pēc garām darba stundām nevarēja aiziet pie Keitas, tad lūdza līgavu kopā ar māsu Mēriju atnākt pie viņa nākamajā rītā un pagatavot brokastis. Visos šādos gadījumos viņš prasīja, lai meitenes ierastos ļoti precīzi. Brālītis Freds, kas skraidīja ar vēstulēm no Fērnivalsinnas uz Bromptonu un atpakaļ, bija par mazu, lai izpildītu pavadoņa pienākumus. «Man nepatīk, ka Tu nāc cauri Londonai un it īpaši Vestendai tikai Freda pavadībā. Ja Tu zinātu, cik ļoti es šovakar ilgojos pēc Tavas sabiedrības un cik jauki es justos, ja varētu pēc pabeigta darba pasēdēt ar Tevi pie mūsu pašu kamīna, lūkoties Tevī un rast Tavā laipnajā skatienā un maigumā atpūtu un laimi, ko nekad nevar sniegt vecpuiša dzīvokļa drūmā vientulība, tad Tu ticētu maniem neviltotajiem apliecinājumiem, ka nekas cits kā nepieciešamība, vienīgi

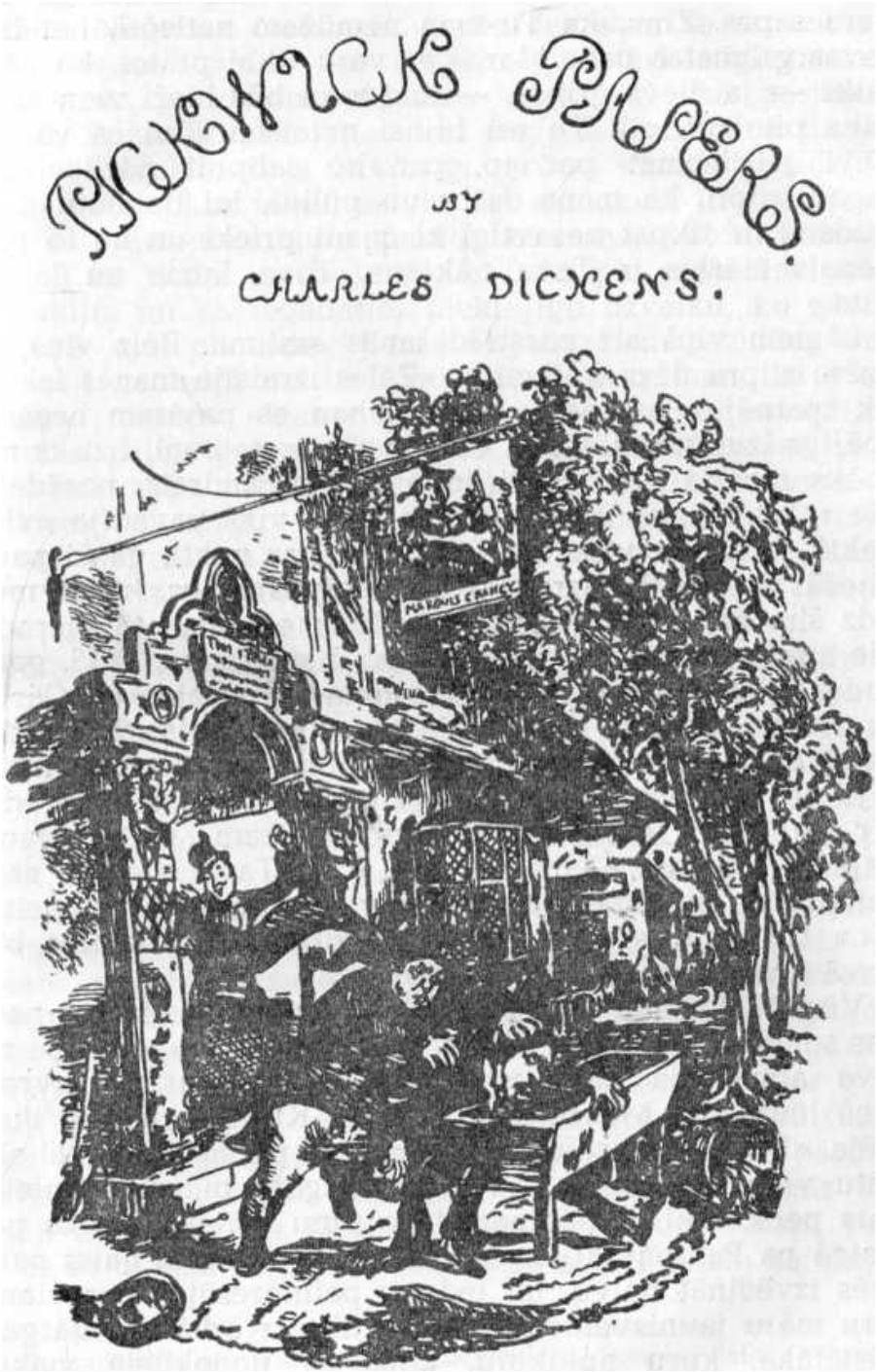

nepieciešamība spiež mani laupīt sev prieku pabūt Tavā tuvumā. Kaut arī tas ir tikai viens vakars nedēļā, tas dara sāpes. Zinu, ka Tu man nemūžam neticēsi, bet līdz savas grāmatas pabeigšanai es varu tikai prātot, ka nāks laiks — ja dievs gribēs, — kad man būs bieži vien

izdevība pierādīt, cik Tu esi bijusi netaisna. Tad es varēšu Tevi pārliecināt par to, par ko labprāt pārliecinātu tagad, proti, ka mans darbs un pūliņi, lai tie būtu kādi būdami, ir tikpat nesavtīgi kā mani prieki un ka to galvenais mērķis ir Tava nākotne, Tava laime un labsajūta.»

Lāgiem viņš aiz pārstrādāšanās saslima. Reiz viņš iedzēra stipru dozu kalomela. «Zāles izraisīja manās iekšās tik īpatnējus procesus, ka patlaban es pavisam neesmu spējīgs iziet no mājām.» Galvas sāpes, reiboņi, fizisks nespēks mocīja viņu bieži jo bieži, un kādreiz, nosēdējis pie rakstāmgalda līdz pulksten trim, viņš pavadīja «visu nakti, ja šīs stundas var vēl dēvēt par nakti, gauži pacilājošās mokās, ko izraisīja tādas sāpes sānos, kādas man līdz šim nav bijis gods izjust. Taču es esmu tā pieradis pie spazmām, ka tās mani nemaz neuztrauc.» 1835. gada rudenī Keita un viņas māte saslima ar šarlaku, un Čārlzs ik dienas stundām ilgi sēdēja pie viņas gultas. Keita dedzīgi centās modināt viņā līdzjūtību, taču kvēlais mīlētājs ne katrreiz tikpat dedzīgi centās līgavai to izrādīt. «Ir ļoti grūti sniegt mierinājumu otram, ja tas gauži vajadzīgs pašam,» viņš rakstīja. «... Tavu stāvokli salīdzinājumā ar manējo nudien var apskaust, dārgo meitenīt.» Un drudzis? «Es pats degu drudzī, ilgodamies būt Tavā tuvumā.»

Visu 1835. gadu viņš bija spiests aizņemties mazas naudas summas, lai uzturētu sevi un savējos, bet atšķirībā no tēva atmaksāja parādus līdz pēdējam grasim. Divreiz viņš lūdza, lai Makrons «pabiksta» Krukšenku, kas ilustrēja «Boza aprakstus», — grāmatas publicēšana palielinātu viņa ienākumus. Viņš pat aizgāja pie mākslinieka pats personiski, tomēr nesastapa viņu mājās. «Devos pastaigā pa Pentonvilu, uzskatīdams, ka svaigais gaiss palīdzēs izvēdināt galvu, un iedams painteresējos par vienu otru māju jaunizveidotajās ielās. Tās ir ārkārtīgi dārgas. Vislētākā, kuru aplūkoju, kopā ar nodokļiem maksā piecdesmit piecas mārciņas gadā. Protams, tās neapstrīdami atrodas ļoti izdevīgā vietā un pašas mājas ir ļoti

skaistas, tomēr — kas par daudz, tas par daudz.» Lai aprakstus padarītu vēl interesantākus, viņš nolēma notēlot Ņūgeitas cietumu[23], tāpēc devās ar to iepazīties, konstatēdams: «Viss, ko redzēju, bija ārkārtīgi interesants», un savākdams daudzas anekdotes, ko pastāstīt Keitai. Dažas no tām bija visai jocīgas. Taču viņa finansiālais stāvoklis bija ārkārtīgi grūts, viņam vajadzēja lauzīt galvu, kur ņemt naudu, ko samaksāt īri, kā rīkoties, lai tēvs nenokļūtu parādu cietumā, kā nodrošināt ģimeni ar iztiku un pajumti, kā tikt pie mēbelēm paša dzīvoklim un kā iegādāties pieklājīgu uzvalku, ko ģērbt mugurā, ejot pie izdevējiem vai jaunajiem paziņām. Bet tirgotāji ne brīdi nelika viņu mierā, prasīdami, lai viņš nokārto rēķinus. «Vakar miesnieks man laipni pavēstīja, ka viņa palīgs gribot panākt, lai mani arestē, jo es

esot viņu nolamājis. Atbildē es aizrakstīju, lai rīkojas vien — jo ātrāk, jo labāk, — un ka es esmu devis norādījumu savam sekretāram vairs neuzklausīt nevienu, kas nekaunīgi mēģina izspiest naudu.» Acīmredzot brālītis Freds bija paaugstināts «sekretāra» amatā.

Taču 1836. gadā Dikensa stāvoklis pilnīgi pārmainījās. «Boza apraksti» iznāca februāra pirmajā nedēļā un gāja naski no rokas. Pēc nedaudzām dienām Čepmena un Hola jaundibinātā izdevniecība piedāvāja viņam četrpadsmit mārciņas mēnesī, ja viņˆ būtu ar mieru aprakstīt «Nim-roda kluba biedru piedzīvojumus medībās, zvejā un tā tālāk, kur viņi savas neveiklības pēc iekuļas visādās likstās». Piedzīvojumus bija domāts publicēt pa daļām, ik mēnesi. Rakstnieks šai pasākumā nebija galvenais — viņam vajadzēja sacerēt tekstu pazīstamā mākslinieka Roberta Seimura ilustrācijām. «Šis darbs nebūs nekāds joks,» Čārlzs rakstīja Keitai, «bet atalgojums ir pārāk vilinošs, lai turētos tam pretī.» Tā kā izdevēji tomēr gribēja, lai darbs būtu joks, labs joks un nekas cits kā tikai joks, viņi sadūrās ar autora iebildumiem. «Labāk pārdomājis, es sāku runāt pretī, ka, lai gan esmu dzimis un daļēji arī audzis uz laukiem, vienīgais sporta veids, par ko es šo to zinu, ir pārvietošanās pa zemes virsu; ka ideja

pati par sevi nav jauna, tā ir jau krietni novazāta; ka būtu daudz labāk, ja ilustrācijas dabiski izraisītu teksts. Man gribētos sižetu izstrādāt pēc saviem ieskatiem — lai es varētu plašāk izvēlēties starp angļu dzīves ainām un cilvēkiem. Izteicu bažas, ka galu galā tā arī darīšu, vienalga, cik ļoti sākumā censtos pildīt norādījumus... Draugi sacīja, ka tā esot lēta literārā sacerējuma forma, kur jāizdabā sliktai gaumei, un ar to es iznīcināšot visas savas plaukstošās cerības. Tagad nevienam nav noslēpums, vai draugiem bija taisnība vai ne.»

Panācis, ka paredzētajā sērijā par svarīgāko atzina rakstnieka ieguldījumu, Dikenss ķērās pie «Pikvika kluba piezīmju» pirmās nodaļas. Sākumā darbs neveicās. «Loksnes ir traki garas,» viņš kurnēja, «man nebija ne jausmas, cik daudz tajās var sabāzt.» Rakstot otro nodaļu, viņš jau bija labi «iešūpojies». «Pašlaik esmu iesēdinājis Pikviku un viņa draugus Ročesteras [24] karietē; viņi brauc, ka rūc vien, un viņu vidū atrodas kāds varonis, kas stipri atšķiras no tiem, kurus esmu tēlojis līdz šim. Glaimoju sev cerībā, ka šo zelli gaida spoža nākotne.» Lai gan, parādoties Džinglam, šī cerība gluži neattaisnojās, ir interesanti konstatēt, ka pirmais tipiski dikensiskais tēls bija aktieris, kura temperaments bija tik radniecīgs sava radītāja iedabai.

Pilns mākslinieciskū nodomu, Džingla radītājs pārcēlās uz labāku dzīvokli Fērnivalsinnā un ņēmās kārtot mājvietu nākamajai sievai. Martā viņi nolēma, ka salaulāsies 2. aprīlī, un Dikenss sadabūja īpašu atļauju. «Vēl viena diena no divu nedēļu gaidīšanas laika pagājusi. Urā!» viņš lielā pacilātībā rakstīja. Abus salaulāja Sv. Lūkas baznīcā Celsijā divas dienas pēc «Pikvika kluba» pirmās nodaļas iznākšanas.

Kāzas bija vienkāršas, tajās piedalījās tikai Dikensu un Hogārtu ģimenes un līgavaiņa vedējs Toms Bīrds. Džons Dikenss sievas ģimenē joprojām bija nežēlastībā, un Čārlzs, paziņodams par savām laulībām tēvocim Tomasam Berovam, rakstīja: viņš ļoti nožēlojot, ka nevarot iepazīstināt mātesbrāli ar savu sievu, bet: «Ja mana radinieka namdurvis ir slēgtas manam tēvam un es nevarēju šo māju apciemot, būdams neprecējies, tad nevaru to darīt arī precējies; tāpat es nevaru uzņemt pie sevis radiniekus, kas izturas pret tēvu citādi nekā

pret mani.» Māsasdēls uzskatīja, ka Berovs nav pratis pareizi novērtēt Džonu Dikensu. Neapšaubāmi cerēdams, ka tēvocis Tomass mainīs savu nostāju pret viņa tēvu, Čārlzs attēloja sievastēvu Džordžu Hogārtu kā «džentlmeni, kas nesen sarakstījis spīdošu darbu par mūziku, ir ļoti tuvs draugs un domubiedrs seram Valteram Skotam un viens no vispazīstamākajiem Edinburgas literātiem».

Čārlzs un Keita pavadīja medusmēnesi — vienu nedēļu — Čokas ciematā Kentā. Čārlzu drīz pārņēma nemiers, un viņš izsacīja vēlēšanos atgriezties Londonā. Iemesls bija nepārprotams: sievas pastāvīgā klātbūtne šķita viņam apnicīga. Tas nozīmē, ka viņš bija pieļāvis visai parastu kļūdu: sajaucis seksuālas alkas ar mīlestību. Taču, būdams apķērīgāks un apņēmīgāks nekā lielākais vairums cilvēku, viņš nedēļas laikā šo kļūdu atklāja un nolēma, kas darāms. Pēdējā vēstule, ko viņš rakstīja līgavai pirms kāzām, sākās: «Mana visumīļotā valdniece!» Pirmā vēstule pēc kāzām sākās: «Mīļā Keita!»

Atgriezies Fērnivalsinnā, Dikenss saņēma Seimūra gravīras uzmetumu — ilustrāciju «Apkārtceļojoša aktiera stāstam», «Pikvika kluba» otrajai nodaļai. Tā kā varoņi tajā nebija attēloti gluži pareizi, Dikenss palūdza Seimūru iegriezties pie viņa un visu apspriest. Līdz šim viņi nebija vēl tikušies, un situācija bija diezgan kutelīga ne vien tāpēc, ka Dikensa iecere bija izrādījusies daudzsološāka un stājusies Seimūra sākotnējā nodoma vietā, bet arī tāpēc, ka Seimūrs bija divpadsmit gadus vecāks par Dikensu, plaši pazīstams mākslinieks, visai nervozs cilvēks, kas jau agrāk ķildojies ar kolēģiem literātiem. Droši vien viņu krietni bija sakaitinājis fakts, ka šajā gadījumā mākslinieks un rakstnieks apmainījušies vietām. Tāpēc Dikenss, kas augsti vērtēja Seimūra darbu, centās izteikt savus iebildumus ļoti taktiski. Viņa vēstule skanēja ārkārtīgi samierinoši: «Es jau sen dzīros Jums rakstīt, lai pateiktos par lielajām pūlēm, ko esat veltījis mūsu kopīgajam draugam misteram Pikvikam, un lai izsacītu apbrīnu par Jūsu darba rezultātiem, kas daudzkārt pārsnieguši manas cerības.» Tālāk viņš rakstīja, ka Seimūra skice «Apkārtceļojoša aktiera stāstam» esot «ārkārtīgi laba», tikai mazliet novirzoties no viņa — Dikensa ieceres. «Es personiski justos bezgala pateicīgs, ja Jūs izgatavotu vēl vienu zīmējumu. Man būs pārlieku patīkami sastapties

ar Jums un redzēt pabeigto skici.» Tad viņš minēja, ko gribētu, lai

mākslinieks pārveido, un piebilda: «Mēbeles, kas atrodas istabā, Jūs esat uzskicējis brīnišķīgi. Uzdrošinājos izteikt šos ierosinājumus, juzdamies pārliecināts, ka Jūs uzklausīsit tos ar tādu pašu labvēlību, ar kādu es tos nododu Jūsu vērtējumam.»

Seimūrs ieradās. To, kas notika, mēs varam uzburt vienīgi iztēlē. Pazīstot Dikensu, varam droši teikt, ka viņš izturējās ārkārtīgi sirsnīgi un jauki un centās māksliniekam izpatikt. Viņam vēl vajadzēja lauzt sev ceļu. «Pikviks» vēl nebija guvis panākumus. Seimūrs bija slavens ar savām sporta dzīves ainām, sadarbība ļāva viņa slavas saulē gozēties arī rakstniekam. Ja mākslinieks saskaistos, būtu ļoti grūti atrast viņam cienīgu vietnieku. Dikenss tāpēc laikam gan darīja visu, ko ar patīkamu izturēšanos un nopietniem lūgumiem varēja darīt. Taču piekāpties — nu, nē! Viņš zināja, ko grib, un bija cieši noņēmies to panākt. Divu pavēlnieku karaspēkam nevar būt, un, ja ar lūgšanām neko nebūs iespējams panākt, sekos pavēles. Varam droši apgalvot, ka Seimūrs izturējās visai uzpūtīgi un stipri īgni. Droši vien viņš runāja maz. Lai jauns iznirelis, iedomīgs žurnālistiņš, par kādu viņš neapšaubāmi uzskatīja Dikensu, teiktu, ka tēli viņa skicē izraisot antipātijas un ka viens no tiem esot «pārāk pretīgs»! Tas viņu katrā ziņā nepatīkami aizskāra, aizvainoja viņa cilvēcisko pašcieņu un dzeldēja viņa mākslinieka patmīlību. Ne pie kādas vienprātības abi nenonāca, un saruna aprāvās pēkšņi un strupi. Seimūrs aizgāja mājās un nākamajā dienā ķērās pie jauna uzmetuma. Taču strādājot laikam viņam sirdī uzvilnīja pārestības, pazemojuma un nevarības sajūta, jo viņš piepeši pameta darbu, izskrēja dārzā un nošāvās. Acīmredzot šī traģēdija izskaidrojama ar cilvēku dabu, un atbildība par to jāuzņemas tam, kas šo dabu radījis.

Izdevēji atradās neapskaužamā stāvoklī. «Pikvika klubs» bija Seimūra ideja, un viņi bija cerējuši, ka Seimūra vārds pievilinās pircējus. Pirmais numurs lāgā negāja no rokas, un nu Seimūrs bija miris. Jaunajai firmai tas nekādas labās izredzes nesolīja. Taču Dikensa enerģija un ticība saviem spēkiem viņus iedrošināja, un viņi uzaicināja citu mākslinieku — Robertu Basu. Taču grebumi izrādījās neapmierinoši. Pieteicās arī citi kandidāti, to

vidū divi jaunekļi — Džons Līčs[1] un Viljams Meikpīss Tekerijs. Sešus gadus vēlāk Līčs ilustrēja «Ziemsvētku dziesmu». Vienpadsmit gadus vēlāk Tekerijs ilustrēja pats savu romānu «Liekulības tirgus». Taču Dikensa priekšstatiem par «Pikvika klubu» neatbilda ne viens, ne otrs, un viņam izdevās pierunāt Čepmenu un Holu, ka šim darbam īstais vīrs būtu Heblots N. Brauns[25] [26], kas ar pseidonīmu «Fizs» nupat bija pabeidzis vairākus grebumus Dikensa pamfletam «Svētdiena pie «Trim galvām»». Uzdevumu viņam uzticēja, un nevienam nebija iemesla to nožēlot. Fizs prata uztvert Dikensa radīto tēlu būtību, just, ciktāl var kariķēt, un līdz pat šim laikam ir grūti iedomāties kādu

Dikensa tēlu citādā izskatā, nekā to izveidojis Fizs. Kad Dikenss pēc divdesmit trim gadiem sarāva saites ar Fizu, viņš visiem spēkiem pūlējās saraut arī saites pats ar sevi — tas ir, ar savu līdzšinējo «es».

1836. gada rudenī Pikviks visā Anglijā bija jau labāk pazīstams par premjerministru. Grāmatas iecere bija aizgūta no Pīrsa Igana[27] darbiem «Dzīve Londonā» un «Finišs». Pat galvenā varoņa uzvārdam izmantots tā ciemata nosaukums, kurā Igana Tumīgais Bruņinieks pirmoreiz parādās uz skatuves. Tomēr Dikenss radīja pats savu pasauli, kurai nebija nekāda sakara ar idejām, kas aizgūtas no citiem, un šķiet dīvaini, ka no 1836. gada 31. marta līdz 1837. gada novembrim publicētās «Pikvika kluba piezīmes» savos četros pirmajos pastāvēšanas mēnešos cieta pilnīgu neveiksmi. Pirmo daļu iespieda tikai četrsimt eksemplāros, taču līdz ar Semjuela Vellera parādīšanos piektajā sērijā tirāža pieauga un vēl pirms darba publikācijas beigām sasniedza četrdesmit tūkstoš eksemplāru. Sems atnesa grāmatai slavu, tomēr vairumam mūsdienu lasītāju ir skaidrs, ka daudz nav trūcis, lai viņš to būtu pazudinājis. Daiļliteratūrā nav otra tāda komiska tēla, kam tik maz komikas, — tāds varbūt vienīgi ir Šekspīra

Galoda \ kuram laimīgā kārtā nav citu līdzīgu. Mēs par šī darba lielāko veiksmi uzskatām Sema Vellera tēvu Toniju Velleru, kura stāsts par sievas nāvi ir gandrīz cienīgs stāties blakus misis Kviklijas vēstījumam par Falstafa nāvi[28] [29]. «Pikvika kluba piezīmēs» ir lieliskas nodaļas, kurām piemīt tik dāsns humors, kāds citur angļu literatūrā nav atrodams; kaut kas līdzīgs sastopams vienīgi divos trijos Valtera Skota romānos. Viena no tādām ir slavenā Tiesas aina. Interesanti piezīmēt, ka tur, kur Dikenss visplašāk ļauj vaļu iztēlei, viņš reizē visciešāk turas pie faktiem. Sers Čartrs Bairens apliecina: ievērojot to, ka Dikenss nav bijis speciālists tieslietās, viņa izpratne šķiet pārdabiska. «Neviens autors nekad nav spējis tik pārliecinoši attēlot tiesas procesa atmosfēru un ar to saistītos pārdzīvojumus. Gandrīz vai nav tāda tiesvedības aspekta, kas nebūtu uztverts un iemūžināts šai cause célèbre[30]: Bārdla pret Pikviku.» Parasti Dikensam vislabāk padodas mazsvarīgākie tēli, kas parādās divās trijās lappusēs un tad pazūd, un viena no visjocīgākajām lappusēm grāmatā ir iepazīšanās ar Dauleru, kuru pikvikieši sastop ceļā uz Bātu. Paredzēts, ka Daulera sieva brauks kopā ar pikvikiešiem pasta karietē.

«— Viņa jr jauka sieviete, — misters Daulers apliecināja. — Es ar viņu lepojos. Man ir iemesls.

— Es ceru, ka man būs ļauts prieks to novērtēt, — misters Pikviks smaidīdams ieteicās.

— Tas jums būs, — Daulers atbildēja. — Viņa ar jums iepazīsies. Viņa pratīs jūs novērtēt. Es viņu bildināju neparastos apstākļos. Es viņu ieguvu ar pārsteidzīgu zvērestu. Tā. Es viņu ieraudzīju; es viņu iemīlēju; es viņu bildināju; viņa man atteica. «Vai mīlat kādu citu?» —

«Nelieciet man sarkt.» — «Es viņu pazīstu, vai ne?» — «Jā.» — «Lieliski. Ja viņš paliks še, es viņam novilkšu ādu.»

— Lai dievs pasargi — neviļus iesaucās misters Pikviks.

— Un jūs tam džentlmenim novilkāt ādu, ser? — bāls kā krīts apvaicājās misters Vinkls.

— Es viņam uzrakstīju vēstuli. Es teicu, ka tas būs ļoti sāpīgi. Un tā tas arī ir.

— Protams, — misters Vinkls piebilda.

— Es teicu, ka esmu devis džentlmeņa goda vārdu novilkt viņam ādu pār acīm. Uz spēles likta mana labā slava. Man nav citas izejas. Kā virsniekam viņa majestātes dienestā man jānovelk viņam āda.

Es izteicu nožēlu, ka man tas jādara, bet — pienākums paliek pienākums. Viņu bija iespējams pārliecināt. Viņš saprata, ka dienesta noteikumi jāievēro. Viņš ņēma kājas pār pleciem. Es dāmu apprecēju. Te ir kariete. Tā ir viņas galva.»

«Pikvika kluba piezīmes» sacēla literatūras vēsturē nepieredzētu furoru. Tie, kurus grāmata atstāja vienaldzīgākus, dēvēja vispārējo saj ūsmu par «bozomāniju». Parādījās Pikvika cepures, mēteļi, spieķi, cigāri. Suņus un kaķus nosauca par Semiem, Džingliem, Bārdlām, Troteriem. Cilvēki dabūja iesaukas «Tapmens», «Vinkls», «Snod-grāss», «Stiginss». «Resnvēderis» kļuva par bieži lietotu vārdu. Tikko nāca klajā ikmēneša laidiens, lētie periodiskie dienas izdevumi iespieda garus izvilkumus no tā. Darbu patvaļīgi pārdrukāja, pārtaisīja, dramatizēja. Katrs zaga no tā, cik spēja, un vienīgais, kas neguva tiešu peļņu, bija autors, kurš rakstīja saviem izdevējiem: «Kad pēdīgi būsit saskaitījuši «Pikvika» sapelnītos sovrinus, jutīšos gauži pateicīgs, ja dažus atsūtīsit man.» Pusdienās, ko grāmatas pabeigšanai par godu sarīkoja 1837. gada novembrī, tika pavēstīts, ka starp autoru un izdevējiem nav noslēgts rakstveida līgums, viss kārtots, vienojoties mutvārdiem, taču abas ieinteresētās puses ar rezultātiem bijušas pilnīgi apmierinātas. Tā kā Čepmena un Hola tīrā peļņa sasniedza savas divdesmit tūkstoš mārciņas, turpretī Dikenss saņēma aptuveni divus tūkstošus piecus simtus, jāšaubās, vai autors bija tikpat apmierināts kā izdevēji. Katrā ziņā Dikenss cieši nolēma, ka turpmāk domās galvenokārt par autora interesēm un ka mutvārdu vienošanās saule norietējusi uz mūžiem.

DOMSTARPĪBAS

ikensa panākumu pirmie augļi bija iespēja aiziet no «The Morning Chionicle» un noīrēt uz atlikušajiem 1836. gada vasaras mēnešiem kotedžu laukos — Pīteršemas Elmslodžā. Saņēmuši Dikensa paziņojumu, ka viņš pēc mēneša aizies, laikraksta īpašnieki šķīla zibeņus. Dikenss savukārt jutās sašutis, ka avīze viņa pakalpojumus nav pietiekami augstu novērtējusi, tāpēc šķiršanās notika vēsi vai arī, kas zina, aplam sakaitētā noskaņojumā. Bet, tā kā citi izdevēji, redaktori un teātra režisori sitās vai nost, lai tik viņiem arī atlēktu kāda daļa no autora trofejām, Dikenss varēja atļauties agrākajiem izdevējiem parādīt garu degunu. Tikko kļuva skaidrs, ka visu, ko viņš uzrakstīs, viņam izķers no rokām, laidīs klajā sērijās vai veselā grāmatā, inscenēs vai izmantos kā citādi, viņš tūlīt pievērsās teātrim un sarakstīja divcēlienu farsu «Dīvainais džentlmenis», komisku operu «Ciemata koķetes» divos cēlienos un viencēliena farsu «Vai tā ir viņa sieva?». Visus šos darbus uzveda jaunceltajā Sentdžeimsa teātrī, pirmo — 1836. gada septembrī, otro — 1836. gada decembrī, trešo — 1837. gada martā. Lai gan panākumi bija gluži atzīstami, ir skaidrs, ka Dikensam šis darbs drīz vien apnika. Ja viņš būtu bijis ne vien autors, bet arī inscenētājs un galvenais aktieris, viss ritētu tālāk jauki un skaisti. Taču pakļauties aktieru, dziedātāju un režisoru kaprīzēm — to nu viņš nevarēja izturēt. Divām aktrisēm nepatika rinda «Un iekvēlojušies tie gulta slīgst», un Kreimersi, komiskās operas izdevēji, pieprasīja, lai Dikenss izdara grozījumus tekstā. Autors protestēja: «Ja jaunās dāmas pārņem svētas šausmas, tikko es pieminu gultu, tad esmu ar mieru ķecerīgās rindas vietā likt: «No mutes mutē baumas klīst.» Bet varat ar cieņu

pavēstīt Kreimersiem, ka vairāk netiks mainīts nekas, lai vācas pie visiem velniem.» Vēlāk viņš par šīm lugām negribēja vairs ne dzirdēt. Septiņus gadus pēc to parādīšanās uz skatuves viņš sacīja, ka tās rakstītas, «nemaz nerūpējoties un nedomājot par autora labo slavu. Otrreiz es tās vairs nerakstītu, ja man solītu kaut tūkstoš mārciņu par katru. No visas sirds vēlos, kaut tās tiktu aizmirstas!» Gadu pirms nāves viņš piezīmēja: ja atklātos, ka mājās ir šīs operas eksemplāri un no tiem citādi nekā nevarētu atbrīvoties, viņš nodedzinātu to mājas spārnu, kur tie atrastos.

Dusmas, kuras sākotnēji bija aizdevuši aktieri, uzbangoja ar jaunu spēku, kad viņš uzzināja, ka Krukšenks ierosinājis mazliet pārveidot tekstu «Boza aprakstu» otrajā sērijā. Šoreiz temats bija Dikensa kompetencē, un vēstulē Džonam Makronam viņš šķendējās: «Man jau sen likās, ka Krukšenks ir prātu izkūkojis, tāpēc viņa vēstule mani nepagalam nepārsteidz. Jutīšos Jums ļoti pateicīgs, ja, viņam rakstīdams, Jūs manā vārdā pavēstīsit, ka viņa nodoms manuskriptu pārveidot mani varen uzjautrināja. Būtu mans darbs tiešām nokļuvis viņa rokās, es saglabātu viņa labojumus kā literārus kuriozus. Noteikti domāju, ka viņam jālasās pie velna. Kamēr vien man būs kāds sakars ar šo grāmatu, es kategoriski aizliedzu viņam piedurt tai pirkstu.» Ja būšc*t vajadzīgas ilustrācijas, viņš turpināja, tad šo darbu vislabāk veikšot Fizs.

Fakts, ka Dikenss, guvis panākumus, tūlīt sāka rakstīt skatuvei, atklāj viņa visnozīmīgāko rakstura īpašību, kam tagad pievērsīsim uzmanību: viņš bija dzimis aktieris. Kā uz skatuves, tā dzīvē ir divi galvenie aktiera tipi: «tiešais» aktieris, kas jūtas laimīgs vienīgi tad, kad tēlo pats sevi, un «raksturu» aktieris, kas ir savā elementā tikai, kad nomaskējas par kādu citu. Deviņpadsmitajā gadsimtā dzīvoja divi lieliski paraugi — aktieri reālajā dzīvē. Tie bija Bendžamins Dizraēli un Oskars Vailds, kuri tik ļoti koncentrēja uzmanību tikai paši uz sevi, ka viss, ko viņi sacīja vai darīja, likās raksturīgs vienīgi viņiem. Vislieliskākais otrā tipa aktieris, kas allaž iztēlojās sevi par kādu citu un arvien izpauda savu būtību daudzās šķietami dažādās lomās, bija Čārlzs Dikenss. Dzīvē viņš bija otrs Deivids Gariks, kurš būtu varējis kļūt par tādu pašu Gariku uz skatuves un kurš kļuva par divkāršu Gariku uz estrādes. Jaunībā viņš dedzīgi kāroja

kļūt par profesionālu aktieri un vēlāk rūgti nožēloja, ka nav šo vēlēšanos piepildījis, taču tā_ ir mūsu laime, ka viņa skatuves talants iemiesojās literāros_varoņos, no kuriem gandrīz vienmēr vēsmo īpatnējs teātra aromats un tāds dzīvīgums, ka viņu radītājam būtu pieticis notēlot tikai kādu desmitu no viņiem uz skatuves — arī tad viņš jau būtu sava laika lielākais aktieris. Viņš tik pilnīgi iedzīvojās iedomātajos tēlos, ka nekad neapzinājās, cik daudz piešķīris tiem no sevis paša; un tā nu mēs atrodam dalu no viņa visdažādākajos personāžos, kurus viņš centās par visu varu padarīt komiskus un reizēm pat atbaidošus, neapjauzdams, ka to vitalitāte ir viņa paša dzīvesprieks, kas kūsāja viņa aktieriskajā dabā.

Dzimušam aktierim piemīt visas parastās cilvēciskās izjūtas sakāpinātā veidā. Viņu moka vēlēšanās tās parādīt. Viņš smejas sirsnīgāk, raud rūgtāk, uz katru stimulu reaģē ātrāk par citiem cilvēkiem. Šai ziņā Dikenss ievērojami atšķīrās no visiem pārējiem dižajiem pagātnes romānu rakstniekiem. Tikko mēģinām iztēloties Fīldingu, Smoletu, Skotu, Tekeriju, Hārdiju vai Velsu kā aktierus, tūlīt šo

nodomu atmetam. Turpretī Dikenss bija aktieris no galvas līdz kājām. Viņa varoņi, viņa humors, viņa jūtas ir skatuviskas; viņš prata acumirklī uztvert cilvēku dīvainības, ar fotogrāfisku precizitāti tās atdarināt un ar Garikam vai Kīnam [31] raksturīgu mīlestību atkal un atkal atgriezties pie tām. Savas jūtas viņš izpauž tā, kā to spētu vienīgi aktieris. Negaisu viņš attēlo tā, kā režisors to labprāt parādītu uz skatuves. Viņa nelieši ir melodramatiski, varoņi un varones — teatrāli, ainas — līdzīgas lugas ainām. Tieši tāpēc viņa romāni piesaistījuši aktieru un dramaturgu uzmanību vairāk nekā citu rakstnieku darbi. Ja viņš dzīvotu mūsdienās, viņš būtu scenāristu karalis un Holivuda gulētu viņam pie kājām.

Viņš pats bija līdzīgs saviem darbiem. Nemierīgs, sparīgs, ātri satraucams, pilns enerģijas un aizrautības, jautrs, ļoti emocionāls, alkani uztvēra visu, kas notika apkārt, pastāvīgi bija mainīgā omā — vienu brīdi tiecās pēc sabiedrības, otru — pēc vientulības. Viņš smējās kopā ar tiem, kuri smējās, un raudāja ar tiem, kuri raudāja, izjūtu asumā tos pārspēdams. Ja viņš ko darīja, tad

darīja no sirds, pilnīgi atdodamies radošai aizrautībai, iegremdēdamies ikvienā lomā, ko viņam vajadzēja tēlot vai ko viņš bija sev izvēlējies.

«Kas par seju šeit, salonā!» — tā savu pirmo iespaidu izsaka Lī Hants.[1] «Šī seja ir piecdesmit reižu možāka un apgarotāka par visām citām.» Kārlails, kas sastapa viņu kādā dinejā viņa panākumu sākuma posmā, parāda mums spilgtu momentuzņēmumu: «Manuprāt, šis Bozs ir brīnišķīgs puisis ar skaidrām, zilām, gudrām acīm, kuras viņš mēdz itin kā izbrīnījies ieplest, ar lielām, pilnīgām, mazliet pavērtām lūpām, ārkārtīgi īpatnēju, kustīgu seju: kad viņš runā, tad darbojas gan uzacis, gan acis, gan mute un viss cits. Šo seju apņem plīvojošas matu cirtas parastā krāsā, un pati galva sēž uz ļoti tvirta, sīka augumiņa, kas apģērbts nevis tikai labi, bet pat pēc d'Orsē modes, — un tas ir Pikviks. Kas attiecas uz pārējo, tad viņš ir kluss jauneklis ar asu prātu. Šķiet, viņš gluži labi zina, kāda vērtība ir viņam pašam un kāda citiem.» Interesanti atzīmēt, ka cits Dikensa laikabiedrs — slavenais aktieris Makrīdijs[32] [33], cilvēks, kas bija viegli sakaitināms un aizvainojams, uzskatīja, ka Dikensa sabiedrība viņu ietekmē ļoti labvēlīgi, un rakstnieks bija vienīgais cilvēks, ar kuru Makrīdijs ne reizes nesastrīdējās. Mūža galā par vienu no Dikensa iemīļotākajiem sarunu biedriem kļuva franču aktieris īˆhters.

Kārlails, kas bija visai gara auguma cilvēks, pārspīlē, nosaucot Dikensu par sīku un trauslu. Runājot par cilvēka garumu, novērotāju domas parasti dalās — katrs spriež pēc sevis. Napoleons Velingtonu būtu uzskatījis par garu šķeistu, turpretī Džons Nikolsons kā vienu, tā otru nosauktu par pundurīšiem. «Amerikas piezīmēs» Di-kenss raksta, ka esot piecas pēdas deviņas collas garš — acīmredzot te ieskaitīti arī

kurpju papēži. Cik nu var

spriest šīs grāmatas autors, kas pats ir liela auguma, Dikenss (bez kurpēm) bija piecas pēdas astoņas collas garš — tieši tāds, kādam jābūt raksturlomu tēlotājam un kustīgam cilvēkam. Kādas sievietes atmiņās lasām, ka viņa acis bijušas spožas un izteikti gaišbrūnas, turpretī otra apgalvo, ka to krāsa bijusi tumši zila. Spriežot pēc citu — arī Kārlaila — liecībām, acis Dikensam bijušas zilas. Mati viņam bija nevis «parastas krāsas», bet košā kastaņbrūnā tonī, biezi, cirtaini un gari, kādus nēsāja deviņpadsmitā gadsimta trīsdesmitajos gados. Uzskata, ka Maklīsa portrets ir ļoti līdzīgs oriģinālam. Visas izjūtas— gan dusmas un sajūsma, gan līdzjūtība un prieks — tūlīt atspoguļojās viņa sejā, kura ļāva nojaust neparasti vērīgu, dedzīgu, vaļsirdīgu un gudru raksturu. Par spīti švītīgajam uzvalkam un sievišķīgi maigajai sejas ādai, Dikenss izskatījās nevis pēc mākslinieka, bet pēc praktiska darījumu cilvēka ar asu prātu. Viņa kustības bija enerģiskas, stāja — moža, izturēšanās — mundra un noteikta; taisnais deguns ar platajām nāsīm pauda gribasspēku; viņa vaibsti, kā izteicās Džeina Kārlaila, dažreiz izskatījās kā «tēraudā lieti». Fakts, ka viņš bija ne vien temperamentīgs aktieris, bet arī precīzs aprēķinātājs, drīz vien izpaudīsies viņa darījumos ar izdevējiem.

1836. gada beigās Dikenss Herisona Einzvērta mājā sastapa savu nākamo biogrāfu Džonu Forsteru. Viņi tūlīt iepatikās viens otram, lai gan Forsters, šķiet, bija ne vien iepriecināts, bet arī pārsteigts par to, cik ātri Dikenss, sava impulsīvā rakstura mudināts, pārvērta pazīšanos par ciešu draudzību. īr cilvēki, kuru pateicības un draudzības jūtas pret otru izraisās tad, ja no viņiem prasa padomu vai lūdz palīdzību. Dikenss iemantoja Forstera cieņu un mīlestību, bieži darīdams gan vienu, gan otru. Divdesmit četru gadu vecumā guvis tik ārkārtīgus panākumus un dedzīgi vēlēdamies tos pēc iespējas labāk izmantot, Dikenss patiešām juta lielu nepieciešamību pēc saprātīga cilvēka palīdzības un padoma. Draudzība ar Forsteru bija tieši tas, ko viņam vajadzēja, un viņa draudzība bija tieši tas, ko vajadzēja Forsteram. Aumaļainā jaunrades enerģijā, ko radīja ātri augošā slava un arvien lielākā sava spēka apziņa, Dikenss domās iecerēja, cik tik darbu' vien spēja, un slēdza līgumus ar izdevējiem jau tad, kad uz papīra vēl nekas nebija uzrakstīts. Rodas iespaids, ka viņš labprāt būtu apgādājis ar grāmatām ikvienu Londonas izdevēju un aizsietām acīm parakstījis jebkuru līgumu, ko tiem ienāktu prātā pagrūst autoram zem deguna. Jau pašā draudzības sākumā Forsters saņēma Dikensa naudas darījumus savās rokās un pirmām kārtām centās nokārtot strīdu ar Makronu.

1836. gada maijā, kad «Pikvika» liktenis vēl karājās gaisā, Dikenss bija vienojies ar Džonu Makronu, ka sarakstīs romānu ar nosaukumu «Gabriels Vardons», nodos manuskriptu novembra beigās un tad arī

saņems divsimt mārciņu lielu honorāru par pirmo izdevumu. Tā paša gada augustā, kad Sems Vellers bija nosvēris svaru kausus par labu «Pikvikam», Dikenss norunāja ar otru izdevēju, vārdā Ričards Bentlijs, ka par tūkstoš mārciņām sarakstīs divus romānus. Pirmajā novembrī viņš saviem «Pikvika» izdevējiem aizrakstīja pateicīgu, draudzīgu un jokpilnu vēstulīti: «Ar šo ieceļu un pasludinu Strendā 186 dzīvojošos Viljamu Holu un Edvardu Čepmenu, kā arīdzan viņu mantiniekus un pēctečus, administratorus un testamenta izpildītājus par visu savu darbu izdevējiem, kamēr vien laikrakstos neparādīsies sludinājums, ka esmu iespiests savā pēdējā izdevumā — vienā sējumā, dēļu vākos ar misiņa grebumiem.» Trīs dienas vēlāk viņš pieņēma piedāvājumu, sākot ar nākamo janvāri, rediģēt Ričarda Bentlija izdoto žurnālu par divdesmit mārciņām mēnesī un sagatavot žurnālam sērijās izdodamu romānu. Romāns saucās «Olivērs Tvists», un tas iznāca Bentlija almanahā, sākot ar 1837. gada februāra numuru un beidzot ar 1839. gada martu. Sēžot redaktora krēslā, Dikensam ienāca prātā, ka tik daudzas vienošanās neglābjami beigsies ar strīdiem, tāpēc pirmo līgumu pacentās anulēt. Par simt mārciņām viņš deva Makronam tiesības publicēt abas «Boza aprakstu» sērijas, līdz ar to tikdams vaļā no «Gabriela Vardona» rakstīšanas. Taču Makrons ne velti bija izdevējs. «Pikvika» drudzis patlaban bija sasniedzis augstāko punktu, un divas reāli eksistējošās Boza grāmatas bija vērtīgākas par vienu jaunu, kas pastāvēja autora iztēlē. Tāpēc Makrons nolēma publicēt vēlreiz visus «Aprakstus» sērijās, ietērpjot tos pēc iespējas līdzīgi «Pikvikam».

Tikko Dikenss padzirdēja par Makrona nodomu, viņš steidzīgi nosūtīja vēstuli Forsteram. «Pilnīgi dabiski, ka man pret to ir kategoriski iebildumi. Cilvēki domās, ka es, ļaunprātīgi izmantodams «Pikvika» panākumus,

ietērpju veco darbu jaunās drānās un uzplijos ar to lasītājiem, tikai lai raustu kabatā naudu.» Makrons no «Aprakstiem» jau bija «iedzīvojies krietnā peļņā» un, saņemdams publikācijas tiesības, netika bildis ne pušplēsta vārda, ka gatavojas darbu laist klajā tādā izskatā. Tanī laikā žurnālos jau iespieda divus Dikensa darbus: «Pik-vika kluba piezīmes» — mēnešrakstos un «Oliveru Tvistu» — Bentlija žurnālā, tāpēc trešais tāda paša rakstura darbs katrā ziņā nopietni kaitētu autora reputācijai. Kvēla sašutuma pārņemts, Dikenss aizrakstīja zīmīti, ko piesardzīgais Forsters, sacerēdams slavenā vīra biogrāfiju, apdomīgi izlaida: «Esmu spiests piebilst — nevis kā nepārdomātu draudu, bet kā nobriedušu un labi apsvērtu lēmumu, — ka, parādoties jaunajam izdevumam, es visos laikrakstos ievietošu paziņojumu, ka tas iznāk ne vien bez manas atļaujas, bet pat pretēji manam nepārprotamajam aizliegumam, ka tas man neienes ne graša un ka es no visas sirds un dvēseles lūgšu visus savus draugus un piekritējus to

nepirkt. Visur, kur viņš šo izdevumu reklamēs, es blakus reklāmai ievietošu tādu sludinājumu.» Beigās Dikenss piezīmēja, ka gadījumā, ja Makrons, gatavodamies grāmatu publicēt, jau izdevis daudz līdzekļu, Čepmens un Hols esot ar mieru nopirkt publikācijas tiesības.

Šo sūdzību un draudu mudināts, apbruņojies ar autora priekšlikumu, Forsters posās pie Makrona, kas gluži dabiski palika pie ieskata, ka ar savu īpašumu var rīkoties, kā pašam patīk. Uz Forstera ierosinājumu, ka «Aprakstu» publikācijas tiesības varētu atpirkt atpakaļ, lai aizkavētu darba izdošanu mēnešrakstos, Makrons atteica, ka par nelielu summu — divtūkstoš mārciņām — autors varētu to dabūt. Izdevēja mantkāre Forsterā iesvēla svētas šausmas, viņš aizgāja un ieteica Dikensam labāk neko neuzsākt. Taču sēdēt rokas klēpī salikušam, ja uz spēles liktas viņa intereses, nebija Dikensa dabā. Viņš uz karstām pēdām nodeva lietu Čepmena un Hola rokās. Sarunā, kas notika starp abām pusēm, prasītāji bija spiesti atzīt, ka divi tūkstoši pieci simti mārciņu par publikācijas tiesību atpirkšanu nav pārāk daudz. Darījums tika noslēgts. Nolēma, ka . arī Čepmens un Hols darbu izdos sērijās, jo vienīgi tā varēja segt atpirkšanas izdevumus un gūt peļņu. Tā nu darījumu kņadā aizmirsās Dikensa galvenais iebildums pret Makrona rīcību. Protams, Dikensa viedokli

var viegli saprast. Ja kāds grib piebāzt kabatas, uzplijo-ties lasītajiem ar vecu darbu, zināma daļa peļņas jāsaņem autoram, pat ja viņš principā ir pret šādu nodomu. Tomēr Dikensa nostāja lielā mērā izskaidrojama ar patva-ļībām, kuras pret viņa darbiem atļāvās ik uz soļa. «Pik-viku» atdarināja, parodēja un pārveidoja gan grāmatās, gan periodiskajos izdevumos, gan uz skatuves ar neviltotu sajūsmu, kas varēja likties glaimojoša, taču autoru, protams, kaitināja. Un, kaut arī, apsverot ar vēsu prātu, pret Makrona rīcību nevarēja neko iebilst, pirātisms, kuram Dikenss bija kritis par upuri, viņu tā saniknoja, ka šāds gluži racionāls darījums viņam sāka likties pēc nodevīgas

sazvērestības. Viņš bija cilvēks, kas ātri padevās spēcīgām jūtām, tikpat viegli sadusmodamies, cik iežēlodamies, un, kad Makrons pēc diviem gadiem nomira, atstādams atraitni ar bērniem galīgā nabadzībā, Dikenss sagādāja viņiem apmēram trīssimt mārciņas, apņemdamies rediģēt stāstu un aprakstu krājumu, kurā bija iekļauti arī viņa sacerējumi; pārdot grāmatu, starp citu, ļoti palīdzēja tās

virsraksts «Pik-Nika piezīmes».

Dažreiz viņš nespēja valdīt pār savām jūtām, un it īpaši tas izpaudās sakarā ar kādu notikumu neilgi pēc kāzām, kurš skāra viņu dziļāk par visu citu. Vēl sāpīgāka bija varbūt vienīgi nelaimīgā mīlestība pret Mariju Bīdnelu. Šī vēlākā pārdzīvojuma ietekmē radās grāmata, kas laikabiedriem lika liet asaras un kam lielā mērā jāpateicas par to, ka Dikenss kļuva par iemīļotāko un populārāko rakstnieku visā Anglijā.

1836. gada rudenī pie Dikensiem Fērnivalsinnā apmetās Keitas Dikensas māsa Mērija, sešpadsmit gadu veca meitene. Panākumiem vainagotais rakstnieks strauji paplašināja draugu loku, kurā tagad ietilpa pazīstamie gleznotāji Denjels Maklīss un Klārksons Stenfīlds *, tālaika slavenākais aktieris Viljams Makrīdijs, izcils advokāts T. N. Talfūrs[34] [35], divi spoži kritiķi Viljams Džērdens[36] un Džons Forsters un ievērojamais izdevējs Lī Hants. Dikenss bieži vien ēda pusdienas ārpus mājas, reizēm neievērodams mēru. «Ierados mājā pulksten vienos rītā pilns kā mārks, un mana mīlošā sieva ievēla mani gultā,» viņš rakstīja kādam draugam. 1837. gada 6. janvārī piedzima viņu pirmais bērns — zēns. Pēc šī notikuma Dikenss sāka bažīties par sievas veselību, un kādu laiku viņi uzturējās Cokā, kur bija pavadījuši medusmēnesi. No pārstrādāšanās un raizēm rakstnieku mocīja stipras galvas sāpes,

un viņam «tūlīt parakstīja tādu zāļu devu, kas uz nedeju piesietu stallī parasta kalibra zirgu». Bentlija almanahs drīz guva panākumus, un pēc sava izdevēja priekšlikuma Dikenss kļuva par Garika kluba locekli. Nebija nekāds brīnums, ka viņš jutās noguris: vajadzēja gatavot materiālu diviem sērijveida izdevumiem, sacerēt šādus tādus rakstus un veikt desmitiem citu darbu. «Man taču ir tikai divas rokas un viena galva, vairāk paveikt es nespēju,» viņš sūdzējās Krukšenkam, tomēr viņš atrada laiku kopā ar Mēriju doties meklēt māju, un 1837. gada aprīļa sākumā Dikenss ar sievu, bērnu, brāli un svaini pārcēlās uz Dautistrītu 48, kur Čārlzam ar Keitu bija lemts nodzīvot gandrīz trīs gadus.

Allaž vairāk tiekdamies mīlēt nesasniedzamo nekā to, kas bija sasniedzams, Dikenss pieķērās Mērijai. Lai gan viņš tolaik to nebūtu atzinis, šī pieķeršanās bija daudz dziļāka par jūtām pret sievu. Mērija bija glīta, jautra, saprotoša un gudra meitene. Nebija šaubu, ka viņa uzskatīja Čārlzu par visbrīnišķīgāko cilvēku virs zemes un viņa darbus par vislieliskākajiem sacerējumiem pasaulē. Šāda «varoņa pielūgsme» nebūt neatstāja Dikensu vienaldzīgu, un, tā kā radnieciskās attiecības nepieļāva nekādās grēcīgas domas, viņš sāka idealizēt Mēriju kā svēto. Baudīt neierobežotu, harmonisku vienību ar sievieti, kas ziedojās vienīgi ♦viņa interesēm, — tas atbilda Dikensa uzskatiem par cilvēku attiecību augstāko pilnību. Tā kā sieva bija iegrimusi mājas rūpēs, viņš ņēma līdzi Mēriju visur — uz pieņemšanām, apciemodams draugus, uz

gleznu izstādēm, uz teātri. Tas bija laimīgākais laiks viņa mūžā: viņš tīksmi klausījās, kā visa pasaule viņam aplaudē, un gozējās Mērijas apbrīna saulē. Taču laimes laiks bija ļoti īss. 6. maijā, sestdienas vakarā, tikai piecas nedēļas pēc Dikensu pārcelšanās uz jauno māju, viņš Keitu un Mēriju aizveda uz kādu izrādi Sent-džeimsa teātrī. Pēc jaukā vakara Mērija pulksten vienos aizgāja gulēt «pilnīgi vesela un parastajā labajā garastāvoklī». Bet izģērbjoties viņai kļuva ļoti slikti. Tūlīt atsauca ārstu, bet tas nespēja palīdzēt, un nākamajā pēcpusdienā meitene nomira ar sirdskaiti. «Paldies dievam,» Dikenss rakstīja, «viņa nomira manās rokās, un pēdējie vārdi, ko viņa čukstēja, bija veltīti man.»

Trieciens bija drausmīgs, bet, par laimi, neatliekami pienākumi neļāva viņam nodoties drūmām domām. Viņa

sievasmāte misis Hogārta paģība, divdesmit četras stundas nogulēja bez samaņas un veselu nedēļu faktiski nespēja kustēties. Keitai vajadzēja sēdēt pie mātes gultas un viņu mierināt, tāpēc Čārlzs bija spiests nosūtīt vēstules un kārtot visu, kas šādos gadījumos nepieciešams. «Jūs nevarat iedomāties, kādā izmisumā mūs iegrūdis šis nežēlīgais notikums,» viņš rakstīja kādam radiniekam. «Kopš mūsu kāzām Mērija bija mūsu mājas miers un dzīvība, visi jūsmoja par viņas daiļumu un izcilajām īpašībām. Pat daudz tuvāka radinieka vai senāka drauga zaudējums man liktos pieciešamāks, jo viņas vietu nevarēs aizstāt neviens, viņa aiz sevis atstājusi tukšumu — ikkatrs, kas viņu pazina, nelolo ne mazākās cerības, ka to kāds varētu aizpildīt.» Vēstulē pēc vēstules viņš rakstīja par Mēriju vārdus, ko var sacīt tikai cilvēks, kam aiz bēdām lūst sirds: «viņa bija mūsu laimīgā ģimenes loka gaismas avots un dzīvība», «mūsu mājas lepnums un rota». Viņš redzēja meiteni tādu, kādu to lasītāji nākamībā iepazina Nellas tēlā «Senlietu pārdotavā». «Es esmu dziļi pārliecināts, ka tik pilnīga būtne vēl nekad nav dzīvojusi pasaulē. Es pazinu viņas sirds noslēpumus un zināju viņas īsto vērtību. Viņai nepiemita ne mazākais trūkums.»

Nespēdams koncentrēt uzmanību un strādāt, viņš pameta kā «Pikviku», tā «Oliveru Tvistu» — nedz viens, nedz otrs tajā mēnesī neiznāca. Bentlija almanaha lasītājiem paziņoja, ka autors skumst par nāvi, kas laupījusi «ļoti dārgu jaunu radinieci, kurai viņš bijis no sirds pieķēries un kuras sabiedrība jau ilgu laiku bijusi viņam lielākais iepriecinājums pēc smaga darba». Kad pagāja bēres, Dikensu ģimene aizbrauca uz Kolinsfermu Hemp-stedā, no kurienes viņš rakstīja Herisonam Einzvērtam: «Es šo brīnišķo meiteni pēc sievas mīlēju dziļāk un kvēlāk par visu citu pasaulē, un viņas zaudējums mani tā satrieca un sāpināja, ka es biju spiests atteikties no jebkādas domas par šāmēneša darbu un mēģināt divas nedēļas padzīvot mierā un atpūsties.» Kādu svētdienas rītu Einzvērts atbrauca Dikensu apciemot, taču rakstnieks bija aizgājis uz baznīcu. Neilgu laiku pie viņiem

viesojās Forsters, un arī Maklīss iegriezās Dikensu mierināt. Visu apsverot, jāsecina, ka Keitai neapšaubāmi bijis brīnišķīgs raksturs, ja viņa šajā laikā izpelnījusies no Čārlza šādu uzslavu: «Smago pārbaudījumu viņa izcieta, kā

piedien tādai cildenai sievietei ar siltu sirdi.» — «Viņa zina: ja vispār kāds mirstīgais jebkad nokļuvis debesīs, Iad viņas māsa ir tur. Viņa atceras dienas, kuras apstaro neparasti dziļa mīla un sirsnība. Pat bērnībā māsas nav pārmijušas nevienu asu vārdu, nevienu dusmīgu skatienu. Keitai nav sev ko pārmest, un viņa patlaban ir tik mie-i īga un mundra, ka es gluži vai brīnos, viņā noraudzīdamies.» Māsas nāves radītais nervu satricinājums izraisīja dabisku abortu, taču tā laikam bija vismazākā bēda.

Atmiņas par Mēriju nedeva Dikensam mieru ilgu laiku. Apmeklēdams Sentdžeimsa teātri, viņš nekad nesēdēja tai pašā rindā, kur bija sēdējis liktenīgajā vakarā, viņš pat nesēdēja nevienā vietā, no kuras varēja redzēt toreizējo ložu. Attēlodams «Oliverā Tvistā» Rožu Meiliju, viņš neviļus atveidoja tādu Mērijas portretu, kādu viņam patika iedomāties iztēlē. «Viņai nebija vēl pāri septiņpadsmit gadiem. Augumiņš tik trausls un smalks, visa viņas būtne tik maiga un piemīlīga, tik apskaidrota un daiļa, ka šķita — zeme nav viņas mājotne, nedz arī zemes rupjās būtnes viņas līdzgaitnieces. Pat gudrība, kas staroja no viņas zilajām acīm un cēlās pieres, šķita nesade-raniies ne ar viņas gadiem, ne ar šo pasauli; tomēr piemīlība un labsirdība, tūkstošiem gaismas staru, kas rotājās viņas sejā, nemezdami ēAu uz tās, un pāri tam visam smaids, priecīgais, jaukais smaids bija radīti ģimenei, klusai, mierīgai laimei pie sava mājas pavarda.» Tai pašā grāmatā viņš atzīstas, ka vēlētos sekot meitenei nāvē. «Pamazām viņš ieslīga tai dziļajā, cietajā miegā, kas vienīgais spēj dot īstu atspirdzinājumu pēc tikko pārciestas slimības, tai mierīgajā, klusajā miegā, no kura sāpīgi pamosties. Kurš gan, ja tāda būtu nāve, gribētu atkal atmosties cīņu un nemiera pilnai dzīvei, kur tevi nomāc rūpes par ikdienu, bažas par nākotni, bet vēl vairāk smagās atmiņas par pagātni!»

Sešus mēnešus pēc šīs traģēdijas Dikenss rakstīja Mērijas mātei: «Kopš viņas nāves neesmu šķīries no viņas dāvātā gredzena ne dienu, ne nakti, novelku to no pirksta vienīgi uz brītiņu, kad mazgāju rokas. Ne mirkli mani nav atstājušas atmiņas par viņas maigumu un jaukumu. Likdams roku uz sirds, varu apliecināt, ka nedz nomodā, nedz miegā nekad neesmu aizmirsis mūsu bēdas un nežēlīgo pārbaudījumu un jūtu, ka neaizmirsīšu to

nekad . .. Kaut Jūs zinātu, kā es tagad skumstu pēc mūsu trim istabiņām Fērnivalsinnā un kā man pietrūkst brīnišķā smaida un maigo vārdu, ar kuriem viņa mūs aplaimoja vakaros, kad mēs vai nu strādājām, vai jautri kaitējāmies pie kamīna. Tie man šķita vērtīgāki

par visas pasaules slavas dziesmām. Atceros ik sīkumu, ko viņa tanīs laimīgajās dienās teica vai darīja, un varētu parādīt Jums ik rindu un lappusi, ko mēs kopā lasījām.» 1838. gada 1. janvārī viņš savā dienasgrāmatā ierakstīja: «Skumja Jaungada diena ... ja tagad ar mums kopā būtu viņa, tāda pati kā toreiz — pievilcīga, līksma, laipna! Viņa saprata visas manas domas un jūtas labāk par jebkuru citu, ko es pazīstu, esmu pazinis vai vēl iepazīšu. Ja viņa atrastos mūsu vidū, tad laikam vienīgais, ko es varētu vēlēties, būtu — kaut tāda laime nemūžam neizgaistu.» Piecas dienas vēlāk izdarīts ieraksts: «Nekad vairs nebūšu tik laimīgs kā mūsu toreizējā trešā stāva dzīvoklītī — nekad, kaut arī būtu nez cik bagāts un slavens. Ja varētu atļauties, noīrētu šo dzīvokli un turētu tukšu.» Mērija pastāvīgi rādījās viņam sapņos, un, 1838. gada februārī apmeklēdams Jorkšīru, viņš rakstīja sievai: «Sapņoju par viņu ik nakti, kopš aizbraucu no mājām, un droši vien sapņošu, kamēr atgriezīšos.» Pat vēl 1841. gada oktobrī, jau atvieglojis sirdi, radot mazās Nellas tēlu, viņš atzinās Forsteram: «Vēlēšanās gulēt viņai blakus kapā manī patlaban ir tikpat stipra kā pirms pieciem gadiem, un es zinu (jo nedomāju, ka varētu mīlēt dziļāk, nekā es mīlēju viņu), ka tā nekad negaisīs.»

Zaudējot savus mīļos, vairums cilvēku tiecas pārāk ļauties skumjām, un, ja Dikensa skumjas šķiet pārspīlētas, mums tomēr jāiztēlojas, ko viņa mīlas alkstošajam raksturam un aktiera temperamentam nozīmēja šķiršanās no vienīgās būtnes, kas jebkad bija pilnīgi izpratusi viņa priekus, cerības un noskaņojumus. Tai pašā laikā mēs nevaram atstāt bez ievērības to, kā šīs pārāk klaji paustās jūtas ietekmējušas viņa sievu, kurai Dikenss acīmredzot lika noprast, ka Mērija nozīmējusi tam daudz vairāk nekā viņa pati. Ne laiks, ne Dikenss nemēģināja šo pārliecību mazināt.

Pēc divu. nedēļu ilgas «atpūtas un miera» Kolinsfermā Dikenss ar sievu atgriezās Dautistrītā un tur ar parasto dedzību nekavējoties metās darbā, kas mijās ar tādiem atpūtas «uzbangojumiem», kuri mazāk enerģisku cilvēku

būtu atstājuši bez elpas. Vienatnē vai Forstera, Maklīsa un Einzvērta pavadībā viņš mēdza vienmērīgā solī doties pāri Hempstedhītai, noiedams stundā četras jūdzes un pusdienas bieži vien ieturēdams «Džeka Stro pilī» [1]. Lāgiem viņi kājām aizgāja ziemeļos līdz pat Finčlijai, rietumos — Bārnsai, austrumos — Griničai[37] [38]. Citreiz visi sēdās zirgos un aizjāja uz Ričmondu, Tvikenhemu, Bārnetu, Hemptonkortu, Epingu, apstādamies tikai, lai paēstu pusdienas. Laidies ceļā, Dikenss piespieda biedrus kājot vienmērīgā solī, kamēr bija sasniegts mērķis, un allaž uzstāja, lai izietu laikā. Jūlija sākumā viņš aizveda sievu pirmajā ārzemju ceļojumā. Heblots N. Brauns devās viņiem līdzi, un viņi pasta karietē apbraukāja Beļģiju, apskatīdami «Ģenti, Briseli, Antverpeni un simt citu vietu, kuru vārdus es tagad

vairs nevaru atcerēties un, ja arī varētu, nemācētu uzrakstīt». Atgriezies mājās, viņš atkal ķērās pie «Pikvika» un «Olivera», pavēstīdams Forsteram: «Ja Jums ir paziņas Svētā Pāvila katedrālē, tad būtu labi, ja Jūs aizsūtītu uz turieni kādu cilvēku ar lūgumu tik skaļi nezvanīt. Es lāgā nevaru sadzirdēt pats savas idejas, kas man iešaujas prātā, un aptvert, ko tās nozīmē.» Septembrī ģimene aizbrauca uz Brodstērsu, kurā turpmākajos gados uzturējās jo bieži un kura kļuva populāra tāpēc, ka patika Dikensam.

Ģimenes portretu no pitonā ceļojuma uz minēto vietu atstājusi Eleonora Kristiāna, kas toreiz bija pusaugu meitene. Rakstniekam līdzi atbrauca viņa vecāki un brālis, un Eleonora mums pastāsta, ka misis Dikensa, vecākā, bijusi saprātīga sieviete ar nogurušu, dziļām grumbām izvagotu seju, turpretī Džons Dikenss — apaļīgs, švītīgs kundziņš, kam paticis sarežģītās frāzēs runāt par cildenām jūtām. Misis Dikensa labprāt dejojusi, un, lai gan Čārlzs nebijis sajūsmā par mātes slieksmi uz tādu rotaļīgu izklaidēšanās veidu, viņš tomēr reizēm misis Di-kensu, vecāko, izdancinājis. Džons Dikenss atzinies, ka esot optimists — līdzīgs korķim: ja viņu vienā vietā pabāžot zem ūdens, viņš kādā citā allaž ņipri uzpeldot virspusē, it kā nekas nebūtu noticis. Čārlza klātbūtnē ģimenes locekļi nejutušies sevišķi brīvi, jo viņa omas

bieži mainījušās, te viņš bijis jautrs un sirsnīgs, te izklai-I dīgs un drūms. Viņš izlicies, ka flirtē ar Eleonoru, saucis

viņu «manas sirds pavēlniece», «daiļā verdzinātāja», «manas dvēseles saule» un lūdzis dejot, uzrunādams toreiz modē nākušā jokpilnā manierē: «Daiļā lēdij, vai nāksi diet ar mani? Man gauži tiktos diet ar tevi šīs saraban-das skaņās.» Bet kādu rītu, kad viņa gribējusi, lai Čārlzs izlasa viņas tēva — skotu rakstnieka grāmatu, Dikenss spēji novērsies un izmetis: «Ciest nevaru skotu stāstus un vispār visu skotisko.» Keita, uz kuru šī piezīme attiekusies tikpat lielā mērā, nosarkusi, nervozi iesmējusies, bet mierinājusi Eleonoru: «Nepievērs viņam uzmanību, viņš tā nemaz nedomā.»

Dažreiz viņa lieliskais garastāvoklis pārsniedza labsirdīga joka robežas, un tad savas tiesības pieteica aktieris, kam drīz bija lemts parādīties kādā romānā Kvilpa izskatā. Kādu vakaru, staigādams kopā ar Eleonoru pa mazo molu, viņš pēkšņi satvēra meiteni, aizrāva līdz mola galam, ar vienu roku apķērās ap augstu stabu, ar otru cieši turēja gūstekni un pasludināja, ka neatlaidīšot viņu, kamēr abus nebūšot aprijuši «drūmie jūras viļņi».

— Padomājiet, kas tā būs par sensāciju! — viņš iesaucās. — Padomājiet, ka ceļš, kuru jūs tūlīt iesit, aizvedīs uz slavu! Nē, iet jūs neiesit, drīzāk jūs uz tā uzķepu-rosities!

Meitene pūlējās atbrīvoties, taču Dikensa dzelžainās skavas neatslāba.

— Lai jūsu acis garā redz «Times» sleju, — viņš turpināja, — kur

dramatiski būs aprakstīts aizgrābjoši bēdīgais liktenis, kas bijis lemts burvīgajai E. K., kuru Dikenss trakuma lēkmē noslīcinājis! Nespirinies, nabaga mazo putniņ, šī maitas ērgļa ķetnās tu esi nevarīga kā bērns!

— Mana kleita, mana goda kleita, mana vienīgā zīda kleita pagalam! — spiedza Eleonora, saukdama, lai misis Dikensa nāk viņai palīgā, jo ūdens sniedzās jau līdz ceļiem.

— Čārlz, kā tu vari tik muļķīgi uzvesties? — Nekas labāks misis Dikensai neienāca prātā. — Paisums aizraus jūs abus jūrā, un tu sabojāsi nabaga meitenei zīda tērpu.

— Tērpu! — Čārlzs teatrāli attrauca. — Kas gan ir

tirpst Vai gan mūsu domas lai kavējas pie pasaulīgās mocības, ja nākamajā mirklī nakts mantija mūs ietīs piķa melnā tumsā, ja mēs jau stāvam uz lielā noslēpuma sliekšņa? Vai es neupurēju gluži jaunu lakādas kurpju pāri, par kuru vēl nav samaksāts? Jel iznīkstiet jūs, zemiskās domas! Vai šai stundā, kad mēs paklausīgi sekojam lik-leņa aicinājumam, mūs var atturēt bērnišķīgi šļupsti par zīda drānām? Vai gan āda vai prineldrēbe (vai kas cits) var apturēt likteņstopa izšautu bultu?

Beidzot meitenei izdevās izrauties, bet viņa bija izmirkusi līdz ādai un spiesta pārģērbties. Vēl divas reizes Dikenss aizrāva viņu līdz zemesraga galam, kuram pāri šļācās plīstošie viļņi un kur aizgāja postā divas viņas cepurītes. Reiz viņi visi aizbrauca uz Pegvelas līci, un viņš ceļā dziedāja nepieklājīgas ziņģes, jo viņam bija atkal uznācis viens no «kvilpiskajiem» garastāvokļiem. Taču ne vienmēr viņa oma brīvdienās bija tik bezrūpīga: to liecina Forsteram rakstītā vēstule par cilvēku, kas bijis vainīgs vienā no daudzajiem viņa darbu nelikumīgas izmantošanas gadījumiem: «Nu, ja ar «Pikvika» palīdzību šis nožēlojamais radījums varējis iebāzt savā kožu saēstajā kabatā pāris šiliņu, tā izglābdamies no darba nama vai cietuma, tad lai gāž laukā savu samazgu spaini uz veseiībām. Jūtos gluži apmierināts, ka esmu palīdzējis viņam iztīrīt māju.» Patiesībā apmierinātība gan šajā rindkopā nav lāgā samanāma.

1837. gada oktobra beigās Dikensi pirmo reizi devās uz Braitonu[1], kur apmetās viesnīcā «Vecais kuģis» un piedzīvoja vienu no tiem nejauka laika periodiem, kas šai ārkārtīgi skaistajā un veselīgajā piekrastes pilsētiņā ir gandrīz tikpat jauki kā saulainas dienas. «Trešdien trakoja bezmaz īsta viesuļvētra, kas dauzīja logus, rāva nost slēģus, gāza cilvēkus no kājām, apdzēsa ugunis pavardā un sacēla vispārēju apjukumu. Vairākas stundas bija tumšs, jo no debesīm bira melnas (apnēsātas) cepures, kuras, kā domā, attālajos pilsētas stūros bija norautas no nepiesardzīgu gājēju galvām un kuras cītīgi uzlasīja zvejnieki. Afišās varēja lasīt, ka Čārlzs Kīns[39] [40] viesosies Otello lomā . .. Neesmu dzirdējis, vai viņš aiz-

kļuva līdz teātrim, bet esmu pārliecināts, ka cits neviens gan līdz

turienei netika.»

Pēc atgriešanās Londonā nāca klāt jauns pienākums: Dikenss apņēmās Bentlijam rediģēt «Grimaldi memuārus» [41]vienīgi naudas dēļ. Dikenss sacerēja priekšvārdu un, paplašinādams raibo materiālu, ko nosauca par «tukšām penterēm», nodiktēja tēvam virkni papildinājumu un labojumu. Grāmatu pirka labi, jo uz vāka bija Dikensa vārds, taču viņš uz to neskatījās nopietni. Viņš šo pienākumu bija uzņēmies vienīgi tāpēc, ka tobrīd jutās apmierināts ar Bentliju. Bet, tā kā šī draudzīgā saskaņa drīz pārvērtās par niknām nesaskaņām, tad tagad jāpakavējas pie tā, kā attīstījās šo divu vīru attiecības. Tāpat kā ikvienā gadījumā, kad strīdas atsevišķi cilvēki, var sacīt daudz ko gan vienam un otram par labu, gan abiem par ļaunu.

Mēs jau zinām, ka 1836. gada novembrī Dikenss apņēmās par divdesmit mārciņām mēnesī rediģēt Bentlija almanahu. Nākamā gada martā šo summu paaugstināja līdz trīsdesmit mārciņām mēnesī, un Dikenss šai sakarā izteica apmierinājumu. 1836. gada augustā viņš vienojās ar Bentliju, ka sarakstīs divus romānus un par abiem kopā saņems tūkstoš mārciņu. Žurnāls guva lielus panākumus, un «Olivera Tvista» sēriju publicēšana lika stingrus pamatus Dikensa popularitātei. Nu autors aptvēra, ka līgums ir vienpusīgs: Bentlijs saņem peļņas lauvas tiesu, bet pats autors — druskas. Doma, ka jāsacer divi romāni ar noteikumiem, kas bijuši piemēroti pirms fenomenālajiem panākumiem, Dikensu saērcināja. Izdevējs kādreiz bija paudis dedzīgu apņēmību neskopoties, tāpēc

1837. gada jūlijā Dikenss viņam aizrakstīja vēstuli, kurā lūdza sastādīt citu vienošanos, kas vairāk atbilstu «manam jaunajam stāvoklim un manu darbu pieaugošajai popularitātei». Bentlijs ierosināja tikties personiski — protams, lai iegūtu laiku. Dikenss, lai to nezaudētu, formulēja savas prasības vēstulē: sešsimt mārciņas par trim tūkstošiem eksemplāru «Bārnebija Radža» (sākumā darbu bija paredzēts nosaukt par «Gabrielu Vardonu») un septiņsimt mārciņas par trim tūkstošiem eksemplāru «Olivera

I'vista», kad to laidīs klajā atsevišķā sējumā. Sastapšanās notika augustā, un Bentlijs izdarīja tieši to, kas visvairāk varēja aizvainot Dikensu: viņš pateica, ka sākotnējais līgums esot saistošs, ka viņš jau esot nopircis visas abu romānu publikācijas tiesības un nepiekrītot, ka viņa peļņu gribot ierobežot, taču esot ar mieru uzdāvināt Dikensam pieprasītās papildu summas. Citiem vārdiem, Bentlijs itin kā izdarītu pakalpojumu, piešķirdams Diken-sam par abiem romāniem vēl. trīssimt mārciņas, taču reizē arī palikdams pie sava un paturēdams publikācijas tiesības, kuras vēlāk varētu pārdot jebkurā viņam izdevīgā veidā, grābjot pasakainu peļņu. Dikenss, dabiski, «neslēpa, ka ir stipri aizkaitināts, un nevaldāmās dusmās, starp citu, piedraudēja, ka tādā gadījumā romānu vispār nerakstīs» [42]. Tika ierosināts strīdu

nodot arbitrāžai, taču Dikenss bija tādā garastāvoklī, kad cilvēks spēj paciest vienu vienīgu arbitru — sevi, un paziņoja Bentlijam: «No šī brīža jebkurš tiešs kontakts starp mums būtu man ārkārtīgi nepatīkams un aizvainotu manas jūtas.» Bentlijs apspriedās ar draugiem, un tie ieteica nekādā ziņā nepiekāpties. Tomēr septembrī, kad Dikenss iesniedza Bentlijam atlūgumu, paziņodams, ka vairs nerediģēs almanahu, izdevējs sastādīja jaunu līgumu, kas redaktoram bija izdevīgāks, un izteica piekrišanu samaksāt arī par katru romānu septiņsimt piecdesmit mārciņas. Miers bija atjaunots. Dikenss izrediģēja «Grimaldi memuārus». Vajadzēja ķerties pie jauna uzdevuma.

Lai atgūtu kaut ierobežotas «Pikvika» autortiesības un atmaksātu Čepmenam un Holam par palīdzību strīdā ar Makronu, 1837. gada beigās Dikenss apņēmās sarakstīt šai firmai vēl vienu romānu, kura sēriju izdevums ienestu viņam trīs tūkstošus mārciņu. Publikācijas tiesības piecus gadus piederētu izdevējiem, pēc tam tās atgūtu autors. Šis romāns — «Nikolass Niklbijs» iznāca no 1838. gada aprīļa līdz 1839. gada oktobrim — vienā laikā ar «Oli-vera Tvista» pēdējām daļām. Nav nekāds brīnums, ka 1839. gada janvārī necilvēcīgi sasprindzinātā darbā izmocītais autors, kas turklāt apzinājās, ka sagādā Bentlijam milzīgu peļņu, kamēr pats saņem nožēlojamus grašus, atkal zaudēja savaldību. Dzelžainā nepieciešamība ik

mēnesi sagatavot iespiešanai divus labus romānus gandrīz padarīja viņu traku. Viņš atteicās no Bentlija almanaha redaktora amata, un šai postenī stājās Herisons Einz-vērts.

Starp citu, Dikensa domstarpībās ar Makronu un Ben-tliju Einzvērts bija tēlojis ļaunā gara lomu. Viņš draudzējās ar visiem trim, bet «stingri konfidenciāli» ieteica Makronam nodot konfliktu ar Dikensu advokātu izskatīšanai, pieprasīt, lai rakstnieks ievēro līguma noteikumus, un, ja viņš mēģinātu izvairīties, ierosināt pret viņu tiesas prāvu. Nav arī ne mazāko šaubu, ka Einzvērts samācīja Bentliju, kā izturēties pret Dikensu, tai pašā laikā liekuļodams sirsnīgu draudzību un līdzjūtību pret savu amata brāli. Kad Dikenss aizgāja no Bentlija almanaha, izplatījās baumas, ka sakari starp izdevēju un autoru pārtrūkuši Forstera vainas pēc. Acīmredzot šīs valodas izlaida Einzvērts, jo Dikenss aizrakstīja viņam visai bargu vēstuli, pieprasīdams, lai viņš tūlīt melus atsauc. Tomēr Dikenss tā arī nekad neuzzināja par Einzvērta neglīto lomu rakstnieka strīdos ar izdevējiem un ilgus gadus viņi abi palika draudzīgās attiecībās.

«Karadarbība» starp Bentliju un Dikensu tika uz laiku pārtraukta, kad izdevējs par abiem romāniem piedāvāja lielāku maksu, taču iedegās ar jaunu spēku, kad Bentlijs atkal sāka bojāt Dikensam nervus. 1840. gada jūnijā vēlreiz nāca palīgā Čepmens un Hols, samaksādami Bentli-jam divus tūkstošus divsimt piecdesmit mārciņas par «Olivera

Tvista» un «Bārnebija Radža» turpmākajām publikācijas tiesībām. Bija paredzēts, ka autors atmaksās šo parādu no summas, ko ieņems par «Bārnebiju».

Dikensa konfliktā ar izdevēju cilvēki parasti aizstāvējuši gan vienu, gan otru. Tomēr patiesībā Dikensu var apvainot vienīgi par to, ka viņš nebija Bentlijs, un Bentliju— par to, ka viņš nebija Dikenss. Abi rīkojās saskaņā ar savu pārliecību, un šīs pārliecības bija pretējas. No likuma viedokļa Bentlijam bija neapstrīdama taisnība. No cilvēciskā viedokļa tikpat neapstrīdama taisnība bija Dikensam. Taču, lai viens otru saprastu, viņiem būtu vajadzējis apmainīties lomām. Te jāteic kāds vārds par līgumiem vispār. Bernards Šovs, kas darījumus izprata labāk par jebkuru sava laika izdevēju vai autoru, ir teicis, ka līgums ir labs tad, ja apmierina abas puses. Ja tas vienu vairs neapmierina, to vajag sastādīt no jauna, lai

rīkotos godīgi pret abām — kaut vai tāpēc vien, ka cilvēki nestrādās pēc labākās sirdsapziņas, ja jutīsies aizvainoti. Nevienam līgumam nav jābūt spēkā mūžīgi, un ikviens saprātīgs izdevējs to atzīst. Vairākums autoru domā vienīgi par to, kā sarakstīt grāmatas. Maz ir tādu, kam būtu pacietība izlasīt līgumu, kur nu vēl to izprast. Viņu intereses aprobežojas ar vēlēšanos saņemt apaļu summu, vislabprātāk avansā. Turpretī sagatavot un izprast līgumus ir izdevēju uzdevums, un viņi būtu nevis darījumu ļaudis, bet svētie, ja par autora interesēm rūpētos tāpat kā par savām.

Dikenss jau agri dabūja pārliecināties, ka izdevēji rauš naudu, izmantodami viņa jaunrades enerģiju, viņš turpretī tik tikko var «pieklājīgi eksistēt», tāpēc viņš gluži pamatoti atteicās ievērot līgumus, kas tādu eksistenci radīja. Fakts, ka viņš bija tos parakstījis, neko nenozīmēja: grūtajos jaunības gados viņš būtu parakstījis jebko, kas kaut cik pārsniegtu agrākās norunas. Ja izdevēji būtu gribējuši palikt pie līgumu sākotnējiem noteikumiem, viņi to būtu varējuši darīt, taču šie vīri saprata, ka Di-kensa popularitāte piešķir priekšrocības rakstniekam, tāpēc, sagrābušies jau krietnus naudas žūkšņus uz autora rēķina, viņi piekāpās. Dikenss, gurdams no pārmērīgā darba sloga un apzinādamies, «ka manas grāmatas nes bagātību ikvienam, kam ār tām ir kāds sakars, vienīgi ne man pašam», izvests no pacietības, pavēstīja Forste-ram, ka «dieva un cilvēku priekšā es ar tīru sirdsapziņu uzskatu, ka esmu brīvs no tādām netaisnām saistībām». Noskaņojies tik kaujinieciski, Dikenss apvainoja Bentliju arī citādos pārkāpumos, kurus Bentlijs pasludināja par nepatiesiem. Vienalga, vai tie bija patiesi vai nepatiesi,— tie bija nodarījumi, kādus cilvēki parasti pārmet tiem, ar kuriem strīdas, un tiem nebija nekāda sakara ar lietas būtību. Uz vēstules, kurā bija izteikti šie apvainojumi, Bentlijs uzrakstīja: «Dikenss ir ļoti gudrs, bet viņš nav godīgs.» Acīmredzot jāsec.ina, ka Dikenss savās attiecībās pret Bentliju nebija nedz gudrs,

nedz arī negodīgs. Būtu viņš bijis gudrs, viņš izturētos pret izdevēju piesardzīgi. Būtu viņš bijis negodīgs, viņš nerīkotos tik impulsīvi un neļautu personiskām antipātijām tik stipri ietekmēt darījumu sarunas.

Jaunos līgumus, ko Bentlijs sastādīja, nebūt nediktēja spontāna vēlēšanās izturēties godīgi pret Dikensu —

cilvēku, kas lāva viņam krāt bagātības. Nē, šos līgumus allaž parakstīja pēc nebeidzamām atrunām, pēc kaulēšanās, kas bojāja nervus, un ir skaidrs, ka pēc 1837. gada jūlija, kad viens pats cildens izdevēja žests būtu rakstnieku nomierinājis, viņš sāka just pret Bentliju nepatiku. Tiesa, likums bija Bentlija pusē, tomēr tā kā viņš — tā spēj rīkoties vienīgi sīkstuļi un ierāvēji. Dikenss nebija vienīgais, kas pamatoti varēja žēloties. Bentlijs allaž slēdza ar rakstniekiem līgumus, kas izsūca viņu spēkus, un Čārlzs Rīds ierosināja pret šo cilvēku prāvu, kuras gaitā atklājās, cik negodīga ir līguma noteikumos paredzētā peļņas sadale (to pašu arī mūsdienās vēl izmanto izdevēji, kas nav izvēlīgi līdzekļos). Prāva palīdzēja sagatavot tagadējo rakstnieka darba atalgojuma sistēmu. «Es neprasu un negaidu līdzjūtību no tās šķiras (kurai piederu arī es), kas pelna iztiku ar savu spalvu,» Dikenss rakstīja, «taču esmu apņēmies pierādīt šim tipam, ka viņam nav tiesību vienmēr rīkoties ar autoriem pēc savas patikas, — un es to pierādīšu, kaut arī man būtu jāupurē gan savi iztikas līdzekļi, gan sirdsmiers.» [43]

Tāpēc mēs neesam pārsteigti, uzzinādami no Hansa Andersena, kas 1847. gadā ciemojās pie Bentlija Seven-ouksā, ka izdevējs dzīvojis skaistā, grezni iekārtotā lauku mājā, kur viesus apkalpojuši sulaiņi zīda zeķēs. «Re, ko var atļauties grāmatu tirgotāji!» Hanss izsaucās. Dikensa miteklī būtu velti meklēt sulaiņus zīda zeķēs, un lauku māju nopirkt viņš varēja tikai pēc ilgiem gadiem. Pagaidām viņam vajadzēja cīkstēties ar izdevējiem, un diez vai ir nepieciešams piebilst, ka nākamie sarakstā bija Čepmens un Hols.

LIELAIS MOGOLS [44]

isās nupat pieminētajās darījumu pārrunās Di-kensam daudz palīdzēja viņa jaunais draugs Forsters, kam viņš mēnešus sešus pēc abu pirmās sastapšanās rakstīja: «Ja nenotiks nekas briesmīgs, tad vienīgi nāve atraisīs mūsu cieši sakaldinātās saites.» Tomēr pagāja tikai četri mēneši, kad Dikenss jau kādā vēstulē Einzvērtam deva mājienu, ka ciešā apvienība nākotnē varētu ieplaisāt: «Mūsu dārgais draugs Lielais Mogols jau vairākas dienas jūtas sasirdzis, tāpēc izskatās visai drūms un bēdīgs... Ar putām uz lūpām lād visu pasauli... bet nupat gan ir krietni pieklusis — proti, kļuvis tīri saprātīgs.» Palūkosimies labi vērīgi uz cilvēku, kura ˆdraudzība Dikensam nākamajos divdesmit gados bija dārgāka par saitēm ar jebkuru citu cilvēku un kurš kļuva par viņa biogrāfu un pēdējās gribas izpildītāju.

Džons Forsters piedzima Ņūkāslā pie Tainas divus mēnešus pēc Dikensa — 1812. gada 2. aprīlī. Viņa tēvs bija lopu tirgonis, un nelabvēļi dēvēja Džonu par miesnieka dēlu. Savu māti Džons sauca par «skaistāko ziedu visā sieviešu vainagā», taču šī frāze neko neizsaka un uzvedina vienīgi uz domām, ka viņš bijis izlutināts puika. Kāds tēvocis deva naudu viņa skološanai, un viņš vispirms apmeklēja slēgtu skolu, tad Londonas universitātes koledžu un 1828. gada novembrī sāka studēt tieslietas Inertemplā. Cieši apņēmies taisīt karjeru, viņš drīz

vien prata iegūt Lī Hanta un Čārlza Lēma[1] labvēlību. Divdesmit gadu vecumā Forsters kļuva par kāda laikraksta teātra kritiķi. Pēc gada viņš jau regulāri rakstīja vēl trim izdevumiem un vēl pēc nepilna gada bija kļuvis par galveno literatūras un drāmas kritiķi vienā no lielākajiem žurnāliem — «The Examiner» un noīrējis Linkolns-infīldsā 58 visimpozantākos apartamentus, kādos vien tik jauns žurnālists jebkad mitis. Nākamajos gados viņš rediģēja vairākus ietekmīgus izdevumus, to skaitā arī «The Èxaminei», sarakstīja «Britu sadraudzības valstsvīru dzīves aprakstus» piecos sējumos, kā arī Goldsmita un Lendora [45] [46] biogrāfijas un saņēma valdības sinekūru[47] — tūkstoš piecsimt mārciņu gadā par psihiatrisko slimnīcu inspicēšanu. Paņēmiens, ar kura palīdzību Forsters to sev ieguva, mazliet izgaismo viņa raksturu. «Ieķēros vecajā Brūemā [48] ar zobiem un nagiem,» viņš stāstīja kādam draugam. «Tikām minu viņa slieksni, kamēr veco

nokausēju. Piespiedu viņus man šo amatu piešķirt.»

Divdesmit piecu gadu vecumā Forsters labi pazina ikvienu mākslas pasaules slavenību, un tas bija milzīgs sasniegums, kas parāda, ka šis cilvēks bija ne vien apņēmies izlauzt ceļu līdz pašai kalna virsotnei, bet arī izmantot jebkurus līdzekļus, lai tur nokļūtu. Viņš spēja, acis nepamirkšķinājis, tikt vaļā no tiem, kas reiz viņam bija noderējuši, bet tagad vairs nelikās vajadzīgi. Nav nekāds brīnums, ka viņš prata sadraudzēties ar nozīmīgiem ļaudīm — kā viņš tiem iztapa, cik uzcītīgi pakalpoja, cik dedzīgi slavināja! Palīdzēja, protams, arī stāvoklis — viņš taču bija ievērojams kritiķis. Taču viņš mērķēja vēl krietni augstāk. Sagūstījis, ja tā var teikt, mākslas pasauli (Tekerijs reiz sacīja: «Ikreiz, ja kāds nokļūst ķezā, mēs visi metamies pie viņa meklēt patvērumu — viņš visu zina un dara brīnumus.»), Forsters devās meklēt vēl gardākus kumosus. Viņam laimējās noķert savā cilpā vairākus ievērojamus aristokrātus un

vadošus politiķus. Veiksme, ar kādu viņš sagūstīja grāfu d'Orsē[1] un lēdiju Blesingtoni[49] [50], sakāpa viņam galvā, un viņš nolēma savaņģot Palmerstonu[51] un Gledstonu[52], taču šis uzdevums prasīja lielāku stratēģisku izmaņu. Laikam viņa spējas visspožāk parādījās šo pasaules vareno sabiedrībā. Tad viņš ņurrāja kā runcis, viņa balss kļuva medaini salda, un, uzrunādams citus klātesošos, viņš sludināja tikpat kā Mozus Sināja kalnā[53]: «Viņa gaišība pavisam noteikti apgalvoja ...» Nevērība pret titulēto personu vajadzībām viņu dziļi skumdināja. Reiz, kad d'Orsē ēda viņa mājā pusdienas, kopīgajā sarunu troksnī kā pērkona grāviens pēkšņi nodārdēja viņa balss: «Mans dievs, ser! Kur ir sviests grāfa plekstēm?!»

Taču Forsters, kas tagad būs mūsu paziņa, bohēmas aprindās diezgan bieži piesūcās. Ar savu skaļo balsi, degunradža rēkoņai līdzīgajiem smiekliem un valdonīgajām manierēm, kuras piesavinājās, kļuvis par ievērojamu personu, Forsters iemantoja rakstnieku, gleznotāju un aktieru mīlestību un arī naidu — mīlestību tāpēc, ka viņš spēja būt sirsnīgs, iejūtīgs un izpalīdzīgs, naidu tāpēc, ka varēja būt arī rupjš un lišķīgs un izturēties nekrietni. Forsters bija maza auguma, drukns, ar četrstūrainu galvu, platu seju un kareivīgi izslietu zodu. Bargie vaibsti, pavēlošā balss, plecīgais stāvs un cieši sapogātie, paīsie vizītsvārki piešķīra viņaiņ savdabīgu cieņu, un monoklis, ar kuru viņš parasti rotaļājās, spēja iedvest bailes, kad viņš to iesprauda acī. Pirmajā mirklī viņš likās ārkārtīgi pašpārliecināts, valdonīgs un patstāvīgs cilvēks, kurš neļauj ar sevi jokot un kura domas ikvienā jautājumā ir nekļūdīgi pareizas. Taču, ja taisnība ir Kārlailam, tad Forsters atteicās no saviem uzskatiem tikpat viegli kā

no draugiem, kas viņam vairs nebija vajadzīgi. «Uzdūries kādai idejai, kas viņam šķiet pieņemama, viņš pieskandina pilnas ausis, to dedzīgi slavēdams un teikdams ar visiem līdzekļiem, ko vien spēj

izgudrot, bet, tikko šī ideja zaudē popularitāti un cilvēki no tās atsakās, viņš īsi un aši atmet tai ar roku un ņemas meklēt kādu citu iedomu, ar kuru varētu auklēties.» Kad viņam nepatika tas, ko teica citi, viņš sāka tā klaigāt, ka pretinieks apklusa. Pie tādiem izteicieniem kā «neciešami», «briesmīgi», «neticami», «galīgas muļķības» viņš šad tad piebilda frāzes, kas nav drukājamas, un tirādi noslēdza ar nicīgiem smiekliem. Iebildumi viņu sadusmoja, un, ja viņa plātīgais tonis un spalgā balss noskaņoja sarunu biedru naidīgi, viņš spēja būt rupjš un netaktisks. Sīki aizvainojumi viņu satracināja, un tad viņš, runājot Dikensa vārdiem, «pūta un šņāca kā tvaikonis, kas grasās doties ceļā». Tāpat kā daudzi pārāk jūtīgi cilvēki, viņš bieži vien palika pilnīgi kurls pret citu jūtām un agrāk vai vēlāk saķīvējās gandrīz ar visiem, kuru draudzību tik neatlaidīgi bija centies iemantot.

Pastāvīgs ķildu cēlonis bija viņa greizsirdība. Dabūjis rokā kādu, ar kuru gribēja iepazīties, — parasti tas vai nu jau bija ievērojams cilvēks, vai solījās par tādu kļūt, — viņš apmēram desmit dienu laikā prata nodibināt tik tuvu draudzību, kādu neviens cits nebūtu nodibinājis pat desmit gados. Tikko draudzības saites bija nostiprinājušās, draugs kļuva par viņa īpašumu un viņš staigāja apkārt, pilnā rīklē reklamēdams tā dzejoļus vai rakstura īpašības, bet, ja kāds cits izrādīja tādu pašu sajūsmu vai vismazāko nodomu bāzt degunu viņa sakņu dārzā, tuvoties kārtējam favorītam un iemantot tā cieņu, Forsters tūlīt sadrūma, izplūda niknos pārmetumos un rīkoja scēnas. Reiz viņš par savu «dvēseles radinieku» izvēlējās Robertu Brauningu, un kādu laiku abi bija nešķirami. Forsters dziedāja jaunajam spīdeklim tādas slavas dziesmas, ka Braunings droši vien jau sāka prātot, vai viņa īstais vārds nav Šekspīrs. Taču, kad Forsters bija pieķēdējis sev «Paracelza» autoru ar tēraudcietām važām, ieinteresējis Makrīdiju par jaunā drauga drāmām un izba-zūnējis Roberta vārdu pa visu pasauli, citi sāka viņu cildināt gandrīz tikpat skaļi, un ar to pietika. Dikenss, piemēram, uzlielīja Brauninga «Aptraipīto ģerboni» — manuskriptu Forsters viņam bija paslepen parādījis. Tāda

ievērojama rakstnieka uzslava autoram būtu bijusi ļoti nozīmīga, taču Förstersto paturēja pie sevis un Brau-nings par to uzzināja vienīgi pēc Dikensa nāves. Tēraud-< ietās važas sāka plaisāt un trūkt. Pieteicis savas īpašuma tiesības, Förstersuzskatīja, ka var apieties ar dzejnieku pēc savas patikas, un kādās pusdienās tā sakaitināja Brauningu, ka tas paķēra karafi un gandrīz laida ar to savam patronam pa galvu — kāds cits viesis laimīgā kārtā viņu aizkavēja. Beidzot «dvēseles radiniekam» apnika būt par Forstera kāju pameslu, kā viņš izteicās, un sakari pārtrūka. Satikušies teātrī Makrīdija ģērbistabā, abi pat izlikās, ka viens otru nepazīst. Förstern tolaik bija saniknojusi ziņa, ka Brauningam ir vairāk pazīšanos augstdzimušu ļaužu aprindās nekā viņam.

Nav šaubu, ka draugu mocīšana Forsteram sagādāja patiku. Kad Edvards Bulvers (vēlākais lords Litons) sacerēja dažus dzēlīgus anonīmus pantus par Tenisonu, tas atriebās, atsūtīdams Forsteram publikācijai pāris kodīgu rindu. Bulvers tajās bija nosaukts par «kungu ar polsterētiem pleciem un korseti», par kungu, kuram «puse sīkmanīgās dvēselītes dubļu piemirkusi». Tenisons gandrīz tūlīt pat nožēloja uzrakstīto un lūdza Förstern to nepublicēt. Taču Försters, tuvs Bulvera draugs, apliecināja Tenisonam, ka taisnība viņam esot dārgāka par draudzību, ka Bulvers gan neatzīstot sevi par sākotnējā uzbrukuma autoru, bet viņš tam neticot un ļoti vēlētos atbildi publicēt. Tenisons piekāpās, un viņa dzejolis parādījās žurnālā «Punch». Šāda svārstīga izturēšanās pret draugiem sēja aizdomas tajos, kuri izprata Forstera īsto dabu, un viņš pašaizsardzības nolūkos izgudroja sev netiešu un aplinku runas manieri, izplūdinādams veselu vārdu straumi, lai aizsegtu faktus. Tā viņš pamanījās izķepuroties no neveiklām situācijām, taču šī paraža uzspieda savu zīmogu viņa prozas stilam un neļāva būt pilnīgi godīgam biogrāfam. Rezumējot šo nupat ieskicēto Forstera rakstura īpašību, būs vislabāk, ja citēsim divus ierakstus Makrīdija dienasgrāmatā 1840. gadā.

«16. augustā. Aizgāju pusdienās pie Dikensa un kļuvu par liecinieku ļoti nepatīkamam notikumam, kas norisinājās pēc maltītes. Ielūgti bijām Försters, Maklīss un es. Försters iesāka vienu no savām pārsteidzīgajām tirādēm (ko viņš uzskata par argumentiem) un iekaisa tiktāl, ka beidzot dažas asas piezīmes noveda pie personiskiem

dzēlieniem starp viņu un Dikensu. Forsters izrādīja parasto takta trūkumu. Dikenss briesmīgi saskaitās, aizmirsa pieklājību un lika Forsteram noprast, ka te ir viņa māja un viņš justos priecīgs, ja Forsters to atstātu. Forsters uzvedās bezgala muļķīgi. Es viņu apklusināju un izteicu abiem piezīmi, ka acumirklīgas dusmas var sabojāt draudzību, kura ir dārga kā vienam, tā otram. Pierunāju Dikensu atzīt, ka viņš izgrūdis asos vārdus dusmās un, ja būtu licis lietā veselo saprātu, tad nebūtu tā sacījis. Tomēr viņš piebilda, ka nevarot par sevi galvot: ja Forsters joprojām viņu izaicināšot, viņš rīkošoties tāpat. Forsters to uzņēma ļoti slimīgi: viņam atkal un atkal apliecināja, ka Dikenss nožēlo savu piktumu, bet viņš neparko negribēja klausīties, murmināja kaut ko pavisam nesakarīgu un beigās, kad manīja, ka nonācis strupceļā, teica tādu kā runu, pieņemdams atvainošanos, ko pirms tam bija noraidījis. Kas tur par brīnumu, ka visu vakaru viņš nosēdēja, kā ūdeni mutē ieņēmis. Misis Dikensa ķildas laikā raudādama izgāja ārā. Tā bija bezgala nepatīkama scēna.

20. augustā ... Iegriezos pie Dikensa ... Runājām par Forsteru, un viņš sacīja to pašu, ko kādreiz tika teicis Edvards (Bulvers): citu klātbūtnē Forsters runājot augstprātīgā tonī, lai cilvēkiem rastos iespaids, ka viņš ir patrons jeb padrone. Cik maziski un muļķīgi!»

Nākamajā dienā pēc 16. augusta scēnas Dikenss rakstīja Makrīdijam: «Ko es varu teikt par iepriekšējo vakaru? Vaļsirdīgi sakot, neko. Izjūtu pret jums, mans dārgais draugs, vislielāko cieņu, mīlestību un sirsnīgu pieķeršanos, bet pat Jūsu vīrišķīgā, augstsirdīgā iejaukšanās nespēs izvilināt no manis vairāk vārdu, jo šis temats mani satrauc dziļi un sāpīgi. Esmu ļoti apbēdināts, bet tik un tā nenožēloju un nevaru nožēlot, kaut arī mēģinu sevi pārliecināt, ka tas jādara. Lai kā es cienu Forsteru un lai cik tuvi draugi mēs esam, es tomēr neesmu akls un redzu, ka ar citiem mēs nestrīdamies, un, jo vairāk es par to domāju, jo stingrāk manī nostiprinās pārliecība, ka nav un nav bijis cilvēka, kurš tā mocītu savus draugus kā viņš. Varu Jums svinīgi apliecināt, ka, domājot par viņa manierēm (kas ir daudz sliktākas par viņa īsto būtību), es degu kā drudzī un izjūtu gan kaunu, gan pazemojumu, tāpēc ka esmu kalpojis par mērķi viņa dzēlieniem. Taču katrā ziņā nav ļaunuma bez labuma:

kad es domāju par visu, ko Jūs teicāt un darījāt, tad pītu, ka negribētu ne par mata tiesu mazināt (ja tas būtu manos spēkos) savu niknumu un nesavaldību...»

Tas notika tad, kad viņu draudzība tikko sākās, un Dikenss nevarēja paredzēt Forstera strīdus «ar citiem». Viens no šiem citiem — Herisons Einzvērts jau bija sarāvis saites ar savu kādreizējo aizgādni. Forsteram bija ļoti ass skatiens — viņš nojauta, kuru vainagos panākumi, un paredzēja, ka Dikensa popularitāte drīz vien aizēnos Einzvērtu. Tāpēc, kad Einzvērta darbs «Džeks Šepards» grāmatveikalos gāja no rokas, bet «Olivers Tvists» palika plauktos, viņš noskaitās zili melns, nosauca Einzvērta grāmatu par amorālu, ņēmās aizstāvēt Dikensu, kam taču galu galā vajadzēja uzvarēt, un upurēja vienu draudzību otras, vērtīgākas labad. Pat viņa vienīgo mīlas romānu vadīja šādi apsvērumi. Viņš bija saderināts un gatavojās precēt dzejnieci un romānu rakstnieci (vai, pareizāk sakot, rīmju kalēju un stāstu izgudrotāju) Letīciju Len-donu, kas tolaik parakstījās ar pseidonīmu «L.E.L.». Viņa bija desmit gadus vecāka par līgavaini un Forsteru valdzināja galvenokārt ar savu rakstnieces stāvokli. Kad paklīda valodas, ka viņai esot mīlas sakars ar precētu vīru Viljamu Mēģinu, un sabiedrība sāka raukt degunus, Forsters aši izmantoja š<ˆ ieganstu un saderināšanos atsauca. Viņš tik sāpīgi pārdzīvoja paša izjūtas, ka, sastrīdējies ar kādu, uzskatīja, ka arī viņa draugiem jāsarauj ar šo cilvēku jebkuras saites. Ja draugs viņam regulāri nerakstīja, viņš apvainojās, un Tenisons reiz nosauca šādu slieksmi par patoloģisku. Tas viss liecina, ka Forsters nemaz tik drošs par sevi nebija. Aiz skaļās pašpārliecības neapšaubāmi slēpās zināma neveiklības sajūta. Tomēr viņa kritikas lasīja un klausījās ar dziļu cieņu. «Ko saka Forsters?» — tā četrdesmitajos un piecdesmitajos gados mēdza vienā laidā jautāt cilvēki, kuri būtu varējuši spriest

patstāvīgi. Viņa padomu vērtēja tik augstu, ka draugi paklausīja viņam pat tad, kad viņš norādīja, kādai vajadzētu būt darba uzbūvei, tas ir, faktiski pavēlēja, kā rakstīt. Forsteram piemita apbrīnojama spēja pārliecināt cilvēkus, lai tie ietu viņa pavadā, nevis savu ceļu.

Ar laiku viņš kļuva par īstu diktatoru un jaunā paaudze izturējās pret viņu ar tādu pazemīgu godbijību,

kādu reiz tika baudījis vienīgi doktors Džonsons[1]. Pēc kāda strīda ar Brauningu viņš sarīkoja samierināšanās banketu, kurā bija klāt Kārlails, ko Forsters apsveica ar vārdiem «mans pravietis». Redzēdami Kārlailu pēc pusdienām sūcam garu māla pīpi, divi jaunekļi uzdrošinājās aizsmēķēt cigārus, bet saņēma no saimnieka rājienu augstā stilā: «Šai istabā es nekad neļauju pīpēt. Šovakar mani ar savu klātbūtni pagodinājis mans vecais draugs Kārlails, un vienīgi viņam es pieļauju šo izņēmumu. Turpretī uz jums, Robert Liton[54] [55], vai uz jums, Pērsij Ficdže-rald[56], tas neattiecas. Jūs esat rīkojušies patvaļīgi, neprasīdami nedz atļauju, nedz piekrišanu. Tā kā tas ir izdarīts, tad par to vairs nav ko runāt.» Savos ziedu laikos viņš bieži sāka sarunu ar dižciltīgajiem viesiem šādi: «Kā reiz, viesodamies pie manis, Gledstons teica ...» — «Tieši tā Palmerstons atbildēja, kad es atgādināju viņam ...» — «Vestminsteras hercogs bija izbrīnījies, kad es apliecināju, ka ...»

Par spīti visām šīm peļamajām īpašībām, viņš bija diezgan iemīļots. Viņš bija labs pret tiem, kam uzbrukusi bēda, un nenogurstošs, kad vajadzēja palīdzēt draugiem. Tiesa, bieži viņš uzņēmās vairāk, nekā bija viņa spēkos, tāpēc lāgiem visu saputroja, taču viņš nekad nežēloja pūles un, ja ko darīja, tad padarīja līdz galam. Pilns kūsājošas enerģijas, viņš bija arī ļoti nervozs un jūtīgs. Viņš bija atsaucīgs, dāsni izdāļāja savu līdzjūtību un atbalstu tiem, kas pēc tā lūdza, spēja mirklī piedot visu uz pasaules, lai gan nupat vēl bija nolēmis nemūžam nepiekāpties, un apraudāja citu nelaimes tikpat rūgti kā pats savējās. Vienatnē ar draugu viņš spēja būt laipns un labsirdīgs, mierīgs, dabisks, nepretenciozs, sirsnīgs, atklāti atzina savus trūkumus, skatījās iecietīgi uz citu kļūdām un bija sarūgtināts, ja viņam neļāva just līdzi to cilvēku priekiem un bēdām, kuri viņam patika. Turpretī lielā sabiedrībā viņš šķita gluži cits cilvēks — uzpūtība un plātība tad guva virsroku.

Viņam labāk patika viesus uzņemt nekā pašam būt vie-

•.un, un viņa rīkotās pusdienas Linkolnsinfīldsā bija slāvi mas. Viņš pazina ikviena ciemiņa gaumi un rūpējās, I.m tā tiktu apmierināta. Vīna kausus pie viņa pildīja biežāk, nekā būtu ieteicams viesu veselībai. Džeina Kārti iia žēlojās, ka viņa Forstera mājā, «kā parasti, gandrīz piedzirdīta ar šampanieti» un reiz bijusi spiesta pateikt, kāpēc viņas vīru nevarot pierunāt pirms teātra izrādes doties šurp pusdienās: «Jūs lejat vīnu kā vīriešiem, tā sievietēm, kamēr tie piesūcas gandrīz vai pilni, jo dzerdami neapdomā, kā tas var beigties.»

Pusdienās, ko viņš rīkoja vīriešiem, valdīja trokšņaina jautrība, un, ja daudzi viesi tomēr nokļuva mājās, tad vairāk pateicoties laimīgam gadījumam nekā saprātam. Sarunas bija vaļīgākas, nekā varētu iedomāties, lasot Dikensa un Tekerija romānus. Reiz tās pievērsās netiklībai, kas naktīs novērojama uz ielām, un Emersons[57] painteresējās, vai prostitūcija visur zeļot tikpat kupli, kā viņš redzējis Liverpūlē, jo tādā gadījumā neviens jauneklis neesot pasargāts no šīm briesmām. Kārlails un Dikenss atteica, ka vīriešu dzimuma pārstāvji jau sen vairs necenšoties saglabāt šķīstību, Anglijā tā esot tik reta parādība, ka viņu pašu aprindās izņēmumus varot saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem. Kad Kārlails izteica domu, ka Amerikā vērojams tas pats, Emersons apgalvoja, ka Savienotajās Valstīs «izglītoti jaunekļi no labām ģimenēln liekas kāzu gultā nevainīgi», kaut gan taisnības labad jāpiebilst, ka nekādus pierādījumus amerikāņu vīriešu šķīstībai viņš neminēja. To dzirdot, Dikenss piezīmēja: agra dzimuma tieksmju apmierināšana Anglijā esot gluži parasta parādība. Ja viņa paša dēls ilgi paliktu pavisam nevainīgs, viņš sāktu bažīties un secinātu, ka zēnam nav stipra veselība.

Tā kā pusdienas bija tik labas, Forsteram parasti ļāva izpļāpāties pēc sirds patikas. Dikenss nejuta ne mazāko tieksmi spēlēt pirmo vijoli, viņš klausījās draugā ar lielu interesi, klaji parādīdams, ka Forstera vārdi atstāj uz viņu dziļu iespaidu, un atjokojoties pieņēma visus komplimentus, ko Lielais Mogols viņam teica. Viņi bija īsti draugi, tomēr Dikenss nespēja atturēties no kārdinājuma atdarināt Forstera kundziskās manieres, reizēm pat viņa klātbūtnē. «Cik jūs maksājat par šampanieti?» vaicāja

kāds viesis. «Henrij, cik es maksāju par šampanieti?» Forsters valdnieka tonī griezās pie sulaiņa. «Akurāt pusi ginejas par pudeli,» svinīgi paskaidroja Henrijs. Dikenss bija sajūsmā un vēlāk ne reizi vien attēloja šo ainu. Kādu citu dienu vārīto vēršgaļu pasniedza galdā bez burkāniem. Forsters pazvanīja, un ienāca kalpone. «Mērij, burkānus!» Mērija atteica, ka burkānu neesot. Forsters, ar karalisku žestu ļaudams viņai iet, sacīja: «Lai top burkāni, Mērij!» — tādā balsī, ko būtu varējis apskaust Radītājs, pavēlēdams: «Lai top gaisma!» Arī šis notikums ieņēma cienīgu vietu Dikensa repertuārā.

Taču, laikam ritot, Forstera privātīDašnieciskā izturēšanās līdz ar viņa nesatricināmo paštaisnības apziņu un mūžīgo apvainošanos, ja kāds nesekoja viņa padomiem, iedragāja abu draudzību, un Dikenss atsala, palikdams tomēr draugam vienmēr pateicīgs par to, ko tas bija darījis viņa labā, un juzdams dziļu cieņu pret viņa pozitīvajām īpašībām. Nevarēja tikai noliegt, ka ir arvien grūtāk samierināties ar Forstera nepatīkamajām manierēm un paciest viņa aplamības, tās neizsmejot. No 1855. gada līdz 1865. gadam Dikenss mēdza pierakstīt piezīmju grāmatiņā domas, kas varēja būt noderīgas kādā turpmākajā

darbā. Divas piezīmes attiecās uz Forsteru — vēlāk tās izteica Podsneps «Mūsu kopīgajā draugā»:

«Es aizstāvu savus draugus un paziņas — ne jau nu viņu pašu dēļ, bet tāpēc, ka tie ir mani draugi un paziņas. Es viņus pazīstu, es viņus esmu patentējis, man ir tiesības saukt viņus par saviem. Tāpēc es cīnos par viņiem kā pats par sevi.»

«Un, ja viņš kaut ko noliedz, tad uzskata, ka tas līdz ar to pārstāj eksistēt.»

Forsters nepazina pats sevi nedz šajās piezīmēs, nedz arī Podsnepā, jo viņam, bez šaubām, i sapņos nerādījās, ka viņš citiem liekas uzpūtīgs kā tītars. Viņš nebūtu arī varējis iedomāties, ka Dikenss ir spējīgs attēlot viņu kā mazu, druknu cilvēciņu ar neciešamu raksturu.

DARBS UN ATPŪTA

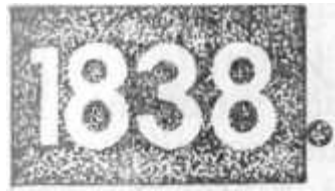

gadā Dikensam bija tik daudz darba kā nekad visā viņa mūžā. Viņš rakstīja «Oliveru Tvistu» un «Nikolasu Niklbiju», slīpēja «Grimaldi memuārus», gatavoja jaunus aprakstus Čepmenam un Holam, reizēm sacerēja esejas žurnālam «The Examiner», rediģēja Bentlija almanahu un skrīvēja tam rakstus. Visu oktobri viņš tik daudz strādāja, ka trīs nedēļas neatplēsa pat saņemtās vēstules. Taču naudas bija tik maz, ka vajadzēja atvainoties ārstam un apsolīt rēķinu samaksāt tikai gada beigās. «Tikko es esmu laimīgi izkūlies malā, ieraugu zemi un vīrišķīgi gatavojos uzbrukt «Oliveram Tvistam»,» viņš vēstīja, «no jauna uzbrāzmo ikmēneša darba viļņi un aizdzen rrfani atpakaļ manuskriptu jūrā.» Gadījās tādas dienas, kad viņš nespēja paveikt itin neko, jo bija pārstrādājies. īpaši «Olivers Tvists» sagādāja viņam tik daudz moku, ka ikdienas dzīves uzbāzīgie sīkumi kļuva neciešami. Tad viņš iesēdās tvaikonī, aizbrauca uz Buloņu, apmetās tur viesnīcā un cītīgi strādāja, kamēr pabeidza nākamās «Olivera» un «Nikolasa» sērijas, atgriezdamies mājās tieši tad, kad manuskripts bija jādod salikšanā. «Jūs nevarat iedomāties, kādas rūpes un nepatikšanas gatavojaties uzvelt sev plecos, izvēlēdamās rakstnieces profesiju,» viņš brīdināja kādu sievieti, kas prasīja padomu. Tomēr pats viņš bija to izraudzījies un nesūrojās. «Tam, kas kalpo Mākslai, jābūt gatavam ziedot sevi visu un šai upurī saskatīt atalgojumu.»

Kā ikviens lasītājs nojautīs, viņa darbs bija daudz vairāk izjūtu nekā pārdomu auglis. Viņam vajadzēja tajā izkust, iedzīvoties, kā aktieris iedzīvojas lomā, ļaut, lai darbs aizrauj viņu līdzi. «Kamēr es neesmu iešūpojies, man nekas neiznāk, sevišķi, ja rakstu kaut ko nopietnu,»

viņš sacīja, «vai, citiem vārdiem, kamēr temats mani tā neiekvēlina, ka es vairs nevaru atrauties.» Tāpēc viņam iepriekš nekad nebija ne jausmas, kā veidosies kāds raksturs vai risināsies aina, un, nosēdējis garas stundas pie rakstāmgalda, viņš bija gandrīz tikpat pārsteigts par notikumu pavērsienu kā viņa visnaivākie lasītāji. Strādādams pie «Olivera Tvista», viņš pēkšņi aptvēra, ka no romāna varētu iznākt laba luga, un aizrakstīja kādam teātra direktoram, ierosinādams to inscenēt. «Esmu pilnīgi pārliecināts, ka neviens nezina, kā es galu galā esmu nodomājis rīkoties ar dažādajiem

varoņiem, jo pašlaik arī es pats to lāgā nezinu.» Viņš sacīja: Feigins esot «tāds rūdīts nelietis», ka viņš nezinot, «ko ar to darīt». Tā kā Dikenss pats bija aktieris, viņš alka pēc publikas, lai varētu pārbaudīt, kā darbs ietekmē citus, un uzskatīja, ka romāni pirms iespiešanas katrā ziņā jānolasa draugiem. Slavenā slepkavības aina «Oliverā» atstāja vēlamo iespaidu uz viņa sievu. «Ar viņu notika kaut kas neaprakstāms. Tā ir laba zīme, un mana izjūta saka to pašu.»

«Olivers Tvists» Dikensam iekaroja jaunus lasītājus. Tas pārsteidzoši atšķirās no sava priekšteča, un gandrīz negribējās ticēt, ka abu grāmatu autors ir viens un tas pats cilvēks. «Tvista» labākās ainas liecina, ka Dikenss pazinis dzīves tumšās puses, par ko varēja pateikties pieredzei, kuru guva zābakziedes fabrikas noliktavā. Laimīgi pārdzīvojis šo nepatīkamo verdzības laiku, viņš saprata, cik vērtīgs tas bijis viņam kā māksliniekam, un ar lielisku izpratni atdzīvināja šo mūža posmu, pārvērzdams noliktavu par zagļu midzeni un notēlodams to bezgala pretīgu un pazemojošu, jo tāds viņam viss bija iespiedies atmiņā. Tikai ar to izskaidrojams citādi neizprotamais fakts, ka galvenajam nelietim viņš piešķīra tā cilvēka vārdu, kurš vienīgais šajos sešu mēnešu ilgajos ļaunajos murgos bija izturējies pret viņu laipni. Citādi viņš nemūžam nebūtu pieminējis Bobu Feiginu autobiogrāfijas fragmentos, ko atrada viņa papīros. Acīmredzot šāda rīcība viņam nelikās nekas sevišķs, un, tā kā iedomu tēli viņam šķita reālāki nekā cilvēki, ko viņš sastapa ikdienas dzīvē, varbūt viņam rādījās — ja viņš vispār par to domāja, — ka viņš savam senajam biedram pat izrāda laipnību. «Krietni vēlāk es atļāvos izmantot viņa (Feigina) vārdu «Oliverā Tvistā»,» — tas bija viss, ko viņš šai sakarā uzskatīja par vajadzīgu pateikt. Viņš tik

pilnīgi iedzīvojās savos varoņos, ka brīnījās, ja cilvēki protestēja, ka viņš piešķīris to īpašības tēliem, kurus viņi uzskatīja par atbaidošiem. Ja Bobs Feigins būtu atrak-■iijis un iebildis, ka Dikenss* grūž negodā viņa vārdu, i.ikstnieks laikam gan būtu juties sarūgtināts, jo viņam nebija nekādu ļaunu nodomu. Viņš zināja, ka starp Bobu un neģēli viņa romānā nav nekādas līdzības. Atmiņā ļoti viegli atausa zābakziedes fabrikas šausmas un agrāko darbabiedru naidīgums, un norisinājās kaut kas līdzīgs jaunrades metamorfozei: cilvēks, kas bija izrādījis pret viņu līdzjūtību, grāmatā kļuva par visbriesmīgāko nelieti, lai gan fabrikā bija izturējies kā varonis. Manīgais Kūmiņš un Čārlijs Beitss laikam bija citu zēnu — Dikensa kādreizējo mocītāju portreti. Patiesībā Bobs Feigins Čārlzu bija aizstāvējis, tāpat kā grāmatā vecais Feigins aizstāv Oliveru.

Ebrejs mantojis mazliet no sava radītāja untumainā humora un neapšaubāmi ir visdabiskākā persona visā romānā. Bils Saikss ir groteska karikatūra, turpretī Nen-sija — viena no tām «kritušajām sievietēm», kas ik pēc brīža parādās Dikensa un viņa laikabiedru

romānos un iemieso pārsātinātas un par savu stāvokli pārāk drošas šķiras vainas apziņu. Tieši tāpat kā ikviens — tikai ne nabagie — kaunas no nabadzības, tāpat ikviens — tikai ne prostitūtas — kaunas no prostitūcijas, un Nensija, tāpat kā citas viņas bēdu māsas Viktorijas laikmeta daiļliteratūrā, iemieso nevis sava gadsimta īstenību, bet sirdsapziņu. No izziņas viedokļa viņa neizraisa īpašu interesi. Bamblā Dikenss pirmo reizi pauž izsmieklu, kas vērsts pret ierēdņiem un iestādēm, izsmieklu, kas ar gadiem kļuva arvien skaļāks un dzēlīgāks. Šim izsmieklam būtu vajadzējis brīdināt ikvienu, kas Dikensu gribētu apzīmēt par sociālisma priekšteci vai vienalga kāda «-isma» aizstāvi. Viņš ir individuālists, bet individuālisms nav pasaules uzskats, tas ir garastāvoklis. Romānā ir vēl viens tēls, kas ļauj spriest par Dikensa daiļrades metodēm. Viņam bija vajadzīgs bargs tiesnesis tiesas ainai, un, dabūjis zināt, ka Hetongārdenā ir kāds ļoti nepatīkams tips, viņš izmanījās iekļūt tiesā un tūlīt noprata, kas tas ir par putnu. Varas iestādes jau bija saņēmušas sūdzības, ka Leiings tiesā izgāž savu niknumu. Vienu no šīm sūdzībām bija atsūtījis kāds garīdznieks, ko vēlāk notiesāja par sudraba karotes nozagšanu kādās labdarības

mērķiem rīkotās pusdienās, kuras viņš tika organizējis. Iestādes izmantoja izdevību, ko sniedza Dikensa radītais mistera Fenga portrets, un aizvāca tiesnesi. Acīmredzot Dikenss patiešām bija notvēris viņu visai īgnā omā. Varbūt viņš bija piedzēries, bet varbūt arī skaidrā, un tas bija vēl ļaunāk. Dikenss šo jautājumu atstāj atklātu.

«Misters Fengs bija kārns vidēja auguma cilvēks ar garu rumpi un stīvu kaklu. Matu viņam bija pamaz, un tie paši auga vairāk pakausī un deniņos. Viņa seja izskatījās drūma un sveloti sarkana. Ja viņš patiešām nebūtu radis dzert vairāk, nekā tas viņa veselībai nāca par labu, viņš varētu ierosināt sūdzību pret savu paša ģīmi par neslavas celšanu un saņemt brangu atlīdzību par nodarīto pārestību.»

Mūsdienās šāda rindkopa nebūtu izdzinusi apraksta varoni no tiesas, gluži pretēji, tiesas priekšā nokļūtu tās autors. Ko tu, cilvēks, darīsi — tagadējā sabiedriskā iekārta ir smalkāk veidota padarīšana, un pret to jāizturas piesardzīgāk.

«Oliverā Tvist.ā» Dikenss pirmo reizi parādīja savu apbrīnojamo spēju atainot Londonas vidi. Arī citi cilvēki, tādi kā doktors Džonsons un Čārlzs Lems, bija lieliski Londonas pazinēji; taču Dikenss bija pati Londona. Viņš tik cieši sakusa ar šo pilsētu, ka kļuva par daļu no tās ķieģeļiem un javas. Mēs domājam un runājam par Dikensa Londonu tā, it kā viņš pats to būtu cēlis un tās īstais vārds būtu Dikenstauna. Neviens cits cilvēks nav tik daudz darījis kādas citas pilsētas labā. Līdz ar Dikensa humoru tas ir viņa visvērtīgākais un savdabīgākais ieguldījums literatūrā. Viņš ir visdižākais ielu, laukumu un krastmalu apdze ļ otā js daiļliteratūrā. Taču tolaik šo viņa darbu neatkārtojamo iezīmi kritiķi nepamanīja — viņi to ieraudzīja tikai pēc gadiem

divdesmit. Smalkākas sugas lasītājiem vispapriekš dūrās acīs tas, ka pēkšņi parādījies sociālu reformu sludinātājs un zemas kārtas ļaužu dzīves notēlotājs. Tāds rakstnieks nu viņiem nebija pa prātam. «Šim «Oliveram Tvistam» piemīt radikālisma piegarša, kas man nepavisam neiet pie sirds,» kādam draugam rakstīja Ingoldsbijs (Berems)'. «Domāju, ka šo slimību viņam drīz vien izārstēs. Bentlijs ir caurcaurēm lojāls vīrs.» Kā redzējām, visai radikāli izārstēts tika Bentlijs. Tomēr visdīvaināko uzbrukumu Dikenss piedzīvoja no Tekerija, [58]

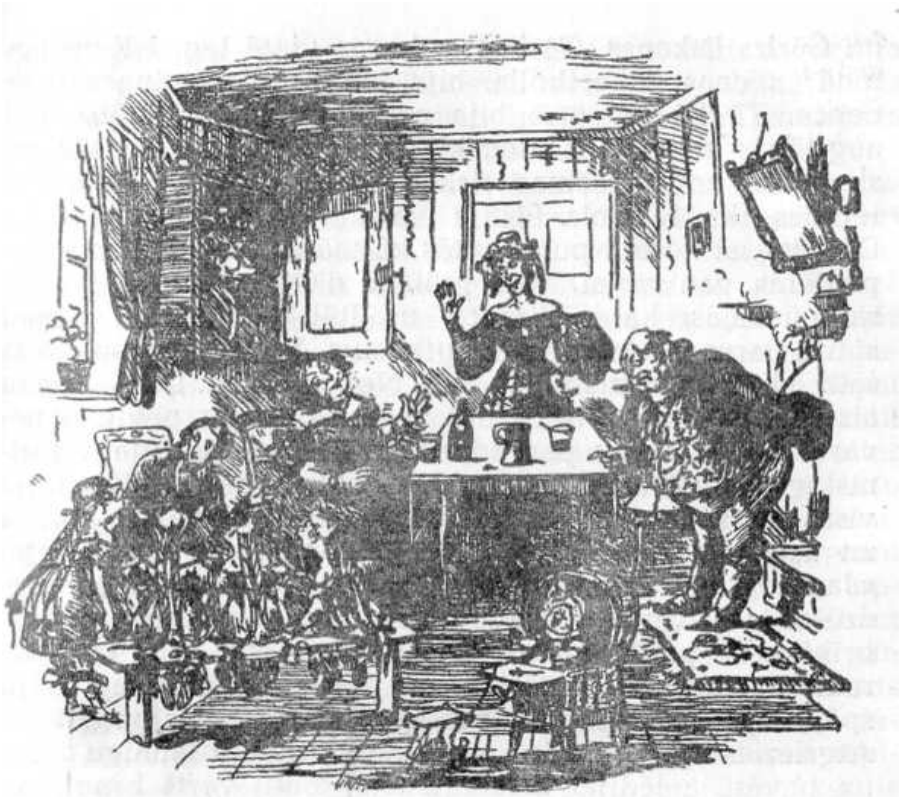

kas uzskatīja, ka ģeniāli cilvēki «nedrīkst padarīt tādus tēlus nedz interesantus, nedz patīkamus, jo tā viņi attīsta lasītājos neveselīgu iztēli vai arī izdabā savējai». Tā bija pirmā naidīgā nots, kas ieskanējās starp abiem slavenākajiem Viktorijas laikmeta romānu rakstniekiem (Teke-rijs toreiz gan vēl bija samērā nepazīstams), un nav šaubu, ka arī vēlākajos gados to ne viens, ne otrs neaizmirsa.

Par spīti šim šķietamajam radikālismam un simpātijām pret zemas kārtas ļaužu dzīvi, Dikenss kļuva par gaidītu viesi aristokrātu namos un ievērojamu cilvēku salonos. Tolaik dzīvoja četri talantīgi jaunekļi, kuru uzvalki bija tikpat ievērības cienīgi kā viņi paši un kuru ģērbšanās mākslas dievs bija grāfs d'Orsē, pēdējais dendijs. Visekscentriskāk tērpās Bendžamins Dizraēli, taču daudz no viņa

neatpalika arī Edvards Bulvers, Herisons Einzvērts

un Čārlzs Dikenss. Gorhausa, kuras vietā tagad Kensing-tonā[59] slienas Albertholla, bija lēdijas Blesingtones rezidence. Tā kā tā reizē bija arī grāfa d'Orsē štābs, tad augstākās sabiedrības locekļi rūpīgi vairījās no tās un sievietes, negribēdamas riskēt ar savu labo slavu, tur ieradās tikai retumis. Lēdija Blesingtone prata panākt, ka Dikenss šai košajā pulkā jutās kā mājās. Rakstnieks stipri pieķērās gan viņai, gan grāfam d'Orsē. Viņi tik cieši sadraudzējās, ka, aizbraucis uz Itāliju, viņš šai dāmai sūtīja garus piedzīvojumu aprakstus. Viens no tiem sākās šādi: «Fakti nav man labvēlīgi. Neticiet tiem. Domās esmu aizrakstījis Jums piecdesmit vēstules, tomēr nevienu nevaru piedēvēt sev par nopelnu (lai gan tās bija visbrīnišķīgākās vēstules, kādas Jūs jebkad esat lasījusi), jo visas tās skubināja sacerēt vēlēšanās palikt Jūsu atmiņā un saglabāt Jūsu labvēlību.» Otrs pārskats skanēja tā: «Jau iepriekš izbaudu lielo prieku, ko sagādās atkalredzēšanās ar Jums. Gatavojos ierasties Gorhausā ar tādu brīkšķi, ka pat pūdelēns jutīsies pārsteigts — ja tas, pieradis pie saviem apmēriem un prātiņa, vispār saglabājis spēju izjust pārsteigumu par kādu šīs pasaules parādību.» Atgriezies Anglijā, viņš pavadīja Gorhausā laimīgu dienu un pavēstīja lēdijai Blesingtonei: «Būtu vērts braukt uz Ķīnu, būtu vērts braukt uz Ameriku, lai atgrieztos atkal mājup un izjustu to prieku, ko sagādā tikšanās ar Jums un grāfu d'Orsē.»

Gorhausā viņš iepazinās ar Volteru Sevidžu Lendoru, ko attēloja kā «četrdesmit lauvas, kas iemājojušas vienā dzejniekā». Drīz pēc iepazīšanās Dikenss aizbrauca pie Lendora viesos uz Bātu un konstatēja, ka dzejnieks ir stūrgalvīgs, «traki mācīts un bieži runā vienskaitļa pirmajā personā», bet nekad neapnīkst un visumā ir «visjaukākais un bruņnieciskākais cilvēks pasaulē». Nākotnē viņiem bija lemts piedzīvot arī vētrainus mirkļus, kad Lendors, saskaities, ka Dikenss neraksta, pavēstīja, ka viņš varot iet pie velna, saņemdams taktisku atbildi, kas sākās šādi: «Ja vien varēšu, tad uz turieni vis neiešu. Man nav ne mazākās pārliecības, ka Jūsu rekomendācijai velna acīs būs kāda nozīme.» To, ka abi tomēr saglabāja viens pret otru dziļu cieņu, pierāda Dikensa vēstule, kurā

vipš pateicas par grāmatu, ko Lendors viņam veltīja 1853. gada septembrī: «Pieņemu veltījumu, uzskatīdams lo par lielu godu ... Tas man ir dārgāks par karalienes balvu — par to es vienīgi pasmietos.»

Otra ievērojama mājasmāte, kas ļoti labprāt viņu uzņēma, bija lēdija Holenda, tāpēc rakstnieks viesojās arī I Iolendhausā. Sabiedriskā ziņā tā stāvēja augstāk par Gorhausu, jo lēdijas Blesingtones attiecības ar d'Orsē bija visai neskaidras un lēdija Holenda uz viņu lūkojās augstprātīgi. Tomēr arī lēdijai Holendai bija savas nepa-likšanas, jo viņas saites ar tagadējo vīru sākumā tāpat nebija svētījis likums, tāpēc viņa varēja gan nosodīt lēdiju Blesingtoni un nesasveicināties ar to,

taču citas aristokrātisko aprindu dāmas, kuru attiecības ar pretējo dzimumu allaž bija iekļāvušās ārējo formu robežās, savukārt nosodīja gan lēdiju Holendu, gan lēdiju Blesingtoni un izlikās nepazīstam ne vienu, ne otru. Šīs smalko aprindu dzīves fineses Dikensu nevis atbaidīja no abām lēdijām, bet vienīgi uzjautrināja, un viņš ciemojās gan pie vienas, gan pie otras dāmas. Te varēja, sastapt visus tos, ar kuriem bija vērts iepazīties. Gorhausā visievērojamākais viesis bija Dizraēli, turpretī Holendhausas «spīdeklis» — Sidnejs Smits[1]. Dikenss par viņu bija rakstījis izdevējam Viljamam Longmenam: «Es vēlētos, lai Jūs pateiktu misteram Sidnejˆm Smitam, ka no visiem cilvēkiem, par kuriem es jebkad esmu dzirdējis, bet kurus nekad neesmu redzējis, man visvairāk gribētos sastapties un iepazīties ar viņu.» Dikensa vēlēšanās tika apmierināta; abi viens otram iepatikās; Smits, tālaika spilgtākā, ar sulīgāko humoru apveltītā personība, katrā ziņā būtu iemūžināts kādā Dikensa romānā, ja vien jebkurš apraksts neliktos bāls salīdzinājumā ar īstenību. «Kāds viņam bija cildens prāts!» — tas ir viss, ko mēs uzzinām no rakstnieka, kurš radījis tik spožus citu savu ievērojamo laikabiedru portretus. Holendhausā Dikenss iepazinās arī ar vīru, kura prāts nebija tik cildens, proti, ar dzejnieku un baņķieri Semjuelu Rodžersu[60] [61], kura tradicionālajās brokastīs Sentdžeimspleisā tika ielūgtas visas mākslas pasaules slavenības. Pat Dikenss, kas nespēja strādāt pēcpus-

dienā un vakarā, ja no rīta bija gājis viesos, reiz ļāvās pierunāties un piedalījās kādās Rodžersa brokastīs. Šāds notikums atkārtojās tikai vienu reizi Dikensa mūža galā, kad viņš 1870. gada maijā ēda brokastis kopā ar Gled-stonu. Taču piemērotākās stundās rakstnieks labprāt izmantoja. Rodžersa viesmīlību. Viņa apbrīna pret šo cilvēku bija pietiekami liela, lai viņš tam veltītu pat grāmatu, tomēr kāda 1852. gadā rakstīta vēstule ļauj mums noprast, ka šai apbrīnai bija savas robežas. Rodžerss, viņš rakstīja, «ir tāds pats kā vienmēr — sparīgs un sirdīgs. Simtiem reižu dienā stāsta tos pašus notikumus tiem pašiem cilvēkiem tādos pašos vārdos, rīko intīmas pusdienas četrām personām un noskaišas zili melns, ja kāds no viesiem uzrunā nevis viņu, bet kādu no pārējiem.» Dikenss izturējās ar mīlestību un apbrīnu arī pret kādu citu tālaika ievērojamu cilvēku, kas gan nepiederēja pie šīm aprindām. Tas bija Dagless Džerolds, ko daudzi uzskatīja par cinisku īgņu. Dikenss turpretī raksturoja Džeroldu kā «vienu no maigākajiem un labsirdīgākajiem cilvēkiem», par spīti viņa «iekšējām pretrunām un nenoteiktībai».

Popularitāti augstākajās aprindās Dikenss iemantoja tieši ar savu «Nikolasu Niklbiju». To lasīja un apsprieda visi Gorhausas un Holendhausas viesi, mēģinādami pareģot turpmākos sižeta pavērsienus un varoņu likteņus, it kā tie būtu dzīvi cilvēki un paši notikumi — patiesīgi. Vairākiem portretiem patiešām bija reāli prototipi, un viens

no tiem — skolmeistars Skvīrss bija gleznots tik tuvu īstenībai, ka oriģināls nomira priekšlaicīgā nāvē. Dikenss pirmo reizi dabūja dzirdēt par Jorkšīras skolām, kad vēl bija «pavārgs bērns, kam patika nolīst kādā nomaļā stūrītī netālu no Ročesteras pils [1] un tikmēr lasīt par Pārtridžu[62] [63], Strepu, Tomu Paipsu un Sančo Pansu, kamēr galva bija pilna ar šiem tēliem». Iespaids, ko viņš toreiz guva no Jorkšīras skolām, «saistījās ar strutojošu augoni, kurš kādu zēnu noveda viņpasaulē, jo viņa garīgais gans, filozofs un draugs tika uzgriezis to ar tintē notraipītu spalvu nazīti». Vēlākajos gados Dikensa ausīs nonāca vēl šādas tādas ziņas par skolām, un «beidzot, nodrošinājis auditoriju», viņš nolēma tās aprakstīt.

l a nu viņš iesēdās pasta karietē un Heblota N. Brauna pavadībā devās uz Jorkšīru, paņēmis līdzi kāda pazīstama advokāta ieteikuma vēstuli atornijam Ričardam Bārnzam l'arnardkāslā. Vēstulē bija rakstīts, ka Dikenss ir draugs kādai atraitnei, kura vēlas sūtīt savus dēlus vienā no lurienes skolām. Iedevis atbraucējiem vairākus ieteikuma lakstus, kas bija adresēti skolu direktoriem, Bārnzs kādu vakaru iegriezās viesnīcā, kur ceļotāji bija apmetušies, atzinās, ka visu dienu neesot varējis atkauties no drūmām domām, ko izraisījis viņu lūgums, un sacīja, ka «Jorkšīras skolas gan neesot īstā vieta, kur mātēm sūtīt savus bāreņus». «Lai šī atraitne dara ar viņiem vienalga ko — lai nodod par zirgu puišiem vai izsūtāmajiem, lai pamet likteņa varā, tikai lai neuztic šīm skolām.» Dikenss kopā ar Braunu apmeklēja vairākas mācību iestādes un beidzot izvēlējās Bouza akadēmiju, kur viņiem izdevās parunāt ar skolas direktoru Viljamu Šovu, kas draugus uzlūkoja ar aizdomām un atteicās viņiem skolu parādīt. Viņam bija svarīgs iemesls būt piesardzīgam, jo viņš vairākas reizes bija dabūjis stāties tiesas priekšā par sliktu apiešanos pret zēniem un maksāt lielu soda naudu par savu necilvēcīgo izturēšanos. Daudzi bērni skolas personāla nolaidības dēļ bija zaudējuši acu gaismu, viņi bija baroti ar sprāgušu lopu gaļu, ģērbti nožēlojamās skrandās, saslimšanas gadījumos atstāti bez kopšanas, mērdēti badā, grūstīti, sisti. Taču Šovs tik maksāja soda naudas un ņipri turpināja ienesīgo bērnu audzētāja amatu, jo nevienu skolnieku viņš pēc šīs publiskās atmaskošanas cietsirdībā un nežēlībā tā arī nezaudēja. Dikensa interese par Bouza akadēmiju lika vīram saausīties, un pēc piecu minūšu strupas sarunas, kuras laikā rakstniekam uzkrājās materiāls Vekforda Skvīrsa portretam, abi draugi atradās uz ielas. Dikenss aptaujājās arī visā apkaimē, un tas, ko viņš dzirdēja, mudināja viņu atklāt kaunpilno apiešanos ar Jorkšīras skolu audzēkņiem visai sabiedrībai. Viņš sēdās pie darba ar niknu aizrautību, lai gan, kā piesardzīgi norādīja, «misters Skvīrss un viņa skola ir tikai bāls un vājš atspulgs no tā, kas notiek īstenībā. Tā šai darbā ir tīši klusināta un vājināta, lai neizskatītos neticama.»

Kaut gan viņš pieminēja arī, ka «misters Skvīrss ir nevis atsevišķs indivīds, bet veselas šķiras pārstāvis», kā arī centās maskēt vietējo ģeogrāfiju, lasītāji drīz vien

tēlotajā pazina Šovu un viņa skolu, direktors izputēja, viņa mūžs tika saīsināts un «akadēmija» slēgta. Labajam darbam bija savas sekas: drīz vien šis Jorkšīras stūris vairs nebija izglītības centrs, jo Dikenss bija diskreditējis visu sistēmu, kura pieļāva, ka bērni tiek pakļauti neierobežotai skolotāju sadistu tirānijai. Ja neņem vērā gluži saprotamo vēlēšanos, kaut Šovs un viņam līdzīgie labāk nebūtu nemaz dzimuši, tad ir grūti nejust līdzi nevainīgajiem skolotājiem un kalpotājiem, kuri strādāja solīdākās skolās un nu zaudēja darbu, kā arī tirgoņiem un viesnīcniekiem, kuri dabūja ciest «Nikolasā Niklbijā» notēloto jauniešu postpilnās dzīves ainu dēļ. Tāpēc nav jābrīnās, ka Bārnardkāslas apkārtnē nākamajos gados Dikensa vārdam piedēvēja tā sākotnējo nozīmi — velns. Daži zēni, kas bija mācījušies pie Šova, protestēja pret skolas dzīves aprakstu Bouza akadēmijā, taču Dikenss bija attēlojis šīs ainas, pamatodamies uz liecībām, ko dzirdēja pret Šovu ierosinātajā tiesas prāvā, kā arī uz apkaimē iegūtajām ziņām. Tieši tāpat kā zagļu vidū pastāv nojēgums par godu, tā zināma uzticība saista arī neliešus, un zēni, kas aizstāvēja Šovu, bez šaubām, bija viņa mīluļi, kuri skolā baudīja neierobežotas tiesības apmierināt savas cietsirdīgās tieksmes.

Vienīgā romāna varone, kura būtu varējusi pamatoti žēloties, bija rakstnieka māte, kas misis Niklbijas tēlā sevi, par laimi, nepazina. Viņa būtu saskatījusi līdzību, ja portrets nebūtu tik patiess atsevišķos sīkumos. Šis tēls ir sava oriģināla dzīva karikatūra — komiskie aspekti ir pastiprināti, bet tie, kas pelnījuši cieņu, — pavājināti, tāpēc, kā dēls rakstīja, «pati misis Niklbijā, sēdēdama manā priekšā gluži reālā krēslā, reiz man vaicāja, vai es domājot, ka tāda sieviete jebkad dzīvojusi». Pēc Dž.V.T.Lī — dedzīga dikensieša domām, «paskvila par paša māti bija takta trūkuma apliecinājums». Mērenākam Dikensa piekritējam tas šķiet citādi. Visumā portrets darināts bez ļauna nodoma, un nav ne mazākā iemesla, kāpēc lai autors (kas nespēj ne kādu lietu, ne cilvēku radīt pats, jo visuvarenais šai ziņā ir aizsteidzies viņam priekšā) neizmantotu kaut vai paša mātes rakstura īpašības, ja to prasa viņa māksla. Gandrīz ikviens labs izdomāts tēls ir jaukts tēls. «Autori izveido savus personāžus, ņemdami no daudziem raksturiem pa gabaliņam, pa kripatai, pa iezīmei,» teica Tekerijs, un misis Niklbijā ir misis

I)lkensas daļiņa, kas, tās radītāja iztēlē pakāpeniski attīs-l īdamās, ar nodomu tikusi pārspīlēta. «Ikviens «dzīvs» Iris jebkurā romānā ir atklāti vai slepus paņemts no dzīves, tas vai nu pilnībā, vai daļēji nozagts no kādas biogrāfijas,» sacījis H. Dž. Velss, un misis Niklbija, tāpat kā ikviens cits veiksmīgs Dikensa romānu tēls, ir

autoram pazīstama, dzīva cilvēka daļa, kas «apšūta» ar tik daudziem citas drānas ielāpiem, ka prototips — misis Dikensa — pati sevi nepazina. Cilvēki, par laimi, nekad nesaskata savas muļķīgās īpašības, citādi visiem lieliskajiem romānu un lugu rakstniekiem vajadzētu meklēt sev citu nodarbošanos.

Kā sagaidāms no dzimuša aktiera un mīma, Dikenss vairāk par jebkuru citu rakstnieku spilgtākos tēlus radīja lad, ja viņam bija spilgti novērojumi. Kad vajadzēja saukt palīgā paša iztēli, viņš konstruēja būtnes, kuras ikviens saprātīgs indivīds varētu uzlūkot vienīgi par pasaku varoņiem. Tādi, piemēram, «Nikolasā Niklbijā» ir brāļi Cīribli. Herisons Einzvērts bieži tika stāstījis Dikensam par diviem brīnišķīgiem biznesmeņiem brāļiem Grantiem, kam Mančestrā, Kenonstrītā, piederēja katūna apdrukāšanas fabrika. Kad Dikenss apciemoja šo pilsētu, Einzvērts iedeva viņam līdzi vēstuli saviem paziņām. Iespējams, ka daudzi biznesmeņi pie laba pusdienu galda atgādina brāļus Cīriblus, un nav šaubu, ka tad, kad pasniedza portvīnu un desertu, Dikensam šķita, ka brāļu galvas vij gaismas oreols. Ja turpretī viņam ar tiem būtu jākārto darījumi, tad maz ticams, ka brāļi būtu noderējuši par prototipiem «Nikolasa Niklbija» personāžiem. Turpretī misters Mantalīni acīmredzot ir ņemts tieši no dzīves, un ainas, kur tēlots viņš ar sievu, ir visjocīgākās visā grāmatā.

«— Mana dzīvība, — teica misters Mantalīni, — kur tu tik nolādēti ilgi biji? 1

— Man tak nebija ne jausmas, ka misters Niklbijs ir teitan, mīļumiņ, — sacīja misis Mantalīni.

— Tad nu gan tas sulainis ir viens velnišķīgs nelietis, lai viņš divkārt nolādēts, manu dzīvībiņ, — misters Mantalīni iebilda.

— Dārgumiņ, — kundze atcirta, — tā ir tikai tava vaina.

— Mana vaina, manu sirdspriecīņ?

— Protams, — dāma paskaidroja, — ko ta var sagaidīt, ja tu, jaukumiņ, viņam neko nesaki?

— Es neko nesaku, manu dvēseles gaišumiņ?

— Jā gan. Man domāt, viņam derētu pateikt pāris biezu vārdu, — sacīja kundze, uzmetusi lūpu.

— Nu, tad jau mans sirsniņš var neuztraukties, — misters Mantalīni atteica, — es viņu pēršu tikām, kamēr viņš bļaus kā aizkauts. — To apsolījis, misters Mantalīni noskūpstīja savu kundzi, un viņa pēc šī notikuma rotaļīgi paraustīja savu pavēlnieku aiz austiņas. To darījuši, abi ķērās pie lietas.

— Man kauns par tevi, — svētā sašutumā teica Mantalīni kundze.

— Kauns? Par mani, manu prieciņ? Mans prieciņš zin, ka prot jauki čivināt, bet viņš tak izdomā visbezkaunīgākās blēņas, — misters Mantalīni atdūdoja. — Mans prieciņš zin, ka nav ko kaunēties par savu pašas mīļo cibulīti.»

Taču galu galā šī dāma, kuru viņš dēvē par «neatšķaidītu ananasu sulu», dāma, kura «ietin mani savās burvībās kā šķīsta, eņģeliska klaburčūska», dāma, kuras dēļ viņš ir ar mieru slīcināties un pārvērsties par «nolāpīti miklu, slapju un nejaucīgu līķi», viņu pamet, un pēdējo reizi mēs viņu ieraugām kādā Soho pagrabā, kur viņš griež veļas rulli citas daiļavas bārienu mūzikas pavadībā.

«— Ak tu neuzticīgais bulli tāds! — kliedza dāma, draudēdama pastrādāt varas darbus pie mistera Mantalīni sejas.

— Neuzticīgs. Ak tu nolāpīts! Manu dvēselīt, manu maigo, debešķīgo, brīnumjauko, nolādēti apburošo tibu-čabulīt, esi nu mierīga, — pazemīgi iebilda misters Mantalīni.

— Nibūs vis! — ķērca sieviete. — Es tev acis izskrāpēs!

— Ak, kas par nolādēti mežonīgu jēriņu! — izsaucās misters Mantalīni.

— Tev tok nimūžam ar nivar uzticēties! — sieviete auroja. — Vakar tu cauru dienu biji prom, vai nu es nezin — valkājies pakaļ kādai sievišķai. Tu zin gan, ku tu bij! Vai ta nav diezgan, ka es sableķo par tevi div mārciņ četrpadsmit, izdabū tevi no cietuma un noliek te — sak, lai dzīvo kā džentelbeņķs, tev vēl vaig lauzt man sirdi pušu!

— Es tak nekad nelauzīšu savam čabulīšam sirdi, es būšu labs puikiņš, es tā nekad vairs nedarīšu, nekad vairs nebūšu nerātns. Lai tak nu mans tibu-čabulīts man piedod, — teica misters Mantalīni, palaizdams vaļā veļas ruļļa rokturi un salikdams rokas kā lūgšanā, — čabullša jaukais draudziņš ir galīgā bētē. Viņš brauc pie pašas vella vecmātes. Vai čabulītis viņu pažēlos? Cerams, ka tibiņa neskrā-pēs un neknābs, bet paglaudīs un pačubinās... Ak tu nolāpīts!»

Dienā, kad nāca klajā «Nikolasa Niklbija» pirmā sērija, to pārdeva piecdesmit tūkstoš eksemplāros. Tādu skaitli nebija sasnieguši pat «Pikvika» sērijas veiksmīgākie laidieni. Šos lielos panākumus varēja izskaidrot ar to, ka darbam piemita «Pikvika» svaigums, bet tas sniedza patiesīgāku dzīves ainu. Nekad vēlāk Dikenss vairs nav rakstījis ar tādu neizsīkstošu humoru. Kā parasti, sižetu un tēlus tūlīt piesavinājās kāds adaptētājs, sekmīgi izveidodams teātra inscenējumu, un cietušais autors bija tik augstsirdīgs, ka uzslavēja gan dramatizējumu, gan aktie-ius. Taču, aizgājis uz «Olivera Tvista» izrādi, viņš pirmajā ainā apgūlās ložā uz grīdas un atteicās celties augšā, kamēr izrāde beidzās. Gandrīz ikvienam darbam, ko viņš sacerēja, uzbruka teātra pirāti — bieži vien jau tad, kad visas sērijas vēl nebija iznākušas. Turklāt dažkārt parādījās uzvedumi vairākos teātros reizē. Autoram atlika vai nu pasmieties, vai nolamāties un ciest klusu. Dikensam joprojām gribējās rakstīt lugas, un viņš lūdza Makrīdiju inscenēt viņa paša «Olivera Tvista» dramatizējumu, taču Makrīdijs nebija īstais aktieris Feigina lomai, un tikai pēc divām paaudzēm Bīrboma Trī[64] personā uz skatuves uznāca īstais Dikensa ebrejs. Drīz

pēc «Olivera Tvista» rakstnieks nolasīja Makrīdijam kādu savu farsu. «Viņš lasa tik labi kā pieredzējis aktieris — viņš ir apbrīnojams cilvēks,» Makrīdijs atzīmējis savā dienasgrāmatā. For-sters, kas arī bija tur klāt, pēc katra joka skaļi smējās, cerēdams, ka tā palīdzēs inscenētājam ieraudzīt farsa lielās komiskās iespējas, tomēr ne luga pati, ne arī For-stera augstais novērtējums Makrīdijā sajūsmu neradīja un viņš priekšlikumu noraidīja. Dikenss pēc tam atsūtīja viņam draudzīgu zīmīti: «Ticiet man, ka visā šai notikumā vienīgo vilšanos man sagādā tas, ka neesmu varējis būt Jums nekādi noderīgs.» Makrīdijs jutās aizkustināts un ierakstīja savā dienasgrāmatā, ka Dikensa izturēšanās «dara viņam godu. Cik brīnišķīgi ir sastapt cildenus cilvēkus ar siltu sirdi! Es uzskatu Dikensu un Bulveru par neapšaubāmiem cilvēka cēlās dabas paraugiem.»

1839. gadā Makrīdiju un Dikensu ģimenes jau vienoja tik tuvas saites, ka aktieris bieži vien pavadīja «ļoti līksmus» vakarus drauga mājā. Reiz vakariņās, kuras bija sarīkotas par godu kāda mazuļa kristībām un otra bērna dzimšanas dienai, gan atskanēja runas, kas aktieri aizvainoja, toties pusdienas Šekspīra klubā, kuras organizēja par godu pašam Makrīdijam, patika viņam krietni labāk, jo Dikenss uzsauca «ļoti izjustu, daiļrunīgu un aizkustinošu» tostu, pabeigdams to «ar tādu slavas dziesmu, ka mani pārņēma dziļa mulsa». Šim Šekspīra klubam bija gauži īss mūžs, un pat Dikenss ar visu savu atjautību nespēja to glābt. Kādu vakaru, kad viņš bija_ priekšsēdētājs, Forsters teica tik skaļu un pašpārliecinātu uzrunu, ka

sakaitināja vairākus gados jaunus kluba locekļus un tie sāka klaji izrādīt savu nepatiku. Forsters zaudēja savaldīšanos, un izcēlās neglīta vārdu maiņa. Dikenss vairākas reizes mēģināja atjaunot kārtību, taču beidzot bija spiests pamest priekšsēdētāja krēslu, un klubs tā arī vairs nesanāca. Bet, tā kā 1838. gada pavasarī Makrīdiju un Di-kensu ievēlēja «Ateneuma» klubā, tad Šekspīra kluba sairšana viņus pārmērīgi neskumdināja. Abiem draugiem bija vienādi uzskati par politiku un reliģiju un arī vienādas gaumes, lai gan aktieris, protams, tik ļoti nejūsmoja par skatuvi kā rakstnieks. Kopēji viņiem bija arī daudzi vaļasprieki: abi labprāt devās pastaigās, ar interesi apmeklēja cietumus, abiem patika dejot, un vismaz reizi viņus pieķēra kopā ar Džeroldu, Maklīsu un Forsteru spēlējam kukuriņus.

No 1836. gada līdz 1840. gadam Dikenss daudzus vasaras mēnešus pavadīja vai nu Elmslodžā, Pīteršemā, vai arī Eilsaparka villās 4, Tvikenhemā, ar sirdi un dvēseli nododamies gan darbam, gan priekam. Kopā ar viņu abās šajās vietās dienām un pat nedēļām ilgi uzturējās viņa senie draugi Tomass Bīrds un Tomass Mitons, jaunie paziņas Edvīns Lensiers, Denjels Maklīss, Herisons Einz-vērts, Klārksons Stenfīlds, Dagless Džerolds, T. N. Tal-fūrs, Makrīdijs, Tekerijs un citi, kā arī viņa paša un sievas ģimenes. Ikvienam obligāti

vajadzēja piedalīties spēlēs, ekskursijās un vietējās sporta sacensībās. Ko visu Dikenss neizgudroja! Viņi skrēja, lēca, spēlēja kriketu, bagateli un volānu \ meta riņķus, laida gaisa balonus, dejoja, darīdami to līksmi un trokšņaini, un dedzīgākais un mundrākais dalībnieks visās šajās izdarībās bija pats rakstnieks. Straujie panākumi bija viņu apreibinājuši, un viņš nodevās priekiem un rotaļām ar bērnišķīgu patiku, aizraudams līdzi citus. Gadījās gan arī brīži, kad viņu nomāca kāda īpaši nejauka kritika, jo, tāpat kā visi lieli rakstnieki, viņš dabūja ciest no tā, ko Makolijs[65] [66] dēvē par «godkārīgu stulbeņu nikno skaudību»; taču viņš pret šīm kritikām izturējās pietiekami saprātīgi — uz mirkli iedegās dusmās, kādu stundu pavadīja rūgtās pārdomās un pēc tam izmeta šos nenozīmīgos sīkumus no galvas.

Toreiz un vēl ilgu laiku «The Times» neganti un ļaunprātīgi uzbruka Dikensa romāniem, saindējot viņa jaunības un vīra gadus, tomēr viņš allaž prata sevi mierināt ar domu, ka visas neģēlības gan gauži duras acīs, taču «ikvienā dzīves sīkumā ir daudz kā laba un patīkama, tikai mēs bieži vien to nesaskatām».

1838. gada rudenī viņš «paņēma atvaļinājumu» un kopā ar Heblotu N. Braunu uz divām nedēļām aizbrauca no Londonas. Viņu pirmā pietura bija Līmingtona, pēc tam viņi devās uz Kenilvortu, «par kuru mēs abi bijām stāvā sajūsmā», kā Dikenss rakstīja sievai, «un kur, pēc manām domām, mums nākamvasar katrā ziņā jādzīvo, ja dievs dos veselību un arī citādi viss būs kārtībā. Tu nevari iedomāties, cik te ir brīnišķīgi. Skaistā laikā sēdēt drupās un lasīt būtu tīrā svētlaime.» No Kenilvortas viņi aizceļoja uz Vorikkāslu un tad uz Stretfordu pie Eivonas. «Tur mēs brīdi pasēdējām istabā, kur dzimis Šekspīrs, atstājām savus autogrāfus, izlasījām citu ļaužu ierakstītos un tā tālāk.» Lai gan Dikenss bija ļoti piesardzīgs un ēda un dzēra visai maz, viņu mocīja sāpes sānos, tā ka viņš bija spiests ieņemt krietnu devu driģeņu. «Iznākums bija negaidīti patīkams. Gulēju cieši, nekur nedūra un ne-smeldza, un šorīt jūtos daudz labāk; galva arī skaidra — driģenes to nav ietekmējušas, lai gan es no tā baidījos, jo iedarbība bija ļoti stiļbra: zāles man jūtami uzlaboja garastāvokli, reizē tomēr padarīdamas arī miegainu.» Pa ceļam uz Šrūzberiju viņi devās cauri Birmingemai un Vulverhemptonai, «izbraukdami pulksten astoņos, kad visu apkārtni tina salta, drēgna migla. Vēlāk, laikam noskaidrojoties, kariete ripoja jūdzi pēc jūdzes pa izdedžiem klātu ceļu. Visapkārt liesmoja domnu krāsnis un rēca tvaika mašīnas. Tik daudz netīrumu, nabadzības un posta es nekad agrāk nebiju redzējis.» Ceļojums nesa labumu, jo šīs ainas viņš izmantoja nākamajā romānā vietējā kolorīta aprakstam. Vēstule, ko Dikenss rakstīja Šrūzberijā, «Lauvas» viesnīcā, beidzās ar vārdiem: «Dievs lai Tevi svētī, dārgā! Ilgojos būt atkal pie Tevis un skatīt jaukos mazulīšus.» No Šrūzberijas viņi devās uz Lengot-lenu, un 5. novembrī viņš rakstīja no Adelfi

viesnīcas Liverpūlē: «Mana mīļotā... priecājos, jo zinu, ka drīz Tevi redzēšu.»

Pirmajos septiņos laulības dzīves gados Brodstērsa viņam bija un palika pati iemīļotākā vieta visā Anglijā.

Tik daudzas mājas tajā saistās ar Dikensu un viņa tēliem, ka ciemata pašreizējie iedzīvotāji dažreiz droši vien brīnās, kā viņu senči tur atraduši kaktiņu, kur piemesties. Kopā ar ģimeni tur dzīvodams, Dikenss daudz strādāja, daudz staigāja, ik dienas peldējās, pieņēma lielus viesu barus un, ja nedarīja neko citu, tad vēroja jūru. «Pēdējās trijās dienās jūrā bija vētra,» viņš 1839. gada septembrī rakstīja Forsteram, «un kādas bangas vēlās vakar vakarā (es vēlētos, kaut Jūs tās būtu redzējis)! Es ar grūtībām aizkļuvu līdz molam un, iekārtojies aiz lielas laivas, kas bija uzvilkta augstu krastā, gandrīz stundu vēroju, kā plīst viļņi. Mājās atgriezos, protams, slapjš kā žurka.»

Pa to laiku tēvs ar brāļiem bija izlaidušies. Frederiku, kas bija mantojis tētiņa iemetēja slieksmes, Čārlzam izdevās iekārtot par klerku valsts kasē. Taču citi brāļi tā arī palika problēma, kamēr tētiņš savukārt bija tāda problēma, kas prasīja ātru atrisinājumu. Džons Dikenss — lasi un brīnies — pārdeva autogrāfu un suvenīru medniekiem lapiņas, kur kaut kas bija rakstīts ar Čārlza roku, un aizņēmās naudu no izdevējiem, kuri iedomājās, ka, izpalīdzēdami tēvam, izdabā dēlam. Bija tikai viena iespēja, kā tikt vaļā no radiem un viņu sagādātajām nepatikšanām. Vajadzēja viņus aizdabūt prom no Londonas — un, jo tālāk, jo labāk. Čārlzs ar savu parasto enerģiju un izmaņu 1839. gada martā aizbrauca uz Ekseteru, apmetās «Jaunās Londonas» viesnīcā, apskatīja apkaimi, atrada patīkamu kotedžu Alfertonā («brīnišķīgi jaukā vietiņā» pie Plimutas ceļa tieši jūdzi no Ekseteras, «visskaistākajā, gleznainākajā, burvīgākajā lauku stūrītī, kādu es jebkad esmu redzējis»), nodomāja, ka, būtu viņš vecāks, pats labprāt tur dzīvotu, nolēma, ka vecāki katrā ziņā jutīsies laimīgi, gūdami iespēju apmesties tādā vietā, aši vien noīrēja kotedžu par divdesmit mārciņām gadā, aizdrāzās atpakaļ uz Ekseteru, lai sapirktu grīdsegas, traukus, mēbeles, dārza rīkus, ogles un visu pārējo, kas nepieciešams ērtai dzīvei, atvilināja šurp māti, lai tā palūkojas, vai viss kārtībā, lūdza kādu draugu pieskatīt, lai tēvs, brāļi un šunelis taptu laimīgi iesēdināti karietē un aizkuģotu no Londonas, un tad metās mājup rakstīt kārtējo «Nikolasa Niklbija» sēriju.

Vecāki nebija tādā sajūsmā kā viņš pats. Drīz vien tēvs sāka sūtīt vēstules Mikobera garā un māte — misis Nikl-bijas garā, bet Čārlzam izraisīja pretīgumu kā vienas, tā otras. Tomēr ar laiku dārgie tuvinieki pierada un netraucēja Dikensu ar apciemojumiem. Džons Dikenss gan izmanījās pabraukāties pa Angliju, itin kā meklēdams darbu, bet patiesībā laikam aizņemdamies naudu un apskatīdams ievērojamas vietas, — īsto iemeslu bija grūti pateikt, visdrīzāk domājams, ka tas

bija otrais no trim iepriekš minētajiem, jo nepagāja ne gads kopš viņa piespiedu aizgādāšanas pie dabas krūts, kad Čārlzam vajadzēja paziņot atklātībā, ka viņš par sava tēva parādiem neatbild. Taču atbalstu viņš vecākiem sniedza līdz pat mūža galam, un, ja turklāt apsver, ka misters Mikobers un misis Niklbija ir Čārlza iztērētā kapitāla procenti, tad mums, pēctečiem, nav ko žēloties, jo mēs joprojām saņemam dividendes.

KVILPS UN TAPERTITS

amēr Dikenss griezās darba, sabiedrisku pienākumu, pastaigu un mājas dzīves virpulī, viņa sieva paklusām dzemdēja bērnus. Pirmdzimtajam dēlam sekoja ik pēc gada divas meitas, un, kad 1841. gadā pasaulē atskrēja ceturtais bērns, pie Dikensiem uz dzīvi pārnāca Keitas jaunākā māsa Džordžīna, lai pieliktu palīdzīgu roku, jo Keita izrādīja noguruma pazīmes: viņa bija pakūtra jau pēc dabas, un atkārtotās dzemdības šo īpašību vēl pastiprināja. Ar laiku Džordžīna saimniecības vadības grožus pārņēma savā ziņā un vairumā praktisku jautājumu Dikenss un Forsters griezās pie viņas kā pie saimnieces. Rāmā, bezrūpīgā Keita viegli pakļāvās šādai kārtībai. Pēc trešā bērna piedzimšanas 1839. gadā mazais namiņš Dautistrītā kļuva par šauru, un Dikenss atkal devās meklēt dzīvokli, galu galā izvēlēdamies māju Devonšīterasē 1. Telpas tajā bija plašas, un tā atradās gandrīz pretī Rīdžentparka[1] Jorkas vārtiem jaukā dārzā, ko iejoza augsts mūris. Vairākas nedēļas viņš dabūja ciest «īstas mokas: par vienu māju vajadzēja īres līgumu uzteikt, par otru — noslēgt, vienā vietā pierādīt īpašuma tiesības, otrā — no tām atteikties, nomaksāt apdrošināšanas naudu, nokārtot kustamā īpašuma novērtēšanu un tikt galā ar citām rūpēm, kuras nemaz nevar uzskaitīt»; tajās ietilpa mēbeļu pirkšana, mājas krāsošana un pārcelšanās. 1839. gada decembra vidū Dikensu ģimene beidzot bija pārbraukusi uz jauno mitekli un nodzīvoja tur divpadsmit gadus. Šai laikā viņu pulciņam pievienojās vēl pieci dēli un viena meita. Dikensam šis nams patika daudz labāk par visiem citiem viņa mājokļiem Londonā.

Viens no lielākajiem Londonas parkiem.

«Nikolasa Niklbija» panākumi bija tik lieli, ka izdevēji Čepmens un Hols ne vien piešķīra autoram papildus tūkstoš piecsimt mārciņu, bet bija ar mieru maksāt piecdesmit mārciņu nedēļā un atdot pusi peļņas par jaunu darbu, ko Dikenss viņiem piedāvāja. Žurnāls bija iecerēts Edisona «Skatītāja», Stīla «Tenkotāja» vai Goldsmita «Bites» [1] stilā. Bija domāts ievietot tajā stāstus, esejas, skices, ceļojumu aprakstus utt. Lielāko daļu no darbiem viņš grasījās rakstīt pats un par ilustrētājiem dzīrās uzaicināt Fizu un Džordžu Ketermolu. Pirmais numurs ar nosaukumu «Māstera Hamfrija Pulkstenis» iznāca 1840. gada aprīļa sākumā. Vienā mirklī izķēra septiņdesmit tūkstoš

eksemplāru. Savā laikā, kad iznāca «Pikvika kluba piezīmju» pirmā sērija, Dikenss bija izbraucis un kopš tās dienas turējās pie māņticīgā uzskata, ka viņa darbiem veiksies tad, ja viņš klajā laišanas brīdī nebūs Londonā. Kad parādījās «Māsters Hamfrijs», Dikenss atradās Birmingemā, kur viņam piebiedrojās Forsters, kas atveda ziņu par sensacionālajiem panākumiem. Aiz prieka zaudējuši vai galvu, abi aizdrāzās uz Šekspīra mājiņu Stret-fordā un Džonsona namiņu Ličfīldā [67] [68], iztērēja visu naudu un bija spiesti Birmingemā ieķīlāt savus zelta pulksteņus, lai tiktu atkal mājās. Taču pirmā numura veiksme neatkārtojās, kamēr ceturtajā numurā nesāka publicēt jaunu Dikensa darbu «Senlietu pārdotava», kas drīz vien žurnāla slejās neatstāja vietu nevienam citam stāstam, skicei un aprakstam, kļūdams par vienīgo «Māstera Hamfrija Pulksteņa» saturu un turpinādamies līdz 1841. gada janvārim.

Vienu no jaunā stāsta varoņiem sauca par Denjelu Kvilpu. Tas bija tēls, kuru Dikenss bez kāda iepriekšēja nodoma apveltīja ar daudzām savām īpašībām, un, kamēr tēls pamazām ieguva viņa apziņā apveidus, rakstnieks savā paša dzīvē izspēlēja kumēdiņus, kas mulsināja viņa sievu un vairākus draugus tikpat stipri, cik grāmatā Kvilps mulsina savu laulāto draudzeni un visus paziņas.

Ieganstsšiem izlēcieniem bija karalienes Viktorijas un prinča Alberta [1] laulības, kas notika 1840. gada februārī. Kamēr Dikenss atradās savas ekstravagantās iedomas varā, Devonšīrterases 1. numura nama iedzīvotājiem gan droši vien nebija nekāda vieglā dzīve. Viņš sāka izlikties, ka ir neprātīgi iemīlējies karalienē, un izlikās tik cītīgi, ka pats gandrīz tam noticēja. «Nezinu, kur likties aiz bēdām, un nespēju neko strādāt,» viņš rakstīja Forsteram.

«Sirds Vindzorā mīt man,
Sirds nava man še,
Sirds Vindzorā mīt man,
Jo mīļotā te .. ?

Sievas klātbūtne mani kaitina. Nīstu vecākus. Pret mājām jūtu riebumu. Sāku domāt par Serpentīnu[69] [70] [71], Rīdžent-kanālu, bārdas skujamiem asmeņiem augšstāvā, aptieku mūsu ielā, indi.. . Varbūt man pakārties dārza bumbierē, atteikties no ēdiena un badoties līdz nāvei, varbūt likt, lai man nolaiž asinis (esmu saaukstējies) un vēlāk noraut apsēju, varbūt ˆJūroudā mesties zirgiem zem kājām? Vai noslepkavot Čepmenu un Holu un tā kļūt pazīstamam? (Tad tak Viņa dzirdēs kaut ko par mani — varbūt parakstīs aresta orderi? Bet ja nu tās ir tikai tukšas runas?) Varbūt kļūt par čartistu[72]? Vai asinskāru huligānu priekšgalā uzbrukt pilij un tad pašrocīgi Viņu izglābt? Katrā ziņā man gribas kļūt par gluži savādāku cilvēku nekā līdz šim un darīt pavisam ko citu nekā līdz šim. Jūsu prātu zaudējušais draugs.» Volteru Sevidžu Lendoru pavisam samulsināja zīmīte, kurā Dikenss atzinās

savā kaislībā pret karalieni un pavēstīja, ka nodomājis nolaupīt kādu galma dāmu un aizvest to uz neapdzīvotu salu. Kādam citam draugam Dikenss rakstīja: «Mēs ar Maklīsu esam galīgi zaudējuši sajēgu aiz mīlestības uz karalieni, mūsu bezcerīgās kaislības dziļumu nav iespējams nedz

izteikt vārdos, nedz prātā aptvert. Otrdien aizbraucām uz Vindzoru, iezagāmies pili, redzējām gaiteni un karaliskā pāra istabas — pat viņu guļamistabu (to mēs pazīstam, jo esam jau divreiz tur bijuši), ko apspīdēja tik mājīga, dzirkstoši sārta gaisma, vēstīdama par bezgalīgu lieg-laimi, ka es, jūsu pazemīgais kalps, nožāvos Garās alejas galā dubļos un, par neizsakāmu izbrīnu retajiem gājējiem, kas pēc iepriekšējā vakara plītēšanas vēl turējās uz kājām, noraidīju jebkuru mierinājumu. Atļāvušies vēl šādas tādas ēverģēlības, mēs atgriezāmies mājās pasta karietē un tagad nēsājam uz sirds medaļas, kas izgatavotas par godu viņu laulībām, un kabatas mums piebāztas ar portretiem, par kuriem mēs slepenībā lejam asaras. Forsters bija kopā ar mums Vindzorā un joka pēc arī iztaisās, ka tvīkst kaislē, bet viņš viņu nemil.

Nesakiet par šīm postīgajām jūtām nevienam ne vārda. Esmu bezgala nelaimīgs un prātoju, ka vajadzētu aiziet no mājām. Sieva dara mani vēl nelaimīgāku, un, kad es dzirdu savu kuslo bērniņu balsis, tad nevaru valdīt asaras.» Paziņojis, ka drīz vien darīšot sev galu, viņš beigās rakstīja: «Galma ministrs izteicies — tā man stāstīts, — ka viņa lasot manas grāmatas un tās viņai ļoti patīkot. Domāju, ka viņa jutīsies bēdīga, kad es nolikšu karoti. Es vēlētos, lai manu līķi iebalzamē un (ja iespējams) tur Bekingemas pils Triumfa arkas galā, kad viņa uzturas pilsētā, un uz Apaļā torņa mazajiem ziemeļaustrumu tornīšiem, kad viņa aizbrauc uz Vindzoru.» Acīmredzot Dikensa runas par šo tematu bija tikpat ērmīgas kā vēstules, un ne mazums ļaužu sāka domāt, ka rakstnieks izkūkojis prātu. Drīz vien izplatījās baumas, ka Dikenss pārgājis romiešu katoļu ticībā un ārprāta lēkmē ievietots trako namā. Viņš pats to dabūja dzirdēt tad, kad jau atkal bija normālā garastāvoklī un vairs netēloja karalienes pielūdzēju. Vairākas stundas viņš aiz niknuma grieza zobus. Vai viņa draugiem šīs izdarības šķita ļoti jocīgas, to mēs nezinām. Izdoma viņus, protams, aizrāva, bet, kad lielā aizrautība noplaka, viņi droši vien jutās drusku apmulsuši. Tas bija klauna joks, no kura viņš neparko negribēja atteikties arī tad, kad neviens vairs par to nesmējās. Sieva vispār labi ja spēja par to gurdi pavīpsnāt. Bet ko lai dara — cilvēkam ar aktiera temperamentu reizi pa reizei jāizlādējas, jo viņš cieš no enerģijas pārpilnības un jūt, ka pārsprāgs, ja nesāks aurot, mest kūleņus, neizliksies prātā jucis, netēlos kādu citu, nedeklamēs dzejoļus, neapsēdīsies pats uz savas cepures, nepaklups pret zilu gaisu, nesavaigstīs seju vai nedarīs kaut ko citu, kas apkārtējai pasaulei laupīs mieru.

Izšķiedis lieko enerģiju, Dikenss pēkšņi kļuva nopietns, it kā savu mūžu nebūtu zinājis, ko nozīmē ķēmoties, un ķērās pie jauna, sērijās izdodama darba, par kuru rakstīja Forsteram: «Acīmredzot vajadzēs katrā ziņā vismaz piecas dienas nedēļā ievērot ļoti stingru režīmu — maz ēst un doties kārtējās pastaigās.» «Senlietu pārdotava», kas sākumā bija iecerēta īsa stāsta formā apmēram sešiem jaunā žurnāla numuriem, paņēma autora iztēli savā varā, un viņš strādāja kā apsēsts. «Izjūtu stāstu ar visu savu būtni un uzskatu to par labu zīmi,» viņš rakstīja 1840. gada martā. Kā mazā Nella ietekmēja Dikensu, mēs varam izsekot pēc viņa vēstulēm, kas galvenokārt rakstītas Forsteram.

Brodstērsā 17. jūnijā: «Pulkstenis ir četri, un es strādāju kopš pusdeviņiem. Es patiešām esmu sevi tā iztukšojis, ka gandrīz šķiet pienācis laiks mesties lejup no klints ar galvu pa priekšu, — taču, pirms es tādu greznību atļaujos, man jākļūst bagātākam. No piecpadsmitā turpinājuma, ko iesāku šodien, es sagaidu lielas lietas. Tajā es aprakstu, kā stāsta varoņi lēnām aiziet no pilsētas, pa ceļam skatīdami daždažādas ainas, un, būtu es to izlasījis kāda cita darbā, tad, manuprāt, justos ļoti aizkustināts. Meitene ar veco vīru devušies

garā ceļā, un sižets ir brīnišķīgs ...»

Jūlijā: «Gribēju iegriezties pie Jums, nākdams mājās no Bevismārksas, kur biju aizstaigājis, meklēdams mājokli Sempsonam Brāsam[l]. Taču te nu es iekūlos īstā čūksnī, kur mudžēt mudžēja Suņugrāvja[73] [74] ebreji, un tikmēr klaiņoju pa to, kamēr pavisam negaidīti iznācu Mūr-fīldsā. Tā nu es paņēmu važoni un galīgi noguris atgriezos mājās pa Sitiroudu ...»

Brodstērsā 9. septembrī: «Otro sēriju sāku ar Kitu. Šorīt, kad lūkojos uz jūru, man it kā migla nokrita no acīm un es ieraudzīju, ka drīz vien varēšu izdarīt ar viņu kaut ko aizkustinošu. Nousˆverrons[75]. . .»

Brodstērsā 4. oktobrī: «Aprakstā Jūs pazīsit ceļu, pa kuru mēs braucām no Birmingemas uz Vulverhemptonu. Taču domās iecere šķita daudz labāka, īstenojums mani neapmierina tik pilnīgi, kā biju gaidījis.»

Novembrī: «Jūs nevarat iedomāties (rakstu un runāju par to pavisam nopietni), cik pārguris šodien esmu no vakardienas darbiem. Vakar aizgāju gulēt pagalam nomākts un piekusis. Visu nakti sapņoju par nelaimīgo meiteni un no rīta pamodos neizgulējies un izmisis. Nezinu, kur likties ... Šķiet, ka darba nobeigums būs lielisks ... Grūtības ir bijušas milzīgas ... ciešanas neizsakāmas ...»

24. novembri (Čepmenam un Holam): «Mani applūdina ar vēstulēm, kurās lūdz saudzēt nabaga mazo Nellu.

Vakar saņēmu sešas, šodien jau četras (pulkstenis vēl nav divpadsmit)!»

22. decembri (Džordžam Ketermolam): «Šis darbs man salauž sirdi, un es nevaru un nevaru to pabeigt.»

1841. gada 7. janvāri: «Esmu visnelaimīgākais cilvēks pasaulē. Stāsts mani drausmīgi nospiež, tikko spēju kustēties ... Būs vajadzīgs ilgs laiks, kamēr atspirgšu. Nevienam nepietrūks mazās Nellas tik ļoti kā man. Tas man ir tik sāpīgi, ka es patiešām nespēju izteikt savas bēdas vārdos. Jau domājot, kā rakstīt, no jauna sāk asiņot vecās brūces; ko nozīmēs pati rakstīšana, to dievs vien zina. Es nevaru sev līdzēt ar skolnieciskiem mierinājumiem, kaut arī cenšos to darīt. Kad domāju par šo skumjo stāstu, šķiet, ka mūsu dārgā Mērija mirusi nupat vakar . .. Noraidīju vairākus ielūgumus kā šajā, tā nākamajā nedēļā, — nolēmu neiet nekur, kamēr pabeigšu. Baidos sabojāt noskaņu, kuru tik ļoti centos uzburt. Negribu, lai vajadzētu sākt atkal visu no gala ...»

14. janvārī (Džordžam Ketermolam): «Patlaban esmu gandrīz pavisam beigts no pārliecīgā darba un sāpēm par mīļotā bērna zaudējumu.»

17. janvāri: «Mani dziļi skumdina apziņa, ka visi šie cilvēki man ir uz mūžu zuduši. Tā vien liekas, ka nekad vairs nespēšu iemīļot citus

tēlus.»

13. martā (Tomasam Latimeram): «Manuprāt, šis darbs man allaž patiks labāk par visu citu, ko esmu sarakstījis vai vēl sarakstīšu.»

Dikensa laikabiedru sirdis mazā Nella satrieca gandrīz tikpat sāpīgi kā sava radītāja sirdi. Šo faktu var izskaidrot tādējādi, ka nežēlības un vienaldzības parastā pavadone ir sentimentalitāte. Laikmets, kas bija nobarojies, verdzinādams bērnus un nēģerus, izlaupīdams Indiju un pastrādādams daudzus līdzīgus noziegumus, kusa kā vasks, lasīdams par skaistās, šķīstās meitenes ciešanām, un visai gaudulīgi nožēloja savas nekrietnības, apraudādams mazo Nellu. Neviens nebirdina asaras bagātīgāk par nocietinātu nelieti. Pierādījumam lai noder šāds notikums. Reiz kādai Čikāgas publikai, kas sastāvēja galvenokārt no gangsteriem, demonstrēja sentimentālu lugu. Retajos brīžos, kad noziedznieku acis neslēpa mutautiņi, tās izskatījās sarkanas un aiztūkušas. Dabiski, ka Dikensa darbs visstiprāk ietekmēja tos viņa slavenos laikabiedrus, kas, maigi izsakoties, bija paši rūdītākie, proti: Kārlailu,

kurš, lasot stāstu, raudāja kā bērns; Denjelu O'Konelu[1], kurš raustījās elsās un izmeta grāmatu pa logu, jo ne-•pēja samierināties ar eņģelim līdzīgā bērna nāvi; Vol-11 tu Sevidžu Lendoru, kurš, ar grūtībām atguvis runas .pēju, salīdzināja varoni ar Džuljetu un Dezdemonu; l iensisu Džefriju, kādreizējo «Edinburgas Apskata» despotisko redaktoru un dzēlīgo kritiķi, kas vēlāk kļuva par tiesnesi. Viņu atrada mirkstam asarās, lasot par «Boza mazās Nellijas» nāvi, un, lai ietu kur iedams, viņš daudzināja: kopš Šekspīra Kordēiijas radīšanas Nella esot vispilnīgākā būtne visā literatūrā. Jo tālāk uz rietumiem grāmata aizceļoja un jo raupjāki un cietāki kļuva tās lasītāji, jo šņuksti atskanēja skaļāk un skaļāk, un mēs dzirdam, kā Ņujorkas krastmalā ļaužu bars, sapulcējies, lai sagaidītu kuģi (tas ved žurnāla pēdējo numuru), skaļi klaigādams, vaicā pasažieriem, vai mazā Nella mirusi. Mēs klausāmies, cik sāpīgi nopūšas kovboji prērijās un zeltrači zelta meklētāju apmetnēs Kalifornijā: tur īpatnējo balto pantu, kurā Dikenss mēdza rakstīt, kad jūtas viņu paņēma savā varā, margojošo zvaigžņu gaismā kāds lasa priekšā slepkavām, laupītājiem un meiteņu piesmē-jējiem. Cilvēks, kas tā spēja aizkustināt savu laikmetu, protams, bija šī laikmeta dēls: arī pašam Dikensam piemita zināma nežēlība, kas itin kā izlādējās viņa fantāzijas tēlu sentimentalitātē. %

Lai gan iecere par mazo Nellu radās, kad viņš kopā ar Lendoru uzturējās Bātā, un doma par Kvilpu — tai pašā pilsētā, ieraugot kādu pretīgu punduri, pirmais tēls ir apzināti idealizētā Mērija Hogārte, bet otrais — neapzināti apveltīts ar vairākām paša rakstnieka īpašībām. «Nevar ieinteresēt lasītājus par kādu varoni, ja pirms tam viņi to nav gribot negribot iemīlējuši vai sākuši nīst,» viņš rakstīja kādam

draugam. Viņš ķērās pie «Senlietu pārdotavas» sacerēšanas, nodomājis piespiest ikvienu iekvēloties mīlā pret Nellu un riebumā pret Kvilpu, un savā paša laikmetā viņam tas izdevās. Taču tagadējo lasītāju varone laikam gan drīzāk garlaikos, nekrietnelis turpretī iesvels sajūsmā. Kā saka Lanselots Gobo[76] [77], laikam ritot, taisnība uzvar, un šodien mēs lasām «Senlietu pārdotavu» nevis tās samudžināto izjūtu dēļ, bet spontāno novērojumu un atklājumu dēļ. Ainas, kurās redzams Sempsons Brāss, verdziski lišķīgais, šaubīgais advokāts, un viņa ņiprais, kustīgais darba devējs Kvilps, kas mantojis labu tiesu no paša Dikensa draiskulības, pieder pie humoristiskās literatūras šedevriem. Nav nekā jocīgāka — ņemot vērā, protams, ka tā ir groteska, — par advokāta šausmu caurstrāvoto lišķību, kad viņš kādā vakarā ierodas krastmalā pie Kvilpa. Abi blēži izmanījušies uz nepatiesas liecības pamata ietupināt kādu zēnu cietumā, un nu advokāts atrod punduri vienatnē, panākumu apreibinātu, visā galvā lasām notikuma aprakstu avīzē.

«— Labvakariņ, ser! — teica Sempsons, palūrēdams pa durvīm. — Ha-ha-ba! Labsvakars, ser! Ak tu manu dieniņu, cik tas ir jancīgi! Traki jancīgi, nudienās!

— Nāc iekšā, stulbeni! — punduris atcirta. — Nestāvi tur, galvu klanīdams un zobus šiepdams! Nāc iekšā, melīgais lieciniek, nepatiesa zvēresta devēj, kukuļņēmēj, nāc iekšā!

— Ak tu tavu lielišķu pigoru taisītāju! — brīnījās Brāss, aizvērdams aiz sevis durvis. — Šito ķērienu uz pekstiņiem! Bet vai ta nav gauži neapdomīgi, ser?. ..

— Neapdomīgi? — Kvilps prasīja paskaidrojumus. — Kas neapdomīgi, Jūdas?

— Jūdass! — Brāss iespiedzās. — Taišņi apbrīnojama oma! Humo-riņš dzirkstīt dzirkstī! Jūdass! Nudienās — saki viens cilvēks, kā naglai uz galvas! Ha-ha-ha!

*— Kap vien tuvāk, — Kvilps sacīja, pamadams advokātam. — Kas ir neapdomīgi, ko?

— Nekas ... e ... ser, nekas. Nav vērts muti dzesināt, ser, es tikai domāju, ka tā dziesma . .. pati par sevi tā ir taišņi trakoti jocīga. . . bet vai tā nav, sak, tāda . ..

— Nu, nu, — Kvilps teica, — kāda — tāda?

— Tāda, kas tuvojas, varētu sacīt, tā teikt, robežojas varbūtās ar neapdomību, ser, — Brāss atbildēja, bailīgi lūkodamies pundura viltīgajās ačelēs, kas bija pievērstas ugunij un atspulgoja tās sarkano gaismu.

— Kāpēc? — Kvilps noprasīja, nepaceldams acis.

— Re ku še, ser, — Brāss turpināja, saņemdams dūšu un ierunādamies vaļsirdīgāk, — draugi tak kādreiz, pašu slavējamāko nodomu vadīti, sanāk kopā, šo to pārrunā un apspriež, bet likumi, rek

še, ņem un pasludina, ka tā esot sazvērestība, un tāpēc — jūs tak, ser, mani saprotat, vai ne? — labāk lai tas paliek starp draugiem, un citiem ne čiku, ne grabu.

— Ē! — Kvilps teica, paceldams acis, kurās nebija ne mazākās izteiksmes. — Ko tu ar to domā?

— Nu kā ta, jābūt piesardzīgam, trakoti piesardzīgam, gluži pareizi un riktīgi! — Brass iesaucās, galvu klanīdams. — Nav ko klui lišķēt, ser, pat teitanās — es, ser, domāju uz mata tāpatās.

— Ak tu tā domā, tu kauna gabals, tu putnu biedēklis tāds?! Ko tu īsti domā? — rēca Kvilps. — Ko tu te man runā par kādu sanākšanu un apspriešanu? Vai es apspriežu, vai? Vai es zinu, ko tev ienāk prātā apspriest?

— Nē, nē, ser, — protama lieta, ka ne, nekādā ziņā ar ne, — Brass purpināja.

— Un, ja tu man te miegsi acis un klanīsi galvu, — punduris turpināja, lūkodamies apkārt, it kā meklētu krāsns biguli, — tad es tev nozilināšu tavu mērkaķa ģīmi, ka nemetas.

— Tak, lūdzams, jel neuztraucieties, ser, — Brāss iebilda, steidzīgi apsviezdams kažoku uz otru pusi. — Jums ir pilnīga taisnība, ser, pilnīga taisnība. Man nevajadzēja par to runāt, ser. Labāk lai stāv. Jums pilnīga taisnība, ser. Esiet tik labs, runāsim par ko citu.»

Punduris piespiež Brāsu izdzert sveloši karstu degvīnu, un, kad advokāts, beigdamies vai nost no nelabas dūšas un istabas smacīgā gaisa, tumsā kluburo pāri pagalmam, Kvilps viņam raida nopakaļ uzmundrinošu padomu.

«— Ej uzmanīgi, mīļo draudziņ! Skaties, kur liec kāju starp baļķiem — tie te nosviesti ar sarūsējušām naglām uz augšu. Un šķērsieliņā ir suns. Vakar sakoda kādu vīrieti, aizvakar — sievieti un pagājušajā otrdienā nokoda bērnu — bet tas bija tāpat vien, spēlējoties. Nepieej viņam par tuvu.

— Kurā ielas pusē viņš mīt, ser? — Brāss apvaicājās stīvs aiz bailēm.

— Pa labi, — Kvilps atteica, — bet lāgiem viņš paslēpjas kreisajā pusē — gatavs lēcienam. Tanī Aņā no viņa nekā nevar saprast. Esi uzmanīgs. Es tev nekad nepiedošu, ja būsi neuzmanīgs. Re, lukturis ar nodzisa... nu, nekas... ceļu tak zini — taisni uz priekšu!»

Radīšanas mokās Dikenss rīkojās tik impulsīvi un vientiesīgi, ka notēloja pat misis Kvilpu līdzīgu savai paša sievai, aprakstīdams viņu kā glītu, zilacainu maza auguma sievieti ar klusu, maigu raksturu — paklausīgu, kautru un mīlošu. Viņa atrodas pilnīgi zem pundura tupeles, un nav šaubu, ka misis Dikensa teiktu to pašu, ko misis Kvilpa, kad tā pārliecināta apgalvo: viņas vīrs, «ja tik grib, tad tā prot apmāt sievietes, ka viņu neatraidītu pati lielākā skaistule — tas ir, ja es būtu beigta, bet viņa — brīva un misteram Kvilpam iešautos prātā

ap šo dāmu lakstoties». Kvilpā ik pa brīdim pavīd paša Dikensa rakstura iezīmes. Viltnieks ļoti labi izprot apkārtējo dzīvi un atkal un atkal iepriecina sevi, «izspēlēdams kaut ko mērkaķigu un fantastisku». Kvilps tik sirsnīgi smejas par paša jokiem, ka asaras līst straumēm; ne reizi vien, «nokļuvis klusā sānieliņā, viņš izpauda sajūsmu, spalgi iekliegdamies un briesmīgi pārbiedēdams vientuļus garāmgājējus, kam nejauši gadījies iet viņam pa priekšu, īpaši viņu ielīksmoja tas, ka gājējs šādu brēcienu nebija gaidījis. No tā Kvilpam kļuva gauži viegli un priecīgi ap sirdi.» Kā dzirdēsim tālāk, arī Dikenss spēja ne no šā, ne no tā ska]i palaist rīkli, iedzīdams apjukumā savus pavadoņus. Un nav šaubu, ka viņam būtu ļoti paticis tēlot Kvilpa lomu: teiksim, braukt uz karietes jumta, kamēr misis Nablsa sēdētu iekšā. «Tas viņam visā ceļojuma laikā sagādāja jautru omu, jo dāma brauca viena un viņš varēja to biedēt ar dažādām ēverģēlībām; piemēram, riskēdams ar dzīvību, viņš pārkārās pār jumtu un ar savām lielajām, izvalbītajām acīm ķīķerēja pa sānu lodziņu iekšā karietē, turklāt izbīli vēl vairoja tas, ka seja bija apgriezta otrādi; ja dāma pārsēdās pie pretējā loga, viņš veicīgi atkārtoja triku otrā pusē, un, kad mainīja zirgus, Kvilps manīgi nolavījās zemē un, iebāzis galvu pa logu, nenovērsdamies drūmi šķielēja uz pasažieri.»

Miers, vientulība, pārdomas Dikensa romānos pieminēti reti. Istabā, kurā viņš strādāja, drūzmējās viņa iedomu tēli, turpretī māja, kurā viņš dzīvoja, parasti ņudzēja no reāliem cilvēkiem. Viņš necieta atšķirtību no draugiem un, atstājot Londonu, allaž centās cik spēdams aizvilināt viņus sev līdzi. Kaut gan viņu vienmēr pavadīja mazā Nella, viņš gribēja, lai Brodstērsas mājā neviena guļamistaba nebūtu tukša. Divas stundas pēc ierašanās tur viņš jau rakstīja Tomasam Bīrdam, ka «ēdamistabas, respektīvi, dzīvojamās istabas, skapī izrindojies iespaidīgs pudeļu krājums, ko šī vēstījuma rakstītājs sakārtojis pēc etiķetēm «Džins», «Brendijs», «Holandes degvīns» ... Te top glabāti arī rūpīgi degustēti un aprobēti vīni. .. Viļņi veļas kā jau viļņi tepat mājas priekšā, un divas mazas, glītas, tukšas guļamistabiņas nepacietīgi gaida, kad tās kāds pagodinās ar savu klātbūtni.» Arī Maklīss tapa lūgts: «Jel trauciet uz mājokli ēnaino, kura logus acij tīkami aizkari izdaiļo, kur galdiem un krēsliem nav kāju vienādā garumā, kur atvilktnes ārā nāk tikai pēc roktura lauzuma, bet tad vairs nemūžam neveras ciet. Jel trauciet!» Lai gan viņš par visu vairāk necieta garlaicību, tomēr noslēdzās sevī, ja viņu Londonas namā viesojās kāds, kas viņam nepatika. «Pie Keitas ciemojas kāda meitene, pret kuru es jūtu drausmīgu riebumu un no kuras esmu spiests glābties bēgot... Viņa ir Vecais

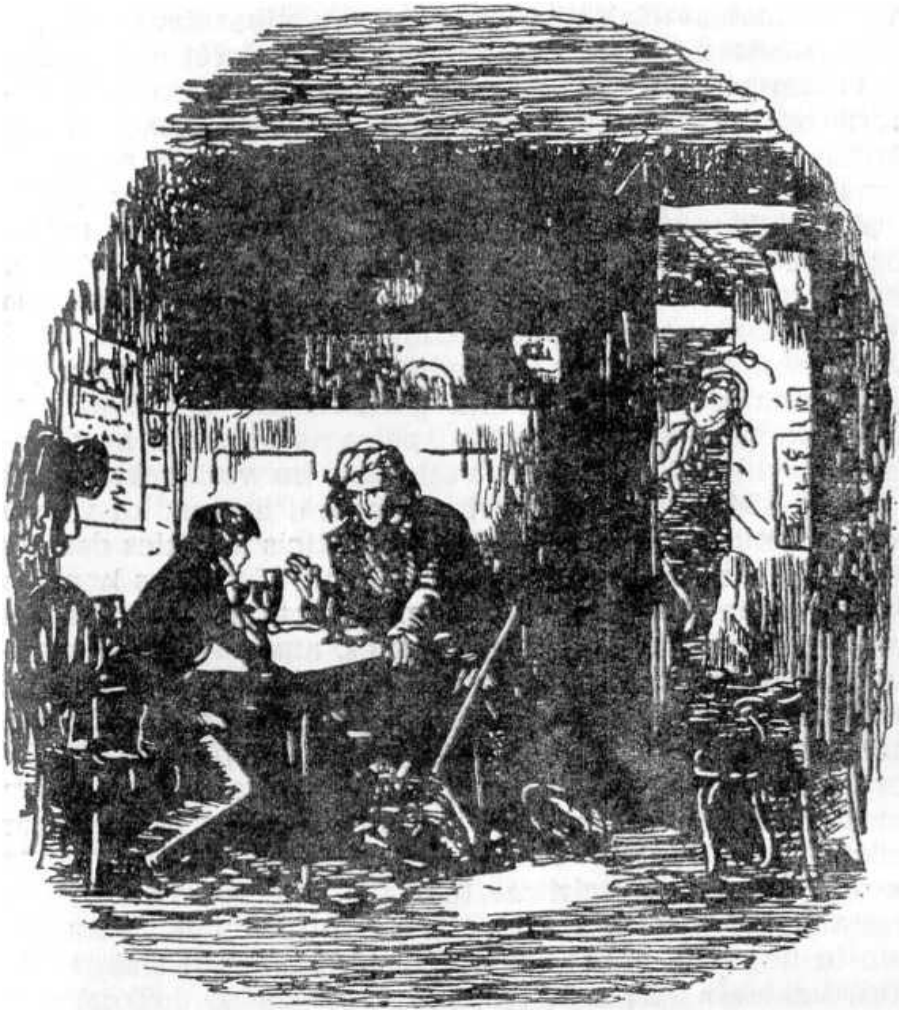

jūrnieks[78] jaunas dāmas izskatā. Viņa «urbjas manī ar skatienu dzalkstošo», un es nespēju novērsties. Patlaban šis bazilisks uzturas ēdamistabā un es sēžu savā kabinetā, bet es viņu sajūtu cauri sienai. Šai stīvajai, saltajai jaunavai krūtis ir gludas un plakanas kā cukurgalva, bet valodas tecējums nav apvaldāms un prāta dziļums nav aptverams ... Šīs brīnumbūtnes vārds ir Marta Bola . .. Šorīt viņa baudīja brokastis ēdamistabā, turpretī es gremoju savu vientuļo maltīti aiz deviņām atslēgām kabinetā. Vakar vakarā izgāju ārā un aiz izmisuma liku apcirpt matus — lai tikai kaut kā no viņas izvairītos . .. Viņa ir briesmīgi neattīstīta un varētu noderēt par modeli cerberam vai citam pasaku briesmonim.» Starp citu, frizieri droši vien labi nopelnīja, iztirgodami Dikensa apcirptās matu šķipsnas. Pēc tām bija tik liels pieprasījums, ka, aizsūtīdams cirtu kādai pielūdzējai Amerikā, viņš piebilda: «Šī ir pirmā sproga, no kuras šķiros (pārējās allaž pievāc frizieris), un laikam gan paliks arī pēdējā, jo, ja es šai ziņā būtu devīgs, manā nākamajā portretā neapšaubāmi varētu skatīt pilnīgu

plikpauri.»

Dikenss bija dzimis sabiedrības cilvēks un vienmēr jutās laimīgs un vislabākajā garastāvoklī tad, kad pļāpāja, staigāja, spēlēja sporta spēles vai dzīroja ar draugiem. Izvilkumi no divām vēstulēm, ko viņš rakstījis Lī Hantam 1840. gada pavasarī un vasarā, liecina, ka viņam gan iedzērušam, gan skaidrā prātā paticis atrasties draugu pulkā. Viena no vēstulēm rakstīta tūlīt pēc kādas kopējas pastaigas pa laukiem: «Ak, Hant, es esmu tik slinks, un tas viss Jūsu dēļ. Acis pilnas saules, ausis — pļavu sanoņas, no kājām vēl nav nokratīti ceļa putekļi, bet gaitenī, gaidīdams «materiālu», gurds no tipogrāfijas krāsas karstuma snaužpuika, kurš man atgādina, ka pasaulē pastāv iespiedmašīnas.» Otra vēstule bija rakstīta pēc krietnām pusdienām: «Man tā šķita, ka Jūsu galda runā vakar vakarā jautās tāda netverami viegla dīvainība, tāda sevišķi uzsvērta precizitāte, tāda īpaši pareiza izruna, tāds izsmalcināts valodas daiļuma novērtējums, it kā visu apdvestu liegliega vīna smarža. Bet tās laikam ir tīrās iedomas, vai ne?» Arī pats Dikenss šajos gados dažkārt ēda un dzēra vairāk, nekā bija ieteicams viņa veselībai, un ne jaunība, ne kūsājošā enerģija neglāba viņu no sāpju lēkmēm, kas uzbruka visnegaidītākajās reizēs. «Mokos — mocījos vakar gandrīz augu dienu un nakti, — tās ir neizsakāmas ciešanas. Smeldz seja, nesaprotu, vai tas ir reimatisms, neiralģija vai vēl kas cits, dievs viņu zina,» — tā viņš rakstīja no Brodstērsas 1840. gada rudenī saviem izdevējiem. «Izmēģinājos visādas siltas kompreses, bet labuma tikpat kā nekāda, tāpēc jūtos gluži kā salauzts. Uzvedos tikpat briesmīgi kā mis Skvīrsa — rakstīdams visu laiku, bļauroju kā aizkauts. Jūsu iekaisušais un cerību zaudējušais. ..» Droši vien viņš bija ārkārtīgi nervozs, jo viss neparastais viņu tūlīt ietekmēja un radīja satraukumu. Tai pašā gadā viņam vajadzēja pildīt zvērinātā pienākumus kādā izmeklēšanā: bija atrasts bērna līķis, un domāja, ka mazo nogalinājusi māte. Dikensam izdevās pierunāt zvērinātos, lai tie izturas pret notikušo cilvēcīgi. Māti apsūdzēja vienīgi par to, ka viņa slēpusi dzemdības. Pēc tam viņš parūpējās, lai nelaimīgajai sievietei cietumā tiktu radīti ciešami apstākļi, sadabūja viņai aizstāvi un samaksāja tam vajadzīgo honorāru. Tiesā sievietei spriedums bija saudzīgs. Taču visa izmeklēšanas gaita Dikensu bija izsitusi no sliedēm. «Nezinu, kas tik ļoti iedarbojās uz mani — nabaga bērniņš, nabaga māte, zārciņš, pārējie zvērinātie vai kas cits, — bet vakarnakt man bija stipri nelaba dūša un gremošanas traucējumi. Par miegu nav ko runāt, nespēju pat nolikties guļus. Tā nu abi ar Keitu nokvernējām visu nakti nomodā.»

Viņš būtu bijis lielisks zvērinātais, jo ārkārtīgi veiksmīgi darbojās dažādās komisijās, ātri aptverdams, kas jādara, un tūlīt arī rīkodamies. Tomēr, kad Redingas vigi[1] 1841. gadā lūdza viņu kļūt par šīs pilsētas kandidātu parlamenta locekļa amatam, viņš, zinādams, ka tā būs

veltīga laika šķiešana, aizrakstīja pieklājīgu vēstuli, kurā atvainojās, par atteikšanās ieganstu minēdams pārāk lielos izdevumus, ko prasītu vēlēšanu kampaņa un ko viņš nevarētu atļauties. Kad redingieši pavēstīja, ka izdevumi nebūšot lieli un valdība viņu atbalstīšot, viņš ķērās pie cita līdzekļa un pavēstīja: «Neesmu pārliecināts. ka, šādos apstākļos kļūdams par parlamenta locekli, es spētu saglabāt to godpilno neatkarību, bez kuras nevarētu nedz iemantot vēlētāju cieņu, nedz cienīt sevi pats.» Pēc dažām nedēļām viņš noraidīja «kādas Skotijas grāfistes lūgumu pārstāvēt to parlamentā par skaidru, tīru, baltu velti, piedevām saglabājot arī patstāvību». Tas notika tad, kad Dikensa ierašanās Edinburgā izraisīja sajūsmu ļaužu masās un viņam piešķīra goda pilsoņa nosaukumu.

Pēc sava jaunā drauga un cienītāja lorda Džefrija[79] [80] aicinājuma Dikenss 1841. gada jūnijā kopā ar sievu apmeklēja Skotiju. Te viņam pirmo reizi sarīkoja vienu no tām grandiozajām pieņemšanām, kuras viņa vēlākajā mūžā organizēja tik bieži un kurām līdzīgas nav piedzīvojis neviens literāts visā pasaules vēsturē. 23. jūnijā, rakstīdams no «Karaliskās viesnīcas» Forsteram, viņš izteica cerību, ka nu droši vien esot «iepazīstināts ar itin visiem edinburdziešiem līdz pēdējam. Viesnīca ir pilnīgi aplenkta, un es biju spiests meklēt patvērumu nomaļā istabā gara gaiteņa galā.» 25. jūnijā viņam par godu rīkoja publisku banketu, kuru vadīja Džons Vilsons [81] (Kris-tofers Norts). Banketā piedalījās trīssimt lūgtu viesu un divsimt dāmu — skatītāju. Tika teiktas runas, uzsaukti tosti, valdīja vispārēja sajūsma. Dikenss apliecināja savu oratora talantu un, lai gan saprata, «cik ievērības cienīgs ir fakts, ka ap manām brūnajām cirtām viz tik daudz sudrabainu galvu», saglabāja nosvērtību un «nesatricināmu mieru». 29. jūnijā viņš saņēma goda pilsoņa diplomu un palika Edinburgā līdz 4. jūlijam, ik dienas ēzdams brokastis un pusdienas kopā ar vietējām slavenībām un ierazdamies teātros, kur viņu sveica ar ovācijām. Viņš apmeklēja māju, kur divdesmit septiņus gadus bija nodzīvojis Skots. Viņu apciemoja neskaitāmi cilvēki, un pēc nedēļas viņš pavēstīja Forsteram: «Viesos ir labi, bet mājās vislabāk, un es no sirds pateicos dievam, kas mani apveltījis ar rāmu garu un ne pārāk plašu sirdi. Ilgojos pēc Devonšīrterases un Brodstērsas, pēc volāna spēles. Gribu kopā ar Jums un Maku ēst pusdienas, izmeties kreklos. Asāk nekā jebkad savā mūžā aptveru Topinga nopelnus.» (Topings bija viņa kučieris.)

Kad galvaspilsēta divpadsmit dienas bija tiku tikām apbrīnojusi slavenību, slavenība devās uz Skotijas ziemeļrietumu plakankalni. Ceļiniekus pavadīja kāds ekscentrisks skots, vārdā Engass Flečers. Viņa dīvainības Di-kensu tā uzjautrināja, ka viņš Devonšīrterasē, Brodstērsā un visur citur allaž bija gaidīts viesis. Lietum gāžot kā ar spaiņiem, viņi izbrauca cauri Troseksai un ieradās Lokērnā, kuras viesnīcā viņus

bija gaidījuši tikai pēc vairākām stundām, tāpēc kamīni istabās vēl nekurējās. Lai gan šis pārpratums bija radies Engasa vainas dēļ, viņa pūles izkļūt no nepatīkamā stāvokļa sagādāja Dikensam lielu patiku. «Ja Jūs būtu redzējis... kā viņš skraidīja no dzīvojamās istabas uz abām guļamistabām, stiepdams milzīgas plēšas, ar kurām savā izklaidībā apdzēsa visus trīs kamīnus pēc kārtas, Jūs nobeigtos aiz smiekliem.» Dziļu iespaidu uz Dikensu atstāja Glenkovas ieleja. Tā kā sliktais laiks aizkavēja viņus braukt pāri ezeram pie Belečulišas (Dikenss tiepīgi dēvēja to par Belihulišu[82]) un doties tālāk uz Oubenu, viņi divreiz šķērsoja slaveno pāreju. Viņš aprakstīja to kā šaušalīgu, briesmīgu, drausmu, baismu un satriecošu. Inverērijā viņu lūdza piedalīties publiskās pusdienās Glazgovā, taču viņš atbildēja, ka neatliekamas darīšanas spiežot viņu atgriezties mājās. Skotijas lietus, vēji un aukstums bija izraisījuši Dikensā ilgas pēc Londonas, un viņš rakstīja Forsteram, ka «nepaliktu te, pat ja būtu uzlūgts uz divdesmit pusdienām ar divdesmit tūkstošiem dalībnieku katrās».

Visu šo satraucošo notikumu laikā viņš strādāja pie sava jaunā romāna «Bārnebijs Radžs», kas bija iecerēts jau pirms pieciem gadiem un iesākts neilgi pirms tam, kad stāsts par mazo Nellu vēlreiz atbīdīja to sānis. «Bārnebijs» sekoja «Senlietu pārdotavai» nedēļas izdevumā, kuru joprojām sauca par «Māstera Hamfrija Pulksteni». Tas izbeidza savu mūžu līdz ar «Bārnebijii Radžu», ko publicēja no 1841. gada februāra līdz novembrim. Par spīti tam, ka romāns ilgiˆ laiku bija auklēts iecerē, darbs neritēja tik viegli un spontāni kā parasti. Kādu pēcpusdienu, sēdēdams pie galda, Dikenss ievēroja, ka «no pus-vienpadsmitiem rītā šķietami aizrautīgā interesē» pēta «vienu un to pašu» «Literatūras Kuriozu» lapu, nevarēdams saņemt dūšu to pāršķirt». Katra «Hamfrija Pulksteņa» numura saturs prasīja vismaz vienas dienas intensīvas pārdomas, pirms viņš ņēma rokā spalvu. «Vakar neizkustējos no vietas — cauru dienu sēdēju un domāju, neuzrakstīdams nevienu rindiņu, pat nepārsvītrodams «t» un neuzlikdams punktu uz «i». Iztēlē izdevās pavirzīt «Bārnebiju» krietni uz priekšu, jo piespiedos, lai domas nenovirzās nekur sānis ... Vakar vakarā jutos neizsakāmi un kaut-ko-izdomāt-nespēj-ami ne-laimīgs.» Vienu nedēļu viņš pavadīja Braitonā, lai atgūtu spēju koncentrēties, un, atgriezies Londonā, ņēmās staigāt «pa visbēdīgākajām un nožēlojamākajām ielām... gribēdams ieraudzīt kādas ainas, uz kurām būvēt stāstu». Viņam iepatikās Čigvela, kas atradās Epingas meža malā. Te viņš lika norisināties daudziem skatiem, pārvērzdams krodziņu «Pie karaļa galvas» par Meipolas viesnīcu. Viņi abi ar Forsteru reiz ēda tur pusdienas. Uzlūdzis saimnieku iedzert ar viņiem kopā glāzi portvīna, Dikenss pavaicāja:

— Varbūt jūs, saimniek, vēlētos zināt, kas es esmu?

— Jā gan, ser.

— Es esmu Čārlzs Dikenss.

— Un es, — svarīgā izskatā sacīja viņa biedrs, — esmu Džons Forsters.

Saimnieks nepamirkšķināja ne aci.

Dikensam bija mīlulis — pieradināts krauklis, ko grāmatā sauc par Gripu. 1841. gada martā putns nobeidzās, un Dikenss par to paziņoja Maklīsam: «Vairākas dienas viņš jutās sasirdzis (es Jums jau kādā vakarā to stāstīju), taču mēs negaidījām tik traģisku iznākumu, vieglprātīgi iedomādamies, ka kaut kur viņa vēdera dzīlēs palikušas atliekas no baltās krāsas, ko viņam pagājušajā vasarā bija labpaticis norīt, un ka tās viņa organismam nopietni nekaitēs. Tomēr vakar pēcpusdienā stāvoklis kļuva tik ļauns, ka es uz karstām pēdām aizsūtīju pēc daktera (mistera Heringa), kas tad arī teciņus metās šurp un ievadīja pacienta kuņģī pamatīgu rīcineļļas devu. Šo zāļu ietekmē vājnieks atlaba tiktāl, ka pulksten astoņos vakarā spēja ieknābt Topingam. Nakti viņš dusēja mierīgi. Šodien, gaismai austot, šķita, ka viņš jūtas labāk. Viņa iekšās tapa ievadīta vēl viena rīcineļļas porcija (saskaņā ar ārsta norādījumiem), pēc kam viņš ar slavējamu apetīti iebaudīja siltu putru, kura viņam acīmredzot lieliski gāja pie dūšas. Bet ap pulksten vienpadsmitiem viņam kļuva tik šķērmi, ka konsīlijs uzskatīja par vajadzīgu aptīt ar lupatu staļļa klauvējamo āmuru. Pulksten pusdivpadsmitos vai vismaz ap to laiku bija dzirdams, kā viņš sarunājas pats ar sevi par zirgu un Topinga ģimeni, piebilzdams dažus neskaidrus izteicienus, kas, pēc sabiedrības domām, vai nu pauda nojautu par tuvo mūža galu, vai arī vēlēšanos sadalīt savu nelielo mantību, kas sastāv galvenokārt no dažādos dārza stūros apraktiem puspeni-jiem. Kad pulkstenis sita divpadsmit, viņš, šķiet, mazliet satraucās, bet drīz atguva gara spirgtumu, divas trīs reizes pagājās pa ratnīcu, apstājās, lai paķērktu, sagrīļojās, izsaucās «Hallo, daiļaviņ!» (tas ir viņa iemīļotais teiciens) un atstiepa kājas.» Engasam Flečeram tapa sīki aprakstīti tālākie notikumi. «Turēdams aizdomās miesnieku — proti, bija dzirdēti viņa draudi, — es liku dārgo nelaiķi uzšķērst. Indes pēdu nebija, un šķita, ka aizgājējs miris ar influenci. Viņš atstājis vērā ņemamu mantojumu galvenokārt siera un puspeniju veidā, kas noslēpti dažādos dārza stūros. Jaunais krauklis (man patiešām ir jauns krauklis, taču tam ir samērā vārgs intelekts) pārņēmis šīs bagātības savā ziņā un ik dienas atrod ko jaunu. Pēdējā dārglieta bija iespaidīga apmēra āmurs, kas laikam ticis nočiepts atriebīgajam namdarim, kurš kādreiz stallī miglaini draudējis ar atmaksu ... Krietni kristieši šādos gadījumos mēdz sacīt: «Varbūt tā bija labāk.» Arī es cenšos domāt, ka tā ir. Nelaiķis bija atplēsis ratiem visu oderi un noknābājis no riteņiem krāsu. Vasarā, kamēr mēs dzīvojam Brodstērsā, viņš laikam būtu notiesājis visus ratus.»

1841. gada oktobra sākumā Dikenss pārcieta ārkārtīgi sāpīgu

operāciju. «Mani mocīja fistula — tās cēlonis ir pārāk ilgā tupēšana pie rakstāmgalda.» Lai gan Makrīdijs izcieta elles mokas, jau klausīdamies vien, kā pacients attēlo savas izjūtas, Dikenss ātri atveseļojās un novembra sākumā aizsūtīja «Bārnebija» pēdējo sēriju iespiedējiem.

Kaut arī jaunās grāmatas sižets bija aizraujoši interesants, tā nekļuva tik populāra kā Dikensa pārējie darbi un līdz ar «Grūtajiem laikiem» un nepabeigto «Edvīnu Drūdu» mūsdienās ir vietas no vismazāk populāriem Dikensa sacerējumiem. Nav nozīmes pētīt šo faktu sīkāk, jo mūsu galvenais mērķis ir norādīt, kas ikvienā jaunā darbā atsedz kaut ko no rakstnieka biogrāfijas. «Bārne-bijā» pats izcilākais, protams, ir Saimona Tapertita tēls. Līdz šim vēl neviens nav īsti novērtējis Dikensa paredzēšanas spēju, tomēr viens no pārsteidzošākajiem paredzēs spējas piemēriem literatūras vēsturē ir Gabriela Vardona mācekļa portrets. Tapertits ir komiska apoteoze «mazajam cilvēciņam», apoteoze, kas uzrakstīta gadsimtu pirms tā laika, kad šis indivīds panāca savu, tas ir, gadsimtu pirms tam, kad «mazais cilvēciņš» sāka uzskatīt sevi par diženu personību, radīja pats savu tēlu kā mākslas pasaulē, tā reālajā dzīvē un sāka šo tēlu pielūgt kā svētbildi.

Viņam ir «tikai divdesmit gadu, bet viņš izskatās daudz vecāks un iztaisās tik gudrs, it kā būtu nodzīvojis divsimt». Mazajā ķermenī ir ieslēgta «godkārīga dvēsele, kas neganti alkst pēc varas. Tāpat kā daži šķidrumi, kas, ielieti pārāk mazās muciņās, savā ieslodzījumā klunkšķē-dami rūgst un viļņojas, tāpat ari mistera Tapertita garīgais saturs jeb dvēsele dažreiz mēdz tikmēr rūgt šajā neizsakāmi vērtīgajā traukā — viņa ķermenī, kamēr, putās kuldamies, izsit spundi un spurkšķēdams gāžas ārā, aizslaucīdams visu, kas ceļā.» Viņa balss, kura parasti ir spalgi ķērkstoša, vajadzības gadījumos aizsmok un pauž «varenas, bet miglainas idejas... par sava skatiena spēku», un viņa acis šai brīdī ieurbjas otrā cilvēkā kā svārpsts. Lāgiem viņš savaigsta un saverkšķī seju «dīvainās, nekad neredzētās, pretīgās grimasēs», bet, kad sēž uz paaugstinājuma pagrabā savu biedru — sazvērnieku priekšā un dod pavēles «Mācekļu Bruņinieku» biedrībai (jo ir tās vadonis un dvēsele), viņš sakrusto rokas uz krūtīm, drūmā diženībā sarauc pieri un izturas visai noslēpumaini, gluži kā svešs, tā ka ar savu uzvedību iedveš bailes. «Vieglprātīgie uzdzīvotāji!» viņš īgni purpina, kad dzird, ka viņa domubiedri spēlē ķegļus. Mācekļi ciena gan savu Valsti, gan Konstitūciju, gan Baznīcu, gan stingru kārtību, tikai ne savus saimniekus. Viņu vadoni dzird paužam nožēlu, ka tagad vairs neesot modē nēsāt milnas, ar kurām varētu zvetēt līdzpilsoņus. Mācekļu uzdevums ir uzbāzties, darīt pāri, aizskart, kaitināt un uzsākt ķildu ar tiem, uz kuriem viņi tur ļaunu prātu, un viņu vadonis sola dziedēt savas nelaimīgās dzimtenes brūces. «Jaunajā valstī, kur būs

cita iekārta, tevi neaizmirsīs, es par to esmu parūpējies,» viņš saka meitenei, kas viņā iemīlējusies, bet ko viņš nemīl, «es tev nodrošināšu ērtu dzīvi. Nu, vai tas tevi apmierina?» Viņš prāto par savu dižo nākotni: «Vilkt nožēlojamu dzīvīti un palikt pasaulei nepazīstams? Pacietību! Gan es kļūšu slavens! Kāda balss manī čukst: tev ir lemts Dižens Liktenis. Kādu dienu es eksplodēšu, un, kad tas notiks, kāds spēks mani spēs apvaldīt? Domādams par to, es jūtu, kā asinis sakāpj man galvā. Veicīgāk, sniedziet kausu!» Beidzot pienāk brīdis, kad jārīkojas, un viņš iebrēcas: «Mana asinīm noplūstošā dzimtene mani aicina, un es eju!»

Dikensam pašam piemita pietiekami daudz Tapertita īpašību, lai viņš ar nekļūdīgu izpratni nevīstošā spožumā spētu attēlot «mazā cilvēciņa» galvenās rakstura īpatnības, kas atklājas, kad šo radījumu pārņem lieluma mānija. Bet, tā kā Dikenss pirmām kārtām bija liels mākslinieks, viņš spēja tēlu padarīt reālu, čaplinisku un jocīgu.

Ja viņš būtu dzīvojis gadsimtu vēlāk un redzējis to cilvēka izskatā, viņš būtu gleznojis to daudz drūmākās krāsās un nebūt ne tik jocīgu.

«Ik mirkli gaidu, ka tūlīt nosirmošu, un esmu gandrīz pilnīgi pārliecinājis sevi, ka slimoju ar podagru,» sacīja divdesmit deviņus gadus vecais autors, 1841. gada februārī aplūkodams savu ceturto mazuli. Viņš sāka raizēties par ģimenes nākotni un gribēja atpūsties no rakstīšanas. Viņa uzskati par Anglijas politisko arēnu bija visai radikāli, bet viņš nojauta, ka kaut kur pastāv cita pasaule, kas viņam jāiekaro, zeme, kur valda vienlīdzība un kur naudu var sapelnīt vieglāk nekā mājās. Nauda garantē rīcības brīvību, un Dikenss karsti vēlējās iegūt šo garantiju, neiedzenot ar pārmērīgu darbu sevi kapā. «Paldies dievam, ka pasaulē ir van Dīmena zeme. Tas man ir mierinājums,» viņš rakstīja Forsteram. «Interesanti zināt, vai no manis iznāktu labs pārceļotājs? Interesanti zināt: ja es ar savu galvu, rokām, kājām un veselību dotos uz kādu jaunu koloniju — vai es spētu piekļūt pie sabiedrības piena poda un strēbt no virsas krējumu? Kā Jūs domājat? Es nudien uzskatu, ka varētu.» Viņam iesēdās galvā doma apmeklēt Ameriku, un, kad no Savienoto Valstu attālajiem mežu apgabaliem atlidoja sajūsmas pilnas vēstules, viņš siltiem vārdiem atbildēja: «Jūsu sirsnīgie sveicieni un atzinības vārdi, kas skan no zaļajiem mežiem Misisipi krastos, skar manu sirdi dziļāk un iepriecē to vairāk nekā jebkurš goda parādījums, ar ko mani varētu aplaimot visi Eiropas galmi... Uzzināt, ka ikvienā plašās pasaules malā un stūrī dzīvo kaut viens garīgi tuvs labvēlis, nozīmē baudīt slavu, kas patiešām ir ko vērta, un es to nemainītu ne pret kādām bagātībām» 1841. gada rudenī viņu jau bija apsēdusi tikai viena doma — jābrauc uz Ameriku. «Dienu un nakti mani joprojām vajā sapņi par Ameriku. Žēl būtu šo izdevību palaist garām. Kad es to pieminu, Keita lej rūgtas asaras. Bet, ja dievs gribēs, domāju, ka to katrā ziņā varēs izkārtot!»

Vošingtens Ervings [83] galvoja, ka Dikensa brauciens pa Savienotajām Valstīm būšot īsts uzvaras gājiens, un tas visu izšķīra. «Esmu izlēmis (ja dievs dos veselību) braukt uz Ameriku. Dosimies ceļā tūlīt pēc Ziemsvētkiem, tikko nebūs jābaidās no vētrām,» viņš lieliem burtiem rakstīja Forsteram. Taču, tikko viņš ieminējās par ceļojumu Keitai, tā raudāja kā izkulta, un Dikenss lūdza Mak-rīdiju aizrakstīt viņai vēstuli un pēc iespējas pārliecinoši izklāstīt tajā vīra domas. Makrīdijs bija ar mieru ne vien darīt to, bet piedāvājās ari Dikensu prombūtnes laikā rūpēties par viņu bērniem. Keita padevās. Tika nolemts, ka līdzi brauks ari Keitas kalpone Enna. Māju izīrēja, kalpotājus atstāja brāļa Frederika aizgādībā, un Dikenss aizrakstīja kādam amerikāņu draugam: «Ceru ... ka jaunā gada trešajā nedēļā speršu pirmo soli uz zemes, kuru daudzreiz esmu pārstaigājis sapņos un kuras dēlus (un meitas) tik ļoti alkstu ieraudzīt un iepazīt.»

Pirms aizbraukšanas viņš vienojās ar Čepmenu un Holu, ka «Māstera Hamfrija Pulksteņa» iznākšanu pārtrauks un no jauna vairs neatsāks, bet ka viņš atvedīs izdevējiem sava ceļojuma aprakstu un pēc gada ķersies pie romāna. Cepmens un Hols apņēmās veselus divpadsmit mēnešus pirms romāna publikācijas sākuma maksāt Dikensam simt piecdesmit mārciņas mēnesī, bet publicēšanas laikā paaugstināt šo summu līdz divsimt mārciņām, kā arī atdot trīs ceturtdaļas peļņas. Autoram šie noteikumi bija ārkārtīgi izdevīgi, un viņš sajūsmināts aizrakstīja firmai: «Es nespētu atstāt Angliju ar mierīgu prātu, ja vēlreiz no visas sirds neapliecinātu Jums, ka Jūsu izturēšanās pret mani gan šinī, gan visos citos gadījumos allaž ir bijusi godprātīga, vīru cienīga un augstsirdīga. Es uzskatu par svētu pienākumu — ja ceļojuma laikā ar mani notiktu kāda nelaime — to fiksēt rakstveidā.»

Edvardam Čepmenam, kas grasījās precēties, Dikenss kādā jautrākā mirklī uzticēja savu pieredzē gūto gudrību, mēģinādams viņu no šī nopietnā soļa atrunāt: «Ardievu! Ja Jūs zinātu ... un apstātos, kaut arī viss jau nogājis tik tālu ... labāk, lai Jūs sauc pie atbildības par to, ka esat lauzis solījumu precēties nekā... taču pieredzi mēs iegūstam par dārgu cenu. Piedodiet, esmu satraukts. Lāgā neapjēdzu, ko rakstu. Redzēt, ka tavs tuvākais ... turklāt tāds, kas tik ilgi turējies pretī kārdinājumam ... tomēr, ja ... vai tad tiešām nelīdzēs it nekāds brīdinājums?... Rakstu šausmīgā uzbudinājumā. Roka neklausa.

P.S. Padomājiet. Atlieciet.

P.P.S. Mūciet uz ārzemēm.

P.P.P.S. ... un atstājiet visu to padarīšanu man ... tas Ir, to padarīšanu Strendā.»

Septembra beigās Dikenss dažas dienas pavadīja kopā ar Forsteru Ročesterā, Greivsendā un Kobemā un novembrī pēc operācijas kopā ar sievu aizbrauca vispirms uz Ričmondu un tad uz Vindzoru, kur

apmetās viesnīcā «Pie baltā brieža». Pēdējās divas nedēļas pirms aizbraukšanas uz Ameriku viņš nodzīvoja mājās pie bērniem. 1842. gada janvāra pirmajā nedēļā Dikensi Liverpūlē uzkāpa uz tvaikoņa «Britānija» ar tilpumu tūkstoš simt piecdesmit četras tonnas. Par rakstnieka garastāvokli liecina vēstule, ko viņš neilgi pirms tam bija aizsūtījis kādam Amerikas draugam: «Nespēju Jums izteikt, kāda sajūsma iesveļ man sirdi, kad domāju par brīnumiem, kuri mūs gaida ...»

KOPĀ AR KUNDZI

ikensa vizīte Amerikā izskaidrota ar daudziem iemesliem, starp citu, arī ar to, ka, ieguldījis zināmu naudas summu Kairas kompānijā, kas izrādījās krāpnieku rokudarbs un toreiz sacēla lielu troksni, viņš vēlējies redzēt Kairas pilsētu, kura atradās Ohaio un Misisipi upes sateces vietā. Tomēr nav ticams, ka Dikenss būtu šķērsojis okeānu un vēl pusi kontinenta, tikai lai palūkotos uz vietu, kur aprakti viņa ietaupījumi. Viņš apmeklēja Ameriku tā paša iemesla dēl, kura dēļ Jūlijs Cēzars apmeklēja Angliju: proti, viņš gribēja zināt, kāda tā izskatās. Ziņkāre un pārliecība par siltu uzņemšanu bija galvenie dzinuļi. Viņš vēlējās redzēt, kādā ziņā jauna republika ir labāka par vecu monarhiju, un gribēja arī izbaudīt pats savu popularitāti.

Ceļojuma sākumā jūra bija mierīga. Pirmās dienas pusdienu maltīte vēl nebija galā, kad «pat tie pasažieri, kas dziļi šaubījās par sevi, kļuva apbrīnojami drosmīgi. Tie, kas no rīta uz parasto jautājumu: «Kā jūs panesat šūpošanos?» — nekavējoties bija atbildējuši, ka slikti, tagad atgaiņājās ar visai izvairīgu frāzi: «Kā lai saka? Domāju, ne sliktāk par visiem citiem,» — vai, atmetuši ar roku jebkuram morāles pienākumam, varonīgi attrauca: «Lieliski,» — likdami šai vārdā ieskanēties pat sašutumam, itin kā vēlētos piebilst: «Es gribētu zināt, ser, kāpēc jūs tieši manī saskatāt kaut ko tādu, kas radītu aizdomas!»» Nelaime uzbruka trešajā rītā, un Dikenss palika gultā vairākas dienas. Tā nebija īsti jūras slimība, tas bija dīvains laiskums, vienaldzība pret visu. Viņš apzinājās vienīgi, ka izjūt «tādu kā gurdenu apmierinājumu, ļaunu prieku, ja kaut ko tik trulu var godāt šai vārdā, — prieku par to, ka mana sieva ir pārāk slima, lai varētu <ir mani runāt». Tāda oma atgādina Kvilpa dzēlīgos lociņus, ko viņš adresēja savai sievai: «Man prieks, ka 111 esi samirkusi slapja. Man prieks, ka tev ir auksti. Man prieks, ka tu apmaldījies. Man prieks, ka tev ir sarkanas acis no asarām. Es ar baudu skatos, kā sals tev iekniebis deguntelī.»

Kad Dikenss spēja atkal nostāvēt kājās, viņš lielāko daļu laika pavadīja dāmu kajītē, pļāpādams un spēlēdams vistu. Maltītes visi arī ieturēja turpat. Kad lielākā puse ceļa bija palikusi aiz muguras, uznāca drausmīga vētra, un vairākas stundas visi «nekurnēdami gatavojās pašam ļaunākajam. Es vairs necerēju sagaidīt nākamo rītu un

pazemīgi atdevu likteni dieva rokā». Taču ilgi apcerēt bēdīgās izredzes nebija laika, īpaši tāpēc, ka viņam vajadzēja krietni vien noņemties, mierinot sievietes. «Dāmu kajītē atradās. .. Keita, Enna un kāda sīka skotu lēdija — visas naktstērpos un visas gandrīz prātu zaudējušas no bailēm. Vētra trakoja, kuģis zvalstījās no vieniem sāniem uz otriem, tā ka masti ikreiz iegrima ūdenī. Gaismas lūkā baismi plaiksnījās zibens. Ko citu man atlika darīt kā, protams, mēģināt viņas mierināt, un pirmais, kas man iešāvās prātā, bija brendijs ar ūdeni. Telpā gar visu sienu stiepās cieši piestiprināts dīvāns, kas veidoja itin kā daļu kajītes. Kad es ierados ar groka kausu rokā, visas trīs dāmas bija salidinātas kaudzē vienā dīvāna galā. Mirklī, kad es dzīros pielikt smaržīgo trauku pie lūpām tai daiļavai, kas atradās šī dzīvā kamola virspusē, kuģis sasvērās, un, man par šausmām un izbrīnu, dāmas aizripoja uz dīvāna otru galu. Kamēr es aizmeimuroju līdz turienei, tvaikonis sāka gāzties atpakaļ un sievietes kūleņu kūleņiem tam līdzi, it kā viņas atrastos tukšā omnibusā un divi milži pēc kārtas valstītu to no vienas malas uz otru. Līkņāju laikam apmēram pusstundu, bet tā arī ne reizi nevienu nesaķēru. Mugurā man bija tikai bikses no rupjas drānas un zilie svārki, ko mēdzu valkāt Pīteršemā, un, par spīti visam traģismam, es skaidri apjēdzu, cik mana situācija ir smieklīga...» Ar grūtībām kuģis izkļuva no briesmām, bet tad netālu no ieejas Halifaksas ostā uzsēdās uz sēkļa — varbūt locis bija pārāk paļāvies uz savu prasmi. Kad «Britāniju» nocēla no sēkļa, tā pietauvojās krastmalā, pa kuru skraidīja kāds vīrs, visā rīklē saukdams Dikensa vārdu. Izrādījās, ka tas ir pārstāvju palātas priekšsēdētājs, kas tūlīt paņēma slaveno autoru savā ziņā, svinīgi izvadāja pa ielām, stādīja priekšā gubernatoram un ielūdza par goda viesi parlamenta sesijā, kas todien tika atklāta. Rakstīdams vēstules uz mājām, Dikenss bieži dēvējās par «Nepārspējamo», jo viņa vecais skolotājs no Četemas — Viljams Džailss bija reiz atsūtījis viņam šņaucamās tabakas kārbiņu ar uzrakstu «Nepārspējamam Bozām». Savu sagaidīšanu Halifaksā viņš Forsteram attēloja šādi: «Es vēlētos, kaut Jūs būtu redzējis, kā ļaužu pūļi ielās uzgavilēja Nepārspējamam. Es vēlētos, kaut Jūs būtu redzējis, kā tiesneši un bīskapi apsveica Nepārspējamo. Es vēlētos, kaut Jūs būtu redzējis, kā Nepārspējamo apsēdināja milzīgā atzveltnes krēslā pie Priekšsēdētāja troņa, kā viņš viens pats zvilnēja Pārstāvju palātas vidū un kā visi novērotāji viņu novēroja, bet viņš priekšzīmīgā nopietnībā klausījās neizsakāmi ērmīgajās runās un neviļus tomēr pasmaidīja, domādams, kā iesāks savas «Tūkstots un vienas nakts pasakas», ko taupa mājām, Linkolnsinnfīldsai un Džeka Stro pilij.»

Pēc vētrainā brauciena «Britānijas» pasažieri ar Di-kensu priekšgalā nolēma pasniegt kuģa kapteinim dāvanu. Savāca piecdesmit mārciņu, un Džons Hjūits drīz saņēma sudraba trauku «kā mazu atzinības zīmi par viņa izcilajām spējām un izveicību, ko viņš tika

parādījis tik grūtos un bīstamos apstākļos».

Kuģis iebrauca Bostonā 1842. gada 22. janvārī, un Dikenss stāvēja uz klāja, lūkodamies apkārt. «Būtu man tik daudz acu kā Argusam, es tik un tā turētu visas plati vaļā, blenzdams uz kaut ko jaunu un neredzētu.» Viņa uzmanību tūlīt piesaistīja vairāki divkājaini cilvēku cilts pārstāvji. «Uz klāja, riskēdami ar savu dzīvību, uzlēca divpadsmit vīri, padusēs iežmieguši lielus avīžu saiņus, ap kaklu aptinuši vilnas šalles — starp citu, tās bija krietni apvalkātas» — un plakātiem rokās. Dikenss domāja, ka tie ir laikrakstu pārdevēji, bet vīri pavēstīja, ka esot redaktori, un tikmēr kratīja viņa roku, kamēr tā kļuva gluži nejutīga. Ticis vaļā no redaktoriem, viņš ar sievu, istabmeitu Ennu un kādu ceļabiedru lordu Mal-greivu, kas atgriezās pie sava pulka Monreālā, aizbrauca uz labāko viesnīcu — «Trernonthausu». Trakulīgā omā viņš izlēca no ratiem, uzskrēja pa viesnīcas kāpnēm un iebrāzās vestibilā, saukdams: «Te nu mēs esam!» Viņa vērīgās acis aši visu ievēroja, sirsnīgie smiekli pieskandināja telpu, un viņš bez mazākā apmulsuma runāja tik brīvi, it kā nupat būtu ieradies pats savās mājās. Pēc pusdienām viņš kopā ar Malgreivu un dažiem amerikāņiem, ar kuriem nupat bija iepazinies, aizsteidzās uz pilsētu. Bija stindzinoši auksts vakars, pie debesīm spīdēja pilns mēness, salā vizot, skaidri iezīmējās priekšmetu aprises. Ietinies pinkainā kažokā, ko bija nopircis Rīdžent-strītā, Dikenss skraidīja pa sasalušo, dzirkstošo sniegu, lasīdams veikalu izkārtnes, bārstīdams piezīmes par arhitektūru un pārtraukdams neizsīkstošo vārdu plūsmu ar jautru smieklu šaltīm. Kad visi apstājās iepretī Vecajai Dienvidu baznīcai, Dikenss pēkšņi izgrūda kvilpisku kliedzienu, kas viņa biedrus izbiedēja un samulsināja. «Šis bļāviens man līdz pat šim laikam palikusi mīkla,» viens no tiem rakstīja pēc četrdesmit gadiem. Taču ikvienam, kas izprot Dikensa raksturu, te nav nekā mīklaina.

Savienotajās Valstīs neviens nebija uzņemts tā kā Dikenss. Arī vēlāk nevienā zemē neviens rakstnieks nav tik jūsmīgi sveikts — tādas gaviles dzirdēja vienīgi viņš pats, kad pēc divdesmit pieciem gadiem atkal apmeklēja Ameriku. «Kā lai Jums uzburu kaut aptuvenu priekšstatu par manu saņemšanu?» viņš rakstīja Forsteram. «Par ļaužu pūļiem, kas augām dienām plūst iekšā un ārā no viesnīcas; par cilvēkiem, kas drūzmējas ielas malās, kad es izeju pastaigāties; par gavilēm, kas mani sagaidīja, kad ierados teātrī; par dzejoļiem, apsveikuma vēstulēm, visvisādiem laba vēlējumiem, neskaitāmām ballēm, pusdienām, sanāksmēm ... Un kā pastāstīt par to visu tā, lai Jums izveidotos kaut maza nojausma par aizrautīgajiem apsveikumiem, kas atskan, man parādoties, vai par gaviļu saucieniem, kas pāršalc visu zemi! Pie manis ieradās deputācijas no Tālajiem Rietumiem. Tās bija nobraukušas pāri par divtūkstoš jūdžu no ezeru un upju apgabaliem, milzīgajiem mežiem, guļbūvju mājiņām, lielām

un mazām pilsētām, ciematiem, fabrikām. Man atrakstījuši varas iestāžu pārstāvji gandrīz no visiem štatiem. Esmu saņēmis vēstules no universitātēm, kongresa, senāta un daždažādām sabiedriskām un privātām organizācijām. «Tās nav nekādas ģeķības, tas nav pūļa instinkts,» vakar man rakstīja doktors Čenings h «Tas nāk no sirds. Tāds triumfs nekad nav redzēts, un tādu nekad vairs neredzēs...» [84]

Pozēju portretam un krūšutēlam. Ar mani sarakstās ārlietu ministrs, un mani konsultē ārsts, kurš patlaban ir ļoti modē. Man ir sekretārs, ko es ņemu visur līdzi. Tas ir jauns cilvēks, vārdā Džordžs Patnems, ar lieliskām rekomendācijām, ļoti pieklājīgs, pakalpīgs, kluss un centīgs. Dara savu darbu labi. Ceļojumos viņam par dzīvokli un ēdienu maksāju es, bet vispār viņa alga ir desmit dolāru mēnesī — apmēram divas mārciņas pieci šiliņi mūsu angļu naudā.»

Dikenss vēl nebija nodzīvojis Bostonā pat pāris dienu, kad viņa laiks jau bija iedalīts līdz pēdējam sīkumam, un, kad mērs Džonatans Čepmens gribēja aizvilkt viņu pie sevis ciemos, notika šāda saruna.

— Mister Dikens, vai atbrauksit pie manis pusdienās?

— Diemžēl esmu aizņemts.

— Tad varbūt vakariņās?

— Arī esmu aizņemts.

— Nu tad iebaudīsim kopā lenču!

— Aizņemts.

— Bet brokastīs?

— Tāpat esmu aizņemts.

— Tādā gadījumā, lūdzu, pārguliet manā mājā pa nakti!

— Pateicos, ar mīļu prātu. Nekas man nesagādā lielāku prieku kā ielūgums gulēt.

Tomēr, lai gan, kā viņš sacīja, «neviens karalis vai imperators visā pasaulē nav tik jūsmīgi sveikts, nevienu no viņiem nav pavadījušas tādas ļaužu masas», Bostonas «krējums» nelabvēlīgi atsaucās par viņa manierēm, raksturu un apģērbu. Augstākā sabiedrība pavēstīja, ka viņam esot juteklīga mute, seja gan paužot ģenialitāti, bet varētu piederēt jebkuram Londonas bodniekam, vārdus viņš berot ātri un bez kādas apdomas, esot sirsnīgs, taču nebūt ne «labi audzināts». Viņš neapšaubāmi esot gudrs un pievilcīgs, bet pārāk vējīgs, runājot, kas ienākot prātā, esot pārāk enerģisks, un balss viņam nepavisam neesot džentlmeņa balss. Turklāt kādā krāsā esot viņa vestes! (Vairums Bostonas džentlmeņu valkāja melnas zīda atlasa vestes, turpretī Dikenss — indīgi zaļas vai spilgti sarkanas samta vestes.) Pulkstenis viņam esot iekārts dubultā važiņā, un- gluži fantastiskā, krāšņi sakrokotā kaklasaite aizsedzot visu apkaklīti. Tā kā nevienam bostonietim, kurš pretendēja uz džentlmeņa vārdu, pat sapņos neie-

.ivās galvā ideja kādreiz pateikt to, kas uz sirds, vai arī uzvesties, kā tīk, tad drīz vien šīs abas sliktās audzināmas pazīmes Dikensā lika

Bīkonstrītas un Pārkstrītas iemītniekiem izbrīnā raukt izsmalcinātās uzacis. Kādās pusdienās cienījamais viesis, paskatījies spogulī un ieraudzījis, ka viņa mati ir mazliet nekārtībā, nekavējoties izvilka no kabatas suku un visiem par lielu pārsteigumu, sēdēdams pie galda, vienā mierā sasukājās. Kādu citu reizi, kad viņš ēda pusdienas pie tiesneša Preskota vienā no Bostonas diženākajiem namiem, izraisījās strīds, kura ir skaistāka — Saderlendas hercogiene vai misis Kero-laina Nortona. «Es nu gan nezinu,» Dikenss sacīja, «varbūt misis Nortona patiešām ir skaistāka, bet patīkamāk skūpstīt, manuprāt, būtu hercogieni.» Lielāku apjukumu nebūtu varējusi izraisīt pat zemestrīce, un Bostonas smalkās aprindas jutās atvieglotas, kad rakstnieks aizbrauca uz Ņujorku.

Taču pirms aizceļošanas viņš izdarīja vēl vienu pārkāpumu, kas saniknoja mazāk izsmalcinātos sabiedrības slāņus tikpat stipri, kā sukāšanās pie galda vai atzinums, ka sievieti būtu patīkami noskūpstīt, bija šokējusi «krējumu». Svinīgajās pusdienās, ko viņam par godu rīkoja Bostonā un Hārtfordā, viņš atļāvās drausmīgu nekaunību, proti, viņš ierosināja, lai angļu autori saņemtu daļu no milzīgās peļņas, ko amerikāņu izdevēji rausa, publicēdami viņu darbus. Protams, viņš gan neuzdrošinājās ieminēties, ka autoram vajadzētu saņemt kaut vienu ceturto daļu no tā, ko par viņa smadzeņu piepūli iebāž kabata tas, kas to pārdod; tāda ekscentriska doma viņam bija sveša; bet viņš patiešām saprata: ja cilvēks mēnešiem ilgi smagi strādā un sniedz neizsakāmu baudījumu neskaitāmiem lasītājiem, tad viņš gan ar pilnām tiesībām var gaidīt, lai viņam par pūliņiem un citiem sagādāto prieku piešķir kaut mazu finansiālu atlīdzību. Tajos laikos nebija starptautisko autortiesību, un, tikko kārtējā Dikensa romāna sērija sasniedza Ameriku, to paķēra izdevēji, zibenīgā ātrumā iespieda tūkstošos eksemplāru, pārdeva visā valstī un iebāza kabatā peļņu, neaizrakstīdami autoram pat nevienu pateicības vēstuli, kaut gan tieši viņa fantāzija ļāva šiem džentlmeņiem iedzīvoties mantā. Patiešām var sacīt: ja Lielbritānija tagad saņemtu autoru honorārus līdz ar augļu augļiem, ko Amerikai būtu vajadzējis maksāt par Skota, Dikensa un daudzu

citu rakstnieku romāniem, kā arī par viņu darbu dramatizēšanu un inscenējumiem un par Gilberta un Salivena operu pirmuzvedumiem, tad tā vairs nebūtu parādniece Savienotajām Valstīm. Amerikāņu autoru rēķins par šo pašu laiku, kad angļu izdevēji viņiem tāpat nemaksāja honorārus, salīdzinājumā ar iepriekš minēto būtu kā piliens jūrā. Garīgās vērtības, kas smeltas, lasot angļu rakstnieku meistardarbus, nemaz nav skaitļos aprēķināmas un tātad arī nav samaksājamas.

No tā brīža, kad Dikenss pavēra muti, teikdams, ka angļu autori ierosinājuši noslēgt starptautisku vienošanos un cer uz Amerikas

atbalstu, prese viņam sāka uzbrukt, apveltot ar visiem pulgojošiem epitetiem, kādi vien žurnālistu valodā atrodami. Viņš bija tikai piezīmējis, ka slavai vajadzētu «izpūst no savas trompetes arī mazliet citādas notis nekā tās, ar kurām tā apmierinājusies līdz šim», — ar to viņš domāja banknotes, — un atgādinājis klausītājiem, ka nasta, kas mūža galā saliekusi Valtera Skota plecus, būtu krietni atvieglota, ja kaut desmitā daļa no Amerikā izdoto grāmatu vērtības būtu sasniegusi Ebotsfordu. Tikko viņš to pateica, «sacēlās tāds tracis . . . kādu anglis nemaz nespēj iedomāties. Anonīmas vēstules, mutvārdu mēģinājumi atrunāt, avīžu uzbrukumi, kas Koltu (slepkavu, par kuru te plaši runā) salīdzinājumā ar mani padara par tīro eņģeli, apgalvojumi, ka es neesot džentlmenis, bet gluži vienkārši mantkārīgs nelietis, — to visu man diendienā gāž virsū līdz ar dažādiem drausmīgiem izdomājumiem par nolūkiem un mērķiem, kas mani dzinuši apmeklēt Savienotās Valstis.»

Komiteja, kas bija izveidota, lai organizētu Dikensam par godu lielu banketu Ņujorkā, atrakstīja vēstuli, lūgdama, lai jel viņš par šo tematu vairs nerunājot. «Es atbildēju, ka runāšu gan, ka mani nekas neiebiedēs ... Ka jākaunas viņiem, nevis man, ka es viņus netaupīšu un neklusēšu ne te, ne arī, aizbraucis mājās.»

Viņš apliecināja lielu vīrišķību, mezdams tādu izaicinājumu sabiedriskajai domai zemē, kurai daudz labāk gribējās atmaksāt viņam nevis ar naudu, bet ar skaļiem pagodinājumiem. Parastam cilvēkam galvu būtu sagrozījušas Bostonas pusdienas vien. Liekuļoti glaimi bira kā no pilnības raga. Gandrīz katrs runātājs pieminēja viņa romānu tēlus, un pusdienas ilga no pulksten pieciem pirmajā februārī līdz gandrīz diviem otrā rītā. Varēja vienīgi pabrīnīties par visiem šiem džentlmeņiem, kas, spriežot pēc izskata, bija pie pilna prāta un saprašanas, bet ēda un dzēra viesim par godu kā lielākie negaušas un tad slējās nedrošajās kājās, lai gvelztu tukšus niekus, l ādu pašu ainu var redzēt ari mūsu laikos, tomēr mēs esam saīsinājuši minēto ceremoniju līdz trim stundām. Dikensa laikabiedri uzskatītu, ka tad tā tikko sākusies. Mūsdienās izredzes klausīties pēcpusdienas pļāpas angļiem uzvējo nāvīgu garlaicību un viņi ir ar mieru to paciest vienīgi pienākuma pēc, turpretī amerikāņiem ar vienu penterēšanu nepietiek, viņiem gribas vēl, jo viņi cieši tic, ka tas viņiem ies labumā. Tai laikā abām nācijām bija vienāda gaume, kaut arī vedas domāt, ka angļu izēdāji līdz runu sākumam bija jau krietnā žvingulī.

Pa ceļam uz Ņujorku Dikenss ar sievu apstajas Hart-fordā, kur ik dienas vairākas stundas rīkoja oficiālas pieņemšanas. Ikvienā no tām ieradās divsimt trīssimt cilvēku. Kādu nakti, kad viņi bija aizgājuši gulēt, atskanēja serenāde. Dziedātāji bija nostājušies gaitenī pie guļamistabas durvīm un dziedāja «klusās balsīs ģitāru pavadījumā par mājām, draugiem tālumā un citiem tematiem, kas mums, kā viņi

zināja, skāra dziļākās dvēseles stīgas . . . Nemaz nespēju izteikt, cik mēs jutāmies aizkustināti. Taču pēkšņi manof sentimentālajos pārdzīvojumos ielauzās doma, kas izraisīja tik nesavaldīgus smieklus, ka man vajadzēja uzvilkt uz galvas segu. «Vai dieniņ!» es sacīju Keitai. «Mani zābaki ārā pie durvīm droši vien izskatās bezgala smieklīgi un prozaiski!» Nekad savā mūžā nebiju aptvēris, cik muļķīgi var izskatīties zābaki.»

Dikensi apstājās Ņūheivenā, kur bija «spiesti atkal rīkot pieņemšanu koledžas (lielākās visās Savienotajās Valstīs) studentiem un profesoriem, kā ari pilsētas iedzīvotājiem. Manuprāt, mēs pirms gulētiešanas paspiedām rokas vairāk nekā piecsimt cilvēkiem, un es, protams, visu laiku stāvēju kājās.» Tālāk ceļš veda garām Volingfordai, un visi pilsētas iedzīvotāji bija atskrējuši uz staciju, tā ka vilcienu apturēja. Tas pats notika Vusterā un Springfīldā, un tikai februāra vidū «misters Dikenss ar kundzi», kā vēstīja laikraksti, nokļuva Ņujorkā, kur apmetās Karltona viesnīcā.

Tās pašas dienas vakarā pie viņiem vizītē ieradās

Vošingtens Ervings. Dikensa vēstulēs lasāmie sirsnīgie vārdi par amerikāņu rakstnieku, kā arī Ervinga piesardzīgās publiskās atsauksmes par Dikensu gandrīz veselu gadsimtu vedināja ļaudis domāt, ka abu attiecības bijušas lieliskas. Taču tagad mēs zinām, ka tā nebūt nav patiesība. Ieradies viesnīcā, Vošingtens Ērvings iesūtīja vizītkarti un tika ievests viesistabā. Viņam tur gaidot, atskanēja troksnis, kas atgādināja nelielas viesuļvētras tuvošanos, un ar salveti rokā istabā iebrāzās Dikenss, jūsmīgi apsveica amerikāni un aizvilka pie pusdienu galda, kurš, kā labpatika izteikties Ervingam, bija «vulgārā pārmērībā piekrauts ar ēdieniem». Viesa izsmalcinātais skatiens ievēroja arī, ka galdautu izraibo mērces un vīna traipi. «Ērving,» Dikenss klaigāja, «esmu tik priecīgs, jūs redzot! Ko dzersit? Vai piparmētru degvīnu vai džina kokteili?» Attēlodams šo vienkāršo, sirsnīgo ainu, Ervings ik reizi kļuva nikns, viebās aiz pretīguma, runāja par Dikensa «krogus brāļa» manierēm, nicīgi apgalvoja, ka anglim esot drausmīgi vulgārs apģērbs, uzvedība un domāšanas veids, bet Dikensa draudzīgumu pasludināja par egoismu. Vārdu sakot, angļu ģēnijs šokēja amerikāņu džentlmeni.

Ņujorka bija vēl briesmīgāka par Bostonu. Lai kur Dikenss gāja, uzbāzīgie ļaužu pūļi nelika viņam mieru. Daži amerikāņi nosodīja «šo verdzisko suminašanu, šo pretīgo lišķēšanu». Atskanēja ironiski ierosinājumi, lai kāds veikls, uzņēmīgs jeņķis «dabū rokā Bozu, iebāž būrī un vadā pa visu zemi, izrādīdams kā brīnumu». 14. februārī Parka teātrī Bozām par godu rīkoja lielu balli. «Kad iegājām iekšā, pavērās spoža aina. Trīs tūkstoši cilvēku, tērpušies grezni kā lelles; teātris no grīdas līdz griestiem izdekorēts, ka spīd un laistās; ugunis zib un mirdz, troksnis, apsveikuma saucieni — man trūkst vārdu, kā visu šo

krāšņumu aprakstīt.» Dikensus sagaidīja mērs un citas augstas amatpersonas, un tad «mūs svinīgi veda apkārt visai milzīgajai balles zālei, turklāt divas reizes, lai apmierinātu daudzgalvainās hidras ziņkāri. Kad šī ceremonija bija galā, mēs sākām dejot — dievs vien zina, kā tas mums izdevās, jo vietas tikpat kā nebija.» Rādīja dzīvās bildes — skatus no Dikensa romāniem, un vairākas avīzes pavēstīja, ka autors pirmo reizi atradies tik labā sabiedrībā kā Bostonā un Ņujorkā, tāpēc juties pārsteigts un apstulbis. Dikenss esot izskatījies bāls aiz apjukuma, kad ieraudzījis spožo aristokrātiju, kas pulcējusies, lai viņu sveiktu. Vai spožā aristokrātija bija atbildīga ari par kakla sāpēm, kas Dikensu mocīja pēc balles, par to vēsture klusē, taču viņam vajadzēja atcelt visas norunātās tikšanās līdz 18. februārim, kad pilsētas valdes namā tika sarīkots bankets. To vadīja Vošingtens Ērvings, kas bija rūpīgi sagatavojis runu pārliecībā, ka kaut kur vidū tā būs jāaprauj. Tā arī notika. Izpildīdams savus draudus, Dikenss atkal pieminēja starptautisko autoru tiesību jautājumu, tomēr tagad jau vairāki ievērojami amerikāņi bija sakaunējušies un atklāti viņu atbalstīja. «Būtu tikai taisnīgi, ja tie, kuru galvas vij lauri, justu ne vien to smaržu, bet gūtu arī ko reālu,» sacīja Vošingtens Ervings. Viņš nebija vienīgais. Kāds redaktors Kornēlijs Metjūzs pavēstīja: no tā, ka izdevēji varot dabūt angļu rakstnieku darbus par velti, ciešot amerikāņu autori. Metjūzs godīgi apliecināja: «Es gribētu piedzīvot brīdi, kad izdevēji atlīdzinātu kaut daļu no summas, ko mēs esam parādā angļu rakstnieku brālībai un kas krājusies gadsimtiem ilgi.» Tiesa, prese joprojām ķengāja Dikensu tā, ka viņš bija spiests atzīties: «Zvēru pie visiem svētiem — šī nekrietnā un zemiskā izturēšanās sagādā man tādas mokas, kādas es neesmu cietis nekad savā mūžā, esmu sašutis līdz sirds dziļumiem.» Tomēr daži nopietnāki laikraksti, tādi kā Ņujorkas «Tribune», viņu atbalstīja. Lai kaltu dzelzi, kamēr tālkarsta, Dikenss lūdza Forsteru pierunāt vairākus Anglijas pazīstamākos rakstniekus steigties viņam palīgā. Pirmais tūlīt atsaucās Kārlails, un citi viņam pievienojās, tomēr autortiesību jautājumu nokārtoja tikai pusgadsimtu vēlāk — 1892. gadā, kad Amerikas parāds angļu rakstniekiem jau bija tik milzīgs, ka neviens par to i neieminējās.

Dzīve Ņujorkā apbrīnotajam un nīstajam viesim kļuva arvien neciešamāka. «Es nevaru darīt, ko gribētu, nevaru iet, kur gribētu, nevaru redzēt, ko gribētu. Ja izeju uz ielas, tūlīt man skrien pakaļ ļaužu bari. Ja palieku mājās, tad nāk tik daudz viesu, ka māja kļūst līdzīga tirgum. Ja es kopā ar vienu vienīgu draugu apmeklēju kādu sabiedrisku iestādi, tūlīt saskrien direktori, pagalmā noķer mani aiz stērbeles un vēršas pie manis ar garām runām. Vakarā, kad eju viesībās, varu nostāties kur nostādamies, cilvēki mani ielenc kā mūris un man zūd spēki, jo trūkst gaisa. Kad esmu uzlūgts pusdienās, man jārunā ar visiem un par visu. Ieeju baznīcā, lai gūtu tur mieru, bet

dievlūdzēji pa galvu pa kaklu pārsēžas tuvāk manam solam un mācītājs spredi̦ko tikai man. Iekāpju dzelzceļa vagonā — pat konduktors man neliek mieru. Izkāpju kādā stacijā, gribu iedzert glāzi ūdens, atveru muti, lai norītu malku, — un te jau krietns simts ļaužu blenž man rīklē. Padomājiet, ko tas nozīmē! Ik pasts atnes gubām vēstuļu, visās rakstīts par tīrajām blēņām, un visās pieprasīts, lai es nekavējoties atbildu. Viens jūtas aizvainots tāpēc, ka es negribu apmesties viņa mājā, otrs ir dziļi sašutis par to, ka es vienā vakarā nevaru pabūt vairāk kā četrās vietās. Man nav ne miera, ne atpūtas, un es esmu mūžīgi noraizējies.» Tomēr reiz viņš izmanījās tikt ārā inkognito un izbaudīt brīvu pastaigu, pusi nakts kopā ar diviem polismeņiem «klaiņādams pa publiskajiem namiem, zagļu midzeņiem, slepkavu alām, jūrnieku dansingiem un iegriezdamies gan balto, gan melno neliešu mājokļos visā pilsētā». Taču piedalīties pusdienās un pieņemšanās katrā Savienoto Valstu pilsētā? Nē, to nu viņš nespēja izturēt un noraidīja visus Filadelfijas, Baltimoras, Vašingtonas un citu pilsētu sabiedrisko organizāciju ielūgumus, nolēmis, ka turpmāk dzīvos pēc iespējas pats savu dzīvi. Bet, kā saka, cilvēks domā, dievs dara.

Dikenss iekūlās nepatikšanās ne tikai tāpēc, ka viņam bija ķecerīgi uzskati par autortiesībām, bet arī tāpēc, ka privātā sarunā viņš bija nosaucis verdzību par «vispretīgāko kauna traipu un netīrāko pazemojumu» un vergu īpašnieku par «lielāku, nežēlīgāku un bezatbildīgāku despotu nekā kalifs Haruns-al-Rašids savā liesmaini sarkanajā ģēibā». Runājot vispār par vienlīdzību Savienotajās Valstīs, viņš republikāņu nostāju raksturoja šādi: «Es neļaušu nevienam uzkāpt augstāk par mani, un tie, kas atrodas zemāk, lai neiedrošinās man tuvoties.» Viņš rakstīja Forsteram, ka «vissmagāko triecienu brīvībai dos tieši šī zeme, kas gribēja kļūt par paraugu visai pasaulei, bet nespēja šo vēlēšanos īstenot».

Viņu atgrūda arī vietējo iedzīvotāju uzvedība pie galda. Tāpat kā Tekerijam, viņam nepatika skatīties, kā Amerikas vīrieši un sievietes ēzdami bāž mutē nazi, un viņš tā arī nespēja pierast, ka vīrieši šņauc degunu ar pirkstiem. Viņu nepatīkami aizskāra vēl kāds cits plaši izplāt tīts paradums. Braukdams no Ņujorkas uz Filadelfiju̦ viņš, sēžot vilcienā, apbrīnoja saulrietu, kad «manu uzmanību piesaistīja dīvainas formas piciņas, kas izlidoja no priekšējā smēķētāju vagona. Kādu brīdi man šķita, ka tur kāds cītīgi ārda pēļus un laiž spalvas pa vējam. Beidzot man ienāca prātā, ka vīri gluži vienkārši spļaudās, un tā arī bija. Taču es līdz šim laikam velti cenšos saprast, kā mazais pulciņš pasažieru, ko spēj uzņemt dzelzceļa vagons, varēja tik rotaļīgi viegli izgrūst tādu nepārtrauktu spļāvienu strūklu. Vēlāk gan uzkrāju krietnu pieredzi par siekalu dziedzeru darbību.» Tabakas košļātā ju trāpīšanas spējas tomēr nebija tik labas, kā varēja pamatoti cerēt. Vašingtonā

«mani apciemoja vairāki džentlmeņi, kas sarunas gaitā bieži vien piecu pēdu attālumā netrāpīja spļaujamtraukā, un viens no viņiem (taču tas, bez šaubām, bija īsredzīgs) trīs pēdu attālumā noturēja aizvērtu logu par atvērtu. Kādā citā reizē, kad biju ielūgts pusdienās un mēs ar divām dāmām un vairākiem džentlmeņiem pirms maltītes sēdējām pie kamīna, viens no viesiem vismaz sešas reizes neaizspļāva līdz ugunij.» Viņš ievēroja arī, ka akmens grīdas bāros un viesnīcu gaiteņos ir kā nosētas ar iepriekš minētajām «nogulsnēm», tā ka atgādina mozaīku, kas «izlikta no atvērtām austerēm».

Marta sākumā Dikensi iebrauca Filadelfijā, un tur pie viņiem ieradās kāds ievērojams pilsonis, kas lūdza, vai drīkstētu nākamajā rītā iepazīstināt rakstnieku ar dažiem draugiem. Dikenss gan nejutās labi, tomēr neatteicās. Bet kādas šausmas viņu pārņēma, kad viņš ieraudzīja Čes-natstrītā pie «Savienoto Valstu» viesnīcas, kur viņi bija apmetušies, viļņojamies veselu ļaužu jūru! Dikenss noprasīja, ko šis uzbrukums nozīmējot, un dabūja zināt, ka ievērojamais pilsonis ievietojis rīta laikrakstā sludinājumu, kurā ziņots, ka «misters Dikenss ar prieku spiedīšot roku saviem draugiem no pulksten pusvienpadsmitiem līdz pusdivpadsmitiem». Rakstnieks kategoriski pavēstīja, ka nespiedīs roku nevienam, bet, kad viesnīcas īpašnieks paskaidroja, ka tādā gadījumā sākšoties grautiņš un pūlis, piedzīvojis vilšanos, droši vien nopostīšot viesnīcu, Dikenss bija ar mieru «draugus» pieņemt. Divas stundas viņi ar Keitu varonīgi pacieta, ka viesi, bezgalīgā straumē virzīdamies garām, kratīja viņiem rokas tik cītīgi, it kā gribētu salauzt kaulus un izmežģīt locītavas. Ja ciemiņu bars būtu spējis paredzēt, ka rakstnieks drīz vien šo ainu izmantos «Mārtiņā Čezlvitā», viņa kājas būtu apstrādātas tikpat nežēlīgi kā rokas. Lai Dikenss ietu kur iedams, visur sievietes diedelēja pēc viņa matu cirtām, bet, tā kā viņš nevēlējās ceļojuma beigās staigāt ar parūku galvā, tad atkratījās, dodams autogrāfus. Viņa kažoks jau bija kļuvis raibs, jo visi šie melnie ļaužu tūkstoši veikli izmanījās izplūkt pa spalvu kušķītim piemiņai. Avīzes iespieda apsveikuma dzejoļus un jautras vārdu spēles, piemēram: «Mēs no sirds priecājamies redzēt Dikensu dzīvo autoru vidū, kaut gan visa zeme dzirdējusi viņa Nellu[1].» Filadelfija Dikensam šķita «skaista pilsēta, tikai mulsinoši vienveidīga. Nostaigājis pa to pāris stundu, es jutu, ka būtu ar mieru maksāt nez ko, lai ieraudzītu kaut vienu līkumotu ielu.» Kā parasti, viņš apmeklēja sabiedriskās iestādes un, starp citu, arī Austrumu cietumu, kur viņu šausmināja sistēma, kas paredzēja ieslodzījumu viennīcā. «Manuprāt, ir ļoti maz cilvēku, kas spēj izprast, kādas mokas un izmisums sagaida nabaga cilvēkus, kas izcieš šo drausmīgo, gadiem ilgo sodu.» Viņš nešaubīgi uzskatīja, ka nevienam nav tiesību nodarīt savam tuvākajam tādas sāpes. «Šī lēnā iespiešanās smadzeņu noslēpumos, kura notiek no dienas dienā, ir nesalīdzināmi ļaunāka par

jebkuru fizisku spīdzināšanu.» — «Nekad savā mūžā,» viņš teica kādam draugam, «neesmu dziļāk pārdzīvojis svešu ļaužu bēdas.» Šīs spēcīgās jūtas liecina, ka viņš pats pēc rakstura bija ļoti sabiedriska būtne.

Tikko Dikenss ieradās šai kvēkeru[85] [86] pilsētā, viņam uz viesnīcu atnesa divas «Stāstu» grāmatiņas, kurām bija pievienota autora vēstule un recenzija par «Bārnebiju Radžu». Mums šī epizode šķiet pati interesantākā no Filadelfijas notikumiem — iespējams, ka rakstniekam tā nelikās. Jābrīnās, ka Dikenss papūlējās ieskatīties «Stāstos» vai ka viņš vispār pamanīja vēstules, jo viņu jau līdz nejēdzībai bija nomocījuši dažādi autori, kas sūtīja manuskriptus, stingri piekodinādami tos izlasīt, izdarīt jebkurus labojumus vai izmaiņas, ko viņš uzskatītu par vajadzīgām, un palīdzēt šos darbus izdot Anglijā, saņemot zināmu procentu peļņas. Citi ieteica spožas idejas, ko viņš varētu izmantot, un piedāvāja savu sadarbību, augstsirdīgi piesolīdami pusi ienākumu. Tāpēc divi sējumi, ko Dikenss saņēma Filadelfijā, viņam nelikās nez kādi prieka vēstneši, tomēr viņš tos izšķirstīja un lūdza autoru Edgaru Alanu Po ierasties pie sevis. Pēc trim gadiem Po kļuva, pazīstams ar dzejoli, kura virsraksts bija «Krauklis» — uz šo domu viņu bija uzvedinājis «Bārnebijā Radžā» tēlotais putns. Četrus gadus pēc tā viņš piedzīvoja otru lielu veiksmi, to atnesa dzejolis «Zvani», ko lielā mērā bija iedvesmojis Dikensa stāsts «Zvanu skaņas». Taču toreiz, kad viņi sastapās, Po faktiski bija pavisam nepazīstams rakstnieks. Dikenss tomēr teica, ka darīšot visu iespējamo, lai «Stāsti» tiktu publicēti Londonā. Saruna abiem bija ļoti patīkama, un Po pēc tās kādu laiku nejutās tik pesimistiski kā parasti. Atgriezies dzimtenē, Dikenss patiešām mēģināja ieinteresēt par «Stāstiem» vairākas firmas, tomēr beidzot bija spiests pavēstīt, ka izdevēji neņemoties «publicēt piedāvāto īso stāstu krājumu, jo tā autors neesot pazīstams rakstnieks». Kopš tā laika izdevēji šo frāzi ārkārtīgi iemīļojuši. Kādā no vēstulēm Forsleram Dikenss neapšaubāmi runā par Po. «Tomēr reiz gan es dabūju pasmaidīt līdz ausīm un no visas sirds. Par to es varu pateikties P. E., literatūras kritiķim no Filadelfijas, kas vienīgais pazīst gramatiski un idiomātiski tīru angļu valodu. Sim P.E. ir taisni mati, kas jauki spīd, un viņš valkā kreklus ar atlokāmu apkaklīti; P.E. mūs, visus angļu spalvas brāļus, ir nokritizējis pēc notīm, tomēr man tanī pašā laikā pavēstīja, ka es esot «ievadījis jaunu laikmetu» viņa gara dzīvē.»

Nākamā pilsēta, ko Dikenss «ar kundzi» apmeklēja, bija Vašingtona, bet pa ceļam viņi apstājās Baltimorā. Dzelzceļa stacija bija stāvgrūdām pilna ar cilvēkiem, kas, rakstnieku vai aprīdami ar acīm, stumdījās «ap vagonu, kurā es sēdēju, nolaida visus logus un, ērti atbalstījušies ar elkoņiem uz palodzēm, kārās gandrīz līdz vidum iekšā kupejā, izsacīdami visādas piezīmes par manu ārējo izskatu tik vēsā un

vienaldzīgā tonī, itin kā es būtu izbāzenis . .. Daži džentlmeņi jutās apmierināti tikai tad, kad piedūra man pirkstu.» Vašingtonā Dikensi apmetās Vi-larda (Fullera) viesnīcā, un rakstnieku uzaicināja apmeklēt senāta un pārstāvju palātas sēdi, taču nedz vadošo politiķu daiļrunība, nedz personības uz viņu nekādu dziļu iespaidu neatstāja un viņš skumji atzinās, ka laikam gan viņam esot gauži slikti attīstītas godbijības jūtas, jo viņš, skatīdams kādu likumdevēju sapulci, nedz zaudējot samaņu, nedz arī priecīgā lepnumā lejot asaras. «Apakšnamu es pacietu kā vīrs un arī augšnamā ļāvos tikai vienai vājībai, proti, lāgiem iesnaudos.» Viņš vaļsirdīgi atzina, ka «Apvienotās karalistes parlamentā dzirdamās skaņas, kas aizgūtas no lauku māju pagalmiem[1], amerikāņu pārstāvju palātā vēl nav importētas», taču bija spiests konstatēt, ka «no visiem pārpildītās zāles stūriem lien ārā negodīga kliķu būšana savā visnekaunīgākajā un nekrietnākajā izskatā».

Viņu pieņēma Savienoto Valstu prezidents Džons Tai-lers, kluss un lēnīgs cilvēks, kas «izteica lielu izbrīnu, ka es esot tik jauns. Es labprāt būtu pateicis viņam tādu pašu komplimentu, bet viņš izskatījās tik izvārdzis, ka vārdi iesprūda man rīklē kā Makbetam «āmen».» Daudzas augstas amatpersonas ieradās pie viņa viesnīcā apliecināt cieņu. Pēc vienas no šādām vizītēm sekretārs sacīja, ka Dikenss nupat runājis ar kādu no izcilākajiem cilvēkiem visā valstī. «Žēlīgais dievs, mister Patnem, viņi tak visi ir izcili!» Dikenss izsaucās. «Kopš savas ierašanās neesmu sastapis gandrīz nevienu, kas nebūtu kāds no pašiem izcilākajiem cilvēkiem visā valstī.» Dikensiem, kā parasti, nebija tikpat kā neviena mirkļa, ko viņi būtu varējuši veltīt sev. Svētdien viņi pustrijos ēda pusdienas pie iepriekšējā prezidenta Džona Kvinsija Edamsa[87] [88], bet pussešos pie Roberta Grīnhava. Kā to izturēja viņu vēderi, nav zināms. 15. martā no pulksten deviņiem līdz desmitiem Dikenss bija oficiālā pieņemšanā pie prezidenta, un tur klātesošie divtūkstoš cilvēki bēru procesijas solī virzījās ap viņu, kaklus izstiepuši, vaļējām mutēm, acis iepletuši. Kāds aculiecinieks stāsta, ka vajadzējis tikai Dikensam pakustēties, kad visi jau skrējuši viņam pakaļ kā cāļi, kam pamesti graudi. Kad viņš gājis projām, ļaudis arī metušies uz garderobi, no garderobes uz viņa karieti, no tās uz viesnīcu un tālāk uz viņa guļamistabu. Tur viņš droši vien juties gluži atvieglots, ka nav atradis nevienu zem gultas vai drēbju skapī.

I apēc mēs nebrīnāmies, ja vienā no Dikensa vēstulēm lasām, ka amerikāņi gan esot viesmīlīgi, devīgi, atklāti, sirsnīgi, jūsmīgi, pieklājīgi un bruņnieciski, tomēr viņš le nejūtoties kā mājās. «Man šī zeme nepatīk. Es te neparko nedzīvotu. Te man nav pa prātam ... Es uzskatu, ka anglim ir neiespējami, pilnīgi neiespējami te dzīvot un būt laimīgam.» Runa nav par viņa personiskajām izjūtām. «Tā nav tā republika, uz kuru es braucu, tā nav republika, kuru es uzbūru iztēlē.

Liberāla monarhija ir tūkstošreiz labāka par tādu valdību kā te — par spīti visiem galma cirkulāriem, kurus lasot sametas nelāga dūša . . . Uzskatu brīvība! Kur tā ir? Prese te ir zemiskāka, nekrietnāka, muļķīgāka un necienīgāka nekā jebkurā citā zemē, ko es pazīstu.» Avīzes patiešām bija «tik neķītras un brutālas, ka godīgs cilvēks neciestu tās savā mājā pat par paklāju klozetā». Viņš redzēja arī, «kā visās dzīves jomās ielaužas visnožēlojamākais, nelietīgākais, ļaunprātīgākais kliķes gars, kas liek cilvēkiem līst, lišķēt un pazemoties».

Skaidrs, ka Vašingtonas apciemojuma beigās viņam tas viss bija līdz kaklam, tomēr viņš nebija radis apstāties pusceļā. Nākamo viņi apmeklēja tādu apgabalu, kur valdīja verdzība. Dažas dienas viņi pavadīja Ričmondā (Virdžīnijas štatā), kur apmetās «Biržas» viesnīcā. Vietējās slavenības sarīkoja viņam par godu vakariņas, kurās banketa vadītājs brīdināja rakstnieku, lai tas neļaujot panākumiem sagrozīt sev galvu, kā noticis ar Napoleonu, un Dikenss savukārt atbildēja, ka pūlēšoties par katru cenu noturēt galvu dabiskajā stāvoklī. Ar šādām asprātībām abas puses apmainījās visu vakaru. Jautrība sasniedza kulminācijas punktu, kad pasniedza portvīnu: banketa vadītājs ņēmās slavināt kādu tēlu no «Senlietu pārdotavas», bet autors attrauca, ka runātājs pats esot dzīva senlieta. Tādi joki varbūt palīdzēja Dikensam uz nedaudzām stundām aizmirst baismo verdzību, kuru varēja manīt visapkārt, taču sarunās ar cilvēkiem, ko viņš sastapa citur, to aizmirst nedrīkstēja. «Neviena interesēs nav izturēties slikti pret saviem vergiem. Tas, ko jūs esat saklausījies Anglijā, ir pēdējās blēņas,» viņam sacīja viens no vergu īpašniekiem. Uz to Dikenss viņam atbildēja, ka «piedzerties, zagt, spēlēt azarta spēles vai ļauties kādam citam netikumam arī nav neviena interesēs, taču cilvēki to dara vienā laidā. Nežēlība un neierobežotas varas ļaunprātīga izmantošana ir divas no cilvēka dabas nejaukākajām kaislībām. Tiekdamies tās apmierināt, cilvēks nebūt nedomā, vai tās kalpo viņa interesēm vai grūž postā.» Citreiz kāds tiesnesis izteica nožēlu, ka angļi savā nezināšanā izturoties pret verdzību nepamatoti aizspriedumaini. Dikenss uz to atbildēja: «Manuprāt, mums ir daudz vairāk tiesību spriest par verdzības šausmām un zvēriskumu nekā cilvēkam, kas audzināts tādā iekārtā ... Tie, kas runā par verdzību kā par nez kādu labumu, kā par pilnīgi pašu par sevi saprotamu parādību, kā par stāvokli, kuru tieši jācenšas sasniegt, nav pie pilna prāta. Ja tādi indivīdi runā par nezināšanu vai aizspriedumiem, tad tas ir tik aplami, ka šādas pļāpas būtu pat smieklīgi apstrīdēt.»

Viņš jutās neizsakāmi atvieglots, kad tika projām no šīs «nīstās un nolādētās kārtības» un iebrauca Baltimorā, kur Bārnema viesnīcā pusdienas kopā ar viņu ēda Vo-šingtens Ervings, atstādams Dikensu pārliecībā, ka viņus saista visdraudzīgākās attiecības. Gan ar vilcienu,

gan pasta ratos Dikensi nokļuva Herisburgā, kur, gribēdami izvairīties no ziņkārīgo pūļiem, sēdās kuģī, lai pa kanālu dotos uz Pitsburgu. Viens no Dikensu ceļabiedriem bija tiesnesis Elliss Ljūiss, kas ievēroja, ka Keita Dikensa ir ļoti klusa un atstāj sarunas vīra ziņā. Ljūiss gribēja dabūt Dikensa autogrāfu, ko aizvest meitai, un kāds kvē-kers, kas stāvēja turpat blakus, sameklēja papīra lapu. Dikenss uzšņāpa savu parakstu pašā lapas augšgalā.

— Varen augstu tu gan parakstījies, — sacīja kvēkers.

— Ja gan, — atteica Dikenss. — Ja es būtu atstājis virs paraksta tukšu vietu, kāds varētu pataisīt lapu par parādzīmi vai ierakstīt kādu solījumu.

— Vai tu domā, ka tiesnesis spētu šitā izrīkoties?

— To es nemaz neesmu teicis. Lapa var nokļūt kāda cita rokās, un tas var to izmantot. Bet, starp citu, es nedomāju arī, ka amerikāņu tiesneši būtu labāki par saviem angļu amata brāļiem.

Ceļojums pa kanālu uz Pitsburgu nebija no patīkamajiem. Kajīte bija šaura un cilvēku pilna. «Jūs nevarat iedomāties, kā viņi visu nakti kraukājās un spļaudījās,» viņš rakstīja Forsteram. «Svēts goda vārds, šorīt biju spiests izlikt savu kažoku uz klāja un noslaucīt ar kabatas lakatiņu pusnožuvušos spļaudekļus. Ja kāds jutās pār-•irigts, tad tikai par to, ka es uzskatu par vajadzīgu to <!.irīt. Pagājušo nakti, iedams gulēt, biju nolicis kažoku uz soliņa blakus savai guļvietai, un tur tas atradās īstās krustugunīs, jo spļāva veseli pieci: trīs, kas gulēja iepretī, viens — no augšas un vēl viens — no lejas. Es ir nedomāju sūdzēties vai izrādīt riebumu.» Taisnības labad jāpiezīmē, ka Dikenss savukārt pirms gulētiešanas visai izjusti un ar vairākiem atkārtojumiem nospēlēja uz savas mutes harmonikas dziesmu «Ai, dzimtene mīļā». Turklāt amerikāņiem droši vien nepatika viņa paražas agri celties, mazgāties ledainā ūdenī un ik dienas pirms brokastīm nosoļot līdz ar tauvas vilcējiem zirgiem piecas sešas jūdzes pa krastu. Bet vissāpīgāko aizvainojumu neapšaubāmi izraisīja Šekspīra sējums, ko Dikenss nēsāja līdzi, teikdams, ka tas esot «neizsakāmas baudas avots».

Pitsburgā Dikensi apmetās «Biržas» viesnīcā un sarīkoja parasto pieņemšanu, kur paspieda vairākus simtus roku. Rakstnieku sāka mākt garlaicība, un viņš nolēma to kliedēt, pievēršoties hipnozei. Pār pirmo objektu tika izraudzīta Keita, kas sākumā krita histērijā un tad nesamaņā. Garlaicība kļuva gluži neciešama, kad tvaikonis nogriezās pa Ohaio upi uz rietumiem. «Gluži nopietni varu apgalvot, ka, pēc manām domām, visā plašajā pasaulē neatradīsies tāds lējums neizsakāmi garlaicīgu cilvēku kā šinīs te Savienotajās Valstīs. īsti aptvert, ko nozīmē vārds «garlaicīgs», var vienīgi, atbraucot šurp.» Divas dienas viņi pavadīja Cincinati pilsētā, kur apmetās «Brodveja» viesnīcā. Atbraukuši viņi tikko kā dzīrās oficiāli pavēstīt, ka viņu «nav mājās», kad ieradās divi tiesneši, lai pavaicātu, kad viņi varēšot

pieņemt pilsētniekus. Neko darīt, vajadzēja atkal veikt pienācīgo roku kratīšanas un pirkstu spaidīšanas ceremoniju. Vakarā viesībās Dikensu ielenca vietējās daiļavas, un viena no tām ņēmās lūgt, lai viņš atdodot pogcaurumā iesprausto rozi. «Tas nu nekādi neiet,» viņš sacīja. «To es nevaru dot nevienai pašai. Citas kļūtu greizsirdīgas.» Taču, piekāpdamies «citu» dedzīgajiem skatieniem, viņš izdalīja katrai pa ziedlapiņai. Tomēr tie bija tikai vakara «ziedi» — «ogas» viņam nepavisam negaršoja. «Viesojāmies pie tiesneša Vokera, kur mums stādīja priekšā vismaz simt piecdesmit pirmšķirīgi garlaicīgus cilvēku cilts pārstāvjus — katru atsevišķi un pēc kārtas. Vairums uzstāja, lai es ar viņiem pasēžot un parunājot... Nebeidzamā garlaikošanās, kurai es neredzu galu, nudien uzspiedusi manai sejai dziļa izmisuma zīmogu.» Pašu Cin-cinati viņš turpretī uzskatīja par «ļoti skaistu pilsētu. Manuprāt, skaistāka par to ir vienīgi Bostona.»

Viņš kļuva ērcīgs, un tvaikoņa ikdiena, sevišķi ēdienu reizēs, viņa garastāvokli nebūt neuzlaboja. «Nekad savā mūžā neesmu piedzīvojis tādu smagu, apātisku trulumu, kas piemita šīm maltītēm,» viņš rakstīja pēc dažiem mēnešiem. «To atceroties vien, jau jūtos nomākts un nelaimīgs ... Katrs radījums cenšas pēc iespējas ātrāk izstrēbt tīru savu sili un īgni aiztuntuļot projām. Šim sabiedriskajam sakramentam ir atņemts viss jaukums, tas pārvērsts par kailu tieksmi alkatīgi apmierināt tikai dabisko prasību. Tas nepavisam nav manā gaumē! Man ir nopietns iemesls baidīties, ka atmiņas par šīm sēru maltītēm mocīs mani visu mūžu kā lietuvēns.» Vienu nakti viņi pavadīja Luisvilā, kur viņu istabā ne saukts, ne lūgts ieradās viesnīcas saimnieks un piedāvājās viņus iepazīstināt ar Kentuki «labākajām famīlijām». «Ser,» zaudējis pacietību, izsaucās Dikenss, «vai jūs esat šejienes viesnīcnieks?» — «Jā gan, ser.» — «Tādā gadījumā — ja jūs man būsit vajadzīgs, es jums pazvanīšu.» Uz tvaikoņa brauca Kentuki milzis — kāds Porters, septiņas pēdas astoņas collas garš lamzaks, kam Dikenss acīmredzot nebija paticis. «Viņa vesti greznoja dubulta pulksteņķēde un kaklasaiti — tādas adatas, kādas atļaujas nēsāt mūsu blēži, kas braukā pa upēm,» lasāms viņa ierakstā. Dikenss bija uzskatījis Porteru par žūpu un atstājis bez ievērības.

Beidzot viņi sasniedza Kairu, kur Ohaio ietek Misisipi upē, un Dikenss ieraudzīja vietu, kas akciju sabiedrības prospektos bija aprakstīta kā tīrā Eldorādo, tā iegrūžot postā krietnu skaitu Anglijas vientiešu, kuri ieguldīja savu naudiņu Kairas kompānijā. Ar Dikensu notika citādi. Lai ko viņš bija zaudējis, tas viņam atmaksājās ar uzviju, kad iznāca «Mārtiņš Čezlvits», kurā Kaira bija attēlota kā kaut kas pilnīgi pretējs Eldorādo. Viņš te saskatīja «nāvi nesēju drudža un malārijas perēkli... Drūms purvs te plešas. Tajā trūd līdz galam nepabeigtās mājeles. Šur tur redz attīrītus zemes gabalus, kur lekni kuplo indes pilni augi. To ēnā ceļinieks, kas atvilts šurp, slīgst,

spēkiem zūdot, ciešā nāves miegā. Bet blakus, putas kuldama, plūst ļaunā Misisipi. Šī ūdenszāļu gļotu pilnā briesmone met līkumu un pagriežas uz dienvidiem. Kā lecektī te izdīgst slimības, te kaps, te bedre riebīga, kur cerībai nav vietas, te dziedinoša spēka nav nedz zemei, nedz ar ūdenim, ne gaisam.»

Pa Misisipi, ko Dikenss dēvēja par smirdošu šķidru dubļu straumi, viņi nobrauca ziemeļu virzienā līdz Sent-luisai. No turienes viņš vairāku vīriešu sabiedrībā aizjāja paskatīties prēriju. Tā uz viņu lielu iespaidu neatstāja. «Aina ir dižena, taču zeme te ir tik līdzena un plašums tik neaptverams, ka neatstāj vietu iztēlei un mazina interesi. Es nejutu to līksmo brīvības izjūtu, ko modina Skotijas tīreļi vai pat mūsu Anglijas krīta pakalni. Prērija šķiet mežonīga un vientuļa, bet tās kailā vienmuļība nomāc.» Ikvienam anglim, kas elsdams pūzdams traucas skatīt prēriju, viņš deva padomu: «Brauciet uz Solsberijas līdzenumu, uz Molboro krīta pakalniem vai uz jebkuru citu augstieni pie jūras, kur paveras plašums un brīve. Daudzas no šīm vietām izraisa tikpat varenu iespaidu un Solsberijas līdzenums — katrā ziņā vēl varenāku.»

«Plantatoru mājvietā», Sentluisas viesnīcā, kur viņi bija apmetušies, Dikenss atkāpās no sava principa un deva piekrišanu ierasties banketā. Notika arī neizbēgamā pieņemšana, kur viņš ar sievu stāvēja kā valdnieku pāris un viņiem garām klanīdamies, acīm viņus aprīdami, defilēja iedzimtie. Atpakaļceļi pa Misisipi bija vēl nepatīkamāks nekā šurpbrauciens. «Tvaikonis ik brīdi sadūrās ar peldošiem baļķiem, un mēs visu laiku drebējām bailēs, gaidīdami ellišķīgus triecienus. Stūrmanis šādā kuģītī atrodas stikla kabīnē uz augšējā klāja... otrs vīrs stāv pašā kuģa priekšgalā un uzmanīgi klausās un vēro; klausās tāpēc, ka tumšās naktīs viņi pēc trokšņa prot noteikt, vai tuvumā ir kāds liels šķērslis. Šis vīrs tur rokās liela zvana auklu. Pats zvans karājas pie stūrmaņa kabīnes, un, tikko vīrs to parauj, motors tūlīt jāizslēdz. Iedarbināt to drīkst tikai tad, kad priekšējais vīrs atkal parausta auklu. Vakarnakt zvans bimbināja vismaz ik piecas minūtes, un katram signālam sekoja tāds grūdiens, ka daudz netrūka — un mēs būtu izvēlušies no gultām.» .

Visi jutās atviegloti, kad iebrauca atpakaļ Ohaio upē, ko pameta pie Cincinati, lai sēstos pasta karietē, kura ceļotājus aizvizināja uz Kolumbusu. Tvaikonis pienāca tumsā, un ceļā uz «Brodveja» viesnīcu Keitas kalpone Enna paklupa pret izdrupušo ietvi un pakrita. Šis gadījums sniedza Dikensam izdevību vēstulē Forsteram novērtēt, kā viņa sieva izturējusies ceļotājas lomā. «Nestāstīšu neko par grūtībām, kuras jāpiedzīvo Keitai, — bet vai atceraties, kas ar viņu allaž atgadās? Vienalga, vai tā būtu kariete vai kuģis, — viņa, kāpdama iekšā vai ārā, katrā ziņā novelsies, nobrāzīs kājām ādu, uzplēsīs pamatīgu brūci vai sasitīs kādu locekli tā, ka tas satūkst. Potītes viņai

mūždien izmežģītas, lieli — vienos zilumos. Tomēr, tikko mēs apradām ar jaunajiem apstākļiem, kas tā nogurdina, viņa it visur parādīja tieši apbrīnojamas ceļotājas dotības. Viņa nekad nekliedz un nebaiļojas, pat ja viņai, manuprāt, būtu pilnīgas tiesības to darīt. Viņa nekad neļaujas izmisumam vai nespēkam, kaut ari mēs tagad augas dienas pavadām ceļā, ilgāk par mēnesi braucam pa ļoti nelīdzenu apvidu un reizēm, kā Jūs varat iedomāties, jūtamies noguruši līdz nāvei. Viņa vienmēr līksmi un viegli visam piemērojas. Es esmu ar viņu ārkārtīgi apmierināts, viņa pierādījusi, ka var būt lieliska biedrene.» Tā drīzāk varētu rakstīt stingrs tēvs par grūti audzināmu bērnu, kas, visiem spēkiem pūlēdamies uzveikt savus rakstura trūkumus, mēģina iegūt tētiņa atzinību. Amerikāņi, kam bija izdevība sarunāties ar Keitu, izteicās, ka viņa esot ļoti dabiska, labsirdīga, maiga, allaž turoties malā un nepastāvot uz savām prasībām. Viņa daudz smaidīja un maz runāja. Šķiet, viņa bijusi ideāla sieva cilvēkam, kuram tik ļoti patika citu apbrīna. Sievietei ar stingrāku raksturu būtu apnikuši nebeidzamie glaimi, ar kuriem pielūdzēji apveltīja viņas vīru, tā nebūtu centusies izrādīt laipnību pret visiem šiem drausmīgi garlaicīgajiem cilvēkiem. Šāda sieviete kategoriski atteiktos braukt uz ārzemēm un ciest milzu neērtības tikai tādēļ, lai dzirdētu, kā citi tūkstoš mēlēs jūsmo par viņas vīru., bet viņai pašai kārtējā pieņemšanā tikko neizgriež roku no eņģēm. Keita pat nesūdzējās, kad ceļā uz Ko-lumbusu kāds vīrs, kurš karietē sēdēja viņai pretī un košļāja tabaku, lielāko pusi nakts atļāvās apšļākt viņu ar siekalām.

Nākamajam ceļa posmam — no Kolumbusas līdz San-daski — Dikenss noīrēja pats savu karieti. Brauciens šķita patīkamāks, jo nebija citu pasažieru, taču Keitai tas nesa jaunas ciešanas, daudz netrūka — viņa būtu lauzusi kaklu. «Liela daļa ceļa bija tā saucamais fašinu klājums; to taisa, sametot apaļus baļķus vai veselus kokus purvainā augsnē un ļaujot tiem nosēsties. Svētās debesis! Ja jūs kaut reizi būtu izjutis pašu vieglāko grūdienu, ar kādu kariete pārveļas no viena baļķēna uz otru! To iespējams salīdzināt vienīgi ar omnibusu, kas brauc augšup pa stāvām kāpnēm. Vienu brīdi mēs visi nošļūcam uz karietes grīdas, otru — atkal atsitamies ar galvām pret jumtu. Vienu brīdi braucamais sasveras uz sāniem, iestieg dziļi muklājā un mēs krampjaini turamies pie pretējās sienas. Tad atkal kulba uzgrūžas zirgiem uz astēm un tūlīt atzveļas atpakaļ, vārdu sakot, visā brauciena laikā kariete ne reizi, nevienu vienīgu reizi neatradās tajā stāvoklī un nevirzījās uz priekšu tā, kā varētu gaidīt. Tā vispār it nemaz neuzvedās tā, kā jāuzvedas braucamajam, līdzeklim, kas pārvietojas uz četriem riteņiem. Taču diena bija skaista, gaiss — brīnišķīgs un mēs — vieni: neviens nespļaudījās, neviens nerisināja parastās apnicīgās runas par dolāriem un politiku (šie abi ir vienīgie temati, par kuriem te runā un prot runāt). Neviens mūs neapgrūtināja, un brauciens

mums patiešām patika. Par lielo svaidīšanu mēs jokojāmies. Nekas nespēja aptumšot mūsu prieku.»

Ceļojuma beigās uznāca drausmīgs pērkona negaiss, un Dikensi pārlaida nakti vienkāršā baļķu mājiņā Lejas-sandaski. No turienes viņi devās pāri Eri ezeram uz Klīv-lendu. Visu ceļu viņus slipri mocīja jūras slimība, un viņi nespēja pienācīgi saņemt ļaudis, kas pulksten sešos rītā saplūda uz klāja, lai redzētu slaveno rakstnieku. «Bariņš «džentlmeņu» nostājās pie mūsu kajītes un lūrēja iekšā pa logu un durvīm, kamēr es mazgājos un Keita vēl gulēja gultā.» Šāda uzvedība līdz ar stipri pretan-glisku rakstu, kas bija iespiests vietējā avīzē, tā sakaitināja Dikensu, «ka tad, kad saskaņā ar etiķeti uz klāja labpatika ierasties mēram, lai stādītos man priekšā, es atteicos viņu pieņemt un liku Patnemam pateikt, kāpēc tā daru. Viņa godība to noklausījās vēsā mierā un atgriezās krastā, kur, turēdams vienā rokā pamatīgu nūju un otrā — miesnieka dūci, tik sirsnīgi laida to darbā (ne mirkli nenovērsdams acu no mūsu kajītes aizvērtajām durvīm), ka krietnu laiku pirms kuģa atiešanas resnā milna vairs nebija lielāka par kribidža spēles[89] skaitāmo kociņu.»

Bufalo pilsētā ceļinieki nokāpa no kuģa un pārsēdās vilcienā, kas viņus aizveda uz Niagāru, kur viņi desmit dienas nodzīvoja Kliftonhausas viesnīcā, kas atradās Kanādas pusē. Sākumā ūdenskritums Dikensu pārsteidza, tad izgaisināja satraukumu un vēlāk viesa «dvēselē rāmu mieru; es lēnprātīgi atcerējos aizgājējus un risināju cildenas domas par mūžīgo klusumu un laimi, nekādas skumjas vai bailes vairs nejutu. Niagāra — šis Skaistuma simbols — jau pirmajā mirklī iespiedās man sirdī un paliks tur līdz pēdējam elpas vilcienam, nekas to nespēs izdzēst vai satricināt.» Ennu šī vieta ietekmēja pavisam citādi. «Ūdens kā ūdens, tikai pārāk daudz,» viņa teica.

Bija patīkami Kanādā būt atkal angļu vidū, kur ļaudis vēl nebija nocietinājuši sirdis, zaudējuši humora izjūtu un kļuvuši drūmi no trulās kalpošanas biznesam. Paciemojušies Toronto un Kingstonā, viņi devās uz Monreālu, kur Dikenss ar lielu sajūsmu sāka iestudēt trīs viencēlienus, lai parādītu tos Kouldstrīmgvardes garnizona virsniekiem. Inscenējumā piedalījās arī Keita un vairākas citas dāmas, un Dikenss apgalvoja, ka viņa sieva tēlojot «velnišķīgi Jabi». Pats viņš bija galvenais varonis, režisors, inscenētājs, suflieris, butafors, dekorators un gandrīz vai arī viss cits. «Es novedu neveiklas lēdijas un neciešamus džentlmeņus bezmaz līdz ārprātam, šaudīdamies šurp un turp un bļaustīdamies tik skaļi, ka ikviens svešinieks, kam dārga sava tuvākā dzīvība, ar pilnām tiesībām, daudz nejautādams, būtu varējis mani ieģērbt trako kreklā. Mēģināju Patnemam iedvest kaut aptuvenu jēgu par sufliera pienākumiem. Caurām dienām maisījos pa tādu elles troksni, putekļiem, burzmu un jucekli (visi kliedza un skraidīja, tā ka

nebija saprotams, kur sākums, kur gals), ka Jums galva grieztos, skatoties vien ... Šī brīvprātīgā katorga sagādāja man daudz prieka. Mani no jauna pārņēmusi ekstāze, un es atkal sāku domāt, ka mans īstenais aicinājums ir teātris un ka spalva, tinte un papīrs pazudinājuši ģeniālu inscenētāju.» Šis neilgais laiks nesa viņam lielāku prieku nekā visi pieci Amerikā pavadītie mēneši, it īpaši tāpēc, ka nu viņš no jauna atradās tautiešu vidū un gatavojās drīz atgriezties dzimtenē.

Pirmais brauciens pāri Atlantijas okeānam bija satricinājis Dikensa ticību tvaikoņu drošībai — viņš šos kuģus dēvēja par «vispretīgākajiem izgudrojumiem pasaulē».

I tipēc atpakaļ viņi devās ar burinieku, kas atstāja Ņu-ļorku 7. jūnijā. Savienotajās Valstīs viņam palika vairāki draugi, tomēr par viņa vispārējo attieksmi pret šīs zemes iemītniekiem (šo attieksmi neapšaubāmi ietekmēja arī amerikāņu izturēšanās pret «Mārtiņu Čezlvitu») labi liecina vēstule, ko viņš rakstīja kādam paziņam (tas bija vaicājis, vai Dikenss atceroties kādu ņujorkieti). «Nepazīstu šo amerikāņu džentlmeni, un lai dievs man piedod, ka esmu uzrakstījis abus šos vārdus blakus.»

CEĻOJUMA AUGĻI

gada 29. jūnijā, kad Makrīdijs patlaban zvilnēja uz dīvāna savā namā Rīdžent-parkā, Klarensgeitā 5, kāds strauji ienāca istabā. «Tas nebija neviens cits kā mūsu mīļais Dikenss. Priekā starodams, viņš metās man ap kaklu. Lai dievs viņu svētī!»

Vecāku prombūtnes laikā bērni Makrīdija mājā nebija jutušies laimīgi, jo aktieris izturējās pret savu ģimeni visai bargi un stingri — nevis tā kā Dikenss, kas allaž draiskojās ar mazuļiem, savu mīlestību neslēpdams. Kad reiz vēlāk Makrīdijs atgriezās mājās no Amerikas, viņš sarīkoja bērniem īstu eksāmenu, lai redzētu, kā viņi mācījušies tēva ceļojuma laikā. Turpretī Dikenss, atbraucis mājās, izcēla mazuļus no gultiņām, apmīļoja un tā ņēmās ar viņiem plosīties, ka vienam aiz uztraukuma uznāca krampji. Maklīsa gleznotais četru Dikensa atvašu portrets pavadīja Čārlzu un Keitu braucienā pa Savienotajām Valstīm. Apmetoties kādā viesnīcā, viņi to tūlīt izsaiņoja, uzlika uz galda un Čārlzs ar savām mutes harmonikām nospēlēja «Ai, dzimtene mīļā». Neviens anglis, pēc vairākiem Amerikā pavadītiem mēnešiem izkāpis dzimtajā krastā, nav izjutis patiesāku prieku kā Dikenss. Grūti atrast, ar ko šo līksmi salīdzināt. Cilvēks ir tik laimīgs, ka lietus šķiet brīnišķīgs, miglām ir jauka piegarša, apmākusies diena liekas debešķīgs laiciņš un Londonas dubļi un sodrēji — tīrais paradīzes dārzs. Dikenss skaļā sajūsmā traucās no viena drauga pie otra un nepievērsa pat lāgā uzmanību vēstīm, ka viņa tētiņš atkal aizņēmies naudu no Makrīdija un brālis Frederiks salaidis dēlī Devonšīrte-rases saimniecību. Dzīvot Anglijā ar mūžīgo tukšinieku tēvu un plenderi brāli, kas pastāvīgi darīja raizes, tik un tā bija nesalīdzināmi labāk nekā vadīt dienas Savieno-bijās Valstīs ar veselu varzu bagātu un priekšzīmīgu iddinieku. Par godu Dikensa atbraukšanai draugi Griničā sarīkoja pusdienas. Cik jestri tās noritēja, var spriest pēc lakta, ka «Džordžs Krukšenks pārradās mājās manā fae-lonā ar kājām gaisā par lielu prieku uzdzīvotājiem, kas vēl pusnaktī slaistījās pa Rīdžentstrītu. Pēdējo reizi viņš tonakt redzēts sūcam džinu kopā ar kādu ūdensvedēju.»

Kādu laiku Dikenss nespēja piesēsties pie darba. Viņš augas dienas pavadīja trokšņainās rotaļās ar bērniem vai pacilātā garastāvoklī gāja ekskursijās ar Forsteru un Maklīsu. Tomēr pēc divām nedēļām viņš jau

sēdās rakstīt Amerikas iespaidus, un te viņam krietni palīdzēja Forsteram sūtītās vēstules. Augustā viņš aizbrauca uz Brod-stērsu, kur peldējās, gāja pastaigāties, nodevās sporta spēlēm un strādāja. Atbrauca viesos Longfello[90], un Dikenss aizveda viņu apskatīt Ročesteras pili. Kad abi iegāja aizžogojumā, kas apjoza drupas, sargs draudēja viņus nodot tiesai. Nelikdamies brīdinājumu ne dzirdam, viņi pamatīgi apskatīja pili pērkondimdošu lāstu pavadībā: acīmredzot likuma sargam nebija iedota dzeramnauda. Drošības pēc paņēmuši līdzi polismeni, Dikenss, Forsters, Maklīss un Longfello devās klaiņot pa Londonas graustiem, iegriezdamies «visbīstamāko elementu drausmīgajos midzeņos», kā izteicās Forsters. Maklīss nespēja mierīgi vērot šīs šausmu ainas, ieejot kādā Saderkas naktspatversmē, viņam sametās nelabi, un viņš zaudēja pret šo pasākumu jebkuru interesi.

Septembrī Dikenss uzzināja, ka Savienoto Valstu presē parādījusies viltota vēstule, kur viņa vārdā kritizēta amerikāņu viesmīlība, un nu amerikāņi savukārt nikni uzbrūkot viņam. Dikenss nolēma atstāt šo faktu bez ievērības un presē to neatspēkot. Viņš tikai aizrakstīja draugiem Amerikā, ko par to domā, un pēc tam izmeta nepatikšanas no galvas. Pēc «Amerikas piezīmju» iznākšanas viņš oktobrī kopā ar Forsteru, Maklīsu un Klārksonu Stenfīldu devās uz Kornvolu, apmeklēja Tintedželu, Svētā Miķeļa kalnu un Ļogana akmeni[2]. Forsters apsēdās uz tā, un pārējie viņu šūpoja. Lendsendā viņi vēroja saulrietu. Šo neapšaubāmi trokšņaino braucienu Dikenss aprakstīja vēstulē draugam Č. Č. Feltonam, Harvarda universitātes profesoram:

«Lai slavēta rīta zvaigzne — kas tas bija par jauku ceļojumu uz Kornvolu tūlīt pēc Longfello aizbraukšanas . . . Aizbraucām ar vilcienu uz Devonšīru, tur no kāda viesnīcnieka, kas bija dedzīgs pikvikiešu piekritējs, noīrējām ratus un ar pasta zirgiem devāmies tālāk. Reizēm braucām cauru nakti, reizēm cauru dienu, dažkārt — i dienu, i nakti. Manā ziņā bija kopējā kase, es pasūtīju visas pusdienas, maksāju ceļa nodokļus pie visām barjerām, gauži asprātīgi runājos ar pasta puišiem un noteicu kustības tempu. Ja izraisījās disputi par maršruta ģeogrāfiju, Stenfīlds (vecs jūrnieks) skatījās milzīgā kartē, kā arī ņēma palīgā kabatas kompasu un citus augsti zinātniskus aparātus. Bagāža atradās Forstera pārziņā, un Maklīss, kam nebija nekā īpaša, ko darīt, dziedāja dziesmiņas. Svētās debesis! Ja Jūs būtu redzējis mulsinoši daudzveidīgos pudeļu kakliņus, kas lūkojās ārā no ratu bagāžas nodalījumiem! Ja Jūs būtu varējis vērot pasta puišu dziļo padevību, zirgkopēju dedzīgo pielūgsmi, sulaiņu neprātīgo līksmi! Ja Jūs būtu nācis mums līdzi vecās, nomelnējušās baznīciņās, ko mēs apmeklējām, dīvainās alās drūmajā jūras krastā, ja Jūs līdz ar mums būtu nokāpis raktuvju dzīlēs un uzrāpies galvu reibinošos augstumos, kuriem blakus nez cik simtiem pēdu dziļā aizā rūcot met šļakatas neaprakstāmi zaļš

ūdens! Ja Jūs būtu redzējis kaut blāvu atspīdumu no seno krodziņu spožajām kamīnu liesmām, kuru priekšā mēs zvilnējām vakaros un vēl ilgi pēc pusnakts, vai kaut iztālēm paodis karstā punša tvaikus (ne baltā punša, dārgo Fel-ton, — tā interesantā maisījuma, kuru es Jums aizsūtīju nogaršot, bet īsti bieza, lāsmaini brūna, glāsaini maiga punša tvaikus)! To mums pasniedza katru vakaru milzīgā vēderainā porcelāna krūkā. Nekad savu mūžu neesmu tā smējies kā šai ceļojumā. Jūs būtu priecājies, to dzirdot. Es elsu vien, pūlēdamies atvilkt elpu, un man visu laiku sprāga vaļā kaklauta spraude. Stenfīlds (kas raksturā un izskatā ir ļoti līdzīgs Jums, tikai piecpadsmit gadus vecāks) tā rēca smieklos, ka mēs baidījāmies, vāj viņu neķers trieka, un tāpēc bieži vien bijām spiesti blie: tēt viņam muguru ar ceļasomām, lai viņš atgūtos. Nē, pavisam nopietni, tāds ceļojums vēl nekad nav pieredzēts. Un abi mākslinieki — tie pašās romantiskākās pieturās zīmēja tik interesantas skices! Varētu zvērēt, ka mūs pavadīja gan Skaistuma, gan Jautrības dievi.»

Atgriezies mājās, viņš uzzināja, ka «Amerikas piezīmju» pārdošana rit ļoti veiksmīgi. Mūsdienās tām neļauj nogrimt aizmirstībā vienīgi Dikensa vārds. Būtu tās rakstījis kāds cits, tās nebūtu pārdzīvojušas savu laikmetu. «Cildināt es tās nevaru, bet pelt negribu,» Makolijs rakstīja «Edinburgas apskata» redaktoram, atteikdamies grāmatu kritizēt aiz tā iemesla, ka esot ar Dikensu labi pazīstams un uzskatot viņu «par labu un patiesi talantīgu cilvēku». Emersonam darbs likās paviršs, nekompetents, «īsta karikatūra». Daudziem amerikāņiem grāmata nepatika, iespējams, tāpēc, ka autora nostāja mazliet atgādināja civilizēta cilvēka uzvedību barbaru vidū. Draudzīgais tonis darbu padarīja vēl aizvainojošāku. Starp citu, nepagāja ne gads, kad Dikenss sāka rakstīt romānu, kurā sniedza tādu Savienoto Valstu dzīves ainu, ko pat visiecietīgākie amerikāņu kritiķi nespēja nosaukt par draudzīgu. Nicīgais smīns, ar kuru saņēma viņa ceļojuma aprakstus, pārvērtās par niknu rēkoņu.

«Cilvēki bieži bijuši piekalti pie briesmīgām sienām un citiem dīvainiem moku rīkiem,» Dikenss rakstīja kādam draugam, «bet maz ir tādu, kas pazinuši tās drausmīgās ciešanas un rūgtumu, kurš jāizbauda spalvas brālības locekļiem.» Sākumâ «Mārtiņš Čezlvits» sagādāja viņam bezgalīgas grūtības. Daudzas dienas viņš pavadīja, ieslēdzies savā kabinetā, un tomēr neuzrakstīja ne vārda, bet, kad iznāca ārā, bija «tik drausmīgi nīgrs un nešpetns, ka paši drosmīgākie, mani ieraudzījuši, ņem kājas pār pleciem . . . Mani izdevēji allaž ierodas pa diviem kopā, jo vienam miera traucētājam taču es varētu uzbrukt un laupīt šim uzmācīgajam radījumam dzīvību.» Viņš noraidīja visus ielūgumus. «Ikviena jauna diena vieš manī tikai arvien stingrāku, taču visai nepatīkamu pārliecību, ka no manas grūtsirdīgās vientulības tiešā ceļā izaugs kaut kas komisks (vismaz tā tas būs domāts).» Pirmā sērija

iznāca 1843. gada janvārī, bet pēdējā — 1844. gada jūlijā. Ja nerunā par misis Gempu, tēlu, kas noskatīts mis Kūtsas mājā, kur Dikenss bija saticis kādu vecmāti, tad vislielāko interesi grāmatas lasītājos izraisa Amerikas dzīves ainas, kas satur visspilgtākās satīriskās lappuses, kādas jebkad rakstītas angļu valodā. Amerikāņi tās, protams, uzskatīja par viszemiskāko apmelojumu, kāds jebkad sacerēts vienalga kādā valodā. Dikenss pavēstīja: «Šo tautu galīgi nav iespējams kariķēt. Lāgiem, izlasījis savu sacerējumu, es izmisumā nolieku spalvu, jo redzu, ka tā nespēj tikt līdzi manām atmiņām.» Taču Džordža Vašingtona tautieši «Mārtiņā Čezlvitā» likti apsmieklā kā snobi, vējagrābšļi, lišķi, meļi, garlaicīgi pļāpas, blēži, lielībnieki, kaušļi, nekauņas, mežoņi, nelieši, slepkavas un muļķi, viņi apvainoti rupjībā, zemiskumā, skaudībā, krāpšanā, alkatībā, nevarībā, tumsonībā, dižmanībā, netikumībā, sabiedriskās zvērībās un politiskās nelietībās. Tāpēc nebija daudz amerikāņu, kas grāmatu būtu apveltījuši ar laipniem skatieniem, un kuģus, kuri veda jaunāko numuru, vis nesveica jūsmīgi ļaužu bari. Nevienam neinteresēja, kas pēdējā laikā noticis ar misteru Džefersonu Briku vai misis Homini. Visvairāk jaunās pasaules iemītniekus aizskāra tieši tas, kas bija tīra patiesība, tikai izteikta kodīgā formā.

«Viņi tik kaislīgi mīl Brīvību, ka atļaujas apieties ar to visai brīvi.»

«Tā vien rādās, ka visas viņu rūpes, cerības, prieki, siltās jūtas, tikumi un draudzības saites pārkausētas dolāros.»

Par verdzību bija sacīts šādi: «Tā nu zvaigznes samirkšķinās ar asiņainajām svītrām un Brīvība uzrauj uz acīm galvsegu, visnelietīgāko apspiešanu atzīdama par savu māsu.»

Par republiku kopumā Dikenss teica, ka tā ir «izkropļota un izķēmota, noklāta ar brūcēm un augoņiem, nepatīkama acij un vienaldzīga sirdij, un tās labākie draugi riebumā novēršas no šīs pretīgās būtnes».

Taču varbūt ir vērts doties uz Ameriku, lai atgrieztos ar atziņu, ka «viltība nav mazāk vientiesīga kā nevainība, un visur tur, kur ticības pamatā vajadzēja likt kvēlu paļaušanos uz blēdībām un zemiskumu, misters Džonass bija vislētticīgākais cilvēks».

Šķiet, ka tolaik Savienotās Valstis bija līdzīgas modernai totalitārai zemei. Kad Marks Taplejs atļaujas izteikt mazu, draudzīgu kritiku par vietējiem apstākļiem, misters Hanibals Čolops viņu brīdina:

«— Jūs ir pārāk gudrs, lai knaši vie neatstieptu pēdas. Jūs pataisīs cauru kā sietu.

— Kāpēc? — Marks vaicāja.

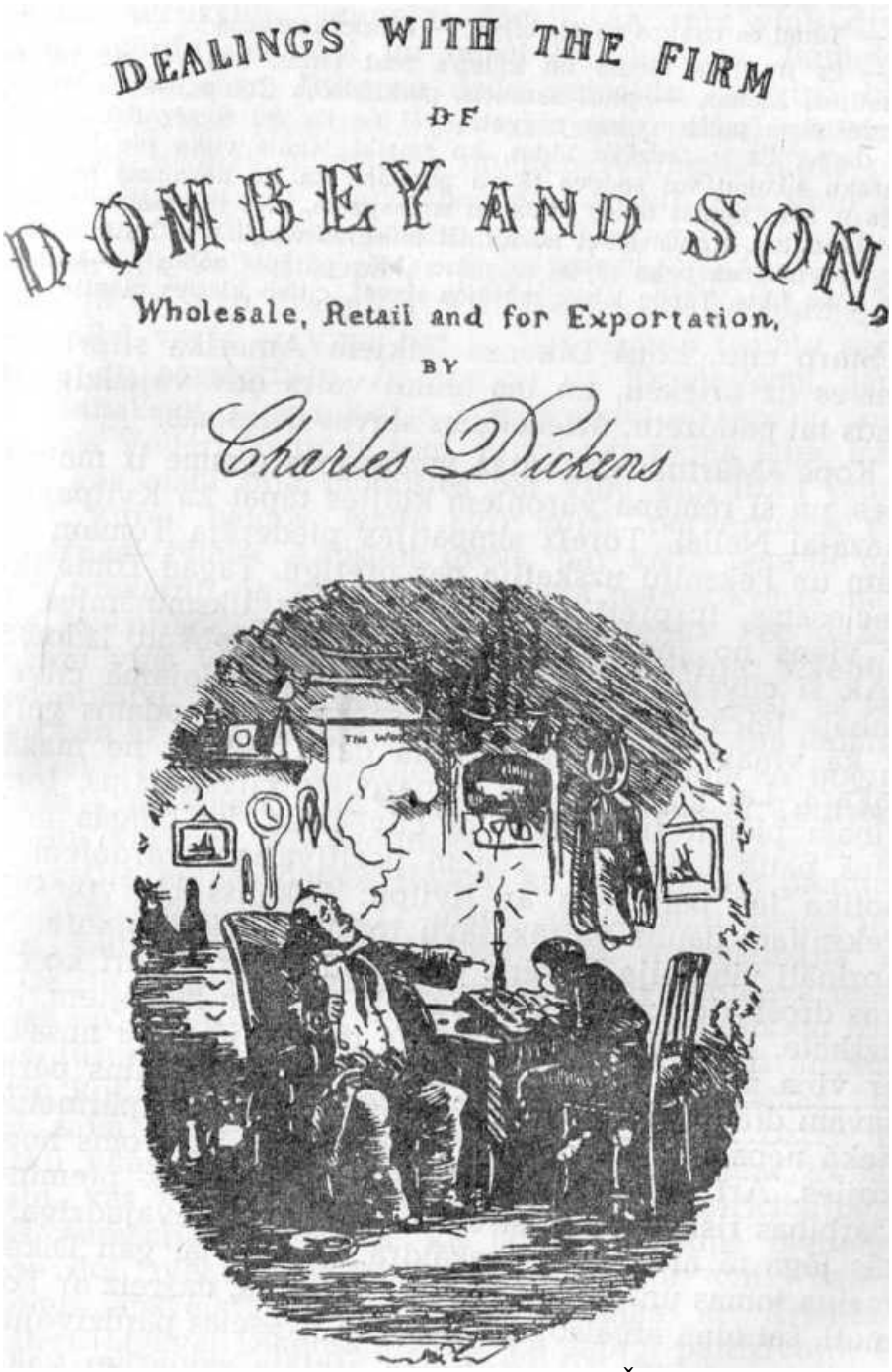

— Mūsējie jāslavē, ser, — draudīgi atcirta Čolops. — Jūs te nav nekādā despotu zemē. Mēs ir paraugs visai pasaulei, un es jums teic, ka mūsējie jāslavē, un viss.

— Tātad es izsakos pārāk brīvi? — Marks iesaucās.

— Es ir vilc's tādam un knieb’s nost tādus, kas vēl ne tik nav

vārstījuši žaunas, — pieri saraucis, paskaidroja Čolops. — Es ir ticies ar dūšīgiem puišiem, kas negvelza vēl ne tik un tomēr dabūja šļūkt pa diegu. Es ir redzēj'js. tādus, ko smalki ļaudis vilka pie kāķa par mazāku sīkumu vai sadeva tā pa purslām, ka tie nekauņas nosprāga. Mēs ir šitās apaļās lodes prāts un sirdsapziņa, mēs ir pasaul's krējums un tikumības kronis. Abet nokaitināt mūsējos viegli. Vai nu mūs slavē, vai mēs slienas pakaļkājās un mērc. Mēs parādīs zobus un kodīs — tas ir kā likts. Tāpēc labāk mūsējos slavēt, citādi klāsies plāni!»

Starp citu, kopš Dikensa laikiem Amerika stipri izrāvusies uz priekšu, un tās tautai vairs nav vajadzīgs, lai kāds tai palīdzētu, dziedādams slavas dziesmas.

Kopš «Mārtiņa Čezlvita» iznākšanas gaume ir mainījusies, un šī romāna varoņiem klājies tāpat kā Kvilpam un mazajai Nellai. Toreiz simpātijas piederēja Tomam Pin-čam un Peksnifu uzskatīja par pretīgu. Tagad Toms šķiet neciešams, turpretī par Peksnifu mēs tīksmināmies, tas ir viens no jocīgākajiem tēliem, kas jebkad izdomāti. «Ak šī cilvēku daba, cilvēku daba! Nožēlojamā cilvēku daba!» teica misters Peksnifs, sagrauzts šūpodams galvu, it kā viņam pašam ar cilvēka dabu nebūtu ne mazākā sakara. Lai gan Peksnifs ir parodēts cilvēka tips, tomēr viņam piemīt tik daudz kā cilvēciska, ka beigās mums viņš patīk labāk par visiem pozitīvajiem varoņiem. Te notika tas pats, kas ar Kvilpu: Dikenss bija piešķīris Peksnifam daudz vairāk savu īpašību, nekā apjauta. Neapzināti viņš bija ietvēris «Mārtiņā Čezlvitā» arī ko citu, kas droši vien mulsināja daudzus no tiem lasītājiem, kuri uzskata, ka rakstnieka darbs ne mazākajā mērā nesaistās ar viņa personību. Piecdesmitajā nodaļā Mārtiņš pārmet savam draugam Tomam nodevību, kaut arī šo pārmetumu nekā nepamato un nebilst ne vārda, ko īsti Toms nogrēkojies. Arī vēlāk «nodarījums» vairs netiek pieminēts. Darbības risinājumam šī epizode ir gluži nevajadzīga, un tās jēga tā arī paliek neskaidra. Tomēr, lai gan Dikenss maina lomas un dažreiz runā ar Mārtiņa, dažreiz ar Toma muti, šai ainā atbalsojas viņa paša dvēseles pārdzīvojumi.

1844. gada 26. februārī viņš atklāja saviesīgu vakaru Liverpūles mehāniķu skolā. Iepazīstinādams klātesošos ar kādu pianisti, viņš sacīja, ka izrunājot tās vārdu ar ļpašu mulsu un maigumu: viņu saucot mis Vellere[91]. Smieklu • alts, kas uzbrāzmoja, gan samulsināja mis Velleri, taču Dikenss iečukstēja jaunajai dāmai, ka reiz viņa droši vien uzvārdu mainīšot un būšot ļoti laimīga. Jaunavas izskats atstāja uz Dikensu dziļu iespaidu, jo viņa bija līdzīga Mērijai Hogārtei, un rakstnieku atkal pārņēma ilgas pēc ideālas mīlestības un nepārvaramas alkas pēc garīgas tuvības un draudzības ar sievieti, kas viņu saprastu un dzīvotu tikai viņam vien. Nākamajā dienā viņš uzlūdza mis Velleri kopā ar viņas tēvu uz lenču un iepazīstināja ar savu draugu T. Dž. Tompsonu, cerēdams, ka nākamībā varēs ar viņu par šo interesanto

tematu sarunāties un sarakstīties. Aizbraucis uz Birmingemu vadīt otru sanāksmi, viņš rakstīja Tompsonam: «Nespēju runāt par mis Velleri jokpilnā tonī, jo viņa ir pārāk laba. Interese, kas manī bija modusies par viņu (apgarotu jaunu būtni, kurai, baidos, lemts agri mirt), pārvērtusies par nopietnām jūtām. Augstais dievs, par kādu neprāti gan mani uzskatītu, ja kāds uzminētu, ka manās krūtīs mājo tāds nedzirdēts maigums pret šo meiteni!» Pēc dažām dienām viņš vēstulē māsai Fannijai apgalvoja: «Nebūtu man atmiņu par mis Velleri (tās gan ir mokošas), es laikam gan ar lielu patiku pakārtos, lai nebūtu vairs jādzīvo šai trakajā, aplamajā, mulsinošajā, apnicīgajā un nogurdinošajā pasaulē.» Viņš afcsūtīja mis Vellerei Tenisona dzejoļu krājumu, ko dzejnieks viņam bija uzdāvājis, un aizrakstīja jaunās dāmas tēvam, ka viņa meitai piemītot brīnišķīgas gara spējas. 11. martā, divpadsmit dienas pēc tam, kad Dikenss mis Velleri bija iepazīstinājis ar T. Dž. Tompsonu, viņš uzzināja, ka draugs jaunavā iemīlējies un grib to precēt. «Zvēru, ka šorīt, atplēsis un izlasījis Jūsus vēstuli, es manīju, ka asinis no sejas aizplūst nezin kur,» Dikenss rakstīja. «Pat lūpas kļuva bālas. Nekad savā mūžā neesmu juties tik satriekts. Dzīve uz mirkli likās apstājamies, jo vienā acu uzmetienā es nopratu, kas vēstulē rakstīts.» Atguvies no satricinājuma, viņš pamācīja Tompsonu, kā lai tas pierunā meitenes tēvu dot piekrišanu laulībām. 29. martā viņš varēja draugu apsveikt: Tompsons saderinājās ar Kristiānu Velleri. Līgavai Dikenss atzinās, ka sāpīgi pārdzīvojot šo notikumu un, ja nebūtu precējies, «ar lielāko prieku un patikšanu» pāršķeltu drauga krūtis ar «labi asu zobenu». Iedvesmojis Dikensu radīt jau minēto dīvaino epizodi «Mārtiņā Cezlvitā», Tompsons apprecēja Kristiānu, un šajā laulībā dzima divas meitas: viena — lēdija Batlere kļuva par gleznotāju, otra — misis Elise Meinela par aprakstu autori. Kaut kas no jūtām, ko Dikensā modināja šī bezcerīgā aizraušanās, ieskanējās Ogastesa Modla vārdos netālu no romāna beigām.

«— Brīnos, — Toms teica, — ka šajās ļaužu pilnajās ielās kājāmgājēji biežāk nepakļūst zem riteņiem.

— Tas nav važoņu spēkos, — drūmi palūkojies viņā, norūca misters Modls.

— Jūs domājat, ka . .. — Toms iesāka.

— Ka ir daži cilvēki, — dobji iesmiedamies, Modls viņu pārtrauca, — kurus neizdodas sabraukt. Viņi ir itin kā apburti. Ogļu vāģi atlec no viņiem atpakaļ, un pat kebi nespēj viņiem neko nodarīt. Jā, jā! — Ogastess novilka, ievērodams Toma izbrīnu. — Ir tādi cilvēki. Kāds mans draugs arī ir no tādiem.»

Literatūras vēsture nepazīst otru tādu darbu, kurš veselā kontinentā būtu izraisījis tik traku niknumu kā to, kas brāzās pāri Savienotajām Valstīm, kad tur saņēma sērijas par Mārtiņa

piedzīvojumiem Amerikā. Kā izteicās Kārlails, «Jenkijs Dūdls sāka šņākt kā milzu pudele ar sodas ūdeni». Dikenss sacīja, ka «Mārtiņa dēļ ļaudis aiz lielā dīķa zaudējuši pēdējās prāta paliekas». Viņš saņēma simtiem apvainojošu vēstuļu un laikrakstu izgriezumu, kur tika lamāts līdzīgā stilā. Dikenss tās neatplēstas sūtīja atpakaļ uz pastu. Draudu un lāstu straume kļuva tik apjomīga, ka 1843. gada rudenī, kad Makrīdijs devās pāri okeānam, Dikenss nebrauca viņu uz Liverpūli pavadīt, lai kāds neuzostu, ka viņi ir draugi, un aktierim nevajadzētu no tā ciest. «Lai ko Jūs par mani lasītu un dzirdētu,» Dikenss rakstīja Makrīdijam, «lai ko par mani sacītu tieši Jums vai kādam citam Jūsu klātbūtnē, nekad nerunājiet pretī, nekad neapvainojieties, nekad nesauciet mani par savu draugu un nekā mani neaizstāviet. Es ne vien atbrīvoju Jūs no šī pienākuma, bet pat sirsnīgi lūdzu: ja kāds sāk runāt par tiem, kas Jums ir tuvi un dārgi, uzskatiet par vajadzīgu ciest klusu. Man pietiek, ka savā prombūtnes laikā Jūs paturat mani sirdī; man nav ne mazākās vēlēšanās, lai mans vārds būtu uz Jūsu lūpām... Tālāk: nerakstiet man pa pastu, bet ielieciet man domāto vēstuli kādā citā un nosūtiet tādā ceļā. Un pieraugiet — neizrunājieties nedz draudzības, nedz kādu

citu iemeslu dēļ.» Makrīdijs, kas bija domājis, ka Dikenss izturējies pret amerikāņiem pārāk bargi, pārliecinājās, ka ir alojies. «Melnas maizes garoza Anglijā ir labāka par pilniem galdiem te,» viņš 1848. gadā rakstīja no Bos-lonas. «Labāk lai es Anglijā nomirstu ceļmalas grāvī nekā Ņujorkā Piektajā avēnijā.»

Angļi izsmieklu neizjuta tik sāpīgi kā amerikāņi, un Peksnifs — nacionālo vājību iemiesojums — viņus uzjautrināja. Taču, ja spriež pēc tā, kā grāmatu pirka, šis tēls viņiem tomēr nelikās pietiekami komisks. Pirmos laidienus izpirka apmēram divdesmit tūkstoš eksemplāros, turpretī «Pikviku» un «Niklbiju» pārdeva ik mēnesi četrdesmit piecdesmit tūkstoš eksemplāros, un, iznākot «Bār-nebijam Radžam» un «Senlietu pārdotavai», ik nedēļu tautā aizgāja sešdesmit līdz septiņdesmit tūkstoši. Dikenss jutās sāpīgi aizvainots: viņš zināja, ka «Mārtiņš» ir krietni vērtīgāks par agrākajiem darbiem. Kad piedevām Čepinens un Hols kaisīja viņa brūcē sāli, pieprasīdami, lai tiktu ievērots kāds līguma punkts, kurš paredzēja, ka autoram jāsamaksā zaudējumi, ja par grāmatu ieņemtā summa nesedz honorāru, Dikensa apbēdinājums pārvērtās par niknu sašutumu. «Mani tā kaitina, tā aizskar vissāpīgākajās vietās,» viņš rakstīja Forsteram, «ka man sirdi dedzina liesma, kas nebūt neceļas augšup no jaunrades ugunskura.» Viņš gribēja uz karstām pēdām mainīt izdevējus, lūdza Forsteru sākt sarunas ar Bredberiju un īvensu, paziņoja, ka samaksās Čepmenam un Ffolam visu, ko ir tiem parādā, un nozvērējās, tikko tas būs izdarīts, atklāti pateikt, ko par viņiem domā.

Stāvokli sarežģīja nākamā izdevuma — «Ziemsvētku dziesmas» bēdīgais finansiālais rezultāts. Šo mazo stāstiņu Dikenss sarakstīja

1843. gada rudenī, joprojām mocīdamies ar «Čezlvitu». Stāsts viņu pilnīgi paņēma savā varā. Rakstīdams viņš raudāja, smējās, atkal raudāja un, aizrāvies ar tematu, naktī nostaigāja «piecpadsmit, divdesmit jūdzes pa Londonas tumšajām ielām, kad visi prātīgi cilvēki jau gulēja saldā miegā». Lai iegrožotu Cepmena un Hola rijību, viņš nolēma izdot stāstu pēc komisijas principa, tas ir, visus ražošanas izdevumus vajadzēja segt viņam pašam, bet izdevējiem bija paredzēts saņemt komisijas naudu no peļņas, ko ienesīs grāmatas pārdošana. Tomēr aprēķini lāgā neattaisnojās. Stāstam bija lieli panākumi, taču tas ienesa nevis autora cerētos tūkstoš zelta sovrinus, bet tikai tūkstoš glaimojošas atsauksmes no visdažādākajiem lasītājiem. Dikenss, dabiski, uzskatīja, ka izdevēji «tīšām uzpūtuši izdevumus, lai iebaidītu mani un piespiestu atgriezties pie agrākajiem noteikumiem». Ticamāk gan, ka mazās grāmatiņas cena nebija pietiekama, lai segtu izdevumus par grezno apdari. Šā vai tā, redzēdams rēķinus, Dikenss tā satraucās, ka sacīja: «Stāvoklis ir ne tikai grūts, tas ir galīgi draņķīgs. Savu mūžu neesmu piedzīvojis tik negaidītu un dziļu vilšanos!» Viņš jau iztēlojās, ka ir iedzīts galīgā postā, un nolēma izīrēt māju un aizbraukt ar visu ģimeni uz ārzemēm, kur dzīve būtu lētāka. Tomēr pirms tam vajadzēja saraut saistības ar Čepmenu un Holu. Forsters bija šo izdevēju literārais konsultants, tāpēc visu nepieciešamo veica Dikensa jaunības draugs Tomass Mitons. Bredberijs un īvenss, kas bija spiestuves īpašnieki, sākumā mazliet baiļojās kļūt par izdevējiem. Tomēr izredzes vēlāk izsist no Čārlza Dikensa krietnu peļņu nomierināja viņiem nervus, un viņi riskēja. Par divtūkstoš astoņsimt mārciņām Dikenss apņēmās nākamajos astoņos gados atdot viņiem ceturto daļu peļņas no visa, ko rakstīs. Rakstīšanas laiks, kā arī darba forma palika pilnīgi viņa ziņā. Visi rēķini ar Čepmenu un Holu tika nokārtoti un darījumu saites sarautas, kaut gan vēl pirms septiņiem gadiem Dikenss bija apliecinājis: «Patlaban es veltu visas pūles, lai nostiprinātu mūsu ļoti patīkamās un draudzīgās attieksmes.»

Tie, kas bargi nosodījuši Dikensa izturēšanos pret izdevējiem, sirgst ar iztēles trūkumu. Bez sava temperamenta, kas izraisīja šos jūtu izvirdumus, viņš nebūtu bijis tas rakstnieks, ko mēs pazīstam. Tās pašas īpašības, kas radīja viņa neparastos darbus, neļāva viņam palikt mierīgam, ja viņš saprata, ka pret viņu izturas netaisni. Viņš bija ātri uzbudināms cilvēks, kura oma varēja mainīties vienā mirklī, te viņš bija mīksts kā vasks, te — ciets kā akmens. Ar to arī izskaidrojams, ka viņš spēja strādāt tik intensīvi un radīt visdažādākos darbus. Rakstīdams romānus, viņš bija nevis viens un tas pats cilvēks, bet jutās kā veseli divdesmit vai arī viņā izpaudās viena cilvēka divdesmit īpašības, kas šķietami nav saistītas; reālajā dzīvē tāpat viņš bija pakļauts tikpat daudzām metamorfozēm. Līdz sirds dziļumiem aizkustinājis sirdis lasītājiem un pats sev ar Krečitu ģimenes nabadzību

«Ziemsvētku dziesmā» un noskaitījis aizgrābjošu spredi̧ki par to, kāds

I.mnums ir naudas kārība, viņš pats šķīla zibeņus tāpēc, ka stāsts neienesa tik, cik viņš bija cerējis. Čepmenam un Holam bija likumīgas tiesības piespiest autoru ievērot līguma punktu, kas stājās spēkā, kad pirmos «Cezlvita» numurus ļaudis lāgā nepirka un nebija arī pazīmju, ka stāvoklis uzlabosies. Taču Čepmena un Hola rīcība nebija nedz gudra, nedz augstsirdīga. Gudra tā nebija tāpēc, ka viņi neparedzēja, kā tā iedarbosies uz cilvēku, kurš strādāja, cik jaudas, ziedodams darbam visus gara spēkus. Augstsirdīga tā nebija tāpēc, ka no Dikensa iepriekšējiem darbiem viņi bija iedzīvojušies bagātībā. Ja ņem vērā, ka Dikensam vajadzēja uzturēt milzīgu ģimeni — tēvu, māti, brāļus, sievu un bērnus, ka viņam bieži vien — gribi vai negribi — vajadzēja uzņemt viesus, ka viņš apzinājās savus briestošos spēkus un redzēja, ka viņa darbi izdevējiem ienes daudz vairāk nekā viņam pašam, tad jāsecina, ka viņam vajadzētu būt svētajam, lai viņš līdzīgi Bobam Krečitam samierinātos ar rīcību, ko atļāvās šie abi Skrūdži. Dikenss nebija svētais, un viņu drīkst nosodīt vienīgi svētais, kas turklāt ir galīgi nokalpināts ģēnijs. Čepmens un Hols bija pelnījuši, lai Dikenss viņus pamet, un Dikenss to arī darīja.

Turklāt viņš mēģināja uzlabot ne vien savu, bet arī citu rakstnieku stāvokli. Tomasam Hudam viņš paskaidroja: «Līguma noteikumi, ko Jūs esat parakstījis, ir bezgala apkaunojoši — apkaunojoši misteram Kolbērnam (izdevējam). Nav šaubu, ka viņš, izmantodams Jūsu pašreizējās naudas grūtības, rīkojies kā augļotājs, vekseļu mākleris, kā bodnieks, kas vecas drēbes grib iesmērēt par jaunām, kā ķīlu ņēmējs sestdienas vakarā.»

Dažs labs cerēja, ka varēs uz Dikensa devības rēķina iedzīvoties, jo vairākiem viņa varoņiem piemīt naivi augstsirdīgs raksturs, taču šai ziņā cerētāji dabūja dziļi vilties. Viņi piemirsa, ka vislielākās tiesības sludināt žēlsirdību ir cilvēkam, kas par savu maizes kumosu spiests cīnīties pret izspiedējiem un šeilokiem. Kāds nedēļas laikraksts, kam bija vēl lielāka dūša par teātra pirātiem, iespieda «saīsinātu» «Ziemsvētku dziesmas» variantu. Dikenss panāca, ka tiesa aizliedza izdevumu pārdot, un piepi asij a tūkstoš mārciņu sāpju naudu. Tad pie viņa ieradās lirmas pārstāvis, kas apelēja pie viņa cēlākajām jūtām, norādīdams, ka tādas paustas stāstā un tās mudinot domāt, ka ... utt., utt. Dikenss atteica: iepriekš minētās jūtas nebūt nenozīmējot, ka autoram vajadzētu ļaut, lai viņu aplaupa no visām pusēm. Šīs jūtas esot pārprastas, un viņš cerot to pierādīt. Izdevēji uz karstām pēdām pasludināja bankrotu, un Dikenss bija spiests samaksāt ap septiņsimt mārciņu tiesas izdevumu. Tā viņam bija laba mācība, ka labāk ļaut, lai tevi apzog blēži, nekā aptīra likums.

Rakstīdams «Mārtiņu Čezlvitu», Dikenss ar parasto dedzību izbaudīja arī priekus. Brodstērsā viņš devās jūdzes divdesmit garās

pastaigās, reti kad palēninādams soli. Londonā viņš dažreiz jaukās dienās kopā ar Forsteru un Maklīsu aizklīda līdz Hempstedai un ēda pusdienas «Džeka Stro pilī». Lāgiem viņš apmeklēja arī lielus saviesīgus vakarus, taču tie viņam neko nepatika. Kādā no šiem vakariem 1843. gada maijā viņus redzēja Tekerijs. «Vai es Jums rakstīju par misis Prokteras grandiozo balli un cik lieliski izskatījās misis Dikensa sārtā atlasa tērpā un misters Dikenss ar kuplām matu cirtām un oranžā vestē?» Pārējie viesi būtu jutušies diezgan pārsteigti, ja dzirdētu, ko par viņiem domā cirtainais džentlmenis oranžajā vestē. «Varu apzvērēt, ka ikreiz, kad nokļūstu tā dēvētajā «augstākajā sabiedrībā», mani pārņem bezgalīgs nogurums un es jūtu, ka šo sabiedrību nīstu, nicinu un noraidu. Cik tā ir neiedomājami uzpūtīga! Tā nezina nenieka par to, kas notiek aiz durvīm! Jo ilgāk es tajā noskatos, jo dziļāka kļūst mana pārliecība, ka nav tālu laiks, kad šī sabiedrība, nespēdama pati atbrīvoties no saviem trūkumiem, būs spiesta pakļauties tādiem cilvēkiem, kas to noslaucīs no zemes virsas, tā atbrīvodami no visiem trūkumiem.» «Augstākās sabiedrības» dzīves ainas, kas parādās viņa grāmatās, nav gleznojusi labvēļa ota.

Reizēm viņš apmeklēja sarīkojumus, ko organizēja tā saukto labdarīgo mērķu vārdā. Tajos cilvēki, pārēdušies gardumus, žagodamies spriedelē par labsirdību. Viņš tādos vakaros nekādu sajūsmu nejuta. «Ak dievs, ja Jūs kopā ar mani būtu pagājušā pirmdienā sēdējis pusdienās, ko rīkoja par labu kādai nespējnieku patversmei! Tur bija tādi vīri — Jūsu Sitijas aristokrāti, — kas teica tādas runas un pauda tādas jūtas, ka ikviens kaut cik domājošs atkritumu vācējs sarktu kaunā, ja viņam tamlīdzīgas domas ienāktu prātā. Nolaizīti, nosiekalojušies, resniem vēderiem, pārēdušies, sarkani (bail, vai viņus neķers trieka), pūš un elš — lopi kas lopi! Pirmo reizi mūžā redzēju tik spilgtu ilustrāciju naudas kules varai. Nekad vēl neesmu ne dzirdējis, ne redzējis kaut ko tik itbaidošu un pazemojošu.» Parasti viņš bija pārāk aizņemts, lai piedalītos tādās sanāksmēs, un, iegrimušu <larbā, viņu neviens nespēja aizvilināt uz banketiem. «Lai es ietu, vajadzētu notikt kaut kam ārkārtējam — piemē-lam, pēkšņi atklāties, ka Ķīnā dzīvo mans dvīņubrālis, ! as tikai uz vienu dienu ieradīsies Anglijā. Taču tādi nolikumi atgadās reti.» Gatavodams kārtējo grāmatas laidienu, viņš ne tikvien liedza sev tikšanos ar draugiem, bet prasīja arī, lai mājā valdītu klusums un neviens viņu netraucētu. Reiz viņš gandrīz aizmuka no Brodstērsas, jo blakus kotedžā kāds spēlēja klavieres un «katra skaņa nozīmēja nebeidzamas mocības».

Taču bija kāda izprieca, kurai viņš nodevās tik līksmi, ka šis prieks un labsajūta pārsviedās uz citiem un viņi gribot negribot aizrāvās līdzi. Džeina Kārlaila stāsta par kādām trokšņainām viesībām, kuru iedvesmotājs un galvenais jautrības izraisītājs bijis Dikenss. Viņš

nopircis pilnu komplektu burvju mākslinieka amata piederumu un labu laiku vakaros ieslēdzies savā istabā un trenējies, lai iemācītos, kā likt pulkstenim vienā vietā izgaist un otrā parādīties, pārburt naudu no vienas kabatas otrā, sadedzināt mutautiņus un tad ar maģiska zižļa pieskārienu radīt tos no jauna, pārvērst kliju kasti par dzīvu jūras cūciņu, kungu cilindrā iebērt miltus, iesist olas un pievienot citas sastāvdaļas, uzkarsēt masu uz liesmām, izņemt ārā kūpošu plūmju pudiņu un tad atdot galvassegu neskartu atpakaļ īpašniekam. Iepraties noslēpumainajos trikos, viņš demonstrēja tos citiem. 1843. gada

21. decembrī Klarensterasē svinēja Makrīdija meitas ’Ņinas dzimšanas dienu. Makrīdijs pats atradās Amerikā, un tā bija laime, jo citādi svinības tik jautri vis nenoritētu. Parasti, kā Dikenss stāsta, Makrīdija bērni drīkstējuši ierasties vienīgi, «kad pasniedza saldo ēdienu. Tad viņiem ļāva apēst kādu cepumu un izdzert glāzi ūdens. Esmu pārliecināts, ka šo brīnišķi spirdzinošo malku viņi allaž dzēra, niknumā zobus griežot, novēlēdami, lai visi pieaugušie āmrijas pārēdas un pārsprāgst.» Tāpēc ļoti iespējams, ka pat dzimšanas dienas svinības tēva klātbūtnē būtu noritējušas sērīgā klostera atmosfērā. Bet, tā kā aktiera nebija, varēja iet vaļā rotaļas. Džeina Kārlaila

veselu nedēļu bija mocījusies ar bezmiegu un jutās kā salauzta. Izbraucot no mājas, vīrs viņu bija jauki mierinājis, teikdams: «Nez vai tev nav dzeltenā slimība? Pirmo reizi redzu tevi tādā izskatā: seja — zaļa, acis — asinīm pieplūdušas!» Taču vēlāk viņa atzinās, ka nevienas zāles nebūtu tā līdzējušas kā «šīs viesības, uz kurām es devos, drebēdama svētās šausmās! Tās bija visbrīnišķīgākās viesības, kādas es Londonā esmu apmeklējusi.» Forsters palīdzēja Dikensam burvju trikos. «Viņi tā centās, ka sviedri lija aumaļām. Likās, ka no lielajām pūlēm viņiem griežas galva!» Viņa stāsta, ka Dikenss bijis vislabākais burvju mākslinieks, kādu viņa jebkad redzējusi. Viņa triki bijuši tik lieliski, ka viņš būtu varējis pelnīt maizi, rādīdams tos publikai.

Pēc tam sākās dejas. «Dikenss, ceļos krizdams, lūdza mani dejot ar viņu valsi! Es uzskatīju, ka esmu jau pietiekami nopūlējusies, gvelzdama kopā ar viņu, Forsteru, Tekeriju un Maklīsu vislielākās muļķības, — kāpēc vēl mēģināt darīt to, kas nav iespējams. Tomēr pēc vakariņām, kad visi draiskojās kā negudri — rāva sprāgstošās konfektes, dzēra šampanieti un teica runas, kāds ierosināja kopīgu kontrdeju — un Forsters sagrāba mani ap vidu, ierāva pašā mutulī un piespieda dejot, jo tanī virpulī vajadzēja vai nu kustēties uz priekšu, vai ļaut, lai tevi samaļ miltos. Reiz es iebļāvos: «Dieva dēļ, laidiet mani vaļā! Jūs tak sašķaidīsit manu galvu pret durvju stenderi!» Uz to viņš atbildēja (droši vien Jūs varat iedomāties, kādā tonī): «Galvu! Kas te domā par galvām? Lai ripo!»

Patiesību sakot, viss jau drusku sāka atgādināt sabī-niešu nolaupīšanu, kad pēkšņi kāda no dāmām paskatījās pulkstenī un

iesaucās: «Divpadsmit!» To dzirdēdami, visi pa galvu pa kaklu metās uz garderobi — un gan tur, gan hallē līdz pat pēdējam mirklim brāzmoja jautrība. Dikenss ar sievu aizrāva sev līdzi Tekeriju un Forsteru, «lai pa godam pabeigtu svinības». Varu iedomāties, kas tās būs par karaliskām svinībām — nez vai noslēgumā kāds neviešošies policijas iecirknī.»

Džeina pabeidza vēstuli, izteikdama pārliecību, ka visjautrākā sabiedrība esot bezkauņas, «tas ir, tie, kuriem piemīt pietiekami daudz bezkaunības, lai pasūtītu ganos ceremonijas un visas tamlīdzīgas ākstības». Viņa pati pēc trokšņainās līksmības gulējusi «kā nosista». Acīmredzot liesi tādas zāles viņai bijušas vajadzīgas un nebūtu slikti, ja «doktors Dikenss» viņai tās dotu biežāk. «Doktors» atkārtoti uzstājās burvju mākslinieka lomā pie Forstera Vecgada vakarā un pēc tam 6. janvārī Devonšīrterasē, kur vesels bars bērnu un pieaugušo pulcējās nosvinēt Dikensa dēla Čārlija dzimšanas dienu un kur viņi ar Förstern uzstājās «dēmoniskā ietērpā».

Drīz pēc tam viņš apmeklēja Liverpūli, kur teica runu mehāniķu skolā, un Birmingemu, kur uzstājās politehnikumā, šai reizē pie pusdienu galda spēcinādamies ar pinti šampanieša un pinti šerija, lai drošāk būtu runāt. Dikenss allaž bija gatavs uzstāties mācību iestādēs, un ļaužu bari, kas pulcējās, lai dzirdētu slaveno romānu autoru, ar prieku pārliecinājās, ka liels rakstnieks var būt arī lielisks runātājs. Viņš ļoti labprāt darīja to, no kā vairums rakstnieku baidās kā no rūgtas nāves, un laika posmā, ko mēs pašreiz apskatām, organizēja banketus, aizņēmās naudu, lai samaksātu tēva parādus, sacerēja dzejoli, ko ierakstīt lēdijas Blesingtones albumā, apmeklēja cietumus, vāca no daudziem ziedojumus, lai palīdzētu kāda trūkumā nonākuša aktiera septiņiem bērniem, deva padomus citiem autoriem, uzrakstīja ievadu kāda strādnieka grāmatai, aktīvi darbojās līdzi, dibinot skolu ļoti nabadzīgu ļaužu bērniem, un cītīgi sarakstījās ar rajona inspektoru par kādu Devotašīrterases mājas kamīnu, kas tiepīgi dūmoja. Viņš lūdza, lai inspektors atnāk un kamīnu apskata, taču inspektors apgalvoja, ka viņam ar kamīniem neesot nekāda sakara, un ierosināja, lai Dikenss atnākot pie viņa. Dikenss uz to atbildēja: «Stiept līdzi kamīnu būtu gaužām neērti. Es vēlētos, lai Jūs to apskatītu un pateiktu, vai tas ir kārtībā vai ne.» Inspektors palika pie sava: proti, kamīni neietilpstot viņa kompetencē. Tā nu šis tiepša mierīgi dūmoja tālāk.

Rakstīdams «Čezlvitu» un karodams ar izdevējiem un pirātiem, Dikenss par veselību nežēlojās. Reiz gan viņš sasaldējās, tā ka «ausis kļuva kurlas, balss aizsmaka, deguns nokrāsojās sarkans, seja — zaļa, acis asaroja, locītavas čīkstēja, bet garastāvoklis būtu darījis godu īstam niķupolim».

Tomēr vajadzēja atpūsties un padzīvot citā vidē. Bija jādomā arī,

kā ietaupīt līdzekļus, un Dikenss nolēma pavadīt kopā ar ģimeni vienu gadu ārzemēs. Viņš izīrēja māju, nolīga sulaini un izsūtāmo, vārdā Luī Rošu, nopirka milzīgu karieti ceļojumam un ar pilnu krūti sāka gatavoties atvadu mielastam, kas tika rīkots Osnaburgte-rasē 9, kur Dikensi pavadīja pēdējās divas nedēļas pirms aizbraukšanas no Anglijas, jo viņu pašu mājā bija jau iekārtojušies jaunie īrnieki. Mielasts noritēja lieliski, taču kādu no viesiem — Sidneju Smitu Čārlzs te redzēja pēdējo reizi. Kamēr Dikensi dzīvoja Itālijā, Smits nomira. Pēc otra mielasta Griničā, kurā piedalījās tikai vīrieši, ģimene devās uz Buloņu. Dikenss aizgāja uz banku pēc naudas un samocītā franču mēlē ņēmās gari un plaši skaidrot klerkam, kas viņam vajadzīgs, kamēr tas lieliskā angļu valodā noprasīja: «Kādās banknotēs jūs šo summu vēlētos saņemt, ser?»

Un tā nu ērtā kariete ar četriem zirgiem priekšā un pasta važoni uz bukas, zvaniņiem šķindot, rībēdama aizvizināja Dikensu, viņa sievu un svaini, piecus bērnus, trīs kalpotājus, izsūtāmo un aukli pa Eiropu.

UZTRAUKUMI UN NEMIERS

gada jūlija vidū Dikensi iebrauca Dže-novas priekšpilsētā Albaro, kas atradās jūras krastā, un apmetās «Villa di Ban-jarello», ko viņiem bija noīrējis Engass Flečers, samaksādams četrreiz vairāk, nekā būtu bijis vajadzīgs. Flečeram atdeva pirmo stāvu, Dikensi iekārtojās pārējā mājas daļā. Nams bija plašs, tukšs, neērts, to bija iemīļojušas vaboles, moskīti, blusas, mušas, skorpioni, ķirzakas, vardes, žurkas un desmitiem kaķu; taču no tā pavērās skaists skats. Dikenss bija atvedis līdzi ieteikuma vēstules daudziem ievērojamiem dže-noviešiem, bet atstāja tās neizmantotas. Nepagāja ilgs laiks, kad ievērojamie dženovieši paši ieradās vizītēs. Apmeklētāju vidū bija arigļu un franču konsuli. «Es ļoti bieži ķeros pie savas senās paražas — aizmūku no viesiem un atstāju viņus Keitas ziņā,» Dikenss sacīja. Viņš peldējās, apskatīja apkārtni, devās pastaigās kalnos, uzmeklēja īpatnējus pilsētas stūrīšus. Kā ikvienam anglim, kas toreiz apceļoja romāņu zemes, viņam radās iespaids, ka visu valsti apsēduši nelietīga izskata garīdznieki. (Šis uzskats valdīja vēl gadus sešdesmit.)

«I tikums dievišķais nav brīvs no naida,
Vien ļaužu acis katrreiz nesaskata to,»

būtu varējis teikt Šekspīrs. Dikenss juta vienādu nepatiku kā pret katoļu baznīcas garīdzniekiem ar ļaunajām sejām, tā ari pret savas dzimtenes balamutīgajiem disidentiem. Atšķirībā no lielākās daļas angļu ceļotāju viņš cītīgi mācījās itāliešu valodu. Katru dienu nāca kāds itālietis, lai sarunātos ar Dikensu, un beigās rakstnieks kļuva uz ielas «drosmīgs kā lauva. Taisni brīnums par nekaunību, ar kādu cilvēks sāk runāt, ja nav citas izejas.»

Tomēr, «kaut arī viss bij acij tīkams un tikai cilvēks šķita slikts» *, Itālijas klimats sākumā neattaisnoja cerības. Karstums tā nomāca, ka Dikenss juta nepārvaramu vēlēšanos «nostiepties zemē vienalga kur un palikt guļam». Debesis te nebija zilākas par tām, kurās viņš tik bieži bija lūkojies no Hempstedhītas, taču, ka Vidusjūra ir krietni zilāka par Ziemeļjūru, to nu gribot negribot vajadzēja atzīt. Arī viss cits, sākot ar kukaiņiem un beidzot ar cilvēkveida būtnēm, te izskatījās iespaidīgāks nekā mājās. Sienāži neapšaubāmi bija no Milžu zemes, citādi tie tik skaļi nečirkstētu. Ja Dženovā divi draugi «apstājas uz ielas, lai tīkami patērzētu, vienmēr liekas, ka tūlīt viņi grūdīs viens otram dunčus

krūtīs». Pat veļas mazgātājas savu pienākumu pildīja ar dienvidniecisku kaisli. «Pēc sešu nedēļu ilgas pazīšanās ar mazgātavu manas baltās bikses lieliski varētu kalpot par zvejas tīklu.»

Nerimtīgā ziņkāre un rosīgā daba Dikensu noveda daždažādās vietās, un vismaz divas reizes viņš par to dabūja ciest. Reiz franču ģenerālkonsula rīkotajās pusdienās kāds itāliešu marķīzs sāka rakstniekam par godu deklamēt dzejoli. Svinīgi patriotiskā garā rakstītajās vārsmās bija stāstīts, kā Žuanvils ieņēmis Tanžeru. Dikenss ar pūlēm apvaldīja smaidu. Viņš izlikās bezgala sajūsmināts: itin kā negribēdams palaist gar ausīm nevienu vārdu, viņš nenolaida ne acu no deklamētāja mutes. Centība vainagojās ar panākumiem, jo marķīzs ielūdza viņu uz lielu pieņemšanu. Dikenss aizgāja un sākumā izklaidējās — ēda saldējumu un dejoja. Tomēr, nopratis, ka bez saldējuma ēšanas un dejošanas nākamajās četrās stundās nekas cits nav gaidāms, viņš nolēma aizšmaukt, kamēr pulkstenis vēl nav divpadsmit un Dženovas vārti vaļā. Tumsā, steidzīgi diebdams lejā no kalna, viņš paklupa pret kārti, kas aizžogoja ielu, nostiepās zemē, piecēlies konstatēja, ka drēbes saplēstas un putekļos novārtījušās baltas, bet pašam nekas nekait, un ņēmās lobt uz vārtiem, sasniedza tos pēdējā mirklī un dabūja kājām stibot mājās. Taču no kritiena viņam atkal sākās «neizsakāmi mokošās sānu sāpes», ko viņš pazina kopš bērnības.

Pēc trim nedēļām viņš dabūja pārdzīvot citādu satricinājumu. Brālis Frederiks, kas bija atbraucis viesos, aiz- [92] gāja peldēties, iekļuva spēcīgā straumē un būtu noslīcis,

I,i tanī pašā laikā no ostas neizbrauktu kāda zvejas laiva. Notikums norisinājās visas ģimenes acu priekšā. «Sajās četrās piecās drausmīgajās minūtēs mēs pārdzīvojām neaprakstāmas bailes un izmisumu — likās, ka tas ilgst veselu mūžību.»

Oktobrī Dikensi pārcēlās no Albaro uz Dženovu un apmetās Palaco peskjere (Zivju dīķu pilī), vienā no skaistākajām Itālijas celtnēm. Tā atradās parka vidū, un no tās pavērās brīnišķīgs skats uz pilsētu un ostu. Pati pils ar savu milzīgo, piecdesmit pēdu augsto zāli, Mikelan-dželo gleznotās freskas, strūklakas, smaržīgie dārzi Di-kensu sajūsmināja. Šī vieta viņam šķita līdzīga «pasaku pilij», un bieži vien viņš ilgu laiku mēdza stāvēt vestibilā, priecādamies par brīnum jauko skatu, «itin kā nogrimis burvīgā sapnī». īres maksa par pili bija piecas mārciņas nedēļā; izrādījās, ka ar naudu, kas Anglijā nabaga dzejniekam tik tikko ļauj vilkt dzīvību, Itālijā var dzīvot karaliski. Dikensiem tagad bija sava loža operā, radās draugi un paziņas, uzlabojās arī laika apstākļi, tomēr rakstnieks nekādi nespēja paņemt rokā spalvu. Viņš ilgojās pēc Londonas un jutās kā zivs, kas izmesta uz sauszemes. «Vai es Jums rakstīju, cik te strūklaku? Bet kāda no tā jēga! No tām varētu šļākties pat nektārs, tik un tā mūsējās

Devonšīrterasē, Vestmidl-seksā man patiktu labāk!» Dzīvojot tālu no Londonas ielām un Londonas ļaužu burzmas, viņam zuda iedvesma. «Aizvediet mani pulksten astoņos vakarā uz Vaterlo tiltu un ļaujiet paklaiņot pēc sirds patikas, tad redzēsiet, ka es pārradīšos mājās gluži izslāpis pēc darba. Te turpretī kaut kas nav tā, kā vajag. Nespēju apsēsties pie rakstāmgalda.»

Bija pagājis jau vairāk par gadu, kopš viņš bija iecerējis jaunu grāmatu — atkal par Ziemsvētku tematu, «lai paceltu balsi, aizstāvot nabagļaudis», — taču pēc ierašanās Itālijā viņš nebija uzrakstījis ne rindiņas. Viņš zināja, kas sakāms, bet nezināja, kā to izsacīt. Reiz viņš sēdēja pie galda, pūlēdamies piespiest sevi strādāt, kad pēkšņi atskanēja zvanīšana. Dunēja un dimdēja visi Dženovas zvani, neļaudami viņam koncentrēties un izraisīdami nevarīgu niknumu. Taču tad dima noklusa, Dikenss nomierinājās, un prātā iešāvās Falstafa frāze: «Jā, esam jau gan dzirdējuši, kā pusnakts zvani skan, pļāpukules kungs.»

Kopš šī brīža Dikenss pilnīgi atradās savu «Zvanu» varā. Neilgi pēc tam Dženovā rīkoja rautu par godu gubernatora atbraukšanai. Dikenss lūdza, lai angļu konsuls paskaidro, ka viņš nevar ierasties.

— Kur tad dižais bards? — gubernators vaicāja. — Es vēlos redzēt dižo bardu.

— Jūsu ekselence, dižais bards strādā. Viņš raksta grāmatu un lūdz, lai jūs viņam piedodat.

— Lai es piedodu? — iesaucās gubernators. — Ja cilvēks strādā tādu darbu, es viņu nemūžam neiedrošinātos traucēt. Lūdzu, pasakiet sinjoram Dikensam tā: lai kad viņam ienāktu prātā pagodināt mani ar savu klātbūtni, manas namdurvis allaž būs vaļā. Bet lai viņš nāk tikai tad, kad viņam ir ērti, citādi ne. Un lai neviens no jums, džentlmeņi, netraucē sinjora Dikensa mieru, kamēr nedzird ziņu, ka viņš ir brīvs.

Šis gadījums ir labs piemērs, kā valdniekiem būtu jāizturas pret māksliniekiem.

Zvani Dikensu vairs netraucēja. «Tagad lai visās Dže-novas baznīcās un klosteros zvana, cik grib, — es šīs skaņas esmu pārcēlis uz senu Londonas zvanu torni, un tikai to es redzu acu priekšā.» — «Viss kārtībā,» viņš ziņoja Forsteram. ««Zvani» mani apsēduši. Ceļos septiņos. Eju aukstā dušā, paēdu brokastis un strādāju apmēram līdz pulksten trim, strādāju kā neprātīgs. Ja nelīst, tad trijos parasti beidzu ... Šīs grāmatas dēļ es te, svešumā, esmu kļuvis bāls kā krīts. Vaigi, kas jau bija apaļīgi, atkal iekrituši, acis kā telēķi, matu šķipsnas nevijas, bet sērīgi nokarājas, un galvā, ko sedz šīs šķipsnas, vārās putra. Pārlasiet trešās daļas noslēguma ainu! Neparko nerakstītu to vēlreiz. Esmu pārdzīvojis tik daudz bēdu un satraukumu, it kā viss būtu noticis patiesībā. Grāmata neļāva man naktīs mierīgi gulēt. Kad vakar beidzu strādāt, biju spiests ieslēgties istabā, jo seja bija satūkusi divreiz

lielāka nekā parasti un es izskatījos briesmīgi idiotiski... Iešu un kārtīgi izstaigāšos — izvēdināšos. Esmu nostrādājies pēc suņa, reibst galva. Šodien pietiks.» 4. novembrī, liedams rūgtas asaras, viņš uzrakstīja pēdējās «Zvanu» rindas. «Tajā ievijušās un ieaugušas visas manas kaislības un simpātijas,» viņš sacīja. «Tā ir grāmata, kas satriec. «Ziemsvētku dziesma» salīdzinājumā ar šo nav nekas.»

Viņam tā rūpēja «Zvanu» liktenis, ka viņš nolēma dolies uz Londonu, lasīt korektūru, izvēlēties ilustrācijas un pie Forstera iepazīstināt ar stāstu mazu draugu pulciņu. Pirms aizbraukšanas viņš apmeklēja vairākas Ziemeļitā-lijas pilsētas: Parmu, Boloņu un Veronu. Viņš jutās «mazliet samulsis», redzēdams, ka Mantuja — Romeo trimdas vieta — atrodas tikai divdesmit jūdzes no Veronas. Di-kenss iegriezās arī Venēcijā, un tā viņu pārsteidza vairāk par visām pilsētām pasaulē. «Venēcijas skaistumu un krāšņumu nav iespējams attēlot. Tāda pilsēta nerādīsies sapņos pat opija smēķētājam. I burvju vara nespēs radīt valdzinošāku vīziju.. . Skatoties uz šo pilsētu, neviļus jāraud... Tās daile nav izsakāma vārdos. Neesmu nekad agrāk redzējis pilsētu, par kuru runāt ir baismi. Jūtu, ka stāstīt par Venēciju nav manos spēkos.» Ota, spalva, zīmulis — tas viss varēja dot tikai pašu aptuvenāko priekšstatu par neiedomājami brīnišķo īstenību. Atmiņas par Venēciju pavadīja viņu visu mūžu. «Šīs trīs dienas bija līdzīgas «Tūkstots un vienas nakts» pasakām, tikai tūkstošreiz neparastākas un fantastiskākas.» Milānā pie viņa uz dažām dienām atbrauca sieva un svaine, kas pēc tam atgriezās Dženovā. Dikenss devās pāri Simplonam un caur Strāsburgu un Parīzi ieradās Londonā.

Viņš aizsteidzās taisnā ceļā uz kafejnīcu «Pjaca» Ko-ventgārdenā un «ieskrēja tieši rokās» Maklīsam un For-steram. Divas no Ziemsvērtai stāsta ilustrācijām — vienas autors bija Ričards Doils, otras — Džons Līčs — viņu neapmierināja, tāpēc viņš ielūdza abus māksliniekus brokastīs. «Laidu darbā savu neatvairāmo šarmu, ko Tu lieliski pazīsti,» viņš rakstīja sievai, «un abi mūzas kalpi visjaukākajā garastāvoklī apņēmās izgatavot jaunus zīmējumus.» Lasījums notika pie Forstera. Bija klāt Kār-lails, Maklīss, Stenfīlds, Makrīdijs, Lemens Blenčārds, Dagiess Džerolds un vairāki citi, un Dikenss ziņoja par saviem panākumiem: «Ja Tu būtu vakar vakarā redzējusi, kā Makrīdijs, sēdēdams uz dīvāna un klausīdamies manā lasījumā, neslēpti raustījās elsās, Tu tāpat kā es saprastu, ko nozīmē vara pār cilvēkiem.» Apmierinādams savu vēlēšanos izjust šo varu, viņš vēlāk krietni saīsināja savu mūžu. Drīz pēc šī lasījuma Makrīdijs devās uz Parīzi, lai piedalītos Šekspīra lugu izrādēs, un Dikenss, braukdams atpakaļ uz Dženovu, apstājās Francijas galvaspilsētā, gribēdams pavadīt dažas dienas kopā ar draugu. Vakarā pirms viņa aizceļošanas Makrīdijs ierakstīja savā dienasgrāmatā: «Dikenss ēda kopā ar mums pusdienas un pussešos mūs pameta. Viņam līdzi aizgāja laikam gan

mana pēdējā jaukā diena Parīzē.» Bija de- i cembra vidus, ceļā uz Marseļu Dikenss nejauki sala. Viņš ’ rakstīja, ka Marseļā viņu izvilkuši no pasta ratiem «ragā sasalušu. Sākumā mani uzskatīja par bagāžas saini. Bet, tā kā nesēji nevarēja atrast zīmīti ar uzrakstu, kur mani nogādāt, tika izdarīta rūpīgāka apskate un, kā ziņo avī- ' zes, beidzot konstatētas «dzīvības zīmes»... Vēlāk uz tvaikoņa man uzbruka tik briesmīga jūras slimības lēkme, ' ka es noteikti būtu uzrakstījis testamentu, ja vien man ļ atrastos ko novēlēt. Manā īpašumā bija vienīgi bļoda, un no tās nu es nevarēju šķirties ne mirkli.»

Pēc atgriešanās pilī viņam iegribējās tuvāk iepazīties ar Itāliju, un 1845. gada janvāra beigās viņš ar sievu \ devās uz dienvidiem. Keitai šis ceļojums nebija pārāk patīkams: Romā Dikensiem piebiedrojās de la Rī kundze ar vīru un palika kopā ar viņiem līdz ceļojuma beigām. Ar Šveices baņķieri de la Rī un viņa sievu, anglieti, viņi bija iepazinušies Dženovā. Pārējo lai pastāsta Dikenss pats. Viņš šos notikumus aprakstīja pēc divdesmit pieciem gadiem. «Es cieši sadraudzējos ar viņas vīru ... un, : redzēdams, ka viņu ļoti nomoka nervu tiks (toreiz es i nezināju, ka viņai ir arī citas kaites), es pastāstīju pašam de la Rī, ka man piemīt visai stiprs dzīvnieku magnētisms (par tā spēku es jau biju pārliecinājies vairākos nervu darbības traucējumu gadījumos) un ka es labprāt mēģināšu viņai palīdzēt. Parasto uzlabošanās pazīmju nebija, taču pēc mēneša viņa naktīs jau varēja gulēt (gadiem ilgi viņu bija mocījis bezmiegs) un tik apbrīnojami pārvērtās, ka pat viņas māte jutās pārsteigta. Tad viņa atzinās, ka viņu jau sen vajājot baismīgu, asiņainu rēgu pulki, bet tagad tie kļuvuši bālāki un visi aizklājuši sejas. Kopš tā laika, lai es brauktu kur braukdams, viņa ar vīru pavadīja mani pa visu Itāliju, un es viņu katru dienu hipnotizēju. Lāgiem darīju to zem olīvu kokiem, lāgiem vīna-dārzos, lāgiem ekipāžā, lāgiem ceļmalas krodziņos pusdienas atpūtas stundās. Romā viņas vīrs ataicināja mani reiz naktī. Viņa gulēja, sarāvusies neiedomājami nedabiskā kamolā — acīmredzot viņai bija smadzeņu krampji, — tā ka atrast viņas galvu es varēju, vienīgi laizdams roku pa garajiem matiem, kamēr sataustīju saknes. Agrāk šādas lēkmes viņai bija ilgušas vismaz trīsdesmit hlundas. Skats bija briesmīgs, un es šaubījos, vai man kas izdosies. Tomēr pēc pusstundas viņa jau gulēja dabiskā, mierīgā miegā un nākamajā rītā jutās pavisam labi. Kad es toreiz aizbraucu no Itālijas, rēgi bija pazuduši. Ar laiku tie atkal atgriezās un nu moka viņu nepār-I raukti visus šos gadus.»

Dikensam misis de la Rī likās «ļoti maiga un jauka maza sieviete», un neapšaubāmi tāda viņa arī bija. Diemžēl visas sievas parasti jūt neatvairāmu riebumu pret labajām īpašībām, kas piemīt dāmām, kuras viņu vīros izraisa līdzjūtīgu interesi. Keita galu galā bija spiesta atzīties Čārlzam, ka abu de la Rī sabiedrība kļuvusi viņai neciešama.

Keitai tas, protams, bija grūts laiks. Diez vai var nosodīt sievieti par to, ka viņa apvainojas, ja viņas vīrs pulksten trijos naktī laiž darbā savus magnētiskos fluīdus, lai naktskreklā tērpta dāma varētu atgūt savu dabisko ķermeņa stāvokli. Dikensam vajadzēja — tā viņš sacīja sievai — «veikt nepatīkamo uzdevumu un pavēstīt de la Rī pārim, kādā garastāvoklī tu atrodies». Taču gadus deviņus vēlāk viņš, apmeklēdams Dženovu, atkal sastapa de la Rī un aizrakstīja sievai, ka viņas nostāja neesot pareiza. Viņš atgādināja Keitai, ka viena no īpašībām, kas padarot viņu, Čārlzu, atšķirīgu no citiem cilvēkiem, esot «tieksme konsekventi īstenot ideju, kura man pārņēmusi visus prātus un domas». Šī īpašība ļāvusi viņam sagādāt Keitai stāvokli sabiedrībā un greznu dzīvi, bet tā mudinājusi viņu arī dziedēt misis de la Rī ar hipnozes palīdzību. Viņš lika sievai noprast, ka, baudīdama vienu, viņa gan varētu samierināties ar otru. Abi de la Rī esot likuši Keitu sveicināt, un viņai vajadzētu atbildēt ar to pašu, jo viņas izturēšanās pret šiem cilvēkiem neesot «nedz laba, nedz draudzīga, nedz augstsirdīga — tā nemaz nav Tevis cienīga». Viņš uzsvēra, ka nelūdzot no Keitas neko, bet ļaušot, lai viņa pati izlemj, kāda būtu vispiemērotākā un godīgākā rīcība. Lai viņa padomājot un darot pati pēc saviem ieskatiem. Ka viņš nelūdza Keitu rīkoties pēc viņa vēlēšanās, tā bija skaidra patiesība. Vēlēšanās tika izteikta pavēles formā, un Keita lēnprātīgi paklausīja. Trīs mēnešus pēc šīs pamācīgās vēstules Dikenss sūtīja sievas sveicienus misteram de la Rī un apvaicājās, vai misis de la Rī saņēmusi Keitas vēstuli «par itāliešu ēdieniem».

Dženovas atmosfēra Keitai nekādā ziņā nebija labvēlīga.

Dikenss nosodīja ari viņas izturēšanos pret Makrīdija meitu Sjūzenu. Tā paša iemesla dēļ nežēlastībā krita Keitas māsa Džordžīna. Sjūzena Makrīdija atbrauca pie ļ viņiem viesos 1844. gada rudenī. Cik var spriest, viņa bija dumja meitene ar dažām rakstura īpašībām, kas citiem bojāja nervus, un kā Keita, tā Džordžīna neslēpa savu nepatiku. Dikenss vēstulē no Parmas atgādināja sievai, cik lielu pateicību viņi esot parādā Makrīdijam, kas rūpējies par Dikensu bērniem Amerikas ceļojuma laikā. «Nekādā ziņā neļauj, lai pilnīgi saprotamā neapmierinātība ar viņas (Sjūzenas) muļķīgajiem izlēcieniem kaut mazākajā mērā traucētu Tev pildīt tik svētu pienākumu,» viņš brīdināja Keitu. «Tu — un Džordžija tāpat — tādos gadījumos pārāk viegli padodaties acumirklīgām dusmām un nepatikai... Es jutos apbēdināts, redzēdams, ka Džordžija (ja man pirms aizbraukšanas būtu radusies izdevība, es viņai to būtu pateicis) pieļauj pavisam aplamu un nevajadzīgu muļķību, proti, raksta Forsteram (viņa zinās, par ko ir runa): tā viņš gūs plašas iespējas attēlot visu nepareizā gaismā un ļoti labprāt tās izmantos. Es nemūžam nepiedotu ne sev, ne arī Tev, ja tik bezgalīgi absurda iemesla pēc starp mani un Makrīdiju

iezagtos kaut mazākais vēsums vai nesaskaņas. Un klausi jel, ko es saku: tas noteikti notiks — par to es nešaubos, — ja vien tu neapiesies ar skuķi kā ar jēlu olu un nekļūsi mīlīgāka. Vari man ticēt, visu pagājušo mēnesi Peskjerē viņa nav nevienu cilvēku tā traucējusi kā mani... Taču es tik augsti vērtēju viesmīlību (arī ja tā nav saistīta ar citiem pienākumiem), ka saudzēju pat Flečeru, kad mēle niezēt niez viņu «atsēdināt».» Pabeidzis vēstuli ar atkārtotiem norādījumiem, kā vispareizāk izturēties pret Sjūzenu, viņš turpināja ceļu uz Londonu, lai nolasītu «Zvanus» un baudītu prieku tikties ar to pašu Forsteru, kuru, spriežot pēc dažiem teikumiem nupat citētajā vēstulē, viņš jau sāka izprast. Tomēr, kad apmēram šai pašā laikā nomira Forstera vienīgais brālis, Dikenss rakstīja: «Jums palicis vēl viens brālis, kas ar Jums saistīts tikpat cieši kā asinsradinieks.»

Dikensa mainīgo omu apliecina zīmīte, ko viņš nedēļu pēc Parmā rakstītās bargās vēstules sievai nosūtīja Dag-lesam Džeroldam, aicinādams draugu Ziemsvētkos atvest uz Dženovu misis Džeroldu un, lai abus paskubinātu, piebilzdams: «Jūs redzēsit, ka mana sieviņa ir vismaigākais

radījums pasaulē. Viņai ir sveša jebkura klīrība, un viņa necieš ceremonijas.»

Kā jau teikts, pēc atgriešanās no Londonas 1845. gada sākumā Dikenss ar sievu devās uz dienvidiemˆ Viņi apmeklēja Romu un piedalījās slavenajā karnevālā ... «Ik dienas pulksten divos mēs vaļējā karietē izbraucam uz

ielas, paņēmuši līdzi milzīgu turzu ar karamelēm un vismaz piecsimt puķu pušķīšu, ar ko apmētāt ļaudis .. . Žēl, ka Jūs neredzējāt,

kā es, sastapdamies ar kādu švītīgu laupītāju, ikreiz pamanījos trāpīt viņam ar krietnu sauju konfeti tieši pa degunu. Tas bija mans kroņa numurs. «Zvani» salīdzinājumā ar to ir tīrais sīkums.» Dziļu iespaidu uz viņu atstāja pilsētas senatnīgā daļa, Kolizejs un Kampaņa, turpretī modernie rajoni viņam nepavisam nepatika un daudzas angļu baznīcas likās stipri pārākas par Svētā Pētera katedrāli'. Neapolē viņiem piebiedrojās Džordžīna, un trijatā viņi uzrāpās Vezuvā, piedzīvodami — kā jau tādos izpriecu ceļojumos piedien — daždažādas šausmas un mocības. Slavenais līcis «ne tuvu nevar tikt līdzi Dženovas līcim», pati pilsēta bija netīra, iedzīvotāji — pretīgi un viņu mītnes līdzīgas cūku aizgaldiem.

Atgriezušies Romā, Dikensi sastapa de la Rī, un sākās nepatikšanas. Apciemojuši Florenci, ceļinieki aprīļa sākumā atgriezās Dženovā, kuru nebija redzējuši nedēļas desmit. Dikenss brauciena laikā bija pieņēmies svarā. «Vestes pogas trūkst ik mīļu brīdi — turklāt ar pamatīgu troksni.» Viņa seju tagad pušķoja garas ūsas, un viņš apgalvoja, ka bez tām «dzīvei nebūtu jaukuma». Jūnijā Dikensi atstāja Dženovu un devās uz mājām, iebraukdami Šveicē pāri Sv. Gotbardam — toreiz tas bija bīstams ceļojums — un pavadīdami patīkamu nedēļu Flandrijā, kur kopā ar Forsteru, Maklīsu un Džeroldu apskatīja ievēiojamās vietas, nepārtraukti pļāpādami un sirsnīgi smiedamies.

Atgriešanos dzimtenē vēl patīkamāku padarīja vēsts, ka Bredberijs un Ivenss par «Zvaniem» samaksās krietni vairāk nekā Čepmens un Hols par «Ziemsvētku dziesmu». Taču Dikenss netaisījās kalt dzelzi, kamēr tā karsta, un ķerties pie nākamā romāna, bet, nezaudēdams ne mirkli, sāka gudrot par jaunu nedēļas izdevumu, kas atspoguļotu viņa paša līksmo dzīves filozofiju; tajā strāvotu «siltums, sirsnība, dāsna jautrība un viss cits, kas saistīts ar Mājas Pavarda jēdzienu». Laikam gan viņam būtu gribējies nosaukt žurnālu par «Dikensu», taču diemžēl vārdam [93] • Dikenss» bija sava nozīme \ un tas radīja neērtības, tāpēc viņš izdomāja izdevumam citu nosaukumu, proti, «Circenis». «Katrā numurā tas čirkstēs savu «čir, čir, čir»,» viņš i«ikstīja Forsteram, «kamēr sačirkstēs — nu, Jūs jau labāk zināt, cik simt tūkstošus tas man sačirkstēs!» Tomēr Forsters izčirkstēja viņam šo nodomu no galvas, un drīz vien viņš jau aizrāvās ar vēl diženāku plānu — viņš nolēma dibināt varen vērienīgu avīzi, kas sacenstos ar «The Times», aizstāvētu radikālas reformas un cīnītos par progresu. Viss, kas beigās palika no sākotnējā grandiozā nodoma, bija puse no nākamās Ziemsvētku grāmatas virsraksta, proti, «Circenis aizkrāsnē». Šis darbs iznāca 1845. gada decembrī un tika pārdots divreiz lielākā metienā nekā tā priekšgājēji.

Jauno avīzi, ko nosauca par «The Daily News», gatavojās izdot un daļēji finansēt Bredberijs un īvenss, un Dikenss pierunāja dažus draugus saziedot otru pusi vajadzīgā kapitāla. Galvenais

kapitālieguldītājs bija Džozefs Pakstons[94] [95], kas vēlāk projektēja Kristāla pili. Izlemts nu bija, un Dikenss rosīgi ķērās pie darba. Viņš griezās pie labākajiem kritiķiem, vadošajiem rakstniekiem, laikrakstu korespondentiem utt., piedāvādams labāku algu, nekā šie darbinieki saņēma citur. Redaktoram (tas ir, sev pašam) viņš piesolīja divus tūkstošus mārciņu gadā, un redaktors piekrita. Jāpiebˆlst, ka Bredberijs un īvenss gan bija minējuši tikai tūkstoš mārciņas lielu summu. Beidzās ar to, ka citām avīzēm vai nu vajadzēja atvadīties no saviem labākajiem līdzstrādniekiem, vai arī paaugstināt algas, lai tos nezaudētu. Lieki sacīt, ka laikrakstu īpašnieki, izdevēji un redaktori aiz lieliem rūpestiem aiz-svilās dusmās un preses pasaule — protams, izņemot tos žurnālistus, kas no Dikensa dāsnās rokas guva labumu,— sāka viņu nīst kā rūgtu nāvi. Ja vien bija iespējams, viņš deva darbu draugiem un radiem; no draudzības viedokļa gan šo rīcību varēja uzskatīt par slavējamu, taču darbam tā šad tad kaitēja Tēvs bija atbildīgs par korespondentiem, sievastēvs kļuva par mūzikas un teātra kritiķi, tēvocis — par štata līdzstrādnieku. Lēdiju Blesingtoni pierunāja stingri slepeni piegādāt materiālu augstākās sabiedrības dzīves hronikai. Forsters, Džerolds, Lī Hants un Marks Lemons [1] bija to personisko draugu vidū, kuri gādāja par rakstiem. Darba bija līdz kaklam, taču tas netraucēja Dikensu doties ikdienas pastaigās, un īsi pirms 1845. gada Ziemsvētkiem viņš rakstīja kādam draugam: «Joprojām aizstaigāju uz Herovu ... vakar Hempstedhītā vējš gandrīz mani aiznesa pa gaisu ... Viņdien, lietum gāžot, stampāju uz Finčliju ... Ik rītus eju aukstā dušā... Un līdz vēlai pēcpusdienai eļļoju «The Daily News» mehānismu.»

Avīzē jau viss ritēja kā pa diegu, kad sākās nepatikšanas ar Bredberiju un Ivensu. Iespējams, ka izdevējus kaitināja Dikensa alga, bet varbūt redaktora valdonīgās manieres aizvainoja viņu patmīlību. Dikensa biogrāfs Forsters, kura diskrēcija šai jomā noiet līdz faktu izkropļošanai, sacīja Makrīdijam, ka nevarot iedomāties sliktāku redaktoru par Dikensu. Taču, ievērojot lielos panākumus, kādus Čārlzs guva, strādādams dažus gadus vēlāk tādā pašā amatā, mēs Forstera apgalvojumam lāgā neticam. Turklāt laikraksta galvenais ievadrakstu sacerētājs V. Dž. Fokss, kas darbojās Labības likumu apkarošanas līgā[96] [97] un bija viens no tās izcilākajiem oratoriem, liecina, ka Forsters redakcijā allaž dzinis intrigas. «Kad vien domas dalās, Forsters gandrīz ikreiz nostājas pret mums ar Dikensu,» Fokss teica. Lai kāds būtu iemesls, taču nedēļu pēc pirmā «The Daily News» numura iznākšanas Bredbe-rijs un Ivenss Dikensu nopietni aizvainoja. Pirmais numurs ieraudzīja dienas gaismu 1846. gada 21. janvārī, kaut gan pulksten četros no rīta visus vēl māca stipras šaubas, vai tas vispār iznāks. Džozefs Pakstons vēstī, ka burtlicis bijis nejēga un ikvienam vajadzējis pielikt necilvēcīgas pūles, lai avīzi tomēr dabūtu gatavu. «Četras

stundas pavadīju tādā neziņā, kādu līdz tam nekad nebiju piedzīvojis,» viņš rakstīja, «nebiju piedzīvojis pat tad, kad mana karsti mīļotā sieva mocījās dzemdību sāpēs.» Lasītāji laikrakstu rautin izrāva pārdevējiem no rokām, im nedaudzu stundu laikā tika iztirgots vairāk par desmit tūkstošiem eksemplāru. Taču konkurējošo izdevumu redaktori, uzmetuši avīzei skatienu, nomierinājās: burti bija nepiemēroti, papīrs slikts un aplauzums nemākulīgs — vai nu Dikensa «Itālijas ainas» (sākums bija ievie-lots pirmajā numurā) to varēs kompensēt! Tovakar konkurentu redakcijās visi skaļi līksmoja un cits citu apsveica. Taču «The Daily News», pārvarējis labu tiesu likstu, guva panākumus. Dikenss turpretī, izdarījis pamatīgu pakalpojumu žurnālistiem, kas tagad saņēma augstākas algas, pēc trim nedēļām no avīzes aizgāja. Viņa vietā redaktora krēslā apsēdās Forsters, bet arī ne uz ilgu laiku.

Dikensa vēstule Bredberijam un īvensam ļauj noprast, kāpēc viņš aizgāja. 28. janvārī izdevēji darīja redaktoram zināmu, ka, pēc kāda cilvēka domām — šā cilvēka vārdu viņi neminēja, — viens no redaktora palīgiem neesot piemērots savam amatam. 30. janvārī Dikenss viņiem aizrakstīja vēstuli, pieprasīdams, lai tiktu nosaukts teicēja vārds. «Es kategoriski paziņoju, ka nekavējoties aiziešu no avīzes, ja šīs ziņas nesaņemšu. Starp citu, uzskatu par savu pienākumu piebilst, ka laikam gan aiziešu arī tad, ja Jūs tās sniegsit. Jo nav šaubu, ka ikviens cilvēks — un it īpaši cilvēks manā stāvoklī — uzskatītu to par tādu necieņas izrādīšanu, ar kādu nevar samierināties. Es esmu dzifi sašutis un domāju attiecīgi rīkoties.» Redaktori ar savu laikrakstu īpašniekiem — kaut arī viņi būtu daļēji īpašnieki — parasti tādā tonī nerunā. Baidīdamies, ka Dikenss nepārdomā, viens no izdevējiem — Bredberijs — pūlējās vaiga sviedros, lai neļautu noplakt redaktora dusmām, un guva tik spožus panākumus, ka Dikenss divas nedēļas pēc aiziešanas no avīzes rakstīja īvensam: «Patlaban neesmu tā noskaņots, lai ielaistos ar Jūsu partneri personiskās pārrunās. Uzskatu, ka viņa pastāvīgā iejaukšanās visos manos redaktora pienākumos, pirmkārt, bija nepieklājīga pret mani un, otrkārt, kaitēja mūsu pasākumam.» Tad viņš sīki paskaidroja, kā Bredberijs viņu aizvainojis. Par Bredbe-rija galveno pārkāpumu viņš uzskatīja tā atteikšanos maksāt vairākiem žurnālistiem tik, cik viņš, redaktors, bija solījis. «Stāvoklis, kādā es tādās reizēs atrados, mani tā aizskāra un pazemoja, ka es, to atceroties, jūtos tikpat aizvainots kā tad, kad tas notika.» Spriežot pēc visas Bred-berija uzvedības, Dikenss secināja: izdevēju «apsēdusi doma, ka ikviens, kas par saviem pakalpojumiem saņem algu, ir viņa personisks ienaidnieks un tāpēc pret to jāizturas ar aizdomām un neuzticību». Šai apsūdzībai Dikenss vēl jutās spiests piebilst: «Man ir sāpīgi atzīties, bet es ievēroju, ka šad tad mistera Bredberija attieksme pret manu tēvu (starp citu, laikraksta līdzstrādnieku vidū nav otra tik centīga, nesavtīga un noderīga

līdzstrādnieka, kāds ir viņš) nebūt nedarīja godu viņam pašam un nebija smalkjūtīga pret mani.» Droši vien Bredberijs un īvenss bija aptuveni līdzīgi Spenlovam un Džorkinsam ķ kas, mainīdamies lomām, pārmaiņus uztvēra triecienus, ko saņēma viņu kopīgā politika. Vēstules nobeigumā Dikenss apliecināja īvensam, ka citos darījumos, kam neesot sakara ar laikrakstu, viņš par Bredberiju paliekot tikpat augstās domās kā līdz šim. Varbūt tas bija gudri darīts, jo firma patlaban gatavojās izdot viņa «Itālijas ainas».

Vispārsteidzošākais Dikensā bija tas, ka, noņemdamies ar «The Daily News» organizēšanu un sagatavošanu, ar ko normālam cilvēkam būtu pieticis atliku likām, viņš tikpat rosīgi darbojās teātrī, inscenēdams divas lugas: Džonsona «Katrs vietā — liec tik lietā», ko uzveda 1845. gada septembrī un novembrī, un Bomonta un Fle-čera «Vecākais brālis», kuru izrādīja 1846. gada janvārī. Turklāt viņam pašam arī bija lomas. Visi viņa draugi vai nu tēloja, vai kā citādi palīdzēja. Žurnāla «Punch» galvenais redaktors Marks Lemons, ar kuru Dikenss nesen bija sadraudzējies, izrādījās lielisks aktieris, īsts Falstafs, tāpēc Dikenss centās iesaistīt viņu visās nākamajās izrādēs, ko trupa gatavoja. Makrīdiju uzaicināja par konsultantu, un viņš neliedza padomu, bet uzskatīja visu pasākumu par gaužām bērnišķīgu un jutās galīgi izsists no sliedēm, kad prese veltīja Džonsona lugas uzvedumam lielu ievērību un neskopojās ar uzslavām. Dikenss, kā parasti, visu veica gandrīz viens pats: vadīja mēģinājumus, dresēja aktierus, kamēr tie sniedza tik, cik bija viņu spējās, izdomāja dekorācijas, dažreiz tās pārveidodams, izgudroja kostīmus un sacerēja programmas, deva norādījumus galdniekam un orķestra diriģentam, saveda kārtībā mājas fasādi un līmēja numurus pie krēsliem, [98] turklāt bija galvenais varonis, butafors, izrādes vadītājs, izsūtāmais un suflieris. Ja ņem vērā viņa ātro dabu, tad sevišķi jācildina viņa pacietīgā izturēšanās pret aktieriem. Viņš pavēstīja Ketermolam, ka pirmdien atvilkšot savu brāli Frederiku uz teātri kaut vai aiz matiem — «lai Jūs varētu izmēģināt savus skatus, cik reižu vien gribat. Mani nav tik viegli nokausēt!» Džonsona luga «Katrs vietā — liec tik lietā», ko izrādīja «Royalty» teātrī Soho rajonā, sacēia īstu sensāciju, un to vajadzēja atkārtot pēc diviem mēnešiem Sentdžeimsa teātrī. Tur to noskatījās princis Alberts un tik daudz augstmaņu, cik vien zāle spēja ietilpināt. Tekerijs pieteicās dziedāt starpbrīžos, bet viņa pakalpojumus neizmantoja, un viņš jutās aizvainots. Ieņēmumus ziedoja labdarīgiem mērķiem, taču, spriežot pēc kādas piezīmes, ko pārtraukumā izmeta lords Melbērns \ publikai gan par labdarību nebija ne mazākās jausmas — lords, visiem dzirdot, skaļi pavēstīja: «Es jau zināju, ka šī luga būs garlaicīga, bet, ka tā būs tik nolāpīti garlaicīga, to nu es nevarēju iedomāties.»

Dikenss pats nemeklēja augstmaņu sabiedrību, kaut arī bija ļoti sabiedrisks cilvēks. Inscenēdams lugas, vadīdams avīzi, strādādams pie

ceļojuma aprakstiem un uzstādīdams rekordu soļošanā, viņš tomēr atrada laiku sarīkot Devonšīrterasē viesības. Viņš ne tikvien rūpējās par katru sīkumu redakcijā un teātrī, bet izprata arī mājas vajadzības. Tā 1846. gadā viņš Zvaigžņu dienā aizsūtīja Keitai zīmīti, ko steigā bija uzskrīpājis redakcijā Vait-fraiersā: «Laiks ir tik draņķīgs, ka, manuprāt, Tev vajadzētu aizsūtīt kādu pie Edžingtona uz Pikadilli un palūgt, lai viņš par attiecīgu samaksu uzstāda nojumi no parādes durvīm līdz ietves malai. Viņi izpilda tādus pasūtījumus katru dienu. Dāmām patiešām pārāk tālu jāiet pa slapjumu.» Viesu uzņemšana prasīja milzum daudz naudas, un viņš zināja, ka vienīgais līdzeklis to ietaupīt ir dzīvot ārzemēs. 1845. gada rudenī Keita dzemdēja sesto bērnu, un Dikenss sāka bažīties par nākotni. Varbūt viņš apzinājās, ka bērni ar tik slavenu vārdu pienācīgi jāievada dzīvē. No diviem pirmajiem bērniem zēns bija nosaukts par Čārlzu, bet meitene — tāpat kā Keitas māsa — par Mēriju (ģimenes lokā mazo bija iedēvējuši par Meimiju). [99]

Citi, kas pārdzīvoja zīdaiņu vecumu, saucās Dikensa draugu vārdos un uzvārdos — par Makrīdiju, Lendoru, Džefriju, d'Orsē, Tenisonu, Bulveru Litonu un Sidneju Smitu, bet viens bija nokristīts par Henriju Fīldingu, lai godātu lielā romānista piemiņu. Pēdējā atvase saņēma Alfrēda d'Orsē Tenisona vārdu, un abi krusttēvi, stāvēdami pie Mērilebonas baznīcas kristāmā trauka, deva tradicionālos solījumus. Noraizējies par visiem šiem slaveno vārdu īpašniekiem, slims no uzbudinājumiem, ko sagādāja laikraksta vadīšana, apzinādamies, ka jaunrades spēki nīkst neizmantoti, Dikenss griezās pie kāda ministra ar lūgumu, vai nevarētu dabūt Londonā labi atalgota tiesneša vietu. Atbilde lielas cerības nedeva, tāpēc viņš nolēma māju atkal izīrēt un aizceļot uz ārzemēm. Tur viņš sarakstīs nākamo grāmatu un ietaupīs naudu. Viņu jau atkal bija pārņēmis parastais nemiers, kas vēstīja radošo spēku uzplūdus. «Nupat galvā drūzmējas neskaidras domas par jaunu grāmatu,» viņš 1846. gadā sacīja lēdijai Blesingtonei. «Naktīs klīstu pa neiedomājamām vietām un, kā vienmēr tādās reizēs, alkstu pēc miera, bet nespēju to atrast.» Redakcijas notikumi bija viņu tā satraukuši un sarūgtinājuši, ka tagad pats nepieciešamākais viņam likās miers un atpūta, lai gan, nonācis ilgotajos apstākļos, viņš parasti kļuva vēl nemierīgāks un šaudīgāks nekā iepriekš.

Keita kategoriski atteicās braukt uz Dženovu, kur viss atgādināja de la Rī, kaut arī Čārlzs gan šā, gan tā izmēģinājās viņu pierunāt. Toties brauciens cauri Šveicei bija paticis abiem, tāpēc tika nolemts apmesties uz sešiem mēnešiem Ženēvas ezera krastā. 1846. gada 1. jūnijā Di-kensi, kurus atkal pavadīja Luī Rošs, atstāja dzimteni un devās lejup pa Reinu, Maincā konstatēdami, ka Čārlza romāni ir ļoti iemīļoti arī Vācijā. No Bāzeles viņi trijās karietēs izbrauca uz Lozannu.

Ceļojums ilga trīs dienas, un tā laikā atgadījās incidents, ko Dikensam vēlāk ļoti patika attēlot, ietērpjot attiecīgajā intonācijā un pavadot ar piemērotiem žestiem. Kādā viesnīcā, kur viņi bija apmetušies, viens no kučieriem pateica saimniekam, ka ēdiens esot ļoti slikts. «Pēc tam kad abas puses bija apmainījušās ar dzēlīgām laipnībām, saimnieks uzbrēca:

— Scélérat! Mécréant! Je vous boaxerai![99] [100]

Ekipāžas pavēlnieks uz to atbildēja:

— Aha! Comment dites-vous? V oulez-vous boaxer? Eh? Voulez-vous? Ah! Boaxez-moi done![101]

Replikas pavadīja visai nozīmīgi žesti, kas nepārprotami apliecināja, ka jaunais pārejošais darbības vārds atvasināts no labi pazīstamā angļu verba «boksēties» vai «gāzt pa ausi». Izgudrojuši šo jaundarinājumu, disputanti lietoja to vismaz simtkārt, novezdami viens otru tīri vai līdz trakumam.

Lozannā Dikensi no sākuma apmetās 2ibona viesnīcā. Čārlzs ar Keitu devās meklēt piemērotu mājokli un drīz atrada brīnišķīgu mazu villu, ko sauca «Rozmona». Tā slējās pakalnā tieši pie paša ūdens, un to iejoza skaisti dārzi. No villas pavērās lielisks skats uz ezeru un kalniem. Viss šis krāšņums maksāja desmit mārciņas mēnesī. Dikensi villu noīrēja un ievācās iekšā.

Juzdamies atbildīgs ne vien par bērnu materiālo pamatu, bet arī par viņu garīgo attīstību, Dikenss neķērās tūlīt pie jaunā romāna, bet vispirms uzrakstīja mazajiem vienkāršos vārdos Jēzus dzīves stāstu. Drīz ap viņu izveidojās patīkams draugu pulciņš. Tajā ietilpa Viljams Hol-dimands, bijušais parlamenta loceklis, kāds šveiciešu džentlmenis, vārdā de Seržā, un Ričards Votsons ar sievu. Vēlāk Dikenss dažķārt viesojās pie viņiem Rokin-gemas pilī Northemptonšīrā. Lozannas tuvākā apkaime iebraucējiem atgādināja Angliju, un šveiciešu protestantiem piemita krietnāko angļu tikumi: viņi bija tīrīgi, akurāti, čakli, pilni dzīvesprieka un patstāvības izjūtas un, ja ko solīja, tad arī izdarīja. Lozannas ielās uz katra soļa varēja uzdurties grāmatveikalam un, paldies dievam, pavisam reti — mūkiem un priesteriem. Toties vajadzēja tikai aizbraukt uz kādu katoļu kantonu, kad tūlīt kļuva redzamas pēkšņas pārmaiņas: «netīrība, slimības, gara tumsība, posts un nabadzība». Dikenss šai sakarā secināja, ka arī «Īrijā visās bēdās tikpat daudz vainojama reliģija kā angļu nepareizā valdīšanas sistēma un toriju nelietība».

Dzīvodami Šveicē, Dikensi uzņēma daudzus viesus no Angiijas. To vidū bija Talfūri, Herisons Einzvērts un jaunlaulātie Tompsoni. Atbrauca arī Tenisons, ko Čārlzs no sirds apbrīnoja. Taču apbrīna acīmredzot nebija abpusēja, jo, kad Dikenss aicināja dzejnieku, lai tas pavada viņa mājā visus vasaras mēnešus, Tenisons atteicās. Viņam krita uz nerviem Dikensa sentimentalitāte, turklāt viņš nejauta, ka ilga

ciemošanās neglābjami beigsies ar nesaskaņām. Viņš rīkojās gudri, jo parasti Dikenss pirmajās nedēļās bija lielisks mājastēvs, bet drīz vien viņam viesi apnika. Viņam labāk patika daudz apmeklētāju, kas paliek tikai dažas dienas, nevis atsevišķi cilvēki, kas sēž uz kakla mēnešiem ilgi. Viņš cītīgi mācījās franču valodu un ātri vien varēja tekoši runāt, lai gan tā arī nespēja atbrīvoties no stipra angļu akcenta. Kā parasti, viņš gandrīz ik vakaru pēc darba devās pastaigā un raitā solī nogāja piecpadsmit jūdzes. Kad vasara tuvojās beigām, viņš aizveda Keitu un Džordžīnu uz Šamonī un Lielo Senbernāra pāreju. «Monblāns, Šamonī ieleja, Merde-glasa un visi šī neizsakāmi skaistā stūrīša brīnumi pārspēj vispārdrošākās cerības. Nevaru iedomāties dabā neko diženāku vai majestātiskāku. Ja es tagad to aprakstītu, lasītājiem liktos, ka es aiz sajūsmas esmu kļuvis traks — tādi neparasti iespaidi patlaban drūzmējas smadzenēs.»

Jūnija beigās viņš uzsāka savu jauno romānu «Dombijs un dēls», taču nejaudāja rakstīt parastajā tempā. Daļēji viņam neļāva mieru doma, ka reizē ar romānu jāsagatavo kārtējais Ziemsvētku stāsts, daļēji traucēja depresija: tā Lozannā mocīja viņu ne reizi vien, tā ka viņš sāka nopietni baidīties no garīga vai fiziska sabrukuma. Turklāt pietrūka Londonas naksnīgo ielu un ļaužu gūzmas. «Nevaru izteikt, cik ļoti man tas vajadzīgs. Šķiet, ka tas sniedz manām smadzenēm kaut ko tādu, kas ir vitāli nepieciešams darbam.» Taču viņa izdomas spējas plauka tikpat krāšņi kā vienmēr. Viņš ar grūtībām valdījās, lai «neļautos kārdinājumam sev par prieku izgudrot visādus fantastiskus notikumus». Par dažām komiskām rindkopām viņš smējās līdz asarām, tā ka vairs nevarēja saskatīt papīru, uz kura rakstīja. Septembrī viņš «Dom-biju» atlika malā, lai ķertos pie solītā Ziemsvētku stāsta — «Dzīves cīņas», tomēr, pabeidzis vienu trešo daļu, krita izmisumā, jo baidījās, ka, cenzdamies pabeigt laikā stāstu un ieguldīdams šai darbā lielu enerģiju, nodarīs pāri «Dombijam». Tā nu viņš nosprieda atmest «Dzīves cīņai» ar roku. Un tomēr šis lēmums darīja raizes. Rakstnieks jutās gandrīz vai slims. Viņš aizsteidzās uz Ženēvu, lai atgūtu spēkus un palūkotos, vai apstākļu maiņa neliks grozīt lēmumu. Tā patiešām notika. Viņš jutās labāk un saprata, ka spēs tikt galā ar abiem uzdevumiem. Atgriezies Lozannā, viņš pabeidza «Dzīves cīņu» un «Dombija» kārtējo sēriju, tad aizbrauca uz de Lekī viesnīcu Ženēvā un sacerēja vēl vienu sēriju, kas ietvēra bērnības atmiņas. «Ceru, ka Jums patiks misis Pipčinas iestāde. Tā ņemta no dzīves, es pats to apmeklēju — šķiet, man toreiz bija astoņi gadi, bet es šo iestādījumu atceros pavisam skaidri un, protams, izpratu to toreiz tikpat labi kā tagad ... Šis agrais dzīves posms atausa man atmiņā te, Ženēvā.»

«Dombija un dēla» pirmā sērija parādījās 1846. gada oktobrī un Dikensam par prieku guva ārkārtīgus panākumus — tā pārsniedza iepriekšējā romāna — «Mārtiņa Čezlvita» pārdoto eksemplāru skaitu

par divpadsmit tūkstošiem. Sērijas iznāca ik mēnesi līdz 1848. gada aprīlim. Dikenss uzskatīja grāmatu par labu un, pabeidzis to, atzinās sievastēvam: «Ar «Dombiju» es saistu lielas cerības un stingri ticu, ka to atcerēsies un lasīs vēl pēc ilgiem gadiem .. . Jau no paša sākuma es ziedoju tam visas pūles un laiku, kas bija manā rīcībā, un tagad, kad esmu no tā šķīries, jūtos ļoti savādi.» Tāpat kā visos Dikensa darbos, grāmatā ir daudz €aba, ko tikai viņš varētu uzrakstīt, un arī daudz slikta, ko tikai viņš iedrošinātos rakstīt. Viņa veiksmes ir tikpat spožas, cik neveiksmes briesmīgas. Varbūt vienīgi tāds cilvēks, kas spēja radīt Katlu, var izdomāt Kārkeru — tas nav cilvēcisks radījums, bet ierocis, ar kura palīdzību Dikenss izgāž savu naidu un riebumu. Kārkers top attēlots «ļauns no galvas līdz kājām», viņš sēž pie darba «līdzīgi kaķim, kas glūn pie peles alas», viņš ņurrā, viņš ir gatavs «vienu brīdi skrāpēt un otru — glaudīt ar samtainu ķepu». Kad viņš brauc garām sava kunga mājai, suns Diogēns rūc un rej, bet viedais hronists pēkšņi aizmirst jebkuru savaldību un uzvedas tā, ka Flobērs [102] būtu pavisam apjucis. «Labi riets,

Di, un turies tuvāk kundzei!» Dikenss iesaucas. «Pa-vaukšķi vēl, nu, vēl! Re, galva saslieta, acis šķiļ ugunis, niknais purns gatavs saplosīt viņu lupatlēveros. Rej nu, neļauj aiztrusnīt garām! Tev ir labs deguns, Di, — kaķis, sunīt, ņem ciet!» Tas mums liek domāt, ka dzīvniekus, ko sauc par kaķiem, Dikenss nav pārāk cienījis. Skaidri redzams: Kārkers labu galu neņems, taču Dikenss nekad neapstājas pusceļā. Kārkers nejauši nokļūst zem ātrvilciena; viņš «... izgrūda kliedzienu, vilciens viņu notrieca no kājām, satvēra, pavilka zem smagajiem riteņiem, sagrieza apkārt un apkārt, samala locekļus un, iesūcis versmainajā rīklē viņa dzīvības plūsmu, izmeta sašķaidītās miesas gaisā». Nav šaubu: Kārkers bijis maskējies izdevējs.

Tanī gadu desmitā, kad lasītāju rokās nonāca «Dombijs un dēls», dzelzceļi un tvaika dzinēji bija jaunums, tāpēc arī mēs dzirdam tik daudz par tērauda briesmoņiem, kas drāžas pāri laukiem, vemdami tvaika mutuļus un liesmas. Gaiss pildījās ar dūmiem; it kā atsaukdamies šim procesam, sabiezēja mākoņi pie gara pasaules debesīm, un Dikensa daiļrade, sava laikmeta burvju spogulis, to atainoja. Piemēra pēc minēsim kaut vai to, kā tēlota «kritusi sieviete», tumsas radījums, ko viņš izdzen ārā «melnā naktī, vēja gaudās un lietus gāzmās».

Taču grāmatā ir vairākas brīnišķīgi komiskas ainas. Vienā no labākajām mēs redzam, kāds sašutums sagrābj misis Čiku, kad viņa, svētu šausmu pārņemta, atklāj mis Toksas nodomus. ««Man kā zvīņas nokrita no acīm,» pūta misis Čika, notraukdama šķietamās zvīņas, kādas parasti klāj zivis.» Un visā jūrniecības literatūrā nav varoņa, kas būtu līdzīgs kapteinim Katlam. Viņš ir viens no nedaudzajiem dikensiskajiem tēliem, kas nomierina lasītāja dvēseli. Varbūt tas tāpēc,

ka šī tēla radītājs, lūkodamies uz jūru, jutās tik mierīgs, cik mierīgs vien spēja būt. Pat no Katla iemīļotajām grāmatām dveš miers un klusums, «jo viņš uzskatīja par pienākumu svētdienās lasīt tikai pamatīgi biezus sējumus, tāpēc ka tiem ir solīdāks izskats. Pirms daudziem gadiem viņš grāmatbodē bija iegādājies apjomīgu lasāmvielu. Pietika ikreiz izburtot piecas rindas, kad viņam jau neglābjami juka domas, un tāpēc viņš vēl nebija lāgā nonācis pie skaidrības, par ko grāmatā stāstīts.»

1846. gada novembra vidū Dikenss aizveda ģimeni uz

Parīzi. Šādas tādas neērtības viņus gaidīja robežas muitnīcā, kur ierēdņi «ņēmās svērt visus mūsu sudraba galda piederumus... karoti pēc karotes, dakšiņu pēc dakšiņas, un mēs trīsarpus stundas biezā miglā un niknā salā dabūjām kvernēt turpat blakus. Svērēji darbā pieļāva dažādas aplamības un ik brīdi ķīvējās ar manu drosmīgo kurjeru.» Strīdu cēlonis, bez šaubām, galvenokārt bija tas, ka Rošs «pēc savas iniciatīvas gvelza vistrakākās un neticamākās aplamības par manām grāmatām, darīdams to sava prieka pēc, lai tikai varētu apmuļķot ierēdņus».

Dikensi apmetās viesnīcā «Braitona», un Čārlzs nekavējoties devās klaiņot pa pilsētu, neskaitāmas reizes apmaldīdamies. «Sameklēt piemērotu māju bija tīrās elles mocības,» viņš rakstīja no Kursela ielas 48. «Četras dienas dabūju noskraidīties mēli izkāris. Ar prieku un lepnumu varu pavēstīt, ka beidzot esam apmetušies laikam gan visnejēdzīgākajā mājā visā pasaulē. Cik zinu, uz zemeslodes otras tādas nav un nevar būt. Guļamistabas atgādina operas ložas. Par ēdamistabām, kāpnēm, gaiteņiem nevar tikt nekādā skaidrībā. Ēdamistaba ir līdzīga alai, no griestiem līdz grīdai tā apgleznota ar kokiem, lai izskatītos pēc birztalas, un zem lapām nez kādēļ sabāzts vesels lērums spoguļstikla gabaliņu. Viesistabas iekārtojumā pavīd vesela saprāta dzirksts. Bet šajā telpā var iekļūt, vienīgi izejot Ccluri rindai mazu istabiņu, kuras atsauc atmiņā teleskopa kameras un ir apkarinātas ar mīklainām drapērijām. Tādu anfilādi varētu izprojektēt — ja dotu vajadzīgos materiālus — pats trakākais Bedlama [103]iemītnieks, kura prāts aptumšojies uz visiem laikiem un nedod cerības uz izveseļošanos.» Sākumā viņš šai dīvainajā vietā nespēja strādāt un stundām ilgi sēdēja pie galda, neko nerakstīdams. Pienāca decembris un līdz ar to bargs aukstums. «Ūdens guļamistabas krūzēs sasalst no augšas līdz apakšai blīvā klucī, krūzes sprāgst kā lielgabalu lodes, un ledus gabaliņi, kas ir cieti kā granīts, nobirst uz lielā galda un mazgājamiem galdiņiem.» Taču ļaužu pūļi ielās viņu iedvesmoja, līķi morgā nomierināja, un drīz viņš strādāja ar pilnu jaudu. Rūpestus sagādāja ilustrētāji. Fizs bija pavisam nepareizi izpratis misis Pip-činas būtību un Līčs piedzīvojis nopietnu neveiksmi kādā «Dzīves cīņas» attēlā. Fizam Dikenss turpmāk sūtīja sīkus norādījumus, turpretī Līča

dzēlumu bija par vēlu apmainīt, un, tā kā Dikenss negribēja mākslinieku nevajadzīgi sāpināt, viņš neko neteica. Turklāt viņš piezīmēja: «Tas, kas man šķiet briesmīgs, citiem var likties pavisam citāds.»

No 15. decembra līdz 23. decembrim viņš uzturējās Londonā, lai būtu klāt jaunā Ziemsvētku stāsta «Dzīves cīņa» mēģinājumos (darbs bija dramatizēts teātra vajadzībām). Redzēdams, ka tikai nedaudzi aktieri izprot, par ko ir runa un kā jātēlo varoņi, viņš Forstera apartamentos noorganizēja lugas lasīšanu. Par spīti laika trūkumam un šaubām, viņam nepaslīdēja garām ne mazākais sīkums. «Lyceum teātra ļaudis lasīja lugu te, pie Forstera. Forsters bija sagādājis septiņdesmit sešas milzīgu apmēru šķiņķa maizes (tās iepirka Holbornā, un maize bija pavisam svaiga). Kad minētās ēdamlietas pazuda dāmu vēderos un viņu apjoms sakarā ar to nesamērīgi uzpūtās, Forsters nepārspējamā diženībā deva rīkojumu, lai četrdesmit divas neapēstās maizes taptu izdalītas nabagiem. Henrijs saņēma stingru norādījumu sameklēt visnabadzīgākās sievietes, taču neatdot sviestmaizes tikmēr, kamēr nebūs sīki noskaidrojis, kāds bijis šo dāmu dzīves gājums un vai viņu uzvedība un manieres ir nevainojamas.» Luga izpelnījās vētrainu sajūsmu, skatītāji kliedza pēc autora; autors pēc izrādes atgriezās Parīzē, jau zinādams, ka klajā laišanas dienā «Dzīves cīņa» izpārdota divdesmit trīs tūkstošos eksemplāru.

Taču atkal uzbruka senais ienaidnieks «The Times». «Circenis aizkrāsnē» tā slejās bija nosaukts par «pļāpīgu autora muļķības apliecinājumu», rakstniekam ieteica papildināt trūcīgo izglītību, dzīvot mierā un lasīt. Turklāt viņam pārmeta, ka viņš uzkūdot nabagos pret bagātajiem, lai gan, uzmanīgāk izlasot strādnieku šķiras mājas dzīvei veltītās lappuses, drīzāk gribas teikt, ka viņš bagātniekus uzkūda pret nabagajiem. Parasti Dikenss kritiku par savu darbu lasīja tikai tad, ja draugi pievērsa uzmanību kaut kam patīkamam. Šoreiz viņš nejauši ieraudzīja kādu rakstu, kurā bija pieminēta «The Times» recenzija par «Dzīves cīņu», un konstatēja, ka tā ir nekrietnāka nekā citkārt. Tajā bija sacīts, ka tieši viņš esot atbildīgs par faktu, ka grāmatu tirgu ik gadus «pārplūdina ar makulatūru», citiem vārdiem, ar Ziemsvētku stāstiem, un ka viņš pats uzķēpājis «pašu sliktāko». Kritiķis apgalvoja, ka viņa pēdējā ražojumā neesot «ne miņas no savdabī-ļjuma, patiesības, ticamības, dabiskuma vai daiļuma»; ģenialitāte, kas bijusi vērojama «Pikvikā», neļaujot piedot autoram šo «nedzirdēto nekaunību». Viņu brīdināja, lai viņš sargoties un lai turpmāk tādi misēkļi neatkārtojoties. Dikenss par recenziju teica: «Vēlreiz novilka ar neasu bārdas nazi pa Boza nervu sistēmu ... Nepārspējamais kļuvis pagalam truls un apātisks. Strādāt nejaudā. Visu nakti sapņoja par «Taimsiem». Taisās braukt uz Jaunzēlandi un dibināt tur žurnālu.» Taču šis garastāvoklis nevilkās ilgi. Nepagāja ne divas dienas, kad viņš

jau pilnā sparā rakstīja kārtējo romāna sēriju, kas beidzās ar Pola Dombija nāvi, reizē gudrodams, vai nebūtu prātīgāk «pieprasīt pasi un lasīties projām sakarā ar milzu popularitāti, kādu manas mājas siena iemantojusi franču nācijas vidū, kura to izmanto par ūdensklo-zetu».

Polu viņš nobendēja 1847. gada 14. janvārī pulksten desmitos vakarā, un, «tā kā man nebija cerību aizmigt, es izgāju uz ielas un līdz nākamā rīta brokastlaikam klai-ņāju pa Parīzi». Mazā Pola nāve angļu lasītājus satrieca tāpat kā savā laikā mazās Nellas nāve, amerikāņus savukārt uzvedināja uz domām, ka «Mārtiņš Cezlvits» jāuzlūko par īslaicīga gara aptumsuma augli, bet Parīzē izraisīja izbrīnu (tādi bija DikAisa vārdi). Tekerijs, kas tikko bija publicējis «Liekulības tirgus» otro sēriju, iedrāzās žurnāla «Punch» redakcijā, saukdams: «To nu neviens nevar pārspēt, nav ko cerēt, tas ir grandiozi!» Un Džef-rijs rakstīja: «Ai, manu simtkārt mīļo Dikens! ... Vakarnakt un vēl šorīt no rīta raudāju rūgtas asaras un jutu, ka tās šķīsta man dvēseli. Lai visuvarenais Jūs svētī! Manai mīlestībai pret Jums nav robežu.» Tas viss palīdzēja Dikensam aizmirst «The Times».

Forsters janvāra otro pusi pavadīja pie drauga Parīzē. Viņi pacentās šai īsajā laika sprīdī redzēt visu, ko vien iespēja: cilvēkus, cietumus, pilis, gleznu galerijas un izpriecu vietas. Viņi aizbrauca uz Versaļu un Senklū, apmeklēja Luvru un morgu, noskatījās operas, lugas, varietē priekšnesumus, ēda vakariņas kopā ar Aleksandru Dimā un Ežēnu Sī, apciemoja Šatobriānu un Viktoru Igo, sastapās ar Teofilu Gotjē, Lamartinu un Skribu un darīja daudz ko citu, ko mēdz darīt cilvēki, kuriem tas patīk.

Dikensa dzīvi Parīzē pēkšņi pārtrauca vēsts, ka viņa vecākais dēls, kas apmeklēja Kingzkoledžas skolu, saslimis ar skarlatīnu. Rakstnieks kopā ar sievu nekavējoties atgriezās Londonā. Viņiem drīz sekoja Džordžīna ar pārējiem bērniem. Viņu nams Devonšīrterasē vēl bija aizņemts, tāpēc viņi noīrēja māju Rīdžentparkā, Čester-pleisā 1 un nodzīvoja tur no marta sākuma līdz jūnijam, kad aizbrauca pavadīt vasaras mēnešus Brodstērsā. Vecākais puisēns atspirga, un aprīlī piedzima piektais dēls. Tas bija Dikensu septītais bērns, un, tā kā Čārlzs, piedzimstot ceturtajai atvasei, bija izteicis cerību, ka «mana kundze nekad vairs tā nedarīs», tad varam iedomāties, kāda sajūsma būtu viņu pārņēmusi, ja viņš uzzinātu, ka pienāks diena, kad Keita dāvās viņam desmito mazuli.

C.D. UN D.C.[1]

ktieri, tāpat kā reklāmu rakstītāji, rada pieprasījumu, un dramatiskās mākslas jomā šis pieprasījums seko piedāvājumam. Sākumā lugas nerakstīja, lai publikai būtu ko skatīties, bet lai aktieriem būtu ko spēlēt: tās izraisīja nepieciešamību organizēt izrādes, taču primārā bija tā nepieciešamība, ko izjuta aktieris. Kāpēc Dikensam un viņa trupai vajadzēja izrādes? Te minēti bezgala daudzi iemesli, tomēr īstais tā arī palicis nepateikts, proti, Dikensam gribējās tēlot, un viņš šo vēlēšanos iepotēja citiem. 1847. gadā pirmais ieganstš, kas deva iespēju atkārtoti parādīt iepriekšējo gadu inscenējumus, bija palīdzība Lī Hantam. Taču trupa vēl nepaspēja paziņot savu nodomu atklātībā, kad valdība piešķīra Hantam pensiju. Šī pārsteidzīgi ātrā rīcība, kas nepavisam nebija raksturīga parastajam valdību gausumam, spieda izpildītājus, velti nešķiežot laiku, sameklēt citu ieganstu. Atkal izpalīdzēja Hants: izrādījās, ka viņš dziļi iestidzis parādos. Pa rokai patrāpījās arī cits autors — Džons Pūls[104] [105], kura komēdija «Pols Prajs» pirms divdesmit gadiem bija guvusi lielus panākumus. Viņš tāpat bija iekūlies naudas grūtībās. Tā nu šī 1847. gada jūlijā Dikensa trupa atkārtoti izrādīja Bena Džonsona lugu Mančestrā un Liverpūlē un pats Dikenss atkal jutās kā zivs ūdenī. «Bieži esmu prātojis, ka uz skatuves dēļiem mani katrā ziņā būtu gaidījusi tāda pati veiksme kā starp grāmatu vākiem,» viņš reiz sacīja. Taču viņš bija ne vien dzimis aktieris, bet arī dzimis režisors un trupu audzināja ar tādu pacietību,

kādu varētu apskaust pats Ijabs[1]. Ja aktieri nepareizi runāja, viņš tiem nostādīja balsi. Ja viņu kustības bija neveiklas, viņš stundām ilgi rādīja, kā brīvi izturēties uz skatuves. Kad viņi aizmirsa tekstu, viņš mācīja, kā vingrināt atmiņu. Kad viņi nervozēja, viņš iedvesa paļāvību. Kad viņi bija pārāk pašapzinīgi, viņš norādīja, ka jābūt paškritiskiem. Kad viņi sacīja, ka «vakarā viss būs kārtībā», viņš parūpējās, lai viss būtu kārtībā tās dienas mēģinājumā. Neviena lempīga kustība, nepareiza intonācija, mākslots žests nepaslīdēja garām viņa uzmanībai. Viņš dresēja savu trupu stundām ilgi, kamēr piekusa visi, tikai ne viņš. Nākamajā rītā viņš bija atkal kājās — spirgts kā rīta rasa, gatavs no jauna ķerties pie darba, kas prasīja tik daudz spēka, pacietības un nervu.

1848. gadā Dikenss uzzināja, ka spaidīgos apstākļos atrodas dramaturgs Šeridens Noulss[106] [107], kura lugas «Virgī-nijs» un «Kupris» pirms kāda laika bija izraisījušas veselu sajūsmas vētru. 1848. gadā tika vākti ziedojumi, kas ļautu Stretfordā pie Eivonas nopirkt māju, kur dzimis Šekspīrs. Dikenss izmantoja šo izdevību, lai sagatavotu lugu un par ieņemto naudu nodibinātu muzeja pārziņa posteni, kurā varētu iecelt Noulsu. Šoreiz viņa slavējamo nodomu izjauca Stretfordas iestādes, kas uzņēmās mājas saglabāšanu un pārziņa vietu atdeva savam kandidātam. Taču Dikensa sajūsma nenoplaka; 1848. gada maijā, jūnijā un jūlijā viņa trupa sniedza izrādes Londonā, Birmingemā, Edinburgā, Glazgovā, Mančestrā un Liverpūlē, un lauvas tiesu no ienākumiem saņēma Šeridens Noulss, kas neilgi pirms tam bija kļuvis par baptistu sludinātāju un skaidru naudu uzskatīja par vērtīgāku mantu nekā muzeja pārzina posteni. Šai reizei Dikensa trupa bija izvēlējusies Šekspīra «Jautrās vindzorietes». Marks Le-mons tēloja Falstafu, Dikenss — Šelovu. Lugu divas reizes izrādīja Londonā, Heimārketas teātrī, un vienu no izrādēm noskatījās karaliene Viktorija un princis Alberts. Katrs vakars beidzās ar farsu, un pēc tam dalībniekiem tika rīkotas vakariņas, kurās Dikenss, aktiera, režisora un meistara visziņa pienākumus izjuzdams kā spirdzinošu veldzi, tēloja saimnieka lomu tik lieliski, ka jautrība ne-noklusa ne mirkli. Tādi pasākumi viņam bija tikpat kā dienišķā maize, un, kad tie beidzās, viņš sūdzējās par ikdienas vienmuļību. «Man nav ne mazākās enerģijas dzirksts, jūtos pavisam nožēlojams,» viņš rakstīja misis Klārkai, kas bija tēlojusi Kviklijas lomu. «Ienīstu mājas pavardus. Ilgojos pēc klaidoņa dzīves ... Buru audekla mājoklī es jūtos tik laimīgs, ka īsta māja šķiet nepanesama.» Un mazliet vēlāk: «Esmu nolietojies un kļuvis galīgi truls. Tvīkstu pēc nemiera. Vai tad tiešām neviens nevar izdomāt kaut ko tādu, kas liktu sirdij pukstēt aumaļām un matiem celties stāvus? ... Ai, atmiņas, atmiņas!» Viņam gribējās braukāt pa visu Angliju un tik sniegt izrādes, jo «nekas uz pasaules nav salīdzināms ar mirkli, kad skatītāju zāle — jūsmā starojošu seju jūra — sabangojas un apšļāc tevi ar vētrainu aplausu viļņiem». Mūža galā viņš atzinās, ka allaž ilgojies būt «pats diženākais aktieris, kam publika gulētu pie kājām».

Kā mēs drīz uzzināsim, 1849. un 1850. gadā viņš nekādi nevarēja sūdzēties par citu darbu trūkumu, bet viņa klaiņāšanas kāre daļēji tika apmierināta laika posmā no 1850. gada novembra līdz 1852. gada septembrim. Bulvers Litons, cenzdamies nodrošināt sava apgabala frīholderu [1] balsis — tiešai piekukuļošanai viņam nebija naudas —, izdomāja, ka Dikensa truˆa jāuzaicina uz Nebvērtu un jāparāda luga «Katrs vietā — liec tik lietā» [108] [109]. Ko par to domāja Irīholderi, nav zināms, taču Dikensu tādas izredzes lieliski ielīksmoja. Diez vai viņš nebūtu bijis ar mieru pat balsot par torijiem, lai tik varētu viņiem

sniegt izrādi. Viņš ķērās klāt ar parasto dedzību, drīz vien uzvēla visas rūpes uz saviem pleciem un tēloja jau labi pazīstamo cilvēkveida dinamomašīnas lomu. «Ja reiz esi uzsācis tādu darbu — jebkuru darbu, manuprāt, — virzi to uz priekšu ar sirdi un dvēseli kā milzu uzņēmumu,» viņš rakstīja Litonam. Kādā no pirmajiem mēģinājumiem Keita iekrita lūkā un nejauki izmežģīja potīti; dažas stundas pēc tam, kad ārsts bija pateicis, ka viņa lugā tēlot nevarēs, Dikenss jau mācīja viņas lomu Džordžīnai. «Ak, ser,» sacīja galvenais galdnieks teātrī, kur viņi mēģināja, «teātrī, ser, visi domā, ka publika daudz ko zaudēja, kad jūs sākāt rakstīt grāmatas.» 1850. gada novembri Džon-sona komēdiju izrādīja Nebvērtā trīs reizes, un nākamajā janvāri, ciemodamies pie Votsoniem Rokingemas pilī, Dikenss apmācīja vēl vienu amatieru grupu, kas nospēlēja divas ī&s lugas viesiem un kalpotājiem.

Nebvērtā viņš ar Litonu apsprieda kādu plānu, kam bija lemts nākamajos divos gados sagādāt gan prieku, gan rūpes. Abi draugi uzskatīja, ka jādibina fonds, lai varētu palīdzēt trūcīgajiem rakstniekiem un gleznotājiem. Tā kā atbalstīt neveiksminiekus ir veiksmīgo ļaužu pienākums, tad viņi nolēma nežēlot pūles un enerģiski sākt īstenot šo projektu, kas kļuva pazīstams ar vārdu «Literatūras un mākslas ģilde». Litons fondam atdeva zemes gabalu Nebvērtas tuvumā un apsolīja sarakstīt komēdiju, ko Dikenss ar saviem draugiem varētu uzvest, kur vien iespējams, un peļņu ziedotu daļēji naudas fondam, daļēji ēku celtniecībai uz Litona zemes. Abi nosprieda, ka projekts gūs labākus panākumus, ja pirmajā izrādē būs klāt karaliene un princis Alberts, tāpēc Dikenss aizrakstīja Devonširas hercogam, lūgdams, lai tas atļauj lugu pirmo reizi izrādīt savā Londonas rezidencē. «Esmu nodomājis izveidot ceļojošu teātri ar tādām dekorācijām, mehānismu utt., ko jebkurā piemērotā telpā varētu viegli uzstādīt un novākt dažu stundu laikā,» viņš rakstīja hercogam, kas tūlīt atsūtīja atbildi: «Mans nams, mans ziedojums un mani pakalpojumi būs jūsu rīcībā.» Hercogs bija ārkārtīgi izpalīdzīgs, un Dikensam viņš ļoti iepatikās, tā ka rakstnieks pretēji savam principam pat viesojās pie hercoga Četsvērtā. Karaliene un princis Alberts apsolīja ierasties; 1851. gada marta vidū Dikenss jau mēģināja Litona jauno komēdiju «Mēs neesam tik slikti, kā šķiet» un, gatavodams izrādi, skraidīja no galdniekiem pie dekoratoriem, no kostīmu šuvējiem pie mehāniķiem, no kurpniekiem pie mūziķiem, no frizieriem pie apgaismotājiem. «Man stundām ilgi jāstāv uz skatuves, tāpēc tā pietūkst kājas, ka grūti novilkt zeķes,» viņš teica, «... es tik apbrīnojami labi zinu visu citu lomas, ka savējo aizmirstu.» Izrāde notika 1851. gada 16. maijā Devonšīras hercoga namā, un to noskatījās aristokrātiska publika, kas maksāja piecas ginejas par biļeti — vai nu lai redzētu karalieni Viktoriju, vai Čārlzu Dikensu — kas to

lai zina.

Vairākas reizes trupa uzstājās Hanoverskvēra zālē un gan toruden, gan 1852. gadā viesojās daudzās provinces pilsētās. Pēc pirmās izrādes programmā ietvēra farsu, kas saucās «Mistera Naitingeila dienasgrāmata». To bija sarakstījis Marks Lemons un pārlabojis Dikenss, kas tēloja sešas lomas: advokātu, viesmīli, kājāmgājēju, hipohondriķi, vecu sievieti un kurlu ķesteri.

Lieki piebilst, ka farss sniedza Dikensam vislabāko izdevību parādīt savu īpatnējo aktiera talantu. Kā jau minējām, pēc dabas viņš bija raksturlomu tēlotājs, un pamatoti varēja gaidīt, ka arī uz skatuves viņam visspožāk izdosies tieši tās. Dzīvē viņš reti kad ilgi uzsvēra vienu rakstura īpašību — viņš pārlēca no vienas galējības otrā tik ātri, ka pārējiem aizrāvās elpa. Tāpat notika uz skatuves: viņš ar baudu nedaudzu minūšu laikā atveidoja pusduci pilnīgi atšķirīgu lomu. Viņš bija īsts aktieris — hameleons. Pēkšņi norotījis manšetes vai uzsitis apkakli, viņš spēja pilnīgi pārveidoties un pārsteigt draugus ar kādu ekscentrisku tēlojumu, bet pēc tam, pārmezdams frakas stūrus pār pleciem, vienā mirklī pārvērtās pavisam par ko citu. Viņa asās cilvēku novērošanas spējas, ko pastiprināja gara možums un fiziskā veiklība, viņa izteiksmīgā seja un modulācijām bagātā balss ļāva radīt pārsteidzoši dažādus un dzīvus portretus. Viņš bija labs Bobadils Džonsona lugā, bat vēl labāks Šelovs Šekspīra «Jautrajās vindzorietēs». Bija vērts redzēt šos stīvos locekļus, drebelīgo gaitu, trīcošo galvu un dzirdēt bezzobainās mutes šļupstēšanu, kas liecināja par vecuma nespēku, kurā pats Šelovs negrib atzīties — tāpēc arī pūlas izrādīt enerģiju, kas tomēr ir gaužām vārga, tāpēc darbojas ar tādu šķietamu dedzību, tāpēc tik nožēlojami cenšas saglabāt cienīgu stāju. Vislieliskāk viņš tēloja «Mistera Naitingeila dienasgrāmatā», kur mainīja apģērbu, balsi, sejas izteiksmi, stāju, manieres un raksturu tik pilnīgi un ātri, ka skatītāji negribēja ticēt savām acīm, kad īsu brīdi pirms priekškara nolaišanās uzzināja, ka lielākajā tiesā lomu redzējuši Dikensu. Nebūs grūti uzminēt, ka «varoņi» viņam nepadevās. Parādīt kaut ko uz īsu mirkli — to viņš spēja lieliski, radīt tēlu pamazām un tad saglabāt — ne. Litona komēdijas varonis lords Vilmots, vieglprātīgs jauns frants, Dikensa interpretācijā iznāca līdzīgs holandiešu kaperkuģa kapteinim: stīvs, sauss, kokains, parasts, ar karavīra manierēm. Bet, tā kā šī bija

ļoti svarīga loma, viņš neuzdrīkstējās to uzticēt kādam citam un sacīja Litonam: «Es no pieredzes zinu — ja pats neķeršos pie Vilmota, tad nevienu citu, kas varētu saturēt lugu kopā., mēs neatradīsim.» Viņam gribējās atveidot citu lomu, bet no tās viņš ar sāpošu sirdi atsacījās, atklādams patiesību kādā vēstulē autoram: «Mani valdzina pārtapšana — lāgā nezinu, kādu neprātīgu iemeslu pēc, — tā man šķiet tik brīnišķīga, ka, zaudēdams iespēju pārvērst balsi un tā tālāk,

lai kļūtu par citu cilvēku, es jūtos, it kā man būtu pagājusi secen kāda traki jauka aušība.» Tomēr viņš šo zaudējumu kompensēja, traki jauki izaušodamies farsā.

Viņa nerimtīgā vēlēšanās kļūt par kādu citu liek mums šobrīd apstāties un paskatīties, kāds bija viņš pats. Pirmais un raksturīgākais ir viņa dedzīgums. Ja viņš ko uzsāka, tad darīja to bez mazākās piesardzības vai vilcināšanās: viņš ar pilnu krūti metās kā darbos, tā priekos, un savās simpātijās un antipātijās, draudzībā, mīlestībā, interesēs, apbrīnā un sašutumā nepazina remdenību. «Visu, ko ģēnijs dara, viņš dara labi,» rakstnieks teica kādam korespondentam, «turpretī cilvēks, kas pastāvīgi kaut ko sāk un nekad nepabeidz, nav īsts ģēnijs, to jūs varat man ticēt.» Viņa padoms kādam, kas gribēja kļūt par rakstnieku, parāda mums, kā viņš pats izturējās pret savu darbu: «Ziedojiet šim darbam tik daudz pacietības, cik būtu vajadzīgs visās pasaules profesijās, kopā ņemot.» Skatoties, kā viņš mūždien pārsviedās no vienas galējības otrā, varētu domāt, ka viņš ir nepastāvīgs cilvēks, uz kuru lāgā nevar paļauties, taču visas šīs emocionālās pārmērības mita blakus dzelžainam gribasspēkam, kas palīdzēja viņam saglabāt nosvērtību un mērķtiecību. Vislabākā liecība ir viņa draugi. Lielākā daļa vīriešu vairāk interesējas par sievietēm nekā par vīriešiem, lielākā daļa sieviešu — tāpat. Turpretī Dikenss cienīja vīru draudzību, viņš vislabāk jutās vīriešu sabiedrībā un, kā varam secināt no viņa romāniem un vēstulēm, daudz vairāk interesējās par sava dzimuma pārstāvjiem. Cilvēku cilts skaistākā daļa viņa uzmanību saistīja tikai tad, kad ierunājās maigākas jūtas. Kaut arī viņa impulsīvā un stūrgalvīgā daba pakļāva draudzības saites daudziem pārbaudījumiem un bija laika posmi, kad dažas no tām šķita atrisušas, viņš nekad nezaudēja kādu draugu uz mūžu. īpaši uzticīgs viņš bija jaunības dienu kolēģiem — Mitonam

un Bīrdam. «Sevišķi siltas jūtas man ir pret visiem tiem, ko es

pazinu grūtākos laikos,» viņš reiz sacīja.

Tomēr vislabākais apliecinājums šai rakstura īpašībai ir viņa attiecības ar Forsteru. Forstera valdonīgās un privātīpašnieciskās manieres droši vien izraisīja daudzus protesta uzliesmojumus tik viegli aizvainojamā un neatkarīgā cilvēkā, kāds bija Dikenss, un Makrīdijs piecus gadus pēc 1840. gada augustā aprakstītās «nepatīkamās scēnas» atkal dabūja izteikt savā dienasgrāmatā nožēlu: «Dzirdēju, kādiem nepiedienīgiem izteicieniem viņi apmētājās.» 1845. gada beigās abi acīmredzot ķildojās bieži, jo Forsters sūdzējās Makrīdijam, ka Čārlzs viņam darot pāri. Dikenss, viņš sacīja, «tik tiepīgi paliek pie sava viedokļa un ir tik augstās domās par paša darbiem . . .», ka viņa — Forstera uzskatus par tiem vai padomu nemaz neuzklausot, pret kritiku esot gluži kurls, un «šī neobjek-tivitāte kļūst arvien lielāka, līdz beidzot izvērtīsies par nelabojamu ļaunumu». Divus gadus pēc šī vaļsirdības brīža Forsters sacīja Makrīdijam, ka viņa draudzība ar Dikensu laikam gan izjukšot vai kļūšot stipri vēsāka. Tomēr, kaut gan Forstera despotisms un māksloti džon-soniskās manieres Dikensu neapšaubāmi atkal un atkal izveda no pacietības, viņi palika draugi līdz mūža galam, lai arī pēc tam, kad Forsters apprecējās un Dikenss atrada piemērotāku biedru, attiecības kļuva krietni vēsākas.

Paziņojums, ka Dikenss atsakās lasīt kritiku par saviem romāniem, skar vēl kādu Čārlza rakstura īpašību un satriec apgalvojumu, ka viņš bijis augstās domās par saviem darbiem. Jo cilvēks iedomīgāks, jo mazāk viņam godkāres: iedomība izriet no augstām domām par sevi, turpretī godkāre — no tā, ka cilvēks augsti vērtē citus. Ja rakstnieks patiešām ir iedomīgs, naidīgas recenzijas viņu uzjautrina, jo viņa uzskatus par paša darbu neietekmē nedz draugu, nedz svešinieku nopēlums. Godkārs cilvēks, gluži otrādi, sāpīgi izjūt kritiķa spalvas dūrienus un neguļ naktis, mēģinādams bez panākumiem iestāstīt sev, ka kritiķi tā rīkoties mudinājis personisks naids. Dikenss bija godkārs un tīkoja pēc atzinības. «Manī iemājo pats Nelabais, kas mani dīda,» viņš rakstīja 1843. gadā, «proti, kad man šķiet, ka man nepareizi un netaisni uzbrūk, es iedegos trakās dusmās, un tās man palīdz aizmirst pāridarījumu. Tikko sācis rakstīt, es ļoti cietu, lasīdams recenzijas, un devu sev svinīgu solījumu, ka turpmāk klau-sīšos vienīgi to, ko man par tām stāstīs citi.» Šo apņemšanos viņš nekad nepārkāpa, un tāda rīcība viņam darīja tikai labu. Viņš, protams, nevērtēja savu darbu par zemu, jo ziedoja tam visus spēkus un tik ļoti iedzīvojās tajā, ka iedomu tēli viņam šķita reālāki par apkārtējiem cilvēkiem; taču viņš allaž apzinājās, ka citiem tie nevar nozīmēt to pašu, ko nozīmējuši viņam, tāpēc literatūrā nepretendēja uz nez kādu ievērojamu vietu un sabiedrībā daudz par saviem darbiem nerunāja. Ja ņem vērā, ar kādiem lišķīgiem glaimiem viņu apbēra jau no divdesmit gadu vecuma līdz mūža vakaram, tad jāatzīst, ka viņš

lieliski saglabāja aukstasinību un prata nosvērti vērtēt savus sasniegumus. Ja Forsters būtu teicis, ka Dikenss ir ļoti pieķēries saviem darbiem, viņam būtu taisnība, turpretī, sacīdams Makrīdijam, ka Dikenss neparko negrib uzklausīt citu domas, viņš labi zināja, kā melo. Līdz pat pēdējam spalvas vilcienam Dikenss uzmanīgi uzklausīja draugu padomus un, to darīdams, sabojāja pat «Lielo cerību» noslēgumu. Desmitiem vēstuļu pierāda, ka abu tuvās draudzības laikā Dikenss, rakstīdams savus darbus, lūdza Forsteram padomu un ļoti bieži to arī uzklausīja. Ar sev raksturīgo vaļsirdību un dedzību viņš pauda apbrīnu par Kārlaila, Tenisona, Brauninga, Vošin-gtena Ervinga, Hansa Andˆrsena un vairāku citu darbiem, nemēģinādams slēpt šīs jūtas ne no viņiem, ne arī no draugiem. Tas, ka viņš dievināja vairākus savus laikabiedrus, ir viena no viņa valdzinošākajām īpašībām; otra tāda īpašība ir pilnīgs profesionālas skaudības trūkums.

Gribasspēks, kas piestrāvoja visu viņa būtni un vadīja viņa talantu, padarīja viņu dažā ziņā cietsirdīgu un egoistisku. Viņš vienmēr drusku atgādināja izlutinātu bērnu, lai gan nav daudz tādu cilvēku, kas bērnībā būtu tik maz lutināti. «Es zinu, ka bieži vien esmu ērcīgs un tiepīgs,» viņš atzinās, un nav šaubu, ka viņš neierobežoti valdīja pār sabiedrības loku, ar kuru satikās, uzspieda tam savas vēlmes, vadīja to un arī diktēja tam. Mājās tāpat visi pakļāvās viņa untumiem un gaumei. Pusdienas pasniedza, kad viņš lika, istabas iekārtoja pēc viņa gribas, brīvdienu izbraukumos un citādās ekskursijās devās pēc viņa pavēles. Despotiskās tieksmes sekmēja sievas paklausība un iniciatīvas trūkums, un, ja viņš nebūtu bijis laipnas dabas un labsirdīgs despots, šīs paražas būtu padarījušas ģimenes dzīvi ļoti smagu. Jau tā Keitai un bērniem bija jāpatur prātā pārāk daudz sīkumu, lai viņi savās mājās patiešām varētu justies kā mājās. Piemēram, Dikenss pieprasīja tādu kārtību un precizitāti, ka ģimenes locekļi laikam gan salēcās, kad ieraudzīja uz grīdas nokritušu grāmatu, vai bailēs nodrebēja, kad izdzirda sitam pulksteni. «Galvoju, ka esmu tikpat precīzs kā pulkstenis jātnieku gvardes kazarmās,» viņš sacīja. Ja bija norunāta tikšanās, viņš ieradās uz minūti, un viņa namā pie galda sēdās līdz ar gonga sitienu. Mēbeles — krēsli, dīvāni, galdi — un greznuma priekšmeti istabā bija jānovieto tieši tā, kā viņš gribēja, ar precizitāti līdz vienai kvadrātcollai. «Turi lietas savās vietās. Es nevaru ciest, ka tās pārcilā,» — tādi aizrādījumi nav retums viņa vēstulēs Keitai. Apmeties mēbelētā mājā vai viesnīcā, viņš tūlīt pārbīdīja gandrīz visu, arī drēbju skapjus un gultas. «Protams, viss ir visjaukākajā kārtībā,» viņš rakstīja par savu kuģa kajīti, «un mani skūšanās piederumi, nesesers, sukas, grāmatas un papīri nolikti tik akurāti, it kā mēs gatavotos te dzīvot veselu mēnesi.» Vakarā pirms izbraukšanas no Amerikas uz Angliju viņu nodarbināja domas par to, «kādas izskatīsies manas grāmatas, kur stāv galdi un vai krēslu

novietojums pieskaņots citu mēbeļu stāvoklim».

Par spīti viņa pedantiskajai kārtības un sistemātiskuma mīlestībai, kas daļēji uzskatāma par reakciju pret nekārtību un nesistemātiskumu, kādā bija pagājusi viņa bērnība, Dikensu ģimenes dzīve bija laimīga, jo viņš bērnus mīlēja; viņam patika vērot, kā tie jautri rotaļājas, un viņš pats to vidū izskatījās kā līksms bērns. Vasaras vakaros viņš bieži aizveda Keitu, Džordžīnu un abas meitenes uz Hempstedu, kur viņas, staigādamas pa viršu klajumu, plūca puķes, bet viņš vai nu stāstīja kaut ko interesantu, vai lodāja pa krūmiem, vai uzsāka rotaļas ar meitenēm. Pēcgalā visi iegriezās «Džeka Stro pilī», pasūtīja atspirdzinājumus un tad atgriezās mājās. Mīlestība pret bērniem, kuru skaļi reklamē daudzi cilvēki, patiesībā ir varas mīlestība, jo nav grūti ievērot, ka šī mīlestība aprobežojas ar «labiem» un paklausīgiem bērniem un nebūt netiek veltīta «sliktiem» un nepakļāvīgiem bērniem, turpretī Dikensa mīlestība uz bērniem pirmām kārtām ietvēra skumjas par savu bērnību, ilgas to atgūt paša dēlu uh meitu pulkā. Kad runa nebija par tīrību, kārtību un aku-i.itību, Dikenss izturējās vairāk kā rotaļu biedrs, nevis kā tēvs, un, kad bērni saslima, viņš bija labāks par jebkuru kopēju, jo ne vien sēdēja pie viņu gultas un uzjautrināja ar visādiem brīnumstāstiem, bet zināja ari, ko darīt kritiskos brīžos, bija praktisks, mundrs, enerģisks, saprātīgs un līdzjūtīgs.

Vēlēšanās visu vadīt un izdarīt, kā arī alkas pēc uzticīgas un saprotošas mīlas, ko viņš nespēja atrast, viesa Dikensā pastāvīgu nemieru, ko vēl vairāk pastiprināja nerimtīgā jaunrades dziņa, kas iekveldēja viņa viegli satraucamo temperamentu. «Vārdos neizsakāmais nemiers», par ko viņš runāja, «neskaidrās, trauksmainās ilgas pēc kaut kā nezināma, ko nekas nespēj apmierināt», ir raksturīgākas aktierim vai cilvēkam, kas paradis enerģiski rīkoties ikdienas dzīvē, nevis mākslinieka, kura jaunrade prasa iedziļināšanos sevī. Dikenss šīs ilgas izjuta varbūt dziļāk par jebkuru citu lielu rakstnieku; reizēm viņš kā apmāts klīda pa ielām un laukiem, līdzīgi Niko-lasam Niklbijam «paātrinādams soli, itin kā cerot aizbēgt no savām domām», un gadu gaitā šis garīgais sasprindzinājums palielinājās, mudinādams veikt tādu darbu, kas priekšlaicīgi noveda viņu kapā. Šis iekšējais nemiers simboliski izpaužas viņa darbos: sākot ar «Senlietu pārdotavas» un beidzot ar «Stāstu par divām pilsētām», viņš bieži piemin soļu troksni ielās. «$ī pastāvīgā staigāšana šurp un turp, šis nebeidzamais nemiers, šī nepārtrauktā zābaku klaudzoņa, kas raupjos akmeņus nodeldēja gludus un līdzenus ...» Un: «Nostūrī atkal un atkal atbalsojās soļi, lāgiem tie šķita atskanam tepat zem logiem, citreiz ieklaukstējās istabā; vieni tuvojās, otri virzījās projām, trešie aprāvās pēkšņi, ceturtie noklusa pamazām, bet tas viss notika kaut kur tālu ielās, jo neviena gājēja tuvumā neredzēja.»

Līdz ar trauksmainību un enerģiju viņam piemita tik sīkas un

precīzas novērošanas spējas, ar kādām nevarēja lepoties neviens cits visā plašajā pasaulē. Ir bijuši daži cilvēki — Makolijs, Oskars Vailds, Sidnejs Vebs[110] —, kuri apbrīnojamā kārtā spējuši lasīt grāmatas, itin kā tās fotografēdami: pāršķirot lappusi, tādiem ļaudīm acumirklī prātā iespiežas tās saturs, un viņi vārds vārdā var citēt veselas rindkopas krietnu laiku pēc darba izskatīšanas. Dikensam arī piemita līdzīga spēja, tikai tā bija spēja redzēt nevis lappuses, bet saskatīt un izjust cilvēkus, vietas un notikumus; katrs sīkums tā iegula viņam atmiņā, ka viņš pēc savas gribas spēja atcerēties visgaistošāko sejas izteiksmi, visnejaušāko balss intonāciju, visnenozīmīgāko nieku kādā istabā, gandrīz netveramu pārmaiņu epizodes norisē vai sarunas noskaņojumā. Viņš būtu spējis aizēnot Bosvelu[111], taču uzskatīja par labāku būt par savu paša iespaidu Bosvelu un fiksēt pats savus uzskatus par visumu. Šie smadzeņu fotoattēli, ietērpti vārdos, tika pārcelti uz papīra lapas, un visā literatūrā nav līdzīgu ainu, kas tā dzirkstītu savā raibajā daudzveidībā. Tomēr, tāpat kā dzīvē, arī mākslā viņš ātri pārvērtās, nespēdams uz ilgu laiku saglabāt kāda tēla raksturu, ja neatkārtoja vienus un tos pašus trikus un paņēmienus, kas var būt uzjautrinoši uz skatuves vai literārā skicē, bet kļūst apnicīgi garā romānā. Tiesa, ir kāds ievērības cienīgs izņēmums — vecais Dorits, taču tas ir neobjektīvs tēva portrets, un pret tēvu Dikenss līdz mūža galam juta bērnišķīgu mīlu un apbrīnu. Visumā viņa komiskie tēli veidoti izteiksmīgi, bet pavirši kā skatuves personāži, tiem nav tā dziļuma, krāsu bagātības, valdzinājuma un nozīmības, kādu saviem smieklīgajiem varoņiem piešķīra Šekspīrs un Skots, toties tie ir spožāki un groteskāki, no tiem šķiļas viņa paša elektriskās strāvas dzirksteles, viņa asā skatiena apgaismoti, tie iezīmējas tik grodi, ka līdz pat šai baltai dienai jebkuru dīvainu vai ekscentrisku personību tūlīt nosauc par diken-sisku.

Viņa novērojumu spēku un patiesīgumu pierāda pārdabiskā precizitāte, ar kādu viņš apraksta gara slimības. Lai gan viņam nebija medicīniskas izglītības un viņš rakstīja laikā, kad par neirozi faktiski it nekas nebija zināms, mēs no kāda eksperta V. Rasela Breina uzzinām: nervu slimību simptomus Dikenss attēlojot «tik sīki un pareizi, ka tos pamatoti var salīdzināt ar talantīgu klīnicistu fiksētajiem novērojumiem»[l]. Par ilustrāciju te der misis Gārdžerija romānā «Lielās cerības». Var pieminēt arī misis Skjūtoni «Dombijā un dēlā». Šī dāma slimo ar smadzeņu aterosklerozi, «un Dikensa attēlotajā slimības gaitā mūs pārsteidz ne vien individuālo simptomu precīzais apraksts, bet vēl vairāk varbūt izmaņa, ar kādu viņš atspoguļo nežēlīgās slimības progresu — cik viltīgi tā piezogas un cik katastrofiski saasinās». Parādījis, cik nekļūdīgi Dikenss notēlo vecuma plānprātu, hipomāniju, agrafiju, afāziju, paranoju, narkolepsiju, paraplegiju un lokomotoro ataksiju (māsu grāmatas varonis, tikai dzirdot šos vārdus, jau būtu

svīdis baiļu sviedrus), misters Rasels Breins apgalvo, ka «Dikenss vienādi labi orientējas kā psihiatrijā, tā neiroloģijā». Kriminālnozieddznieki var būt laimīgi, ka viņš neizmēģināja roku detektīvu darba laukā: viņš būtu atņēmis darbu jebkuram Šerlo-kam Holmsam.

Taču viņam pilnīgi pietika savu rūpju, lai citiem amatiem pievienotu vēl slepenpolicista pienākumus. 1847. gada vasaru viņš pavadīja Brodstērā, rakstīdams «Dombiju» un nododamies tik intensīviem fiziskiem treniņiem, ka vairums ļaužu uzskatītu viņa vaļaspriekus par smagu darbu. Gada beigās viņš aizbrauca uz Skotiju, lai runātu Glazgovas Literātu kluba atklāšanas svinībās. Vilcienā Keitai notika priekšlaicīga dzemdības, un viņa svinībās nevarēja piedalīties. Dikensam sarīkoja grandiozu sagaidīšanu, viņam par godu organizēja lenčus un pusdienas, apbrīnai nebija ne gala, ne malas, viņš apmeklēja Ebots-fordu, pabija pie Džefrija, un viņam patika viss, tikai ne Prinsizstrītas piemineklis Skotam. «Tas izskatās pēc gotu stilā celtas baznīcas smailes, ko nošķēluši un iebāzuši zemē.»

1848. gada sākumā viņš Braitonā gandrīz pabeidza «Dombiju», pēdējās rindkopas pierakstīdams marta beigās Devonšīterasē, pēc tam aizdrāzās uz viesnīcu «Pie baltā brieža» Solsberijā, veselu dienu pavadīja zirga mugurā, kopā ar Forsteru, Līču un Lemonu apskatīdams Hezlita[112] [113] «Būdu» Vinterslovā, apmeklēdams Stounhendžu[114], auļos pārjādams pāri līdzenumam, aplūkodams Molboro[1] un atsteigdamies mājās, lai nosvinētu romāna pabeigšanu ar tradicionālajām pusdienām (tādas tika rīkotas ikvienā tamlīdzīgā gadījumā), un sāktu mēģināt «Jautrās vin-dzorietes». Vasaru Dikensi atkal pavadīja Brodstērsā, kur Keita, kurai liktenis šķita lēmis mūžam iepīties kādā ķezā, gandrīz dabūja galu, braukdama ar ponijiem, kas sāka trakot. Čārlzs, kā pats izteicās, kādu brīdi nodevās «slinkuma lāpīšanai», proti, katru ritu pusastoņos gāja peldēties, rotaļājās ar bērniem, pieņēma viesus, devās divdesmit jūdžu garās pastaigās, noskatījās teātra izrādes Mārgitā[115] [116] un Remsgitā[117], bet brīvo laiku aizpildīja ar pārģērbšanos, jo viņa drēbes parasti bija cauri slapjas — vai nu no lietus, vai sviedriem, kas lija, viņam tik intensīvi kustoties. Septembrī nomira viņa māsa Fannija, atstādama jaunu vīru un bērnus. Viņa jau ilgu laiku bija sirgusi ar diloni, un garajās stundās, ko Čārlzs pavadīja pie viņas gultas, abi runāja par bērnības dienām, kas bija aizritējušas Četemā, Ročesterā un Kobemas mežos. Māsas nāve rakstnieku dziļi satrieca. Pārtrūka pirmās saites ar jaunību, un laikam gan šis notikums ietekmēja viņa nākamā lielā romāna formu. Taču viņš neuzdrīkstējās ir domāt par to, kamēr nebija sacerējis piekto un beidzamo Ziemsvētku stāstu «Apsēstais», kura dēļ sāka atkal «naktīs klīst, pa ielām, kas bija pilnas ar ēnu tēliem». Viņš pabeidza šo darbu novembri, aizbraucis uz Braitonu un apmeties viesnīcā «Bedforda»,

kur «pēdējās trīs dienas rakstīdams izraudāju vai acis — taču tās bija nevis sāpju, bet prieka asaras, es ceru, ka tādas pašas lies arī lasītāji».

Tagad viņš varēja ķerties pie tā darba, kas iemantoja vislielāko popularitāti, bija viņam pašam vistuvāk pie sirds un ir, protams, viens no viņa trim vislabākajiem romāniem. Savos pamatos tas bija autobiogrāfisks, bet, tā kā Dikenss negribēja, lai to tūlīt mana, viņš lika tam norisināties citā vietā, pārgrozīja daudzus blakus apstākļus un dzīvē noskatītos tēlus stipri pārveidoja, cerēdams, ka prototipi paši sevi nepazīs. Izlēmis, ka romāna varonis bērnību pavadīs Jārmutā (daļēji tāpēc, ka viņam gribējās .ipmeklēt šo vietu Noričas tuvumā, jo tur bija notikusi sensacionāla slepkavība), viņš kopā ar Līču un Lemonu 1849. gada pirmajā nedēļā aizbrauca turp. Bišopstortfordas vilcienā viņiem pagadījās ceļabiedri, kas devās viesos pie drauga, kuram «tēvocis mirstot bija atstājis mantojumā nekustamu īpašumu un portvīnu. Pats namatēvs bija ieradies stacijā draugus sagaidīt, un tas bija tāds skats, kādu es savu mūžu neesmu redzējis. Bija] ivisam skaidrs, ka nelaiķa tēvoča labumu ilgam laikam vis nepietiks, kā ari nepaies ne piecas minūtes, kad portvīns atņems laimīgajam mantiniekam pēdējās saprāta paliekas un viņš, kopīgiem spēkiem aizstiepts uz gultu, atstās cēlos draugus pašu ziņā, lai uzjautrinās, kā redz.» Pa ceļam uz Loustoftu viņš netālu no Jārmutas ieraudzīja ceļa rādītāju ar uzrakstu «Blanderstouna», un, tā kā viņam šis vārds iepatikās, viņš izraudzījās ciematu par sava varoņa dzimšanas vietu un aprakstīja to tā, kā nu var aprakstīt cilvēks, kas tajā savu mūžu nav bijis: romāna Blanderstounai ir tikpat maz līdzības ar oriģinālu kā Cetemai ar Jārmutu. Mūsdienu ceļiniekam, kas apmeklē šo dīvaino piekrastes kūrortu, nav iespējams spriest, vai Jārmutas kolorīts Dikensa darbā notēlots patiesīgāk vai ne. Viņš uzskatīja šo pilsētiņu par «visērmīgāko vietu visā plašajā pasaulē» un *tā to arī notēloja, taču patlaban tās ērmīgums sasniedzis krietni augstāku pakāpi. Draugi apmetās «Karaliskajā viesnīcā», un Dikenss uz karstām pēdām piespieda visus nostilbot divdesmit divas jūdzes līdz Loustoftai un atpakaļ. Lemons pēc šīs nelielās pastaigas, noguris kā nabags, sēžot pie kamīna, iemiga. «Tikko bija pavisam mundrs un nu krāc, ka visa māja trīc!»

1849. gada februārī, kad Dikensam piedzima sestais dēls, viņš aizveda Keitu uz Braitonu un, noīrējis dzīvokli Kingzroudā 148, cītīgi strādāja pie «Deivida Koperfīlda». Pie viņiem patlaban viesojās Līčs ar sievu, kad pēkšņi sajuka prātā mājas saimnieks un tūdaļ pēc tam viņa meita. Īrniekiem, protams, klājās visai raibi. «Ja Jūs būtu dzirdējis, kā viņi abi auroja un lādējās; ja Jūs būtu redzējis, kā ārsts un māsa izskrēja gaitenī gluži kā plēsti (citādi ārprātīgais būtu pataisījis viņus aukstus), kā mēs ar Līču metāmies dakterim palīgā; ja Jums būtu pavēries jaukais skats, kā sievas rāva mūs atpakaļ, kā augsti mācītais

vīrs aiz bailēm paģība un nostiepās zemē, kā trīs citi augsti mācīti viri sniedza viņam savu kvalificēto palīdzību, kā visam pa vidu maisījās draugi un kalpotāji (trūka vienīgi misis Gempas); kā tapa likti lietā trako krekli, — Jūs būtu sacījis, ka tas viss notiek tieši manā gaumē un rada brīnum piemērotu noskaņojumu.» Viņi pārcēlās uz viesnīcu «Bedforda», un Dikenss ar divkāršu sparu ķērās pie «Deivida», lai gan zināms laiks pagāja, kamēr viņš izvēlējās īsto nosaukumu, pirms tam rūpīgi apsvēris citus, kā «Koperfīlda stāsts», «Koperfīlda memuāri», «Pasaules ritums Koperfīlda skatījumā», «Deivida Koperfīlda Jaunākā pēdējā runa un grēksūdze», «Mistera Deivida Koperfīlda pēdējā griba un novēlējums», «Koperfīlda dzīves stāsts», «Viss par Koperfīldu» un tā tālāk, līdz beidzot viņš nolēma, ka grāmatu sauks «Deivida Koperfīlda dzīve viņa paša stāstījumā». Viņš tik dziļi iegrima darbā, ka meita Meimija atrakstīja bažīgu vēstuli, vaicādama, vai tēvs varēšot atbraukt, lai nosvinētu viņas dzimšanas dienu. «Pat ja man būtu jāpilda nez cik svarīga noruna, es atvainotos un to atsauktu, jo neparko negribētu laupīt sev prieku nosvinēt mājās savu bērnu vidū dienu, kas man atnesusi tādu mīļu, labu meitiņu kā Tu.» Pavasari viņš aizvadīja Londonā, rīkodams neskaitāmas pusdienas, neskaitāmas reizes ēzdams pusdienas pie citiem un visu laiku strādādams vaiga sviedros.

«Deivida ˆKoperfīlda» pirmais laidiens iznāca 1849. gada maijā, bet pēdējais — 1850. gada novembrī. «Dombija» veiksme bija tā nodrošinājusi viņa finansiālo stāvokli, ka par naudu vairs nevajadzēja raizēties, tomēr «Koperfīldu» nepirka tik raiti kā tā priekšgājēju, un autors kādu laiku jutās gluži nomākts. Arī ar rakstīšanu klājās grūtāk, nekā viņš bija gaidījis. «Roka neceļas rakstīt par Koperfīldu. Ne šodien, ne vakar neesmu neko padarījis. Lai gan zinu, ko gribu teikt, klamzāju uz priekšu kā pasta vāģi.» Nejauks kritiens jūlijā darba tempu, protams, nepaātrināja; |āvis nolaist asinis un izgreznot sevi ar plāksteriem, viņš aizbrauca uz Brodstērsu un apmetās «Al-bionā», lai palūkotos, vai jūras gaiss palīdzēs vai ne. Tas lieliski palīdzēja, bet nu savukārt uztrauca pavisam nenozīmīgs notikums. Iegājis veikalā, lai nopirktu papīru, viņš izdzirda kādu sievieti prasām pēdējo «Deivida Koperfīlda» numuru, ko pārdevējs viņai arī iedeva. «O, to es esmu lasījusi, man vajag nākamo,» viņa teica un saņēma paskaidrojumu, ka tas iznākšot mēneša beigās. Tā kā šim nākamajam numuram neviens vārds vēl nebija uzrakstīts, Dikenss pirmo reizi mūžā — kā viņš pats atzinās — jutās nobijies.

Viņam vajadzēja klusāku vietu par Brodstērsu, un, pabeidzis sēriju, ko tik nepacietīgi bija gaidījusi sieviete grāmatveikalā, viņš steidzīgi aizbrauca uz Vaitas salu, drīz vien Bončērčā atrazdams «jaukāko vietu no visām, ko vien savā mūžā esmu redzējis gan dzimtenē, gan aiz robežām». To sauca par Vinterbornu, un tā

piederēja viņa draugam mācītājam Džeimsam Vaitam, kas dzīvoja turpat blakus. Dikenss nekavējoties noīrēja Vinterbornu, norunāja ar namdari, ka tas uztaisīs uz ūdenskrituma, kas atradās zemesgabala robežās, pastāvīgas dušas ierīci, un aizdrāzās mājās pēc ģimenes. Raidā viņus redzēja Teke-rijs un 24. jūlijā pieminēja to misis Brukfīldai rakstītā vēstulē: «Skrēju, ko kājas nesa, pa molu un sastapu dižo Dikensu ar viņa sievu, viņa bērniem un viņa mis Hogārti. Visi izskatījās atbaidoši vienkārši, vulgāri un laimīgi.» Dikensiem atkal piebiedrojās Līčs ar sievu, un sākumā dzīve ritēja brīnum jauki. Laiks pagāja ļoti patīkami piknikos, pastaigās, kalnos kāpšanā, peldēšanā, skriešanās sacīkstēs, burvju triku demonstrēšanā, dažādās izpriecās, visādās spēlēs un Čārlzam — ik dienu darbā līdz pulksten diviem, taču, nodzīvojuši salā nedaudzas nedēļas, mūsu ceļotāji kļuva laiski un sāka ju-sties miegaini. Pats Čārlzs tikko jaudāja noiet desmit jūdzes, viņš sāka manīt «slieksmi no rīta līdz vakaram mirkt vienās asarās», enerģija šķita gaistam, nebija «ne mērķa, ne spēka, ne vajadzības dzīvot». Rītos sukādams matus, viņš jutās tik vārgs, ka bija spiests apsēsties; lasīt viņš nespēja; viņš bija salauzts kā fiziski, tā garīgi un saprata: ja gadu nodzīvos te, tad būs lemts nāvei. Septembra beigās Līču peldoties notrieca zemē milzīgs vilnis, un šī nelaimes gadījuma sekas bija smadzeņu satricinājums. Dikenss stundām ilgi sēdēja pie drauga gultas un noprata, ka tas neizveseļosies, ja neaizmigs. Viņš piedāvājās misis Līčai mākslinieku hipnotizēt, un viņa bija ar mieru. Dikenss ķērās pie darba un «pēc ļoti nogurdinoša seansa_ iemidzināju viņu uz stundu un trīsdesmit piecām minūtēm». Līčs tūlīt sāka atlabt un drīz vien pilnīgi izveseļojās. Tikko viņam vairs nedraudēja briesmas, Dikenss aizbrauca no Bončērčas uz Brodstērsu, kur spirdzinošais gaiss ātri vien atdeva viņam labu omu, lielisku veselību, ciešu miegu un spēku garām pastaigām.

Atgriezies mājās, viņš novembri bija klāt Menningu publiskajam nāvessodam, kas viņam iedvesa šausmas: pūlis izturējās vieglprātīgi, bezjūtīgi un cietsirdīgi, piedzērušais bende plēsa jokus un lādējās, un viss skats izraisīja tik drausmīgu pretīgumu, ka Dikenss aizrakstīja divas vēstules avīzei «The Times», attēlojot riebīgo ainu un noteikti pieprasot, lai aizliegtu izpildīt nāvessodus skatītāju klātbūtnē. «Cilvēka prāts spēj radīt daudz stiprākus iespaidus nekā acs, un es pat sliecos uz domām, vai tikai priekšmets, kuru mēs ieraugām, no tā nekļūst nevērtīgāks,» viņš citēja Fīldingu. Dikensa vēstules ievadīja plašu diskusiju, un viņš gandrīz vai noslīka atbilžu jūrā, taču protestam bija sekas un viņš pats savām acīm redzēja, kā šīm kaunpilnajām izrādēm pienāca gals.

Tā paša mēneša beigās viņi ar Keitu viesojās Rokin-gemas pilī pie Votsoniem. Ciemiņu vidū bija Mērija Boila, dedzīga Dikensa darbu apbrīnotāja. Viņa bija arī laba aktrise un kopā ar Dikensu notēloja

vairākas ainas no «Mēlnesības skolas» un epizodi ar ārprātīgo no «Niko-lasa Niklbija». Šie satraukumi, kā parasti, nesa sev līdzi mokpilnu reakciju; viņš pats izteicās, ka esot «posts un nelaime visiem mājiniekiem». Tomēr drīz viņš atspirga. Pēc šī brauciena viņi ar Mēriju kļuva draugi uz mūžu.

Visu 1850. gadu viņš strādāja ne vien pie «Deivida Koperfīlda», bet bija aizņemts vēl kādā citā pasākumā, pie kura mēs sīkāk pakavēsimies nākamajā nodaļā. Jebkuram citam cilvēkam pietiktu ar šiem abiem pienākumiem, lai aizpildītu laiku, taču, kad Dikenss nespēja nosēdēt uz vietas, ne viens, ne otrs neaizkavēja viņu doties plašajā pasaulē. Tā nu 1850. gada vidū viņš atradās «Vindzoras» viesnīcā Parīzē un, apnicis «skatīties to, kas man nepatīk», aizvilka Maklīsu uz morgu, kur tam «kļuva nelabi. Man par lielu apjukumu, Maklīss, izgājis uz ielas, atmetās uz kādām kāpnēm un nosēdēja tur minūtes desmit, atspiedis galvu rokās.» Augustu, septembri un oktobri Dikenss pavadīja Brodstērsas Forthausā, rakstīdams «Deivida Koperfīlda» pēdējās nodaļas, nosoļodams milzīgus attālumus, uzjautrinādams viesus un juzdams, ka viņa nākamais biogrāfs sāk krist uz nerviem. Kādu dienu Dikensa dēls Čārlijs, Forsters, divi citi un rakstnieks pats aizstaigāja uz Ričboro pili un atpakaļ. «Forsters bija laipns kā saulīte, bet, manuprāt, kladzināja divreiz ska-lak nekā parasti (!). Viņš mani tā uzbudināja (turklāt iet arī bija karsti), ka es pēc tam nekādi nespēju aizmigt, lai cik arī pūlējos. Beidzot atmetu miegam ar roku un līdz pieciem klīdu pa māju, pagodinādams ar vizīti Džor-džīnu un izvilkdams viņu no pēļiem, lai palīdz man īsināt laiku . . . Bet pusseptiņos rītā jau atkal izspruku no gultas un iespruku jūrā.» Vakaros viņi dažreiz spēlēja vingt-et-un\ bet Dikenss nekad īsti ar to neaizrāvās; grāmata tā nodarbināja viņa prātus, ka viņš atkal un atkal aizmirsa spēli un pielēca kājās, lai iegrozītu taisni kādu gleznu pie sienas vai pārbīdītu krēslu.

Tā kā pašreizējā darbā bija runa par viņa bērnību, atmiņā atausa tik daudz notikumu, ka viņam bija gaužām grūti atmest liekos. Pagātne allaž dzīvoja viņa sirdī, bieži tā apciemoja viņu miegā. «Parasti es sapņoju par to, kas norisinājies pirms divdesmit gadiem,» viņš rakstīja 1851. gada februārī. «Tas bieži savijas ar manu pašreizējo dzīvi, tomēr tā ir ļoti neskaidra, turpretī viss, kas notika pirms divdesmit gadiem, atainojas pavisam skaidri. Esmu četrpadsmit gadus precējies, un man ir deviņi bērni, bet es neatceros, ka jebkad būtu sapnī redzējis sevi tēva lomā vai tuvinieku vidū.» «Deividā Koperfīldā» viņš varēja vēlreiz pārdzīvot pagājušo, tāpēc mūža galā piezīmēja: «Šī man patīk vislaķāk no visām grāmatām ... Kā ikviens mīlošs tēvs es sirds dziļumos vienu bērnu mīlu vairāk par citiem, un šī bērna vārds ir Deivids Koper-fīlds.» Šoreiz viņam vajadzēja zināmu laiku, lai ierakstītos, taču, kad viņš bija iegājis sliedēs, vārdi plūda no spalvas

bez piepūles. Pirms dažiem gadiem sarakstīto autobiogrāfijas fragmentu bija viegli iespējams pievienot stāstījumam, kura attīstībai mēs varam izsekot, lasīdami Dikensa vēstules.

1849. gada 6. jūnijā: «Paldies dievam, nu esmu pārliecināts, ka romāns izdosies. Sižets šī mēneša numuram ir gatavs. Esmu izdomājis arī, kas notiks nākamajā un aiznākamajā sērijā.»

17. novembrī: «Esmu brīnišķīgi iešūpojies, nekas nedara raizes un nekaitina.»

20. novembrī: «Pēc divu dienu smagum smaga darba pabeidzu «Koperfīldu»; manuprāt, šis numurs būs graujošs. [118]

Ceru, ka viņa pirmo grēkos krišanu uzskatīs par uzmanības vērtu, jo tā būs kurioza patiesība.»

1850. gada 23. janvārī: «Stipri ceru, ka mazā Emīlija vēl ilgus gadus neļaus lasītājiem mani aizmirst.»

20. februārī: «Sāku šaubīties, vai varēšu Jums piebiedroties, jo «Koperfīlds» virzās pilnā gaitā uz priekšu un rīt man jāpabeidz kārtējais numurs. Bet, ja varēšu, tad pabeigšu, strādāšu, cik jaudas. Šinī sērijā būs jauks mīlestības stāsts, par kuru, cerams, varēs pasmieties.»

7. maijā: «Vēl neesmu izlēmis par Doru, tomēr šodien noteikti jāizlemj.»

13. augustā: ««Darbs rit uz priekšu visai pieklājīgi, par spīti sarežģītiem mājas apstākļiem. Ceru, ka šis būs lielisks numurs. Izjūtu romānu līdz pašam mazākajam sīkumam.» («Mājas apstākļi» attiecās uz Keitu, kas 16. augustā bija dzemdējusi trešo meitu, kuru par godu «Dei-vida Koperfīlda» varonei nokristīja vārdā Dora. Nākamajā gadā meitenīte nomira.)

20. augustā: «Pēdējās trīs dienas strādāju ļoti cītīgi, bet man vēl jāaizsūta uz viņpasauli Dora. Ja labi veiksies, rīt to izdarīšu.»

26. augustā (sievai): «Vakar lasīju kārtējo sēriju priekšā Stounam un Džordžīnai un novedu abus (īpaši pirmo) drausmīgā stāvoklī. Ceru, ka Tu arī nepaliksi vienaldzīga.» (Šai numurā bija attēlota Doras nāve.)

15. septembrī: «Pēdējās divas dienas strādāju vaiga sviedros, yakar — astoņas stundas no vietas, šodien — sešarpus. Šī nodaļa stāsta par Hemu un Stīrfortu, un tā mani galīgi nomocījusi — gribēju jau atmest visam ar roku!»

17. septembrī: «Patlaban man ir neparasti stipra «Ko-perfīlda» lēkme — kaldinu visspēcīgāko grāmatas vietu, — šobrīd es spētu izgatavot pat septiņdesmit četru mārciņu lielgabalu . . . vai jebko citu, ko man pasūtītu.»

24. septembrī: «Beidzis «Koperfīlda» sēriju, daļēji atgūstos — uz zināmu laiku — un taisos iedziļināties skatuves pienākumos ... Nākamajā «Koperfīlda» sērijā šis tas, manuprāt, pārspēs visu

iepriekšējo. Tikai vienmēr, kad es ar sirdi un d vēseli esmu pārliecināts par to, galu galā sameistaroju kaut ko tādu, kas ar aci nav aptverams un ar prātu nav saprotams.»

21. oktobrī: «Līdz cietzemes sasniegšanai atlikušas trīs lappuses, un man kā allaž ap sirdi gan skumji, gan priecīgi. Ai, mīļo Forster, ja es pateiktu kaut pusi no tā, ko man šovakar liek izjust Koperfīlds, cik savāda — pat Jums — šķistu šī grēksūdze! Es itin kā aizsūtu daļu no sevis uz Enu valsti.»

23. oktobrī: «Nupat pabeidzu «Koperfīldu» un nu nezinu, vai raudāt vai smieties... Domāju uz dažām dienām kaut kur aizbraukt — visdrīzāk laikam uz Roček-teru, kur dzīvoju puikas gados, — lai izvēdinātu galvu no visu divu pēdējo nedēļu darba ...»

Lai gan viņš strādāja pie grāmatas arī Braitonā, Bon-čērčā un Londonā, lielākā daļa tika sarakstīta Brodstērsā, kas viņam patika labāk par visiem citiem jūrmalas kūrortiem. Te viņa iztēlē dzīvoja arī Betsija Trotvuda, kaut gan romānā viņa pārcelta uz Doveru. Brodstērsu viņš pastāvīgi cildināja vēstulēs: «Brodstērsā ir brīnišķīga. Zaļā labība zeļ, cīruļi lirina, jūra dzirkstī — viss kā pēc notīm.» Laikam gan te viņš aizvadīja laimīgākas dienas nekā jebkur citur. Relatīvais miers, ko viņš baudīja šai vietā, atspoguļojas «Deividā Koperfīldā», kas ir viņa visharmoniskākais un arī personiskākais romāns, turklāt krietni patiesīgāks nekā vairums tā saukto autobiogrāfiju. Vienā punktā tas bija pārāk patiesīgs. Kāda dāma misis Hila pazina sevi mis Moučeras tēlā, un, tā kā raksturā šī mis parādīta ļauna un izskatā atbaidoša, prototips atsūtīja sūdzību. Dikenss ˆbildēja, ka viņa varoņi esot kombinēti radījumi, tie neesot noskatīti no viena indivīda: daļēji šis tēls neapšaubāmi aizgūts no misis Hilas, bet daļēji arī no citiem; tomēr, tā kā viņš saprotot, ka šoreiz nodarījis pāri, tad atmetīšot sākotnējo nodomu un tēlošot mis Moučeru nevis niknu un negantu, bet pārvērtīšot par priekšzīmīgu sabiedrības locekli. Nākamajos numuros viņš tā arī darīja, un acīmredzot garīgi reformētā, kaut arī fiziski joprojām kroplīgā mis Moučera misis Hilu apmierināja.

Nav zināms, vai rakstnieka tēvs Džons Dikenss pazina sevi Mikoberā, taču to, ka viņš ir bijis tēla prototips, pierāda viņa runas veida fragmenti, kurus dēls citē savās vēstulēs.

«Zaudēt līdz zināmai pakāpei attiecīgās priekšrocības, kuras, lai būtu kādas būdamas, izriet no viņa arsta mākslās, kāda tā nu reiz ir, kā arī no viņa profesionālajiem pakalpojumiem, ciktāl tos par tādiem var uzskatīt...»

«... Tas ir skaidri redzams ikvienam vidēji inteliģentam cilvēkam, ja būtu atļauts lietāt tādu terminu.»

«Un es esmu spiests atzīties: sliecos domāt, ka viņa sacerējumu ilgmūžība ir visai problemātiska (lai neteiktu vairāk).»

«Ja Visuvarenajam ir kaut mazākās ilgas pēc Tavu radinieku

sabiedrības, tad Viņš noteikti ir pavisam citāda būtne, nekā man ir pamatots iemesls uzskatīt.»

Acīmredzot tas ir tas pats cilvēks, kas ar Mikobera muti saka sievai: «Sirsniņ, tavs papiņš bija savā ziņā jauks cilvēks, lai dievs man piedod, ja es par viņu ko ļaunu sacītu. Visā visumā par viņu jāteic, ka mēs otra tāda nesastapsim .. . vārdu sakot, kam lai viņa vecumā būtu tik slaidas kājas, kā radītas stulmeņiem, un kas vēl salasītu smalkāko druku bez brillēm.»

Misis Mikobera ir mazliet līdzīga rakstnieka mātei misis Dikensai; romānā arī vairākiem citiem tēliem, tādiem kā Stīrforts un Krīkls, ir zināmi prototipi, bet misis Gamidžu, kas žēlojas par savu rūgto likteni, Dikenss būtu varējis atrast gandrīz katrā mājā. Agnese ir tā pati ideālā meitene, kuru viņš domājās atradis Mērijā Ho-gārtē un kura iemieso to abstrakto sievišķības pilnību, kas pastāvēja vienīgi viņa iztēlē. Pretstatā šai varonei romānā parādās vēl viena no Dikensa «nepieskaramajām», kas daļēji ņemta no tālaika melodrāmām, daļēji par savu eksistenci var pateikties Viktorijas laikmeta uzskatiem par kārtīgu sievieti (Marta bija aptraipīta), lai gan galvenokārt ir toreizējās sabiedrības vainas apziņas izpausme. Tas, kam viens laikmets svēti tic, otram šķiet melīgs, un mūs no Viktorijas laika visvairāk atšķir lielais svars, kādu toreiz piešķīra sieviešu pirmslaulību šķīstībai un pēclaulību uzticībai (to pieprasīja, par spīti vīriešu izlaidībai), un visām bezgalīgajām aplamībām, kas no šādas attieksmes izrietēja. Ja nodaļas, kas šim tematam veltītas «Deividā Koperfīldā», nebūtu komiskas, tās liktos smagas; taču lasītājs, kas te nesaskata neko uzjautrinošu, var tās pamest tāpat, kā Marta pamet savus tikumīgos draugus. «Ietinusi galvu vēl ciešāk seģenē, lai apslāpētu izmisīgās raudas, viņa aizgāja.»

Pirmās četrpadsmit romāna nodaļas satur vislabāko bērnības un agras jaunības notēlojumu angļu literatūrā,, taču pēc epizodes, kurā Betsija Trotvuda atsit Mērdstonu uzbrukumus, stāstījums apsīkst un kļūst atkal dzīvāks.

parādoties Dorai, kas ir viens no Dikensa veiksmīgākajiem sieviešu portretiem, ja neņem vērā viņa tīri humoristiskās vai groteskās varones. Viņam dziļi sirdī bija ieslēgts Marijas Bīdnelas tēls; Dora ir valdzinošs Marijas portrets, un neviens nav pārspējis Dikensu jauneklīgas mīlas atveidojumā, ik acumirklīga neprāta, ik muļķīgas rīcības, prieka, moku, pazemojuma, pacilātības, aizdomu un naivas ticības raibajā savijumā. Zinot, kā Čārlzam patika greznoties, mēs zemāk minētos vārdus varam uzskatīt par vienkāršu faktu konstatēšanu: «Jau manas kaislības pirmajā nedēļā es nopirku četrējas smalkas un dārgas vestes... uz ielas sāku nēsāt salmu krāsas glazē cimdus; un visām varžacīm, kas mani kopš tā laika mocījušas, toreiz iemetās aizdīgļi. Ja vēl atrastos kurpes, ko es tai laikā valkāju, un ja

tās salīdzinātu ar manu kāju patieso lielumu, tās nodotu visskaidrāko liecību par manas sirds toreizējo stāvokli.»

Kaut gan Deivids Koperfīlds nebūt nav Čārlza Dikensa kopija, tomēr viņš apveltīts ar dažām sava radītāja raksturīgākajām īpašībām.

«Šķiet, es neko īpaši nevēroju, taču redzēju visu.»

«Es nekad nebūtu spējis paveikt to, ko esmu paveicis, ja tolaik nepieradinātos pie precizitātes, kārtības, uzcītības.»

«Lai ko savā mūžā esmuzmēģinājis darīt, no visas sirds esmu mēģinājis to padarīt labi... lai kam esmu nodevies, esmu tam nodevies, nežēlojot spēkus .. . gan lielus, gan mazus uzdevumus allaž esmu centies pildīt ar atbildības sajūtu. Nekad neesmu ticējis, ka var cerēt sasniegt mērķi, tikai paļaujoties uz savām dabiskajām vai uzspodrinātajām dotībām, neņemot tām palīgos neatlaidīgu, klusu, centīgu darbu.»

«Nekad nedari pa roku galam to, kam vari nodoties ar sirdi un dvēseli; nekad nenoniecini savu darbu, lai kāds tas arī būtu, — tie, kā es tagad redzu, ir bijuši manas dzīves zelta likumi.»

Deividu urda tāds pats nemiers kā viņa radītāju, viņam tāpat lemts iepazīties ar zābakziedes fabriku, Mār-šalsī cietumu, pirmo mīlu, Doktorskomonsu, parlamenta reportiera pienākumiem, veiksmi rakstniecībā; Deividam piemīt arī tādas pašas aktiera īpašības kā Dikensam: saņēmis vēsti par mātes nāvi, viņš stundu laikā pastaigājas pa skolas rotaļu laukumu.

«Kad redzēju, kā biedri, iedami uz stundām, pa logiem blenž uz mani, es jutu, ka esmu gan tomēr izcila persona, un pūlējos izskatīties skumīgāks un pagausināju soļus.» Un beidzamais: Deivida atziņa, ka laulība nav piepildījusi viņa cerības, ir arī autora atziņa, un Keita, lasīdama nākamās rindas, laikam gan iegrima domās.

«Kādreiz es arī mazu brītiņu paprātoju, ka būtu ļoti jauki, ja es būtu ieguvis savā sievā padomdevēju, ja tai būtu spēcīgāks raksturs un vairāk gribasspēka, — tad viņa spētu mani atbalstīt un stiprināt; ja viņa prastu aizpildīt to tukšumu, kas manī vēl dažbrīd it kā sajūtams ...»

«Tā nu iznāca, ka visas ģimenes dzīves rūpes un atbildību uzņēmos es viens pats, man nebija tajās neviena biedra.»

«Nav laulībā lielākas nesaderības par to, ja domās un centienos trūkst vienprātības.»

«Tomēr, ja mana sieva būtu varējusi man vairāk palīdzēt un būt mans domubiedrs, kāda man trūka, — ak, tad būtu bijis daudz labāk; un arī tā taču varēja būt, es to zināju.»

Dikensa autobiogrāfiskais romāns ir visiemīļotākais angļu literatūras šedevrs, un, kaut arī varētu apgalvot, ka «Toms Džonss», «Puritāņi», «Liekulības tirgus» un «Mazā Dorita» ir nozīmīgāki, neatradīsies daudz tādu, kas apstrīdēs, ka «Deivids Koperfīlds»

jāierindo desmit labāko angļu romānu skaitā. 1850. gada jūnijā īsi pirms aizbraukšanas uz Brodstērsu, lai tur pavadītu vasaras mēnešus, Dikenss rakstīja Makolijam: «Griežos kā vāvere ritenī starp «Koperfīldu» un savu laikrakstu «Vārdi Katrai Mājai». Ceru drīz nokļūt pie sensenā Mūžības simbola, ko es tik ļoti mīlu, un tā dobjās mūzikas pavadījumā pabeigt romānu. Kaut nu tas izdotos tik labs, ka es ceru, un to varētu lasīt Jūsu bērnu mazbērni.» Viņa vēlēšanās ir piepildījusies.

REDAKCIJAS DARBI u. c.

ikko pametis «The Daily News», Dikenss sāka domāt par savu iepriekšējo plānu — nedēļas laikrakstu, kas atspoguļotu aktuālos notikumus un laikmeta garu, būtu kritisks, uzmundrinošs, loģiski secīgs, veltīts «mūsu sociālo apstākļu vispārējam uzlabojumam» un katrā ziņā interesants. Ticis «Koperfīldam» līdz pusei, viņš atkal ieminējās par avīzi Forsteram un kādu laiku rotaļājās ar tādiem nosaukumiem kā «Sarkankrūtītis», «Cilvēce», «Čārlzs Dikenss», «Biedrs», «Mājas Balsis», beigās atrazdams Šekspīrā tieši to, ko gribēja, — «Vārdi Katrai Mājai»[1]. Bred-berijs un īvenss uzņēmās publikāciju, par ko viņiem pienācās ceturtdaļa peļņas; Dikensam par rediģēšanu bija paredzētas piecsimt mārciAas gadā un puse peļņas; Forsteram tika piešķirta astotā daļa; V. H. Vilss[119] [120], bijušais Dikensa sekretārs izdevumā «The Daily News», kļuva par redaktora palīgu ar astoņām mārciņām algas nedēļā un astoto dalu ieņēmuma. Pirmais numurs ieraudzīja dienas gaismu 1850. gada 30. martā, un laikraksts iznāca ik nedēļas līdz 1859. gada maija beigām, kad Dikenss sāka izdot līdzīgu avīzi ar citādu nosaukumu — šīs rīcības iemeslus paskaidrosim vēlāk.

Varētu domāt, ka ražīgs romānu rakstnieks, režisors, aktieris, orators, sabiedrisks darbinieks ar plašu korespondenci un ģimenes cilvēks, noplokot pirmajam sajūsmas

vilnim, atstās tīri redakcionālo darbu palīga ziņā. Taču Dikenss tā vis nedarīja: nevienā numurā viņš neizlaida vadības grožus no rokām. Vienalga, vai viņš bija mājās vai izbraukumā, viņš paturēja visu acīs, sniedza Vilšam neskaitāmus padomus, lasīja, noraidīja, pieņēma un laboja rakstus un stāstus, kas bija iesūtīti, lai viņš dotu atsauksmi, meklēja jaunus autorus, ierosināja vēl neapstrādātus tematus, lielāko tiesu īsināja, lāgiem papildināja un bieži vien pārrakstīja par jaunu citu darbus, nekad neaizmirsdams sagatavot savus paša aprakstus un piezīmes. Daži autori jutās visai sašutuši, izlasīdami laikrakstā savus darbus, ko Dikenss bija apcirpis vai izpušķojis. Misis Geskela[1], kuras romānu «Krenforda» pa daļām publicēja žurnālā «Vārdi Katrai Mājai», bija ārkārtīgi noskaitusies, ka redaktors dažos numuros nav taupījis zilo zīmuli, un atrakstīja sūdzību. Taču Dikenss nekad nenožēloja izdarīto, un, tā kā viņš vienmēr laikā izmaksāja dāsnu honorāru, tad aizvainotā pašlepnuma izraisītais niknums tīkamās čaukstoņas ietekmē

drīz vien norima. Autoru vārdi tika turēti stingrā noslēpumā, un lasītāji bieži vien brīnījās, kāpēc tik daudzi raksti sacerēti Dikensa stilā; šī parādība daļēji izskaidrojama ar to, ka krietnu tiesu materiāla koriģēja redaktors, kas droši vien veltīja tikpat daudz laika, rakstīdams saviem autoriem paskaidrojumus un padomus, cik vairums redaktoru ziedo, sacerēdami ievadrakstus. Laikrakstā atradās darbs arī viņa tēvam un sievastēvam, un drīz vien Dikenss atklāja Džordžu Ogastesu Seilu[2], kas, strādādams «Vārdos», iemantoja slavu un drīz vien kļuva par ievērojamu personu Flītstrītā. Uzturēdamies pilsētā, Dikenss gandrīz katru rītu no pulksten astoņiem līdz vienpadsmitiem strādāja redakcijā, kas atradās Velingtonstrītā, diktējot staigādams pa kabinetu, lai savienotu garīgo darbu ar fizisko treniņu.

Jaunā izdevuma tonis bija visai vaļsirdīgs — protams, cik to atļāva pieklājība. Tas neskopojās ar apvainojumiem sabiedrībai, turpretī atsevišķu cilvēku jūtas tika saudzētas. «Sargieties rakstīt plašām lasītāju masām to, ko Jūs kautrētos skaļi izrunāt,» viņš reiz pamācīja kādu,.

al

[1] Elizabete Kleghorna Geskela (1810—1865) — angļu prozaiķe.

[2] Džordžs Ogastess Seila (1828—1895) — angļu rakstnieks un žurnālists, izdevuma «Vārdi Katrai Mājai» korespondents Krievijā.

kas bija atsūtījis rakstu par Votu Taileru. «Iespējams, ka misis Skatfidža tiešām izģērbās ļaužu acu priekšā — es par to nemaz nešaubos, — taču, par spīti visam, man negribētos to stāstīt deviņpadsmitā gadsimta jaunajām dāmām.» Tanī laikā domāja, ka īstam kristietim svētdienās jābūt gaužām sērīgā noskaņojumā, jo acīmredzot valdīja uzskats, ka «taisnprātība» un «nomāktība» ir sinonīmi. Dikenss, nepiekrizdams šim viedoklim, atkal un atkal norādīja uz puritānisma ļaunumu un uz to, cik vērtīgas nabadzīgajām šķirām ir svētdienas izpriecas. Viņam patika noskatīties, kā ļaudis līksmojas, un viņš pat priecājās, redzēdams, ka to dara visai apšaubāma rakstura sabiedrības locekļi. Apmeklēdams teātri, kur augstākā maksa par ieejas biļeti bija viens šiliņš, viņš ievēroja «dažus paziņas — jaunus kabatas zaglēnus. Tā kā viņi te atradās acīmredzot kā privātpersonas un nepildīja dienesta pienākumus, mēs par viņu klātbūtni neuztraucamies, jo uzskatām, ka tās stundas, ko šī sabiedrības šķira pavada dīkdienībā, citiem pilsoņiem visumā ir ieguvums, tāpēc arī mēs nepievienojamies kaprīzajām vaimanām, kas parasti atskan, viņus ieraugot, kaut arī šie džentlmeni tobrīd nepilda savus profesionālos pienākumus.» Tomēr bija kāds bezdarbības veids, kurā viņš saskatīja galvenās briesmas demokrātijai, — tā bija streiku uzspiestā bezdarbību. «Vienalga, vai taisnība saimniekam vai strādniekiem, vai vainīgs saimnieks vai strādnieks, vai taisnība abiem vai arī vainīgi abi, — ilgs vai biežs darba pārtraukums nozīmē bojāeju

kā vieniem, tā otriem. Ja saduļķotie dīkstāves ūdeņi pletīsies arvien plašāk, cik būs tādu pilienu sabiedriskajā jūrā, kas paliks dzidri?!» Taču, pazīdams gan angļu darba devējus, gan strādniekus, viņš sacīja tā: «Ir sāpīgi... vērot angļu darbarūķi strādājam iegrožotu vai nospiestu jūgā, ir sāpīgi domāt, ka tas nez kam šķiet pat nepieciešami. Angļu strādniekam ir viscildenākais saprāts, viņam ir vislabākais raksturs. Viņš ir lielas nācijas dēls, un viņa vārds ir slavens visā pasaulē. Ja viņš spēris nepareizu soli, tas viņam augstsirdīgi jāpiedod, jo neviens nav tā pelnījis piedošanu kā viņš.» No parlamenta Dikenss neko labu negaidīja. Aristokrātijai trūka jebkādas nopietnības, apakšnams problēmu izpratnē bija nevarīgs, birokrātisms toties vārīgs, un tautai bezgala vajadzēja kāda, kas kaut ko darītu. «Kā būtu, ja mēs pataupītu Niecību

pieminekļiem, zvaigznēm, ordeņiem un zižļiem, ja mes tai atdotu tādus amatus, kur nav jāpilda pienākumi, un piešķirtu pensijas, turpretī īstā darbā izmēģinātu Personību?» viņš ierosināja. Savas darbības lokā viņš neļāva paslīdēt garām nevienam sīkumam, parādīja, kāpēc pacifistu biedrības ir muļķīgi organizētas un kāpēc runas par atbruņošanos ir neapdomātas, uzbruka jebkurai apspie- ļ šanas formai, izsmēja jebkuru liekulību, izzoboja gara trulumu, atmaskoja cietsirdību, vienu nosodīja, citu vilka uz zoba, tāpēc viņa avīze iemantoja lielāku popularitāti priekšpilsētās nekā Meifērā[121].

Viņš zināja, ka svarīgākais likums, kas viņa autoriem [121]jāiemācās, skan: katram rakstam jābūt spilgtam un interesantam. Šo likumu viņš atkal un atkal atgādināja vēs- ļ tulēs Vilšam un pārējiem. Lai cik gudrs, dziļdomīgs vai ' patiess bija kāds apgalvojums, to tikpat labi varēja atstāt nepateiktu, ja tas netika sniegts pievilcīgā ietērpā. «Lai to izdara Džons Holingsheds,» Dikenss mēdza sacīt Vilšam, «viņš ir pats lielākais nejēga no mums visiem, taču faktus savāks un neiesniegs rakstu, kas derīgs vienīgi enciklopēdijai.» Kāda no vēstulēm Vilšam, kur bija runa par kārtējo žurnāla «Vārdi Katrai Mājai» numuru, beidzās šādi: «Padariet to jautrāku, jautrāku, jautrāku!» Redaktors drīz vien cieši sadraudzējās ar savu palīgu, un tas stipri kaitināja Džonu Forsteru, kam šķita, ka Vilss piesavinās viņa «īpašumu». Dikenss teica, ka Forsters «gaužas par Vilšu, jo tas pietiekami neapspriežoties ar viņu, un šāda rīcība viņu acīmredzot sāpīgi aizvaino». Tomēr aizvainojuma īstais iemiesls bija Dikensa un Vilša draudzība, un, kad Forsters uzzināja, ka Vilss apsveicis Dikensu, jo tas veiksmīgi nokārtojis darījumus ar Bred-beriju un Ivensu, viņš neizturēja un izgrūda: «Mīļo Dikens, man no sirds žēl, ka nevaru jūsu draugam atbildēt ar tādu pašu komplimentu, jo savu mūžu neesmu sastapis tādu ēzeli kā viņš!» Viņš līda vai no ādas ārā, lai starp Dikensu un Vilšu sētu nesaskaņas, kaut gan, lasot viņa piezīmes par Vilšu «Dikensa dzīvē», varētu domāt, ka viņi dzīvojuši kā cimds ar roku. Galu galā,

redzēdams, ka nekas neiznāk, Forsters 1856. gadā atteicās no savas daļas «Vārdos».

Lai cik nopietni Dikenss izturējās pret redaktora pie-iidkūmiem, kad viņam iegribējās māžoties, viņš nespēja s<ū tieksmei turēties pretī. Kādā redkolēģijas apspriedē ieradās vienīgi viņš un vēl kāds loceklis Džons Robinsons. Robinsons jutās diezgan neomulīgi, jo zināja, ka Dikenss paradis vadīt sanāksmes visai lietišķi. Diezin vai arī šoreiz viņš negribēs, lai viss noritētu tāpat? Kādu brīdi abi pārsprieda pēdējos notikumus, bet tanī mirklī, kad vajadzēja sākties sanāksmei, Dikenss lika priekšā: «Vai jūs būtu tik laipns un ierosinātu, lai mani ievēlē par priekšsēdētāju?» Robinsons paklausīja, ar nervozu smiekliņu vārgi pajokodams, ka tādā lielā sapulcē lai nu kas, bet Dikenss gan pratīšot parūpēties par kārtību. Tika nolasīts iepriekšējās apspriedes protokols un pēc tam darba kārtība, par kuru vajadzēja runāt pašreizējā sanāksmē. Dikenss svinīgā nopietnībā izteicās ikviena trūkstošā redkolēģijas locekļa vārdā, atdarinādams tā balsi un runas veidu, pēc katra priekšlikuma notēlodams diskusiju, kurā piedalījās priekšlikuma izvirzītājs, atbalstītāji un priekšsēdētājs, atsaucās uz piezīmēm, ko pa reizei izteica Robinsons, viņš pats un tie, kuru nebija klāt, tieši tā. kā to būtu darījuši Fērsters, Vilss, Bred-berijs, Ivenss vai vēl kāds cits. Pēc katras rezolūcijas pieņemšanas to rūpīgi ierakstīja protokolā.

«Vārdi Katrai Mājai» tūlīt pēc pirmā numura iznākšanas guva panākumus, un *1850, gada nogalē, pabeidzis «Koperfildu», Dikenss sāka pievērst avīzei vēl lielāku uzmanību, taču 1851. gadā daudz laika paņēma Litona komēdijas uzvedums, publiskas runas un ģimenes rūpes. Pēc trešās meitas piedzimšanas Keita Dikensa smagi saslima, un kādu laiku jau likās, ka neizdzīvos ne māte, ne bērniņš. Tomēr mazā Dora atspirga un Keita jutās pietiekami labi, lai 1851. gada martā viņu varētu aizvest uz Molvernu. Taču par viņas garīgo līdzsvaru joprojām bija nopietni jābažījas, arī «dzīvodama laukos pie tuviem draugiem», viņa uzvedās dīvaini, un Dikenss piekodināja ārstam, ka pret viņu jāizturas «ļoti uzmanīgi». Viņi noīrēja mājokli Lielmolvernas Natsfordlodžā, un nākamajās nedēļās Dikenss ne mazumu laika pavadīja, ātrvilcienos, kas kursēja starp Londonu un Molvernu, jo bērni bija palikuši Devonšīrterasē, bet Džordžīna atbraukusi līdzi māsai.

Noorganizējis Makrīdija atvadu izrādi un pusdienas viņam par godu, Dikenss patlaban čakli mēģināja Litona

lugu un gatavoja rakstus «Vārdiem», kad viņa tēvs, kas jau sen bija sirdzis ar kādu pūšļa slimību, nevienam par to neko neteikdams, pēkšņi sabruka un tika aizvests uz slimnīcu. Kā izteicās Dikenss, viņam bez narkozes izdarīja «visbriesmīgāko operāciju, kāda vien ķirurģijā pazīstama», jo tā bija vienīgā iespēja glābt vecā vīra dzīvību. «Viņš

pacieta to apbrīnojami vīrišķīgi; tūlīt pēc operācijas mani ielaida pie viņa — istaba izskatījās kā lopkautuve. Tēvs bija brīnum možs un garā stiprs... Krietni nostaigājos, lai dabūtu visu, kas viņam nepieciešams, un patlaban nespēju salasāmi rakstīt — dreb roka ... Tas tūlīt atsaucās uz maniem sāniem, jūtos, itin kā es būtu saņēmis belzienu ar svina nūju.» Džons Dikenss nomira 31. martā sešdesmit piecu gadu vecumā un tika apglabāts Haigeitas kapsētā. Viņa kapakmenī iekaltā, dēla sacerētā epitāfija cildina viņa «dedzīgo, možo garu, kas allaž prata būt noderīgs». Čārlzam par tēvu bija citādi uzskati nekā pārējiem. «Jo ilgāk dzīvoju, jo labākās domās esmu par viņu,» viņš teica, apliecinādams savu neviltoto cieņu pret tēvu.

Raižu un darba izmocīts, Dikenss vairākas naktis nespēja aizmigt un klīda pa ielām, kamēr uzausa rīts, kas nesa jaunas raizes un darbu. Ilgas stundas viņš pavadīja pie savas piecus mēnešus vecās meitiņas gultas un 14. aprīlī, noauklējies ar viņu līdz pašam vakaram, devās taisnā ceļā uz Vispārējā teātra fonda banketu, kas viņam bija jāvada. Pusstundu pirms tam, kad viņam vajadzēja teikt runu, pienāca vēsts, ka Dora pēkšņi mirusi. Forsters to neteica, kamēr beidzās bankets. Marks Lemons nosēdēja pie Dikensa visu nakti, un Forsters nākamajā rītā agri devās uz Molvernu ar Čārlza vēstuli Keitai. No šīs vēstules mēs noprotam, ka viņa toreiz faktiski nav spējusi sakarīgi domāt un bieži mocījusies histērijā. «Uzklausi mani,» tā sākās. «Tev jāizlasa šī vēstule ļoti lēni un uzmanīgi.» Viņš paziņoja, ka Dora ir ļoti slima. «Ievēro! Negribu Tevi krāpt,» viņš turpināja, lai gan ik vārds vēstulē bija meli, taču Keitas stāvoklī citādi rīkoties nevarēja, «man šķiet, ka viņa ir ļoti nopietni slima ... Es neceru — kāpēc lai es Tev, mana mīļā, teiktu, ka ceru, — es neceru, ka viņa vairs varētu izveseļoties.» Paziņojis, ka Forsters atvedīs Keitu uz Londonu, viņš piebilda, ka nevarot pabeigt vēstuli «cieši nepiekodinajis un nelūdzis, lai Tu ierastos mājās, stingri saņēmusi sevi lokās — lai Tu atcerētos, ko es Tev bieži esmu sacījis: mums ir daudz bērnu, un mēs nekādā ziņā nevaram gai-(lit, iai mums paietu garām tās bēdas, kas lemtas citiem vecākiem. Un, ja... ja tad, kad Tu atbrauksi, es pat būtu spiests teikt: «Mūsu mazā meitiņa ir mirusi,» — Tev Icipilda savs pienākums pret pārējiem bērniem un jāpie-idda, ka Tu esi tās lielās atbildības cienīga, kas Tev uzlikta.» Keita panesa triecienu pacietīgi un, kā Dikenss sacīja, «bija tik laba un mīļa, ka baidos, vai tas nekaitēs viņas veselībai». Doru apglabāja Haigeitā divas nedēļas pēc vectētiņa nāves. Šie divi triecieni atņēma Dikensam visu sparu, viņš atlika lugas «Mēs neesam tik slikti, kā šķiet» pirmizrādi uz vēlāku laiku, un karalienei, princim, hercogiem, hercogienēm un visiem citiem augstajiem kungiem un kundzēm vajadzēja attiecīgi pārkārtot savu izpriecu programmu.

Lai gan tajā pavasarī dažādie pienākumi nodarbināja Dikensu no agra rīta līdz vēlam vakaram, viņam tomēr izdevās, «izgudrojot

dažādus ieganstus», piespiest Keitu izkustēties no mājas, lai pārmaiņas viņu izklaidētu. Taču viņas veselības stāvoklis neuzlabojās, un Čārlzs atkal noīrēja Brodstērsā no maija līdz oktobrim Fort-hausu. Tā bija pēdējā reize, kad viņi vasaru pavadīja Brodstērsā, jo tā kļuva par trokšņainu, lai tur varētu strādāt. Pirms pieciem gadiem viņu bija traucējuši «ap-kārtklejotāji muzikanti. Ja aumaļām negāž, tad nepaiet ne pusstunda, kopš esmu sācis rakstīt, kad mani ņemas spīdzināt te leijerkastes, te vijoles, te zvani, te kuple-tisti.» Tagad te valdīja tik nejauks troksnis, ka viņš varēja gatavot savus avīžu rakstus, tikai cieši aizvēris logus. Ja izgāja ārā, tad izbēgt no kņadas bija iespējams, vienīgi aizstaigājot krietni tālu. Tanī vasarā Haid-parkā atklāja lielo izstādi[122], un Dikenss bija priecīgs, ka tiek projām no Londonas. «Pret izstādi es instinktīvi jūtu vieglu, neizskaidrojamu nepatiku,» viņš sacīja, uzskatīdams, ka šāds pasākums cilvēkus tikai «garlaiko un nogurdina». Izstādi viņš apmeklēja divas reizes un gluži vai apjuka no lielā eksponātu klāsta. «Ievērības cienīgu vietu un lietu apskate mani allaž šausminājusi, un tik daudzu ievērības cienīgu lietu apvienojums šīs jūtas nemazina ... Liekuļot ir pretīgi, bet, ja kāds jautā: «Vai

esat redzējis...?» — es saku: «Jā,» — jo, ja teikšu «nē», man tūlīt ņemsies visu apstāstīt, un to es nevaru ciest.» Forthausā, kā parasti, viņu apciemoja visi draugi, to vidū arī nākamais biogrāfs. «Te bija Forsters, kas aizbrauca, laipni paklapējis Brodstērsai pa plecu un atstājis Tomu Kolinsu[123] dziļā pārliecībā, ka viņš (F.) izrādījis okeānam lielu laipnību, tajā peldēdamies.»

Visu vasaru Dikenss, degdams nepacietībā, vadīja savas jaunās mājas pārbūves darbus. Tā kā īres līgums par namu Devonšīrterasē bija notecējis, viņš gatavojās rudenī pārcelties uz Tevistokhausu, kas atradās skvērā ar tādu pašu nosaukumu. Visas rūpes par to gūlās uz Dikensa pleciem, un viņš laikam gan šo uzdevumu veica ar lielāku enerģiju, tālredzību, izveicību, gribasspēku un uzmanību pret niecīgāko sīkumu nekā premjerministrs, vadīdams valsti. Kad Dikenss mainīja adresi, tas bija kaut kas līdzīgs zemestrīcei. Viņa jaunākās māsas vīrs Henrijs Ostins, speciālists sanitārās tehnikas jautājumos, vadīja remontdarbus, un Dikensa vēstules viņam liecina, ka temperamentīgais rakstnieks bijis gaužām neapmierināts ar angļu strādnieku tūļību. «Visu laiku iztēlē klīstu pa māju augšup un lejup un ik brīdi uzduros kādam strādniekam,» viņš rakstīja no Brodstērsas. «Kad jaušu, ka viņi aizgājuši pusdienās, nokaru degunu; kad domāju, ka svētdienās viņi vispār neliks pirkstu pie darba, krītu izmisumā. Pusdienu mērce garšo pēc līmes. Jūra smaržo pēc krāsas. Kā briesmīgi rēgi mani cauru dienu vajā kaļķi. Sapņoju, ka esmu namdaris un neprotu hallē uzbūvēt šķērssienu. Bieži vien miegā dejoju viesistabā (kopā ar visai smalku sabiedrību) un iebrūku virtuvē, jo trūkst kādas sijas ... Katru nakti sapņoju arī par strādniekiem. Viņi šķoba ģīmjus un

citu neko darīt negrib.» Mēnesi vēlāk: «Vai dieniņ, ja tas vilksies ilgi! Jaunā grāmata vieš sirdī neizsakāmu nemieru, galvā šaudās sižets, un tam pa pēdām skraida strādnieku virtene, esmu gluži kā jucis — jūtu nežēlīgu nepieciešamību sākt rakstīt, bet nejaudāju to darīt, un... vai dieniņ! Mans ceļš ved tieši uz . .. vai dieniņ!»

Viņš uzzīmēja dārza plānu, sniedza sīkas instrukcijas dārzniekiem par koku pārstādīšanu un celiņu nosusināšanu, pieprasīja aprēķināt izmaksas un vēlējās zināt, «kad, visvēlākais, Jūs domājat tikt galā, jo precizitāte un ātrs darbs ir noteikumi, no kuriem nekad neatkāpjos un prasu tos ievērot ikvienā darījumā ... Es tiem piešķiru l i k lielu nozīmi, ka uzskatu par pilnīgi nepieciešamu vērst Jūsu uzmanību uz tiem kā pirmo līguma punktu.» Viņam ienāca prātā ērmīgā ideja iekļaut savā bibliotēkā tādas grāmatas, kas nemaz neeksistēja, un viņš lika rūpīgi izgatavot daudzkrāsainas muguriņas, kuras tad piestiprināja pie sienas, lai tās iespējami vairāk izskatītos pēc istām grāmatām. Dažu šo darbu nosaukumi bija šādi: «Vidējo laiku vēsture sešos sējumos», «Jonas[1] atskaite par dzīvi valzivī», «Miegamices atmiņas par It Neko», «Mozus un dēlu baušļi divos sējumos», «Kristietības būtība ar piemēriem iz Henrija VIII[124] [125] dzīves», «Lēdija Go-daiva[126] uz zirga», «Hensarda «Spirdzinoša miega rokasgrāmata»». Droši vien dažs labs viesis izmēģinājās izcelt laukā kādu no šiem savdabīgajiem foliantiem, ar veltīgajiem pūliņiem izraisīdams labsirdīgu smieklu brāzmas.

1851. gada oktobra beigās Dikenss rakstīja Henrijam Ostinam: nu varot manīt, ka remonts virzoties uz priekšu, kaut arī krāsotāji lielāko tiesu laika pavadot svilpodami, namdari — nez ko prātodami, īru strādnieki — vaimanādami, tapsētāji — bolīdami acis, grīdsegu klājēji — trinkšķinādami metāla stienīšus, ar kuriem tepiķus piestiprina pie kāpnēm. Novembra sākumā ģimene bija pārcēlusies uz jauno mājokli, un gada nogalē Dikenss pabeidza pirmo jaunā romāna «Saltais nams» sēriju, kas iznāca

1852. gada martā. Pārējie numuri tika iespiesti ik mēnesi līdz 1853. gada septembrim un pārdoti divreiz mazākā eksemplāru skaitā nekā «Koperfīlds».

«Saltā nama» priekšvēstnesis bija Dikensam raksturīgais iekšējais satraukums, kas šoreiz izrādījās lielāks nekā parasti. 1851. gada augustā viņš prātoja par šo tematu,

dzīvodams Brodstērsā. «Jūtos nelāgi, pašreizējie slimības simptomi — drausmīgs nemiers un neskaidras alkas braukt nezin kur un nezin kāpēc.» Un vēlāk: «Gandrīz jau sakravāju somu un aizlaidos ... viens pats uz Šveices kalniem! Joprojām moka nepanesams nemiers, es nemaz nebūtu pārsteigts, ja kādā jaukā rītā Jūs saņemtu manu vēstuli no Monblāna pakājes. Brīžiem apsēžos un domāju par jaunu romānu, un, kamēr tas attīstās un iegūst apveidus, mani reizēm

pārņem mokošas ilgas būt visur kur, tikai ne te ... itin kā nez kas mani rautu projām ar varu.» Kādu laiku viņš nevarēja domāt par «Salto namu», jo to aizēnoja nams Tevistokskvērā, bet, tikko ģimene bija pārcēlusies uz jauno māju, viņš ņēmās cītīgi likt pamatus izdomātajai mītnei. Pirmo nodaļu panākumu fanfaras 13. martā skanēja arī par godu viņa pēdējā bērna Edvarda Bulvera Litona Dikensa piedzimšanai. Čārlzs saviem puikām mēdza izgudrot visjocīgākās iesaukas un pēdējo mazuli iekrustīja par Plornišgenteru vai, īsāk, par Plornu. Lai gan vēlāk puisēns kļuva tēvam par pašu mīļāko dēlu, sākumā viņa uzrašanās lielu prieku neradīja. Divus mēnešus pēc zepera dzimšanas Dikenss rakstīja kādam draugam: «Sieva, aplaimojusi mani ar 10. numuru (manuprāt, es būtu gluži labi izticis bez šīs laipnības), jūtas atkal pavisam labi.» Vēstulē, kas rakstīta četrus mēnešus vēlāk, lasām: «Man iešāvās prātā kāda ideja — tā kā man ir tikai viena sieva un citos virzienos nekas nav padomā, es varbūt varētu pierunāt Londonas bīskapu, lai viņš notur Svētā Pāvila katedrālē par mani tādu mazu aizlūgumu, kura rezultātā augstākās varas uzskatītu, ka esmu pietiekami papūlējies savas zemes iedzīvotāju skaita vairošanā.» Tādas domas lielas ģimenes tēvam, kas smagi strādā, ir gluži dabiskas, taču sievu vien te vis vainot nevarēja.

Starp citu, misis Dikensas dzemdību sāpes nebija salīdzināmas ar viņa mocībām. Dikensa gara bērni piepildīja visas viņa domas, un mēnesi pēc mēneša viņš pārdzīvoja ciešanas, ko nesa līdzi garīgo radību process. «Piecēlos pulksten piecos, ziņkāre, kas notiks tālāk «Saltajā namā», kveldēja mani kā drudzī, tā ka ap pusdienas laiku gandrīz neko vairs neapjēdzu.» Devonšīras hercogs uzaicināja viņu paviesoties Četsvērtā, taču viņš nespēja atrauties no grāmatas pat nedēļas nogalē. Viņš noraidīja visus kārdinošos ielūgumus. «Runājot gluži nopietni, es jau

sen esmu dabūjis mācību, ka tad, kad man jāraksta grāmata, tai jāieņem pirmā vieta manā dzīvē un nedalīti jāvalda pār manām domām. Esmu samierinājies ar to, ka šo grāmatu sagādātās mokas un raizes man aizstāj sabiedrību un izpriecas .. % un manās dzīrēs goda vietā sēž mani fantāzijas tēli.»

Viens no šādiem fantāzijas tēliem daudzreiz bija pavisam reāli dzīrojis kopā ar viņu un būtu varējis sagādāt Dikensam krietnas nepatikšanas, ja neuzskatītu, ka svarīgāk ir paturēt vietu pie viņa galda. Tas bija Lī Hants, un Heroldā Skimpolā Dikenss uzzīmējis pilnīgi patiesu, brīnum jauku un reizē ar to galīgi iznīcinošu sava paziņas portretu. Protams, par to, ka Dikenss bija tā attēlojis cilvēku, ar kuru atradās diezgan tuvās attiecībās, viņam pārmeta sliktu gaumi. Taču ikvienam lielam rakstniekam laikabiedri kaut kāda iemesla dēļ pārmetuši sliktu gaumi, jo, izjuzdami viņa pārākumu, mēģinājuši nosodīt to, ko prastu nopelt pat pēdējais muļķis. Par labu gaumi pieņemts uzskatīt parastu cilvēka uzvedību, bet lieli rakstnieki, dabiski, ir spiesti grēkot pret to, jo nav parasti cilvēki. Slikta gaume ir viena no ģēnija atšķirīgām pazīmēm. Šobrīd mums pie šī temata sīkāk nav jāapstājas, jāpiezīmē vienīgi, ka Lī Hantam, kas lielāko daļu mūža bija nodzīvojis uz citu rēķina, nebija tiesību žēloties, kad viņam atmaksāja ar to pašu. Tomēr, kad reiz kāds pievērsa viņa uzmanību līdzībai ar Skimpolu, viņš sāka žēloties, un Dikenss, kas pēc Forstera padoma jau tā bija, portretu gleznojot, atšķaidījis krāsas, sākumā pūlējās Hantam ieskaidrot, ka viņš nav līdzīgs Skimpolam, bet galu galā vaļsirdīgi atzina, ka rīkojies nepareizi un dziļi nožēlo. Tā kā Hants tiekoties allaž vilka veco dziesmu par nodarīto pārestību, Dikenss kādu laiku no viņa izvairījās. 1855. gadā Hants lūdza viņu atnākt viesos, un viņš apsolīja to darīt, gan piebilzdams: «Ceru, ka Jūs

neuzskatīsit par vajadzīgu atkal sākt runas par tematu, kas man ir tik nepatīkams.» Pēc Hanta nāves viņš apgalvoja savas avīzes lasītājiem, ka vienīgā līdzība Hantam ar Skimpolu esot abu patīkamās manieres un runas veids — šos melus, no kuriem ausis kustējās, sabiedrība neapšaubāmi uzskatīja par labu gaumi. Patiesībā viņš bija uztvēris Hanta dzīves filozofiju vai drīzāk Hanta attieksmi pret sevi pašu tik meistarīgi, ka Skimpols kā dzīvespriecīga egoista un epikūrieša portrets ir nepārspējams.

«— Apskaust es apskaužu vienīgi jūs, ak, augstsirdīgie radījumi, — teica misters Skimpols, uzrunādams nevis vienu atsevišķi, bet visus mūs, viņa jaunos draugus, kopā. — Apskaužu, ka jūsu spēkos ir rīkoties tā, kā jūs rīkojaties. Ja man būtu tāda izdevība, es to baudītu pilniem malkiem. Es nejūtu pret jums nekādu vulgāru pateicību. Es gandrīz vai manu, ka jums vajadzētu būt pateicīgiem man, jo es jums dodu iespēju izgaršot augstsirdības saldmi. Es zinu, ka jums tas patīk. Ļoti var būt, ka es esmu nācis pasaulē tieši tādēļ, lai jūs papilnam varētu izjust savu laimi. Varbūt es esmu dzimis, lai kļūtu jūsu labdaris un reizēm sagādātu jums izdevību izpalīdzēt man šādos tādos nesvarīgos sarežģījumos. Kāpēc lai es nožēlotu, ka neveltu pietiekamu uzmanību sīkumiem un pasaulīgām lietām, ja tas noved pie tādām tīkamām sekām? Tāpēc es to nenožēloju.»

Skimpols, protams, vēlas ar savu labdarību aplaimot iespējami vairāk cilvēku. Aizņēmies naudu no veca drauga, viņš griežas pie diviem jauniem paziņām, sacīdams, ka labāk gribot «sēt augstsirdības sēklas jaunā augsnē, lai tās tur uzziedētu ar citādiem ziediem». Viņš pilnīgi nodod sevi draugu rokās. «Tauriņi ir brīvi. Cilvēce droši vien neliegs Heroldam Skimpolam to, ko tā sniedz ik jaukam lidonītim!» Reižu reizēm viņš nopelna naudu, taču šī nodarbošanās risinās tikpat vieglprātīgi kā naudas aizņemšanās un izšķiešana.

«Voulss? Dārgā mis Klēra, man ar viņu bijusi tāda pati pazīšanās K.i ar vairākiem citiem viņa profesijas džentlmeņiem. Viņš šo to uz-• ika, rīkodamies ļoti jauki un pieklājīgi, — manuprāt, to sauc par lietas ierosināšanu tiesā... un tas beidzās ar manu arestu. Kāds cilvēks bija tik labs, ka iejaucās un samaksāja naudu — tik un tik mārciņu un šiliņu un vēl četrus pensus — tāda bija visa summa; mārciņas un šiliņus esmu piemirsis, bet zinu, ka summa beidzās ar četriem pensiem, jo tobrīd man likās gaužām savādi, ka es varētu būt kādam parādā četrus pensus, — nu, un pēc tam es savedu viņus abus kopā. Voulss prasīja, lai es viņus sapazīstinot, un es to darīju. Kad es tagad tā padomāju,» izdarījis šo atklājumu, viņš ar visvaļsirdīgāko smaidu jautādams pavērās uz mums, «varbūt Voulss mani piekukuļoja? Viņš man kaut ko iedeva un sacīja — tā esot komisijas nauda. Vai tā bija piecu mārciņu banknote? Vai zināt, manuprāt, tā noteikti bija piecu mārciņu banknote!»

Lī Hants nebija vienīgais no Dikensa ievērojamajiem laikabiedriem, kas iekļuva «Saltajā namā». Boitorns ir draudzīgs šaržs par Volteru Sevidžu Lendoru; vismaz Dikenss gribēja, lai šis portrets būtu draudzīgs, un uzskatīja, ka tāds tas tiešām iznācis. Lendors pats nebija sajūsmā, tomēr ir ļoti maz cilvēku, kas spēj redzēt sevi komiskā gaismā, un vēl mazāk tādu, kas spēj priecāties, kad viņu ērmības tiek izsmietas grāmatas lappusēs. Lendors laikam gan bija pārliecināts, ka šāda rīcība, ko atļāvies cilvēks, kuru viņš tik ļoti apbrīnoja, liecina par sliktu gaumi, un kopš šī laika izteicās par Dikensu diezgan asi, kaut arī ārēji abu attiecības nemainījās.

Romānam piemīt vēl trīs īpatnības, ko vērts pieminēt. Pirmkārt, tajā skaidri izpaužas Dikensa apbrīna pret Kār-lailu: daudzas grāmatas vietas rakstītas aprautajā stila, ar kuru slavena «Franču revolūcija». Otrkārt, no romāna redzams, ka autors, tuvāk iepazīdamies ar augstāko sabiedrību, sāk izjust pret to arvien lielāku nepatiku; tas manāms ainās, kuras norisinās sera Lestera Dedloka pilsētas namā un lauku īpašumā. Lai gan dzīvē Dikenss tā arī neiepazinās sevišķi tuvu ar Dedloka tipa cilvēkiem, viņš prata uzminēt daudzas to īpašības, un tālaika vispārējais uzskats, ka Dikensam nepadodoties džentlmeņi no senās zemes īpašnieku kārtas, droši vien dzima vai nu to ļaužu galvās, kuri nesaredzēja paši savas dīvainības, vai arī to izgudroja tādi, kas šo kārtu apbrīnoja un paši vēlējās, kaut tai piederētu, — vārdu sakot, tā domāja lielākā daļa sabiedrības. Viens no daudzajiem ģeniālajiem spalvas vilcieniem ir apraksts, kā sers Lesters sež dziļā atzveltnī, stīvi raudzīdamies kamīna liesmas un

klausīdamies savu advokātu lasām rakstveida liecības; acīmredzot viņš izjūt «cieņu pret juristu stilā sastopamajiem mūžīgajiem atkārtojumiem un liekvārdību, jo tie taču ir britu nācijas balsti». Romāna lappusēs lidinās arī augstākās sabiedrības tauriņi, kas traucas no vienas vietas uz otru, lai dzirdētu ko jaunu, varētu patenkot un tā aizmirst apnikumu, ko izjūt paši pret sevi; šodien šie taurenīši ir tādi paši, kādi bija pirms simt vai tūkstoš gadiem un kādi būs arī pēc nākamās tūkstošgades. «Viņas dārgās draudzenes aprunā viņu visizsmalcinātākajā žargonā, kas patlaban k|uvis par modes kliedzienu; asās mēlītes meistarīgi pieklājīgā vienaldzībā ieloka vārdu pinumā vismodernākos izteicienus, kas top izrunāti vismodernākajā manierē, brīnum moderni stiepjot vārdus.» Treškārt, mēs ievērojam, ka Londonas atmosfērā cilvēkam kļūst arvien grūtāk elpot. Debesis aizklāj fabriku un lokomotīvju dūmi, pildīdami gaisu ar necaurredzamu miglu. Dikenss sācis nīst pilsētu, kas reiz bijusi viņa iedvesmas avots. «Es esmu cieši pārliecināts, ka Londona ir nejauka vieta,» viņš rakstīja 1851. gadā. «Kopš esmu pabijis ārzemēs, nejūtu pret to agrāko sirsnību. Ikreiz, atgriezdamies no laukiem un redzēdams lielos, smagos mākoņus gulstam uz namu jumtiem, es

prātoju, kāpēc īsti te kvernu, — vienīgais iemesls varētu būt pienākumi.» «Saltajā namā» migla kļuvusi gandrīz vai par patstāvīgu tēlu, un otrs šāds tēls ir Augstākā tiesa. Lords Denmens[127], bijušais augstākais tiesnesis un sens Dikensa draugs, vērsa pret šo darbu veselu rakstu viesuļuguni, neskaitāmi augstu mācīti advokāti, jauzdami, ka tiek apdraudēta viņu eksistence, steidzās paziņot, ka romānā šaušalīgi sagrozīti fakti, tomēr tik un tā tūlīt pēc «Saltā nama» parādīšanās notika Augstākās tiesas reforma.

Reizēm gribas salīdzināt Dikensa ģēniju ar liesmojošu vulkānu, ko no visām pusēm iejož neapdomības purvājs. Nekur viņa saprāts nešķiļ tik spožas dzirkstis un nekur viņš nekuļ tādus niekus kā tieši «Saltajā namā». Jebkurš cits rakstnieks būtu iemantojis slavu jau ar Heroldu Skimpolu vien, bet romānā ir vēl desmitiem citu portretu, kas cienīgi ierindoties Dikensa uzgleznoto ģīmetņu «Nacionālajā galerijā». Turpretī daudzas lappuses no Esteres Samersones dienasgrāmatas būtu pazudinājušas ikvienu citu, tikai ne Dikensu. Varbūt viņš domāja, ka, nupat ticis veiksmīgi galā ar zēna autobiogrāfiju, var izmēģināt roku, sacerot meitenes dienasgrāmatu. Ja tā, tad žēl, ka viņš nav bijis drusku apdomīgāks.

1852. gada jūlijā viņš izmēģināja, kā iepatiksies cits piekrastes kūrorts, proti, Dovera, kur viņš kopā ar ģimeni nodzīvoja Kemdenkresentā 10 līdz oktobra mēnesim. Pilsētiņa viņam šķita «pārāk tarkšķīga (nevis pļāpīgā, bet muzikālā nozīmē) un, vai akls, cik izsmalcināta! Taču jūra ir brīnišķīga un pastaigas — lieliskas. Uz Folkstonu ved divi ceļi, viens jaukāks un gleznaināks par otru, un visapkārt redz pakalnus, kāpas, lauku takas un visādus citādus daiļumus.» Gatavodamies ķerties pie jaunas romāna sērijas, viņš gandrīz vienmēr devās ilgās vientulīgās pastaigās. «Patlaban ir mana tā saucamā klaidu diena, pirms sēžos atkal pie darba. Man šķiet, ka tādās reizēs es allaž meklēju to, ko dzīvē neesmu atradis, bet varbūt atradīšu pēc vairākiem gadu tūkstošiem kādas citas sistēmas citā daļā. Dievs zina ... Iešu palūkoties, vai tas neslēpjas Kenterberijas ceļa malā kādā apenājā vai sakņu dārzā.»

Kamēr Dikenss dzīvoja Doverā, nomira trīs viņa draugi: Votsons Rokingemas pilī, d'Orsē un misis Makrīdija. Dzīve viņam šķita līdzīga kaujas laukam, un viņš vaicāja sev, vai tā nav sapnis uiļ vai nāve nav atmoda. Dzīve patiešām bija dīvaina. «Liekas, es pārlieku patīku visiem trakajiem. Viņi par varēm grib uzticēt man savus noslēpumus. Kāda sieviete Skotijā man novēlējusi tik kolosālu (iedomātu) mantojumu, ka gudroju, vai nevajadzētu iet pensijā un dzīvot no procentiem.» Augustā un septembrī viņš apbraukāja ar savu trupu Anglijas ziemeļus un, izradot Litona lugu, sapelnīja Literatūras ģildei krietnu naudas summu. Mančestrā Brīvo amatnieku biedrības zāle viņus noskatījās četri tūkstoši cilvēku. Ņūkāslā izrāde notika ēkā, kuru

daudzi vietējie iedzīvotāji uzskatīja par nedrošu. Dikenss ataicināja speciālistu, kas sacīja, ka nekādas briesmas nedraudot, tāpēc viņš nevienam aktierim par baumām neko neteica, bet pats, kamēr publika aplaudēja, izcieta elles mokas, bažīdamies, kaut tikai ēka nesabruktu. Par spīti visiem banketiem, sabiedriskiem pienākumiem un ikdienas darbam teātrī, viņš atrada laiku, kad aizstaigāt no Notingemas līdz Dārbijai un no Ņūkaslas līdz Sanderlendai. Oktobrī viņš divas nedēļas kopa ar

Keitu un Džordžīnu pavadīja Buloņā «Hotel des Bains», lai pavērotu, vai būtu vērts braukt šurp nākamajā vasarā. Pilsētiņa viņiem šķita ļoti valdzinoša, viņi sarunāja mājokli priekšdienām un atgriezās Londonā.

Tā kā Tevistokhausa atradās klusā vietā, nomaļus no ļaužu pilnā skvēra, to bija iemīļojuši suņi, kas ar savu riešanu traucēja Dikensam strādāt. Viņš noīrēja bisi, atklāja pret naidīgo karapulku skrošu uguni, un apkaimē atkal iestājās miers. Taču noslēgta dzīve var izraisīt citas nepatikšanas, un Dikensa vēstule kādam kaimiņam ļauj spriest, ka par klusumu dažkārt jāmaksā visai īpatnēji. «Šorīt redzēju, ka Jūsu maizniekzellis, stāvēdams skvērā, izmanto mūsu vārtu priekšu dziļi personiskām vajadzībām. Tā kā tas notika turpat pie maniem logiem, tad es pret to stingri iebilstu un uzskatu, ka tas ir nepatīkami mums visiem. Uzsāku ar viņu par minēto tematu pārrunas un teicu, ka, cik man zināms, Jūs tādu uzvedību nepieļausit. Viņš kļuva ļoti nekaunīgs, tāpēc es piedraudēju, ka pasūdzēšu Jums un ka gadījumā, ja redzēšu tādu izrīcību atkārtojamies, visu mūsu vārdā pieprasīšu, lai viņu saskaņā ar attiecīgu policijas pavēli arestē. Viņš pauda varen kvēlu vēlēšanos uzzināt, ko es darītu, «būdams viņa vietā», taču tādos augstumos mana fantāzija nespēja uzlidot.»

Līdz 1853. gada jūlijam Dikenss palika Londonā, vienīgi martā apciemoja Braitonu. Pēc tam visa ģimene izbrauca uz Buloņu, kur līdz oktobrim dzīvoja Mulino pilī Borepēra ielā. Pēc Dženovas pils šī bija otra jaukākā vieta, kur viņam ārzemēs gadījās apmesties. īpašnieks Bokūra kungs izrādījās brīnišķīgs cilvēks, kas ļoti lepojās ar savu «īpašumu», kā mēdza to dēvēt, un centās darīt visu iespējamo, lai tikai īrnieki justos ērti. Vasarnīca, kotedža jeb, kā Bokūram labpatika dēvēt, pils atradās skaistā vietā pakalna virsotnē, to apņēma dārzi, «kas bija ierīkoti kalna terasēs», un tās aizmugurē kuploja koku puduris, ko Bokūrs godāja par mežu. Saimnieks bija dedzīgs Napoleona apjūsmotājs un dažādās dārza daļas bija nosaucis viņa izcīnīto kauju vārdā. Māja bija pilna ar imperatora portretiem, krūšutēliem un medaljoniem, kuros varēja skatīt viņa seju, un «pirmajā mēnesī pēc atbraukšanas mēs pastāvīgi iekūlāmies ķezā, jo vienāavien nogāzām kādu Napoleonu: vajadzēja tikai tumšā kaktā piedurt pirkstu plauktam, kad ķeizars ar lielu brīkšķi veļās lejā, un, tikko pavērām

kādas durvis, viņš sadrebēja kā zemestrīcē».

Pirms došanās uz Buloņu Dikenss bija pārcietis nopietnu vecās bērnu dienu slimības lēkmi, kam iemesls bija nieru kaite; pirmo reizi mūžā viņš bija pat nogulējis sešas dienas gultā, un ārsts viņam bija licis stingri pie sirds nekur nebraukt, tomēr, nodzīvojis dažas dienas Francijā, viņš jau jutās pilnīgi atspirdzis un rakstīja sajūsminātas vēstules draugiem, attēlodams brīnišķīgo dārzu, jocīgo saimnieku, burvīgo vietu, lielisko klimatu un pavēstīdams, ka būtu tīrais noziegums, ja viņi neatbrauktu — viņiem jāpa-ciemojoties te gan sevis, gan viņa, gan daudz kā cita dēļ. «Ja Jums jāstrādā, tad šī ir visīstākā vieta darbam. Un, ja Jums nekas nav jāstrādā, šī tāpat ir īstā vieta, kur nodoties minētajai nodarbībai,» viņš rakstīja Vilki-jam Kolinsam, ar kuru viņu 1851. gada sākumā bija iepazīstinājis gleznotājs Ogastess Egs. Kolinss kopā ar Di-kensu un Egu bija piedalījies Litona komēdijas izrādēs un drīz vien iekarojis rakstnieka simpātijas. Kolinss, Līčs ar sievu, Forsters, Bīrds, Mērija Boila un citi devās pāri Lamanšam viesos pie Dikensa, un, lai gan viņš strādāja pie «Saltā nama» beigu nodaļām, rediģēja savu žurnālu «Vārdi Katrai Mājai» un diktēja «Anglijas vēsturi bērniem», viņš tomēr devās ar ciemiņiem daudzās ekskursijās gan uz Amjēnu, gamBovē, gan citām vietām. Četri Dikensa dēli — tiesa, dažādos laikos — apmeklēja Buloņā skolu, ko te bija atvēruši divi angļi, un no kādas rakstnieka vēstules Lendoram mēs uzzinām, kā ģimenē cīnījās par disciplīnu. «Volters» — tas bija Lendora krustdēls — «ir ļoti labs zēns un nes mājās vienas vienīgas uzslavas. Pagājušo svētdienu viņš pavadīja, ieslodzīts viennīcā (vannas istabā) pie ūdens un maizes, jo bija pabeidzis disputu ar aukli, sviezdams viņai ar krēslu. Tādās nepatikšanās viņš iekļuva pirmo reizi mūžā, jo ir pats jaukākais puika no visiem puiku pasaules iemītniekiem un visu mūsu mīlulis. (Ja kādam ir dzimšanas diena, šo jauno cilvēku apmirdz kaklasaites adatas spozme.)»

Pabeidzis gandrīz vienā laikā divas grāmatas, Dikenss kopā ar Ogastesu Egu un Vilkiju Kolinsu devās «atvaļinājumā», lai atpūstos no ģimenes. Taču pirms tam vajadzēja Londonā piedalīties pusdienās, ko viņam par godu rīkoja ģilde, kuras labā viņš tik daudz bija darījis. Banketu vadīja Forsters, neslēpdams īgnumu par Dikensa draudzību ar Vilšu un Kolinsu. 1851. gada jūlijā Dikenss rakstīja, ka Forsters «met sprunguļus Ģildes ceļā», jo aizgājis no trupas, kas uzved Litona komēdiju, bet pirms tam visiem spēkiem centies iestāstīt aktieriem, ka braukāt ar izrādi pa provinci neesot džentlmeņa cienīgi. Tagad, 1853. gada oktobrī, Dikenss stāstīja sievai, ka pusdienas noritējušas lieliski, tikai Forsters bijis «ļoti nepatīkams un nenosvērts banketa vadītājs». Par to nav jābrīnās: jaunā draudzība starp Dikensu un Kolinsu, kas arī piedalījās pusdienās, un simpātijas starp Dikensu un Vilšu, kas tāpat

bija klāt, līdz ar vēsti, ka jaunie draugi pošas doties kopā ar rakstnieku ceļojumā pa Eiropu, laupīja tādam cilvēkam kā Forsteram jebkuru savaldību un takta izjūtu.

Oktobra sākumā ceļinieki izbrauca uz Šveici, un Lo-zannā Dikenss sastapās ar veciem draugiem. Tālāk ceļš viņus veda uz Šamonī, kur viņi «Hotel de Londres» tūdaļ lika sagatavot trīs karstas vannas. «Tika iekurta baismīgu apmēru krāsns, un dūmi, kas no tās cēlās, piepildīja visu ieleju», taču abi elementi — uguns un ūdens — negribēja sadarboties, un sešas stundas pēc grandiozo sagatavošanas darbu sākuma visi trīs joprojām sēdēja nemazgājušie:s. Toties visu pārējo, ko mēdz darīt ļaudis, ierazdamies Šamonī, viņi izpildīja priekšzīmīgi. Ceļojuma sākumā Dikenss ar prieku atzīmēja, ka Kolinss «uz visu skatās optimistiski un neraizējas par sīkumiem — un tie ir divi galvenie priekšnoteikumi», turklāt viņš «ēd un dzer visu ko, prot ar visiem sadzīvot un allaž ir labā omā», šamonī tomēr kļuva manāmas dažas citas ceļabiedru īpašības, kas nebija tik patīkamas. «Egs reizēm — piemēram, tādā vietā kā šī — prasa ērtības, kādas viņš diezin vai varētu baudīt Parīzē, un Kolinss lāgiem pārāk skopi atalgo cilvēkus par viņu pūlēm . . . Kolinss (izstiepis īsās kājeles, cik vien tālu tās sniedz) pašlaik lasa, turpretī Egs raksta savā neticami niecīgajā nedabiska formāta brīnum brīnumainajā dienasgrāmatā par faktiem, kurus viņš galīgi neatceras, tāpēc, kamēr es te rakstu, vienā laidā prašņā Kolinsam, kā sauc vietas, kurās mēs esam pabijuši, kādās viesnīcās tikām apmetušies un tā tālāk, —-un Kolinss, sašķobījis seju, jo ar vienu nāsi viņš šķauda, bet ar otru tūlīt šņūc jaunu tabakas porciju, sludina atziņas gluži kā orākuls.» Kolinss droši vien būtu juties pārsteigts, uzzinādams, ka tik rūpīgi tiek protokolētas viņa paražas, it sevišķi ieradums no rīta kraukāties un spļaudīties tik cītīgi, ka diez vai tas draugam bija patīkami. Vēl viens pamatots iemesls neapmierinātībai bija Kolinsa un Bīrda lepošanās ar savām bārdām un ūsām, ko abi bija sākuši audzēt, atdarinādami Dikensa krietni vien pārākos krāšņumus. Un nu viņam vajadzēja noskatīties, kā šīs šausmones biedru sejās stiepjas garumā! «Manuprāt, kopš pašiem grēku plūdiem nav redzētas tik nožēlojamas, tik smieklīgas, tik retas un šķidras, tik izstīdzējušas, sarainas un asas bārdeles un ūsas, kas aug kušķīšiem un bez kādas kārtības spurojas uz visām pusēm, dīgdamas pie deguna un aizstiepdamās līdz pazodei. Ko-linss pasācis savas ūšeles (kas nav lielākas par Plorniš-gentera uzacīm) slaucīt pie pusdiengalda ar servjeti; Egam savukārt ūsas sākas nevis zem deguna, bet mutes kaktiņos kā raganām[128] Makbetā. Esmu izcietis tādas mokas, sēdēdams šauros pasta ratos un skatīdamies uz šīm nejaucenēm no rīta krēslas līdz tumšai naktij, ka šorīt, kad atrados gaišā istabā un man pie rokas bija labs spogulis, es pagrābu savu asāko bārdas nazi un, rādīdams cildenu piemēru, noskuvu visu sava zoda cirtaino rotu! Osas

palika, un tagad tās izskatās milzīgas, bet bārdu es upurēju kā baismu brīdinājumu sāncenšiem. Diemžēl esmu spiests piebilst, ka viņi šo varoņdarbu nepavisam neprot novērtēt: uzmeta tikai paviršu mirkli un pašapmierināti konstatēja, ka tā esot labāk.»

Tāpat kā daudzi citi vīri, Dikenss sievu mīlēja visvairāk tad, kad nebija ar viņu kopā. Desmit dienas pēc aizbraukšanas no Londonas viņš rakstīja: «Man patiešām ļoti gribētos Jūs visus redzēt,» — un pēc mēneša prombūtnes pasts atnesa vēsti: «Būšu ļoti laimīgs, kad atgriezīšos mājās un varēšu Tevi apskaut, jo Tevis, protams, man ļoti pietrūkst.»

Diviem ceļabiedriem vīriešiem viņš vis nevarēja uzspiest savu gribu tik viegli kā sievai un brauciena laikā vairākas reizes pukojās: draugi nespējot «aptvert, ka var vispār neiet gulēt», — nobraukuši cauru dienu, viņi negribēja braukt arī cauru nakti un kategoriski atteicās stibot neskaitāmās jūdzes, ko parasti nosoļoja Dikenss. Un tomēr viņi lieliski satika un ar lielu prieku brauca karietēs, kas atgādināja «gan šūpoles, laivas un Noasa šķirstu, gan baržas un milzu gultas». Tikuši pāri Simplonam, viņi devās caur Milānu uz Dženovu. Dikenss, protams, apciemoja visus Dženovas paziņas, ari de la Rī pāri. Viņam sagādāja lielu prieku tas, ka viena no dāmām viņu nepazina tikām, kamēr viņš nenosauca savu vārdu. «Es tak gaidīju, ka mēs redzēsim tīro graustu — mums stāstīja, ka jūs esot bijis smagi slims,» viņa sacīja, «bet jūs esat kļuvis gluži vai jaunāks un izskatāties lieliski. Vienīgi liekas neparasti, ka jūs neesat ģērbies spilgtā vestē. Kur tā palikusi?» Viņš centās iegaumēt šo to no tenkām, ko pastāstīt sievai, piemēram, ka lēdija Volpola pametusi vīru. «Brauns dzirdējis kādu pie visiem svētiem zvēram, ka lords Volpols mēdzis vilkt viņu lejā pa kāpnēm aiz bizēm un, kad viņa gulējusi tur apakšā, metis viņai ar degošām pagalēm!»

Viņi aizbrauca pa jūru uz Neapoli, «vienu no vispretīgākajām vietām pasaulē», kur siltas vannas bija vēl nepieciešamākas — tomēr vieglāk pieejamas nekā Šveicē. «Mani saziepēja no galvas līdz, kājām ar Neapoles ziepēm, nomazgāja ar sūkli, noskrāpēja ar suku, nogrieza nagus, izknieba varžacis un vēl visvisādi apkopa. Viņš (pirtnieks) acīmredzot jutās ļoti vīlies un pārsteigts, ka es neesmu netīrs, un vienā laidā paklusām brīnījās: «Ak debestētīt, cik sitas anglis ir tīrs!» Viņš piezīmēja arī, ka āda angļiem esot tik balta kā skaistai sievietei, taču ar to, viņš piebilda, līdzība beidzoties.» Iebraucis Romā, Dikenss uztraucās, jo neatrada priekšā vēstuli no Keitas; tā pienāca nākamajā dienā, un viņš paskaidroja sievai, kāpēc sūtījums nokavējies. «Es brīnos, ka vispār to saņēmu, jo, tici man, uzvārds adresē uzrakstīts tik nesalasāmi, ka jebkura ārzemju pasta nodaļa varētu ielingot aploksni papīrgrozā. Kā franči vai itālieši spēja veikt pirmo nepieciešamo uzdevumu — izburtot, ka mans vārds sākas ar «D», — to es, patiesību

sakot, nevaru saprast. Laikam gan viņi galīgā izmisumā bija atlikuši sūtījumu sāņus.»

Pats par sevi saprotams, ka Egs un Kolinss tika piespiesti rāpties Vezuvā, taču viņi varēja izbaudīt arī atriebības saldmi. «Kolinsa ūsas pamazām aug,» Dikenss rakstīja. «Atceries, kā viņš sakniebj mutes kaktiņus, kā blenž caur brillēm un kā kustina kājeles? Nezinu, kāpēc

tā, bet ūsas tur klāt nepagalam nepiestāv. Atdarinādams dižo Oriģinālu, kas sēž turpat līdzās, viņš tās glauda un gludina, nelikdamies mierā ne mirkli, lai kādā kulbā mēs sēdētu. Bez tam viņš saka Egam, ka būšot spiests tās apcirpt, jo citādi tās lienot mutē, un tad abi ņemas teikt viens otram komplimentus par minēto skaistuma atribūtu. Pats smieklīgākais ir tas, ka Edvards, vai nu piemēra iedvesmots, vai neveiksmes uzmundrināts, arī audzē ūsas!» Edvards bija jaunais sulainis, kas pavadīja Di-kensu ceļojumos, jo Rošs bija miris.

No Romas draugi devās uz Florenci, kur Kolinss, kas agrāk bija

gleznojis, atkal varēja spēlēt pirmo vijoli. «Tēlotājas mākslas,» Dikenss rakstīja, «ir tāds sarunu temats, kurā es nekad neielaižos; tikko to piemin, es izliekos, ka esmu iegrimis dziļās pārdomās. Nevienā gleznu galerijā es arī ar viņiem kopā neeju. Ja paklausās, kā Kolinss gudri spredikņo Egam (kas šīs blēņas neieredz vairāk kā jebkurš cits mākslinieks pasaulē) par sarkaniem un zaļiem toņiem, par vienas krāsas saskaņu ar otru, par nepareizām un pareizām līnijām, — tad jāteic, ka tas sit pušu jebkuru karikatūru. Es to nekad neaizmirsīšu. Mūzikā arī viņš ir gauži mācīts un dažreiz, dungodams vai svilpodams veselas uvertīras, nokaitina mani zili melnu, jo no paša sākuma līdz beigām nav dzirdama neviena pareiza takts. Aizvakar nenocietos un palūdzu, lai viņš nesvilpo «Vilhelma Telia»[129] uvertīru. «Jo tik tiešām, kā dievs ir debesīs,» es sacīju, «kaut kas nav kārtībā ar jūsu dzirdi, droši vien jums ausīs ir vate — vai tad citādi jūs netiktu galā ar pašu vienkāršāko melodiju?» Reizēm viņš mums klāsta Morāles Kodeksu, kas smelts no modernajiem franču romāniem, bet es to veicīgi un piedienīgā nopietnībā Satriecu Pīšļos. Tomēr vislabākais numurs ir tas, ka viņš mums melš, kādus milzu daudzumus «Montē Pulciano» un citu vīnu viņš patērējis, kad bijis te pēdējo reizi, un kādi ievērojami ļaudis nākuši pie viņa pēc padoma un ko viņš tiem ieteicis darīt, un tā joprojām, — bet tanī laikā viņam bija tieši trīspadsmit gadu! Šādās reizēs Egs vienmēr prot lieliski uzvilkt viņu uz zoba, tā ka es dabūju sirsnīgi izsmieties. Visas šīs ērmības, protams, ir gluži nevainīgas. Es rakstu par tām tāpēc, ka cita nekā nav ko rakstīt. Mēs visi esam vislabākie draugi un nekad nestrīdamies.»

No Venēcijas Dikenss aizrakstīji sievai, lūgdams nopirkt jaunu zaļa samta celiņu viņa kabineta kamīna malai un dodams sīkus norādījumus, tieši kāda nokrāsa viņam vajadzīga. No Turīnas viņš aizsūtīja Keitai jau minēto vēstuli, kurā mudināja, lai viņa groza savu izturēšanos pret misis de la Rī. Decembra vidū viņš pārradās Tevistokhausā.

1853. gads Dikensam beidzās ar vētrainām ovācijām, kurās viņa biogrāfi jau sadzird nelaimes vēsti. Lai savāktu naudu Birmingemas un Midlendas institūtam, viņš Birmin-gemas rātsnama zālē sarīkoja publiskus lasījumus: 27. decembrī klausītāji dzirdēja «Ziemsvētku dziesmu», 29. decembrī — «Circeni aizkrāsnē». Pēc savas iniciatīvas viņš 30. decembrī atkārtoja «Ziemsvētku dziesmu» pilsētas strādniekiem un strādniecēm, kuriem par biļeti bija jāmaksā tikai seši pensi. Šos lasījumus noklausījās gandrīz seštūkstoš cilvēku, un sajūsma bija tik milzīga, ka filantropu organizācijas no visām zemes malām apbēra viņu ar lūgumiem lasīt vēl un vēl. Dzimis aktieris, kāds bija Dikenss, nespēj turēties pretī šādam kārdinājumam, un drīz vien viņš īstenoja šo sava mūža sapni, līdz ar to parakstīdams paša nāves spriedumu.

DRŪMAIS SOCIĀLISMS

trādādams pie «Saltā nama», Dikenss diktēja sievasmāsai ari «Anglijas vēsturi bērniem», kas bija vienīgā grāmata, kuru viņš nerakstīja pats ar savu roku. Viņš bija domājis par tādu darbu pirms gadiem desmit, jo negribēja pieļaut, ka viņa vecākais dēls pieņemtu konservatīvus uzskatus reliģijā un kļūtu par toriju politikā. Viņš vēlējās iepotēt Čārlzam riebumu pret karu un iemācīt skeptisku attieksmi pret zināmu varoņu sugu. Šajā ziņā Dikensam piemita apbrīnojama naivitāte, ar kādu bija apveltīti arī daudzi viņa laikabiedri un ne mazums pēcteču. Cilvēkam, kas tiešām tic, ka vēsturisku grāmatu lasīšana dod kādu labumu, vajadzētu pašam palasīt vēsturi un pārliecināties, ka vismazāk labuma no tās gūst paši vēsturnieki. Slaktiņu un neprātību hronika, ko pazīstam ar vēstures nosaukumu, sniedz atsevišķus faktus un krietni vairāk izdomājumu tiem, kam tīk tos lasīt, turpretī saprātīgi cilvēki nojauš visu, kas viņiem jāzina par ļaužu rīcību, ņemot palīgā intuīciju, ko vada dzīvē gūtie novērojumi un balsta Šekspīra darbos smelta izpratne. Saprāts ir iedzimts, to nevar iemācīt, un tas izpaužas tik agri, ka to parāda pat skolēni, atsacīdamies kalt galvā tādas gudrības, ko nevēlas zināt. Turpretī Dikenss svēti ticēja, ka ļaudīm tikai jāsaņem izglītība — un viņi tūlīt kļūs saprātīgi, kaut gan tādā gadījumā tikpat labi varētu ticēt, ka cilvēks, kurš zina, kas ir nepareizi, allaž rīkosies pareizi. Nemaz nerunājot par šo dīvaini maldīgo pārliecību, Dikenss nebija ari tāda temperamenta cilvēks, kas spētu objektīvi stāstīt par drausmīgajām traģēdijām, kuru cēlonis ir cilvēku nelietība un zemiskums; bet, ja hronists pret vēsturi neizturas ironiski, tā nogurdina, jo nopēluma vārdu krājums nav tik bagāts un daudzveidīgs, lai šo

tematu iztirzātu tāf kā vajag, un tai pašā laikā nepārtraukti piesaistītu lasītāju uzmanību. Protams, ir vērtīgi apzināties, ka akla ticība izaudzina noziedzniekus un ka cilvēces vēsture galvenokārt ir dieva vārdā pastrādātu noziegumu hronika, taču ar to nepietiek trīsdesmit septiņas nodaļas biezai grāmatai, kas sērijās tika iespiesta «Vārdos» un lielāko tiesu bija rakstīta sašutumā.

Morāli, ko Dikenss vēlējās iepotēt ar savas «Vēstures» palīdzību, viņš jau kādreiz ar Hērdeila muti tika izteicis «Bārnebijā Radžā»:

«Neviens cilvēks nedrīkst pat nedaudz novirzīties sāņus no platā ceļa, pa kuru viņu vada goda jūtas, — kaut arī viņš prastu ticami pamatot, ka šādu rīcību attaisno cildens mērķis. Visus cildenos mērķus var sasniegt ar cildeniem līdzekļiem. Mērķi, kurus tādā ceļā nevar sasniegt, ir slikti mērķi.» Tomēr Dikensa morāles mācīšanas metode bija pārāk emocionāla: «Ai, Iekarotāj,» viņš uzrunā Viljamu I \ «tu, ar kuru tagad tā lepojas tik daudzas diženas ciltis, tu, kuru toreiz daudzas diženas ciltis noniecināja, — būtu daudz labāk, ja tu toreiz būtu iekarojis kaut vienu uzticīgu sirdi, nevis visu Angliju!» Dikensa raksturojumiem pietrūkst smalkuma; par karali Džonu[130] [131], viņš, piemēram, izsakās šādi: «Šaubos, vai visā Anglijā, pat ja to pārmeklētu no vienas malas līdz otrai, varētu atrast vēl zemiskāku gļēvuli un nicināmāku nelieti, kam uzlikt galvā kroni!» Džons neizpelnās ne mazāko žēlastību, un autors aizvada karali uz viņpasauli pie Ņūarkas[132] ar šādiem vārdiem: «Un tur astoņpadsmitajā oktobrī šim nožēlojamam neģēlim viņa četrdesmit devītajā mūža gadā un septiņpadsmitajā nekrietnās valdīšanas gadā pienāca gals.» Daudz labāks nav arī Džona pēctecis Henrijs III[133]. «Karalis tā bēdājās, ka mēs gandrīz varētu just viņam līdzi, ja būtu iespējams just līdzi tādam plukatam un ērmam.» Bikšu lentes ordenis[134], ko nodibināja

Edvārds III[I], tiek aprakstīts «kā savā ziņā ļoti jauka lietiņa, taču diezin vai nācijai labas drēbes nebija svarīgākas». Turpretī Vots Tailers izpelnās vēsturnieka simpātijas: «Vots bija uzcītīgs vīrs, kas pārdzīvojis daudz ciešanu un pārestību; iespējams, ka viņš pēc dabas bija daudz cildenāks un drosmīgāks par tiem dīkdieņiem, kuri toreiz gavilēja un vēl tagad gavilē par viņa sakāvi.» Dikenss aizstāv arī Žannu d'Arku pret tiem, kas viņu vajāja Anglijā un nodeva Francijā, taču par pašu varoni savukārt runā kā par «grūtsirdīgu jaunavu, kas dzīvoja iedomātu tēlu pasaulē un, kaut arī bija ļoti laba meiča, taču mazliet par daudz kāroja pēc goda un slavas».

Viņam nav ne mazāko ilūziju par Romas pāvestiem. «Šai laikā bija divi pāvesti,»[135] [136] viņš raksta, iekavās piebilzdams: «It kā nebūtu diezgan ar vienu!» Par kādu citu pāvestu sacīts, ka «viņš nenogurstoši pūlējās iepīt pasauli kādās nepatikšanās». Tomēr šī nostāja pret baznīcas val-doņiem neiekveldina hronistā siltas jūtas pret viņa «iemīļoto kausli» Henriju VIII, «kuru es atļaušos bez aplinkiem nosaukt par vienu no visnicināmākajiem neliešiem, kas jebkad dzīvojuši». Henrijs VIII izpelnās arī tādus komplimentus kā «nekrietns un savtīgs gļēvulis», «bailīgs bezgodis», «karaliskais vepris», «cilvēka vārda apkaunojums un asiņu un dubļu traips Anglijas vēsturē». Viktorijas laikmetā Henriju VIII vērtēja citādi, turpretī Henrija meitas Mērijas[137] raksturojumā Dikensa viedoklis tuvojas vispārējam uzskatam. «Kā asiņainā karaliene Mērija šī sieviete kļuva slavena, un kā Mēriju Asiņaino viņu ar šausmām un riebumu mūžam pieminēs Lielbritānijā

... Sārti un kauna stabi bija viņas valdīšanas augļi, un spriest par šo karalieni mēs varam tikai pēc tiem.»

Pēc Dikensa domām, daudz labāki par Tjūdoriem[138] nav nrl Stjūarti [1]. «Bet, ja tronī sēžas viņa majestāte Vepris tad tas ir jaunāk par mēri, viņš aplipina ar sērgu visus,» Dikenss raksta par Džeimsu I[139] [140], kura dēls Čārlzs I[141] ir «jautrs Jūdass, kas pilnām pelnījis, lai zem bendes cirvja noripo viņa galva, kaut arī to būtu nevis viena vien, bet veselas desmit». Džeimss II[142] savukārt ir «stulbs kā zābaks». Pret Kromvelu[143] Dikenss izturas labvēlīgi, lai gan viņa padotie nav mūsu vēsturnieka gaumē. «Pat ierindnieki, bundzinieki un taurētāji bija ieņēmušies visai nejauku paražu lēkt kājās un vārīties vienā gabalā kā putras katli, tā ka es neparko negribētu būt tādas armijas karavīrs.»

Šie izvilkumi liecina, ka Dikenss, vēsturi rakstīdams, pārāk iekarsa un tieši tāpēc nespēja pārliecināt lasītājus. Daudzi no viņa laikabiedriem pat uzskatīja, ka viņš pārlieku dedzīgi cīnās par reformām, taču tāds nu viņš bija: redzēdams necilvēcību, netaisnību vai vienaldzību, viņš nelauzīja galvu par cēloņiem un iemesliem, bet gluži vienkārši atmaskoja un uzbruka nevēlamajai parādībai ar visu sirds kvēli. Daudzas viņa rakstura īpašības atklājās viņa attieksmē pret sociāliem jautājumiem. Šai ziņā viņš pilnīgi atšķīrās (viņš gan to neatzina) no Kārlaila — Dikensa slavenā laikabiedra, kuru rakstnieks uzlūkoja ar visdziļāko cieņu un apbrīnu. Mūsu rīcībā ir apraksts, kā noritēja kādas pusdienas, Kurās piedalījās Dikenss, Kār-lails un daži viņu draugi un kurās līksmais, omulīgais Dikenss izturējās pret Kārlailu ar tādu pašu cieņu un mīlestību, kādu Deivids Gariks mēdza izrādīt pret doktoru Džonsonu, un Kārlails savukārt izbaudīja to ar tikpat lielu patiku kā Džonsons. Tomēr, ja Dikenss kā personība bija nesalīdzināmi dižāks par Gariku un kā aktieris varbūt tikpat dižs, Kārlails tikai atdarināja Džonsonu, slepšus apskauzdams Dikensa milzīgos panākumus rakstniecībā un tai pašā laikā izlikdamies, ka viņš šādu slavu nicina. Darbā «Bijušais un esošais» viņš runā par anglosaksi sv. Edmundu, ko it kā nomocījuši dāņi, un gluži nevajadzīgi iepin savā nievājošajā piezīmē Dikensa braucienu uz Ameriku. «O, ja visa jenkiju zeme [1] ar degošām lāpām, ielūgumiem uz pusdienām un vispārējiem «hip-hip-urā» saucieniem sekoja pa pēdām mazajam, jaukajam Schnūs-pel, izcilajam romānu rakstniekam, saprazdama: lai cik viņš mazs, tomēr ir kaut kas, — kā gan visa angļu zeme reiz būtu varējusi sekot varonim moceklim, īstam dižam Debesu Dēlam!» Vēl neglītāka piezīme par Dikensu atrodama Kārlaila darbā «Stērlinga dzīve» [144] [145], kurā citēta Stēr-linga vēstule mātei: «Saņēmu divus pirmos «Hogārtiju briljanta»[146] numurus un lasu ar neizsakāmu baudu... Vienā pašā numurā ir vairāk patiesības un īstenības izjūtas nekā visos .. .sa romānos kopā.» Kārlaila komentārs skan: «Lai Tekerijs, kas allaž bijis tuvs draugs Stērlingu namam, ievēro, ka šī vēstule rakstīta nevis

1851., bet 1841. gadā, un lai viņš izdara savus secinājumus!» Vārdu sakot, tas nozīmē, ka ne vien Stērlings, bet arī Kārlails ilgi pirms «Liekulības tirgus»[147] parādīšanās uzskatījuši Tekeriju par krietni nozīmīgāku rakstnieku nekā Dikenss. Nav šaubu, ka Dikenss bija lasījis abas naidīgās rindkopas, jo viņš kāri tvēra ik Kārlaila darbu; droši vien tās viņu ļoti sāpināja, jo tās taču bija rakstījis tik erudīts cilvēks, tomēr viņš ne reizes par to nesūdzējās un vienīgo vaļību, ko atļāvās pret Kārlailu, mēs konstatējam kādā vēstulē Vilkijam Kolinsam (1867), kur Dikenss, rakstīdams par franču aktieri Fransuā Renjē, parodē Kārlaila stilu: «Veikls un izmanīgs, mazs vīriņš, ņiprs un apsviedīgs, ļoti talantīgs namdaru amatā: viņam netrūkst tādu celtnieka spēju, kas pārsniedz Bebru arhitektūras mākslu. Turklāt viņš ir aktieris, kaut arī mazliet raupja kaluma. Mīliet jel viņu, o, cilvēku dēli!»

Kārlails gribot negribot izrādīja patiku pret Dikensu,

taču tā vienmēr bija aizbildnieciska, jo viņš sauca rakstnieku par «jauku cilvēciņu», par «vienu no dzīvespriecīgākajiem naivuļiem, ko es jebkad esmu sastapis», par «vienīgo mana laika cilvēku, kura darbiem piemīt neviltota jautrība», un tā tālāk. Viņš no sirds smējās par humoristiskajām rindkopām Dikensa romānos, taču autoru uzskatīja par neizglītotu cilvēku ar pilnīgi nepareizu dzīves filozofiju. «Viņš domā, ka cilvēki jāpaijā, ka viņiem jāuzceļ silta, omulīga pasaulīte, kur Ziemsvētku pusdienās visi gremo tītarcepeti. Viņš bez kādām bažām atceltu kontroli, pavēles un sodus un mēģinātu piedabūt ļaudis rīkoties pareizi ar pierunāšanas, glāstu un mānīšanās palīdzību. Taču no mūžības iestādītie likumi darbojas nevis tā, bet gluži citādi. Dikenss nav uzrakstījis neko, kas izrādītos noderīgs, lai risinātu dzīvē sastopamās problēmas. Tomēr viņam ir zināma vērtība: viņu vērts palasīt vakarā pirms gulētiešanas.» Nevaicāsim, vai Kārlails «mūžības iestādīto likumu darbībā» bija kompetentāks par Dikensu, — rindas, ko esam te citējuši, parāda viņu atšķirību, kas, aptuveni runājot, bija atšķirība starp pravieti un mākslinieku.

Pravietis ir enerģisks cilvēks, kas savā darbībā piedzīvojis neveiksmi. Nespēdams būt darītājs, viņš kļūst par vērotāju un apbruņojas līdz zobiem ar savam darbam nepieciešamajām zināšanānl. Viņš pravieto, ka, neuzklausīdama viņa mācību, cilvēce piedzīvos katastrofu; viņa jājamzirdziņš ir ļaunas nojautas, un, tā kā nelaimes pasaulē notiek uz katra soļa, tad pravietis allaž ir populāra persona. Jau kopš pašiem cilvēces sākumiem, kad Ādams, kopā ar Ievu pamezdams paradīzes dārzu, droši vien izteica viņai visādus drūmus pareģojumus, laikabiedri pret pravieti izturējušies ar cieņu un cilvēce pastāvīgi dzīvojusi, gaidot, ka notiks nez kas baismīgs; daudzi moderni pravieši gan, šķiet, domā, ka viņiem pieder katastrofu monopols, savā kaismē piemirsdami, ka saskaņā ar viņu priekšteču paredzējumiem pasaule no sākta gala bijusi ceļā uz elli un civilizācija mūždien

atradusies bojā ejas priekšvakarā. Pravietis bieži vien ir pa pusei mākslinieks, bet izliekas, ka nicina savas mākslinieciskās spējas, un izmanto tās, vienīgi lai piešķirtu ticamību savai «priecas vēstij». Tā nu Kārlails neslēpa dusmas pret tādiem māksliniekiem kā Dikenss un Tekerijs, teikdams, ka viņi esot nevis darbarūķi, bet virves dejotāji, — un, tā kā uz pravieti Anglijā allažiņ lūkojas nopietni, tad uz mākslinieku vēl šobaltdien raugās ar zināmām aizdomām.

Ja pravietis stāv vienā polā, tad mākslinieks — pretējā, kaut gan pareizāk būtu sacīt, ka mākslinieks atrodas dzīves centrā, bet pravietis — ārpusē. «Dikenss pūlas cik spēdams, lai parādītu visu, kas viņā ir labs, un soļo pa dzīvi smaidīdams, nekad nezaudēdams savu labo omu,» Kārlails iecietīgi spriedelēja. Citiem vārdiem, Dikenss baudīja dzīvi kā ikviens liels mākslinieks un impulsīvi atsaucās uz tās izraisītajām daudzveidīgajām sajūtām ar visu savu būtni. Viņš nezināja neko par statistiku, neraizējās par Zilajām grāmatām [148], saprata, ka civilizācijai piemīt trūkumi, taču netaisījās tos analizēt, jo paredzēja, ka atnāks modernie ekonomikas priesteri ar saviem mistiskajiem skaitļiem un simboliem un ar to palīdzību pierādīs visu, kas tikai būs vajadzīgs. «Dombijā un dēlā» viņš attēloja sievieti, «ko daba apveltījusi ar apbrīnojamu spēju redzēt visu neizsakāmi drūmā un bezcerīgā gaismā un izvilkt no aizmirstības dažādus briesmīgus gadījumus, kam ir kaut attāla līdzība ar pašreizējiem notikumiem, gūstot no šīs nodarbības vislielāko dvēseles mierinājumu». To tikpat labi varētu sacīt par Kārlailu un lielo vairumu iedomīgu intelektuāļu, kas tarkšķ par pasaules nožēlojamo tagadni un bezcerīgo nākotni. Atšķirībā no viņiem Dikenss mēģināja panākt, lai katra diena būtu tāda, ko vērts dzīvot, un, kad viņam klājās ļauni, viņš negaidīja, lai citi arī izmisumā plēstu matus. «Tas, ko parasti uzskata par brīnišķīgu, nemaz tik brīnišķīgs nav,» kādā banketā sacīja lords Melbērns. «Un tas, ko uzskata par ļaunu, arī nemaz tik ļauns nav,» iebilda Dikenss. «Dzejniekam nepiedien mūžam būt neapmierinātam vai mācīt citus, ka viņiem jābūt neapmierinātiem,» viņš aizrādīja kādam dzejdarim. Cilvēks, kam dzīve šķiet asaru un bēdu leja, pats palīdz radīt ciešanas, un viņa sašutums par cilvēces netikumiem ir sašutums par netikumiem sevī pašā. «Cilvēki, kas, noraugoties dabā un citos ļaudīs, brēc, ka viss ir tumšs un drūms, runā taisnību,» Dikenss sacīja «Oliverā Tvistā», «taču melnās krāsas ir viņu pašu žultaino siržu un acu atspulgs. Īstenībā krāsu toņi ir maigi, un, lai tos saskatītu, vajadzīga skaidrāka acs.» Visumā Dikenss uzskatīja, ka dzīve ir līksms un satraucošs piedzīvojums, un nedomāja, ka to iespējams uzlabot, cieši turoties pie kādas īpašas politiskas pārliecības. Viņš nevarēja piekrist Kārlailam, kas ticēja pārcilvēka diktatūrai: Dikenss labi zināja, ka tad ļaudis būs nodoti kādu pakāpi zemāk stāvošu pārcilvēku žēlastībā. Senie tirāni viņam šķita labāki par pašreizējiem, jo tiem nebija vajadzējis izgāzt uz

citiem sašutumu par agrāk nodarītām pārestībām un vardarbībām; tomēr, nejuzdams pārliecību, ka jel viena no līdz tam pazīstamām valdības formām spētu nest cilvēkiem laimi, viņš apmierinājās, atmaskodams ikkatru ļaunumu, kas dūrās viņam acīs, un sludinādams kristīgos tikumus — iecietību un žēlsirdību, kaut gan pats tāpat necieta politiķus un birokrātus, kā Kristus nebija cietis farizejus un rakstu mācītājus. Viņš neticēja tam, ka varētu pilnveidot cilvēka dabu, un apgalvoja, ka rakstnieki (pat paši savās interesēs) saskaņos savus viedokļus «labi ja priekšpēdējā vakarā pirms pastardienas». Viņš nīda visus -ismus: «Ak, kaut jel pasaule taptu atpestīta no -ismiem! Ņemdamies ar mūsu -ismiem, mēs kā akli kurmji nodarām cits citam tik daudz ļaunuma, ka esam pelnījuši, lai kāda komēta būtu mums uzkritusi uz galvas jau pirms tūkstoš gadiem.» Apgalvot (kā to darījis kāds autors ar īpatnēju iztēli), ka, izlasījis Kārļa Marksa darbus, Dikenss būtu kļuvis komunists, — nozīmē to pašu, ko sacīt, ka skeptiķis, izlasījis Jauno derību, kļūtu par kristieti vai anglis, iemācījies lasīt eskimosu valodā, — par eskimosu. Cilvēkus nemēdz ietekmēt kaut kas tāds, uz ko viņiem nav dabiskas slieksmes. Dikenss bija dzimis individuālists, viņš ienīda visu, ko dievina valsts idejas pielūdzēji, savos darbos viņš atkal un atkal izvirzīja apsūdzības pret «sistēmu» un pienagloja pie kauna staba indivīdus, kas atsaucas uz šo sistēmu, lai izvairītos no personiskās atbildības. Pēc dabas viņš bija dumpinieks: tas ir, viņš sacēlās pret visu, kas nesaskanēja ar viņa taisnīguma jēdzienu. Vārdu sakot, viņš bija dikensietis.

Apakšnamu viņš dziļi nicināja un noraidīja daudzus piedāvājumus kļūt par parlamenta locekli, kaut arī viņu apsolīja atbrīvot no visiem vēlēšanu kampaņas izdevumiem. Viņš neuzticējās nevienai valdībai, ne vigiem, ne torijiem, jo zināja, ka to galvenais dzinulis ir personiskās intereses. «Šad tad mūs biedē un satrauc baumas par čartistiem,» viņš rakstīja 1848. gadā, «taču man ir aizdomas, ka valdība to visu izmanto savtīgos nolūkos.» Sešus gadus vēlāk, Krimas kampaņas[1] laikā, viņš sacīja: «Ja kaut kā trūks, tad administrācija karu izmantos par ieganstu,» — un mums jāpiezīmē, ka to var sacīt pēc jebkura kara. Viņam patika viens otrs parlamenta loceklis, it īpaši lords Džons Rasels ar tā milzīgo pašapziņu un enerģiju. Toties viņam nepatika tālaika lielākais politiķis Bendžamins Dizraēli, un savu antipātiju viņš izskaidroja ar neskaitāmiem cēloņiem, neaptverdams, ka īstais iemesls ir neizbēgamais īgnums, ko raksturlomu tēlotājs jūt pret aktieri — varoni, kas gūst panākumus, tēlodams vienu vienīgu, rūpīgi izstrādātu lomu. Mēs jau zinām, ko Dikenss domāja par augstāko sabiedrību: aristokrātiju kopumā viņš nevarēja ciest, taču atsevišķi cilvēki viņam patika un viņš pret tiem izturējās, kā allaž bija paradis, dabiski, kā līdzīgs ar līdzīgu. Kārlails jutās uzjautrināts, redzēdams, kā, iepazīstoties ar lordu Holendu, Dikenss tam «viegli

piebiksta», it kā likdams noprast, ka neuzskata šo iepazīšanos par kādu īpašu godu. Bet, kāpēc Dikensam vajadzētu izlikties īpaši pagodinātam, ja viņš tā nedomāja, to Kārlails noklusē.

Pret sava laika reliģiskajiem uzskatiem Dikenss izturējās tikpat neatkarīgi kā pret politiskajām pārliecībām. Viņš gan piekrita Kristus mācībai, bet nepiekrita kristīgo baznīcu doktrīnām. Viņš neapstrīdēja viedokli, ka draudze ir svarīgāka par atsevišķu indivīdu, taču uzskatīja, ka pats sliktākais draudzes loceklis ir svarīgāks par baznīcu. Viņš sadraudzējās ar Edvardu Tegertu, unitā-riešu [149] [150] baznīcas garīdznieku Mazajā Portlendstrītā. Tegerta dievnamu viņš līdz ar ģimeni apmeklēja gadus divus trīs, kamēr dzīvoja Devonšīterasē, tomēr, laikam ritot, atgriezās pie anglikāņu baznīcas[151], jo tās mācības un cere-rnonijas viņam šķita tuvākas nekā pārējās, kaut gan garlaicīgi vai dogmatiski sprediķi viņu vienmēr kaitināja. Viņam pilnīgi pietika ar pašu Kristus mācību, tā viņam likās skaidra un vienkārša, Kristus paraugs — nevainojams, Kristus dzīve — pati pilnība. Un viņš centās apvaldīt savu ātro dabu, lai būtu īsts kristietis. Palūkosimies, cik šī cīņa bija veiksmīga.

Viņa attieksme pret cilvēkiem bija labvēlīga: viņš vēlēja tiem labu un necentās iepazīt to sliktās īpašības. «Mis Migsa, pat driģenes sadzērusies, paliktu nomodā, ja viņai patrāpītos izredzes uzost, ka kāds kaut ko nogrēkojies,» viņš rakstīja «Bārnebijā Radžā». Viņam šāda tieksme nepiemita. Viņam gribējās redzēt cilvēkos tikai labo, bet, ja viņa skatienam tomēr pavērās ļaužu netikumi, zaudētās ilūzijas drīz vien pārvērtās par ironiju, tāpēc zināmu dzīvē noskatītu portretu komiskais spēks viņa romānos ir tieši proporcionāls vilšanās dziļumam. Kā zināms, viņš bija ārkārtīgi devīgs pret saviem ģimenes locekļiem, taču būt pārmērīgi dāsnam pret asinsradiniekiem nav nekāds spožais tikums. Žurkas un truši arī izturas labi pret saviem bērniem, un cilvēku augstākā līmenī paceļ nevis jūtas pret asinsradiniekiem, bet pret visiem sev līdzīgajiem. Naudas došana sievai vai vīram, bērniem, vecākiem, brāļiem, māsām un tā tālāk ir zināms pašcildināšanas vai ģimenfcs lepnuma paveids; dotā nauda vairo devēja nopelnus. «Kas man ir māte, kas man ir māsas un brāļi?» vaicāja Kristus, un atbilde neskanēja: «Mani tuvākie radinieki.» Tāpēc palīdzība, ko Dikenss sniedza savai ģimenei, nepierāda viņa labvēlību: tā pierāda vienīgi, ka viņš bijis līdzīgs lielajam vairumam būtņu, kas pieder pie cilvēku un trušu sugām. Viņa kristīgie tikumi mums jāmeklē citur.

«Pasaulē nav otra tāda veiksmīga cilvēka,» viņš reiz sacīja, «kas piešķirtu mazāku nozīmi naudai vai tik vienaldzīgi izturētos pret tās trūkumu kā es.» Neviens viņa

galva ir Anglijas karalis. Anglikāņu baznīcas augstākajā garīdzniecībā ietilpst divi arhibīskapi — Kenterberijas (garīgais galva)

un Jor-kas — un 35 bīskapi. Vairumu anglikāņu baznīcas mācītāju ieceļ karaļa vara.

Anglikāņu baznīcā ir vairāki novirzieni un sektas. Visnozīmīgākie ir divi novirzieni: Augstā baznīca — viskonservatīvākais un reakcionārākais novirziens, kura piekritēji stingri ievēro anglikāņu baznīcas dogmas un rituālu, un Zemā baznīca — demokrātiskāks novirziens, kura piekritēji rituālu un ceremonijas neuzskata par svarīgām.

izdevējs šādam paziņojumam nepiekristu, tomēr, tā ka Bentlijs, Čepmens un Hols, kā arī Bredberijs un īvenss — visi bija iedzīvojušies mantā no viņa darba, viņiem nebija iemesla kurnēt, ja vien īgnumu neradīja pats fakts, ka par savu bagātību viņiem jāpateicas Dikensam. Ar viņu bija citādi: finansiāli drošs viņš sāka justies, tikai nosoļojis pusceļu no savas romānu rakstnieka karjeras. Nekāds mantrausis viņš nebija, to pierādīja arī šāds piemērs: tā kā «Vārdu» galveno peļņas tiesu saņēma viņš, tad viņam būtu bijis izdevīgi, ja tiktu atcelts nodoklis par papīru, tomēr viņš atteicās cīnīties par to, jo uzskatīja, ka vispirms jālikvidē tie nodokļi, no kuriem cieš trūcīgie, proti, ziepju nodoklis. Viņš neizmantoja savu literāro ģēniju, lai pelnītu pēc iespējas vairāk no šī izdevuma, un devīgi izdāļāja savus līdzekļus, aizdodams draugiem, kas bija iekļuvuši grūtībās, palīdzēdams daudziem cilvēkiem, kas lūdza viņam produktus, drēbes, ogles vai naudu, nežēlodams dzeramnaudas, ja kur gāja, un it īpaši sniegdams visu iespējamo atbalstu māksliniekiem, kuriem bija uzbrukusi nelaime. Vilss, viņa vietnieks, un vēl kāds žurnāla «Vārdi Katrai Mājai» darbinieks, vārdā Holds-vērts, palīdzēja to visu kārtot, un Dikenss, kaut kur izbraukdams, vienmēr sūtīja naudu, gan allaž piekodinot rūpīgi iepazīties ar lūdzēju apstākļiem, jo vēstules viņš saņēma no visvisādiem ļaudīm un izrādījās, ka daži no izčīkstētajām žēlastības dāvanām dzīvo kā nieres taukos. Biedrība cīņai pret nabadzību iesūdzēja kādu profesionālu ubagu tiesā un lūdza Dikensu nodot liecību, tāpēc ka viņš bija galvenais upuris, bet, tā kā vainīgā vīra laulātā draudzene atnāca pie galvenā upura lūgties, tas savu liecību tā arī nenodeva. Bezpajumtes bērni un dzērāju sievas varēja droši cerēt uz rakstnieka palīdzību, un viņš vai nu atbalstīja tos ar naudu, vai iekārtoja kādā patversmē; par nabadzīgajiem rakstniekiem un aktieriem vispār nav ko runāt — viņš tik bieži vāca ziedojumus un panāca pensiju un pabalstu piešķiršanu, ka, patiesību sakot, darīja vairāk par dažu labu filantropu, kas ar citu neko nenodarbojās.

Tas vēl nebija viss. Viņš kļuva padomdevējs un pilnvarnieks kādai bagātniecei Andželai Bērdetai Kūtsai, kas viņa domas vērtēja ārkārtīgi augstu un, ziedodama naudas līdzekļus vai dibināma labdarības iestādes, allaž rīkojās tā, kā viņš ieteica. Viņas filantropijai pavērās plašs darbības lauks. Viktorijas laikmeta vidus posmā Londona

trūcīgajiem bija īsts zaņķis un atkritumu bedre, kur vienādā mērā vairojās kā noziegumi, tā slimības. Bezdarbs un galēja nabadzība radīja jaunu iedzīvotāju šķiru: badā nomērējušus, brutālus vecākus un puskailus, pilnīgi novārtā pamestus bērnus, kuri, visi kopā sabāzti, ņudzēja mēslainajās sētās un netīrajās ieliņās, istabās, kurās nebija logu, bet grīdu dēļi satrunējuši un sienas nopelējušas. Viņi elpoja miesas izdalījumu smirdoņu, pārtika no atkritumiem, aplipināja citus ar slimībām, izplatīja sērgas un pārnēsāja utis. Cilvēku degradācija bija tik baisma, puvekļu smaka tik pretīga, ka tie, kas apmeklēja šīs posta vietas, bieži zaudēja samaņu vai apvēmās. Dikenss stāstīja saviem lasītājiem, ka no antisanitāriem apstākļiem dzimtenē mirst daudz vairāk cilvēku nekā karā ārzemēs, ka ar naudu, kas aiziet postīgajam slaktiņam, varētu glābt dzīvības neskaitāmiem angļiem un ka ar kauju vēstīm un mākslīgi uzpūstu patriotismu tiek novērsta uzmanība no nabagļaudīm nodarītajām pārestībām un ciešanām. Viena Krimas kara gada laikā Anglijā un Velsā no holeras gāja bojā vairāk nekā divdesmit tūkstoš cilvēku.

Nekādus radikālus uzlabojumus atsevišķa sieviete filan-trope tādā ļaunuma un izvirtības muklājā panākt nevar, taču Andžela Bērdeta KOtsa darīja, ko varēja. Sākumā viņa palīdzēja sevišķi smagos gadījumos, un Dikenss personiski iedziļinājās tajos un sūtīja filantropei garus ziņojumus, pievienodams daudzus vārdus no saviem trūcīgo ļaužu sarakstiem. Vēlāk viņas uzmanību piesaistīja skolas nabadzīgajiem bērniem, un Dikenss ieteica viņai neziedot līdzekļus baznīcas skolām, jo vissvarīgākais taču nav reliģiskās ceremonijas un grūti izprotamās atšķirības starp konfesijām: bērni vispirms jānomazgā tīri. Par nabadzīgo bērnu skolām viņš sīki rakstīja arī lordam Džonam Raselam. Nākamais punkts darba kārtībā bija patversme kritušajām sievietēm. Viņš nokārtoja formalitātes zemes un ēku iepirkšanai Šeperdsbušā, uzraudzīja nepieciešamos remontus un mājas iekārtošanas darbus, sastādīja šīs iestādes kārtības noteikumus, apmeklēja cietumus, izvēlējās iemītnieces, kuras uzskatīja par pāraudzināmām, un aizgādāja viņas uz patversmi. Viņš rakstīja garu garās vēstules, dodams padomus, kā šo iestādi vadīt. Pēc viņa domām, ortodoksās reliģijas metodes te nebija piemērotas: mācītājiem jāsaprot, ka sievietes jāatgriež uz tikumības ce]a nevis iebaidot, bet parādot, cik šis ceļš ir vilinošs. Viņš uzskatīja, ka nav pareizi sūtīt misionārus uz ārzemēm, un ieteica izlietot šo naudu, lai pašus angļus padarītu par īstiem kristiešiem, aizvāktu no ielām mazgadīgos bezpajumtniekus, kas nav spēruši soli pār skolas slieksni, un ievietotu viņus bērnu namos, kur viņi būtu tīri, paēduši un saņemtu izglītību.

Beidzot viņi kopā ar Andželu Kūtsu ķērās pie graustu rajoniem. Viņi apskatīja Betnalgrīnu un izvēlējās vietu, ko dēvēja par Jaunās Skotijas Dārziem un kas patiesībā bija viena vienīga milzu mēslu

kaudze, kurā rotaļājās netīri, noskranduši, baskājaini zagļu un prostitūtu bērni. Rajonu iztīrīja, un 1862. gadā te jau pletās Kolumbijas skvērs; tajā bija uzcelti četri paraugdzīvokļu bloki, kuros mita apmēram tūkstotis iedzīvotāju. Tas viss nozīmēja, ka jālaužjauni ceļi, un Dikenss šim darbam veltīja tik daudz laika, it kā viņam to nebūtu kur likt, lai gan viņa daudzajos un dažādajos pienākumos ietilpa arī čakla korespondence: katru dienu viņam vajadzēja uzrakstīt divpadsmit līdz divdesmit vēstules gan sakarā ar kādu darījumu, gan atbildot cilvēkiem, kas prasīja padomu.

Viņš karoja ne vien pret netīriem dzīvokļiem, bet arī pret neķītriem vārdiem piebārstītu valodu, tikai varētu šaubīties, vai Kristus atzītu viņa cīņas paņēmienus. Viņš bija pārliecināts, ka neķītra valoda samaitā cilvēku, un apgalvoja, ka Londonas ielās it īpaši no jauniem ļaudīm 'varot dzirdēt vairāk nekaunīgu rupjību nekā visā pārējā Eiropā. Lai gan parlaments bija izdevis likumu par šo nodarījumu sodāmību, policija to neievēroja, tāpēc Dikenss nolēma pamodināt šo iestādi no miega un piespiest minēto likumu ņemt vērā. Tolaik viņš dzīvoja Devon-šīrterasē, aukles ik dienas veda viņa bērnus uz Rīdžent-parku, tā ka Dikensu pamudināja rīkoties ne vien sabiedriskas, bet arī paša intereses: viņš gribēja pasargāt bērnus no rupjās valodas, kura parkā skanēja ik uz soļa. Drīz pagadījās piemērots ieganstS. Reiz viņam uz ielas pagāja garām jauniešu varza, kurā ietilpa arī kāda astoņpadsmit gadus veca skuķe, kas izteica par Dikensu kādu nekaunīgu piezīmi, izpelnīdamās pavadoņu dedzīgu atzinību. Dikenss sekoja viņiem, nosoļodams pa otru ielas pusi veselu jūdzi un visu laiku gribot negribot kalpodams par mērķi jauno nekauņu pulciņa nepieklājīgajām «as-piatībām». Beidzot parādījās kāds policists, un, tikko Dikenss to uzrunāja, jaunie «varoņi» laidās lapās, pamezdami meiču likteņa varā. Nosaucis konsteblam savu vārdu, Dikenss sacīja, lai likuma sargs uz viņa liecības pamata aiztur jauno sievišķi «par lamāšanos sabiedriskā vietā». Policists teica, ka šāda apsūdzība viņam esot kas jauns, taču Dikenss deva goda vārdu, ka nekādas nepatikšanas viņam nedraud, un skuķe tika arestēta. Dikenss aizgāja mājās, lai paņemtu likuma norakstu un tad devās uz policijas iecirkni, kur inspektors, kas arī par tādu apsūdzību nekā nebija dzirdējis, vairākas reizes pārlasīja attiecīgo soda pantu. Nākamajā rītā Dikenss ieradās miertiesā, lai sniegtu liecību. Izrādījās, ka par šāda nodarījuma sodāmību neko nezina arī tiesnesis, kas saņēma rakstnieku visai nelaipni un tad sāka nez par ko apspriesties ar rakstvedi. «Abi acīmredzot uzskatīja, ka es esmu krietni nevēlamāka persona nekā apcietinātā, jo nāku tīšām taisīt nepatikšanas, ko par aizturēto vis nevarētu sacīt.» Tiesnesis izteica šaubas, vai apsūdzību varēšot uzturēt, viņš par šādu likuma pantu neko nezinot. Dikenss atbildēja, ka viņš vēloties, lai tas kļūtu labāk zināms, un darīšot, ko varēšot, lai

tā notiktu. Tad viņš pasniedza likuma norakstu, kurā īpaši bija pasvītrots attiecīgais pants. Atkal notika domu apmaiņa starp tiesnesi un rakstvedi, un tad* pirmais no viņiem pavaicāja:

— Mister Dikens, vai jūs patiešām gribat, lai šo meiteni iesloga cietumā?

— Ja negribētu, kāpēc tad es būtu pūlējies nākt šurp? — Dikenss bargi atcirta.

Viņu nozvērināja, viņš sniedza liecību, un skuķi nosodīja ar desmit šiliņiem vai dažām dienām cietumā.

— Vai dieniņ, ser, — sacīja policists, kas izvadīja Dikensu ārā, — ja viņa ies atsēdēt, tad viņai tas nu gan nebūs nekas jauns. Viņa ir no Čārlzstrītas pie Drūri-leinas!

Gluži citāda veida uzņēmību Dikenss apliecināja, kad devās uz graustiem, lai apgādātu ar pārtiku un pajumti daudzus nelaimīgos; to vidū bieži bija meitenes, sezonas strādnieces, kas, beigušas lasīt apiņus, ieradās Londonā meklēt darbu, neatrada to, iztērēja mazos ietaupījumus un tad sāka vai nu ubagot, vai kļuva par prostitūtām. Dikenss aprakstījis kādu gadījumu, kad, lietainā ziemas naktī kopā ar draugu brienot pa Vaitčepelas[152] dubļiem, viņš uzdūries kādam darba namam un ieraudzījis pie sienas guļam «piecus skrandu vīstokļus» — izrādījies, ka tās bijušas piecas galīgi izmocītas un izmisušas būtnes, ko dežurants atteicies ielaist, jo naktspatversme esot jau pārpildīta. Dikenss tūlīt pieprasīja, lai viņu ielaiž iekšā, un sameklēja vadītāju.

— Vai jūs zināt, ka ārā guļ pieci nelaimīgi cilvēki?

— Neesmu tos redzējis, bet iespējams, ka tā ir.

— Vai jūs apšaubāt manus vārdus?

— Nē, nebūt ne. Nebūtu brīnums, ja tur gulētu daudz vairāk.

— Vai tie ir vīrieši vai sievietes?

— Domājams, sievietes. Ļoti var būt, ka dažas no viņām pavadījušas tur arī pagājušo un aizpagājušo nakti.

— Visu nakti tur ārā?

— Ļoti var būt.

Vadītājs pirmām kārtām bija uzņēmis sievietes ar bērniem, un vairāk vietu naktspatversmē patiesi nebija.

Draugi izgāja ārā un izprašņāja sievietes — tās visas bija izbadējušās, netīras, novājējušas un jaunas. «Neviena — no pirmās līdz pēdējai — neizrādīja ne mazāko interesi vai ziņkāri. Visas bija gurdas un apātiskas. Neviena nepastāstīja neko par sevi, neviena nesūdzējās, neviena nepalūkojās manī, neviena man nepateicās.» Viņš iedeva katrai naudu vakariņām un naktsmītnei un bezgala nomākts aizgāja projām, domādams, kur gan noies sabiedriskā iekārta, kas pieļauj tādas šausmas.

Šādi novērojumi, kā arī bagāto šķiru pilnīgā vienaldzība pret cilvēku drausmīgo stāvokli turpat aiz viņu māju sliekšņa, rotaļīgais

optimisms, kas modē nākušiem ekonomistiem ļāva apgalvot, ka valsts zeļot un plaukstot, rāmā pašapmierinātība, ko veiksmīgos biznesmeņos izraisīja apziņa, ka viņi patiešām zeļ un plaukst, — tas viss piespieda Dikensu sarakstīt nākamo grāmatu — «Grūtos laikus», kas sērijās iznāca «Vārdos» no 1854. gada 1. aprīļa līdz 12. augustam. Lai varētu romānā atveidot vietējo kolorītu, Dikenss kāda streika laikā apmeklēja Prestonu Lenkašīrā, taču tur viss nebūt nenoritēja tik satraucoši, kā viņš bija gaidījis. Šī vieta ir «nejauks ūķis», viņš rakslija, «un es sēžu viesnīcā «Pie vērša», kuras priekšā pirms kāda laika bija sapulcējušies strādnieki, domādami, ka te atrodas viņu saimnieki, un prasīdami, lai tie iznāk arā; taču parādījusies vienīgi viesnīcas saimniece un ņēmusies sanākušos apvārdot, lai iet mājās. Izlasīju šī notikuma aprakstu kādā itāliešu avīzē; tajā bija sacīts, ka tad «tauta aplenca palaco «Pie vērša», līdz beidzot vienā no augšējiem logiem parādījās palaco varonīgā padrona[153]un uzrunāja sapulcējušos». Gandrīz nav iespējams iedomāties, cik tālu no itāliešu galvās uzburtā fantāzijas tēla ir vecā, noplukusī, nokūpējusī, neglītā, taisnstūra kastei līdzīgā sarkano ķieģeļu māja ar šauro iebrauktuvi un tumšo pagalmu!» Viņš ļoti gribēja parādīt, ka angļu strādnieku parasti pārprot, un kādā vēstulē rakstīja: «Cik zinu, nevienam visā plašajā pasaulē nav tā jānoplēšas kā angļu strādniekiem. Varat vēl būt apmierināts, ja savos nožēlojami īsajos vaļas brīžos viņi lasa, nevis nododas kādām kaitīgām izpriecām. Kā galeru vergi viņi piedzimst, kā galeru vergi viņi dzīvo un nomirst. Augstais dievs, ko mēs no viņiem varam prasīt!»

No 1854. gada jūnija līdz oktobrim Dikensu ģimene atkal dzīvoja Buloņā, šoreiz «Villa du Camp de Droite», kas arī bija viens no Bokūra kunga īpašumiem un atradās kalna virsotnē aiz viņu iepriekšējā mājokļa. «Māja ir īsts franču arhitektūras meistardarbs: tā sastāv no vieniem vienīgiem logiem un durvīm. Tikko atver logu, tā veras arī durvis un visi vieglākie apģērba gabali un istabā novietotie priekšmeti aizlidinās uz visām četrām debess pusēm. Mans iemīļotais krekls šorīt aizceļoja uz Parīzi (tā es vismaz spriežu pēc kursa, ko tas uzņēma).» Pārbīdījis visu mājas iekārtu, Dikenss turpināja darbu pie sava romāna sērijām. Tajos mēnešos, ko viņi pavadīja Buloņā, tur uzcēla lielu nometni, visa apkaime čumēja un ņudzēja no karavīriem, un jauko mieru traucēja tauru skaņas. Princis Alberts ieradās viesos pie franču imperatora, un netālu no Vimero notika parāde. Kādā no savām pastaigām Dikenss sastapa princi ar ķeizaru un pacēla cepuri, abi augstie kungi atbildēja ar to pašu. Par godu prinča vizītei Buloņā sarīkoja uguņošanu, franču kareivji brāļojās ar ang|u jūrniekiem, Dikenss iesprauda siena kaudzē britu impērijas karogu, un astoņpadsmit mājas fasādes logos, par neizsakāmu apmierinājumu saimniekam, mirdzēja simt divdesmit vaska sveces.

14. jūlijā Dikenss rakstīja: «Trīs ceturtdaļas manis sajukušas prātā,

ceturtā murgo, jo «Grūtie laiki» trenc strādāt bez apstājas.» Grāmatu viņš pabeidza 17. jūlijā. «Kad nu tā ir gatava, man šķiet, ka it nekas visā pasaulē nespēs atdot man līdzsvaru, kaut arī es ik pa brīdim pēkšņi iedomātos mesties no vienas vietas uz otru.» Reiz viņš tomēr pēkšņi «aizmetās» uz Londonu, brīdinādams Vilkiju Kolinsu, ka gatavojas pavadīt laiku, «patīkami izklaidējoties un neierobežoti ļaujoties visādām vaļībām ... Ja Jūs būsit ar mieru atsaukties uz manu aicinājumu un nākt pulksten divpadsmitos naktī kopā ar mani vienalga kur brokastīs, bet pēc tam nelikties gulēt ne mirkli, kamēr galu galā mēs atgriezīsimies šai idilliski klusajā stūrītī, tad es būšu sajūsmināts par tik netikumīgu kompanjonu.» Kopā ar Kolinsu ieradies atpakaļ Buloņā, viņš vairākas nedēļas atļāvās «baudīt dzīvi», proti, zālē gulēdams, sauļojās, lasīja grāmatas un neliedza sev miegu. Savu laiskumu viņš izskaidroja ar to, ka bijis nolēmis dzīvot bez darba veselu gadu, bet tad doma par «Grūtajiem laikiem» «tikpat kā mežonis nogrāba mani aiz rīkles», ik nedēļu vajadzēja sagatavot kārtējo nodaļu, un dzīve kļuva par mūžīgu nemieru.

«Grūtie laiki» vairāk nekā divkārt pacēla žurnāla «Vārdi Katrai Mājai» metienu, taču līdz mūsdienām romāns savu popularitāti nav saglabājis, jo nepārprotami rakstīts propagandas nolūkos. Dikenss veltīja grāmatu Kārlailam, būdams pārliecināts, ka tas simpatizēs darbā paustajām idejām. Viņš aprakstīja drausmīgos dzīves apstākļus rūpniecības pilsētiņās, sludināja, ka trūcīgajiem ir tādas pašas tiesības uz taisnīgu apiešanos, veselīgiem dzīves apstākļiem un brīvību kā bagātajiem; uzbruka visiem dīkdieņiem, īpaši tiem, kuri, teikdamies mīlam cilvēkus, patiesībā mīl tikai vienu cilvēku — sevi; un vairāk par visu izsmēja tipiski birokrātisko domāšanas veidu, kas tēlainu īstenību aizstāj ar zinātnisku pedantismu, jo ir cieši pārliecināts, ka fakti un skaitļi ir svarīgāki par visu, bet fantāzija — tīrās muļķības. Dikenss droši vien nejustos pārsteigts, redzēdams, ka mūsu civilizācija aizgājusi pa to ceļu, ko izvēlējies viņa valdības inspektors, «kam augstākās varas uzticējušas organizēt Dižās Iestāžu Tūkstošgades atnākšanu, kad pasauli pārvaldīs Pilnvarotie», vai ka modernās izglītības sistēmas attīstības kurss pilnīgi saskan ar padomu, kuru misis Gredgrainda dod savai meitai: «Ej un tūlīt kļūsti par kādu -ologu.» Makolijs neprecīzi nosauca «Grūtos laikus» par drūmo sociālismu. Pareizāk būtu bijis tos nosaukt par neapvaldītu anarhismu, bet arī tad vēl nekādā ziņā nebūtu trāpīts mērķī. Taču acīmredzot arguments, ka trūcīgajiem ir tiesības baudīt savu daļu no pasaules skaistuma, Makolijam likās pārspīlēts, jo viņš savā «Anglijas vēsturē» rakstīja par «klerku un modistu pūli, kas, redzēdams Loh Ketrīnu un Loh Lomondu, vai aizrijas aiz pārliecīgas sajūsmas». «Francijā vai Vācijā,» Dikenss «Vārdos» komentēja Makolija izteicienu, «neviens džentlmenis, kas izprot savu atbildīgo uzdevumu, rakstīdams vēsturi

— vai arī ko citu, — neuzskatīs, ka ir glīti ņirgāties par savu tautasbrāļu šķiru, kas neapšaubāmi ir ļoti noderīga un nevienu neaizskar. O, klerki un modistes... iztēlojieties tikai, kā jūsu klātbūtne saindē šos ūdeņus, kuru krastos klīst majestātiskais vēsturnieka, alkdams ieraudzīt kādus vigu partijas parlamenta locekļus, ar kuriem kopā viņš varētu jūsmināties par dabas skaistumiem, — iztēlojieties to, un, manuprāt, šī ģeķīgā aina papilnam jūs atriebs.» Taču, ja neņemam vērā faktu, ka «Grūto laiku» varoni, proletārieti, viņa biedri lād un saimnieki zākā, tad jāsecina, ka visā visumā Dikenss sliecās uz individuālismu un humānismu, ka viņš bija antibirokrāts un antisociālists[154] un ka šo nodaļu varētu nosaukt nevis par «Drūmo sociālismu», bet par «Mako-lija alošanos».

Tomēr sociālu problēmu analīze neatrāva Dikensu no sabiedrības. 1854. gada oktobrī atgriezies no Buloņas dzimtenē, viņš konstatēja, ka visu prātus apsēdis Krimas karš un it īpaši Forsters spriedelē tā, itin kā viņš viens zinātu, kā šai kampaņā uzvarēt. «Tā kā Forsteram jāvada visa militārā darbība,» Dikenss rakstīja Lī Hantam, «un tā kā viņu tirda šaubas, vai pie Sevastopoles kuģi iesaistījušies kaujā tieši tā, kā viņš plānojis, tad ceturtdienās un piektdienās viņš ir gauži sliktā garastāvoklī. Tāpēc, ja varat, tad viņa paša (un pasaules) labad šinīs dienās viņu netraucējiet.» Lai nebūtu jāklausās apnicīgajos spriedelējumos, teorijās un baumās par vienu un to pašu, Dikenss meklēja glābiņu publiskajos lasījumos, kuru ieņēmumi tika ziedoti labdarīgiem mērķiem. Decembrī viņš lasīja «Ziemsvētku dziesmu» Redingā, Bredfordā un Šēr-bornā, kur devās apciemot savu seno draugu Makrīdiju, kas, aizgājis pensijā, bija apmeties te. Bredfordā klausīties viņu sapulcējās «maza, omulīga sabiedrība — kādi četri tūkstoši laužu». «Konstatēju, ka rīkotāji novietojuši sešdesmit krēslu manā aizmugurē,» viņš rakstīja. «Es šīs divas rindas (ar kurām komiteja varen lepojās) tūdaļ izsvaidīju uz visām pusēm, par lielām šausmām un pārsteigumu klātesošajiem, kas pavisam nelaimīgi vaicāja: «Bet kur tad nu sēdēs mērs?» Es teicu, ka mērs var sēdēt kaut uz īkšķa, tikai ne manā tuvumā.»

Gadu viņš noslēdza, uzvezdams Tevistokhausā ierīkotajā mazajā teātrī ludziņas, kurās tēloja viņa ģimenes locekļi. Izrādes noskatījās izmeklēta publika, un Tekerijs reiz tik sirsnīgi smējās, ka nokrita no krēsla. Programmā bija ziņots, ka «pirmo reizi kā uz šīs, tā uz jebkuras citas skatuves debitē misters Plornišmerūntigunters (kuru direkcija, nežēlodama izdevumus, izvilkusi no gultas)» — citiem vārdiem, divus gadus un deviņus mēnešus vecais pastarītis.

JAUNS DRAUGS.

gada februārī, tieši pirms aizbraukšanas uz Parīzi, kur Dikenss ar Vilkiju Ko-linsu grasījās pavadīt desmit dienas, viņš saņēma vēstuli no misis Vinteras — Marijas Bīdnelas, savas lielās mīlestības. Vienā mirklī garie atšķirtības gadi «izgaisa kā sapnis, un es atplēsu vēstuli, drebēdams kā mans jaunais draugs Deivids Koperfīlds savā mīlas plaukumā». Vienas no Di-kensa dziļākajām jūtām bija skumjas pēc pagātnes, un šinī laikā, kad alkas pēc nesasniedzamās laimes meklēja izeju jaunā vīru draudzībā un izraisīja atkārtotus nemiera uzplūdus, viņam sāka likties, ka Marija varbūt tomēr varētu kļūt par viņa ceļarādītāju zvaigzni. Atbildes vēstulē viņš atzinās, ka nekad *iav aizmirsis bijušās dienas. «Redzu tās savā acu priekšā tik skaidri un spilgti, itin kā es no tā laika nemaz nebūtu izgājis ļaudīs un savu vārdu būtu dzirdējis vienīgi paša mājās. Ja es neko neatcerētos, tad varētu droši teikt, ka man un līdz ar to manam darbam un panākumiem nav nekādas vērtības!» Pastāstījis, ka grasās braukt uz Parīzi, viņš apvaicājās, vai var nopirkt tur kaut ko viņai pašai vai viņas bērniem, pieminēja senās dienas, kad bijis nelaimīgi iemīlējies, un beigās rakstīja: «Viss, kas manā atmiņā saistās ar Jums, padarīja Jūsu vēstuli... nē, tie nav īstie vārdi... aizkustināja mani dziļāk, nekā to būtu spējusi jebkura cita vēstule. Ceru, ka misters Vinters man piedos ...»

Dikenss ar Kolinsu apmetās Merisa viesnīcā, un, tā kā Vilkijs jutās slikti, Čārlzs klīda pa pilsētu vienatnē, taču viņi ēda pusdienas katru dienu citā restorānā, kopā apmeklēja daudzus teātrus un paspēja arī krietni pastrādāt. Dikenss atkal saņēma vēstis no Marijas, kas, apzināmās, kādu slavu un ērtības zaudējusi, viņu noraidīdama,

dedzīgās atbildes glaimota, bija sākusi cerēt, ka varētu šo to no zaudētā atgūt, nodibinot draudzīgas attiecības ar pašu slavenāko tālaika rakstnieku, sevišķi, ja visi uzzinās, ka viņa bijusi Dikensa pirmās un kvēlākās pielūgsmes objekts. Dikensa otrā — no Parīzes rakstītā vēstule bija pat vēl dedzīgāka, intīmāka un daudzsološāka par pirmo. Dikenss apliecināja, ka var pateikties Marijai par pirmajiem panākumiem, ka «visšķīstākās, viskaismīgākās, visnesavtīgākās mana mūža dienas apspīdēja Jūsu saule ... Nekad vēlāk es neesmu bijis tik labs cilvēks kā toreiz, kad Jūs mani padarījāt tik bezgala nelaimīgu.»

Viņš atzinās, ka Marija iedvesmojusi viņu radīt Doras tēlu «Deividā Koperfīldā». «Es nešaubīgi ticu — un nebūs nekas ļauns, ja piebildīšu: ceru, — ka varbūt Jūs pāris reižu atlikāt grāmatu sāņus, nodomādama: «Cik patiesi gan šis zēns mani mīlējis, un cik spilgti šis vīrs to atceras!»»

Trešā vēstule, ko viņš rakstīja, atgriezies Londonā, iesākās: «Mana dārgā Marija!» — un bija atbilde uz viņas mājienu, kas droši vien ļāva noģist, ka jaunībā viņi izšķīrušies pārpratuma dēļ. «Ai! Kaut arī tik vēlu mani sasniedza pazīstamas rokas rakstītie vārdi, kurus man nebija lemts lasīt toreiz, es tos izlasīju dziļā aizkustinājumā un agrākajā maigumā, kurā ievijās tik neizsakāmi skumīgas atmiņas, ka es tās nespēju Jums attēlot... ja Jūs mūsu jaunībā kaut reiz būtu pasacījusi to, ko tagad, tad, pazīdams pats sevi, esmu nelokāmi pārliecināts, ka ar savai mīlai piemītošo tīro ticību un enerģiju es būtu pārvarējis jebkuru šķērsli.» Viņš nesaskatīja iemeslus, kāpēc vēl tagad viņus nevarētu saistīt uzticības pilna draudzība, par kuru citiem nebūtu nekādas daļas. Dikenss atsacījās uzklausīt, ka viņa esot «bezzobaina, resna, veca un neglīta», iztēlojās viņu tādu, kādu bija saglabājis atmiņās, un sacīja, ka pat visskaļākā pasaulīgā slava nespētu atlīdzināt jaunības sapņu tēla zaudējumu. «Jūs lūdzat mani saglabāt Jūsu vārdus pašā apslēptākajā sirds stūrītī. Jel skatiet, ko es cauri visiem šiem gadiem un visām šīm pārmaiņām esmu iznesis neskartu!» Viņš sacīja, ka viņiem jāsatiekoties — sākumā diviem vien, tad kopā ar viņa sievu un viņas vīru. Vēstule beidzās ar vārdiem: «Iegaumējiet, es ar sirdi un dvēseli visu pieņemu un atbildu ar to pašu. Jūsu mūžam mīlošais draugs.»

Kā viņš atbildēja īstenībā, kļuva redzams nākamajā romānā — «Mazajā Doritā», kurā Marija parādās Floras Linčingas izskatā, bet mēs varam būt gandrīz vai pārliecināti, ka viņa šai tēlā sevi nepazina vai ari, ja pazina, lad uzskatīja «Deivida Koperfīlda» Doru par krietni paliesāku portretu. Droši vien Dikensu gandrīz vai ķēra trieka, kad viņš redzēja savu jaunības sapni iepeldam istabā impozanta apjoma un neglābjami stulbas dāmas veidolā. «Mazajā Doritā» viņš saka: «Tikko Klenems ieraudzīja savas senās pielūgsmes objektu, viņa mīlestība sagrīļojās un saira pīšļos... Flora, ko viņš tika atstājis kā liliju, bija pārvērtusies par pujeni, bet tas vēl nebūtu nekas. Flora, kuras vārdiem un domām bija piemitusi tāda burvība, tagad šķita pļāpīga un muļķe. Tas jau bija sliktāk. Flora, kas viņās senajās dienās bija uzvedusies kaprīzi un bērnišķīgi, tiepīgi turējās pie savām bērnišķīgajām kaprīzēm arī tagad. Tā nu bija katastrofa.» Bet, tā kā Dikensa raksturā apvienojās traģiskais varonis ar klaunu un vēl pussimtu citām iedabām, viņš spēja pārvērst zudušās ilūzijas par komēdiju un maigās mīlas atmiņas par paskvilu. Reālās darbības jomā viņš pasteidzās spēli izbeigt un mēnesi pēc sastapšanās ar resno un stulbo misis Vinteri

rakstīja viņai: «Aizbraucu nezin kurp un nezin uz cik ilgu laiku pārdomāt nezin ko.» Visi misis Vinteres mēģinājumi uzturēt sakarus ar viņu beidzās ar neveiksmi* un viņš pavēstīja neatlaidīgajai dāmai, ka visu nedēļu augas dienas esot ārkārtīgi aizņemts un «vairākas svētdienas pēc kārtas» nebūšot Londonā. Marijai nomira bērns, taču arī ar to viņš neļāvās pievilināties. «Būs prātīgāk, ja es Jūs neapciemošu. Esmu par to pilnīgi pārliecināts; labāk kavēšos pie Jums domās.» Džordžīnai tapa uzdots nelaist Mariju viņa tuvumā, un abas dāmas šad tad apmainījās ar vēstulēm.

«Mazās Doritas» rašanos ievadīja šādiem gadījumiem parastais dvēseles satraukums. Jau 1854. gada oktobrī Dikensu «pārņēma neatvairāma vēlēšanās tikt kaut kur projām un palikt gluži vienam», lai uzsāktu jaunu grāmatu «kādā pavisam nepieejamā vietā», tādā kā Pireneji vai «Šveices kalnu sniegotās virsotnes, kur es tad varētu piemist kādā brīnumainā klosterī». Viņu urdīja Nemiera dēmons. 1855. gada janvārī viņš mocījās «stiprā uzbudinājumā— netīrajā gaisā virmoja jaunās grāmatas puteklīši, bet senās likstas draudēja uzbangot un aprīt savos viļņos». Maijā viņš atradās tajā «nemierīgi-šaudīgi-drebelīgi

nevaldāmajā noskaņojumā, kurā laiks sākt rakstīt jaunu grāmatu. Tādos brīžos es šaubos par sevi kā Mak-bets[1], man jūk domas kā Trakajam Tomam un es maldos apkārt noskrandis kā Timons[155] [156]. Es nosēžos strādāt, nedaru neko, pieceļos, nosoļoju jūdzes desmit, atgriežos atpakaļ, nākamajā dienā apsēžos atkal pie rakstāmgalda, atkal neko nepadarījis pieceļos, dodos ārpus pilsētas, atrodu vietu, kur nolemju kādu mēnesi palikt, nākamajā rītā ierodos mājās, stundām ilgi klīstu apkārt, noraidu visus ielūgumus, lai paliktu vienatnē ar sevi, apnīkstu sev un tomēr nespēju izlīst no savas čaulas un kļūt par sabiedrībai vēlamu elementu; tā nu es griežos vienā un tai pašā ritenī riņķī un apkārt, augšup un lejup, kamēr varbūt pieripošu tuvāk kapam.» Šādā garastāvoklī viņš staigāja turp un atpakaļ pa kabinetu, klīda pa māju, naktī klaiņāja pa ielām, norunāja sastapties ar draugiem, pēc tam norunas atsauca, grasījās doties jūras braucienā, izteica vēlēšanos balonā pacelties gaisā, ilgojās pēc sabiedrības, alka pēc vientulības, smējās par savām domām, raudāja par savām jūtām un uzvedās reizē kā ārprātīgais, mīlētājs un dzejnieks.

Uz laiku viņu no šīm mokām paglāba Vilkijs Kolinss, atsūtīdams melodrāmu ar nosaukumu «Bāka», kuru Di-kenss tūlīt nolēma izrādīt savā mazajā teātrī Tevistok-hausā. Mēģinājumu drudzī jaunais romāns pilnīgi piemirsās. Mājā kūsāja raits darbs. Istabās un gaiteņos drūzmējās dekoratori, galdnieki, kostīmu zīmētāji, apgaismotāji, mūziķi, aktieri; āmuru klaudzieni un zāģu dziesmas sajaucās ar vijoļu melodijām un balsu skaņām; visā mājā bija dzirdams, kā pārbīda mēbeles, kā skrapstot velk dekorācijas un piestiprina tās pie grīdas.

Dikenss atkal jutās savā elementā: teātra pasaule bija viņa īstenā pasaule, un viņš uzvedās kā bērns, kas dabūjis jaunu paiju, bet, kad nogurušie aktieri pēc mēģinājuma apsēdās pie tradicionālā vakariņu galda un nolūkojās, kā viņš brūvē punšu, viņš šķita satraukts kā puisēns, kas aizvests ciemos. Stenfīlds gleznoja aizkaru (tas ir saglabājies un atrodas Kenvudhausā Hempstedā), Dikenss tēloja bākas uzraugu, viņa meita Mērija, Marks Lemons, Ogastess Egs un Vilkijs Kolinss — pārējās lomas. Skatuvi paplašināja, un publikai palika tikai divdesmit piecas vietas, tāpēc jūnija vidū notika trīs izrādes un jūlija sākumā Kemp-denhausā lugu uzveda vēlreiz labdarīgos mērķos. Melodrāmas laikā visi skatītāji skaļi raudāja, par farsu, kas tai sekoja, — sirsnīgi smējās, un gan elsas, gan smieklu šaltis izraisīja galvenokārt Dikenss. «Ai, mister Dikens, cik žēl, ka jūs protat arī visu ko citu!» galvenajam aktierim teica kāda dāma, pagalam nokususi no raudāšanas un smiešanās. Galvenais aktieris savukārt bija redzējis, ka «grāmattirgotājs Longmens lej rūgtas asaras — nezinu, ko vēl te varētu piebilst».

Tagad «Bākas» autors bija kļuvis par Dikensa tuvāko draugu (agrāk šī vieta bija piederējusi Forsteram), tāpēc mums jāpalūkojas uz viņu vērīgāk. Starp citu, pat visasākais skatiens neieraudzīs daudz vairāk par siluetu, jo viņš noslēpis savas pēdas tik rūpīgi, ka acīmredzot viņa dzīvē bijis krietni daudz slēpjama. Mis Dorotija Seiersa atzinās šīs grāmatas autoram, ka atteikusies «no nodoma rakstīt Kolinsa biogrāfiju tāpēc, ka visa viņa personīgā dzīve ir galīgi neskaidra».

Vilkijs Kolinss, dzimis 1824. gada 8. janvārī Londonā, bija gandrīz tieši divpadsrAit gadus jaunāks par Dikensu. Bērnībā viņš bez ierunām pakļāvās valdonīgajai mātei, pēc tautības skotietei. Viņa tēvs bija gleznotājs, un arī Vilkijam piemita šis talants vismaz tādā mērā, ka vēlākos gados viņš pats par sevi varēja zoboties: «Nu kā tad! Ne velti šis šedevrs jūs tā ielīksmo. To radījis dižais gleznotājs Vilkijs Kolinss, kas ar šo meistardarbu atstāja visus pārējos ainavistus tik tālu aizmugurē, ka aiz līdzjūtības pret viņiem nolēma no šīs profesijas atteikties.» Īstenībā jautājums par profesijas izvēli, kā viņš pats apgalvoja, izšķīries skolā, kur viņa guļamistabas biedrs, liels kauslis, piespiedis viņu pirms gulētiešanas stāstīt visādus izdomātus notikumus. «Mans tirāns bija uztaisījis pletni, un, tikko es apklusu, viņš pārliecās man pāri un vairākas reizes uzšāva tā, ka es kā sadzelts traucu stāstīt tālāk. . . Tomēr esmu viņam pateicību parādā, jo tieši šis briesmonis pamodināja manī spēkus, kurus es bez viņa varbūt nemūžam nebūtu nojautis... Pabeidzis skolu, es joprojām turpināju stāstīšanu pats sava prieka pēc.» Acīmredzot viņš bija iemācījies vairāk no kaušļa nekā no skolotājiem, jo divdesmit gadus pēc savas literārās darbības sākuma atzinās: «Es joprojām pieļauju visaplamākās

ortogrāfijas kļūdas, un manu darbu gramatiskā forma reizēm ir briesmīga. Es nepārspīlēju, ja saku, ka burtličiem jālabo manas gramatiskās kļūdas.»

1846. gadā viņš iestājās Linkolnsinna juristu korporācijā un piecus gadus vēlāk kļuva par advokātu. Viens no viņa pirmajiem literārajiem darbiem bija tēva dzīves apraksts. Sasniedzis vīra gadus, viņš nolēma, ka laiks baudīt dzīvi, un diskrētā piezīme «Nacionālajā biogrāfiju rokasgrāmatā» atklāj tikai tik daudz, lai uzkurinātu mūsu ziņkāri: «Kad viņš kļuva slavens, jaunības sakari sagādāja viņam ļoti daudz nepatikšanu, kas ārkārtīgi kaitēja viņa dvēseles mieram.» Nav šaubu, ka toreiz viņš ielaidās ne vienā vien mīlas dēkā, krietni iedzēra un izturējās visai noraidoši pret sava laika uzvedības normām. Viņš, piemēram, palīdzēja gleznotājam E. M. Vor-dam aizbēgt kopā ar meiteni, kurai nebija vēl sešpadsmit gadu, un kāzu ceremonijā bija viņu vedējtēvs. Kad Vor-diem piedzima pirmais bērns un Kolinsu uzaicināja par krusttēvu, viņš kristībās mazliet pārcentās, cilādams glāzīti, un, pūlēdamies saskatīt zīdaini, kas gulēja mācītājā rokās, iesaucās: «Tas mazulītis tā š-šavādi kustas un tā j-jocīgi viebj ģīmīti. Vai die, viņš tak ir pillā, nudie, pillā!»

Viņa ārējais izskats bija diezgan neievērojams. Augumā viņš bija šmaugans, ar mazām kājām un rokām, apmēram piecas pēdas sešas collas garš. Skaista viņam bija augstā, baltā, izliektā piere. Viņš nēsāja brilles un piecdesmitajos gados audzēja bārdu un ūsas. Nopietnā sejas izteiksme kontrastēja ar acīm, kurās lēkāja smieklu velniņi. Sejas krāsa viņam bija bāla un ķermeņa uzbūve — trausla. Viņam mūždien kaut kas kaitēja — vai nu sirdij, vai aknām, vai kuņģim, vai plaušām, un, tā kā viņš pārāk daudz ēda un nenoniecināja ari dzeramo, tad bieži bija spiests sēdēt mājās, jo jutās nevesels. Kādas smagas slimības laikā opijs tā atviegloja viņam sāpes, ka viņš kļuva par narkomānu un mūža beigās ik dienas lietoja tādu devu opija tinktūras, ka ar to būtu pieticis, lai iedzītu kapā vairākus vīrus, kas nav pie tā pieraduši.

Viņa personiskā dzīve bija viena vienīga atkāpšanās no vispārpieņemtajām normām, un pat tie viņa draudi, kas uzturēja mīļākās, uzskatīja, ka viņš iet pārāk tālu. Te viņš dzīvoja ar vienu, te ar otru, ir nedomādams izlūgties šīm saitēm baznīcas svētību; ciemos viņu aicināja vienu, un savā mājā viņš rīkoja tikai vecpuišu viesības. «Palaidiet savu cienīgumu pa vējam un apsoliet, ka nāksit,» viņš mudināja kādu draugu. Viņš bija patīkams sarunu biedrs — interesants, nemākslots, cinisks un reizēm vaļsirdīgs līdz vulgaritātei. Varētu teikt, ka viņš bija labsirdīgs pesimists un, kad jutās labi, varēja jokot bez apstājas. Lai gan respektablas sievietes uzskatīja viņu par «galīgi samaitātu», viņš bija maigs, ar mīkstu sirdi, laisks, nepazina godkāri un nemaz nedusmojās, ja kāds sacīja, ka viņa grāmatas lasot «katra trauku mazgātāja». Viņam nepatika neviena nodarbība, kas

prasīja piepūli, viņš necieta sporta spēles, jo tās sekmējot sacensības un ķildu garu, kriketā pārsteidzoši veikli prata izvairīties no bumbas, nemēģinādams to atsist, un uzrakstīja lugu, kurā pauda pārliecību, ka arvien pieaugošā aizraušanās ar sportu padara angļu jauniešus brutālus. Viņš juta riebumu pret nežēlību un mūža galā sarakstīja romānu, kas pauda protestu pret vivisekciju. Taču visā visumā viņš bija pilnīgi apmierināts gan ar dzīvi, gan ar sevi pašu.

Tāds vai apmēram tāds*izrādījās cilvēks, kuru Forsters tik neprātīgi apskauda, jo Kolinss taču bija uzurpējis Dikensa sirdī viņa — Forstera vietu, tāpēc arī viņš izkropļoja Dikensa biogrāfiju, gandrīz pilnīgi noklusēdams šo draudzību, kura lielā mērā padara saprotamas vēlākās pārmaiņas mūsu varoņa raksturā. Nav nekāds brīnums, ka, lasīdams Forstera grāmatu, Herisons Einzvērts sacīja: «Te nu, kā redzams, ir tikai puse patiesības.» Kolinss savukārt par šo darbu teica: «Džona Forstera dzīve līdz ar atsevišķām anekdotēm par Čārlzu Dikensu.»

Daudzas Kolinsa paražas un īpatnības bija tik pretējas Dikensa dabai, ka mēs brīnāmies, kā viņi abi varēja satikt; viņu tuvība ir pierādījums, cik ļoti Dikensam vajadzēja cilvēku, kas bija pilnīgi citāds nekā Forsters. Minēsim te nedaudzas atšķirības: Dikenss bija precīzs līdz apsēstībai, Kolinss nekad neskatījās pulkstenī; Dikenss bija ārkārtīgi akurāts, Kolinss — nevīža; Dikenss bija devīgs un neapdomīgs, Kolinss — skops un piesardzīgs; Dikenss bija neticami enerģisks un aizrautīgs, Kolinss — bezgala kūtrs un skeptisks. Dikenss par slinkošanu uzskatīja darbību, kuru nevarēja saukt par lietderīgu, un viņa atpūta bija aktīva, turpretī Kolinsa atpūta — pasīva. «Jūs visu pārvēršat par darbu,» Kolinss sacīja. «Cilvēks, kas neko nespēj darīt līdz pusei, man šķiet briesmīgs.» Reiz, kad Dikenss, atgriezies no pastaigas, teica, ka viņš tikko apskatījis ārprātīgo namu, Kolinss, zvilnēdams uz dīvāna, pacēla acis pret griestiem un izsaucās: «Viņš esot apskatījis ārprātīgo namu! Viņam nepietiek ar to, ka viņš, tāpat kā šis ēzelis kapteinis Bārklijs, stibo nez cik jūdžu kājām, viņš vēl pataisa sevi par trako namu inspektoru — turklāt par baltu velti!» Arī par ģērbšanos viņi nebija vienādos ieskatos. «Ko lai es daru ar šo te?» kāds vaicāja, rādīdams krāšņu zīda drānas atgriezumu. «O, aizsūtiet Dikensam,» Kolinss sacīja, «viņš no tā uzšūs vesti.»

Bet kāpēc tad īsti Dikensam viņa pēdējos četrpadsmit mūža gados Kolinsa sabiedrība patika labāk par visām citām? Tāpēc, ka bija pienācis laiks, kad viņš par visu vairāk ilgojās būt brīvs no jebkādiem žņaugiem. Tādam kā viņš pastāvīga dzīvesvietu un paziņu maiņa bija tikpat nepieciešama kā negaidītas pārgrozības paša raksturā un romānu sižetos. Viņam sāka apnikt Forstera greizsirdība, ķildas, egoisms un nespēja piemēroties, tāpat kā sāka apnikt sievas miermīlība, vientiesība un kūtrums. For-sters simbolizēja savaldību,

cienīgumu un augstas prasības, Kolinss — brīvību, sliktu slavu un izlaidību, un Dikenss patlaban savas personības attīstībā bija sasniedzis tādu stāvokli, kad laicīgā dzīve, miesa un velns ir svarīgāki par desmit baušļiem, kas viņam bija līdz kaklam. «Būšu laimīgs, ja varēšu sākt kādu Haruna-al-Rašida dēku,» viņš rakstīja Kolinsam 1855. gada beigās vai atkal: «Ļoti iespējams, ka todien dzīvošu zaļi.» 1857. gada maijā viņš rakstīja šādi: «Lai cik traku piedzīvojumu Jūs ierosinātu, to ar rokām un kājām atbalstīs vienmēr Jūsu ...» — un tai pašā mēnesī: «Ja izdomāsit kaut ko romiešu sibarītu stilā un baudu kauss putos pāri malām, tad esmu ar mieru piedalīties ... Ja izplānosit, kā šo vakaru pavadīt patiešām vētraini... lai iet. Kā — man vienalga. Triekšu visu atturību ratā (uz šovakaru)!»

Kolinss palīdzēja Dikensam atbrīvoties no rūpēm un ļauties priekam, bet Dikenss savukārt prata iedvest Kolinsam darba gribu, un vienu no saviem pirmajiem romāniem — «Paslēpes» — skolnieks veltīja skolotājam. «Ne

Tu, ne Ketrīna neesat pratušas Kolinsa grāmatu īsti novērtēt,» Dikenss rakstīja Džordžīnai. «Es uzskatu to par pašu talantīgāko romānu, ko jebkad rakstījusi iesācēja roka. Tā ir nesalīdzināmi labāka par misis Geskelas darbu un no daudziem viedokļiem uzrakstīta meistarīgi.» Kolinss sāka rakstīt žurnālam «Vārdi Katrai Mājai» 1853. gada pavasarī, un 1856. gada septembrī viņu ieskaitīja štatā ar piecu gineju algu nedēļā, devīgi maksājot arī par sērijās publicētajiem romāniem. Kolinsa darbus Dikenss apstrādāja tāpat kā savējos: laboja, svītroja, papildināja, pārkāpdams pat savu principu — publicēt visus darbus anonīmi, proti, viņš paziņoja, ka romānu autors ir Kolinss, un tā padarīja viņa vārdu slavenu. Par spīti atšķirīgajiem temperamentiem un paražām, viņi satika lieliski: Dikensu valdzināja un uzjautrināja jaunākā drauga dīvainības, gudrās runas un prasme brīvi izturēties, Kolinsam glaimoja slavenā vīra draudzība, Dikensa klaji izrādītā patika atrasties viņa sabiedrībā un neierobežotā viesmīlība, ko viņš baudīja Dikensa namā.

Pēc «Bākas» izrādēm abi kļuva nešķirami, un, kad 1855. gada jūlijā Dikenss ar ģimeni aizbrauca uz Folk-stonu, Kolinss, protams, devās līdzi. Viņu «ļoti jaukā mājiņa Albionvillā 3» (tagad tā ir «Koperfīlda») atradās «Pļavu» rajonā, un te viņi nodzīvoja trīs mēnešus, kamēr Dikenss rakstīja «Mazās Iporitas» pirmos laidienus. No vienas Dikensa frāzes mēs gūstam skaidrāku priekšstatu par veco pilsētu nekā no vesela H. Dž. Velsa romāna: «Lija lietus, kad es, līdz pusei nogājis pa stāvo, līkumoto ieliņu kā pa kroplīgām kāpnēm, apstājos, grasīdamies iegriezties kariešu taisītāja darbnīciņā ...» Jūrai šalcot turpat aiz logiem, viņš spraigi strādāja ik dienu no deviņiem līdz diviem, bet pēc tam trīs stundas pavadīja ārpus mājas, kāpdams kalnos, šļūkdams lejā, «rāpdamies milzīgā, kraujā klintī» un

atteikdamies no šīs «aktīvās atpūtas» tikai tad, kad bija sabraukuši draugi un viņš bija spiests «nevis staigāt, bet vilkties kā gliemezis». Dažreiz viņš apciemoja «lielo krāsni» (tā viņš sauca Londonu), jo vajadzēja kārtot «Vārdu» darīšanas, taču visā visumā viņu bija pilnīgi paņēmis savā varā jaunais romāns, un, sākdams nākamo sēriju, viņš pārdzīvoja «nejēdzīgas mokas: ik pēc piecām minūtēm skrienu lejā, ik pēc divām minūtēm skatos ārā pa logu un neko citu nedaru... Esmu iegrimis romānā un te ceļos, te grimstu sajūsmas un depresijas viļņos.» Pat pastaigā viņš nespēja no tā atraisīties. «Jaunais darbs ir visur — te tas iznirst no jūras, te lido kopā ar mākoņiem, te traucas līdzi vēja brāzmai.» Sākumā viņš to nosauca — «Neviens nav vainīgs», bet pēdējā mirklī pirms publicēšanas virsrakstu grozīja. Viņa nama durvis bija viesmīlīgi atvērtas draugiem, un daudzi no tiem ciemojās šajā «dziedniecības iestādē, ko allaž var labi pazīt pēc tā, ka visi logi tai vaļā un no guļamistabām lido ūdens šļakatas un ziepju putas». Dīvainā kārtā viņš prata tikt galā arī ar savu korespondenci. «Katru nedēļu man pienāk simtiem vēstuļu no daždažādiem cilvēkiem, par kuru eksistenci man nav ne mazākās jausmas, un raksta šie ļautiņi par visiem iespējamiem un neiespējamiem tematiem, ar kuriem man nav ne mazākā sakara.» Ik dienu viņu apbēra ar lūgumiem rīkot publiskus lasījumus labdarīgos mērķos. Tos visus vajadzēja noraidīt, viņš bija ar mieru vienīgi Folkstonā nolasīt «Ziemsvētku dziesmu» turienes Literatūras apvienībai ar noteikumu, ka lasījumu ļaus noklausīties arī Strādnieku apvienības biedriem par trīs peniju lielu ieejas maksu. Vakars notika lielā galdnieku darbnīcā.

Oktobra vidū viņš viens pats aizbrauca uz Parīzi, lai salūkotu piemērotu dzīvokli un tad uz sešiem mēnešiem atvestu šurp ģimeni. Viņš sameklēja piedienīgu mītni Elizejas lauku avēnijā 49, mazliet augstāk par Ziemas dārzu; mājā bija divpadsmit istabas, ˆun to izīrēja par septiņsimt frankiem mēnesī. Taču telpas vajadzēja kārtīgi iztīrīt, un viņš to paziņoja īpašniekiem, piebilzdams, ka netīrība darot viņu gluži vai traku un viņš esot gatavs ķerties pie darba pats. «Iztēlojieties, kā saimnieki vispirms aiz pārsteiguma kļūst mēmi, tad atvēcinās — «tā nav pieņemts», — pēc tam sāk svārstīties, tad es viņiem iepatīkos, — viņi uztic Nepārspējamam savas slepenās bēdas, piedāvā jaunas grīdsegas (tās tiek pieņemtas), ir ar mieru ieslēgt viņu savos apkampienos (tas netiek pieņemts) un uzvedas kā īsti Briki \ tikai pēc franču modes». Dikenss saveda māju kārtībā, aizsūtīja pēc ģimenes, pieskatīja to, kamēr viss iegāja savās sliedēs, un tad aizdrāzās uz Londonu, rakstīdams no turienes Keitai vēstules ar sīkiem norādījumiem, kā rīkoties ar akreditīvu — kur [157] tas glabājas, kur jāuzrāda, kā nokļūt līdz turienei un tā tālāk, — tādā tonī, it kā runātu ar astoņus gadus vecu bērnu. Draudēja briesmas, ka, atgriežoties Parīzē, viņam līdzi dosies Forsters, taču, Dikensam par lielu

atvieglojumu, draugs pēdējā mirklī no sava nodoma atteicās. Dikensam bija vajadzīgs Kolinss, un 1856. gada sākumā viņš pagalam sapīka par Džordžīnu, kas Vilkijam nebija sagatavojusi Parīzes dzīvoklī istabu un to viņam rakstiski paziņoja.

Tāpat kā Krievijā un Vācijā, arī Francijā Dikensa darbus lasīja plaši sabiedrības slāņi, un viņš konstatēja, ka vienkāršie ļaudis viņu pazīst tikpat labi kā viņa ievērojamos franču laikabiedrus. Laikraksti ziņoja, ka Parīzē ieradies «U illustre Romancier, Sir Dickens» [1] jeb «Lords Čārlzs Bozs», un, kad viņš kādā veikalā pasniedza savu vizītkarti, viņu apsveica ar tādiem izsaucieniem kā: «Ah! C'est l'écrivain célèbre! Monsieur porte une nomme très distingué. Mais! Je suis honoré et intéressé de voir Monsieur Dick-in. Je lis un des livres de Monsieur tous les jours.» [2] Izdevums «Moniteur» sērijveidā iespieda «Mārtiņu Čezlvitu», un kāds konsjeržs atzinās Džordžīnai, ka madame Tožēra (Todžersa) viņam liekoties drôle, et précisément comme une dame que je connais à Calais.[3] Todžersas radītājs savukâÿ vienojās ar Ašeta firmu par savu kopoto rakstu publikāciju franču valodā.

To cilvēku vidū, ar kuriem viņš satikās Parīzē, bija Obērs, Lamartins, Skribs, Dimā, 2orža Sanda («Viņa izskatās uz mata pēc mūsu karalienes slimnieku kopējas»), un preses magnāts Emīls de Žirardēns viņam par godu sarīkoja īstas Lukulla dzīres. Kādu dienu viņš saņēma noslēpumainu uzaicinājumu no Aleksandra Dimā, kas piedāvāja kādu dēku. Dikensam vajadzēja noteiktā vakarā noteiktā stundā ierasties uz noteiktas ielas stūra. Tur viņu uzrunāšot cilvēks maskā, tērpies spāņu apmetnī,— tas aizvedīšot viņu līdz karietei, ko vilkšot četri zirgi, kuri nogādāšot viņu noteiktā vietā. Taču «L'illustre Romancier» tas likās maķenīt par daudz romantiski, viņa 158 159 160 priekšstati par «Tūkstots un vienas nakts» dēkām atšķīrās no grāfa Montē Kristo gaumes, viņa piedzīvojumi nebija tik elektīgi. «Sestdienas vakarā samaksāju trīs frankus . .. un pulksten vienpadsmitos iekļuvu kādā ballē ... Tur bija dažas glītas sejas, bet visi viesi dalījās divās šķirās — vēsos, ļaunos aprēķinātājos un novārgušās, apvītušās, nelaimīgās skaistulēs. To vidū bija kāda apmēram trīsdesmit gadus veca sieviete, kas, apmetusi ap pleciem indiešu šalli, ne reizi neizkustējās no kakta, kur sēdēja, kamēr es tur biju. Skaista, vienaldzīga, drūma, tomēr viņas piere pauda zināmu cēlumu. Gribu šovakar iet viņu pameklēt. Tur es ar viņu nerunāju, bet nu man liekas, ka vēlētos uzzināt par viņu ko vairāk. Tikai droši vien no tā nekas neiznāks.»

No vienas garlaicīgas nodarbības viņš nespēja izvairīties. Ari Šefers [1] gleznoja viņa portretu. «Nevaru nemaz izteikt, cik nemierīgs un satraukts es jūtos, kad man jāsēž, jāsēž un jāsēž, bet galva pilna ar «Mazo Doritu».» Tas, ka viņš nespēja saskatīt portretā ne mazāko līdzību ar sevi, padarīja seansus vēl nīstamākus. Otrs traucējums bija

literārie diedelnieki. «Ikviens francūzis, kas māk uzrakstīt lūgumu, to dara un speras tik šurp uz mūsu dzīvokli. Vispirms viņš nopērk kādu literāru smērējumu, kas pagadās pa rokai (tas katrā ziņā iespiests kvarta formātā uz tāda papīra, kurā parasti ietin tēju, un iesiets mīkstos vākos), uzskrīvē pirmajā lapā: «Hommage ā

Charles Dickens, l'illustre Romancier,»[2] — iebāž apvazātā aploksnē, kas ož pēc tabakas, un, apģērbis garu mēteli un aptinis ap kaklu milzu šalli gultas segas apjomā, līdzīgi uzpirktam slepkavam dienām ilgi ložņā ap ārdurvju kājslauķi.» Tomēr ne viss Dikensa brīvais laiks aizgāja, ēdot pusdienas pie ievērojamiem cilvēkiem un mūkot no Parīzes diedelniekiem. Ikviens jauns angļu žurnālists, kas rakstīja «Vārdiem» un bija iebraucis franču galvaspilsētā, baudīja garšīgas maltītes uz sava redaktora rēķina un, ja bija iekūlies grūtībās, saņēma par vēl neuzrakstītiem darbiem avansā naudu. Cerēdams, ka varēs aizņemties, pie viņa reiz ieklīda Džordžs Ogas-tess Seila un ieraudzīja, ka Dikenss sēž atzveltnes krēslā, 161 162 galvu rokās iespiedis, un apņēmīgi studē Makolija «Anglijas vēstures» trešo un ceturto sējumu, kas nupat bija publicēti. Dikenss manīja, ka Seila «stipri vien smaržo pēc vīnūža un biljarda galda», tomēr iedeva viņam piecas mārciņas.

«Vārdi Katrai Mājai» ik pa brīdim prasīja redaktora klātbūtni, un Dikenss ne reizi vien ieradās Londonā. Uzturēdamies pilsētā 1856. gada 11. martā, viņš dzirdēja «visneticamāko, pārsteidzošāko, nedzirdētāko, satriecošāko, apžilbinošāko un apdullinošāko, iznīcinošāko un reizē grandiozāko noslēpumu, kādu vien visa angļu tauta kopējiem pūliņiem spētu izdomāt. Tas ir kaut kas tāds, ka, to šorīt izdzirdis (no viņa paša), es nostiepos gar zemi, it kā man būtu pārbraukusi pāri lokomotīve ar visu tenderi.» Iemesls šiem vispārākajā pakāpē lietotajiem epitetiem izrādījās tas, ka Forsters, ko draugi uzskatīja par zvērinātu vecpuisi, bija saderinājies ar pazīstamā izdevēja Henrija Kolbērna atraitni. Viņa bija pāri trīsdesmitiem, patīkama, samērā glīta un nesamērīgi bagāta. Taču, ja tic Maklīsam, tad gatavošanās precēties ar Forsteru bija viņas daiļumus krietni vien mazinājusi. «Jā-nudien, ser, nabaga sieviete ir drausmīgi pārmainījusies uz slikto pusi,» 1856. gada maijā Maklīss sacīja Diken-sam. «Viņai nav vairs dzīslās ne pilītes asiņu, ser, pagaisis gan vaigu sārtumi gan balss, bet pati sarāvusies un sačokurojusies — it kā viņai būtu uzbrukusi nez kāda nelaime; turpretī Forsters, ser, klaigā un plosās; no tādiem pretstatiem tu, cilvēks, kļūsti tīri vai mēms. Iespējams, ka viņa atgūsies, iespējams, kļūs pilnīgākā, iespējams, būs atkal jautra, iespējams, nepaliks bez valodas, — bet, zvēru pie rīta zvaigznes, ser, patlaban uz viņu baigi skatīties!»

Reiz, atbraukušam uz Londonu kārtot darījumus, Diken-sam radās iespēja labi izpalīdzēt savam palīgam Vilšam, proti, viņš norunāja ar

Andželu Bērdetu Kūtsu, ka viņa maksās Vilšam divsimt mārciņu gadā par daudzo labdarības pasākumu vadīšanu. Arī pats sev Dikenss labi izpalīdzēja, 1856. gada 14. martā nopirkdams netālu no Ročes-teras Gedshillpleisu — tieši to māju, ko viņš kopš zēna gadiem bija iekārojis vairāk par visu pasaulē, māju, par kuru tēvs tika sacījis — ja Čārlzs čakli strādāšot, tad kādu dienu varbūt varēšot kļūt par tās īpašnieku. Māja negaidīti tika laista pārdošanā, un, mazliet pakaulējies ar aģentu, Dikenss samaksāja par to tūkstoš septiņsimt deviņdesmit mārciņas. Ekā daudz ko vajadzēja pārbūvēt un remontēt, turklāt pilnīgi pāriet viņa īpašumā tā varēja tikai 1857. gadā; uz priekšu viņš gatavojās pavadīt tur katru vasaru un pārējos mēnešos ēku izīrēt, taču liktenis bija lēmis, lai notiktu citādi.

1856. gada sākumā uz Parīzi atbrauca Vilkijs Kolinss un apmetās blakus dzīvoklī, kur strādāja un pārgulēja naktis, uz pusdienu maltītēm vienmēr ierazdamies pie Dikensiem, iedams ar Čārlzu daudzās ekskursijās un bieži vien pavadīdams viņu uz teātri. Dikensam bija ienācis prātā sižets melodrāmai, ko varētu parādīt uz Tevistokhausas skatuves nākamās Zvaigžņu dienas priekšvakarā. Kolinss ķērās tam klāt, un luga kļuva par viņu galveno sarunu tematu.

Taču Dikenss mēnesi pēc mēneša joprojām nopūlējās ap «Mazo Doritu», kuras pirmos laidienus pārdeva vairāk nekā četrdesmit tūkstošos eksemplāru, pārspējot pat «Salto namu». Pirms katras sērijas viņš pārdzīvoja parasto garīgo krīzi. Vienu mirkli viņam gribējās būt Senber-nāra klosterī[163] «žilbinošos sniega klajos», otrā — pēkšņi ieskrēja piātā, ka vajadzētu «celties un braukt uz Kalē. Kāpēc īsti — nezinu, jo tai pašā brīdī, kad es tur nokļūtu, es droši vien vēlētos būt pavisam citur.» Reizēm viņš mēģināja aizbēgt no uzmācīgā romāna. «Grāmatas tēli, nudien, plēš galvu vai pušu, un es taisos, kā sakām mēs, franči, izvēdināt savu gudrību krātuvi, apmeklēdams kādu no tām dīvainajām vietām, uz kurām es naktīs šajos platuma grādos mēdzu aizklīst.»

Viņš zināja, cik grūti mājiniekiem ar viņu tādās reizēs sadzīvot, taču garīgais nemiers bija tikpat nežēlīgs kā fiziskās sāpes, tāpēc, apsēdies, lai sāktu rakstīt jaunu sēriju, viņš attēloja savu uzvedību šādi: «Slaistos pa visām istabām, te apsēžos, te pieceļos, pabikstu pagales kamīnā, paskatos ārā pa logu, plēšu matus, apsēžos, lai rakstītu, neuzrakstu neko, tad kaut ko uzskrīpāju un saplēšu, izeju ārā, ienāku iekšā, pret ģimeni esmu tīrais Briesmonis, sev pašam šķietu Pretīgs radījums.» Tagad viņš saprata, ka šaisaulē viņam mieru gūt nav lemts. «Lai cik dīvaini ir nepazīt atpūtu, nekad nebūt apmierinātam, vienmēr dzīties pēc kaut kā, ko nekad nevar sasniegt, vienmēr līkt zem nodomu un plānu, rūpju un raižu nastas, ir skaidrs, ka tā jābūt un ka cilvēku virza nepārvarams spēks, kamēr beidzot ceļojums galā. Ir daudz labāk mocīties, ejot uz priekšu, nekā mocīties,

stāvot uz vietas. Bet, ja runā par atpūtu . .. dažiem cilvēkiem tā šinī dzīvē nav lemta.» Kad 1856. gada maija sākumā Dikensu ģimene atstāja Parīzi, viņš pašlaik pūlējās ap kādu nodaļu, tāpēc ļāva, lai citi tiek galā paši, aizbrauca uz Doveru, apmetās «Kuģa» viesnīcā un trīs dienas strādāja vaiga sviedros, vienīgi pēc tam atgriezdamies Tevistokhausā.

Londonā viņš palika tikai apmēram mēnesi un šai laikā teica runu, aicinādams ziedot mākslinieku palīdzības fondam. «Runas beigās visi sapulcējušies ar vienu roku slaucīja acis, bet ar otru grābājās kabatās.» Pēc tam viņš kopā ar ģimeni aizbrauca pavadīt trīs mēnešus Buloņā, atkal Mulino villā, kur viņi bija apmetušies pirmo reizi. Te viņš pilnīgi nodevās darbam pie «Mazās Doritas», kuras sērijas iznāca no 1855. gada decembra līdz 1857. gada jūnijam.

Acīmredzot tikai ikdienišķie lasītāji prata saskatīt, ka tieši šai romānā Dikenss ieguldījis labāko, kas viņam bija. Kārlailam patika satīra par partiju valdību, taču viņš, kā parasti, savu uzslavu tūlīt neitralizēja, nosaukdams šo satīru par «sava ziņā ļoti vērtīgu»; daži augsti virsnieki, kas Krimas kampaņas laikā bija cietuši no Birokrātisma ministrijas[164] radītā jucekļa, saprata, ka Dikenss ļoti patiesīgi notēlojis Briļļainos; taču neviens no viņa ievērojamiem laikabiedriem nesaskatīja, ka veca Dorita portrets, kurā viņš, šo to pārgrozot, šoˆto pastiprinot, bija uzgleznojis savu tēvu, ir vissmalkāk tvertais tēls visā Dikensa daiļradē; tas ir arī vienīgais visu viņa romānu varonis, kurš ar vienādu spožumu portretēts no sākuma līdz beigām un attīstās pilnīgi atbilstoši cilvēka dabai. Vecais Dorits angļu nopietnajā literatūrā ir pats labākais portrets «visā augumā». Taču «Blackwood's Magazine» nosauca grāmatu par «tukšām pļāpām», un, kad Dikenss nejauši ieraudzīja šo «novērtējumu» kādā citā avīzē, tas viņu «tā aizkaitināja, ka es par šīm muļķīgajām izjūtām sadusmojos pats uz sevi». Tekerijs nosauca grāmatu par «gatavo stulbību» un «nolāpītām blēņām», taču viņam šādi izteicieni ir piedodami, jo droši vien viņš uzminēja to, kas nevienam citam nebija ienācis prātā, — ka Henrijs Gauens gan nav tik tiešs Tekerija portrets kā Skimpols, kas parodēja Lī Hantu, tomēr ietver sevī Dikensa uzskatus par Tekeriju. Tekerija attieksme pret paša mākslu parādīta ainā, kur par šo tematu ar viņu strīdas Dikenss Klenema personā:

«Klenem, man žēl izgaisināt jūsu jaukos sapņu tēlus, un es būtu ar mieru atdot visu savu naudu (ja man tāda būtu), lai varētu dzīvot tādā rožainā miglā. Taču es savā amatā strādāju tādēļ, lai pārdotu. Un ne es viens — visi mūsu biedri strādā, lai pārdotu. Ja mēs negribētu pārdot sava darba augļus par augstāko cenu, ko varam par tiem dabāt, mēs nestrādātu. Tas ir darbs, un tas jādara, bet tas ir vieglāks par citiem darbiem. Viss pārējais ir miglas pūšana acīs...»

Gauenam piedēvēta arī Tekerija paraža zibenīgi mainīt uzskatus

un runāt par dzīvi te vēsā cinismā, te dedzīga jūsmā:

«Vairums cilvēku jūtas šā vai tā dzīvē vīlušies, un šī vilšanās liek sevi manīt. Bet pasaule tomēr ir brīnišķi jauka, un es to mīlu! ... Tā ir visjaukākā no visām pasaulītēm! Un mana profesija! Jaukākas par to nemaz nevar būt, vai ne?»

Romānā atrodami gan visi Dikensa trūkumi, gan visas vērtības, kas tos kompensē. Gluži šausminošo klīrību, ar kādu aprakstīta Klenema mīla pret Luteklīti Mīglzu, papilnam izpērk brīnišķīgi komiskā, bezcerīgā kaisle, ko jaunais Čiverijs jūt pret Mazo Doritu.

«Tā ir viņa vienīgā izklaidēšanās,» sacīja misis Čiverija, atkal pašūpodama galvu. «Viņš tak it nekur neiet, pat pagalmā ne, ja tur nekarājas veļa, bet, ja es izkaru veļu un kaimiņi neko nevar redzēt, tad viņš tup tur stundām ilgi. Nekust ne no vietas. Saka — tad tur esot tikpat kā mežā!»

Misis Plorniša ir vēl viena lieliska būtne, kuru varēja radīt tikai Dikensam piemītošā neparastā novērošanas spēja un bagātā iztēle. Un, lai gan «Deividu Koperfīldu» piestrāvo harmonija un «Nikolasam Niklbijam» piemīt neatkārtojams svaigums, «Mazo Doritu» jāuzskata par Dikensa ģēnija brieduma izpausmi.

1856. gada rudenī atgriezies dzimtenē, Dikenss ik mirkli, ko varēja atraut «Mazajai Doritai», pavadīja, mēģinādams Kolinsa lugu «Sasalusī dzelme», ko Vilkijs bija sarakstījis tieši Tevistokhausas teātra skatuvei. Mēs uzzinām, ka oktobra beigās viņš dodas divdesmit jūdžu garās pastaigās, lai iemācītos savu lomu «par lielām šausmām Finčlijai, Nīsdenai, Vilsdenai un to apkaimei», jo turienes iedzīvotāji, dabiski, uzskatīja viņu par izbēgušu trako ar slepkavīgām tieksmēm. Desmit nedēļas viņš strādāja gatavajā ellē — siju, sastatņu, slietņu, audekla, krāsas podu, zāģu skaidu, gāzes cauruļu un mākslīgā sniega valstībā.

Tā kā viens cēliens notiek uz ziemeļpola, tad, lai pareizi attēlotu sīkumus, tika izlasīta vesela kaudze aprakstu par ceļojumiem uz šo tālo malu; lai izrādi padarītu vēl reālistiskāku, Dikenss uzaudzēja īstu

pilnbārdu, bet Kolinss — tos bārdas kušķīšus, kurus redzam viņa portretos. Galvenās sieviešu lomas tēloja Džordžīna un abas inscenētāja meitas. Dikenss spēlēja nelaimīgu mīlētāju, kas kritiskā brīdī nevis nogalina, sāncensi, bet izglābj to, nodod sava pielūgsmes objekta rokās un visu pārciesto grūtību rezultātā nomirst, pirms nāves dodams jaunajam pārim savu svētību. Mēs nebrīnāmies, kad uzzinām, ka ideja par nākamo romānu — «Stāstu par divām pilsētām» viņam iešāvusies prātā, gatavojot «Sasalušās dzelmes» izrādi. Tevis-tokhausā darbojās vesels pulks strādnieku, paplašinādami teātra zāli, lai tur būtu vietas simt cilvēkiem; 1857. gada janvāra sākumā notika vairākas izrādes, un skatītāji atkal te raudāja, te kvēloja sajūsmā.

Kad noklusa troksnis un klaigas, kad aizgāja arī galdnieki un skatuves strādnieki, Dikensu pārņēma skumjas, taču aprīlī viņam bija izdevība izklaidēties ar darbu, kurā varēja saskatīt attālu līdzību ar skatuves iekārtošanas priekiem: viņš ar sievu un sievasmāsu apmetās Greivsendā, Veita viesnīcā, un vadīja Gedshillpleisas pārbūves darbus. Maijā ieradās vairāki draugi iesvētīt jauno mitekli, un jūnijā uz piecām nedēļām atbrauca Hanss Andersens. Cik priecīgs jutās Dikenss, ka varēs uzņemt pie sevis slaveno dāni, redzams, izlasot rindkopu no viņa vēstules: «Svinīgi apliecinu, ka mīlu un cienu Jūs vairāk, nekā spētu izteikt vārdos, aprakstīdams tik daudz papīra lapu, ka ar tām varētu noklāt ceļu no šejienes līdz pašai Kopenhāgenai.» Un mēs varam spriest, cik atvieglots Dikenss jutās, kad bija atvadījies no plaši daudzinātā laikabiedra, lasīdami vārdus, ko viņš uzrakstīja uz kartītes šīs vizītes piemiņai: «Hanss Andersens gulēja šai istabā piecas nedēļas, kas visai ģimenei šķita vesela mūžība!»

Jūnija sākumā Dikenss saņēma skumju vēsti: bija miris viņa senais draugs Dagless Džerolds. Taču viņš nekavējās arī izmantot šo izdevību. Vai nu tā bija, vai nebija, viņš nosprieda, ka Džerolda ģimene nonākusi spaidīgos apstākļos, tāpēc, draugiem jāsteidzas palīgā; tas nozīmēja, ka jāizrāda «Sasalusī dzelme» un gan Londonā, gan Mančestrā jārīko «Ziemsvētku dziesmas» lasījumi, bet peļņa jānodod nelaiķa tuviniekiem. Džerolda dēls visai pārstei-dzlgi izteica protestu pret šo patvarīgo rīcību, par spīti tās cildenumam atļaudamies pat formāli pavēstīt: viņa mātei nekāda labdarība neesot vajadzīga. Taču Dikenss bija nolēmis darīt, kas jādara, un tādā reizē viņu varētu atturēt vienīgi valdības pavēle, kas taptu atbalstīta ar artilērijas uguni. Pirms Džerolda ģimene paspēja apjēgt savu šķietami drūmo materiālo stāvokli, izrādes bija jau izziņotas un mēģinājumi uzsākti. Kad Džeroldi attapās, ka viņiem, kaut arī negribot, vajadzēs kļūt par sabiedrības labdarības «upuriem», labdari jau bija griezušies ar lūgumu pie karalienes, lai viņa atļauj rīkot kampaņu savā vārdā. Skaidrs, ka tik daudzu kaismīgu filantropu dedzību apslāpēt būtu neglīti. Viņas majestāte kampaņu gan atbalstīja, tomēr savu vārdu

izmantot neļāva, jo baidījās, ka šāda precedenta rezultāts varētu būt neskaitāmi līdzīgi lūgumi. Taču, ļoti vēlēdamās redzēt Dikensa tēlojumu, karaliene piedāvāja kādu telpu Bekingemas pilī slēgtai izrādei. Dikenss negribēja ļaut meitām parādīties pili karalienes priekšā kā aktrisēm, jo tad būtu vajadzējis viņas oficiāli ievest galmā, un ierosināja rīkot slēgtu izrādi Rīdžentstrītas gleznu galerijā. Karaliene bija ar mieru un 9. jūlijā noskatījās izrādi. Pēc farsa, kas sekoja lugai, viņa lūdza pateikt Dikensam, ka vēlētos izsacīt savu pateicību personiski. Dikenss atvainojās: pēc farsa viņš vēl neesot paspējis pārģērbties. Karaliene atkal izsūtīja vēstnesi, teikdama, ka Dikensa apģērbs «taču tik smieklīgs nemaz neesot», un atkārtoti lūdza rakstnieku ierasties. Dikenss vēlreiz atvainojās: viņš negribot, lai viņu stādot priekšā svešā apģērbā un izskatā.

«Ziemsvētku dziesmu» viņš nolasīja divreiz Londonā un vienreiz Mančestrā, ienākumus ziedodams Džerolda fondam, un «Sasalušo dzelmi» jūlijā trīsreiz izrādīja Londonā un nākamajā mēnesī divreiz Brīvās tirdzniecības zālē Mančestrā. Zinādams, ka Džordžīnu un meitenes tik lielā telpā nevarēs sadzirdēt, viņš uzaicināja to vietā profesionālas aktrises: misis Tērnanu ar meitām Ellenu un Mariju. Marija tik dziļi pārdzīvoja ainu, kur varoņlomas tēlotājs Dikenss mirst, ka ar asarām samērcēja viņam bārdu un drēbes. «Viņa elsoja, itin kā sirds viņai plīstu pušu,» Dikenss rakstīja, «un bija pavisam sagrauzta no bēdām. .. Priekškaram krītot, mēs visi šņukstējām kori...» Vilkijs Kolinss rakstīja, ka Dikenss tēlojis «galveno lomu tik patiesīgi un ar tādu spēku un patosu, ka tie, kam bija laime to redzēt, šos skatus nemūžam neaizmirsis . .. Mančestrā lugu izrādīja divreiz, turklāt otrajā vakarā to noskatījās trīs tūkstoš cilvēku ... Dikenss pārspēja pats sevi. Lai aprakstītu viņa lielisko tēlojumu, vispareizāk lietot nodrāzto frāzi: viņš publiku burtiski elektrizēja.» Šo pūliņu finansiālais rezultāts bija apmierinošs, un Daglesa Džerolda atraitnei un viņas neprecētajai meitai nodeva divus tūkstošus mārciņu, neprasot, vai viņām tas patīk vai ne, taču domājams, ka viņām tas patika gan. Pašam Dikensam Mančestras izrādes beidzās varbūt neveiksmīgāk, nekā varēja iedomāties tie seši tūkstoši cilvēku, kas ziedoja savu naudu Džerolda fondam, lai redzētu slaveno rakstnieku, — proti, viņš iemīlējās — ne Marijā, bet Elienā Tērnanā, un šis notikums ietekmēja visus viņa atlikušos mūža gadus. Nedēju pēc tam, kad priekškars aizvērās pēdējo reizi, viņš rakstīja Vilkijam Kolinsam: «Mums vajadzīgs kaut kas «Vārdiem Katrai Mājai», un es gribu aizbēgt no sevis paša. Jo, kad es pieceļos un, acis iepletis, veros savā sagumzītajā sejā — tāda tā pašlaik ir, — tad jūtu neiedomājamu, neticamu tukšumu, bezgalīgu izmisumu.»

«Divu slinku mācekļu laiskais ceļojums», kuru Kolinss un Dikenss sacerēja «Vārdiem», ir Ezeru apgabala apciemojuma apraksts. Viņi

devās turp 1857. gada septembrī, apmetās Elonbijā, «Kuģa» viesnīcā, un kāda vietējā krodzinieka pavadībā uzkāpa Kerika kalnā. Uznāca stipra lietus gāze, apkārtni ietina bieza, tumša migla, Dikensam saplīsa kompass, un viņi apmaldījās. Kolinss nespēja turēties citiem līdzi un bieži vien noklīda no ceļa. Krodzinieks ik pa brīdim ļāvās izmisumam, un Dikensam vajadzēja viņu izklaidēt ar visādiem jokiem. Galu galā Kolinss iekrita strautā un izmežģīja potīti. Dikenss aiznesa viņu līdz kalna pakājei, kur viņš palika sēžam, atbalstīts pret akmeņu grēdu, kamēr krodzinieks aizgāja sameklēt divričus. Vairākas dienas Dikensam vajadzēja cilāt Kolinsu karietēs iekšā un ārā, stiept augšup un lejup pa kāpnēm un nogādāt visur, kur vajadzēja iet. Tā kā šī nelaimes gadījuma dēļ draugi nevarēja doties uz Mēriportu, Dikenss nosoļoja turp un atpakaļ divdesmit četras jūdzes, lai paņemtu pastu. Ar viesnīciņas saimnieci Dikenss bija iepazinies jau Gretabridžā, kad pirms «Nikolasa Nikl-bija» sarakstīšanas devās uz Jorkšīru. Tagad viņa bija ārkārtīgi resna, un viņas vīrs sūrojās, ka toreiz jaunībā varējis ar roku viegli apņemt sievas vidukli. «Un vai tad tagad jūs to nevarat, nejūtīgais pagān!» izsaucās Dikenss. «Skatieties uz mani un mācieties!» Viņš apņēma, cik nu varēja, da]u no viesnīcnieces varenā stāva un vēlāk lepojās ar šo galanto rīcību kā ar savas karjeras spožāko veiksmi.

Nākamā apstāšanās vieta bija Lenkastera, kur viņi apmetās «Karaļa ieroču» viesnīcā, «impozantā, vecā mājā ar īsti senatnīgām istabām un neparasti interesantām kāpnēm. Man ir grezna guļamistaba ar divām milzīgām sarkankoka gultām, virs kurām slienas baldahīns.» Pēc viņu ierašanās pusdienās pasniedza divas nelielas foreles, fileju, pāri irbju, septiņus dažādus saldos ēdienus, piecus desertus (to vidū bija vāze ar firziķiem) un milzīgu torti — saimnieks sacīja, ka tāda esot viņa viesnīcas tradīcija. «Kolinss nobālēja un izrēķināja, ka maltīte mums katram izmaksās pusgineju.» No Lenkasteras Dikenss rakstīja Džordžīnai: «Lai cik tu būtu pieradusi, ka ļaudīm patīk suminât Nepārspējamo, šinī ziemeļu apgabala Tu tomēr laikam ieplestu acis, redzēdama suminâšanas apmērus. Pasta staciju priekšnieki palīdz šim dieveklim izcelt kājas no karietes, deputācijas sagaida viņu viesnīcu vestibilos, viesnīcnieki klanās viņa priekšā līdz zemei un ieved viņu karaliskos apartamentos, pavadīt viņu ierodas visa pilsēta, un Kolinsa pastieptā potīte top pieminēta laikrakstos!»

Tālāk draugi devās uz Donkasteru noskatīties jāšanas sacīkstes un apmetās «Eņģeļa» viesnīcā. No sacīkstēm Dikensam palika nepatīkams iespaids: bukmeikeros [1], padomdevējos, derību slēdzējos un visos pārējos viņš saskatīja vienīgi «nežēlību, alkatību, aprēķinu, nejūtīgumu un ļaunu zemiskumu». Pats viņš derības neslēdza, bet nopirka biļeti sentledžera[165] [166] sacīkstēm un pa jokam piezīmēja trīs zirgus, kuriem vajadzētu uzvarēt trijās galvenajās distancēs. Kaut gan viņš par šiem lopiņiem iepriekš nebija dzirdējis ne vārda, visi trīs

uzvarēja. Žēl, ka viņš tikpat viegli nespēja uzminēt «uzvarētājus» arēnā, kur sacentās cilvēki.

DZIRKSTEĻU ŠĶILEJS

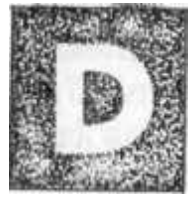

oktors Džonsons dēvēja Deividu Gariku par sava laika dzīvespriecīgāko cilvēku, un šis apzīmējums būtu piedienējis Dikensam, kas ne vien pats bija dzīvespriecīgs, bet darīja dzīvespriecīgus arī citus. Viņš bija kā radīts sirsnīgām jūtām, viņam patika draugu sabiedrība, un viņš dziļi skuma, ja kaut kas jauca šo saišu harmoniju. «Nevienam nekad tik ļoti nav vajadzējis biedra, ar kuru pēc pusdienām parunāt, kā man,» viņš apgalvoja. Viņš mēdza cieši pieķerties cilvēkiem un ilgojās, lai tie, kas bija viņam mīļi, atmaksātu ar to pašu. «Draudzība ir labāka par kritiku,» viņš reiz piezīmēja, «un es allaž turēšu mēli aiz zobiem.» Viņš tā mīlēja savus draugus, ka nespēja pateikt viņiem ardievas, kad vajadzēja šķirties kaut uz neilgu laiku. Viņš bija ar mieru lietot visādas viltības, lai tikai varētu izvairīties no atsveicināšanās. «Visas šķiršanās,» viņš rakstīja, «ir pēdējo lielo liktenīgo atvadu vēstneši.»

Līdz 1858. gadam, kad notika kaut kas tāds, kas, pēc ļaužu domām, padarīja viņu par gluži citu cilvēku, viņš ne reizi pats nesarāva sakarus ar draugiem, lai gan divi no tiem izturējās tā, ka izraisīja īslaicīgu atsvešināšanos. Viens no tiem bija Dagless Džerolds, kas iebilda pret to, ka Dikenss kritizēja publiskos nāvessodus un prasīja, lai noziedzniekus pakar, nevienam neredzot[167]. Vairākus mēnešus Džerolds ar viņu nerunāja. Tad kādu dienu abi satikās klubā, kur mieloja katrs savu draugu pulciņu ar pusdienām, sēdēdami ar mugurām viens pret otru. Dže-rolds pēkšņi apcirtās apkārt un teica: «Dikens, dieva dēļ, salīgsim mieru! Dzīve taču ir tik īsa.» Viņi sadevās rokās. Otrs, kam gauži patika celt brēku, bija Džordžs Kruk-šenks. Jaunībā viņi bija nešķirami, un Dikenss ne reizi vien uzjautrināja viesus, stāstīdams par kādu ceremoniju, kurā piedalījies kopā ar Krukšenku. Nomiris kāds autors un izdevējs, vārdā Viljams Hons, un Dikenss aizvedis Krukšenku uz bēru māju (jābrauc bijis piecas jūdzes), no kuras abi pavadījuši nelaiķi pēdējā gaitā.

«Bija tāda diena, kādas (negribēdams nomelnot dabas māti, izsaku cerību) parasti atgadās vienīgi mūsu pusē, — dubļaina, miglaina, slapja, tumša, auksta un neizsakāmi draņķīga, vienalga, no kāda viedokļa raudzītos. Kruk-šenkam, kā zināt, ir milzīga vaigu bārda, kas tādā slapjdraņķī gan lien aiz apkakles, gan spurojas uz visām debesu

pusēm kā krietni papostīta putnu ligzda, tā ka viņš izskatās gaužām dīvains, lai neteiktu vairāk. Un nu iztēlojieties: bārda no lietus samirkst galīgi slapja, tās īpašnieks vienu brīdi joko (manā sabiedrībā viņš vienmēr ir jautrs), otru — grimst bezdibenīgās skumjās (kā nekā braucam tak uz bērēm), turklāt vēl bārsta tik dziļdomīgas piezīmes par cilvēka dvēseli, kādas vien vispār iespējams izdomāt (viedais autors turklāt uzskata tās nevis par smieklīgām, bet par Rūgsti filozofiskām), — iztēlojieties to visu, un jūs sapratīsit, ka šāds indivīds ir pilnīgi neatvairāms. Es visu ceļu smējos līdz asarām, jo viņš bija neticami komisks, un, kad nu vēl apbedīšanas kantora īpašnieks (Krukšenks asarām acīs — viņš Honu bija pazinis ilgus gadus — man iečukstēja, ka zārcinieks esot «tips, ko viņš labprāt uzskicētu») uzdeva viņam mugurā melnu apmetni un ap cepuri apsēja garu garo sēru lentu, centos, cik spēka, apvaldīt smieklus, lai nebūtu spiests ar kaunu un negodu lasīties projām. Iegājām mazā viesistabā, kur atradās bērinieki. Tur nu patiešām smiekli vairs nenāca, jo vienā kaktā rūgti raudāja atraitne ar bērniem, bet otrā pavisam vienaldzīgi un bezrūpīgi tēr-gāja citi «sērotāji», kas te bija ieradušies tikai pieklājības pēc un kam ar nelaiķi nebija lielāka sakara kā, teiksim, katafalkam. Tas bija tik skumjš un sāpīgs pretstats, kādu reti dabū redzēt. Tepat stāvēja arī neatkarīgo garīdznieks — disidents[168] cienīgtēvs Tomass Binijs visā savā amata ietērpā, ar bībeli padusē. Tikko mēs apsēdāmies, viņš skaļā balsī, uzsvērdams katru vārdu, uzrunāja Krukšenku:

«Mister Krukšenk, vai lasījāt nekrologu, kas par mūsu dārgo aizgājēju ievietots rīta laikrakstos?»

«Jā gan, ser, lasīju,» atteica Krukšenks, visai cieši lūkodamies manī, jo šurpbraukdams ar zināmu lepnumu bija pavēstījis, ka raksts esot viņa garabērns.

«O!» mācītājs izsaucās. «Tad jau jūs man, mister Krukšenk, piekritīsit, ka tas ir ne vien apvainojums man, visuvarenā pazemīgajam kalpam, bet arī visuvarenajam, kuram es kalpoju.»

VKā tā, ser?» vaicāja Krukšenks.

«Šinī nekrologā, mister Krukšenk,» dieva kalps turpināja, «ir apgalvots, ka es esot pierunājis misteru Honu pēc neveiksmes grāmattirdzniecībā izmēģināt laimi uz kanceles, bet tā nav taisnība, tie ir meli un zaimi, kas ir visnotaļ nicināmi un kristīgam cilvēkam dara kaunu. Lūgsim dievu!»

Izgrūdis to visu vienā elpas vilcienā, mācītājs, goda vārds, nometās ceļos — mēs citi tāpat — un sāka nesakarīgi purināt kādu lūgsnu, kas laikam pirmā iešāvās prātā. Man patiešām bija ļoti žēl nelaiķa ģimenes, bet, kad Krukšenks (tupēdams uz ceļiem un birdinādams asaras par vecā drauga zaudējumu) iečukstēja man: «Ja viņš nebūtu mācītājs un ja tagad nebūtu bēres, es viņam gan mērktu,» — man kļuva skaidrs, ka vienīgi krampjainas elsas spēj pasargāt mani

no izgāšanās.»

Trīsdesmitajos un četrdesmitajos gados Krukšenks bija īsts plītnieks, taču pastāvīga tikšanās ar citiem māksliniekiem iemācīja viņam mērenību, bet piecdesmitajos gados viņš kļuva par fanātisku atturībnieku un rakstīja un runāja tādā garā, kas allaž iet pie sirds visādu pārspīlējumu mīļotājiem. Dikensam tādas muļķības nepatika, un viņš ievietoja «Vārdos» vairākus rakstus, kas nosodīja Krukšenkam uzbrukušo vājprāta formu. Nabaga Džordžam tas sāpēja, viņš nosprieda, ka Dikenss pret viņu atsalst, un aizsūtīja vēstuli, vaicādams, vai tiešām tā esot. Dikenss atbildēja 1851. gada aprīlī: «Ticiet man, nekad neesmu jutis pret Jums ne mazāko vēsumu, allaž lūkojos uz Jums senajā, sirsnīgajā draudzībā, kas nav satricināma ... Drīz vien ieradīšos Jūs apciemot un ceru, ka pietiks ar vienu rokasspiedienu, lai izkliedētu visas Jūsu šaubas, ja tās vēl nebūs izgaisušas.» Taču Krukšenks ir nedomāja atteikties no galvā ieņemtajām ērmībām un, sēdēdams reiz Dikensu namā pie pusdienu galda, izķēra kādai viešņai no rokām vīna glāzi un dzīrās jau triekt to pret grīdu. Dikenss saniknojās ne pa jokam. «Kā jūs uzdrošināties aizskart misis Vordas glāzi? Tā ir nepiedodama pārdrošība. Kas jums nāk prātā? Cilvēks, kurš četrdesmit gadus bijis īsts žūpa, taču nevar liegt citam izdzert nevainīgu glāzi heresa!» Krukšenks bija pārāk pārsteigts, lai attaptu, ko atbildēt, un pirmajā izdevīgajā brīdī aizgāja. Vēlākajos gados viņam laikam sakāpa galvā stiprāku dzērienu vietā baudītais ūdens un viņš sāka apgalvot, ka «Olivera Tvista» un vairāku citu grāmatu varoņus radījis viņš. Taču no fanātiska dzeršanas pretinieka, tāpat kā no jebkuras citas sugas fanātiķa, var sagaidīt visu ko.

Pret svešiniekiem Dikenss bija diezgan atturīgs, turpretī draugu vidū — īsta sabiedrības dvēsele: viņa klātbūtnē ikviens kļuva jautrs, tāpēc tādās reizēs, kad viņš nevarēja ierasties uz visu vakaru, draugi mēdza lūgt, lai viņš atnāk kaut vai tikai sagatavot punšu vai sagriezt cepto zosi. Punša gatavošana notika ļoti svinīgi, to pavadīja nopietnas piezīmes par dzēriena sastāvdaļām, jokpilni mājieni uz to, kā šīs sastāwiaļas iedarbosies uz dievišķā šķidruma patērētājiem, un pēc visiem oratoru mākslas likumiem sastādītas runas par brūvējuma īpašībām. Kad uzdevums bija godam veikts, viņš salēja punšu glāzēs, atdarinādams burvju mākslinieku, kas izvelk visādus brīnumainus priekšmetus no cepures.

Lai gan Dikenss visur bija gaidīts viesis, saimnieka loma viņam piestāvēja vislieliskāk un viņam labāk patika uzņemt citus nekā tikt uzņemtam pašam. Viņš labprāt visu izrīkoja un izkārtoja pēc savas gaumes, un, tā kā svešā mājā to, protams, nevarēja darīt, tad pavisam apmierināts viņš jutās vienīgi savējā. Tā kā viņš bija pirmšķirīgs suflieris, režisors un aktieris, tad viņa pieņemšanas un pusdienas ritēja kā pēc notīm un visi jutās brīnišķīgi. Nevienam nelikās, ka tas būtu

atstāts novārtā, nevienu nemāca neveiklība. Valdīja vispārēja omulība, turklāt Dikenss pastāvīgi rūpējās, lai jautrība nenokļūstu ne mirkli. Džeina Kārlaila gan uzskatīja, ka Devonšīr-terases viesības ir mazliet par dižmanīgām: «Pusdienas servēja pēc jaunas modes — ēdienus vispār nelika galdā, bet nēsāja apkārt, uz galda atradās vienīgi deserts un īsts mākslīgu ziedu mežs. Un pats deserts — gluži kā milžiem! Veseli vīģu, vīnogu un apelsīnu kalni — ak tu tētīt! Ešbērtonu pusdienās, ko servēja pēc tāda paša principa, uz galda bija tikai četras prīmulas porcelāna podiņos, četras sudraba gliemežnīcas ar saldumiem un filigrāns sudraba templis. Te turpretī ik svece izauga no mākslīgas rozes! Svētās debesis!» Taču aktiera daba skubināja Dikensu triept uz sava sabiedrisko pasākumu audekla spilgtas krāsas, tā skubināja viņu valkāt krāšņas vestes, tā ļāva viņam sukāt matus citu klātbūtnē, pievilkt parakstam švītīgu kāsīti, dziedāt joku dziesmiņas vai tik līksmi laisties dejā, ka visuzpūtīgākie viesi aizmirsa iedomību un draiskojās kā bērni. Viņam patika dejot — dejas ļāva izmest no galvas darbu, raizes, iekšējo nemieru, un nebija ko brīnīties, ja viņš kādreiz paspēra kādu pas uz ielas vai nakts vidū izlēca no gultas, lai izmēģinātu jaunai dejai nepieciešamās figūras. Dejoja viņš žirgtāk un sparīgāk nekā jaunāki ļaudis un balles beigās izskatījās gluži mundrs, kamēr citi viņa gados no pārmērīgas jautrības bija pavisam gurdeni un slābi. Tomēr vienu kļūdu viņš nepieļāva nekad: viņš nepiedalījās jaunekļu saiešanās, un, kad vecākais dēls Čārlzs diezgan trokšņaini svinēja savu pilngadības dienu, tēvs, tikai gulēt iedams, ielūkojās istabā šķietami tādēļ, lai pateiktu, ka jaunie var trokšņot, cik skaļi un ilgi vien vēlas.

Sēdēdams savā mājā galda galā, viņš izskatījās pēc ideālā saimnieka un tāds arī bija. Viņa asajam skatienam nepaslīdēja garām ne mazākais nieks, un ikvienu viesi viņš iesaistīja vispārējā sarunā. Dikenss pats daudz nepļāpāja un ar asprātībām nebārstījās, bet viņam piemita kāds tikpat rets talants: viņš prata lieliski klausīties un sekmēt citu cilvēku runas spējas. Pie viņa galda nevienam neļāva ielaisties garlaicīgos penterējumos. Ja kāds, piemēram, Forsters, grasījās to darīt, Dikenss mēdza iemest itin kā nejaušu piezīmi, lai novirzītu sarunu uz citu tematu vai arī lai pārējie viegli varētu tai piebiedroties. Bieži vien viņam pie rokas bija trāpīgs vārds. Reiz, piemēram, kāds stāstīja par milzu teleskopu, ko izgudrojis kāds mācītājs, kurš kļuvis par astronomu un gribējis ielūkoties debesīs dziļāk nekā... «nekā to ļāvusi viņa profesija», šai brīdī piebilda Dikenss. Citreiz kāds visai stingras morāles priesteris sašutis iesaucās: «Cik pasaule gan ir ļauna!» — un Dikenss piebalsoja: «Tiesa gan, un kāda laime, ka ne jums, ne man nav ar to ne mazākā sakara!» Taču viņa lielākā izmaņa bija spēja panākt, lai katrs parāda to, kas viņā ir visinteresantākais. Viņa paša ieguldījums šai sabiedriskajā procesā, kurā ikviens kaut ko dod un

gūst, kā jau varēja gaidīt, bija humoristiski tēlojumi: viņš vai nu aprakstīja redzētās ainas, jocīgi atdarināja pazīstamus cilvēkus, vai arī atstāstīja dzirdētus notikumus, darīdams to ar aktierim raksturīgo izteiksmību, piemērotiem žestiem un mīmiku. Stāstīt viņu uzvedināja iepriekšējais sarunu temats, un mēs gandrīz kā dzīvu redzam acu priekšā viņa ašo skatienu, izteiksmīgos vaibstus, zibenīgo iejušanos tēlā un gandrīz vai dzirdam pēkšņās balss izmaiņas, nopūtu, kluso grudzināšanu un skalos smieklus.

(Par Semjuelu Rodžersu 91 gada vecumā.) «Laikam jau jūs zināt, ka apmēram gadu pirms nāves Rodžersa runa kļuva nesakarīga: viņš šķita maldāmies apkārt kā Meža bērns, kas biezoknī uzaudzis liels un tagad atkal atgriezies atpakaļ bērna prātā. Kādu rītu viņš uzaicinājis brokastīs misis Prokteru un misis Kārlailu — vairāk nevienu. Abas ir lielas runātājas, ļoti gudras un atjautīgas un no sirds vēlējušās večuku izklaidēt. Misis Kārlaila trīs ceturtdaļstundas no vietas centīgi šķtlusi daiļrunības dzirkstis, apcerot vienu vienīgu tematu, bet Rodžerss pēkšņi pievērsis savu nabaga veco acu skatienu misis Prokterai un, norādīdams ar nabaga veco pirkstu uz spožo oratori, (sašutis) noprasījis: «Kas tā tāda ir?» Nu misis Proktera (viņa pati man to stāstīja) ņēmusies risināt sarunas pavedienu talak un, lai apgaismotu Rodžersu, varen mundrā un jautrā tonī sniegusi precīzu pārskatiņu par Kārlaila dzīvi un darbu, ko vecais noklausījies, drūmi klusēdams un stīvi blenzdams viņā, bet tad (tikpat lielā sašutumā ka iepriekš) noprasījis: «Un kas jūs tāda esat?»»

(Par sapņiem.) «Runājot par sapņiem, jāteic — nav nekāds brīnums, ka rakstnieki nekad nesapņo par savu daiļdarbu varoņiem: laikam viņi pat miegā apzinās, ka šie tēli īstenībā neeksistē. Es savējos nekad neredzu sapņos; manuprāt, tas ir neiespējami, esmu ar mieru derēt, ka Skotam droši vien klājies tāpat, lai arī viņa personāži šķiet tikpat kā dzīvi. Nesen gan naktī gulēdams redzēju jaukas aplamības. Sapņoju: kāds miris. Kas — nezinu, bet tas ari nav svarīgi. Kāda privātpersona, turklāt labs draugs. Jutos ļoti satriekts, kad man to pavēstīja (darot to visai saudzīgi). Vēsts atnesējs bija palagā ievīstījies džentlmenis ar trīsstūreni galvā un atloku zābakiem kājās. Vairāk nekā viņam mugurā nebija. «Augstais dievs,» es sacīju, «vai viņš tiešām beigts?» — «Beigts, ser,» apstiprināja džentlmenis, «beigts kā muša. Bet agri vai vēlu mums visiem jāmirst, dārgo ser mister Dikens.» — «Ak tā!» es attapos. «Jā, tā jau ir. Jums pilnīgi taisnība. Bet ar ko tad viņš mira?» Džentlmenim sāka līt asaras, un viņš bēdu sagrauztā balsī nočukstēja: «Ser, viņš nokristīja savu nupat piedzimušo bērniņu ar maizes grauzdējamo dakšiņu.» Ziņa, ka mans draugs kritis par upuri tādai drausmīgai indevei, satrieca mani līdz sirds dziļumiem. Jutos svēti pārliecināts, ka no tādas slimības nemūžam nevar izveseļoties. Apzinājos, ka tā ir vissmagākā un liktenīgākā kaite pasaulē, un

paspiedu džentlmeņa roku cieņas pilnā apbrīnā, jo skaidri sapratu, ka tāds paskaidrojums dara godu gan viņa prātam, gan sirdij.»

(Par sava izdevēja sievu.) «Misis Bredberija lieliski apstāstīja, kā viņas vīrs nodedzinājis gultu (šis notikums tagad iegājis vēsturē), un mēs izpušķojām šo gadījumu ar dažām humoristiskām detaļām: tā kā viņa «tamā laikā izklaidējsies Braitonā», Bredberijs gultas degšanu līdz sievas pārbraukšanai turējis stingrā slepenībā. Ļaudama savām tuklajām, krāšņi tumīgajām miesām paslīdēt zem palaga, viņa kā dzelta pietrūkusies kājās un iebrēkusies: «Viljam, ku man gult? ... Šī tokš nav man gult... Viljam, kas šeit darījies ... ku tu esi lies man gult? ... Es tak pazīst jušan iekš sav gult, un šitintā nav man gult!» Nabadziņš uz karstām pēdām atzinies.»

Kaut arī Dikenss pats daudz nerunāja, viņš lieliski prata izvēlēties sarunu vielu un būtu piekritis doktoram Džonsonam, kas reiz, kad visu mutē bijuši vienīgi franču iebrukuma draudi, iesaucies: «Ak vai, ak vai! Kā visas šīs nenozīmīgās pļāpas sagandē prieku, ko es smeļos sarunās ar draugiem! Vai cilvēkiem tās nemūžam neapniks, un vai man nekad vairs nebūs lemts dzirdēt teikumu bez vārda «francūzis»? ... Vaimanājat jūs kā uz iesma uzdurti, bet kurš no tā zaudējis ēstgribu? Kuram gan viena ģenerāļa neveiksme un otra kapitulācija laupījusi miegu?» Dikenss nevarēja ciest niknās ķildas, kuras iededza karš, politika, ekonomika, reliģija un tamlīdzīgi eksplozīvi temati. Lāgiem viņš savu sašutumu nespēja apvaldīt un nikni šaustīja tādas paražas gan runās, gan rakstos. Tā notika tad, kad Indijā uzliesmoja sipaju sacelšanās un paklīda runas par dumpinieku zvērībām. «Man neizsakāmi gribētos būt par mūsu karaspēka virspavēlnieku Indijā. Pirmais, ar ko es pārsteigtu šo austrumu tautiņu, būtu paziņojums viņu pašu valodā, ka dievs tas kungs man uzticējis svētu pienākumu pielikt visus spēkus, lai iznīcinātu tautu, kas aptraipījusi sevi ar tādiem briesmu darbiem (protams, man ir prātā nenāktu runāt ar viņiem tādā stilā kā ar Londonas Strenda vai Kemdentaunas iemītniekiem), un tāpēc es aicinu viņus darīt man patikšanu un ievērot, ka esmu te ieradies, vienīgi lai sasniegtu šo mērķi, un šādā sakarā nolēmis, netērēdams liekus vārdus, aši, lietišķi un bez kādām sāpēm noslaucīt viņu sugu no zemes virsas un aizsūtīt uz viņpasauli.» Reizēm viņš savu aizkaitinājumu par kārtējo acu apmānu pauda komiskā formā, un šis joks neapšaubāmi tika atstāstīts daudzās pusdienu maltītēs. Tā, piemēram, notika ar spiritisma vilni, kas piecdesmitajos gados padarīja gandrīz vai traku krietnu tiesu Londonas sabiedrības. «Man nav ne mazākās ticības, ka baismo rēgu pasauli var par noteiktu summu noīrēt kādām vakara viesībām, un, kaut gan es labprāt būtu ar mieˆu, lai kāds man iedveš ticību, jāteic, ka šai ziņā es visai maz ceru iegūt informāciju no gariem, kas runā ar mēdiju muti, jo ne reizi neesmu dzirdējis viņus pļāpājam ko citu kā vienīgi muļķības, bet par

šīs mantas trūkumu (kā teiktu Kārlails) laikam gan vienkāršajiem mirstīgajiem nav pamata sūdzēties nedz tagad, nedz kādos citos laikos.» Dikenss nekad neļāva vispārējai sarunai noiet līdz nesaskaņām un pārvērsties par ķildu, tāpēc reti kad novirzījās no tematiem, kas allaž interesējuši domājošus cilvēkus un bijuši piemēroti kulturālu ļaužu sarunām; tie bija — cilvēka daba un tā.s atklāsme mākslā, anekdotiskos apstākļos vai profesija. Pat garlaicīgs cilvēks var kļūt uz brīdi interesants, ja runā par sevi.

«Skumjām ir tieksme iet dziļumā un plašumā. Pildīsim savu pienākumu un būsim jautri,» doktors Džonsons rakstīja kādam draugam. Dikenss pildīja savu pienākumu sabiedrībā un bija jautrs, taču, to darot, viņam nebija jāpiespiežas — viņa dzīvesprieks bija tikpat dabisks kā

Garikam. Viņa interesei par cilvēkiem nebija robežu, un vislieliskākajā formā viņš vienmēr bija tieši tad, kad tēloja saimnieka lomu. Viņš mēdza sevi dēvēt par Diku Dzirksteļu Šķīlēju, par Nacionālo Dzirksteļu Šķīlēju, par Albiona Dzirksteļu Šķīlēju un, ja nešķīla dzirkstis pats, tad pamudināja to darīt citus. Pie galda viņa skatiens slīdēja no viesa uz viesi, pamanot katra sīkākās īpatnības, un viņa instinktīvās atdarināšanas tieksmes bija tik nepārvaramas, ka reizēm viņš ēdot sāka mērkaļoties pakaļ kādam citam. No tā nepaglābās arī viņa tuvākie draugi: gluži kā dzīvi tika uzburti Forsters, Bulvers Litons, Maklīss, Kolinss, Makrīdijs. Lāgiem viņš imitēja pats sevi, tik jocīgi pārspīlēdams savas ērmības, ka klātesošie vai plīsa aiz smiekliem. Bet viņam patika ķēmoties, un viņš vienmēr smējās līdzi. Reiz pie pusdienu galda kāda dāma griezās pie sava vīra ar uzrunu «dārgumiņ». Dikenss nošļūca no krēsla uz grīdas, nogūlās uz muguras, izslēja vienu kāju gaisā un, tirinādams to aiz jūtu pārpilnības, iebrēcās: «Vai viņa no tiesas sacīja «dārgumiņ»?» Apsēdies atkal krēslā, viņš kļuva svinīgi nopietns un turpināja sarunu, it kā nekas nebūtu noticis. Viņa sejas izteiksme mainījās tik bieži un tik pilnīgi, ka šķita: viņā vienā slēpjas nez cik dažādu cilvēku raksturu. Viņš spēja joprojām pārsteigt citus ar neskaitāmām sava izskata metamorfozēm arī tad, kad bija uzaudzējis diezgan garu bārdu, par kuru viņš izteicās šādi: «Lai cik es jūsmoju par savu ārieni, kad staigāju gludi skūts, tagad tā man šķiet vēl neatvairāmāka un es nekad nepalaižu garām izdevību pablenzt uz sevi spogulī. Turklāt mani draugi izturas pret šo pārmaiņu gaužām atzinīgi, jo bārda aizsedzot krietnu daļu sejas.» Bārda dīvainā kārtā pieskaņojās viņa mainīgajai sejas izteiksmei: kad vaibsti kļuva asi, tā izslējās līdzīgi sariem, kad labsirdīgi — vijās kā zīds, kad viņš smējās, bārda spurojās un, kad skuma, — gurdi nokārās lejup. Taču vienīgi vistuvākie draugi redzēja viņu bēdīgu. Sabiedrībā viņa klātbūtne vien nozīmēja izaicinājumu melanholijai. Enerģiskajam rokasspiedienam, skanīgajai, jautrajai balsij, možajai, izteiksmīgajai

sejai, sirsnīgajām manierēm, spožajām acīm, atklātajai, vaļsirdīgajai, dabiskajai runai un — vairāk par visu citu — pacilātajam garastāvoklim piemita magnētisks pievilkšanas spēks. Viņš prata iesildīt atmosfēru, iedvest dzīvību aprobežotiem ļautiņiem un uzturēt jautrību pat tajos nepatīkamajos brīžos, kad viesības beigušās, visi kļūst nerunīgi, bet aiziešana aizkavējas, jo nav piebrauktas ekipāžas.

Ne savās mājās, ne citur viņš cilvēkiem, ar kuriem satikās, ne reizes nelika manīt, ka ir svarīga persona, un neviens slavens rakstnieks sabiedrībā nav izturējies pieticīgāk par viņu. Ja sarunas temats vedināja, lai viņš pastāsta vai, pareizāk sakot, notēlo kādu notikumu, viņš to darīja, taču citādi tikai retumis piemetināja kādu piekrītošu piezīmi vai zobgalīgu vārdu, lai neļautu atslābt interesei vai jautrajam noskaņojumam. No vairāku laikabiedru liecībām mēs uzzinām, ka notikumi, kurus viņš aprakstīja vēstulēs, ir tie paši, ko viņš stāstīja pie galda, tāpēc varam spriest, kāds bija viņa ieguldījums vispārējā sarunā. Ja viņu uzjautrināja kāda jocīga aina vai cilvēka slepens grēciņš, viņš tūlīt to attēloja vēstulē sievai, For-steram vai citam draugam un vēlāk atstāstīja, izklaidējot kādu viesu pulciņu, ietērpdams stāstīto varbūt pārspīlētā formā, bet vienmēr runādams ļoti izteiksmīgi — lāgiem humoristiski, lāgiem dramatiski. Piemēram, kāds ciemiņš, pieminēdams sportu, varēja sekmēt šāda apraksta rašanos:

«Par sportu varu jums pateikt šo to jaunu, ko uzzināju, ceļodams pa Itāliju, un proti: ceļojuma gaitā es pabiju daždažādās vietās un gulējai vienā telpā ar daždažādiem savdabīgiem biedriem (galvenokārt mūļiem un cālēniem), bet it īpaši mani ieinteresēja zināmas ļaužu kopas, ar kurām es pastāvīgi sadūros it visur — gan Neapolē, gan Romā, — tie bija sportisti, bariņā pa sešiem, izskatā visai asinskāri un baismīgi — ar milzu ūsām, pinkainām bārdām, piķa melniem matiem, neredzēti lieliem zābakiem, drausmīga apjoma sombrero, pēc angļu modes šūtiem mednieku svārkiem ar manšetēm, kas atgādināja bruņu cimdu atlokus. Visi bija apgādāti ar prāvām patronsomām, stiepa līdzi diženu apmēru medījumu maisus, kas kūļājās, uzmesti vienā druknajā plecā, kamēr otrā padusē bija iespiestas smagas divstobrenes. Vidēji katrs vīrs bija nodrošinājies ar četrām līdz piecām mārciņām šaujampulvera. Parasti viņi kvernēja mazos lauku krodziņos, leksēdami milzu kvantumus ēdamā un traki melodiski saskandinādami glāzes, kājas iepletuši tik plati, cik nu vien iespējams, neizmežģot locekļus, un apcerēdami la caccia (medību) priekus.

Redzēju viņus allažiņ šajās tavernās un neparko nevarēju izdibināt, ko īsti viņi medī. Neviens lidojošs radījums lāgā neatbilda viņu gigantiskajām prasībām (pūķi tolaik jau bija iznīcināti). Zināju, ka arī lauvu Itālijā nav; par lāčiem ar pietiekami zvērīgu iedabu tāpat nebiju dzirdējis. Neatrisinātā problēma nežēlīgi krimta manus prātus, un ikreiz, kad sastapu šādu mednieku pulciņu, kas par citu neko

nerunāja kā vienīgi par la caccia, es ņēmos meklēt nogalinātos milzeņus gan pagalmos, gan aizdurvēs, gan vīnadārzos, gan visās iedomājamās vietās, taču nekad neko neatradu. Kādu dienu iegriezos mazā, netīrā kroģelī divpadsmit jūdzes no Sonpēras un atkal atradu priekšā jau minētos savādniekus. Kā parasti, viņi bija seši — apbruņojušies līdz zobiem, visu sejās skaidri lasāms, ka žēlastību no tādiem nav ko gaidīt, izskats kā pēdīgiem slepkavniekiem, visi tik saskandina glāzes un melš par la caccia. Bet, iedams iekšā, nejauši ievēroju, ka zem vīnogulājiem zviln kāds galīgi apmiegojies zemnieks, atslējis pret mājas sienu garum garu kārti. Kārts galā piesieta nožēlojama izskata pūce, viens vaigs tai piespiests pie sienas, it kā putns nebūtu dzīva būtne, kam sāp, lielā acs neviļus bružājas gar nokaļķoto mūri, taisni sirds sažņaudzas. Bet visā visumā pūce bija līdzīga pilnā amata tērpā sapostam angļu tiesnesim, kas piesūcies kā zeķe un nu vainas apziņā nokāris galvu. Iedams garām miegainajam zemniekam un nelaimīgajai pūcei, lauzīju galvu, ko īsti viņi te dara. Kad biju ienācis iekšā un apsēdies netālu no medniekiem, man iešāvās prātā ģeniālā doma, ka starp vieniem un otriem pastāv kāds sakars. Paņēmis vīna kausu (vīns bija tāda susla, ka par to nav vērts runāt), izmetos ārā, iedevu dziru miegainajam zemniekam un sāku ar viņu pļāpāt. Tā nu es uzzināju, ko nozīmē la caccia: visa varza svinīgi dodas ceļā, klamzā-dama aiz zemnieka ar pūci. Kad zemnieks nonāk vietā, kur mīt daudz mazu putnēnu, viņš paceļ kārti augstāk, lai sīkaliņas redzētu pūci. No visām pusēm tūlīt sarodas mazie muļķīši lielaci izsmiet. Tad nu «sportisti» aizsvilstas un klāj no savām divstobrenēm pa labi un pa kreisi, tā ka tukšgalvīšiem spalvas vien pajūk un reizēm aiz pārskatīšanās tāds pats liktenis ķer arī pūci. Ja pēc slaktiņa atliek kāds putna gabaliņš, kas der cepšanai — bieži gan tas nenotiek, — tad to pagatavo pēc visiem likumiem un apēd. Pūce gan drīz vien sasaldējas un atstiepj kājas.»

Dikensu valdzināja cilvēku ērmības, un, ja vairums zemeslodes iemītnieku būtu bijuši, tā sakot, normāli indivīdi, tad pasaule viņam būtu šķitusi gaužām garlaicīga un neinteresanta. Par laimi, pēc piemērota materiāla viņa mākslai tālu nebija jāmeklē: tepat pie rokas atradās ekscentriski tipi, kas viņu pilnīgi apmierināja. Vajadzēja tikai turēt acis vaļā, lai ieraudzītu savādnieku pilnu pasauli, un, kaut gan stāstā par divām ērmotām dāmām darbības vieta ir Lozanna, viņš būtu varējis atrast —• un patiešām atrada — vēl krietni dīvainākus eksemplārus Lembetā.

«Lozannā dzīvo divas vecas angļu dāmas ... Sākumā viņas bija četras, taču astoņpadsmit gados, kas aizritējuši kopš tā laika, divas izkusušas kā sveces, un viņu pīšļi tagad trūd kapsētā blakus Džonam Kemblam. Abas vecās dāmas ir ļoti sīciņas un vājinās, abas greznojas ar liekām matu sprogām, kas atgādina mazus mīklas rullīšus un

nokarājas tik zemu pierē, ka šīs sejas daļas, šķiet, nemaz nav — ir tikai uzacis, virs tām dziļa grumba un tad sprodziņas. Večiņas dzīvo no nelielas rentes. Jau veselus trīspadsmit gadus viņas karsti ilgojas pārcelties uz Itāliju, jo gados vecākā dāma apgalvo, ka Šveices klimats kaitējot viņas veselībai un bojājot garastāvokli, tomēr aizbraukt viņām nekādi neizdodas: redzat, pārāk grūti ir pārvest «grāmatas». Reiz senos laikos šī milzu bibliotēka piederējusi veco dāmu tēvam un sastāv no sējumiem piecdesmit. Nekad neesmu varējis noskaidrot, kas īsti tie ir, jo viena no vecajām dāmām pastāvīgi sēž tiem priekšā: no ārpuses tie izskatās pēc mūžveciem triktraka spēles dēlīšiem. Abas aizsaulē aizgājušās māsas mirušas stingrā pārliecībā, ka šo bezgaldārgo īpašumu nogādāt pāri Simplonam varētu vienīgi ar necilvēcīgām pūlēm, ko ģimene pat vienotiem spēkiem nespētu pārvarēt. Otras divas māsas dzīvo un arī nomirs tai pašā pārliecībā. Kādu dienu sastapu vecāko; viņa izskatījās pavisam sagurusi, un es viņai ieteicu pārbraukt uz Dženovu. Vērīgi palūkojusies uz sniegu, kas tobrīd klāja kalnus, viņa sacīja — lai nu iestājoties tā pa īstam pavasaris, noskrienot šļūdoņi un nosusot ceļi, tad viņa katrā ziņā mēģināšot padzīvot Dženovā, ja vien viņas pa ziemu varēšot izplānot, kā pārvest «grāmatas». Kad vecenītes nomirs, visu diženo bibliotēku pārdos ūtrupē par vienu napoleonu un

kāda jauna meiča sakraus tās grozā un aiznesīs mājās divos paņēmienos.»

Šādus novērojumus, izpušķotus ar dramatiskiem dialogiem, Dikenss notēloja ar neatdarināmu meistarību, tā ka ikviens varonis nostājās klausītāju priekšā gluži kā dzīvs. Taču daudz vairāk viņam patika citādas epizodes, ko viņš mēdza aprakstīt, minēdams šausminošus sīkumus un tik naturāli, ka klausītājiem skrēja šermuļi pa kauliem. Arī šīs ainas viņš atsauca atmiņā ne vienmēr, bet tad, kad bija runa par kaut ko līdzīgu, taču viņa paziņas, zinādami, ka Čārlzu interesē patoloģiskas parādības, kas iedveš bailes, raudzījās, lai izdevības netrūktu. Reiz viņš izvadīja no mājas nelūgtu ciemiņu, kliegdams: «Trakie — vienīgi tie spēj mani uzjautrināt!» Uzjautrināt tie varbūt viņu neuzjautrināja, taču interesi par spokiem, līķiem, slepkavām, ārprātīgiem, visādu sugu kriminālnoziedzniekiem, nāvessodiem, bendēm, spīdzinātājiem un vampīriem viņš patiešām izjuta lielu un notikumus, kas skāra šos tematus, notēloja ar sevišķu baudu. Tomēr daudzi modernie rakstnieki šai jomā pūlējušies krietni vairāk par Dikensu, tāpēc šo viņa repertuāra daļu nav nekādas vajadzības ilustrēt ar piemēriem. Biogrāfijas autora izvēlētajā varonī svarīgs ir tas, kas nav atkārtojams; turpretī tās īpašības, kas viņam kopīgas ar vairākiem miljoniem citu cilvēku, ir vēstures tiesa. Pēdējā laikā tās uzpeldēja tā saucamās civilizācijas virspusē, radīja koncentrācijas nometnes, totalitāro sistēmu, ar likumu pieļāva

spīdzināšanas un izraisīja divus pasaules karus.

Dikensa izcilākā labā īpašība, kas neļauj viņam nogrimt aizmirstībā un kam jāvijas cauri visai viņa biogrāfijai, bija humors. Arī sabiedrībā visvairāk valdzināja viņa dzīvesprieks, un tie, kas bija rakstnieku redzējuši, atcerējās viņa smieklus arī tad, kad viss cits jau bija aizmirsts. Viņa humora pamatā ir gandrīz vai pārdabiskas novērošanas spējas. Visu viņš pamanīja, un gandrīz viss viņu uzjautrināja. Dažkārt pie pusdienu galda viņa spožās, zilās acis zaudēja krāsu un itin kā izbalēja, viņš kļuva izklaidīgs un aizgrābts vērās nez kur tālēs, tomēr pat šādā stāvoklī viņam nekas nepaslīdēja garām, neuzmanība vienā mirklī pārvērtās par skaudru acību, un klātesošajiem atlika vienīgi pabrīnīties. Reizēm kādam gadījās stāstīt ko jocīgu — un Dikensa sejā iezagās šķelmīga izteiksme, acīs sāka lēkāt velniņi, jocīgi uzraucās uzacis, noraustījās nāss, bet, kad stāsts bija nonācis līdz smieklīgajai vietai, vaigi sakrunkojās, mutes kaktiņi izliecās uz augšu, plaksti piemiedzās un istabu pieskandināja Gargantijas cienīgi smiekli. Likās, ka Dikenss smejas ar visu būtni. Viņa skaļo un sirsnīgo smieklu kauss lējās pāri malām, un viņa līksme prata tā aizraut citus, ka tai nespēja atturēties pretī visgrīnākie un bozīgākie viesi. Iespējams, ka stāstītājs notēloja kāda cilvēka skopulību; ja tā bija, tad Dikenss vai nu tūlīt, vai mazliet vēlāk atcerējās, kā Venēcijā izturējies Vilkijs Kolinss un Ogastess Egs. Šo gadījumu viņš pataupīja nedaudziem izvēlētiem draugiem, kas labi pazina Egu un Kolinsu un spēja papilnam novērtēt diezgan grotesko lomu tēlojumu. Ta nu ar pastiprinātu efektu tika celts priekšā apraksts, kas sākumā izskatījās šāds:

«Kad Egs un Kolinss liekas uz taupīšanu, var nomirt no smiekliem, jo knapināties viņi allaž uzsāk ar nožēlojamiem sīkumiem un tieši tur, kur iepriekš nolēmuši nekādā ziņā neknapināties. Te būs piemērs. Šorīt brokastīs abi nosprieda, ka nekāds servitore di Piazza (kalps) viņiem šodien nebūšot vajadzīgs. Nogaidīju diskusijas beigas un tad sacīju: «Bet vakar pie pusdienu galda jūs man teicāt, ka esot kalpu jau nolīguši.» — «Nu jā, tā jau bija gan, lai gan tā īsti norunāts netika, bet mums pēc viņa nav nekādas vajadzības, unttāpēc nav ko muti dzisināt.» Pulkstenis vienpadsmit. Ejam lejā. Vestibilā sēž servitore. Kolinss ņemas viņam itāliski klāstīt (viņa itāliešu valodas zināšanās jums ieskatu sniegs Džordžija), ka viņš tiem neesot vajadzīgs. To dzirdēdams, servitore godbijīgi paskaidro, ka viņam likts atnākt, ka līdz ar to viņš zaudējis veselu dienu, turklāt stundu bijis spiests gaidīt. Ja nu tā, tad Kolinsam ar Egu viņš, protams, jāņem pretī un visu grandiozo pūliņu rezultāts (kā vienmēr) ir bezgala sīkumains un pilnīgi nevajadzīgs mēģinājums izvairīties no maksājuma. Bijām no Dženovas atveduši līdzi labu tēju, un jums būtu vajadzējis redzēt, kas notika, kad mēs pirmo reizi gatavojāmies to nogaršot: viņi taču

neapnikdami gudroja, kā dabūt no viesnīcas par velti tējkannu un vārītu ūdeni, — tādu skatu jūs savu mūžu nevarētu aizmirst. Protams, es aši vien pārcirtu šo Gordija mezglu, pasūtīdams tēju vienai personai (tas maksāja desmit pensus), bet galu galā ilgoto dzērienu tā arī neviens nenobaudīja. Egs visos šādos jautājumos allaž piekāpjas, ja

ar viņu nopietni parunā. Viņš ir lāga jauneklītis. Bet nāk i smiekli, skatoties, cik dedzīgi viņi reizēm cenšas dabūt ko labu, visur piekasīdamies un žēlodamies par katru sīkumu, un cik ļoti viņiem vēlāk negribas par to maksāt.»

Dikensa ziņkārei nebija robežu, tāpēc viņš bija jo valdzinošāks sarunu biedrs: ja kāds viņu interesēja, viņš centās izdibināt pēc iespējas vairāk par šī cilvēka personisko dzīvi. Dikenss ne mazākā mērā nebija līdzīgs tam viņa varonim, kurš, uzklausīdams cita noslēpumus, «neizrādīja vairāk intereses un līdzjūtības kā apbedīšanas kantora īpašnieks, kuram gribot negribot jādzird sīks pārskats par slimību, kas mocījusi nule apstāvamo klientu». Sarunā, kas noritēja aci pret aci, viņš klausījās tikpat uzmanīgi kā lielā draugu pulkā, un viena no viņa iemīļotajām rotaļām — «Divdesmit jautājumu» — tika spēlēta vienīgi tādēļ, lai viņš varētu uzzināt visu iespējamo par savu viesu gaumi un raksturiem. Tā kā lielākā daļa cilvēku mīl galvenokārt paši sevi un vislielāko baudu jūt, smiedamies par citiem, Dikenss gan sabiedrībā, gan savos darbos spēja iepriecināt prāvāku skaitu cilvēku nekā jebkurš cits visā cilvēces vēstures gaitā.

MĀJAS DZĪVE

aimnieks nu būtu noraksturots. Bet saimniece? Vai viņa šķila dzirkstis? Vai viņa prata «piespēlēt» vīram tā, kā viņš prata «piespēlēt» citiem? Te nu pilnīgi noteikti jāteic «nē», un tas daļēji izskaidro, kāpēc viņu divdesmit gadu garajā laulības dzīvē, kuras laikā Keita laida pasaulē desmit bērnus un pārcieta vairākas priekšlaicīgas dzemdības, Dikensu mājas apstākļi nebija laimīgi. Stipri jāšaubās, vai vispār varētu atrast sievieti, kas būtu pilnīgi piemērota dzīves biedre Dikensam, kuram patiesībā vajadzēja partneri ar četrdesmit normālu cilvēku spēkiem. Keita turpretī viņa prasībām neatbilda nemaz. Viņa bija rāma, maiga, labsirdīga bezrakstura sieviete. Viņai patika miers un klusums. Rosīga darbošanās sagādāja viņai mokas. Viņa labprāt čubinājās pa māju, mīlēja bērnus, raizējās par viņu veselību, tērzēja par mātes rūpēm, zīdai-nīšu kopšanu un rokdarbiem, allaž izturējās laipni un draudzīgi, no dzīves prasīja maz — proti, lai viņai būtu ļauts vadīt savas dienas ģimenes lokā; ikviena garīga vai fiziska rosme izraisīja viņā nepatiku, un savā neveiklībā viņa bieži klupa, izmeta kaut ko no rokām, mēdza aizmirst, kur kāda lieta nolikta un kā ar to jārīkojas.

Viņai nebija nedz vajadzīgā temperamenta, nedz enerģijas, lai izdabātu vīra neparastajām prasībām, — un kur nu vēl biežās dzemdības, kas piesaistīja pie gultas! Jaunībā viņa darīja visu, kas bija viņas spēkos, atļāva sevi atraut no bērniem, aizvest pāri okeānam un vazāt pa visu Amerikas kontinentu, kur uz viņu blenza kā uz zooloģiskā dārza iemītnieci, nemaz nerunājot par rupjo apiešanos; Čārlza dēļ viņa izmala visu Eiropu, dienām un naktīm kratīdamās pasta karietēs, ciezdama milzu neērtības un mūžam atrazdamās briesmās; viņa uzņēma vīra viesus un pūlējās sarunāties par simtiem tematu, kas viņu nepavisam neinteresēja; līdz ar Čārlzu viņa apmeklēja neskaitāmas sanāksmes, kas notika visās Anglijas un Skotijas malās, sēdēja viņam blakus tribīnēs, piedalījās neskaitāmos banketos, klausījās apnicīgas runas, kurām nebija ne gala, ne malas; pabeidzis rakstīt kārtējo romāna sēriju, Čārlzs tūlīt steidza lasīt to sievai priekšā, un viņa izmisīgi lūkoja izjust par šā darba varoņiem tikpat dedzīgu interesi kā pats to radītājs; viņa nopūlēja atmiņu un bojāja nervus, tēlodama Čārlza inscenētajās lugās, kas ik pa laikam

apgrieza viņas māju otrādi; visbeidzot, viņa bez mazākā sašutuma un dusmām noskatījās, kā mājas kundzes un saimnieces vietu pamazām pārņem viņas māsa Džordžīna.

Pastāvīgās grūtniecības nenāca viņai par labu, un pēc desmitā bērna piedzimšanas viņa kļuva stipri infantila, tomēr jāteic, ka pat viņas spēka gados vīrs nekad neizturējās pret viņu kā pret pieaugušu. Pirms kāzām droši vien viņi bija tikpat iemīlējušies viens otrā kā lielākā daļa jauniešu, tas ir, alkas vienam pēc otra bija pietiekamas, lai viņi riskētu pakļauties baznīcas ceremonijai, taču pirmajā laikā viņu laulības dzīvi nelabvēlīgi ietekmēja Dikensa atmiņas par Mariju Bīdnelu un vēlāk — viņa atmiņas par Mēriju Hogārti. Citiem vārdiem, viņš lika Keitai manīt, ka viņa ir kaut kas līdzīgs sievai — aizstājējai, tikai viņa sava laiskā un miermīlīgā rakstura dēļ neņēma to ļaunā un, kad par mājas dzīves noteicēju kļuva Džordžīna, juta pret māsu drīzāk pateicību nekā ko citu. Tas, kas dzīvi darīja viņai neizsakāmi grūtu un mudināja vairākas reizes izteikt domu, ka labāk būtu šķirties, bija pastāvīgās nesaskaņas, kuru iemesls meklējams abu pilnīgi pretējos temperamentos. Gadu gaitā šīs nesaskaņas, dabiski, kļuva lielākas, jo darba nasta un arvien pieaugošā atbildība padarīja Čārlza raksturu aizvien nemierīgāku, pastiprināja viņa neiecietību, un pirmo reizi Keita šķiršanos pieminēja drīz pēc žurnāla «Vārdi Katrai Mājai» nodibināšanas.

Vairākus gadus viņš par šo domu negribēja ne dzirdēt. Viņš sacīja, ka pats svarīgākais esot pienākums pret bērniem un to dēļ viņiem jāpaliekot kopā. Tomēr galvenais iemesls, ko viņš, cik mums zināms, sievai neminēja, gan būs bijis apsvērums, ka šķiršanās varētu nopietni ietekmēt viņa rakstnieka stāvokli, jo savu popularitāti viņš lielā mērā bija ieguvis un paturējis, idealizēti aprakstīdams mājas dzīves ainas, laulības svētlaimi un brīnum jaukus vakarus pie kamīna. Turklāt viņš bija īsts sava laika bērns, neapšaubīja toreizējās sabiedriskās normas un vienmēr ļoti rūpīgi tās ievēroja. Reiz, dzīvodami Parīzē, viņi pēc Semjuela Rodžersa lūguma uzaicināja pusdienās kādu aktrisi. Ierazdamies pilsētā nākamreiz, Dikenss atklāja, ka aktrise ir kāda angļu pēra mīļākā un Parīzes sabiedrība to labi zina, tāpēc viņš uz līdzenas vietas lika sievai apbraukāt visas dāmas, kas iepriekšējā reizē bija piedalījušās pusdienās, un, «daudz neielaižoties sīkumos, pateikt vienīgi, ka Tu esi uzzinājusi šo to negatīvu par viņas reputāciju, ka Rodžerss rīkojies nepareizi, ievezdams viņu mūsu mājā, bet ka viņam Tu neko nepārmetīsi — Tu tikai uzskati par savu pienākumu paskaidrot to dāmām, kuras arī bijušas ielūgtas pusdienās. Tas Tev jānokāito nekavējoties.» Vārdu sakot, Dikensam bija daudzi neapstrīdami iemesli, kas mudināja ievērot ārējās pieklājības formas, un, ja viņš nebūtu bijis tik impulsīvs un viegli satraucams, ja viņam nebūtu piemitusi aktiera daba, kas reizēm padarīja viņu par īstu

dēmonu,, ja pārmērīgais darbs, raizes un cenšanās ar smaidu sejā paciest muļķu sabiedrību dažkārt nebūtu noveduši viņu gandrīz uz ārprāta sliekšņa, tad šo nodaļu nevajadzētu rakstīt un gan viņa biogrāfija, gan jio vairāk viņa darbi izveidotos pilnīgi citādi.

Galvenās muļķu lomas tēloja Hogārti: Dikensa sievastēvs, sievasmāte, sievas krustmāte un jaunaka svaine. Šķiet, ka viņu ieradumiem un tukšajām pļāpām piemitusi spēja Dikensu neganti saērcināt. «Visi skotu darbības vārdu laiki un izteiksmes man ir līdz kaklam,» viņš 1855. gadā sacīja Vilkijam Kolinsam. Tāpat kā citi Čārlza radinieki un paziņas, arī Hogārti mēģināja izspiest no viņa, ko vien varēja, bieži ilgu laiku viesojas viņa maja, lāgiem arī tad, kad viņš pats bija izbraucis, un nereti rakstniekam vajadzēja samaksāt viņu rēķinus. 1856. gada janvārī viņš lūdza Vilšu nokārtot, lai ģimenes aptiekārs ieraksta viņa rēķinā «maksu par pakalpojumiem — vizītēm, zālēm utt. — misis Hogārtes slimības laikā un ne viņai, ne viņas ģimenei, ne kādam citam par to neko nesaka». Turpretī trīs mēnešus vēlāk viņš atrakstīja Vilšam, ka novilcināšot savu atgriešanos dzimtenē, jo «Hogārti atstās Tevistokhausu tikai nākamajā sestdienā, un es pašreiz nejaudāju ciest pat domu, ka man būs jānoskatās viņu ākstībās. (Pietiek man redzēt Hogārtu pie brokastu galda, kad es jau esmu slims.)» Džordžīna par saviem radiniekiem bija tādos pašos uzskatos. Pasludinājuši sevi par Keitas interešu aizstāvjiem, Hogārti uzsāka cīņu pret Džordžīnu un ņēmās izplatīt tenkas, ka Dikenss rīkojies nepiedienīgi, atļaudams svainei kļūt par mājas saimnieci. Nevalodas drīz vien sasniedza Dikensa ausis, un viņa dusmas uzliesmoja vēl negantāk: ik kniepadatas dūriens toreiz viņam sāpēja kā zobena cirtiens.

Dikensam piemita diezgan stipra slieksme sevi žēlot, un šī slieksme sevišķi spilgti izpaudās tad, kad viņš sūdzējās par savu neveiksmīgo laulību. Lai laulība būtu veiksmīga vai neveiksmīga, vajadzīgi divi, un, kad Dikenss kādreiz, melanholijas pārņemts, sacīja, ka dzīvē cietis katastrofu, ka laime pagājusi viņam garām un nav ļāvusi rast vienīgo īsto draugu un biedru, tad viņš piemirsa, ka sieva būtu varējusi teikt to pašu. Tieksme sevi žēlot ir ļoti izplatīta cilvēciska īpašība, un Dikensā, tāpat kā lielā daļā dižu, radošu mākslinieku, cilvēciskās īpašības izpaudās spilgtāk nekā vidusmēra vīros un sievās. Šekspīrs saprata, ka tikai retais spēj kaut ko izjust abstraktā iztēlē, ka cilvēki mācēs žēlot nabagos tikai tad, kad paši būs izjutuši nabadzību, ka viņi pratīs raudāt līdz ar tiem, kas cieš, vien tad, kad paši būs iepazinuši sāpes un slimības, un grūtības novērtēs tikai tad, kad paši būs izgājuši tām cauri, — tāpēc, pirms kāds spēj just līdzi citiem, tam jāpārdzīvo žēlums pret sevi. Kad karalis Līrs izbaudījis atstātību un pamestību, kāda bieži lemta viņa nabagākajiem pavalstniekiem, un pats spēj izprast šo stāvokli, Šekspīrs liek viņam

izsaukties:

«... Man citkārt maz,
Par maz tas rūpēja! Ņem zāles, lepnums,
Un to izjūti, ko nabadzība jūt, —
Lai tu no savas pilnības tiem dotu Un glābtu dievu debess taisnību!»

Bet, ja Dikenss žēloja sevi vairāk nekā Šekspīrs un krietni vairāk nekā Skots (minu te šos divus rakstniekus, kas angļu literatūrā ir vienā līmenī ar viņu), tad te vainojams viņa aktiera temperaments; viņš ļāva sevi aizraut jūtām un bija pārāk pieradis tēlot sentimentālas drāmas varoni. Ja atzīstam, ka visiemīļotākā jebkad sarakstītā luga ir «Hamlets» un tās skatuves popularitāte izskaidrojama ar to, ka gandrīz katrs aktieris kvēlo godkārā vēlmē tēlot galveno lomu, tad tā neapšaubāmi ir droša pazīme, ka līdzjūtība pret sevi ir ne vien visparastākā cilvēciskā izjūta, bet ka tā vispilnīgāk tiek izteikta savu pārdzīvojumu dramatizēšanā, kas ārēji izpaužas klajā savas dvēseles dzīves izrādīšanā, bet tā savukārt citā vārdā saucas par aktiera tēlojumu. Dikenss nekur nebija tik laimīgs kā uz skatuves dēļiem, un šī laime savu kalngalu sasniedza tad, kad viņš tēloja varoni, kas upurējas mīlas vārdā un liek skatītāju sirdīm iesilt līdzjūtībā un apbrīnā. Drīz mēs redzēsim, kā ģimenes drāma, likumsakarīgi iedvesmoja viņa visdramatiskāko darbu.

Lai gan 185B. gada maijā viņš apgalvoja, ka viņa «laulības dzīve jau ilgus gadus bijusi nelaimīga», tomēr jāatceras, ka vēl 1853. gada novembrī viņš Keitai no Romas rakstīja: «Jutīšos ļoti laimīgs, kad atgriezīšos mājās un varēšu Tevi apskaut, — jo Tevis, protams, man ļoti pietrūkst.» Tāds nu reiz bija viņa raksturs: tanī mirklī, kad nelaimes izjūta kļuva neparasti asa, viņam šķita, ka viņš mokās jau veselu mūžību; patiesībā viņš pirmo reizi piemin mājas likstas savās 1855. gada janvāra vēstulēs, kad runā par to, ka viņš, tāpat kā Deivids Koperfīlds, nav dzīvē atradis īsto draugu un biedru. Nākamo reizi šie paši toņi dzirdami 1856. gdda aprīļa vēstulē: «Senās dienas — ai, senās dienas! Nez vai vēl kādreiz savā mūžā es atgūšu toreizējo dvēseles mieru? Varbūt daļēji — jā, taču pilnīgi — nekad ne. Redzu, ka ģimenes likstas, ko mēs slēpjam svešām acīm, iegūst pārāk lielus apjomus.» Tas tika rakstīts Parīzē, kad viņš strādāja pie «Mazās Doritas», kur nelabojamā zaudējuma apziņa izpaudās Klenema nelaimīgajā mīlā pret Luteklīti Mīglzu un izjūtā, ka dzīve pagājusi garām — nu viņš ir par vecu, lai precētos. Tam pašam mērķim kalpo arī atkārtoti izmantotais eņģelim līdzīgais sievietes tēls: Klenema Mazā Dorita un Dikensa Mērija Hogārte.

Nav nozīmes minēt, vai Dikenss būtu palicis kopā ar Keitu, ja tieši toreiz nebūtu nomiris Dagless Džerolds un Čārlzs nebūtu uzaicinājis profesionālas aktrises Mančestras izrādēm. Taču nav ko šaubīties par

vienu: mirklī, kad Marijas Bīdnelas un Mērijas Hogārtes vietā stājās Ellena Tērnana, Keitas liktenis bija izlemts. 1858. gada martā Dikenss rakstīja Vilkijam Kolinsam: «Kopš mēs pēdējo reizi izrādījām «Sasalušo dzelmi», es nepazīstu vairs ne mieru, ne prieku. Šaubos, vai pasaulē ir vēl otrs cilvēks, ko tā būtu vajājis un mocījis kāds sapņu tēls.» Saprotams, ka tik briesmīgos brīžos viņš nevarēja iztikt bez Forstera — bija nepieciešama Forstera dzīves gudrība, viņš pazina Keitu tikpat ilgi kā Čārlzs un bija vienīgais cilvēks, uz kuru varēja paļauties un cerēt, ka viņš spēs nokārtot visu gudri un lietišķi, tā, lai apmierinātu abas puses. Kolinss tādam uzdevumam bija pilnīgi nederīgs: viņš bija pārāk jauns, pārāk slinks, pārāk cinisks un nepiedzīvojis, turklāt neslēpa savus visai īpatnējos ieskatus par laulības saišu svētumu, tāpēc Keita laikam gan neuzticējās šim pagānam, kas tā ietekmēja viņas vīru.

Forsters jau pašā sākumā ieteica rīkoties apdomīgi un piesardzīgi. Dikenss 1857. gada septembrī viņam atbildēja: «Jus neesat pietiekami iecietīgs (tāds Jūs varbūt varētu būt) pret šīm untumainajām un nenoteiktajām jūtām, kuras (manuprāt) valda pār mūsu iztēli un kuras, kā Jums, bez šaubām, labi zināms, es tik bieži esmu pārvarējis, nežēlīgi samīdīdams zem kājām, — bet, kas bijis, bijis. Netaisos birdināt sentimentālas asaras. Piekrītu Jums: precoties agrā jaunībā, cilvēkiem jāapzinās, ka var notikt un neizbēgami arī notiek incidenti, kas ir vēl nejēdzīgāki par manējo. Es arvien esmu bijis dziļi pateicīgs par to brīnišķo, ko man dzīvē bijis lemts redzēt un izjust; gadiem ilgi es esmu ne vien sev sacījis, bet arī no visas sirds dziļi ticējis, ka tik lieli sasniegumi atsver kaut kā viena trūkumu un par šā viena trūkumu tāpēc nevar sūdzēties... Taču, gadiem ritot, šī nasta mums ne vienam, ne otram nav kļuvusi vieglāka, un man neviļus uzmācas vēlēšanās kaut ko darīt, lai ne viņai, ne man tā nebūtu jācieš... Nedomājiet, lūdzu, ka es pats esmu akls un neredzu, ko viņa man varētu pārmest. Es savu vainu nenoliedzu. Man katrā ziņā ir daudz trūkumu — visādas dīvainības, untumi, smags raksturs.» Kādā citā tai pašā mēnesī datētā vēstulē viņš Forsteram izklāsta visu, kas nospiež sirdi: «Mēs ar nabaga Ketrīnu neesam viens otram radīti, un tur nu nekā nevar darīt. Nelaime jau nav tā vien, ka viņa sēj manī nemieru un īgnumu, bet tā, ka mana klātbūtne iedarbojas uz viņu tāpat, tikai vēl daudz stiprākā mērā. Viņa ir tieši tāda, kādu Jūs viņu pazīstat: mīļa un piekļāvīga, bet dīvainā kārtā mēs esam pavisam nesaskanīgs pāris. Dievs ir mans liecinieks: apprecējusi citu, viņa būtu tūkstoškārt laimīgāka, un liktenis, lemjot viņai citādu dzīvi, būtu darījis vienādu labumu mums abiem. Bieži vien man sāpīgi sažņaudzas sirds, kad domāju: kāda nelaime, ka es viņai vispār pagadījos ceļā! Ja es rīt saslimtu vai ciestu katastrofā, zinu, ka viņa mani ļoti žēlotu, un arī es būtu dziļi noskumis, domādams, ka esam viens otru zaudējuši. Tomēr, tikko es izveseļotos, tā pati vecā raksturu neatbilstība izpaustos ar jaunu spēku

un nekas visā plašajā pasaulē nepalīdzētu nedz viņai mani izprast, nedz mūsu laulības dzīvei kļūt harmoniskākai. Viņai ir pilnīgi citāds temperaments nekā man. Tas nebija vēl tik svarīgi, kamēr mums vajadzēja domāt vienīgi par pašiem, turpretī tagad apstākļi ievirzījušies citādi un nav nekādas nozīmes pat mēģināt vairs ko labot. To, kas notiek ar mani patlaban, es jutu tuvojamies jau sen: kopš dienas, kad piedzima Mērija, — droši vien Jūs to atceraties .. .»

Rakstot viņam neapšaubāmi bija prātā daudz kas, ko viņš jutis tuvojamies, kopš viņi bija spiesti domāt arī par citiem, taču būtībā iemesls palika viens: viņš mīlēja citu sievieti. Tādā dvēseles stāvoklī nevarēja būt ne runas par jauna romāna rakstīšanu, bet, tā kā vajadzēja nodarbināt prātus un pelnīt naudu, viņš atgriezās pie domas, kas pirmo reizi viifti bija apciemojusi pirms divdesmit viena gada: proti, ka viņam jālasa publikai savi darbi, tikai šoreiz ne labdarīgos mērķos, bet par naudu. Forsters kategoriski iebilda pret šo ideju, uzskatīdams, ka slavens prozaiķis, kļuvis par cilvēku laika kavētāju, zaudēs savu sabiedrisko stāvokli. Forsters sacīja, ka tā neesot džentlmeņa cienīga nodarbošanās, un vēlreiz deva draugam padomu saņemt sevi rokās un rīkoties apdoˆ mīgi. Tomēr visi Forstera mēģinājumi Dikensu apvaldīt darīja rakstnieku vienīgi tiepīgāku. «Pārāk vēlu ir spredi̯kot, lai es saņemu sevi grožos un nepārsteidzos, — turklāt spredi̯kotājs arī nav īstais. Patlaban man atvieglojumu sola vienīgi rīcība. Nespēju sēdēt ar klēpī saliktām rokām. Esmu gluži pārliecināts: ja mēģinātu sevi taupīt, tad ierūsētu, sabruktu un izlaistu garu. Labāk jau tad mirt darbojoties. Esmu tāds, kādu daba mani radījusi, un pēdējā laika dzīves veids — ak vai! — apstiprinājis, ka tā tas nu reiz ir. Man jāsakopo spēki, kas manī slēpjas, jāsamierinās ar šo trūkumu — šī īpašība taču

acīmredzot ir trūkums — un jāpilda tas, ko liktenis man paredzējis.»

Lai pierādītu, ka viņš nolēmis iet savu ceļu, Dikenss aizrakstīja no Gedshillpleisas agrākajai istabmeitai Ennai, kas tagad bija precējusies, bet Dikensu prombūtnes laikā pieskatīja Tevistokhausu, lūgdams pārkārtot savu ģērb-istabu par guļamtelpu un noslēgt durvis uz sievas guļamistabu. Šo simbolisko soli viņš spēra 1857. gada oktobrī, atgriezies no ceļojuma pa Ezeru apgabalu, ko bija apmeklējis kopā ar Kolinsu. Gedshillā ritēja lieli pārbūves darbi, taču savā toreizējā garastāvoklī viņš nejuta pret māju ne mazāko interesi. Forsters joprojām skubināja, lai draugs mēģina atgūt dvēseles mieru, ķerdamies pie jaunas grāmatas, bet viņš atbildēja: «Nekas man nedarīs ne mazāko «labumu», mani apsēdusi doma, ka pārmaiņas ir neizbēgamas; ar katru dienu tā kļūst spēcīgāka, un nekas to nespēs satricināt.» 1858. gada janvārī mēs redzam Dikensu atkal Tevistokhausā, viņš guļ savā istabā, Keita — savā. Jūtas viņš īgns un

nelaimīgs kā zvērs krātiņā. «Viss šis darbs un cīņa ir tikai sapnis, un cik maz mēs šai sapnī padarām!» viņš martā rakstīja Makrīdījām. «Vēl vakarnakt sapņoju, ka ar sasietām rokām un kājām pūlos pārlēkt pāri garai šķēršļu rindai. Manuprāt, tieši to mēs visi darām nomodā, vai ne?» Vēstule Vilkijam Kolinsam skanēja šādi: «Nelaimīgā mājas dzīve mani nomāc tā, ka es nejaudāju rakstīt, un neviens nomoda mirklis nespēj sniegt atpūtu.» Tomēr kāda vēstule, kas rakstīta tai pašā mēnesī, liek mums domāt, ka izšķirīgo soli viņš negribēja spert bez Forstera piekrišanas: «Pilnīgi izmetiet no galvas cerību, ka mani pašreizējie mājas apstākļi varētu uzlaboties. Nekas nemainīsies, kamēr mēs visi nenomirsim, negulsimies kapā un necelsimies pēc tam augšā no miroņiem. Tagad nekas vairs nav atkarīgs no manas labās gribas, pūlēm, pacietības, cenšanās būt labā omā, mēģinājumiem samierināties ar to, kā ir. Viss ir galā uz mūžu mūžiem. Neceriet, ka es ko spēšu grozīt vai kaut kas grozīsies manā labā. Mūsu dzīve cietusi rūgtu neveiksmi, ar to jāsamierinās, un cauri.»

Par spīti Forstera iebildumiem, viņš visu šo laiku neatlaidīgi gatavojās lasījumiem. Vienīgā problēma, kas viņā viesa nemieru, bija: vai uzstāšanās profesionāla daiļlasī-taja lomā neiedragās viņa prozaiķa popularitāti? Viņš izteicās Kolinsam, ka Forsters šai jautājumā izturoties «visai nesaprātīgi», laikam gan tāpēc, ka «nauda sagrozījusi viņam galvu». Dikenss zināja, ka satraukums par paša varoņu notēlošanu lielām klausītāju masām ļaus kaut uz laiku aizmirst iekšējo nemieru. «Man kaut kas jādara,» viņš izmisis sacīja, «vai arī es nomiršu sirdēstos.» Martā viņš pieņēma galīgo lēmumu, sarunāja kādu draugu Arturu Smitu par impresāriju un paziņoja, ka 29. aprīlī Sv. Mārtiņa zālē[169] Londonā sāks «Ziemsvētku dziesmas» lasījumus, kas turpināsies līdz jūnija sākumam un rudenī tiks atkārtoti dažādās provinces pilsētās. Uzzinājusi par šo nodomu, karaliene Viktorija pavēstīja, ka ārkārtīgi gribētu dzirdēt Dikensu lasām, bet neuzdrošinoties izteikt šādu priekšlikumu, jo pēc «Sasalušās dzelmes» izrādes viņš lūdzis sevi atvainot un nav pienācis viņai klāt. Dikenss skaidri un gaiši atbildēja: ja karaliene grib viņu dzirdēt lasām «Ziemsvētku dziesmu», lai dara viņam to prieku, būdama kādu vakaru «viena no daudziem klausītājiem», jo publiku viņš uzskata par nepieciešamu. Darīt tik lielu prieku karalienei šķita pārāk daudz, un viņa jautājumu vairs necilāja. Notika vēl divi sarīkojumi ar labdarīgiem mērķiem — viens no tiem par labu Greitormondstrītas bērnu slimnīcai, otrs _ — Edinburgas Filozofijas biedrībai, — un tad Dikenss sāka pats savus lasījumus Sv. Mārtiņa zālē, pamazām pievienodams programmai arī citus darbus, tādus kā «Zvanu skaņas», un gūdams jaunajā lomā tik kolosālus panākumus, ka, būtu viņš gribējis turpmāk nodoties vienīgi šai nodarbībai, viņš ar lasījumiem nopelnītu vairāk naudas nekā ar rakstīšanu.

Dienu pirms tam, kad vajadzēja notikt pirmajam maksas sarīkojumam, Dikensa sieva savas mātes un māsas Helēnas pavadībā atstāja Tevistokhausu. Kā jau teikts, Keita bija vientiesīga dvēselīte, un radiniekiem nenācās grūti viņu pārliecināt, ka Džordžīna dara viņai pāri un Ellena Tērnana ir viņas vīra mīļākā. Radinieku naidīgums pret Dikensu ir viegli izskaidrojams. Viņš bija nepārprotami licis manīt, ka to sabiedrība viņu kaitina, kādu vakaru pamezdams Tevistokhausu un naktī nosoļodams trīsdesmit jūdzes līdz Gedshillai, no kurienes paziņoja, ka palikšot tur, kamēr Hogārti aizvākšoties. Ari no vairākām rindkopām viņa vēstulēs varam uzminēt, ka droši vien viņš jau labu laiku neslēpa savu naidīgo attieksmi pret Keitas radiniekiem. Džordžīna Hogārtos izraisīja nepatiku, bez šaubām tāpēc, ka bija vienās domās ar Čārlzu, turklāt īstā mājas saimniece bija viņa, nevis Keita, kuru radinieki viegli būtu varējuši izrīkot. Jau sen, izsakoties precīzāk, 1843. gada 8. maijā, Dikenss bija rakstījis, ka garīgā ziņā saskatot stipru līdzību starp savu neaizmirstamo Mēriju Hogārti un Džordžīnu — «šī līdzība ir tik dīvaina, ka reizēm, kad mēs ar viņu un Keitu sēžam kopā, man šķiet, ka viss notikušais ir briesmīgs sapnis, no kura es nupat esmu atmodies. Tieši tāda, kāda bija viņa, vairs nebūs neviena, taču šai viņas māsai tik lielā mērā piemīt viņas dvēseles cēlums, ka lāgiem atgriežas senie laiki un es gandrīz nespēju atšķirt, kur beidzas pagātne un sākas tagadne.» Gadiem ejot, šī līdzība kļuva arvien lielāka, un viņa iztēlē Džordžīna tuvojās tam sievietes ideālam, kas bija tik nepieciešams viņa dvēseles mieram. Ar to arī izskaidrojams, ka Keitas māsa bija noteicēja Dikensa mājā. Diez vai Džordžīnai patika šī svētās loma, jo nav šaubu, ka viņa Čārlzu dievināja, taču — neko darīt — vajadzēja ar to samierināties, un šī nedabiskā situācija viesa viņā sarūgtinājumu pret Keitu, jo viņai šķita, ka laulības prieki tikuši māsai, turpretim atbildība par saimniecību nez kāpēc novelta uz viņas pleciem.

Taču nu uz skatuves parādījās Ellena Tērnana, un stāvoklis no sākuma sarežģījās, bet tad kļuva vienkāršāks. Kā uz šo notikumu raudzījās Džordžīna, mēs varam secināt, zinādami par viņas jūtām pret Čārlzu. Hogārtu ģimenei turpretī nu bija viela visnegantākajām tenkām. Dikenss nebija no tiem, kuri slēpj savas jūtas no tuvākajiem draugiem, — pusstundu parunājuši ar Čārlzu, tie katrā ziņā noprata, ka viņš neprātīgi aizrāvies ar aktrisi, un, tā kā tāda nu reiz ir cilvēku daba, šie tuvie draugi apsprieda gūto atziņu ar citiem tuviem draugiem, bet tie savukārt ar savējiem, un tā valodas klīda arvien tālāk. Itin drīz par to tērgāja klubos; tā, piemēram, visu uzzināja Tekerijs un Braunings, kuri neietilpa Dikensa tuvāko draugu lokā. Keita pirmo reizi apjauta, kas notiek, kad kāda dārglieta, ko Čārlzs bija pircis Ellenai, aiz pārskatīšanās tika atsūtīta viņai. Drīz viņai vairs nebija nekāda iemesla šaubīties, jo, atgādinājis sievai seno vienošanos,

ka, vienam iemīlot citu, otrs to tūlīt dabūs zināt, Čārlzs lūdza Keitu apciemot Ellenu Tērnanu. Satriekta viņa izstāstīja to mātei un nemācēja noslēpt arī no meitām, viena no tām atrada viņu asarās. «Tavs tēvs lūdza man, lai es aizbraucot vizītē pie Ellenas Tērnanas,» viņa žēlojās. Meita sacīja, lai viņa to nedarot, tomēr Keita aizbrauca. Tikpat atklāti Dikenss runāja ar Džordžīnu, savu vecāko dēlu un abām meitām, tomēr viņš skaidri lika arī noprast (gadījumā, ja viņi domātu citādi), ka viņa jūtas pret Ellenu ir augstākā mērā cildenas un viņu attiecības — pilnīgi «nevainīgas». Hogārti vai nu tam neticēja, vai arī negribēja ticēt, pārliecināja Keitu, ka viņai nežēlīgi dara pāri, un aizveda no mājām.

Dikenss atgriezās no Gedshillas un tūdaļ uzzināja tenkas, kas sabiedrībā iet no mutes mutē, tenkas par sevi, Džordžīnu, Ellenu Tērnanu. Garika klubā kāds bija teicis Tekerijam, ka Dikensi šķiroties, jo Čārlzs ielaidies «mīlas dēkā ar svaini». «Nekā tamlīdzīga,» iebilda Tekerijs, «ar aktrisi!» Tas tika atstāstīts Dikensam, un Čārlzs aizrakstīja Tekerijam vēstuli, sašutis noraidīdams jebkurus apvainojumus, kas vērsti pret Ellenu Tērnanu un viņu pašu, un paskaidrodams, ka viņi ar sievu šķirušies raksturu nesaderības dēļ. Rūpīga aptauja atklāja Dikensam, ka misis ITogārte un viņas mlita Helēna ir ja arī ne tenku izdomātājas, tad vismaz izplatītājas; viņš tūlīt aizsvilās, citiem vārdiem, uzvedās tā, ka paziņām bija pamats baidīties, vai viņš nav sajucis prātā, jo pavisam nespēj valdīt jūtas. Daži tolaik apgalvoja, ka krasi mainoties viņa raksturs, ka viņš esot kļuvis pavisam citāds. Tomēr šis uzskats nebija pamatots. Pilnīgi pārmainīties cilvēka raksturs nevar pat visā mūžā. Patiesībā zināmi apstākļi izceļ īpašības, ko virspusīgs novērotājs agrāk nav pamanījis. Kad Dikenss uzzināja, ka Hogārtu ģimene, kurai viņš divdesmit gadus bija sniedzis draudzīgu atbalstu un palīdzību, izrādījusi tādu nepateicību un viņam aiz muguras izplatījusi apmelojumus, viņa uzvedība kļuva tāda, kādu ikviens saprātīgs cilvēks varētu sagaidīt no jūtīga, nervoza aktiera, kam piemīt darījumu cilvēka enerģija. Kad kaut kas stājās ceļā viņa nodomiem, viņš neprata savaldīties. Visā laulības dzīves laikā viņa vārds bija uzskatīts par likumu, sieva nekad nebija uzdrošinājusies iebilst pret vīra domām. Mirklī, kad viņa pameta mājas, šķiršanās kļuva nenovēršama, un Forsters saņēma pilnvaras nokārtot formalitātes. Keita par savu uzticības personu izvēlējās Marku Lemonu, jo Forsters allaž bija izturējies pret viņu naidīgi, un 1858. gada maija pēdējā nedēļā tika parakstīts šķiršanās akts. Tas paredzēja, ka Keita saņems sešsimt mārciņas gadā un vecākais dēls dzīvos pie viņas Rīdžeņtparkā, Glosteras lokā 70. Pārējie bērni palika pie tēva.

Visu šo notikumu laikā Dikenss uzvedās kā būrī iesprostots tīģeris, un diez vai bērniem toreiz bija prātā jautru viesību rīkošana. Tikko vienošanās bija parakstīta, tīģeris izlauzās brīvībā un metās virsū

ikvienam, kas pagadījās ceļā. Ja kāds nebija par viņu, tad tam noteikti bija jābūt pret viņu, un pat tāds vecs draugs kā Džons Līčs saņēma bargu rājienu, jo bija uzdrošinājies ieminēties, ka Čārļijs nostājies mātes pusē. «Jūs esat mani dziļi ievainojis vissāpīgākajā vietā,» sacīja Dikenss, kas uzskatīja, ka viņam ir bezgala netaisni nodarīts pāri. Turklāt pēdējā laikā viņš bija tādā sasprindzinājumā, ka sirds šķita «saplosīta, sakropļota un brūču izvagota». Bērniem tika aizliegts turpmāk satikties ar vecmāmiņu misis Hogārti un krustmāti Helēnu, un, lai gan tēvs neteica, ka viņi nedrīkst apciemot māti, tomēr lika skaidri noprast, ka viņš to nevēlētos. Džordžīna bija spiesta aizrakstīt viņa pirmajai mīlestībai, tagadējai misis Vinterai, izklāstot Čārlza versiju un izsakot patiešām ekscentrisko apgalvojumu, ka «zināmu rakstura nepilnību dēļ mana māsa nespēja rūpēties par bērniem, tāpēc jau zīdaiņu vecumā uzticēja viņus citiem. Kad viņi vēlāk pieauga, neizveidojās ciešās saites, kas parasti pastāv starp māti un bērniem.» Pareizāk būtu sacīt, ka Dikenss ar Forsteru bija nosprieduši, ka Keita neder par audzinātāju saviem bērniem; šādā sakarā viņa, loģiski, nevarēja atteikties no mātes pienākumiem, jo nekad nebija tos uzņēmusies. Nekas neliecina, ka jaunākie bērni nebūtu savu māti mīlējuši, un no tiem trim, kuri bija pietiekami pieauguši, lai uzklausītu tēva domas, Čārlijs un Keitija uzskatīja, ka taisnība mātei, un vienīgi Meimija nostājās tēva pusē.

Pats nekļūdīgākais novērotājs bieži maldās savos secinājumos, un pareiza ārējo apstākļu saskatīšana vēl nenozīmē pareizu vērtējumu. Daži stulbeņi, kam nebija nekā cita ko darīt kā trīt mēli klubos un viesistabās, ar. tīksmi atgremoja tenkas par Dikensu, viņa sievu, .svaini un kādu aktrisi, bet cilvēks, kuram līdz šim nebija paslīdējis garām neviens apkārtējo ļaužu skatiens vai žests, neviena balss nianse, tagad krita par upuri dīvainam un nepareizam priekšstatam, ka visa pasaule to vien dara kā mēļo par viņa ģimenes likstām, un vēl dīvainākam priekšstatam, ka pietiks ar gluži vienkāršu publisku paziņojumu, lai apklusinātu mēles neslavas cēlājiem un nomierinātu prātus cienītājiem. Dikensam būtu vajadzējis laist visas baumas gar ausīm, tieši tāpat kā viņš aizvēra acis un izlikās neredzam savu romānu kritikas. Taču sirds dziļumos viņš juta, ka pats devis vielu valodām, un visvairāk par visu pasaulē viņu kaitināja apziņa, ka viņu, pilnīgi nevainīgu cilvēku (no viņa viedokļa), apvaino (tā viņam šķita) apšaubāmā (tā droši vien pārliecināti citi) uzvedībā. Lai gan humora izjūta bija pasargājusi viņu no iedomības, tomēr panākumi bija atnākuši pārāk ātri un bijuši pārāk skaļi, lai neviestu viņā zināmu pašapziņu, tāpēc viņš par saviem lasītājiem runāja tā, it kā viņu ar tiem vienotu nez kādas mistiskas saites un it kā viņam tiktu veltīta ārkārtīga uzticība, ko viņš nedrīkstētu pievilt. Ar šo patieso pārliecību, kam piebiedrojās aizvainojums par baumām, lielā mērā izskaidrojams

šī apbrīnojamā cilvēka neparastais solis, proti, tas, ka viņš publicēja rakstu «Maniem lasītājiem» savā nedēļas izdevumā, izsūtīdams to arī visas vehsts lielākajām avīzēm ar lūgumu iespiest. Lēmumu sacerēt un izplatīt šo rakstu diktēja galvenokārt viņa aktiera daba — viņš nespēja atturēties no kārdinājuma parādīties pasaulei drāmas varoņa lomā; tā bija, tā sakot, aktiera benefices izrāde, teātra sensācija. Kad paziņojums bija gatavs, Dikensu pēkšņi sāka mocīt šaubas, un viņš iedeva rakstu izlasīt Forste-ram un Markam Lemonam, kuri abi kategoriski iebilda pret tā publicēšanu, taču draugu nostāja vienīgi vēl vairāk iekveldināja Dikensa apņēmību, un beidzot Forsters ieteica uzklausīt Džonu Deleinu, «The Times» redaktoru, un darīt tā, kā viņš teiks. Deleinam savus noslēpumus uzticēja premjeri, pēc viņa padoma rīkojās ārlietu ministri; valdīja uzskats, ka viņš vislabāk zina, kā publicētā vēsts iedarbosies uz plašām masām. Dikenss parādīja viņam rakstu «Maniem lasītājiem» un lūdza padomu. Deleins ieteica uzrunu nodot atklātībai. Kāds bija šī lēmuma iemesls, mēs tagad nevaram spriest; varbūt Deleinam nepatika Dikenss, kura darbus «The Times» allaž mēdza nopulgot, bet ļoti iespējams, ka rakstnieks viņam bija pilnīgi vienaldzīgs un viņš deva piekrītošu atbildi, redzēdams, ka Dikenss tik un tā rīkosies, kā iegribējis.

Pirms publikācijas Dikenss nosūtīja vienu raksta eksemplāru sievai, vaicādams, vai viņai esot kādi iebildumi pret to vietu, kurā pieminēta viņa, un reizē arī paskaidrodams, kā raugās uz viņas mātes, māsas un krustmātes rīcību. «Iespējams, ka ir cilvēki, kuriem es nekad nepiedošu ne šajā, ne viņā saulē, taču es no visas sirds ceru, ka naidīgās jūtas starp Tevi un mani izgaisušas uz visiem laikiem.» «Dārgajai Ketrīnai», kā Dikenss tagad uzrunāja sievu, kā parasti, neatradās ko iebilst, un 1858. gada 12. jūnijā paziņojums tika iespiests «Vārdos». Daudzas avīzes, saņēmušas rakstu, atstāja to bez ievērības, bet daudzas publicēja, un laba tiesa no tām pievienoja nepatīkamā tonī sacerētus redakcijas komentārus. Lasītāji nezināja, ko domāt, jo lielum lielais vairākums ļaužu par viņa ģimenes likstām nebija neko dzirdējuši. Draugi savukārt jutās apmulsuši, jo daži no viņiem zināja krietni vairāk, nekā Dikenss bija atļāvies pateikt. Daži uzdrošinājās viņu kritizēt, viņš saniknojās, nocietinājās un sāka saskatīt slepenus ienaidniekus neapšaubāmu draugu vidū. Izlasījuši tālāk citētās raksta rindkopas, viņa saprātīgākie biedri laikam gan pamatoti secināja, ka runāt ai viņu par šo tematu bezrūpīgi izklaidīgā tonī nozīmē tīši izraisīt domstarpības.

«Manu mājas dzīvi jau labi sen grauza nežēlīga kaite, kuru es te pieminēšu tikai tāpēc, lai pateiktu, ka tā bija dziļi personiskas dabas un pelna, lai pret to izturētos ar cieņu un par to klusētu. Pēdējā laikā viss ir nokārtots, turklāt bez jebkādām dusmām un ienaida. Mani bērni zina, kā šī kaite sākusies, kā tā vērsusies plašumā un kādi apstākļi to

pavadījuši. Tagad abas puses nonākušas pie draudzīgas vienošanās un uzskata, ka ar to saistītos sīkumus vissaprātīgāk būtu nodot aizmirstībai.

Nez kādā ceļā — vai nu ļaunprātības, muļķības, vai arī neizprotami savādas sagadīšanās pēc (iespējams pat, ka visiem trim iemesliem apvienojoties) — iepriekš minētā kaite apgaismota nepareizi un kļuvusi par bezgala melīgu un bezgala nežēlīgu un aplamu baumu tematu, skarot ne vien mani, bet gluži nevainīgas personas, kas ir dārgas manai sirdij, kā ari tādas nevainīgas personas, kuras es nemaz nepazīstu — patiešām nezinu, vai tās vispār eksistē. Šīs baumas izplatījušās tik plaši, ka es šaubos, vai ik tūkstotī ļaužu, kas lasīs šīs rindas, atradīsies kaut viens, ko nebūs skārusi tenku nāvējošā elpa.

Tiem, kas pazīst mani un manu raksturu, man nebūs personiski jāpierāda, ka man piedēvētie rīcības veidi nepavisam nesaskan ar manu būtību un ir tik drausmīgi nesakarīgi, ka nesaskan arī cits ar citu. Taču ir ļoti daudz cilvēku, kas pazīst vienīgi manus darbus un kam es citādi esmu svešs, un es nespēju samierināties ar domu, ka, gļēvi vairīdamies no šī neparastā līdzekļa, kuru es tagad izmantoju, lai pastāstītu patiesību, kaut viens no maniem lasītājiem tiktu atstāts šaubās vai pakļauts šaubām nākotnē.

Tāpēc es svinīgi paziņoju — darīdams to kā sevis paša, tā savas sievas vārdā, — ka visas baumas, ko mēlneši čukst cits citam ausīs, izplatīdami nevalodas par iepriekš minēto kaiti, ir riebīga nepatiesība. Tas, kurš pēc šī atsaukuma kaut vienu no baumām atkārtos, melos tīši un zemiski, kā dieva un cilvēku priekšā spēj melot vienīgi viltus liecinieks.»

Taču ļaunākais stāvēja ˆēl priekšā. Savās aklajās dusmās viņš tad pat uzrakstīja otru, krietni atklātāku paziņojumu, kuru iedeva savu lasījumu impresārijam Arturam Šmitam, lūgdams parādīt ikvienam, kas noticējis tenkām, kā arī ikvienam, kas gribētu tās atspēkot. Paziņojumam bija pievienots misis Hogārtes un viņas jaunākās meitas parakstīts atsaukums, ko Dikenss droši vien bija izdabūjis no viņām ar draudu palīdzību, jo vēlāk dāmas nožēloja, ka to parakstījušas. Tajā starp citu bija teikts: «Mums stāstīts, ka pēdējā laikā izplatījušies zināmi uzskati par nesaskaņām, kuru rezultātā izšķīrušies misters un misis Dikensi. Tiek apgalvots, ka nesaskaņas izraisījuši apstākļi, kas met tumšu ēnu uz mistera Dikensa morāli un nomelno vairāku citu personu reputāciju un labo slavu. Mēs svinīgi paziņojam, ka šādiem uzskatiem neticam, apliecinām, ka tiem netic arī misis Dikensa, un solām turpmāk, šādus uzskatus dzirdot, ikreiz tos kā pilnīgi nepamatotus atspēkot.» Vēlēdamies Dikensu reabilitēt, Smits pārkāpa savas pilnvaras un parādīja gan paziņojumu, gan pielikumu kādam žurnālistam; rezultātā kā viens, tā otrs tika publicēts «New York

Tribune», bet pēc tam vairāku angļu avīžu slejās, un nu Dikensu nosodīja daudzi. Te jācitē dažas rindkopas no paziņojuma:

«Ilgus gadus mūsu kopdzīve ar misis Dikensu bija nelaimīga. Laikam gan ikviens mūsu tuvs paziņa būs sapratis, ka mūsu raksturi un temperaments ir apbrīnojami nesaskanīgi. Domāju, ka nez vai varētu sameklēt vēl otru tādu laulātu pāri, kam būtu tik grūti saprasties vienam ar otru vai kam atrastos tik maz kopīga ...

Mēs būtu izšķīrušies jau sen, ja to neaizkavētu misis Dikensas māsa Džordžīna Hogārte. Kopš piecpadsmit gadu vecuma viņa veltījusi savu dzīvi mūsu mājai un bērniem. Viņa bijusi tiem rotaļu biedrene, aukle, audzinātāja, draudzene, aizstāve, padomdevēja, līdzgaitniece. Tā kā mans vīrieša pienākums ir saudzēt savas sievas jūtas, es te pieminēšu tikai, ka misis Dikensa dažu rakstura īpašību dēļ rūpes par visiem bērniem uzvēla uz citu pleciem. Nezinu — nespēju nekādi iedomāties, — kas ar viņiem notiktu, ja nebūtu šīs krustmātes, kura kopā ar mūsu mazajiem uzaugusi, kurai viņi pieķērušies un kura viņiem upurējusi savu jaunību, sava mūža labākos gadus. Viņa centusies pierunāt un pārliecināt, ar sāpēm sirdī viņa atkal un atkal pūlējusies novērst misis Dikensas un manu šķiršanos ...

Pēdējos gados misis Dikensa neatlaidīgi mēģināja man pierādīt, ka viņai būtu labāk aiziet un dzīvot atsevišķi, ka mūsu pieaugošā atsvešinātība bieži izraisa viņā psihiskus traucējumus, vēl vairāk — ka viņa nejūtas piemērota dzīvei, kas viņai lemta kā manai sievai, un ka viņa jutīsies labāk, ja atradīsies tālu projām. Es viņai ik reizes atbildēju, ka mums jāsamierinās ar savu nelaimi, vīrišķīgi jānes krusts līdz galam, ka pirmām kārtām jādomā par bērniem un ka viņu dēļ kaut ārēji jāsaglabā savas laulātu draugu attiecības.»

Aprakstījis šķiršanās noteikumus un piebildis — «par vienošanās finansiālo pusi es teikšu vienīgi, ka tā ir ļoti augstsirdīga: misis Dikensa saņems tādu renti, ka varētu domāt — viņa ir dižciltīga dāma un es — bagātnieks»,— viņš turpināja:

«Divas ļaunas personas, kurām patiesībā būtu vajadzējis izrādīt pret mani respektu un pateicību un runāt gluži citādi, saistījušas (tā man stāsta, un to es arī pats zinu) šo šķiršanos ar kādu jaunu dāmu, pret kuru es jūtu dziļu pieķeršanos un cieņu. Es te neminēšu viņas vārdu — tas manī izraisa pārāk lielu bijību. Zvēru pie sava goda, ka pasaulē nav otras tik nevainojamas un tikumīgas būtnes kā šī jaunā dāma. Es zinu, ka viņa ir tikpat tīra, šķīsta un krietna kā manas mīļās meitas. Mani nemāc arī ne mazākās šaubas, ka misis Dikensa, kurai esmu apliecinājis to pašu, tagad tam tic, jo zinu, ka viņa mani ciena un, kamēr mūsu dzīvi nebija saindējušas tenkas, allaž pilnīgi paļāvās uz manu patiesīgumu ...»

Dikenss jutās «dziļi sāpināts», kad šis «augstākā mērā personiskais paziņojums» 1858. gada vasarā parādījās Anglijas laikrakstu slejās, un

nekavējoties lūdza savu advokātu darīt zināmu Keitai: «neesmu atļāvis to publicēt, ka laikam gan tas nevienu citu visā pasaulē neaizvaino tik dziļi kā mani un ka šāds solis ir mani bezgalīgi satriecis un sagādājis neizsakāmas ciešanas». Acīmredzot līdzjūtība pašam pret sevi pilnīgi atņēma viņam spēju izprast sievas jūtas, jo publiskais apliecinājums, ka viņa pametusi novārtā savus bērnus, Keitai, bez šaubam, sagādāja daudz lielākas sāpesˆnekā viņam.

Tā nu šķiršanās padarīja neglābjami nelaimīgus vēl divus cilvēkus. Dikensā cīnījās griba ar sirdsapziņu: sirds dziļumos viņš apzinājās, ka nav rīkojies pret Keitu godīgi; tomēr viņš nocietinājās un griba uzvarēja, bet par to viņam bija jāmaksā ar nežēlīgām garīgām ciešanām, īsa vēstulīte, ko viņš 1858. gada augustā no Dublinas nosūtīja Andželai Bērdetai Kūtsai, parāda, cik izmisīgi viņš pūlējās novelt visu vainu uz Keitu, kā dedzīgi centās sevi apmānīt, tēlodams parasto dramatiskā varoņa lomu. Viņš apgalvoja, ka sieva nekad neesot mīlējusi bērnus un bērni nekad neesot mīlējuši māti. Visā laulības dzīves laikā Keita ne mazākajā sīkumā neesot viņam palīdzējusi un tagad kopā ar saviem negodīgajiem radiniekiem, kuriem viņš darījis tik daudz laba, ceļot viņam neslavu. Viņš rakstīja, ka gribot Keitai piedot un tad viņu aizmirst.

Keitai savukārt šķiršanās nodarīja tādas sāpes, kas nerima līdz pat nāves stundai; viņas mokas bija divkāršas: apvainojums mātes pienākumu nepildīšanā un pavisam nepamatotais pārmetums, ka viņa bijusi slikta sieva; turklāt aizstāvēties viņa nevarēja. «Ja tā padomā, ka ģimenes mātei pēc divdesmit divu gadu ilgas laulības dzīves jāatstāj sava māja! Nabadzīte!» sūrojās Tekerijs. «Ak dievs, ko pēc šī bēdīgā notikuma atliek domāt par mūsu amatu!» Te atklājas, cik zemu Henrijs Gauens no «Mazās Doritas» vērtēja savu mākslu, un tas bija galvenais iemesls, kāpēc starp abiem tālaika lielākajiem prozaiķiem izveidojās tik sasprindzinātas attiecības, par kurām tagad būs runa.

NESASKAŅAS

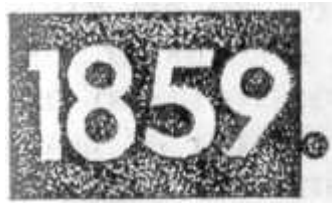

gadā V. P. Frits[170] uzgleznoja Dikensa portretu. «Kaut viņš neizskatītos tik nemierīgs un noraizējies, kaut vairāk būtu jūtama iekšējā harmonija un miers,» aplūkodams ģīmetni, sacīja Edvīns Lendsīrs. «Man šad tad gribētos paraudzīties uz viņu, kad viņš guļ un atpūšas.» Dikensa paša piezīme par portretu ir trāpīgāka: «Manuprāt, es tur esmu uzgleznots mirklī, kad tikko saņemta vēsts, ka aizdegusies kaimiņa — mana nāvīgākā ienaidnieka neapdrošinātā māja.» Protams, pirmos divus gadus pēc šķiršanās ar viņu nebija viegli sadzīvot: kamēr viņš tēloja aizvainota vīra lomu, viņa meita Keitija, cik var spriest, jautās stipri nelaimīga. Drīz pēc šķiršanās no sievas sekoja strīds ar Tekeriju; lai gan abu attiecībās vienmēr bija jauties zināms sasprindzinājums, Dikenss droši vien būtu rīkojies apdomīgāk un varbūt izvairījies no sakaru saraušanas, ja vien toreiz jaudājis savaldīties.

Kopš 1836. gada, kad Tekerijs pieteicās ilustrēt «Pik-vika kluba piezīmes», līdz 1847. gadam, kad «Liekulības tirgus» atnesa viņam skaļu slavu, abus rakstniekus saistīja draudzīgas attiecības. Viņi ēda pusdienas viens otra mājās, sastapās viesībās, ko rīkoja citi, un kopēju draugu pulkā ne reizi vien «dzirdēja pulksteni sitam pusnakts stundu» [1] [171]. Tomēr viņu audzināšana, sociālā izcelsme, paražas, uzskati un tieksmes bija ārkārtīgi atšķirīgas un viņiem nepiemita gandrīz nevienas līdzīgas rakstura īpašības. Tekerijs nebija sava laika bērns — garīgi viņš sakņojās astoņpadsmitajā gadsimtā un labprāt būtu rakstījis tik brīvi kā Fīldings. Viņu kaitināja Viktorijas laika pašapziņa un cienīgums; viņš skaitās par liekulīgajām tikumības normām, kas neļāva vaļsirdīgi rakstīt par seksa problēmām, un, tā kā viņš juta, ka raksta, izdabādams publikas gaumei, tad izlikās, ka uzskata savus romānus par nenozīmīgiem, zobojās par spalvas brāļiem, izturējās aizbildnieciski pret lasītājiem un ļāva noprast, ka labāk vēlas būt džentlmenis nekā ģēnijs. Gauens — Tekerijs par savu mākslu saka tā: «Goda vārds, gribot negribot esmu spiests nodot savu amatu ik uz soļa, lai gan varu apzvērēt, ka mīlu un cienu to no visas sirds.» Tāda nostāja ērcināja Dikensu, kas savā laikmetā, lai cik to arī kritizēja, jutās kā zivs ūdenī; uz savu darbu lūkojās ar vislielāko nopietnību, uzskatīdams to par vissvarīgāko pasaulē; lepojās ar savu profesiju, jo

lepojās arī ar sevi; vērtēja talantu augstāk par ciltskoku. Viņu raksturu atšķirība izpaudās Tekerija gļēvajā un Dikensa spēcīgajā un enerģiskajā rokasspiedienā.

Tekerijs reiz atzinās, ka viņam nekad savā mūžā neesot bijis noteikta mērķa un viņš nekad neesot iepriekš zinājis, ko darīs tālāk. Ar šo nenoteiktību, kurai pievienojās jebkādas pārliecības trūkums un sajūta, ka viņš piedzimis pārāk vēlu, izskaidrojams šī cilvēka netaktiskums sabiedriskajās attiecībās, kurš bieži vien izraisīja pārpratumus. Varam te minēt vairākus piemērus.

1. Kādā svinīgā sanāksmē, kas notika Parīzē, Tekerijs ierosināja, lai Makolijs apmainās ar viņu lomām, proti, Makolijam būtu jāuzdodas par «Liekulības tirgus» autoru, turpretī Tekerijs tēlotu Anglijas vēstures speciālistu. Viņam par lielu pārsteigumu, Makolijs nebūt nedomāja šo piedāvājumu pieņemt.

2. Forsters bija dzimis un Dikenss salaulājies vienā un tai pašā dienā — 2. aprīlī. «Apsveicu Jūs ar dzimšanas dienu un Dikensu — ar kāzu dienu, bet Jūs abus — ar iepriekšējo dienu, kad šie ievērības cienīgie notikumi vēl nebija īstenojušies,» — tā Tekerijs rakstīja savam visai apšaubāmajam draugam Forsteram.

3. Recenzēdams kādu grāmatu ar Džona Līča ilustrācijām, Tekerijs teica: «Iedomājieties «Purtch» numuru bez Līča karikatūrām! Kāda tam būtu vērtība? Mācītie džentlmeņi, kas raksta šim žurnālam, droši vien apzinās, ka bez Līča visi viņu pūliņi nebūtu ne graša vērti.» Tā kā Tekerijs kādu laiku pats bija strādājis «Punch» redakcijā, agrākie kolēģi šādu piezīmi uzskatīja par ārkārtīgi aizvainojošu.

4. Tekerijs apsolīja aizsūtīt Makrīdijam «Liekulības tirgus» eksemplāru. Dāvana patiešām pienāca, bet tajā bija ierakstīts veltījums aktiera sievai, un Makrīdijs šai sakarā atzīmēja dienasgrāmatā: «Man nepatīk Tekerija izlēciens; iespējams, ka viņš to darījis bez nolūka, taču es par to ļoti šaubos.»

5. Tekerijs cieši draudzējās ar Henriju Teiloru un viņa sievu. Teilors bija bagāts vīrs, kas rakstīja diletantiskus dzejoļus. Tā kā Tekerijs bieži vien mielojās pie viņa galda, Teilors diez vai jutās pārāk iepriecināts, kad ieraudzīja žurnālā «Punch» ievērojamā satīriķa skici, kurā bija aprakstīts kāds Timoteuss (lasi: Teilors), kas sastopas ar ļoti glītu meiteni un izjūt pret to «apbrīnu, kādu, redzēdams šo jaunavu, izjūt ikviens vīrietis ar labu gaumi. Ja misis Timoteusa nebūtu tik izcili saprātīga sieviete, vīra — dižā barda izrādītā apbrīna varētu iekveldēt viņā greizsirdību. Tomēr, tā kā misis Timoteusa pati ir skaista un pievilcīga, viņa spēj piedot citai sievietei, kam arī piemīt šīs īpašības. Viņa pat ar apbrīnojami veselu saprātu — kaut gan ar mazliet pārāk dedzīgu sajūsmu — apgalvo, ka pati jūtot pret jauno daiļavu tikpat milzīgu apbrīnu kā slavas lauru pušķotais Timoteuss.» Teilors un viņa draugi ļoti labi noprata, kas'ir Timoteuss un skaistā

meitene; misis Teilora, kas nebija gluži tik saprātīga, kādu viņu tēloja, dusmās sprāga vai no ādas āra, un Tekerijs, kurš bija gaidījis, ka rakstu izlasīs ar «vislabsirdīgāko smaidu», jutās pārsteigts, izdzirdis, ka Teiloriem smiekli neesot ne prātā, un ļoti pazemīgi lūdza viņa rīcību piedot, ko Teilori arī darīja.

Kā jutās Tekerija draugi, kļuvuši par viņa īpatnējās humora izjūtas objektiem, var iztēloties, ja zina, kā jūtas cilvēks, kam vējš uz ielas norauj cepuri: viņš reizē niknojas un reizē saprot, ka izskatās komiski, un cenšas izlikties, ka pakaļdzīšanās uzjautrina viņu tāpat kā smīnošos skatītājus. Tekerijs žurnālā «Punch» parodēja gan Bendžamina Dizraēli, gan Čārlza Līvera, gan Bulvera Li-tona literāro stilu, un, lai gan šie vīri pūlējās cik spēdami radīt iespaidu, ka tas viņus uzjautrina, neviens Tekerijam nemūžam nepiedeva. Tekerijs savukārt nevarēja saprast viņu slēpto naidīgumu. Piedot tiem, kas pret tevi nogrēkojušies, nozīmē pašapmierināti' liekuļot, taču

Tekerijam piemita mazliet retāka īpašība: viņš piedeva tiem, pret kuriem bija nogrēkojies pats. Izdevību, kas ļautu parādīt augstsirdību, viņš grasījās sagādāt arī Bozām, parodējot viņa stilu, taču žurnāla «Punch» īpašnieki Bredberijs un īvenss pārvilka šiem nodomiem svītru — iespējams, ar Boza lineāla palīdzību. Dikenss vispār nosodīja parodijas un reiz vēlāk lūdza kādu draugu pasacīt Tekerijam, ka «tās nedara godu nedz literatūrai, nedz literātiem un būtu jāatstāj otršķirīgu rakstnieku un neveiksminieku ziņā».

Tomēr, atskatoties pagātnē, jāteic, ka Tekerija pārsteidzībai, viņa neveiklībai un nemākulībai nodibināt sabiedriskus sakarus piemīt kaut kas ļoti simpātisks; viņš patiesi bija maigs, vientiesīgs cilvēks ar mīkstu un labu sirdi, tuvie draugi viņu mīlēja un abas meitas — dievināja. Tāpat kā daudzi ļaudis, kas paraduši nesaudzēt otra jūtas, viņš neparasti viegli aizvainojās, ja kāds aizskāra viņu, un laikam būtu ļoti pārsteigts, ja viņa zobgalību objekts izrādītu tādu pašu jūtelību. Pēc dabas viņš bija pateicīgs — viņš nekad nebeidza brīnīties par saviem panākumiem, un tie viņu neizsakāmi aplaimoja; savā iedzimtajā labsirdībā viņš aizgāja tiktāl, ka deva naudu ikvienam, kas to prasīja; šai ziņā viņš atšķīrās no Dikensa, kas drauga vai idejas dēļ bija ar mieru pūlēties un gādāt, netaupīdams nedz laiku, nedz spēkus, turpretī naudu nebūt neizdāļāja kuram katram; Tekerijs savukārt trūkumā nonākuša drauga labad iztukšoja kabatas līdz pēdējam grasim, bet mēdza stundām, dienām un nedēļām ilgi kurnēt un vilcināties, ja kāds lūdza viņu uzrakstīt ieteikuma vēstuli vai izdarīt kaut ko citu, kas prasīja enerģiju un piepūli.

Abu šo vīru attiecībās allaž jautās zināma atturība, kas kada jaukā dienā varēja pārvērsties par ienaidu. Vispiemērotākās attiecības starp viņiem bija attiecības starp namatēvu un viesi, jo Dikenss bija lielisks namatēvs, bet Tekerijs — lielisks viesis. Tomēr pat te viss neritēja

gludi. Piemēram, Makrīdija atvadu banketā, kurā Dikenss ieradās, ģērbies zilā frakā ar zīda atlokiem un misiņa pogām, melnā atlasa vestē un krāšņi izšūtā kreklā ar baltu atlasa apkakli, Tekerijs, viņu ieraudzījis, sacīja savam galda kaimiņam: «Jā, šis nekauņa ir skaists kā raibs taurenis, un it īpaši apbrīnas cienīga šķiet viņa krūteža.» Parasti viņiem bija grūti atrast kopēju valodu. Dikenss bija pirmšķirīgs darījumu cilvēks; Tekerijs darījumus ienīda un neko no tiem nesajēdza. Cik Dikenss bija enerģisks, tik Tekerijs — laisks. Dikenss alka, lai viņam aplaudē nabagie, Tekerijs kāroja pēc bagāto ovācijām. Dikenss bija pārāk lepns un pašpaļāvīgs, lai tīkotu pēc aristokrātu sabiedrības, Tekerijam turpretī gauži_ tikās, ka tā viņu apbrīno un lutina. Tekerijam bija pilnīgi nepieciešama sieviešu sabiedrība, jo tajā viņš jutās tikpat viegli un omulīgi, cik Dikenss — vīru pulkā. To neapšaubāmi varēja izskaidrot ar abu pilnīgi atšķirīgo bērnību: Tekerijs bija vienīgais lolojums, ko māte bezjēdzīgi lutināja, Dikenss turpretī uzauga lielā ģimenē, kur māte bija pārāk aizņemta, lai veltītu mīlestību kādai atsevišķai atvasei. Pat klubā katrs no viņiem izturējās savādāk: Tekerijs, pēc dabas dīkdienis, slaistījās pa bāru, bibliotēku vai biljarda istabu, vai nu pļāpādams ar kādu paziņu, sēdēdams atzveltnes krēslā., un snauzdams, vai arī slēpdamies aiz laikraksta lappusēm, — kāds nu viņam kuro reizi bija garastāvoklis; Dikenss turpretī mēdza iegriezties klubā uz īsu brīdi ar noteiktu nolūku, parasti tāpēc, ka bija norunājis ar kādu satikties; Tekerijam vislabāk veicās darbs kluba vai viesnīcas atmosfērā, turpretī Dikensam bija nepieciešams pilnīgs klusums un vientulība. Garika kluba biedri bija ievērojuši: ja viens no viņiem ienāk telpā, kur otr# lasa vai sarunājas, ienācējs palūkojas apkārt, it kā meklēdams kādu cilvēku, ko vēlējies sastapt, vai aizmirstu lietu, un tad aši vien izsteidzas ārā. Viens otra sabiedrībā viņi jutās nepārprotami neveikli, jo abus interesēja pavisam citi temati: Tekerijam patika apspriest literatūru un gleznie cību vai patrīt mēli ap kārtējo skandalozo notikumu, turpretī Dikenss deva priekšroku teātra tenkām, runām par noziegumiem un noziedzniekiem, kā arī anekdotēm.

Līdz ar 1847. gadā iznākušā «Liekulības tirgus» panākumiem viņu attiecībās iezagās jauna nianse, kurā nevarēja vainot ne vienu, ne otru. Te nu beidzot (tā sacīja klubu biedri un daži kritiķi) bija romāns, ko sarakstījis džentlmenis džentlmeņiem; literārajā pasaulē izveidojās divas nometnes — vienā no tām ietilpa Tekerija piekritēji, otrā — Dikensa draugi. Tā nu šī «pilsoņu kara» netīšie upuri nokļuva mākslīgi uzpūsta antagonisma atmosfērā, jo katra apjūsmotāji pasludināja savējo par laikmeta dižāko prozaiķi. Tekerijs bez kādas liekulības uzskatīja Dikensu par talantīgāku. Dikenss bez kādas liekulības izturējās pret Tekerija darbiem vienaldzīgi. Taču troksnis, ko sacēla piekritēji, nepatīkamie salīdzinājumi un nepatiesās ziņas, kas lidoja no

vienas nometnes uz otru, sakaitināja Dikensu, jo liecināja, ka viņa popularitāti apdraud nopietns sacensonis, kamēr Tekerijam savukārt šķita, ka viņa veiksme radījusi spalvasbrālī rūgtumu. Dikenss gan varēja mierināt sevi ar apziņu, ka viņa darbus pārdod desmit tūkstošos eksemplāru, turpretī konkurenta sacerējumus — tikai tūkstošos; Tekeriju savukārt varēja mierināt doma, ka viņa pārākumu atzīst cilvēki ar gaumi; bet, tā kā populārs rakstnieks allaž apskauž intelektuāļa prestižu un intelektuālis — populāra rakstnieka slavu, tad ne Dikenss, ne Tekerijs, domādami viens par otru vai sastapdamies viens ar otru, aiz prieka vis negavilēja.

Iztēle viegli uzpūš no oda ziloni, un Tekerijs vēstulē mātei rakstīja, ka pirms «Liekulības tirgus» panākumiem bijis literārās pasaules mīlulis, turpretī pēc tiem Džerolds, Einzvērts, Forsters, Bulvers un Dikenss sākuši izturēties pret viņu ar tādu kā naidu vai neuzticību. «Man ir ļoti skumji ap sirdi, redzot, cik skaudīgi un nenovīdīgi ir pasaules gudrajie un skolotāji... Es vairs lāgā nesaprotu ne sava paša, ne kāda cita rīcības motīvus.» Tomēr romāna veiksme vien nebija tā, kas izraisīja nepatiku viņa biedros māksliniekos; daļēji iemesls bija Tekerija neaprēķināmā uzvedība un vēl vairāk — tas, ka viņš pēkšņi sāka tēlot aristokrātu. Viņam sagādāja dīvainu patiku būt džentlmenim mākslinieku sabiedrībā un māksliniekam džentlmeņu sabiedrībā, un rezultātā gan vieni, gan otri jutās itin kā nokaunināti. «Man netīk domāt par to, kā mūsu kolēģi, gribēdami palīdzēt saviem trūcīgajiem brāļiem, izkrāso sejas un farsos muļķīgi smejas,» — tāda bija viņa attieksme pret izrādēm, ko Dikenss organizēja Literātu ģildei. Varbūt Tekerija plātīšanās ar smalkajām manierēm bija atbilde uz Dikensa skaļo slavu, kas bohē-miešu sabiedrībā viņam dažreiz sagādāja ciešanas. 1852. gada ziemā viņu kopā ar Dikensu, Līču, Džeroldu, Lemonu un citiem uzaicināja uz Votfordu medībās. Mirklī, kad viņi gatavojās doties ceļā, atnesa Dikensa vēstuli, kas bija atdresēta namamātei, un Tekerijs nekavējoties to viņai nodeva. Izlasījusi zīmīti, dāma izskrēja hallē, un bija dzirdams, kā viņa sauc pavāram: «Mār-3\2

tin, necepiet stērstes, mistera Dikensa nebūs!» Tekerijs piezīmēja: «Nekad netiku juties tik nenozīmīgs. Te, rau, bija īstā popularitātes mēraukla! Pendennisu[172] vis ar stērstēm necienās!»

Pirmā plaisa viņu attiecībās pavērās 1847. gada jūnijā, kad Meifērā, klubos un Flītstrītā par to vien runāja kā par «Liekulības tirgus» sākuma nodaļām. Nesaskaņas izraisīja Forsters, kas pateica Tomam Teiloram, ka Tekerijs «melojot kā nešķīstais gars». Teilors, uzskatīdams šos vārdus par jocīgiem, atstāstīja tos Tekerijam, un tas, nemaz neuzskatīdams teikto par jocīgu, nākamreiz sastopoties ar Forsteru, izlikās, ka to nepazīst. Forsters aizrakstīja Tekerijam, pieprasīdams paskaidrot šīs «kliedzošās nepieklājības» iemeslu, un

Tekerijs to arī darīja. Forsters nevarēja atcerēties, ka būtu lietojis šādu izteicienu, tomēr lika noprast, ka Tekerijs viņam pagātnē devis pietiekami daudz iemeslu apvainoties, tikai viņš tiem nav pievērsis uzmanību. Iejaucās Dikenss un norādīja kādam Tekerija draugam, ka pārpratumus radot Tekerija paraža «pārāk viegli jokoties gan ar patiesību, gan nepatiesību. Tekerijs aizmirst, kas jāpiedēvē vienai, kas otrai, un tādējādi lāgiem kļūst neuzticīgs pirmajai.» Padomājis Tekerijs secināja, ka Forstera dusmu lēkmi izraisījušas karikatūras par Lielo Mogolu. Tā kā Toms Teilors rūgti nožēloja izdarīto un Tekerifs nevēlējās sagādāt draugam ciešanas, viņš palūdza, lai Dikenss visu nokārto. Rezultātā Griničā notika samierināšanās bankets.

Nākamā vērā ņemamā vārdu maiņa starp abiem slavenajiem prozaiķiem notika 1848. gada janvārī, kad Tekerijs atrakstīja jūsmīgu atsauksmi par «Dombiju un dēlu» un Dikenss atbildēja: «Jūsu augstsirdīgā vēstule aizkustināja mani līdz sirds dziļumiem ... Laikam gan nekas nedz šinī pasaulē, nedz ārpus tās robežām mani tik ļoti neiepriecina kā šāda vīrišķīgi un drosmīgi pausta cieņas zīme.» Taču tālāk viņš turpināja, ka lolojot cerību uzlabot Anglijas literātu stāvokli, un lika noprast, ka Tekerija karikatūras par izciliem prozaiķiem panākušas gluži pretējo — te gan viņš tūlīt jokodamies piebilda, ka galerijā nebūtu vajadzējis liegt vietu arī viņam; beidzot, viņš piemetināja: «Atlikšu «Liekulības tirgus» lasīšanu līdz tam laikam, kad būšu pabeidzis «Dombiju»,» — un tā nu varam nešaubīdamies sacīt, ka vēstules saņēmēju tādas piezīmes sevišķi neiepriecināja. Abi pielika slavējamas pūles, lai viens otru iemīlētu, bet 1849. gadā attiecību attīstība atkal apstājās kāda sīkuma dēļ: Tekerijs saņēma ielūgumu uz pusdienām Karaliskajā akadēmijā *, Dikenss— ne. Nākamajā gadā kļūda tika izlabota, taču Dikenss aizrakstīja vēsu zīmīti, noraidīdams parādīto godu. 1855. gada martā Tekerijs kādā no savām lekcijām veltīja Dikensam siltus vārdus, teikdams, ka viņš esot «cilvēks, kam dievišķā providence uzdevusi labot un mācīt savus tuvākos». Dikenss avīzē «The Times» izlasīja ziņojumu par lekciju un aizrakstīja: «Mani dziļi aizkustināja Jūsu laipnā atsauksme. Nezinu, kā Jums lai iztēloju, cik ļoti tā iesildīja manu sirdi. Jūtos tik laimīgs, ka lūgtin lūdzu Jūs: ticiet man, es nekad neaizmirsīšu Jūsu uzslavu. Ja Jūs, lasot manu vēstuli, varētu pilnīgi aptvert, kā Jūs mani aizkustinājāt un uzmundrinājāt, tad esmu pārliecināts: arī Jūs justos laimīgs.» Tomēr pagāja tikai seši mēneši — un Dikenss rakstīja Vilšam, ka Tekerijs «pārspīlēti slavē» Veco pensionāru namu, un ierosināja, lai kāds par šo tematu uzraksta «Vārdiem» un «neatstāj ne akmeni uz akmens no šīs saldsērīgās jūsmināšanās par mūsu nabaga brāļiem — tā tikai nodara viņiem postu». Dikensa padoms tika uzklausīts, un raksts parādījās 1855. gada decembrī.

Arēji tomēr abi dižgari palika draudzīgās attiecībās līdz 1858.

gada jūnijam, kad Edmunds Jeitss, kāds jauns žurnālists, Garika kluba loceklis, izdevumā «Town Talk»[173] [174] publicēja skici par Tekeriju. Tajā, starp citu, bija rakstīts: «Viņa stāja ir vēsa un nepieejama, viņa runas veids vai nu atklāti cinisks, vai arī māksloti sirsnīgs un labvēlīgs; viņa bonhomie[175] ir uzspēlēta, asprātības — dzēlīgas, viņš viegli aizvainojas. .. Neviens neprot labāk par Tekeriju grozīties pa vējam: mūsu zemē viņš glaimo aristokrātijai, bet, šķērsojis okeānu, pasludina par savu elku Džordžu Vašingtonu... Mēs uzskatām, ka viņa slava pamazām nobāl.. .» Mūsdienās tādas kritikas upuris tiktu atriebts un gan raksta autors, gan attiecīgā žurnāla redaktors un izdevējs dabūtu krietni atvieglot maku. Tolaik visprātīgākais bija nelikties ne zinis. Tekerijs izvēlējās pašu nepareizāko ceļu: viņš uzzināja, kas ir raksta autors (starp citu, viņš Jeitsam bija izrādījis ne mazumu laipnības), un aizsūtīja tam dusmīgu vēstuli, nosaukdams Jeitsa apgalvojumus «ne vien par naidīgiem un aizvainojošiem, bet arī par nepatiesiem un melīgiem». Viņš norādīja arī Jeitsam, ka klubā dzirdētās sarunas nav jāpublicē, un pieprasīja, «jo man ir tiesības to darīt, lai Jūs uz priekšu vairs neiespiežat komentārus par manām privātajām sarunām, lai Jums vairs nenāk ne prātā iztirzāt manas personiskās darīšanas, turklāt apgaismojot tās nepareizi, un lai Jūs turpmāk ņemat vērā, ka Jūs nu gan nevarat spriest par to, cik es esmu patiess un vaļsirdīgs». Jeitss, kas nesenajās mājas likstās bija izdarījis Dikensam dažus pakalpojumus, tūlīt griezās pie viņa pēc padoma, parādīdams savas atbildes uzmetumu, kurā bija uzskaitīti visi cilvēki, ko Tekerijs izsmējis gan romānos, gan rakstos. Dikenss sacīja, ka Jeitsa rīcību nekādi nevar attaisnot, ka Tekerija vēstule gan atņem jaunajam žurnālistam jebkādu iespēju atvainoties, taču Jeitsa ierosinātā atbilde ir pārāk vīzdegunīga un nesavaldīga. Viņš ieteica atbildēt citādi, vēršot Tekerija apvainojumus pret viņu pašu: «Ja vēstule, ko Jūs man atrakstījāt, nebūtu ir nepatiesa, ir melīga, es labprāt gribētu apspriest ar Jums šo jautājumu un vaļsirdīgi Apliecināt savu sirsnīgo vēlēšanos labot kļūdu, kuru varbūt esmu pieļāvis. Taču uz tādu vēstuli kā Jūsējā es patlaban citādi atbildēt nevaru.» Saņēmis šo paskaidrojumu, Tekerijs aizsūtīja savas vēstules norakstu līdz ar Jeitsa atbildi Garika kluba valdei, lūgdams izlemt, «vai manas sūdzības par misteru Jeitsu ir pamatotas, vai, publicējot šādus rakstus, kādu es te pievienoju, netiek kaitēts kluba interesēm un vai ar to var samierināties biedrība, kuras locekļi ir džentlmeņi».

Valde sasauca sēdi, kurā Dikenss norādīja, ka tai nav ne mazāko tiesību iejaukties divu locekļu personiskā strīdā. Valde nepiekrita un lika Jeitsam vai nu «pazemīgi atvainoties misteram Tekerijam, vai arī aiziet no kluba». Tad Dikenss pateica, ka nevarot «uzņemties tik ļoti grūtus un nepatīkamus pienākumus, kādus jūs uzliekat valdes locekļiem», un aizgāja no tās. «Man šķiet, ka valde galīgi izkūkojusi

prātu,» viņš rakstīja kādam loceklim. «Ja man nebūtu citu rūpju, es līdzīgi Foksam «aiz dusmām spertu zemes gaisā». Kad iedomājos, kā viņi tup savā aizkrāsnē un iztēlojas, ka lemj pasaules likteņus, tad nudien man tā jāsmejas, ka šiem smiekliem piebalso ari Meimija un Keitija, kas mīt tālu Gedshillā, un mēs smejamies, līdz acīs sariešas asaras ... Man jābrīnās, ka tik daudz cilvēku ir ar mieru būt par rīkiem šādas jaukas, mazas inkvizīcijas rokās. Taču, manuprāt, tāda atklātībai nodota lieta pati kļūst ērmīga un padara ērmīgu arī visu klubu...» 1. jūlijā iznāca Tekerija romāna «Virdžīnieši» devītā sērija, kur Jeitsu redzam jaunā Grabstrīta lomā. «Viņš strādā trīs bulvāra lapelēs, aprakstīdams «klubos»'; sastaptos džentlmeņus un viņu sarunas.» To izlasījis, Jeitss aizrakstīja Garika kluba valdei, paziņodams, ka nedomā nedz aiziet no kluba, nedz arī atvainoties, un prasīdams jautājumu izlemt kluba locekļu kopsapulcē. Sanāksme notika 10. jūlijā, un tajā nolasīja Jeitsa vēstuli, kurā bija sacīts, ka viņš esot ar mieru par nodarītajām nepatikšanām atvainoties klubam, bet ne Tekerijam. Ar septiņdesmit balsīm pret četrdesmit sešām kopsapulce apstiprināja valdes pilnvaras, un Jeitss saņēma brīdinājumu, ka: tiks izslēgts no kluba, ja neatvainosies Tekerijam. Jeitss nelikās draudus ne dzirdam, un komiteja izsvītroja viņa vārdu no locekļu saraksta, turklāt viens no džentlmeņiem piezīmēja, ka Jeitss gribējis «rīkoties dikti gudri, bet izrīkojies pavisam negudri».

Jeitss griezās pie advokāta, un tas sacīja, ka viņam esot pilnīgs pamats ierosināt lietu pret kluba sekretāru; taču, pirms jaunais žurnālists ķērās pie šī līdzekļa, Di-kenss vēlreiz mēģināja apvārdot Tekeriju. Augustā abi prozaiķi bija sastapušies uz Reformu kluba kāpnēm un runājuši viens ar otru, «it kā nekas nebūtu noticis», tāpēc novembrī Dikenss aizrakstīja Tekerijam, ierosinādams nolikt «tikšanos starp mani, mistera Jeitsa pārstāvi, un kādu Jūsu izvēlētu un pilnvarotu draugu cerībā, ka šo kutelīgo jautājumu varētu nokārtot miera ceļā: lai justos gandarīti visi, kas tajā iejaukti». Viņš atzinās, ka pēc pirmās vēstules Jeitss prasījis viņam padomu, viņš to arī sniedzis un vēlāk atbalstījis jauno žurnālistu valdes sēdē. Ja tikšanos nevarētu noorganizēt, viņš beigās piebilda, «tad neko zaudējuši mēs neesam: Jūs sadedzināsit šo vēstuli un es — Jūsu atbildi». Vēstule darīja vairāk goda Dikensa sirdij nekā prātam. Tekerijs uzskatīja to par apslēpta naida apliecinājumu un atbildēja: «Ar sāpēm nopratu no Jūsu vēstules, ka strīdā starp māni un misteru Jeitsu Jūs esat bijis viņa padomdevējs. Viņa vēstule piespieda mani griezties pie Garika kluba un lūgt aizstāvību pret apvainojumiem, kurus es citādi apkarot nespēju.» Tālāk viņš rakstīja, lai Dikenss griežoties pie kluba valdes: «Vienīgi tā var izlemt, vai man iespējams samierināties ar Jūsu draugu.» Dikensa lūgumu viņš paziņoja valdei un piebilda: ja tā atradīšot līdzekļus, kā ķildu nokārtot miera ceļā, nebūšot otra laimīgāka cilvēka par viņu.

Tomēr valde piekāpties negribēja, tāpēc sekoja parastais tiesas process, kurā uzvarēja garikieši, un Jeit-sam vajadzēja publiski atvainoties.

Rezumēsim, kas bija noticis. Visi bija uzvedušies muļķīgi: Jeitss, rakstīdams par cilvēku, ar kuru bieži satikās klubā; Tekerijs, pievērsdams rakstam uzmanību; Dikenss, neieteikdams Jeitsam atbildēt miermīlīgā garā; Tekerijs, sūdzēdamies klubam, un Garika kluba valde, kārdama visu pie lielā zvana. Ja padomā pamatīgāk, tad notikums izskaidrojams ar to, ka Jeitss bija jauns un ķildīgs, Tekerijs — slims, Dikenss pārdzīvoja garīgu krīzi, bet valde sirga ar neārstējamu kaiti: ar to, ka tā bija valde. Jāpiebilst, ka Dikenss gan aizgāja no valdes, bet ne no kluba. Viņš bija aizgājis jau divas reizes: pirmo reizi tāpēc, ka ievēlēja dažus locekļus, kas bija naidīgi noskaņoti pret viņa draugu Makrīdiju, otro — tāpēc, ka ievēlēja Albertu Smitu, kas Dikensu bija nepiedodami parodējis. 1865. gada decembrī viņš atstāja klubu trešo reizi — uz visiem laikiem, jo tur izbalsoja viņa kandidātu Vilšu.

Strīds par Jeitsu izbeidza diezgan remdeno draudzību starp Dikensu un Tekeriju, un laikam gan var droši teikt, ka abi jutās atviegloti. 1861. gada sākumā viņi sastapās Drūrileinas teātra [1] parterā un paspieda rokas, taču nerunāja ne vārda. «Ja viņš manā sejā nolasīja, ko es jūtu,— un tik gudram cilvēkam tas nav grūti, — tad viņš zina, ka esmu izpratis viņu caur un cauri,» Tekerijs rakstīja kādam draugam. Tomēr Tekerijam bija mīksta sirds un īsi pirms viņa nāves 1863. gada beigās notika samierināšanās. Viņš Ateneuma kluba vestibilā patlaban sarunājās ar seru Teodoru Mārtiņu, kad Dikenss iznāca no telpas, kur bija lasījis avīzes, pagāja abiem garām, izlikdamies,

' Drūrileinas teātris — viens no diviem galvenajiem Londonas teātriem (otrs ir Koventgārdena), kam bija privilēģijas izrādīt klasiskās drāmas. Dibināts 17. gs. otrajā pusē.

ka nepazīst, un devās cauri vestibilam uz kāpnēm, kas veda uz bibliotēku. Tekerijs pēkšņi pameta Mārtiņu, panāca Dikensu, kad tas bija jau uzlicis kāju uz pirmā pakāpiena, un sacīja: «Laiks izbeigt šo muļķīgo atsvešinātību, būsim viens pret otru tādi paši kā agrāk! Salīgsim mieru!» Dikenss mirkli itin kā apstulba, tomēr izstiepa roku, un abi apmainījās ar dažiem draudzīgiem vārdiem. Tekerijs sacīja, ka trīs dienas nogulējis gultā, tagad viņu mokot auksti drebuļi, viņš jūtoties vārgs, nespējot strādāt, bet grasoties izmēģināt jaunas zāles, kuras tūlīt pat smiedamies arī raksturoja. Tad viņš atgriezās pie Mārtiņa un pavēstīja: «Mīlu šo cilvēku un nespēju turēties pretī * sirdsbalsij.» Pēc nedēļas viņš nomira, un viņa rediģētā «The Cornhill Magazine» īpašnieki lūdza Dikensu uzrakstīt nekrologu. «Izdarīju to, no kā vislabprātāk būtu atteicies, ja vien šādu atteikšanos neuzskatītu

par neiespējamu,» Dikenss sacīja Vilkijam Kolinsam. Par spīti nepatikai, viņš šo uzdevumu veica ļoti labi, kaut gan nenoturējās, nepieminējis Tekerija vājību, ar kuru reiz bija apveltījis Henriju Gauenu: «Pēc manām domām, viņš velti izlikās, ka nevērtē savu mākslu augstu un ir vienaldzīgs pret to; tā viņš tai vienīgi kaitēja.»

Kamēr brieda konflikts ar Tekeriju, Dikensu nodarbināja kāds nopietnāks strīds — strīds ar izdevējiem, kurš skāra viņu pašu. Viņa tuvais draugs Marks Lemons, kas šķiršanās sarunās bija aizstāvējis Keitas intereses, atteicās publicēt viņa rakstu «Maniem lasītājiem» žurnālā «Punch», un šo atteikšanos atbalstīja arī žurnāla izdevēji Bredberijs un īvenss. Dikenss savā ietiepībā, kas raksturīga cilvēkiem, kurus moka sirdsapziņas pārmetumi, sastrīdējās ar Lemonu, Bredberiju, Ivensu un patiesībā ar ikvienu, kas skatījās uz viņa ģimenes ķildu objektīvi — tas ir, pēc viņa domām, neobjektīvi. Viņš ne vien aizliedza bērniem turpmāk satikties ar šiem cilvēkiem, bet sagaidīja arī, ka tāpat rīkosies viņa uzticamie draugi. īvenss pavisam atklāti simpatizēja Keitai, taču drīz vien dabūja noprast, ka savas simpātijas ievirzījis nepareizās sliedēs. «Man bija nopietns pamats paskaidrot bērniem, ka viņu lielākā bagātība ir tēva vārds,» Dikenss rakstīja Ivensam 1858. gada jūlijā, «un ka tas patiešām tiktu izniekots un velti valkāts, ja tēvs vai nu personiski, vai ar bērnu starpniecību uzturētu sakarus ar tiem ļaudīm, kas šo vārdu nodevuši tajā vienīgajā reizē, kad tam draudēja drausmīga nelaime un to tik netaisni apvainoja. Jūs ļoti labi zināt, kāpēc (ar rūgtu vilšanās sajūtu un bezgalīgām sirdssāpēm) es biju spiests iekļaut Jūs šo ļaužu pulkā. Vairāk man nav ko teikt.» Dikenss bija tik sadusmots, ka vairāk nekā trīs gadus pēc mājas ķildām, kad viņa dēls Čārlijs precējās ar Ivensa meitu, viņš aizrakstīja savam senajam draugam Tomasam Bīrdam, Čārlija krusttēvam, ka pilnīgi saprotot Bīrda vēlēšanos būt kāzās, tomēr līdz ar to «no visas sirds ceru, ka Jūs netaisāties šai gadījumā pārkāpt mistera Ivensa slieksni».

Dabiski, viņš vairs nevarēja strādāt kopā ar cilvēkiem, kas uzskatīja, ka viņš apgājies nežēlīgi ar sievu, un, tā kā Bredberijs un Ivenss atteicās viņam pārdot savu žurnāla «Vārdi Katrai Mājai» dalības summu, viņš žurnālu nekavējoties slēdza un nodibināja jaunu, kura finansiālā vadība atradās viņa rokās. Kad viņš ņēma un paziņoja, ka sarāvis sakarus ar «Vārdiem» un sāks izdot līdzīgu nedēļas laikrakstu, iepriekšējais zaudēja jebkuru vērtību un kopējais darbs beidzās ar to, ka kanclera tiesā tika iesniegts rēķins, tam sekoja īpašuma izpārdošana un visu par trīstūkstoš trīssimt piecdesmit mārciņām nopirka Dikenss. Radās zināmas grūtības ar jaunā pasākuma nosaukumu, un viņš apstulbināja Forsteru, ierosinādams izmantot Šekspīra vārdus: «Saskanīga Majas

Dzīve»[1]. Kad Forsters norādīja,*ka nesenie notikumi Di-kensa

mājas dzīvē lāgā nesaskanot ar šo nosaukumu, Čārlzs strupi atcirta: «Lai ko es tagad izdomātu, skaidrs ir viens: visu to sagrozīs un iztulkos galīgi aplami.» Tomēr viņš saprata, ka Forsteram taisnība, un, apsvēris krietnu desmitu citu nosaukumu, to vidū arī «Čārlza Dikensa Žurnāls», paturēja kādu, kas arī bija radies Šekspīra ietekmē («... lai stāstu tam ... par visu savu dzīvi gadu gadā»[176] [177]), un nosauca žurnālu — «Apaļš Gads» («A// the Year Round»). Pirmais numurs iznāca 1859. gada 30. aprīlī. Redakcija atradās Strendā, Velingtonstrītā, iepretī Lyceum[178] teātrim, no «Vārdu» redakcijas to šķīra tikai dažas ēkas. Vilss bija līdzīpašnieks un redaktora palīgs, Vilkijs Kolinss — štata līdzstrādnieks līdz 1863. gadam,

kad viņš slimības dēļ bija spiests aiziet. Žurnālā sērijās publicēja trīs viņa populārākos romānus: «Sieviete baltā» (1860), «Bez vārda» (1862) un «Mēness akmens» (1868).

Dikenss, kā parasti, ar sirdi un dvēseli iegremdējās darbā un pēc trim mēnešiem varēja ziņot par fenomenāliem panākumiem: «Žurnāls ir tik populārs, ka jau vakar atmaksājās ne vien visa naudas summa, ko es biju ieguldījis, to organizējot (papīram, iespiešanai un citiem izdevumiem, pēdējo numuru ieskaitot), līdz ar pieciem procentiem par aizņēmumu, bet vēl palika pāri piecsimt mārciņu skaidras peļņas, kas tagad guļ bankā!» Panākumi lielā mērā izskaidrojami ar Dikensa romānu, kas sāka iznākt jaunā žurnāla pirmajā numurā un turpinājās līdz tā paša gada 26. novembrim. Sākums «Stāstam par divām pilsētām» viņam bija sagādājis mokas, un 1859. gada februārī viņš atzinās, ka nezinot, kā lai ķeras klāt darbam, jo nespējot tematu iemīļot, taču šo iztēles apsīkumu var zināmā mērā attaisnot: viņš tikko bija pārdzīvojis ģimenes katastrofu, lasījis savus darbus milzu auditorijām visā zemē un patlaban veltīja bezgala daudz laika un pacietības nedēļas, izdevuma dibināšanai, organizēšanai un nākotnei. Nākamais šķērslis bija divi vezumi grāmatu par franču revolūciju, kurus atsūtīja Kār-lails, kam viņš bija palūdzis pāris darbu par šo laika posmu. Ievērojamas grūtības radīja arī iekļaušanās īsajos, bet biežajos turpinājumos, turklāt drīz pēc pirmās sērijas publicēšanas autors saslima, un tas, protams, darbu nepaātrināja; tomēr, nedēļām ritot, temats viņu paņēma savā varā; viņš sacīja — tas viņu ārkārtīgi aizkustinot un satraucot, tas esot vislabākais romāns, ko viņš sarakstījis, viņš ilgojoties teātrī tēlot Sidneja Kār-tona lomu. Lai gan Kārlailam nepatika lasīt romānu «tēj-karotīšu devās» (tā viņš kurnēja), viņš to nosauca par apbrīnojamu. Taču šim vārdam ir visai daudz nozīmju un ļoti var būt, ka Kārlails palika uzticīgs savai paražai vispirms celt grāmatu vai debesīs un tā paša teikuma beigās ļaut nelaimīgajam autoram sāpīgi nokrist uz cietas zemes, kas, piemēram, redzams no viņa komentāriem par doktora Roberta Votsona darbu «Spānijas karaļu Filipa II un Filipa III dzīves stāsts»: «Interesants,

skaidrs, precīzi uzbūvēts un diezgan pavājš gara ražojums.» Ja toreiz modē nākušais iedomīgais advokāts Edvīns Džeimss, kam patika teatrālas uzstāšanās, būtu pazinis sevi Strai-vēra tēlā, viņš būtu izteicies skaidrāk par Kārlailu. Gribēdams radīt varoni, kas būtu pilnīgs pretstats Kārtonam, un vēlēdamies palūkoties uz to vaigu vaigā, Dikenss kopā ar Jeitsu iegriezās pie Džeimsa un pavadīja īsu brīdi viņa kabinetā.

— Gluži kā izliets, — sacīja Jeitss, kad grāmatā parādījās Straivers.

— Manuprāt, nav slikts, sevišķi, ja ņem vērā, ka viņš pozēja tikai vienu reizi, — Dikenss piekrita.

Ja runā par sižetu, tad Dikensam bija pilnīga taisnība, sakot, ka tā ir vislabākā grāmata, ko viņš sarakstījis. Tā kļuva tikpat populāra kā «Deivids Koperfīlds» (ja ne vēl populārāka), taču iespējams, ka tas izskaidrojams ar grandiozo veiksmi, kādu tolaik piedzīvoja romāna dramatizējums «Vienīgais ceļš», kas padarīja slavenu Džonu Mārtiņu Hārviju un bija vissekmīgākais pirmšķirīga angļu romāna skatuves variants. Šis fakts ir ļoti svarīgs, kad iztirzā rakstnieka darbu, to saistot ar viņa personību. Daži kritiķi izteikuši apgalvojumus, ka romāns esot vismazāk raksturīgais Dikensa sacerējums. Tomēr vienā ziņā to var uzskatīt par pašu raksturīgāko viņa darbu, jo šī cilvēka dramatiskās īpašības te izpaudās tīri dramatiskā formā. Tas tika iecerēts ļaikā, kad viņš tēloja va-roņlomu speciāli viņam «sacerētā» melodrāmā. Ja kāds liels aktieris būtu spējis iemiesot īstenībā savu sapni par vispilnīgāko lomu, tad rezultāts būtu bijis «Stāsts par divām pilsētām». Visapkārt mutuļo vardarbība un nelietības, kam pa vidu reizēm pavīd rāmas ģimenes laimes pilnas ainas, un uz šī fona mīlestība pēkšņi dara izlaidīgo un cinisko varoni cildenu: viņš izglābj dzīvību dievinātās sievietes vīram, upurē pats savējo abu jauno laimes labad; laulātie draugi glabās svētā piemiņā Kār-tona tēlu, kas patiesībā neatbildīs reālajam cilvēkam; viņu bērni uzskatīs mirušo par varoni, un tā paraugs iedvesmos viņu bērnu bērnus. Ko vairāk aktieris var vēlēties? «Es tik dziļi esmu pārdzīvojis to, ko dara un cieš cilvēki šajās lappusēs, it kā to visu būtu darījis un izcietis pats,» rakstīja Dikenss, vienīgais lielais aktieris visā pasaules vēsturē, kurš reizē bija arī liels radošs mākslinieks un būtu varējis notēlot Sidneju Kārtonu uz skatuves tikpat labi, cik labi spēja iedomāties to romānā. Nekam netiek ļauts izjaukt stāstījuma dramatisko attīstību;

komisko kontrastu, tāpat kā «Hamletā», rada kapracis[179], pareizāk sakot, kapu atracējs Džerijs Krančers, kas «paradis īsi noklepoties, aizsedzot muti ar saliektu plaukstu — kā zināms, šāds žests visai reti ir pilnīgas vaļsirdības pazīme». Mūsu dienās varbūt ir labāk iespējams novērtēt pūļa izjūtas — tolaik tas, šķiet, bija pa spēkam vienīgi Dikensam, kam pašam piemita daudzas no šīm izjūtām.

«Degsme vai skurbums, kurš, kā zināms, neapšaubāmi lika dažiem drosmīgi, bet pilnīgi nevajadzīgi guldīt galvas uz giljotīnas bluķa un mirt, nebija tukša lielība, bet satrakoto prātu neprāta izpausme. Kad visapkārt plosās sērga, dažiem cilvēkiem tā var pēkšņi šķist valdzinoša — īsu mirkli viņus sagrābj baismas alkas mirt. Un visiem mums krūtīs mīt daudz brīnumaina — vajadzīgi tikai piemēroti apstākļi, lai tas pamostos.»

Šis spilgtais, satraucošais darbs ir tieši saistīts ar Di-kensa pārdzīvojumiem, jo tas tika sarakstīts laikā, kad viņš bija iemīlējies, kad viņš uzskatīja, ka cilvēki, kas par visu parādā pateicību tieši viņam, viņu zemiski nodevuši un nepatiesi apvainojuši, kad daudzi draugi viņu atklāti kritizēja vai klusuciešot nosodīja, kad viņš jutās vientuļš un visu pārprasts. Lai aizsargātos pret šo šķietami naidīgo ārpasauli un nomierinātu sirdsapziņu, viņš dramatizēja gan reālo dzīvi, gan daiļdarbu, iztēlodams sevi par varoni, kam nodarīts daudz netaisnību un kas dziļi cieš, un radīdams darbu, kura plašā popularitāte liecina, ka pasaulē droši vien mīt krietns skaits tādu pašu īpatņu, kam nodarīts daudz netaisnību un kas dziļi cieš.

Šis sevis mierināšanas process bija gauži tīkams finansiālā ziņā: jaunā žurnāla noiets pārsniedza «Vārdu» pārdoto eksemplāru skaitu un, izņemot īsu laika sprīdi, par ko mēs tūlīt runāsim, pakāpeniski pieauga, desmit gados pēc pirmā numura iznākšanas sasniedzot apmēram trīssimt tūkstošus lielu metienu. Bez iepriekš minētajiem Vilkija Kolinsa romāniem lasītāji saņēma Čārlza Rīda «Skaidrā naudā» un Bulvera Litona «Dīvaino notikumu», bet pats Dikenss publicēja žurnālā arī vairākus Ziemsvētku stāstus un virkni rakstu, kas vēlāk iznāca grāmatā ar nosaukumu «Komivojažieris bez komerciāliem nolū-

kiem» un laikam gan ienesa vairāk nekā jebkura īsta komivojažiera braucieni komerciālos nolūkos. Rakstu temati bija visai raibi, un dažus no tiem varētu nosaukt «Zāles pret bezmiegu», jo tajos tēlotas Dikensa pastaigas pa pilsētu un tās apkaimi naktīs, kad viņš nevarēja aizmigt. «Es ceļoju gan pa pilsētu, gan pa laukiem un vienmēr kaut kur dodos,» — tā viņš iepazīstināja lasītājus ar sevi. «Tēlaini izsakoties, es pārstāvu lielo firmu «Cilvēku interešu brālība» un piedāvāju plašu sortimentu modes preču, kuras izgatavojot likta lietā iztēle.» Teātrus, darba namus, kuģu katastrofas, klaidoņus, baznīcas, dokus, vārītu vēršgaļu, krodziņus — visu, kas viņam «ceļojot» šķita interesants, viņš mēģināja aprakstīt tā, lai ieinteresētu lasītāju, un tas viņam, protams, izdevās, jo tieši viņa raksti bija tie, kas padarīja žurnālu jo sevišķi populāru.

Vairums periodisko izdevumu piedzīvo baltas un nebaltas dienas, turpretī žurnāls «Apaļš Gads» pazina tikai baltas dienas, lejupslīdi tas piedzīvoja vienu pašu reizi sava dibinātāja mūžā. Tas notika tad, kad 1860. gada augustā sāka sērijās iznākt Čārlza Līvera stāsts «Diena

seglos». Dikensu un Līveru gadiem ilgi bija saistījušas draudzīgas attiecības, lai gan, tāpat kā gadījumā ar Heri-sonu Einzvērtu, Dikensa apbrīna bija neviltota, turpretī Līvers aiz muguras izrunājas ļoti neglīti: tāds darbs kā «Dombijs un dēls» esot «rakstīts steigā un uzbūvēts nevīžīgi», un Dikensu populāru padarot «vulgārie vārdu plūdi un piedauzīgās ainas no neeksistējošas pasaules». Līvers cerēja, ka viņa paša darbi uzlabos gaumi tiem, kas viņa slavenā laikabiedra romānus uzskatīja par tik ļoti tīkamiem. «Esmu daudz cietis — un ciešu vēl tagad — no tā, ka pūlos sniegt lasītājam veselīgāku barību — radīt vīrišķīgāku, īsti anglisku literatūru,» Līvers žēlojās kādam draugam, «taču ļoti var būt, ka tad, kad veiksme atnāks pie manis — ja tā vispār atnāks —, mana roka būs jau salta un sirds stājusi pukstēt un es būšu vienīgi izlauzis ceļu saviem pēctečiem.» Te jāmin kāds interesants fakts, kas saistās ar Līveru. Drīz pēc tam, kad Dikensa žurnāls sāka publicēt «Dienu seglos», atsevišķi numuri Dublinā nokļuva kāda maza zēna, vārdā Bernarda Šova, rokās un tik dziļi viņu ietekmēja, ka pēc vairākiem gadu desmitiem, kad viņš rakstīja lugas, kas saturēja «traģikomisku ironiju par konfliktu starp dzīves īstenību un iztēli», un kritiķi apvainoja viņu, ka viņš atrodoties Ibsena[180] ietekmē, Šovs iebilda, ka viņa uzskatus veidojuši iespaidi, ko viņš guvis, lasīdams Līvera romānu, kura varoni Potsu Šovs pasludināja par «īstu dabas zinātņu produktu atšķirībā no komisko stāstu tēliem. Autors nevis nomētā ar akmeņiem citu, zemākas sugas radījumu, bet atzīstas pats savos grēkos, un līdz ar to akmens trāpa ikviena lasītāja sirdsapziņu, no kā gaužam sāpīgi smeldz viņa pašcieņa.»

Žurnāla «Apaļš Gads» lasītāju pašcieņa smeldza tik sāpīgi, ka redaktors atradās gaužām grūtā stāvoklī. Līvera romānu iespieda pēc Kolinsa darba «Sieviete baltā», kurš sacēla veselu sensāciju, un Dikenss, kas bija publicējis vairākus Līvera rakstus un augstu vērtēja viņa daiļradi, vienīgo reizi mūžā sadūrās ar nopietnu problēmu — pieprasījuma mazināšanos. Stāvokli sarežģīja vēl tas, ka viņš bija jūsmīgi apsveicis iespēju publicēt «Dienu seglos» sērijās un sacījis romāna autoram: «Man nekad nav bijusi darīšana ar tik vaļsirdīgu, jauku, laipnu un taktisku draugu kā jūs,» — bija aizsūtījis Līveram uzmundrinošu zīmīti: «Nebaidieties uzticēt lasītāju vērtējumam labu darbu; tas gan ir garš, bet lielisks,» — un bija pat uzslavējis pirmās nodaļas, uzskatīdams, ka tās ir «spara un dzīvības, oriģinalitātes un humora pilnas... Man šķiet, ka Jūs esat uzgājis zelta dzīslu un Jums priekšā pavēries plašs darba lauks.» 1860. gada oktobrī viņš bija spiests ziņot, ka sakarā ar «Dienu seglos» «ātri un nepārtraukti mazinās ienākumi. Varbūt romānā skarti pārāk vispārīgi un abstrakti jautājumi, tāpēc lasītājiem zūd interese, varbūt vainīga ir publikācijas forma — īsto iemeslu nevaru pateikt, taču romāns neaizrauj.» Viņš atzinās Līveram, ka abonenti sūdzas un, lai glābtu stāvokli, viņam

atliek tikai viens: tūlīt sākt iespiest kādu paša stāstu. Viņš lūdza Līveru neņemt notikušo pie sirds — tā varot gadīties katram. «Taču es tik augstu vērtēju Jūsu draudzību, tik dziļi cienu Jūsu augstsirdību un smalkjūtību, ka man ir ļoti nepatīkami... es baidos ... es gluži vienkārši neprotu rakstīt... šādu vēstuli!» Tas bija sāpīgs trieciens Līvera (tāpat kā viņa varoņa Potsa) pašcieņai, un Dikensam vajadzēja rakstīt garu garo paskaidrojumu, kurā viņš vēlreiz apliecināja, ka «Dienu seglos» vērtē ļoti augstu un ka sērijveida izdevuma neveiksme nebūt nemazina romāna labās īpašības. «Lūdzu Jūs no visas sirds: nedariet pāri ne sev, ne man, domādams, ka mūsu sadarbība atnesusi man «nelaimi».» Kas attiecoties uz stāsta pabeigšanu, viņš turpināja, tad šai ziņā lai autors rīkojoties pēc saviem ieskatiem: romāna nobeigumu varētu iespiest līdztekus Dikensa darbam. «Lūdzu, saņemiet sevi rokās un nenokariet degunu!» — tā skanēja Līvera «uzticīgā, mīlošā drauga» padoms. Laikam gan nebūtu daudz tādu autoru, kas pēc visa notikušā saņemtu sevi rokās, nenokārtu degunu un risinātu jau tā izstiepto pavedienu tālāk. Līvers to nespēja: viņš pievilka pavadu, nokāpa no zirga, un līdz ar to «Diena seglos» bija galā.

Dikenss pierunāja savus izdevējus publicēt darbu atsevišķā grāmatā un vairākus gadus pēc tam visādi centās Līveram pakalpot, pārliecināja Čepmenu un Holu, lai tie izdod viņa romānus, rūpējās par labu reklāmu, aizstāvēja viņa intereses, uzmundrināja neveiksminieku, netaupīja spēkus, lai viņam palīdzētu, un rīkojās daudz enerģiskāk par jebkuru literāru aģentu, kas par savu darbu saņem procentus. Žurnālā joprojām iespieda Līvera rakstus, un Dikenss maksāja par tiem, tikko tos saņēma. Vai Līvers izprata šīs palīdzības īsto vērtību$_{L}$ nav zināms, taču 1862. gadā viņš vien\j no saviem romāniem veltīja Dikensam, rakstīdams šādus vārdus: «Starp tiem ļaužu tūkstošiem, kas lasa un pārlasa Jūsu darbus, nav otra tāda, kurš tik ļoti apbrīno Jūsu talantu ka es.» Trīs gadus vēlāk viņš tikpat dedzīgi piekrita kada biedra domām par «Mūsu kopējo draugu»: «Lasīt to ir ārkārtīgi pretīgi, un visi varoņi ir lielākā vai mazākā mērā atbaidoši un derdzīgi.» Acīmredzot Līvera izjūtas bija mazliet svaidīgas.

h

NEAIZMIRSTAMAS VIETAS

ekspīrs sākumā bija aktieris un vēlāk k|uva par rakstnieku. Dikenss sākumā bija rakstnieks un vēlāk kļuva par aktieri. Tieši tāpēc Šekspīra varoņi ir dziļāki, Dikensa — dzirkstīgāki. Mēs jūtam, ka Šekspīra tēli dzīvo paši savu dzīvi neatkarīgi no vides un drāmas ārējiem apstākļiem, kuros viņi darbojas, turpretī Dikensa tēli dzīvo vienīgi tad, kad atrodas ietvaros, kuros viņus ielicis autors. Neviens angļu rakstnieks nav tik spožs kā Dikenss: viņš atgādina dzirksteļojošu ratu, ko redz uguņošanā, — dažreiz tas aizķeras un šņāc, bet lielāko tiesu deg zvīļojot un bārstot sprēgātu kūļus, kas izgaist nebūtībā. Droši vien viņš to neskaidri apjauta, kad sāka lasīt savus darbus publikai, jo saīsināja varoņu aprakstus un ar savu aktiera mākslu piešķīra tiem atšķirīgas iezīmes.

Nekad nav bijis un nekad vairs nebūs tik apbrīnojamu skatu kā Dikensa publiskie lasījumi. Bez šaubām, būtu bijis satraucošāk redzēt Šekspīru tēlojam galveno lomu savās paša lugās vai vērot Bēthovenu diriģējam kādu no savām simfonijām; tomēr Dikensa lasījumi bija savā veidā vienīgie, un, lai varētu salīdzināt, Šekspīram būtu vajadzējis notēlot visas lomas savās lugās un Bēthovenam nospēlēt katru instrumentu savā orķestrī. «Pirms netiku dzirdējis Dikensu lasām,» Kārlails sacīja, «man nebija priekšstata par cilvēka sejas izteiksmes un balss neaptveramajām pārtapšanas iespējām. Nav tādas teātra skatuves, uz kuras varētu redzēt vairāk tēlu nekā viņa viena paša sejā. Arī orķestris nebija vajadzīgs, jo netrūka neviena toņa.» Tomēr Kārlails, kā jau pravietis, allaž piejauca uzslavai dižmanīgā manierē sludinātas muļķības un lika manīt, ka viņš, protams, stāv augstāk par šo klaunādi: «Lai nu kā, Dikensam tas izdodas lieliski,

viņš tēlo labāk par jebkuru Makrīdiju; mēs redzam veselu traģisku, komisku un heroisku teātri viena cilvēka izpildījumā, un visu vakaru dārd smiekli — caur asarām, kā dažs labs no mums domā.»

Lasīdams savus darbus, Dikenss apbraukāja visu Angliju, Skotiju un Īriju. Tas notika 1858., 1859. gadā, no 1861. gada līdz 1863. gadam, 1866., 1867. gadā un no 1868. gada līdz 1870. gadam. Viņa impresārijs Arturs Smits nomira pirms otrās turnejas beigām; viņa pēctecis izrādījās šim amatam nederīgs, tāpēc trešais un ceturtais cikls tika uzticēts Džordžam Dolbijam, «Čepela un kompānijas»

darbiniekam, kurš uzņēmās organizatora pienākumus un pārzināja finansiālo pusi. Dikensa lasījumi izraisīja tādu sajūsmu, kādu spēja izraisīt populāra politiķa runas tajos laikos, kad politiķi un daiļrunība vēl bija populāri, un ieņēma tik daudz naudas, cik ieņēma teātra «zvaigzne» toreiz, kad teātra debesis vēl nespulgoja kā Piena Ceļš. Lielākajās pilsētās bija tūkstošiem ļaužu, kas, atnākuši viņu noklausīties, nedabūja biļetes, jo trūka vietas. Viņa parādīšanos uz paaugstinājuma sveica pēr-kondimdoši aplausi, kuriem viņš nepievērsa uzmanību, un pēc lasījuma beigām skatītāji bieži vien piecēlās kājās un nemitējās sist plaukstas, lai gan viņš jau bija paspējis pārģērbties un aizbraukt projām. Ļaužu pūļi gaidīja viņu uz ielas, lai varētu pieskarties viņa rokai vai mētelim, sievietes gandrīz vai plūcās par ģerānijas ziedlapiņām, ja pēc kāda dramatiska žesta šī puķe rakstniekam izlidoja no pogcauruma. Dažreiz — bet reti — viņš pateicās par vētrainajiem aplausiem, atgriezdamies uz paaugstinājuma un teikdams īsu runu. Būtu pārāk maz sacīt, ka viņš no lasījumiem guva tādu pašu baudu kā klausītāji. Tie viņu aizrāva, aiznesa uz viņa paša pasauli; te viņš jutās savā īstajā elementā. «Ir brīnišķīgi apjaust, ka klausītāji ir tavās rokās,» viņš atzinās; un tā bija sajūta, kas nekad neapnika; jo vairāk viņš no šī kausa dzēra, jo vairāk viņam slāpa. Patiesībā viņš bija panācis to, pēc kā alkst visi dzimuši aktieri: viņš notēloja visas lomas krietnā tiesā paša radītu drāmu, atmezdams to, kas nepatika, papildinādams ar to, ko uzskatīja par vajadzīgu, pats būdams sev par režisoru, vērodams, kā jaunie paņēmieni ietekmē publiku, grozīdams atveidoto tēlu raksturojumus, paildzinādams kādu aizkustinošu ainu, pastiprinādams varonības skanējumu, improvizēdams pēc sirds patikas un iedvesdams publikai jebkuru domu un jūtu, kas tai brīdī atbilda viņa paša omai. Laika gaitā viņš paplašināja repertuāru un iemācījās visas ainas no galvas, tā ka grāmata vairs nebija viņam nepieciešama. Lasījumiem viņš pastāvīgi gatavojās, un pēc kāda mēģinājuma, ko bija noskatījušies daži draugi, to vidū Brau-nings, Fehters, Kolinss un Forsters, sacīja: «Nu re! Tagad es to nolasīju vienreiz, bet pirms tam esmu mēģinājis jau... divi simti reižu!» Viņš centās sasniegt pilnību: laboja atsevišķu vārdu izrunu, nemitīgi artikulēdams tos pusčukstus atkal un atkal; nez cik reižu atkārtoja kabinetā katru ainu tikpat rūpīgi, kā uzstādamies publikas priekšā, un neapmierinājās, iekams nebija noslīpējis skatu līdz pēdējam sīkumam un izsmēlis visus līdzekļus gan tēlu dīvainību, gan viņu komisko un patētisko īpatnību atveidošanai. «Ikreiz, lasīdams publikai, es izmantoju jebkuru iespēju izdomāt ko labāku,» viņš teica 1868. gadā — desmit gadus pēc tam, kad bija kļuvis par profesionālu daiļlasītāju.

Parasti uzskata, ka aktieris nevar sasniegt savas mākslas kalngalus, ja nenervozē, taču uz Dikensu šis vispārējais likums

neattiecās. Izpildītāja lomā viņš bija neparasti nosvērts (radošā darbā tas bija gluži citādi) un, veicot aktiera, runātāja vai lasītāja pienākumus, pilnīgi prata valdīt pār saviem nerviem. Viņam bieži vajadzēja pierādīt, ka viņš māk turēt sevi un citus rokās. Izrādot Londonā Litona komēdiju, reiz aizdegās priekškars, un publika metās uz vienīgo izeju. Dikenss, kas tanī mirklī atradās uz skatuves, piegāja pie rampas un pavēloši uzsauca: «Visi lai apsēžas vietās!» Piecsimt smalko dāmu un kungu izbijās vairāk no viņa nekā no uguns un paklausīja bez vārda runas; uzdevis citiem tikt galā ar liesmām, viņš pats turpināja spēli. Citreiz viņš novērsa paniku, kad uzstājās Nūkāslā pie Tainas. Viņš tieši lasīja klusinātu ainu no «Nikolasa Niklbija», kur bija notēlota Smaika nāve, kad ar skaļu brīkšķi nokrita gāzes lampas aizsargtīkls. Visas trīs lielās galerijas bija bāztin piebāztas ar cilvēkiem; ārā varēja tikt pa vienām vienīgām stāvām kāpnēm; ja izceltos panika, daudzus samītu zem kājām. Kāda sieviete, kas sēdēja partera pirmajā rindā, iekliedzās un metās klāt Dikensam, kas, aptverdams, ka dāmu redz visa publika, smiedamies uzrunāja viņu tādā tonī, it kā nebūtu noticis nekas sevišķs: «Ticiet man, viss kārtībā, nebaidieties, lūdzu, apsēdieties!» Dāma paklausīja, un zāli piešalkoja aplausi. Taču kuru katru brīdi draudēja izcelties milzu ugunsgrēks; vīri, kas laboja aizsargtīklu, tā nervozēja, ka paaugstinājums, uz kura, rokas kabatās sabāzis, bezrūpīgā izskatā vērodams strādniekus, stāvēja Dikenss, šūpojās kā vētrā. Gāzes meistars, atstāstīdams notikumu draugiem, sacīja: «Maestro stāvēja tik mierīgs kā cilvēks, kas izkāpis no vilciena uz stacijas perona paelpot svaigu gaisu ... Jo vairāk viņu iepazīsti, jo vairāk brīnies.» Birmingemā viņš apliecināja nepieredzētu aukstasinību, kad gāzes liesmas, izlauzušās no augšējās lampas, «aptvēra vara vadu un daudz netrūka, lai smagais reflektors nokristu parterā». Publika briesmas nemanīja, un Dikenss aplēsa, ka paspēs laikā pabeigt lasījumu, lai izslēgtu gāzi un tā glābtu stāvokli. Tā viņš arī darīja, un, kaut gan risks bija milzīgs, neviens, lūkodamies uz viņu, nenojauta, ka ik mirkli būtu varējusi notikt drausmīga nelaime.

Vienalga, vai viņam vajadzēja sadurties ar vietējām varas iestādēm vai saniknotu pūli, viņš nekad neuztraucās un vienmēr darīja tā, kā uzskatīja par vajadzīgu. Ieradies Bērvikā pie Tvīdas, viņš konstatēja, ka lasījumiem paredzēta milzīgā Labības birža, kas bija celta no tērauda un stikla. Tā kā viņš uzskatīja par svarīgu pirms lasījumiem pārbaudīt katras zāleˆ akustiku un labot skanējumu ar grīdsegu un aizkaru palīdzību, tad drīz vien atklāja, ka biržas zāle ir īsts rezonanses dēlis, un kategoriski atsacījās tajā uzstāties, teikdamies nelasīt nemaz, ja nevarēs to darīt piemērotā telpā, kas atradās turpat pie viesnīcas un varēja ietilpināt piecsimt cilvēku. «Šausmu pārņemtie vietējie aģenti nikni bolīja acis, tomēr zemojās manā priekšā», un tā nu simtiem cilvēku, kas bija nopirkuši biļetes, aizgāja mājās vīlušies.

Drīz pēc tam Edinburgā viņam vajadzēja apspiest nelielu revolūciju. Vietējie aģenti bija pieļāvuši kaut kādu kļūdu, un krietns ļaužu pūlis netika zālē. Piecas minūtes pēc durvju atvēršanas telpa bija piebāzta tik pilna, ka elpu rāva ciet, un ārā vēl drūzmējās sadusmots biļešu īpašnieku bars, kas pūlējās iespraukties iekšā. Dikensam iznākot uz paaugstinājuma, atskanēja gan aplausi, gan svilpieni. Kad trokšņainā klausītāju daļa pēc viņa izturēšanās noprata, ka ar šo vīru joki mazi, iestājās klusums, un pēc tam Dikenss paziņoja, ka pašu pilsētnieku vainas pēc pārdots pārāk liels biļešu skaits, bet viņš darīšot visu iespējamo, lai kļūdu labotu, un vai nu pārcelšot lasījumu uz muzikholu, kur esot vietas visiem, vai arī grozīšot turnejas programmu un atbraukšot vēlreiz, «lai lasījumu dzirdētu visa Edinburga». Atskanēja skaļi aplausi un saucieni: «Turpiniet, mister Dikens! Tagad visi būs klusi,» — un tā tālāk. Taču bija dzirdami ari citādi kliedzieni: «Mēs nebūsim vis klusi! Mēs jums neļausim klausīties lasījumu. Mēs esam piekrāpti,» — un tamlīdzīgi. Dikenss, to dzirdēdams, teica: «Laika diezgan, un varat ticēt — kamēr nebūsim vienojušies, nedraud ne mazākās briesmas, ka jums vajadzēs klausīties lasījumu.» Viņš aizvēra grāmatu un smaidīdams vēroja, kā tie, kas gribēja klausīties, izmeta no zāles piekrāptos. Drīz atkal iestājās klusums, viņš atvēra grāmatu un grasījās sākt, bet tad viņam pavaicāja, vai dažas dāmas, kas iepriekšējā burzmā gandrīz nospiestas, nedrīkstētu apsēsties uz paaugstinājuma. «Protams,» viņš sacīja. Pēc īsa brīža paaugstinājums ņudzēja no sievietēm, un cilvēki, kas sēdēja zāles malās, sāka brēkt, ka nevarot redzēt lasītāju, kurš uz karstām pēdām ierosināja, lai dāmas apsēžoties vai noguļoties uz grīdas, un viņas to ari darīja. «Nezinu, ko tas vairāk atgādināja — kaujas lauku, paradoksālu «dzīvo bildi» vai milzu pikniku,» Dikenss pēc tam stāstīja. «Kāda ļoti skaista meitene greznā tērpā visu vakaru nogulēja uz sāniem, turēdamās pie mana galda kājas.» Lasījums beidzās ar «apdullinošiem aplausiem».

Lai brauktu kur braukdams, viņš allaž ņēma līdzi savu personālu un visus vajadzīgos piederumus, tomēr vienmēr pats uzraudzīja, kā uzstāda aizmugures sienu un gāzes lampas, un pats pārbaudīja no vara taisītās gāzes caurules, lai pārliecinātos, vai tās ir kārtībā. Sānos skatuvi jeb paaugstinājumu, uz kura viņš lasīja, norobežoja aizkari. Aiz muguras slējās kastaņbrūnas drānas starpsiena. Dikensa priekšā atradās galds, ko klāja samta drāna mazliet gaišākā krāsā nekā starpsiena. Uz galda stāvēja lasāmā pults, un galda kreisajā un labajā pusē bija pierī-koti plauktiņi, viens — ūdens karafei un glāzei, otrs — viņa cimdiem un kabatas lakatiņam. Apmēram divpadsmit pēdas virs paaugstinājuma stiepās rinda gāzes radziņu ar skārda reflektoriem; gan šī augšējā, galdam pievērstā gaisma, gan sānu lampas un rampas ugunis (ari ar reflektoriem) ļāva klausītājiem pavisam skaidri saredzēt viņa seju un augumu, jo no visām pusēm plusmoja vienāda stipruma

apgaismojums.

Tanī brīdī, kad viņš, taisni izslējies, ar labo plecu uz priekšu (tāda bija viņa paraža) iznāca uz paaugstinājuma ar ziedu pogcaurumā, cimdus nesdams roka, atskanēja tāda aplausu vētra, ka ļaudis brīnījās, kā viņš var palikt mierīgs. Dažreiz plaukšķināšana bija tik sirsnīga un jūsmīga, ka viņu pārņēma aizkustinājums, bet viņš nekad to neizrādīja un vienmēr izlikās, ka šīs prieka izpausmes neattiecas uz viņu. Tad sākās neparastā izrāde. Līdz ar pašiem pirmajiem vārdiem zālē iestājās dziļš klusums, visi aizgrābti klausījās, kamēr izskanēja pēdējais teikums; tikai reizēm uzbrāzmoja smieklu šalts vai aplausi. «Sāksim ar to, ka Mārlijs bija beigts. Par to nevarēja šaubīties.» Šie vārdi skanēja kā pastardienas bazūnes. Taču, lai viņš stāstītu ko stāstīdams, viņa vara pār klausītājiem bija tik neaptverama, ka to var dēvēt vienīgi par hipnotisku. Lāgiem izraisītais efekts bija pārāk spēcīgs, lai lasītājs varētu palikt mierīgs, un viņam bija_ ļoti grūti saglabāt nopietnu sejas izteiksmi, kad visapkārt smējās, vai neļaut ietrīsēties balsij, kad cilvēki raudāja, tomēr parasti viņš spēja valdīt pār sevi tikpat lieliski kā pār klausītājiem.

Pat sākumā, kad viņš vēl nebija iemācījies visas ainas no galvas, viņa sniegumu neftad nevarēja dēvēt par īstu «lasījumu» un viņu pašu par daiļlasītāju. Tas bija viena aktiera teātris, kurā tēlotājs spēja atveidot daudzus pavisam atšķirīgus raksturus, pilnīgi sakusdams ar tiem. Pārejot no tēla uz tēlu, viņš itin kā fiziski pārveidojās, vienā mirklī pilnīgi pārmainījās viņa balss, vaibsti, izteiksme un manieres. Viņš pārvaldīja desmitiem balsu — vīriešu, sieviešu, sirmgalvju, jauniešu, pusmūža cilvēku, kokni-jiešu[1], laucinieku, karavīru, jūrnieku, ārstu, mācītāju, tiesu darbinieku, aristokrātu; un viņam bija arī desmitiem seju — no šķelmīgā, naivā skolēna ģīmīša līdz skopuļa Skrūdža krunkainajai fizionomijai. Viņa balss no dabas bija dziļa, skanīga, tā spēja izmodulēt ik toni un pustoni, tā varēja būt klusi iejūtīga, draiski humoristiska, kāreivīgi aizrautīga. Taču līdz ar izteiksmīgo balsi un ārkārtīgi izteiksmīgo mīmiku viņam, bez šaubām, piemita

[1] Ar vārdu «koknijieši» apzīmē cilvēkus ar īpatnēju izrunu, kuri dzimuši un auguši Londonā (parasti tās austrumu daļā).

kādas magnētiskas vai hipnozes spējas, kas ļāva pakļaut publiku savai varai, spēlēt uz cilvēku jūtām, likt tiem smieties, raudāt, līksmot un aplaudēt pēc viņa patikas. Lai gan pielīdzināt lielu aktieri diviem asinskāriem izdzimteņiem nozīmē zaimot cilvēka cildenās gara spējas, tomēr jānorāda, ka Napoleonam un Hitleram piemita tāda pati vara pār cilvēkiem kā Dikensam, kurš ar tās palīdzību spēja dziedēt cilvēkus.

Varēja vērot, ka ikkatra viņa kustība ir pārdomāta un atbilst

situācijai: gluži vienkārši bungājot ar pirkstiem pa galdu, viņš uzbur raksturīgo jautro atmosfēru, kas valda deju vakarā pie Fezivigiem; tikai saliekdamies vien, saņemdams plaukstā iedomātu roku un klusiņām čukstēdams, liek izjust Boba Krečita izmisumu par Mazā Tima nāvi; «Pikvika» tiesas prāvā viņš ļauj manīt tiesneša Stērlija klātbūtni, pēkšņi iekrākdamies un rāvienā pamozdamies; ar vienu teikumu, vēl neuznākusi uz skatuves, tiek raksturota misis Gempa — viņas balss skaņa atgādina spēlēšanu uz zīdpapīrā ietītas ķemmes; mazais Pols Dombijs noguris dudina savā alta balstiņā — skaidri dzirdams, ka tas ir bērns; ainā, kur Fannija Skvīrsa runā ar Nikolasu Niklbiju, aktiera viena sejas puse attēlo Fan-niju, otra — Nikolasu; cik drausmīgs viņš izskatās paša Skvīrsa lomā, cik asinskārs, kad tēlo Džonasu Čezlvitu! Dikensa vienīgā neveiksme bija Sems Vellers. Iemesls, kāpēc viņam neizdevās Sems, laikam izskaidrojams ar to, ka autors bija k|uvis par ievērojamu personu; Semu viņš bija radījis kā sava saimnieka kungu, bet tagad uzskatīja viņu par saimnieka sulaini, un šī pretruna kaitēja tēlojumam.

Viņam pašam vislabāk patika lasīt «Deividu Koper-fīldu». Tas viņu interesēja daudz vairāk par visiem pārējiem, un viņš sacīja, ka esot drusku kauns atzīties, bet pret šo romānu viņš jūtot maigumu. Nedēļām ilgi viņš strādāja pie «Koperfīlda» fragmentiem (tie bija veltīti galvenokārt Stīrfortam), kamēr ar mierīgu sirdi varēja sacīt, ka darīts viss, lai izveidotu sakarīgu stāstu. Pirms Dikenss riskēja uzstāties Londonā, viņš sāka lasīt to provincē. Ļaudis bija galīgi kā bez prāta — smējās kā kutināti un raudāja kā izkulti. Kad Dikenss bija pabeidzis lasīt aprakstu par lielo vētru pie Jārmutas, klausītājus pārņēma neprātīga sajūsma. Čeltnemā lasījumu noklausīties ieradās Makrīdijs, kas, atstājis skatuvi, bija apprecējies otrreiz un dzīvoja provincē; Dikenss bija apmeties viņa namā. Pēc lasījuma ieradies pie drauga, Dikenss ieraudzīja, ka Makrldijs nevar nedz parunāt, nedz pakustēties — bola tikai acis un šķiebj muti uz vienu pusi. Lai sasprindzinājumu atslābinātu, Dikenss izmeta kādu jocīgu piezīmi par lasījumu, bet Makrldijs atstāja to bez ievērības un ar grūtībām sāka velt pār lūpām teikumus; jāteic, ka raksturīgo iespraudumu dēļ viņa runa nekad nemēdza plūst pārāk brīvi. «Nē ... ē ... Dikens! Zvēru pie visiem svētiem ... tāds gabals, pilns gan ar kaislību, gan rota-ļību... ē... un tās gluži neticamā kārtā sajaucas kopā... tāds gabals... ē... nē, patiešām, Dikens! Tas mani i dziļi pārsteidz, i aizkustina. Bet kā mākslas darbs — un jūs zināt... ē, ka es . .. nē, Dikens! ... Goda vārds, es tak esmu redzējis tādus šedevrus, turklāt vēl tādā diženā laikā ... es to nemaz nevaru saprast. Kā jūs pieejat... ē ... kā to var izdarīt... ē ... kā viens cilvēks var... ko? Es esmu beigts ... un pagalam ... un nav vērts par to runāt!» Pēc tam Makrīdijs izvilka nēzdogu un uzlika roku uz Dikensa krūtīm. «Man bija tāda sajūta, it kā viņš būtu Verners[1] un

es — viņa partneris.» Tā bija pati augstākā uzslava Dikensam — aktierim, jo Makrīdijs bija spēlējis kopā ar Edmundu Ķīnu, redzējis Sidonsu[181] [182] un Kemblus un arī pats savas spējas nevērtēja pārāk zemu. Elpu aizraujošā izrāde, ko vecais aktieris nupat bija noskatījies, lika viņam noprast, ka viņš ar Dikensu vairs nevar sacensties; taču Dikenss nebija tāds cilvēks, kurš ļautu skumt draugam, un, «kad viņš bezkaunīgi ņēmās apgalvot, ka, raugiet, viņš kļūstot vecs, es, paķēris lietussargu, metos viņam virsū ar Makdufa [183] niknumu. Tad nu viņā pamodās senais cīņas gars un viņš aizstāvējās tikpat dedzīgi kā pirms trīsdesmit gadiem.» «Koperfīlda» lasījumi Londonā bija tikpat veiksmīgi. «Tie pārsniedza pat manas cerības,» teica Dikenss, tikko turēdamies kājās aiz noguruma un apstulbis gan no kvēlajiem mīlas pierādījumiem, ar ko publika bija apveltījusi viņu kā rakstnieku, gan no apbrīnas, ar kuru tā bija atalgojusi viņa aktierisko sniegumu.

Braukādams viesizrādēs, viņš reti kad apmetās pie draugiem vai paziņām un gandrīz nekad neapmeklēja banketus. Viņš uzskatīja par savu pienākumu būt formā, koncentrēties darbam, vairīties no sabiedrības. Tāpēc, kad Īrijas vicekaralis ielūdza viņu uz grandiozām pusdienām, kuras viņam par godu rīkoja Dublinas pilī, viņš aicinājumu noraidīja un, kad Glosteras bīskaps vedināja viņu paciemoties savā pilī, jo turpat netālu notika lasījumi, viņš atvainojās un atteicās. Viņa dzīve pagāja mūžīgā steigā, traucoties no stacijas uz viesnīcu, no viesnīcas uz koncertzāli, no zāles uz staciju. Daudzas dienas un nakts stundas aizritēja vilcienos, kur viņš pavadīja laiku, pļāpādams ar impresāriju un parasti likdams tam vai plīst aiz smiekliem. Dikenss ēda ļoti mēreni, tikai lasījumu starpbrīžos atļaudamies panašķot kādu desmitu austeru, virsū uzdzerot pāris glāžu šampanieša, un, kad Vilkijs Kolinss apvainoja viņu visvisādos mīlas sakaros, jo par adresi viņš uzdodot otrās šķiras viesnīcas, viņš atbildēja, ka mīklainās adreses nosūtītas, vēl pirms impresārijs uzzinājis labāko viesnīcu vārdus. «Kas attiecas uz slepenajiem donžuāniskajiem nolūkiem, uz kuriem Jūs norādāt, tad tiem vajadzīgs vētrains temperaments; šādi piedzīvojumi piestāv Jums vai tiem Jūsu biedriem, ar kuriem Jūs varbūt esat ceļojis pa kontinentu, vai arī Jūsu sirdsdraugam kalifam Harunam-al-Rašidam, ar kuru Jūs esat klīdis pa mūsu galvaspilsētām, turpretī vientuļnieki, kas ik vakaru lasa, kamēr galva sāk griezties, ir šķīsti kā Diāna (ja viņa tāda bija, par ko gan es mazulietiņ šaubos).» Taupīdams spēkus, viņš rīkojās pareizi, jo iepriekš taču nevarēja paredzēt, kad to krājums izsīks. Piemēram, reiz Birmingemā, lasīdams divtūkstoš simt cilvēku lielai auditorijai, viņš pieļāva muļķīgu kļūdu. Viņa paša programmā «Niklbijs» bija pēdējais punkts, taču, kad tas bija nolasīts un aplausi noklusuši, klausītāji palika sēžam. Kad viņam pateica, ka afišās pēdējā bijusi tiesas aina no «Pikvika», viņš atgriezās uz skatuves, kaut arī pulkstenis bija desmit

vakarā, pateica, ka aiz pārskatīšanās nolasījis «Niklbiju», bet, ja publika vēlēšoties, viņš nolasīšot arī tiesas ainu. «Publika, protams, to vēlēj ā$, un tā nu es biju spiests šai milzīgajā zālē vēl pusstundai nopūlēties vaiga sviedros.»

Sākot ar 1860. gada rudeni, viņš visu brīvo laiku pavadīja Gedshillpleisā, kas kļuva par viņa pastāvīgo rezidenci, pēc tam kad viņš bija uzteicis Tevistokhausas īres līgumu un lielāko daļu mēbeļu aizvedis uz Gedshillu, atstādams tikai tās, kas bija nepieciešamas, lai iekārtotu dažas istabas Velingtonstrītā virs žurnāla «Apaļš Gads» redakcijas. Te viņš dzīvoja, kad iebrauca Londonā, un te vienmēr bija sagatavota guļamistaba vienai no viņa meitām un svainei. Kaut gan viņš bija ļoti aizņemts (vajadzēja rakstīt jaunu romānu, lai glābtu žurnālu no Līvera dzēlīgās satīras sekām), viņš atrada laiku, lai no Tevistokhausas mēbelēm izvēlētos tās, kas bija vajadzīgas Gedshillai, un noliktu katru savā vietā, turklāt neaizmirstot ne mazāko sīkumu, pat ne mazās greznumlieti-ņas. Šī pedantiskuma dēļ viņš bija gan pārāk stingrs tēvs, gan pārāk prasīgs mājas saimnieks. Katram dēlam bija savs pakaramais mētelim un cepurei; katram viņš bija uzdevis savu pienākumu: pēc kriketa vai citām spēlēm vienam vajadzēja savākt un nolikt vietā vārtiņus, otram — āmuriņus, trešajam — nūjas, ceturtajam — bumbas; laiku pa laikam visa puiku komanda tika nostādīta rindā un rūpīgi inspicēta, vai nestaigā notraipītās drēbēs; ik rītu tēvs apstaigāja viņu istabas, pārbaudīdams, vai krēsli ir savās vietās, vai žalūzijas uzvilktas taisni un vai kaut kas nav pamests uz grīdas. Novārtā netika atstāti arī dārzi, zirgu staļļi un suņu būdas, ik rītu viņš pārliecinājās, vai %viss ir apkopts un kārtīgs. Akurāts viņš bija pārmēram; viņš pievērsa rūpīgu jo rūpīgu uzmanību savai ārienei, mēdza pat ieiet iekšā sasukāt matus, ja vējš tos bija sapluinījis; viņa mājā katrā istabā gandrīz vai pie katras sienas karājās spogulis, lai citi, kas gribētu būt tikpat kārtīgi kā viņš, varētu sevi aplūkot. Arī meitām nepagāja secen viņa modrais skatiens, un šad un tad viņš mēdza atstāt zīmītes ar pamācībām uz viņu adatu spilventiņiem. Punktualitāte, kas ir tikums tāpēc, ka pauž cieņu pret citiem, Dikensā pārvērtās gandrīz vai par netikumu: vai tam, kas ieradās par vēlu uz maltīti vai satikšanos! Tas uz piedošanu cerēt nevarēja. Viņam nepatika, ja meitas lietoja modē nākušus sarunvalodas izteicienus, un viņš apsauca, ja kāda devēja kaut ko par «šausmīgi jauku» vai «šausmīgi skaistu».

Gedshillā saimniekoja viņa vecākā meita Meimija, kurai tēvs mācīja būt prasīgai un taupīgai, rūpīgi un

sistemātiski pārbaudīt visus izdevumus un likt kalpotājiem manīt, ka nedrīkst pārmērīgi svaidīties ar naudu.

Meimija tēvu dievināja, māti pēc šķiršanās tā arī ne reizes neapciemoja un noraidīja bildinājumu tikai tāpēc, ka Dikensam nepatika viņas pielūdzējs. Dažus mājas saimnieces pienākumus viņa

uzticēja krustmātei Džordžī-nai, vairākus citus — māsai Keitijai, kas par vecāku ķildu bija gluži citās domās, uzskatīja, ka krustmāte Džordžīna «nemaz nav tik taisnīga», un pat mēdza apciemot māti, kaut arī tēvs uzskatīja, ka tāda rīcība ir pārmetums viņam. Vārdu sakot, Keitija mājās jutās ļoti nelaimīga un nolēma aiziet no tām, cik drīz vien iespējams. Viņu bildināja Čārlzs Kolinss, Vilkija brālis. Keitija viņu nemīlēja, taču kopdzīve ar Čārlzu solījās būt tīkamāka nekā palikšana pie tēva, tāpēc pretēji Dikensa padomam viņa bildinājumu pieņēma. Kāzās, kas notika 1860. gada jūnijā, ieradās gandrīz visas apkaimes iedzīvotāji. Tika celti goda vārti, baznīcas laukumu nokaisīja ar puķēm, kalvē nogranda lielgabala šāviens. No Londonas īpašā vilcienā atbrauca draugu pulks, kas ieradās tieši uz dievkalpojumu. «Viņi lāgā nezināja, vai skumt vai starot priekā, vai sentimentāli birdināt asaras,» sacīja Dikenss, «un šī svārstīšanās man likās tik neparasti jocīga, ka es biju spiests piekļaut roku pie altāra margām, aizsedzot savus cienījamos tēva vaibstus.» Būdams laulības liecinieks, Dikenss sevi nosauca par «literāru džentlmeni», lietodams šo izteicienu ar dīvainu zemtekstu, bet todien viņš atradās savādā noskaņojumā; svinībās, kas sekoja laulību ceremonijai, viņš izskatījās ļoti satraukts, un, kad viesi bija izklīduši, Meimija atrada viņu Keitijas guļamistabā— iespiedis galvu kādā no meitas vecajām kleitiņām, viņš, nometies ceļos, raudāja. «Keitija aizgāja no mājas manis dēļ,» viņš aizlauztā balsī izdvesa un izgāja ārā. Keitija tēvu ļoti mīlēja, bet juta līdzi mātei un sirmā vecumā nosauca tēvu par ļaunu cilvēku, gribēdama ar to teikt, ka Dikenss bijis stūrgalvis, kas gājis savu ceļu, nebēdādams par citu jūtām. Visu, kas jāsaka par šo tematu, kā parasti, izteicis Šekspīrs:

«Bet kad nu nocietināmies mēs grēkā ...
Ak posts! Mums dievi acis aptumšo,
Ar mūsu neķītrību skaidro prātu
Mums sajauc tā, ka savu neprātu
Mes pielūdzam, par maldiem smejamies Un lepni nāvē ejam!» [184]

Pēc dažām nedēļām Dikensu pārņēma vēlēšanās izdzēst no atmiņas pagātni, saraut ikvienu pavedienu, kas saistīja ar jaunības dienām, atšķirt dzīves grāmatā jaunu lappusi, it kā nupat būtu atvērts jauns sējums un viņš varētu sākt visu vēlreiz citā vietā. Sev pašam viņš vis šajā vēlmē neatzinās un par iemeslu Gedshillas lielajam sārtam minēja to, ka nosoda konfidenciālu, viena cilvēka acīm domātu, stingri privātu vēstuļu publikāciju. 1860. gada 3. septembrī viņš aiznesa visus šos privātos papīrus un korespondenci uz pļavu netālu no mājas un sadedzināja. «Tā kā tad, kad es iesāku, laiks bija brīnum jauks, bet tad, kad beidzu, gāza kā ar spaiņiem, man ir aizdomas, ka Debesis aizsegušas savu vaigu manu vēstuļu dēļ.» Atlikušajos mūža gados viņš, tiklīdz bija uzrakstījis atbildi, iznīcināja ikvienu vēstuli, kas neattiecās uz darījumiem. Tā tika izkūpinātas gaisā Kārlaila, Tekerija, Tenisona,

Brauninga, Vilkija Kolinsa un citu ievērojamu laikabiedru vēstules, un, kad pēdējais žūksnis ielidoja liesmās, viņš sacīja: «No sirds vēlētos, lai šinī kaudzē būtu manis paša rakstītās vēstules — visas līdz pēdējai!» Biogrāfs, protams, tādai vēlmei nekādi nespēj piekrist, jo Dikensa vēstules, starp citu, liecina, ka viņš bija ļoti sirsnīgs draugs un tikpat labs tēvs, cik kādreiz — labs dēls.

Lai gan nevar noliegt, ka garabērni viņam nozīmēja vairāk nekā miesīgās atvases, tomēr nevar noliegt arī to, ka viņš bija tikpat uzmanīgs pret tām kā jebkurš cits tēvs, kas nevar lepoties ar «literāriem pēcniekiem». Keita reiz sacīja, ka viņš mīlot mazuļus un paši maziņākie viņam esot vistuvāk pie sirds; un viņš patiešām bezgalīgi pieķērās tiem. Stāsta, ka reiz viņš sekojis kādam strādniekam, kas nesis uz pleca savu mazo dēlēnu, un paslepus barojis puiku ar ķiršiem. Bet, kad paša bērni sasniedza skolas vecumu, tie nonāca konfliktā ar viņa iztēles atvasēm, kuru iznēsāšanai vajadzēja veltīt tikpat daudz uzmanības, cik tā vajadzīga jebkurai sievietei, kas gatavojas radībām; tāpat vajadzēja atteikties no pasaulīgiem priekiem un nošķirties vientulībā. Tā 1862. gada

Ziemsvētkos mēs dzirdam viņu sūdzamies, ka «māja ir pilna ar puikām un katram puikam (kā allaž) piemīt neizskaidrojama, šausminoša spēja atrasties vienā un tai pašā mirklī visos mājas kaktos ar četrpadsmit pāriem čīkstošu zābaku kājās». Bija pagrūti saskaņot mājās skraidošās prāvās ģimenes intereses ar prasībām, ko izvirzīja vēl prāvākā ģimene, kura trokšņoja viņa iztēlē, un, kad reāli eksistējošajiem zēniem pienāca laiks izvēlēties profesiju, viņš konstatēja, ka ir «uzaudzinājis diži lielu ģimeni ar diži mazu slieksmi pelnīt sev maizi». Daži bērni rakstīja un izdeva mājas avīzi, ko bija nosaukuši par «Gedshillas Ziņām». Tajās iekļautais materiāls nevarēja interesēt nevienu citu kā viņus pašus, taču ziņojumi, ka no lasījumu turnejas atgriezies pater familias, būtu piesaistījuši arī ārpasaules uzmanību. «Ziņas» Di-kenss lasīja labprāt, tomēr neuzskatīja, ka autori būtu nez cik ģeniāli žurnālisti, un, tā kā viņš pārāk labi pazina rakstniecības ērkšķu ceļus un zināja, ka lielākajai tiesai profesionālo literātu jākaujas ar trūkumu, tad viņš parasti atrunāja dēlus iet viņa pēdās.

Vecākais dēls Čārlzs kļuva par Beringa firmas līdzīpašnieku, bankrotēja, bet tēvs viņu izglāba, un beigās viņš sāka strādāt Vilša vietā «Apaļajā Gadā», pēc Di-kensa nāves mantodams žurnālu. Otrais dēls Volters kļuva par kadetu karaspēka daļā, kas bija pakļauta Austrumindijas sabiedrībai, piedalījās dažās sipaju dumpja apspiešanas operācijās un nomira 1863. gadā Kalkutā. Trešais — Frensiss vēlējās kļūt par ārstu, tad par fermeri un tad atkal par ārstu. Dikenss deva viņam krietni ilgu laiku pārdomām, bet, redzēdams, ka jauneklis nespēj izlemt, iekārtoja viņu kādā tirdzniecības uzņēmumā, tomēr šis

darbs Frensisam nepatika, tāpēc tēvs beidzot paņēma viņu uz «Apaļā Gada» redakciju un sāka gatavot advokāta eksāmeniem; Frensiss neizrādīja ne mazāko interesi nedz par jurisprudenci, nedz par žurnālistiku. Galu galā viņš izteica vēlēšanos iestāties Bengālijas jātnieku policijā, un tēvs palīdzēja viņam tur iekļūt. Ceturtajam dēlam Alfrēdam gribējās tapt par karavīru, un viņš saņēma artilērista izglītību. Bet tad viņš pārdomāja, sāka interesēties par veikala darījumiem, un Dikenss sameklēja viņam darbu Sitijā. Ar to viņš nebija apmierināts un sāka ilgoties pēc plašām tālēm; tēvs nepretojās, kad Alfrēds sacīja, ka gribot braukt uz Austrāliju; dēlam tika dota rīcības brīvība — lai dara, kā tīk, un, ja Austrālija nav pa prātam, lai atgriežas mājās. Tomēr Alfrēds atrakstīja, ka jūtoties «gauži laimīgs» un palika Austrālijā. Piektais dēls Sidnejs jau no mazām dienām sapņoja kļūt par jūrnieku un izrādīja šai virzienā tik lielu enerģiju un mērķtiecību, ka Dikenss rakstīja Sidneja skolas direktoram: «Ja es zinātu, ka viņš to patiešām nopietni grib un savā mazajā galviņā ir jau stingri izlēmis, es ļautu, lai viņš dara, kā nodomājis, jo es patiešām esmu pārliecināts, ka tad viņš arī cītīgi censtos to sasniegt.» Sidnejs iestājās flotē, ieguva lielisku reputāciju un jutās ar savu likteni pilnīgi apmierināts. Sestais dēls Henrijs laikam bija visspējīgākais no visa šī pulciņa; viņš labi mācījās Kembridžā, uzvarēja divos konkursos un šādā sakarā saņēma stipendiju un vēlāk taisīja spīdošu karjeru advokatūrā. Kāds notikums, par kuru viņš stāstīja, liecina, ka Dikensa raksturā dzelžaina savaldība apvienojusies ar strauju emocionalitāti. Pēc pirmajiem trim semestriem Trinitihollā[185] Henrijs saņēmis tā gada pirmo prēmiju matemātikā un, valdīdams satraukumu, paziņojis jauno vēsti tēvam, kas bijis atnācis viņam pretī uz Haiemas staciju netālu no Gedshillas. «Lieliski! Lieliski!» noteicis Dikenss, nepiebilzdams vairāk ne vārda. Henrijs juties dziļi vīlies, un abi klusuciezdami sākuši soļot, mājup. Taču pusceļfe tēvs asarām acīs pēkšņi pagriezies pret dēlu, spēcīgi saspiedis viņam roku, tā ka jauneklis vēl labu brīdi jutis pamatīgo tvērienu, un noteicis: «Lai dievs tevi svētī, dēliņ, lai dievs tevi svētī!» Septītais un jaunākais zēns Edvards (vienmēr saukts Plorns) nevarēja iedzīvoties savā pirmajā skolā, tāpēc Dikenss pielika ne mazumu pūļu, lai sameklētu citu mācību iestādi, kas labāk atbilstu viņa temperamentam. Edvards bija kautrs un mīlīgs zēns, un, kaut arī visa ģimene loloja viņu kā aci pierē, viņš nebija izlutināts, «jo mēs pārāk mīlam bērnus, lai viņus sabojātu», piezīmēja tēvs. Plornam trūka «centības un izturības»; ja viņu atstāja vienu, viņš pavisam nespēja strādāt. Kad zēns vaicāja, vai drīkstot pamest otro skolu un izmēģināt citu, Dikenss teica, ka liegt viņš neliegšot, taču iesakot tā nedarīt. Plorns nelikās derīgs nevienai profesijai, bet, «tā kā viņš mīl dzīvniekus un viņam patīk jāt, ka vējš svilpo gar ausim, es ceru, ka viņam labāk būs pa prātam atmatas nekā grāmatas», sacīja viņa tēvs,

kas nojauta, ka dēls būs laimīgāks, dzīvodams pie brāļa Austrālijā, nekā pūlēdamies dzimtenē darīt cienījamu, taču viņam galīgi nepiemērotu darbu; un tā, pamācījies mazliet Sairensesteras Lauksaimniecības koledžā, Plorns aizceļoja uz zemeslodes otru malu. Dikenss šķiršanos pārdzīvoja ārkārtīgi sāpīgi un Pedingtonas stacijā, aizvadījis Plornu, sabruka un rūgti raudāja.

Kopš Gedshilla bija kļuvusi par Dikensa īstajām mājām, viņš veltīja tai lielāku uzmanību nekā jebkuram no viņa Londonas mitekļiem. Viņš allaž apzinājās, ka tā uzcelta vēsturiskā vietā, un viņa pirmais darbs bija piesist mājas iekšienē pie sienas iestiklotu plāksnīti ar uzrakstu: «Šī māja, ko sauc par Gedshillpleisu, atrodas Šekspīra notēlotās Gedshillas virsotnē, kuru viņš savā cildenajā iztēlē uz mūžiem saistījis ar seru Džonu Fal-stafu. Bet rīt no rīta agri, mīļie puiši, pulksten četros satiekamies Gedshillā! Tur apmetušies svētceļnieki, kas ar dārgām dāvanām dodas uz Kenterberiju, un tirgoņi, kas ar bieziem makiem jāj uz Londonu. Man jums visiem ir sejsegi, zirgus jūs atvedīsit paši.» [1] Cik jauki bija domāt, ka «Falstafs bēdzis tieši no tās vietas, kur tagad atrodas mans kabinets», — šo faktu viņš pieminēja vairākās vēstulēs, nosaukdams Falstafu par jautrāko un asprātīgāko radījumu, kas jebkad dzīvojis. Taču viņam ļoti gribējās saistīties ar apgabalu, kur viņš bija pavadījis savas laimīgākās mūža dienas, paplašināt vēsturisko vietu teritoriju, tāpēc 1860. gada septembrī viņš izteicās, ka viņu mokot «nemiers, kas vēsta jaunas, lielas grāmatas tapšanas sākumu». Vispirms viņš grasījās publicēt to parastajos divdesmit ikmēneša numuros, taču Līvera romāna neveiksme piespieda viņu grozīt plānus, un viņš nolēma pacelt «Apaļā Gada» metienu, iespiežot romāna sērijas šajā žurnālā, bet tas nozīmēja, ka jāsaīsina ne vien viss darbs, bet arī katra nodaļa. Tā kā romānu bija plānots rakstīt pirmajā personā, Dikenss pārlasīja «Deividu Ko-perfīldu», lai izvairītos no nejaušas atkārtošanās. «Lielo cerību» pirmā sērija parādījās žurnālā 1860. gada 1. decembrī, pēdējā — 1861. gada augustā, un nepagāja ne [186] mēnesis, kad pieprasījums sakāpa līdz «pirmslīvera» līmenim, nākamajos mēnešos to pārsniedza un kopš šā laika ne reizes manāmi nekritās, kamēr vien Dikenss dzīvoja un uzmanīja, lai metienu nevajadzētu samazināt. «Žurnāls plaukst un zeļ, un «Lielās cerības» gūst lielus panākumus,» viņš rakstīja 1861. gada februārī, kad pēc meitu lūguma uz trim mēnešiem noīrēja māju Hanoveras terasē 3, Rīdžentparkā, turpinot tur darbu pie romāna līdz maijam, kad, gribēdams tikt vaļā no neiraļģijas, viens pats aizbrauca uz Doveru un, apmeties «Lorda Vor-dena viesnīcā», strādāja, devās pastaigās un baudīja vientulību. Kādā maija dienā viņš aizsoļoja līdz Folkstonas klintīm un atpakaļ, turklāt «laiks bija tik brīnumjauks, ka es, pat viens būdams, nespēju klusēt». To, ka viņš Doverā bija ļoti labā omā, apliecina doktora Džonsona runas veida parodija, ko viņš

ierakstīja kādā vēstulē un kas saturēja pārdomu bagātus secinājumus par viņu pašu.

«Džonsons, Vai atkal, ser, piemēram, Dikenss, visumā miermīlīgs puisietis — kā Deivijs, ser, kā Deivijs — tikai esmu dzirdējis, ka šis pagāns tikmēr vāļājoties zem dzīvžoga pie kāda Kentas alus krodziņa jūras krastā, kamēr viņu no turienes nepadzenot.

B o s v e 1 s. Bet Kentas piekrastē dzīvžogu nav, ser.

Džonsons. Un kāpēc tad nav, ser?

B o s v e 1 s (apmulsis). Es nezinu, ser, ja nu vienīgi.. .

Džonsons (pērkondimdošā bal$ī). Lai es nedzirdētu nekādus «ja nu vienīgi», ser. Ja jūsu tēvs būtu teicis «ja nu vienīgi», viņš nekad nebūtu devis jums dzīvību, ser.

B o s v e 1 s (padodamies). Tā, ser, ir neapgāžama patiesība.»

Salīdzinājumā ar citiem Dikensa romāniem kritika «Lielās cerības» pārslavēja — varbūt tāpēc, ka šis darbs ir īsāks nekā vairums citu, vai arī tāpēc, ka tas uzrakstīts vienkāršāk par citiem. Taču savādi: jo dabiskāk Dikenss cenšas stāstīt, jo nedabiskāki (dikensiskā nozīmē) iznāk tēli. Kad viņš rada pats savu pasauli, mūs aizrauj viņa ģēnijs, mēs uzskatām, ka viņa varoņi atbilst dzīviem prototipiem, un noticam pat fantastiskajai videi, kurā šie varoņi darbojas. Turpretī, kad viņš mēģina rakstīt vienkāršu, neizpušķotu stāstu un notēlot cilvēka psiholoģisko attīstību, mēs sākam kritizēt šo darbu gluži tāpat, kā kritizētu jebkuru naturālistisku rakstnieku, kam nepiemistu viņa ģēnijs. Mēs tūlīt pazīstam Pamblčuku: tas ir dzīvs radījums no Dikensa diženās Sapņu zemes; bet mēs noraidām Megviču, katordznieku, kas kļūst par labdari, un Fipu$_f$ kalēju, kas kļūst par džentlmeni, — noraidām tāpēc, ka tie nav nedz dikensiski, nedz arī īstenībai atbilstoši tēli. Lai radītu savu fantāzijas pasauli, Dikensam vajadzēja brīvu telpu, kur izvērsties, kur veikt savus mākslinieciskās pārveides brīnumdarbus. Tiklīdz viņš savus romānus iekļāva stingros ietvaros, kāda daļa raksturīgās dikensiskās burvības zuda. Teiktais attiecas gan uz «Grūtajiem laikiem», gan «Stāstu par divām pilsētām», gan «Lielajām cerībām», kas visi tika mākslīgi īsināti izdošanai sērijās un rakstīti, paturot acīs nedēļas žurnāla lasītājus, kurus galvenokārt interesē mīlas intriga. Lai gan «Lielo cerību» sākuma ainas ir lieliskas, Fipa dzīve Londonā un vēlākās Megviča epizodes pierāda, ka, izmēģinādams toreiz modē nākušo reālistiski naturālistisko psiholoģisko metodi, Dikenss apmainīja savu ģeniāla radītāja mākslu pret talantīga rakstnieka amatu un, aizgājis no savas paša pasaules, atņēma ticamību gan romāna sižetam, gan tēliem.

Pūlēdamies rakstīt vienkārši un nemāksloti, viņš jutās tik nedrošs, ka uzklausīja cita cilvēka padomu un pārrakstīja no jauna grāmatas pēdējās lappuses, tā ka nobeigums iznāca banāls un galīgi nedabisks. Personisku iemeslu dēļ, par kuriem būs runa nākamajā nodaļā, kā arī

ievērojot, ka attiecības starp Fipu un Estellu nebūt neattīstās laimīgu beigu virzienā, Dikenss netaisījās abus apprecināt. Taču Bulvers Litons mudināja, lai Dikenss savedot viņus kopā, un viņš uzklausīja bezgaumīga otrās šķiras rakstnieka vulgāros padomus.

Kad romāns iznāca atsevišķā grāmatā, visi brīnījās, redzēdami, ka to ilustrējis Markuss Stouns. Kas bija noticis ar Fizu, ideālo ilustrētāju, kura vārds kopš «Pikvika» laikiem bija nesaraujami saistīts ar Dikensa darbiem? Par Heblotu N. Braunu zināms ļoti maz, jo viņš bija visai noslēgts cilvēks, kas nevarēja ciest sabiedrību, neuzticējās svešiniekiem un, ja apstākļi spieda apmeklēt kādas viesības, mēdza drīz vien aizslēpties aiz portjerām vai ierauties kaktā. Pēc dabas būdams piekāpīgs, viņš allaž darīja tieši tā, kā Dikenss lūdza; taču viņš bija pārāk cieši saistīts ar pagātni, no kuras Dikenss tik dedzīgi grit bēja atraisīties. Kad Tevistokhausā gāja vaļā juceklisˆ Brauns klusēja kā ūdeni mutē ieņēmis, neizteikdamies ne «par», ne «pret», un Dikenss droši vien lūkojās uz viņu ar visdrūmākajām aizdomām. Brauna nākotni neapšaubāmi noteica viņa lēmums kļūt par štata līdzstrādnieku žurnālā «Reizi Nedēļā» f«Once a Week»), ko Bredberijs un Ivenss bija nodibinājuši, lai konkurētu ar «Apaļo Gadu». Dikenss to uzskatīja par kliedzošu nodevību, un Fizs būtu varējis būt Rafaels, Ticiāns un Mikelandželo vienā personā, Dikenss arī tad nebūtu laidis viņu klāt savam jaunajam darbam, pat ja tas izrādītos kāda svētā dzīves apraksts.

Strādādams pie «Lielajām cerībām», kas piešķīra jaunu mirdzumu viņa iemīļotajiem vēsturiskajiem Kentas stūrīšiem (jo Fipa bērnībai veltītās epizodes pārspēj vienīgi Koperfīlda bērnības notikumu tēlojums), Dikenss vēlreiz pārdzīvoja savu laimīgo jaunību, kas bija aizritējusi šai Anglijas malā, un mūža pēdējā gadu desmitā vismīļāk devās pastaigās pa tiem pašiem ceļiem, kurus bija «atklājis» dzīves rītausmā. Atkal un atkal viņš aizstaigāja uz Kūlingas purviem, kas «Lielajās cerībās» ieguva tik baismu izskatu. Viņam nekad neapnika klaiņāt pa Ro-česteru, kur blakus bērnībā sastaptiem reāliem cilvēkiem bija mituši iztēlē radītie, vēl reālākie Pamblčuks, mis Hevišema un Treba māceklis. Visiem viesiem tika izrādīts Kobemas ciems, krodziņš «Pie ādas pudeles», baznīca, nespējnieku patversmes un it īpaši parks, un, dzīvodams Gedshillā, viņš ik nedēļu mēdza klejot pa tās apkaimi. Vasarā viņš nereti atsēdās Šornas kapsētā vai, pārdomās iegrimis, labu laiku nostāvēja pie Čokas baznīcas portāla, vērodams mūka figūru. Taču nekāds baznīcā gājējs viņš nebija un kādu laiku vispār neapmeklēja dievkalpojumus, jo izjuta nepatiku pret Haiemas mācītāja gari stieptajiem, liekulīgajiem spredikiem. «Es nevaru sēdēt turpat deguna priekšā mācītājam, kas uzrunā draudzi tādā tonī, it kā būtu paņēmis biļeti braucienam uz debesīm un atpakaļ,» viņš sacīja. Viņam patika ceļš uz Greivsendu, un viņš atklāja, ka septiņu jūdžu

lielais attālums starp Ročesteru un Meidstounu sola vienu no jaukākajām pastaigām Anglijā. Kad Dikenss bija mājās, viņu katru pēcpusdienu, vienalga, vai laiks bija labs vai slikts, varēja sastapt suņu pavadībā līdzenā solī ejam pa ceļiem, pār laukiem un caur mežiem — tā viņš reti kad nosoļoja mazāk par divpadsmit jūdzēm. Angļu dogu, asins-suņu, ņūfaundlendiešu un senbernāru pulks viņam klausīja uz vārda, bet klaidoņiem, kuru tolaik netrūka, iedvesa šausmas; lielais rējēju bars biedēja pat cienījamākus kājāmgājējus. Viens no suņiem bija «tik nolādēti negants pret saviem brāļiem, ka, ārā ejot, vajag likt tam uzpurni. Turklāt viņš jūt nepārvaramu nepatiku pret karavīriem, un tas tādā militārā valstī kā mūsējā sagādā neērtības.» Pēc tam kad suns bija uzbrucis kareivju rotai, kas soļoja pa ceļu, meties virsū diviem policistiem, kuriem Dikenss ar pūlēm paglāba dzīvību, un gandrīz nokodis mazu meitenīti, dzīvnieku vajadzēja nošaut — par lielām žēlabām tā saimniekam, jo starp Dikensu un ne-ganteli valdīja pilnīga saprašanās, «bet tā bija tik ļoti konfidenciāla, ka uz citiem neattiecās».

Dikenss nenogurstoši rūpējās par Gedshillas ērtībām un galu galā nopirka arī pļavu, kas pletās aiz mājas un vēlāk tika izmantota kriketam un citām sporta spēlēm. Haiemā bija kriketa klubs, un Dikenss atļāva tā dalībniekiem rīkot sacensības savā pļavā, pats izrādīdams par šo sportu lielu interesi, bet prasīdams, lai kluba biedri kārto visu patstāvīgi un neļauj sevi izrīkot ne vietējiem muižniekiem, kas piedalījās spēlēs, ne arī viņa paša — Di-kensa dēliem. Viņam allaž derdzās aizbildnieciskās manieres, ar kurām mantīgās šķiras izturējās pret saviem nabadzīgākajiem tautiešiem. Kriketa sacensības kļuva tik populāras, ka Dikenss sāka rīkot sacīkstes skriešanā un citos sporta veidos un atļāva pat «Falstafa» krodziņa saimniekam (krodziņš atradās gandrīz pretī Dikensa mājai) uzcelt uz savas zemes nojumi alus pārdošanai. Uzvarētājiem viņš piešķīra naudas balvas, un kādu gadu sacīkstes noskatīties ieradās divtūkstoš cilvēku. Lai gan publikas vidū bija daudz melnstrādnieku, kareivju un jūrnieku, valdīja pilnīga kārtība, nekas netika sabojāts un neviens nepiedzērās. «Ceļš no Gedshillas uz Četemu bija ļaužu pilns kā gadatirgus dienā,» viņš piezīmēja ar pamatotu lepnumu, «un nav nekāda nieka lieta panākt tik lielisku uzvedību no ostas pilsētas pašpuikām.»

Viņš bija tikpat sabiedrisks kā vienmēr, un reti kad Gedshillā nebija viesu. Haiemas stacijā tos gaidīja rati, un ikviens, nokļuvis galā, varēja darīt, ko vien gribēja, tāpēc jutās brīnišķīgi. Reizēm ciemiņu bija tik daudz, ka dažus vajadzēja iekārtot uz naktsguļu «Falstafā». Aukstā laikā visās Gedshillas telpās tika iekurti kamīni, katrā guļamistabā atradās gan maza bibliotēka, gan tasītes ar apakštasītēm, vara katliņš, tējas kārbiņa, tējkanna, cukurs un piens. No rītiem viesi izklaidējās, bet saimnieks strādāja. Ja kāds gribēja apmeklēt Ročesteru

vai citu vietu tās apkaimē, šim nolūkam varēja izmantot zirgu vai poniju vilktus ratus vai ari īru divričus. Dikenss iznāca uz lenču, un, lai gan pats parasti iedzēra vienīgi glāzi ēla un apēda maizi ar sieru, viņam patika vērot, kā citi dūšīgi loka iekšā. Pusdienu maltītes ēdienu karte atradās uz bufetes, un viņš to mēdza apspriest ar viesiem apmēram tā: «Vistas buljons ar sīpoliem? Labi! Taisni lieliski. Ceptas butes ar garneļu mērci? Atkal labi. Cāļa kroketes? Vāji. Visai vāji. Liecina par iztēles trūkumu ...» — un tā tālāk. Nebija gandrīz jāšaubās, ka pēc lenča saimnieks ierosinās doties pastaigā. Tas bija visai tīkami tiem, kuri patiešām labprāt gāja kājām; taču tādi viesi, kas nebija izbaudījuši pastaigu ar Dikensu un parasti mēdza iet lēni, kā slaistoties, «iekrita» tikai vienreiz; nākamreiz, izdzir-duši aicinājumu, viņi pēkšņi atcerējās, ka jāatbild uz veselu kaudzi vēstuļu. Tiem, kas ceļā uzberza tulznas vai mocījās ar aizdusu, lāgiem vajadzēja sūtīt pretī ratus. «Labi iets! Divpadsmit jūdzes trijās stundās,» — ar tādu uzslavu tika atalgoti sparīgākie biedri. Pēc šādām ekskursijām gandrīz ikviens ciemiņš juta lielu atvieglojumu, izdzirdot priekšlikumu visiem braukt piknikā uz kādu gleznainu vietu vai uz Medveju vizināties laivā; tomēr pat šādos gadījumos vajadzēja tik saimniekam pajautāt, vai kāds gribēs kopā ar viņu nākt mājup kājām, kad draugus pārņēma neizsakāms nogurums; pārbaudi izturēt spēja tikai jaunākie ļaudis — un ari ne visi. Dikensu stipri mocīja lumbago, tomēr arī slimība nepagausināja viņa soli un nesaīsināja ceļa gabalu. Lai gan viesi bija slinkojuši, bet viņš — četras stundas rakstījis un vēl četras — nosoļojis kājām, tomēr pusdienās viņš bija spriganāks par visiem, pie galda nevienu neizlaida no savas uzmanības loka un raudzījās, lai nepārtrūktu sarunu pavediens, pat ja reizē tika cilāti vairāki temati. Pēc pusdienām viņam gandrīz vienmēr vajadzēja rakstīt vēstules, bet, tiklīdz viņš tās bija pabeidzis, tūlīt piebiedrojās tiem, kas piedalījās sporta spēlēs, dziedāja vai spēlēja kārtis. Pusnaktī viņš devās gulēt, taču tas nenozīmēja, ka viesiem jāseko viņa piemēram — tie bieži vien palika pie viskija glāzes un biljarda galda un devās pie miera tikai divos trijos no rīta.

Dažreiz dzīve Gedshillā zaudēja savu mierīgo plūdumu. Reiz visus pārņēma bailes no spokiem. Pie Lārkina

pieminekļa, kas atradās netālu, ļaudis bija dzirdējuši dīvainas skaņas un redzējuši dīvainas parādības. Baumas izplatījās arvien plašāk, ciemata iedzīvotājus pārņēma panika; Dikensa kalpotāji salēcās pie mazākā troksnīša un taisījās ņemt kājas pār pleciem. Dikenss tūlīt nolēma rīkoties. Pielādējis divstobreni un apbruņojis divus dēlēnus ar nūjām, viņš pavēstīja kalpotājiem, ka apgriezīs sprandu ikvienam, kam ienācis prātā dzīt tādus muļķīgus jokus, un, mēnesim spīdot, devās ceļā. Kad trīs drosminieki nonāca pie dzīvžoga, aiz kura pletās lauks ar pieminekli vidū, Dikenss apstājās pie vārtiem

un uzrunāja visus, uz ko viņa vārdi varētu attiekties: «Nu, sargieties jūs man! Ja spoks ir te un es to ieraudzīšu, tad ar dieva palīgu skrotēšu virsū!» Iegājuši viņpus dzīvžoga, viņi izdzirda baismu, necilvēcisku, gari stieptu, drūmi ņirdzīgu skaņu, kas vedināja domāt, ka te iejaukts pats nelabais. Trīs bezbailīgie devās uz skaņas pusi. Kāds balts stāvs iznāca no pieminekļa ēnas un neveikli klumburoja viņiem klāt. Tā bija aita, kas sirga ar astmu, un tā nu bailes no spokiem tapa izkliedētas.

Kāds cits incidents nebija tik baismīgs, taču krietni bīstamāks. Kādu rītu Dikenss, savā guļamistabā patlaban ģērbdamies, ieraudzīja pie «Falstafa» pienākam divus savoj iešūs, kas veda pavadā divus lāčus. Drīz viņiem piebiedrojās daži angļu huligāni, kas pieprasīja, lai lāčiem noņem uzpurņus — tad viņi ar dzīvniekiem dejošot. Dikenss tūlīt nojauta, ka nebūs labi, un metās taisni uz krodziņu, pa ceļam pakliegdams līdzi arī dārznieku. Kamēr dārznieks vēl bailīgi mīņājās aiz žoga, Dikenss pavēlēja savojiešiem paiet tālāk, kur viņi būtu drošībā, un pateica huligāniem: ja viņi bez vārda runas neuzmaukšot lāčiem atkal uzpurņus, viņš sūtīšot pēc policijas. Viens no lāčiem jau bija uzbrucis savam «dancinātājam», un, palīdzēdams uzbāzt uzpurņus, Dikenss notraipījās ar asinīm un zemēm. Kad viss bija paveikts, viņš lika lāčus aizvest uz stalli, taču tur tiem savukārt uzklupa suņi. Aizdzinis projām jaunos nemiera cēlējus, Dikenss devās brokastīs.

Gedshillā visam vajadzēja būt ideālā kārtībā, un Dikenss raudzījās, lai tā arī būtu. «Kopš manas halles pulkˆ stenis sabojājās un to aizsūtīja uz Jūsu iestādi iztīrīt,» viņš rakstīja pulksteņmeistaram, «... šis laikrādis sit stundas visai negribīgi, bet tagad pēc smagām iekšējām ciešanām, kas pelna visdziļāko līdzjūtību, nolēmis vairs nesist tās nemaz. Pulkstenim gan tā ir ļoti laba izeja, taču mājas iemītniekiem šāda uzvedība nekādas ērtības nesagādā. Ja varat, atsūtiet uzticamu cilvēku, ar kuru pulkstenis varētu aprunāties — manuprāt, tā mehānismā sakrājies daudz kas tāds, ko tas gribētu jums pateikt pie auss.» Dūmojošiem skursteņiem, aku rakšanai, dārza iekārtošanai, zāles pļaušanai, grīdsegu maiņai, jaunām tapetēm, pārbūves darbiem — visam viņš veltīja uzmanību, un līdz pat viņa mūža galam mājā vienmēr bija kaut kas uzlabojams, tāpēc, lai arī viņš katrreiz apgalvoja, ka šis pārveidojums esot «pēdējais», patiesībā tie nebeidzās līdz pat Dikensa nāves stundai. Viens no jauninājumiem sagādāja viņam ārkārtīgu apmierinājumu. Reiz, kad viņš atgriezās mājās no lasījumiem provincē, kučieris, kas viņu bija sagaidījis stacijā, braucot kalnup, pavēstīja jaunas ziņas:

— Piecdesmit astoņas kastes nu ir atsūtītas, ser.

— Ko?

— Piecdesmit astoņas kastes atsūtītas, ser.

— Kādas piecdesmit astoņas kastes? Pirmo reizi dzirdu!

— Tās nokrautas pie vārtiem, ser, drīz vien mēs tās varēsim redzēt.

Kastes bija dāvana no slavenā franču aktiera Šarla Fehtera, ar kuru Dikenss bijci cieši sadraudzējies. Tajās atradās šveiciešu saliekamā mājiņa — šalē, ko varēja uzcelt otrpus ceļa uz zemes gabala, ko viņš bija nopircis. Viss piecdesmit astoņās kastēs iesaiņotais četristabu namiņš bija gatavs, vajadzēja tikai uzmūrēt ķieģeļu pamatu. Nu Dikenss, kad vien bija mājās, ar parasto enerģiju uzraudzīja šalē salikšanu un iekārtošanu, kā bija radis uzraudzīt visu citu, — ar lielu patiku izvēlēdamies mēbeles, kārdams pie sienām gleznas, likdams ierīkot mazu siltumnīcu un vērodams, kā urbj un izbūvē apakšzemes tuneli no Gedshillas dārza uz šalē, lai ejot nevajadzētu šķērsot ceļu. 1865. gadā darbus pabeidza, un Dikenss priecājās kā bērns, strādādams kokiem apaugušā pakalnā uzceltajā mājiņā, kur daudzie sienas spoguļi atspulgoja upi, tuvējos labības laukus, augļu dārzus un apenājus — to visu viņš varēja redzēt, tikko pacēla skatienu no galda.

Neviens no viņa draugiem nevarēja saprast, kāpēc viņš tā pieķēries Fehteram — acīmredzot neviens no draugiem neizprata viņa aktiera dabas būtību. Pirmo reizi

Dikenss redzēja Fehteru uz skatuves piecdesmitajos gados, un tēlojums viņu tā pārsteidza, ka viņš nolēma ar aktieri iepazīties. Fehters atbrauca uz Angliju un atveidoja Hamletu pavisam jaunā, neredzētā interpretācijā. Monologus viņš runāja domīgi, nevis skandēja, kā bija pieņemts, un Dikenss uzskatīja to par «pašu loģiskāko, konsekventāko un saprotamāko Hamletu, kādu es jebkad esmu redzējis». Fehters uz skatuves runāja angliski ar patīkamu ārzemnieka akcentu — valodu viņš prata labi, Dikenss pabalstīja aktieri finansiāli, ieteica lugas un tēlotājus, vairākas reizes mēģināja ar viņa trupu, slavēja viņu presē, sagatavoja viņam augsni Amerikā, publicēdams cildinošu rakstu izdevumā «Atlantic Monthly», un palīdzēja kā vien varēdams. Vienīgais, kas nekad nedzirdēja Dikensu dziedam slavas dziesmas francūzim, bija Makrīdijs, kurš nebūtu pratis Fehtera nopelnus novērtēt. Dikensa draugi uzskatīja Fehteru par nekauņu, Dikensam turpretī viņš šķita ģēnijs; jāteic, ka šie jēdzieni nav tik nesavienojami.

PĒDĒJĀ MILA

andrīz katru cilvēku liktenis apvelta vai nu ar komisku tēvu, vai māti. Dikensa rakstnieka talants šai ziņā atradās īpaši labvēlīgos apstākļos: viņa vecāki abi bija komiski. 1860. gadā nomira viņa brālis Alfrēds, atstādams sievu un piecus bērnus bez graša. Dikensam, protams, vajadzēja par tiem gādāt, un uz viņa pleciem uzgūla jauna raižu un grūtību nasta. Sācis rīkoties, viņš aizbrauca apskatīt, kā šo triecienu pārcietusi misis Niklbija. «Mana māte, kas pēc tēva nāves ar! palika man mantojumā (nekad neesmu saņēmis citu mantojumu kā vienīgi radiniekus), patlaban atrodas visai dīvainā stāvoklī, kura cēlonis ir vecuma plānprāts; viņai nav iespējams iestāstīt, kas noticis, taču tam par spīti viņai gauži ghbas tērpties sēru drānās kā Hamletam (tikai brunčos) — tas viss dara šo drūmo ainu traģikomisku un sniedz vienīgo atvieglojumu.» Pēc trim mēnešiem viņš atbrauca tieši tai brīdī, kad mātei lika sautējošu kompresi uz galvas, un, «tikko viņa mani ieraudzīja, tā atplauka un palūdza «mārciņu»». Misis Dikensa nomira 1863. gadā. Dikenss šajos desmit gados zaudēja daudzus tuvus cilvēkus: brāli Frederiku, svaini Henriju Ostinu un senos draugus Džonu Līču un Klārksonu Sten-fīldu. Līča un Stenfīlda nāve viņu dziļi skumdināja, bet «vecais mīļais Stennijs», šķirdamies no šīs pasaules, atdeva viņam citu draugu: mirdams viņš lūdza Dikensu piedot Markam Lemonam, un pie Stenfīlda vaļējā kapa abi vīri sadevās rokās.

Dikenss neļāva atrist arī citām draudzības saitēm, joprojām mēdza prasīt Forsteram padomu, ko gan nekad neuzklausīja, šad tad ēda ar viņu pusdienas un 1860. gada oktobrī ciemojās pie viņa Braitonā. «Vakar sešarpus stundas staigāju pa krīta pakalniem, ne reizi neapstādamies

un neapsēzdamies.» Taču, kad viņam iešāvās prātā «pavadīt jautru vakaru pilsētā», viņš par biedru izvēlējās Vilkiju Kolinsu; 1860. gada beigās viņi kopā aizbrauca uz Kornvolu, un, kad Vilkijs 1862. gada rudenī saslima, Dikenss piedāvājās atgriezties no Parīzes un īstā autora vietā sacerēt vairākas nodaļas romāna «Bez vārda» kārtējai sērijai (romānu iespieda «Apaļajā Gadā»). «Ir muļķīgi un lieki piebilst: tas tiks darīts vienīgi tāpēc, ka kurpe spiež! Bet, ja citas izejas nebūs, es uzrakstīšu tik līdzīgi Jums, ka neviens nemanīs starpību.» Toreiz viņš uzturējās Parīzē divus mēnešus kopā ar meitu Meimiju un svaini

Džordžīnu, kura kādu laiku bija slimojusi. Viņi dzīvoja Fobūra Sentonorē ielā 27. Napoleons III ņēmās jaukt nost vecās ielas un būvēt jaunus bulvārus, un Dikenss bieži apmaldījās. Otrā Impērija pārdzīvoja savu plauksmes laiku, un Dikenss vienā laidā dzirdēja apgalvojumus, ka miers nostabilizējies, jo cilvēki taču neiešot karot pret savām interesēm. Dikenss uz to iebilda: «It kā cilvēku netikumi un kaislības jau kopš pasaules radīšanas nebūtu bijuši pret viņu interesēm!» Viņš atklāja, ka franči pārsteidzoši maz zina par viņa zemi un tautu. Reiz, braucot pa dzelzceļu, kāds garīdznieks viņam skaidroja, ka ķecerīgajai Anglijai neesot nekādu senatnes pieminekļu.

— It neviena? — Dikenss painteresējās.

— Neviena. Bet pāris kuģu gan jums ir.

— Jā, kāds pārītis jau būs.

— Vai tie ir spēcīgi?

— Jūsu amats ir garīgs, tēvs, tāpēc pavaicājiet Nel-sona [187] garam.

Šī atjautīgā atbilde tā pārsteidza un ielīksmoja kādu franču armijas kapteini, kas brauca tajā pašā vagonā, ka tas atzinās: «Viņš neesot gaidījis, ka angļi protot tik trāpīgi rotaļāties ar vārdiem, un tagad kaunoties par savu aprobežotību.» 1863. gada sākumā Dikenss sniedza trīs lasījumus labdarīgos mērķos britu sūtniecībā Parīzē. «Tādus klausītājus un tādu sajūsmu es redzu pirmo reizi, un kulmināciju viss sasniedza piektdienas vakarā divu

i

[1] Horācio Nelsons (1758—1805) — ievērojams angļu admirālis, Anglijas nacionālais varonis. Piedalījās cīņā pret Napoleonu. Viņa vadībā angļi Trafalgaras kaujā 1805. gadā uzvarēja franču un spāņu floti.

stundu ilgā, dedzīgā, aizrautīgā aplausu vētrā. Ļaudis aplaudēja, pat. izgājuši uz ielas un kāpdami karietes.»

Viņš bieži ieradās Londonā kārtot darbus, kas saistījās ar žurnālu, un, izņemot pavasara sezonu, kad veda līdz uz pilsētu savu ģimeni, parasti apmetās Velingtonstrītas dzīvoklī, kur viņa atbraukšana drīz kļuva zināma teatra ļaudīm. «Baustrītā man uzglūn nabaga aktieri, lai izteiktu savas vajadzības; es bieži redzu, ka viens no viņiem, ieraudzījis mani nākam, izskrien pa īsāko ceļu cauri kādam pagalmam, izdrāžas uz Drūrileinas un soļo man pretī, sadurdamies ar mani tieši pie durvīm un rādīdams tik pārsteigtu un nevainīgu seju, it kā sacītu: lai nu ko, bet mani gan viņš nebūtu cerējis sastapt šinī zemes malā.» Lai Meimija varētu iet sabiedrībā, viņš ik gadus uz vairākiem mēnešiem noīrēja mēbelētu māju un piedalījās daudz lielākā skaitā pusdienu, nekā viņam būtu gribējies *. «Šai pavasarī esmu kritis par upuri visnežēlīgākajai pusdienu ēšanas epidēmijai, kāda jebkad trakojusi Londonā,» viņš sūdzējās 1864. gada jūnijā. «Katru nedēļu zvēru vairs nekur neiet — un katru nedēļu septiņas reizes kļūstu par

zvēresta lauzēju.» Šajos gados viņš bieži braukāja uz Parīzi, tomēr lielāko daļu laika, ko varēja atraut žurnālam un lasījumiem, pavadīja Gedshillā, kur aizmirsa visu pilsētas troksni un jezgu; vienīgi masveida vaimanas par prinča Alberta nāvi gan Neatkāpās no viņa pat lauku klusumā. «Ja jūs gadījumā uzietu kādu nepieejamu alu ... kur vientuļnieks varētu paslēpties no atmiņām par princi Albertu un atbilstošām sēru runām, lūdzu, pasakiet man,» viņš lika pie sirds kādam draugam. «Šinī Anglijas stūrī nav nevienas pietiekami nepieejamas un vientulīgas vietas.» Sērojošā karaliene piešķīra pensijas un baronu titulus, kā arī iecēla bruņinieku kārtā tos, kas bija pratuši novērtēt prinča izcilās spējas, un «neviens sabiedriskiem nopelniem bagāts cilvēks netiek līdzi tiem, kas staigājuši Rūgti Apraudātā Nelaiķa pēdās», kurnēja Dikenss; ieraudzījis Gedshillas ēdienu kartē ierakstītu: «Prinča Alberta pudiņš,» — viņš izdzēsa šos vārdus un iešņāpa to vietā: «Lišķu pudiņš,» — bet tad, apķerdamies, ka tāds izlēciens [187]

varētu apbēdināt dažus no viesiem, atļāva ēdienu pārdēvēt par «Dižo un cildeno pudiņu».

Atradās pietiekami daudz sabiedrisku pasākumu, kas prasīja, lai viņš tiem pievērstu uzmanību, un viens no tādiem bija Literātu ģilde, kurai viņš kopš pašas dibināšanas atkal un atkal bija veltījis visai daudz laika un enerģijas. 1865. gada vasarā Nebvērtā šai sakarā tika sacelts varens burkšķis. Bulvera Litona muižā netālu no Stīvnidžas pēc septiņu gadu pārtraukuma bija uzceltas trīs mājas, kur apmesties mākslinieciem, kas tiks uzskatīti par cienīgiem saņemt ģildes palīdzību. Litons bija ielūdzis visus savus «smalkos» kaimiņus uz dārza svētkiem un lenču, ko rīkoja par godu šim gadījumam, un uzdeva Dikensam ataicināt arī grupu mākslinieku, kas visi sapulcējās Kingskrosā, iekāpa vilcienā un kopā ar Dikensu un viņa meitām devās uz Stīvnidžu. Stacijā viņus sagaidīja Forsters, ko Litons bija deleģējis saņemt viesus, lai nogādātu tos Nebvērtā. Taču Dikenss todien jutās varen svētdienīgi un, tā kā laiks bija karsts, uzstāja, ka ciemiņu pulkam pa ceļam jāaptur pie krodziņa un jāremdē slāpes ar alu, jo diez vai Nebvērtas saimnieks viņu izslāpumu būšot paredzējis. Krodziņš vienā mirklī pildījās ar ļaudīm, tie, kam nepietika vietas iekšā, apsēdās uz soliem un zirgu dzirdināmām silēm pagalmā, malkoja dzeramo, uzsaukdami: «Nāc manās iekšās un netrako!» — un ļāvās diezgan trokšņainai līksmībai. Pēc tam visi devās aplūkot trīs patversmes mājas un beigās ieradās Nebvērtā rožainā omā, par gaužu nepatiku «dižciltīgajām» personām, ar kurām kopā bija ielūgti viesos. Džentlmeņi uzskatīja mākslinieku par ērmīgiem salašņām, bet mākslinieki džentlmeņus — par galīgi neinteresantu ļautiņu baru, tāpēc kā vieni, tā otri turējās atstatu. Dikenss savus draugus bohēmiešus stādīja priekšā Litonam, kas apsveica viņus klīrīgā

pieklājībā, kura gan piedienēja nākamajam lordam, bet nesaskanēja ar viņa «slīpēta blēža skatienu». Forsters stūrēja apkārt neredzētā uzpūtībā, pagodinādams ar savu cēlo uzmanību gandrīz vienīgi aristokrātus, apstādamies gan te, gan tur, lai veltītu kādu vārdu tiem, kas šķita šādas laipnības cienīgi; nepieejams, valdnieciskas diženības apdvests, viņš ik pa brīdim pazuda, it kā pildītu kādu sevis paša izraudzītu, savā varenībā šausminošu misiju, kas pašam arī jāīsteno, un izlikās nepazīstam savus vecos draugus žurnālistus.

Viens no tiem vēlāk sūdzējās par viņa uzvedību Diken-sam, kas jautri atteica: «Vai dieniņ! Viņš tak mani arī neredzēja! Es teiktu, ka to no viņa nemaz nevarēja gaidīt. Viņš lidinājās pa mākoņiem kā Malvolio [1].» Lenča laikā Dikenss teica runu. «Lēdijas un džentlmeņi, kurus mēs uzaicināsim apmesties šinīs mājās, ko esam uzcēluši, nekad netiks nostādīti sabiedriski zemākā stāvoklī. Viņus te uzaicinās apmesties tāpēc, ka viņi ir mākslinieki... un viņiem allaž, tāpat kā citiem viņu amata brāļiem, būs tiesības uz sava augstsirdīgā kaimiņa viesmīlību.» Labi vien bija, ka trūkumā nokļuvušajiem māksliniekiem nekad neiznāca pārbaudīt, vai viņi tiešām sabiedriskā ziņā ir vienlīdzīgi ar «dižciltīgajiem» un vai Litons patiesi izrādīsies tik viesmīlīgs, kā Dikenss būtu gribējis. Patversmēm trūka naudas fonda, un, tā kā sezonas biļete līdz Londonai būtu maksājusi tikpat daudz, cik istabiņa, (turklāt mākslinieki arī negribēja priekšlaicīgi aprakt sevi Stīvnidžā), tad nevienu pat ar septiņiem zirgiem nebija iespējams aizvilkt uz turieni. Nepavisam neraizēdamies nedz par netīkamo mitekļu nākotni, nedz par ko citu, izjuzdami vienīgi nepieciešamību pēc iespējas ātrāk tikt projām no Nebvērtas un ledaina saltuma apdvestās aristokrātijas, bohēmieši pulciņos pa diviem vai trim pēcpusdienā pamazām pazuda un aizlavījās uz krodziņu, kur jau iepriekš bija baudījuši* stiprāku malku. Kad Dikenss vēlāk pa ceļam uz staciju pabrauca viņiem garām, visi kā viens piecēlās kājās un nokliedza siltu vai, pareizāk sakot, iesilušu sveicienu. Galu galā ģildei saziedotos līdzekļus, ko vairākas komitejas bija palīdzējušas krietni paplucināt, nodeva citām labdarības organizācijām mākslinieku atbalstīšanai.

Tajā pašā vasarā Dikenss pret savu gribu bija spiests piedalīties vēl vienā «sabiedriskā» pasākumā. Pavadījis neilgu laiku Francijā kopā ar Ellenu Tērnanu[188] [189], viņš 9. jūnijā atgriezās caur Folkstonu Londonā, kad pie

Steiplhērstas, kur tika labots ceļš un bija izņemtas sliedes, vilciens iebrauca tukšumā un astoņi vagoni nogāzās no tilta lejā upē. Vagons, kurā atradās Dikenss, «nez kāda brīnuma pēc palika gaisā, pārkāries pār salūzušā tilta malu». Kad sākās drausmīgie grūdieni, Dikensa ceļabiedres, kāda veca dāma un Ellena Tērnana, sāka kliegt, bet Dikenss, apķēris viņas ap vidu, centās ieskaidrot: «Palīdzēt mēs sev

nevaram, taču varam būt mierīgi un savaldīgi. Lūdzu, nekliedziet!» Tad viņi visi ielidoja vagona kaktā, un Dikenss sacīja: «Varat man ticēt, ka ļaunākais ir aiz muguras. Briesmām jābūt pāri. Esiet tik labas, palieciet uz vietas un nekustieties — es pamēģināšu tikt ārā pa logu.» Abas dāmas solīja paklausīt, Dikenss izrāpās pa logu, nostājās uz kāpšļa un ieraudzīja, ka tilts nogruvis un vagons turas tikai uz dzelzceļa sliedēm, bet apmēram piecpadsmit pēdas lejāk plešas purvains lauks. Cilvēkus, kas atradās citās vagona kupejās, bija pārņēmusi panika, tāpēc Dikenss uzsauca diviem konduktoriem, kuri skraidīja šurp un turp pa kāpsli vagona otrā pusē, kur tik lielas briesmas nedraudēja: — Paskatieties uz mani! Apstājieties jel mirkli, paskatieties uz mani un pasakiet, vai jūs mani pazīstat!

— Kā tad, ka pazīstam, — viens no konduktoriem atbildēja.

— Nu, tad, labo cilvēk, dieva dēļ, iedodiet man savu atslēgu un atsūtiet šurp vienu no strādniekiem. Es izvedīšu ļaudis no vagona.

Cilvēki pa diviem dēļiem tika nogādāti drošībā, un Dikenss, paņēmis konjaka pudeli, norāpās pa ķieģeļu mūrējumu zemē, piepildīja cepuri ar ūdeni un devās palīgā katastrofas upuriem. Vairākas stundas viņš strādāja pie ievainotajiem un mirstošajiem, un, lai gan pats nelaimes gadījums viņu pavisam neuztrauca, briesmīgie skati un ciešanas atstāja tik dziļu iespaidu, ka vairākas dienas pēc kārtas viņam uznāca nelabums, tikko viņš mēģināja uzrakstīt kaut pāris vārdu. Pa īstam viņš no šī trieciena tā arī vairs neatspirga. Viņš nervozēja, braukdams pats savā ekipāžā; ceļodams ar vilcienu, viņš mēdza dzert konjaku, lai nomierinātos; pirmajā laikā pēc katastrofas viņš uzdrošinājās kāpt tikai lēnajos satiksmes līdzekļos, tomēr nogurdinošā vienmuļība šķita neciešamāka par ātrvilciena grūdieniem, un pēc kāda laika viņš atgriezās pie ātrākajiem pārvietošanās līdzekļiem. Reizēm, kad vagons sliežu savienojumos sadrebējās, viņš krampjaini tvērās pie sēdekļa atzveltnēm, kļuva bāls, uz pieres viņam izspiedās sviedru lāses; lāgiem atmiņas par redzēto kļuva tik neciešamas, ka viņš nākamajā stacijā izkāpa no vilciena. Reiz, kad viņš ar Dolbiju brauca uz ziemeļiem, abi īsināja laiku, aprēķinādami, cik daudz nelielu nervu satricinājumu pārdzīvo pasažieri ceļā no Londonas līdz Edinburgai: Dikenss konstatēja, ka trīsdesmit tūkstošus. Taču arī šoreiz raksturs prasīja savu, un viņš ņēmās attēlot katastrofu pantomīmiski: palīdis zem galda, viņš staipījās un locījās, rādīdams, kā cilvēki vilkti ārā no drupām. Dīvainas sagadīšanās pēc (dzīve ir pilna ar tādām) viņš piecus gadus vēlāk nomira tieši tai pašā jūnija dienā, kad bija tik brīnumaini izglābies no nāves.

Līdz ar Ellenu Tērnanu un veco dāmu vilcienā pāri Steiplhērstas tiltam brauca arī četri Dikensa garabērni, jo viņš bija sacerējis jaunu romāna nodaļu, kur misters un misis Bofini cienā misteru un misis Lemlus ar brokastīm, un Dikenss bija spiests vēlreiz ielīst vilcienā, lai

nabadziņus izglābtu. Abas dāmas bija daudz vairāk noraizējušās par savām cepuru kārbām nekā par Bofiniem, bet laikam gan vienīgi dārgais manuskripts dzina Dikensu riskēt, jo vajadzēja vagonu tikai mazliet izkustināt no šī bīstamā stāvokļa — un tas būtu nogāzies lejā. Jaunā romāna galvenos tematus viņš izklāstīja kādā 1861. gadā rakstītā vēstulē (romānu viņš, par spīti daudzām atrunām, nosauca «Mūsu kopējais draugs»), tomēr viņš bija tik aizņemts ar savu žurnālu un lasījumiem, ka darbu pie grāmatas uzsāka tikai 1863. gada rudenī, kad, smagu domu tirdītam, viņam darbs veicās grūtāk nekā parasti. «Humors te apvienojas ar liriku, un tieši tāpēc daudz jāgudro un pilnīgi jāatsakās no tematiem, ko visai viegli varētu izvērst; tomēr es ceru, ka grāmata būs ļoti laba. Vārdu sakot, atzīstos: domāju, ka tā ir ļoti laba.» Kā parasti, viņš atteicās no izpriecām un nodevās vienīgi darbam. «Rakstīdams grāmatu, nekad neesmu mēģinājis apvienot šo darbu ar ko citu; strādājot pie romānā, allaž esmu izslēdzis visu pārējo.» Iegrimis līdz kaklam rakstīšanā, viņš nepieņēma ielūgumus uz pusdienām biežāk kā reizi nedēļā. «Darbs manā dzīvē vienmēr bijis pirmajā vietā,» viņš rakstīja, noraidīdams ielūgumu, «un es tam ziedoju visas pūles, cik vien var veltīt iemīļotai nodarbībai.» Ka viņš tādās reizēs kļuva par «tīro sodību mājiniekiem», var uzminēt no neliela notikuma, ko aprakstījusi viņa meita Meimija: reiz, atveseļodamās no kādas slimības, viņa gulējusi uz dīvāna tēva kabinetā, kad Di-kenss pēkšņi pietrūcies kājās, pieskrējis pie spoguļa un sācis neiedomājami vaibstīt seju, pēc tam aizmeties atpakaļ pie galda, dažas minūtes nikni šņirkstinājis spalvu, atkal aizdrāzies pie spoguļa, vēlreiz pavaibstījies, apsviedies apkārt un, acīmredzot aizmirsis Meimijas klātbūtni, savā nodabā ņēmies kaut ko purpināt. Tad, it kā nekas nebūtu bijis, aizsoļojis atpakaļ pie galda un pilnīgā klusumā nostrādājis līdz lenča laikam. Rakstot viņu neapšaubāmi pārņēma itin kā apsēstība, un vismaz vienu reizi kāds viņa tēls kļuva galīgi nepaklausīgs un «piespieda mani rīkoties pavisam citādi, nekā es sākumā biju nodomājis».

Cilvēki «Mūsu kopējā draugā», tāpat kā citās Dikensa grāmatās, bija iztēles un novērojumu apvienojums. Misteru Vīnusu, šo cilvēku kaulu salicēju, viņš bija redzējis Sentdžailsā[190], Čārliju ITeksemu un tā tēvu — Četemā, Vinīringus — jebkurā smalkā sabiedrībā. Ebrejs misters Raia radās, Dikensam apmainoties vēstulēm ar misis Elaizu Deivisu, kas pēc viņa bija noīrējusi Tevistokhausu un uzskatīja, ka Feigina tēlā Dikenss noķengājis viņas nāciju. Dikenss gan nepiekrita, ka tā būtu, tomēr nolēma izpirkt savu vainu pret misis Deivisas nācijas labāko daļu un radīja tēlu, kas būtu izpelnījies Feigina atzinību. Grāmatā daudzas ainas un varoņi bija noskatīti Dikensa naksnīgajās vizītēs īstendas dokos un kuģu piestātnēs, un Temza ir tāda pati «varone» kā migla «Saltajā namā». Vairāku policistu pavadībā viņš

apmeklēja noziedznieku midzeņus, opija smēķētāju zaņķus, zagļu ūķus, šaubīgus krodziņus un guva no šīm ekskursijām lielu patiku. Viņš ļoti labprāt sastapās un sarunājās ar policijas konstebliem un inspektoriem un sajūsmināts vēroja, cik mierīgi viņi izturas bīstamās vietās, kuru iemītnieki ar prieku būtu viņus nožmieguši, ja nebaidītos atmaksas. Kāds zagtu mantu uzpircējs, ko Dikenss sauc par Bārku, būtu neapšaubāmi pārgriezis viņiem rīkles, ja viņa nozie-dzlgie īrnieki butu izrādījuši kaut druscin tas drosmes, kas piemita viņam pašam.

«Es te savā — īpašības vārds — mājā,» saka Bārks, «necietīšu nevienu — īpašības vārds — kruķi un nevienu — īpašības vārds — svešinieku! Necietīšu, zvēru pie īpašības vārda un lietvārda! Padodiet man bikses, un es pasūtīšu visu — īpašības vārds — policiju pie īpašības vārda un lietvārda! Dodiet jele,» saka Bārks, «manas — īpašības vārds — bikses! Paņemšu savu — īpašības vārds — nazi un notecināšu tai varzai visas asinis. Ka likšu pa viņu — īpašības vārds — galvām! Uzšķērdīšu viņu — īpašības vārds — lietvārdus ... Ja tie — īpašības vārds — mērgļi tur ķēķī būtu īsteni vīri, viņi tagad tēstu šurp un apgrieztu jums sprandu! ... Tēstu šurp un apgrieztu jums sprandu!» tā Bārks auro un gaida. Bet virtuvē ne pīkstiena. Mēs, seši vīri, sēžam ieslēgti Bārka mājā Londonas draņķīgākās daļas briesmīgākajā skabūzī pašā nakts melnumā — un māja pilna ar plaši pazīstamiem laupītājiem un kaušļiem, — bet neviens i nedomā pakustēties. Nē, Bārk. Viņi pazīst likuma smago roku, un viņi pārāk labi pazīst firmu «Inspektors Fīlds un kompānija».

Šādi materiāli palīdzēja Dikensam radīt Temzas krastmalu iemītniekus un «Mūsu kopējā drauga» atmosfēru. Romāna sērijas iznāca ik mēnesi no 1864. gada maija līdz 1865. gada novembrim, un tās publicēja viņa jaunības gadu izdevēji Čepmens un Hols, lai gan Dikensa vēstules liecina, ka darījumu sakaru atjaunošana nav nozīmējusi draudzības atdzimšanu, jo 1860. gada janvārī viņš nosauc Frederiku Čepmenu par «baismīgu blēdi», kas «pusi mūža pavada zaļfc uzdzīvē, bet otru pusi — uz katra soļa pieļauj kļūdas, taču, par spīti visām savām sliktajām īpašībām, allaž grābj naudu (tā man šķiet)»; un 1865. gada jūlijā viņš rakstīja kādai dāmai, kas cerēja, ka viens viņa vārds nodrošinās izdevēju labvēlīgu attieksmi: «Es nekādi nespēju viņus ietekmēt, mans aizlūgums nepiespiedīs viņus izrādīt pat visparastāko pieklājību pret kādu cilvēku — par to es pavisam nesen esmu pārliecinājies.»

Romānā «Mūsu kopējais draugs» Dikenss atgriezās savu jocīgo dīvaiņu apdzīvotajā pasaulē, ko bija atstājis kopš «Mazās Doritas». Sailess Vegs ir agrākajā manierē ar visu agrāko spēku radīts meistardarbs; taču grāmatā vispār ik uz soļa jaušama ģēnija roka, un Vinīringi ir Dikensa labākā sabiedriskā satīra, kas mūsu laikos šausta iedarbīgāk nekā toreiz, jo pēdējos astoņdesmit gados jaunbagātnieki

savu ietekmes sfēru stipri paplašinājuši. Misis Vilfera, kas «sēdēja klusēdama, likdama noprast, ka ik elpas vilciens prasa no viņas tādu pašuzupurēšanos,

kāda vēsturē reti sastopama», nepārprotami ir vecā misis Dikensa savā vissnobiskākajā un vismazāk patīkamajā omā; Betija Higdena pauž Dikensa seno nicināšanu pret «labdarības» iestādēm — šī nicināšana pirmo reizi parādījās «Oliverā Tvistā»; Podsneps savukārt ir Džona For-stera portrets, kas zināmos aspektos pietiekami pārspīlēts, lai neļautu Forsteram sevi pazīt, kaut gan galu galā, ja Podsnepa prototips būtu spējis redzēt sevi tādu, kādu viņu redzēja Dikenss, viņš nebūtu bijis Podsneps. Uzpūtība, cienīgums, iedomība un nesatricināmā pašapmierinātība — tas viss te redzams kā uz delnas; redzamas arī viņa privātīpašnieciskās noslieksmes:

«Misteram Podsnepam piemita dīvaina īpašība.. . viņš nespēja paciest, ja kāds slikti izteicās par viņa draugiem un paziņām. «Kā jūs iedrīkstaties?» tādos gadījumos pauda visa viņa būtne. «Ko jūs ar to domājat? Man ir licence uz šo cilvēku. Es šim cilvēkam esmu izdevis personas apliecību. Apvainojot viņu, jūs apvainojat mani, Podsnepu Lielo. Es raizējos īpaši nevis par šī cilvēka cieņu, bet gan par Podsnepa cieņu.»»

Romānā parādīta Forstera paraža visu nepatīkamo atbīdīt sāņus, kā arī anglofilija, kas lieliski attēlota ainā, kurā Podsneps iztaujā francūzi:

«— Kā jums patīk Londona? — sēdēdams savā saimnieka vietā, noprasīja Podsneps, it kā dotu zāļu pulveri vai mikstūru kurlam bērnam. — Londona, Londies, Londona?

— Es jautāju, — sacīja misters Podsneps, risinādams tālāk sarunas pavedienu, — Vai jūs Ievērojāt mūsu Ielās, kā mēs teiktu, jeb uz Bruģa, kā sacītu jūs, Norādījumus...

Ārzemnieks, kas pacietīgi bija klausījies, pieklājīgi pārtrauca: — Bet kas tas ir — norādījumi?

— Zīmes, — misters Podsneps paskaidroja. — Redzat, tās ir tādas Pazīmes ... Pēdas.

— À! Zierga pēdas? — vaicāja džentlmenis no ārzemēm.

— Mēs šo dzīvnieku saucam par zirgu, — misters Podsneps lēnprātīgi pamācīja sarunu biedru. — Anglijā, Angleterre, Anglijā, Mēs šai Vārdā Neizrunājam «ie», bet «i», un Sakām «Zirgs». Tikai Zemākās Šķirās Dzird Sakām «Ziergs»!

— Piedodiet, — ārzemnieks atvainojās, — es vinmēr nokļūdos!

— Mūsu Valoda, — paskaidroja misters Podsneps žēlsirdīgajā apziņā, ka viņam allaž taisnība, — ir Grūta. Mūsu Valoda ir Bagāta, un Svešiniekiem Sarežģīti To Iemācīties.

Es atsakos no Atbildes uz Savu Jautājumu.»

Droši vien Forsters bija vēl aklāks savā pašapmierinātībā, nekā

Dikenss viņu tēloja, ja jau nesaskatīja līdzību ar sevi Markusa Stouna zīmētajā pusdienu ilustrācijā (2. grāmatas 3. nodaļā), kur Podsneps sēž pie Vinīringa labās rokas. Forstera personībā bija kaut kas monumentāls, dienas laikā viņu allaž varēja redzēt cieši pieguļošā, līdz augšai aizpogātā svārkā un dzirdēt runājam Makrī-dija izpušķotajā skatuves stilā.

«Cieši aizpogātiem cilvēkiem ir svars,» Dikenss raksta «Mazajā Doritā». «Visiem cieši aizpogātiem cilvēkiem tic. Varbūt ļaudis valdzina rūpīgi pietaupītā un nekad neizmantotā atpogāšanās iespēja; varbūt top uzskatīts, ka gudrība krājas un aug augumā tieši tad, kad tā ir aizpogāta, un gaist, kad to atpogā; lai nu kā, skaidrs ir viens: cieši aizpogātais vīrs ir tas vīrs, kam piemīt svars.»

Biogrāfam visinteresantākais portrets «Mūsu kopējā draugā» liekas Bellas Vilferas tēls, kam no visiem Di-kensa sieviešu raksturiem laikam gan piemīt vislielākā līdzība ar Ellenu Tērnanu. Identificējot kādu Dikensa sieviešu tēlu ar Ellenu, mēs reālus faktus aizstājam ar loģiku, kaut arī zinām par viņu pietiekami, lai dažā ziņā justos pilnīgi pārliecināti. Taču ko īsti mēs pilnīgi neapšaubāmi zinām par viņu? Viņas tēvs un māte bija Čārlza Ķīna trupas aktieri un uzstājās Princeses teātrī Oksford-strītā. Eilena bija dzimusi 1839. gada 3. martā, un viņas tēvs bija sajucis prātā un miris, kad meitenei bija septiņi gadi. Viņai bija divas māsas*— Marija un Fannija, kura bija precējusies ar Tomu Trolopu, Entonija brāli. Dikenss bija redzējis visas meitenes uz skatuves bērnībā un pazina viņu māti jau sen pirms Tērnanu dāmu piedalīšanās Kolinsa lugā Mančestrā. Reiz viņš teātra aizkulisēs tika mierinājis Ellenu, kuras izmisumu bija izraisījusi nepieciešamība iziet publikas priekšā pusizģērbtai — pretējā gadījumā viņai zustu darbs. Meitene rūgti raudāja, bet Dikenss viņu uzmundrināja, un viņai izdevās savu kautrību pārvarēt. Kad Dikenss Mančestrā meitenē iemīlējās, viņai bija astoņpadsmit, bet viņam četrdesmit pieci gadi; kāds nelabvēlīgi noskaņots laikabiedrs liecina, ka viņa bijusi maza auguma, gaišmataina un diezgan skaista, tāpēc varam izteikt minējumu, ka Lūsijas Manetas apraksts «Stāstā par divām pilsētām» sniedz priekšstatu, kāda astoņpadsmit gadus vecā Eilena šķitusi Dikensam: «Mazs, trausls, jauks augumiņš, zeltainu matu vilnis, divas zilas acis, kas lūkojās viņā jautādamas, un neparasti izteiksmīga piere (ja atceras, cik tā bija jauna un gluda) —

uzacis te pacēlās, te saraucās, pauzdamas tādu kā mulsu, tādu kā izbrīnu vai nemieru, vai arī gluži vienkārši sasprindzinātu, saprātīgu uzmanību; patiesību sakot, viņas sejas izteiksme pauda visas četras izjūtas reizē ...» Kad vēlāk lasām atgādinājumu, ka «Lūsijai ir viņas jaunajiem gadiem neparasti nopietns skatiens», «nobriedušas sievietes vērīgā sejas izteiksme», un kad vēlāk uzzinām, ka Estella «Lielajās cerībās» raugās ļoti vērīgi, mēs varam droši secināt, ka tieši tāda bija

Ellenas izteiksme, kad Dikenss viņai sāka pievērst uzmanību.

Taču ar to arī Ellenas un Lūsijas Manetas līdzība beidzas, un, vienīgi iznākot «Lielajām cerībām», katram, pat tam, kas nepazina Dikensa personisko dzīvi, kļuva skaidrs, ka autora dzīvē ienākusi cita sieviete, kura ietekmēs viņa darbu tāpat, kā to savā laikā bija ietekmējušas Marija Bīdnela un Mērija Llogārte. Estella drīzāk ir nevis Ellenas portrets, bet apliecinājums tam, par ko šī sieviete Dikensam bija kļuvusi; un, pat ja nebūtu citu pierādījumu, romāns mums ļautu secināt, ka Dikensa mīla pret Ellenu joprojām bija bezcerīga. Estella ir «lepna, stūrgalvīga un nepieejama». Viņai tīk valdzināt savu pielūdzēju un viņu mocīt. «Neviena laimīga brīža es neizbaudīju viņas sabiedrībā un tomēr dienu un nakti par to vien domāju, kāda laime būtu dzīvot ar viņu kopā līdz kapa malai.» Beidzot, gluži neprātīgs aiz kaisles, viņš atklāj mīlestību, un Estella atbild: «Kad jūs sakāt, ka mīlat mani, es saprotu, ko jūs domājat, bet šie vārdi man ir tikai tukša skaņa — un vairāk nekas. Manās krūtīs nekas tiem neatsaucas, jūs neskarat nevienu manas dvēseles stīgu. Jūsu teiktais man ir gluži vienaldzīgs.» Tad viņš neiztur: «Jūs esat daļa no manas esamības, daļa no manis paša. Jūs esat bijusi katrā rindiņā, ko esmu lasījis, kopš ierodos te ... Jūs esat bijusi it visā, ko vien es kopš tā laika esmu redzējis, — upē, kuģu burās, tīrelī, mākoņos, gaismā un tumsā, vējos un mežos, jūrā un ielās... un jūs paliksit daļa no manis Jidz manai nāves stundai, vienalga, vai jūs to gribat vai ne...» Kad Estella pasaka viņam, ka gatavojas precēt kādu citu, viņš kājām nosoļo no Ročesteras līdz Londonai — tieši tāpat, kā darīja Dikenss, kad viņam nākotne šķita neciešama. «Vienīgais, kas varēja sniegt man atvieglojumu, bija nogurdināt sevi līdz nāvei.» Mēs labi zinām, ka Ellena Dikensu nemīlēja, ka doma par tuvību ar rakstnieku viņai likās pretīga, un no divām Dikensa vēstulēm 1862. gada rudenī kļūst skaidrs, ka aktrise joprojām turējusi viņu krietnā atstatumā. «Mani tirda mokpilns nemiers», viņš rakstīja Vil-kijam Kolinsam, «kas man katrā ziņā Jums jāizstāsta tuvākajās dienās, kad es apciemošu Jūs vai Jūs — mani. Es to noteikti pieveikšu, jo mani nav tik viegli uzvarēt,— bet līdz šim tas tikai krājas un krājas.» Un Forsteram: «Es varu piespiest darīt sevi pie šī rakstāmgalda to, ko esmu darījis simtiem reižu; bet, vai es ar šo nenoteikto nelaimes sajūtu, kas te gaist, te uzviļņo no jauna, spēšu radīt oriģinālu grāmatu, ir cits jautājums.» Tagad mēs saprotam, kāpēc «Lielo cerību» beigām neizbēgami vajadzēja būt nelaimīgām: vairāk nekā gadu pēc darba sarakstīšanas Dikenss nebija spējis salauzt Ellenas pretestību.

Tāpat kā krietna tiesa aktieru, Dikenss daudzējādā ziņā bija līdzīgs izlutinātam bērnam. Ja viņam kaut ko ļoti gribējās, tad viņš par visu varu gribēja dabūt to tūlīt un, kamēr tas neizdevās, brēca kā uz iesma uzdurts. Ar savu izmisīgo neatlaidību viņš beidzot piespieda

Ellenu padoties, taču laimi šī uzvara nenesa. Vienalga, kas būtu spēkā tīri garīgajā pasaulē, dzīvē ir citādi: tam, kas nelūdz, top dots; tas, kas nemeklē, atrod; un tam, kas ne-klaudzina, top atvērts, jo viss, kas dzīvē patiešām ir vērtīgs, dodas rokā bez tiešāk pūlēm, bet tas, ko cilvēks iegūst ar sava gribasspēka palīdzību, galu galā sagādā neapmierinātību un vilšanos. To vismaz šīs grāmatas autoram stāstījuši novērojumi un dzīves pieredze, un nekur šī patiesība nav guvusi tik spilgtu apliecinājumu kā tieši Dikensa biogrāfijā: viņš parasti iekaroja to, pēc kā alka, taču nekādu ilgstošu laimi šīs uzvaras viņam nesniedza. Dikensa slava un bagātība droši vien pārliecināja Ellenu padoties. Viņas ģimene bija nabadzīga, atkarīga no gadījuma peļņas, jo uz skatuves dēļiem neviena no Tērnanu dāmām nekādu sensāciju nesacēla. Dikenss savā žurnālā iespieda Ellenas māsas Fannijas stāstus. 1861. gadā viņš aizrakstīja Bendžaminam Vebsteram, lūgdams angažēt māsu Mariju viņa trupā, un 1862. gadā lika Fehteram noprast, ka būtu labi, ja viņš dotu Marijai darbu. Laikam gan viņš maksāja arī īri par māju Empt-hillskvērā, Houtonpleisā 2, kur mita Tērnanu ģimene. Acīmredzot Ellena vērtēja ērtības augstāk par šķīstību. To apliecina viņas padošanās, un tas noprotams, vērojot, kāds raksturs ir «Lielo cerību» Estellai un «Mūsu kopējā drauga» Bellai Vilferai. «Es mīlu naudu un alkstu pēc tās — alkstu no visas sirds,» saka Bella. «Man riebjas būt nabagai, bet mēs esam pazemojoši nabadzīgi, aizvainojoši nabadzīgi, nožēlojami nabadzīgi, drausmīgi nabadzīgi.» Viņa atkal un atkal atkārto to pašu: «Es vienmēr domāju tikai par naudu, vēlos tikai naudu; visa mana dzīve, visa mana nākotne ir nauda, nauda, nauda un tas, ko dzīvē var izdarīt ar naudu!» Tāpat kā Estella, Ellena Tērnana ir lepna un stūrgalvīga un uzskata: «Man nav tā, ko cilvēki dēvē par sirdi, un... manuprāt, visas runas par to ir tīrās muļķības.» Tāpat kā Estellu, arī Ellenu viņas mīlētājs uzskatīja par nekaunīgu, tukšu, kaprīzu, mantkārīgu, gaisīgu, cietsirdīgu un ietiepīgu. Taču neilgi pirms tam, kad Dikenss ķērās pie «Mūsu kopējā drauga» (gandrīz noteikti var sacīt, ka 1863. gadā), Ellena Tērnana kļuva par viņa mīļāko, un tā nu Bellas raksturs romāna darbības gaitā mainās: «Niķīgā, draiskulīgā, mīlīgā būtne, kuru nopietnu mērķu trūkums darīja vieglprātīgu un sīkās rūpītes — kaprīzu, tomēr bija valdzinoša.» Tas atgādina mums Ellenas raizes par cepuru kārbām Steiplhērstas traģēdijas brīžos; un, ja mēs zinām, ka Ellenai bija «teatrālas manieres», tad varam droši saistīt viņu ar Bellu, kas pēc Doras ir pati vitālākā Dikensa darbu varone.

Iekāri baro iztēle, mīlestību — reālā īstenība, taču Dikensa untumainajam, dedzīgajam aktiera raksturam bija viegli vienu iztēloties par otru, ja bija iejauktas viņa paša jūtas, Ellena, sevišķi, ja viņu lutināja, neapšaubāmi prata viņam pielabināties, un viņš sev iestāstīja, ka tiek mīlēts. Vienā no tādiem gadījumiem jūtas guva

pārsvaru pār prātu, un nodaļā, kurā aprakstītas Bellas kāzas, viņš beigās aizmirsa, ka ir stāstnieks, un runāja in propria persona [5]: «Ai, ir taču šai dzīvē dienas, kad vērts dzīvot un vērts mirt! Ai, kas tā ir par senu, jauku dziesmu, kurā teikts: «Tā tikai mīla, mīla vien, kas virza pasauli!»» Viņš nekad neaizmirsa parādīt Ellenai uzmanību un rūpējās par viņas labo slavu. Drīz vien pēc Steiplhērstas katastrofas viņš aizrakstīja savam kalpotājam, likdams noteiktās dienās nogādāt mis Tērnanai dažādus gardumus, un pēc gada atzinās kādai draudzenei, ka Ellenai (vai, kā viņš teica, Nellijai) būtu neizsakāmi sāpīgi, ja [191] viņa noprastu, ka viņas tuvība ar Dikensu zināma citiem: «Viņa neticētu, ka Jūs varētu skatīties uz viņu ar manām acīm vai izprast viņu ar manu sirdi... viņa zaudētu savu lepnumu un pašapziņu, kas (kopā ar brīnišķi maigu raksturu) palīdzējuši viņai iziet cauri tik daudziem pārbaudījumiem!» Tāpēc arī viņš ieteica draudzenei izturēties ļoti piesardzīgi, tiekoties ar Tomu Trolopu un viņa sievu (Fanniju Tērnanu), un «nesacīt par mani neko tādu, kas varētu izraisīt aizdomas, jo Fannijas mēle ir krietni asāka par čūskas dzeloni». Taču par šo sakaru zināja krietni vairāk cilvēku, nekā Dikensam būtu gribējies, un šo cilvēku vidū bija viņa bērni; viens no tiem, šķiet, bija runājis par to Austrālijā, un rezultātā kāds dramaturgs, vārdā Džons Gerevejs, sarakstīja viencēlienu, kas 1895. gadā tika recenzēts Melburnas laikrakstā «The Imperial». Darbība notiek Mančestras rātsnamā, kur izrāda Kolinsa lugu, un Dikenss iemīlas Ellenā Tērnanā, kas (laikam gan tāpēc, ka autors vēlējās ieraudzīt savu darbu uz skatuves) sagādā viņam vilšanos, un notikums kļūst par «nevainīgu mīlas epizodi». Tanī laikā vēl nevarēja atklāt patiesību, un pat 1893. gadā Džordžs Ogas-tess Seila teica, ka Dikensa pēdējo mūža gadu «noslē-punku» nedrīkst atsegt vēl vismaz pusgadsimtu.

Ellena uzskatīja, ka rakstniekam jāsagādā viņai grezna dzīve, pie kuras viņa gtm nebija pieradusi, un kopš 1867. gada sākuma — varbūt tāpēc, ka viņa gaidīja bērnu, — Dikenss noīrēja viņai Vindzorlodžu, kas atradās Kembervelā, Nanhedā, Lindengrouvā 16 *, kur viņš ieradās ik nedēļu uz vairākām dienām un sarakstīja arī daļu no savas pēdējās grāmatas «Edvīns Drūds». 1869. gada vasaru viņa Nellija pavadīja Gedshillā un piedalījās ģimenes kriketa sacensībās — kāpēc tas notika, mēs tā arī nekad neuzzināsim; varbūt viņš gribēja, lai šis sakars izskatītos respektablāks, varbūt piekāpās Nellijas lūgumam vai Džordžīnas ziņkārei. Tomēr viņš skaidri apzinājās, ka Ellena viņu nemīl, ka viņa mokās nožēlā un dzīvo mūžīgos sirdsapziņas pārmetumos; un šī pēdējā neveiksme mīlā, kas piemeklēja viņu tādā brīdī, kad viņam sāka zust agrākais dzīvesprieks, padarīja viņu vēl nelaimīgāku, nekā viņš jebkad bija juties. «Viņš iztēlojās,» rakstīja Tomass Raits, «ka sācis iet jaunu dzīves [192] ceļu un tas būs viscaur nokaisīts ar rozēm, tikai ar rozēm. Viņš piemirsa, ka rozēm ir ērkšķi.

Viņš domāja, ka tūlīt nākamajā mirklī viņu apņems vislielākā svētlaime, kādu cilvēks jebkad baudījis. Tā nenotika.»

Otro reizi savā mūžā — bet stipri sāpīgāk nekā iepriekš — viņš pārdzīvoja reizē dusmas, izmisumu un greizsirdības mokas. Tas nav nekāds minējums. Tas ir skaidrs kā diena ikvienam (izņēmums ir vienīgi fanātiskie Dikensa pielūdzēji), kas nešķir dzīvi no literatūras un cilvēku no viņa darba. Ciešanas, ko izraisa nelaimīga mīlestība, neviens nav atveidojis ar tādām sāpēm kā Dikenss, kas radīja Bredlija Hedstouna tēlu, un vienīgi Šekspīrs parādījis tik dzeļošas greizsirdības mokas. Mēs nezinām, vai Dikensam bija pamats būt greizsirdīgam vai arī viņš tikai skaidri apzinājās, ka Ellena viņu nemīl; taču jau ar to vien pilnīgi pietika, lai viņš domās radītu neskaitāmus sāncenšus. Ikviens, pret ko viņa bija laipna, gandrīz ikviens, ar kuru viņa runāja, Čārlza acīs pārvērtās par potenciālu pielūdzēju. Līdz pat pēdējai dienai viņš nespēja tikt vaļā no šīm aizdomām, un arī Džons Džespers «Edvīnā Drūdā» ir šīs kaisles upuris, taču nevienu šīs visspēcīgās jūtas nav sagrābušas ar tik iznīcinošu spēku kā Bredliju Hedstounu, kas atzīstas mīlā apmēram tāpat kā Fips «Lielajās cerībās», tikai vēl dedzīgāk un liesmainām: «Kad jūs esat manā tuvumā vai kad es par jums domāju, man zūd spēki, es nespēju vairs uz sevi pajauties, nespēju savaldīties. Un tagad jūs allaž valdāt pār manām domām. Kopš pirmo reizi jūs redzēju, neesmu spējis tikt no jums vaļā. Ak, kas tā man bija par nelaimīgu dienu! Tā bija nelaimīga diena, kas nesa līdzi izmisumu! . . . Jūs pievelkat mani. Ja es būtu ieslēgts cietumā aiz septiņām atslēgām, jūs izvilktu mani ārā. Es sagrautu mūrus, lai varētu tikt pie jums. Ja es gulētu uz nāves cisām, jūs pieceltu mani — es aizgrīļotos līdz jūsu kājām un nokristu tur . . . Kamēr īstais brīdis nav pienācis, neviens cilvēks nezina, kas slēpjas viņa sirds dzīlēs. Dažiem cilvēkiem šis brīdis nepienāk nekad; lai viņi dzīvo mierā un pateicas liktenim ... Es jūs mīlu. Nezinu, ko domā citi, lietodami šo izteicienu; es ar to gribu sacīt, ka mani virza kāds nepārvarams spēks, kam es veltīgi esmu pūlējies pretoties un kas mani satriec pīšļos... Tas un manu domu mulsums padara mani par nekam nederīgu cilvēku, un tas ir tas, ko es domāju, teikdams, ka jūs esat mans posts.» Un tad, lai gan Hedstouns ir tikai trūcīgu zēnu skolas skolotājs, viņš pēkšņi sāk runāt kā slavens rakstnieks: «Mani līdzekļi nav ierobežoti, un trūkumu jūs nepazītu. Mans vārds ir cienījams un būtu jums par vairogu. Ja jūs redzētu mani darbā, redzētu, ka es protu strādāt labi un ka mani tāpēc ciena, varbūt jūs sāktu pat mazliet ar mani lepoties...» Varam nešaubīties, ka tas ir pats Dikenss, kurš, «gaidu mocīts», soļoja pa Londonas tumšajām ielām un kura «ciešanu izvagotā seja itin kā peldēja gaisā: tās izteiksme tik neatvairāmi piesaistīja uzmanību, ka stāvs šķita neredzams». Protams, mēs nedrīkstam vilkt pārāk ciešas paralēles, jo tur, kur nebija jūtu, Dikenss lieliski spēja likt lietā iztēli,

taču neviens cilvēks nebūtu spējis radīt Bredliju Hedstounu, nepārdzīvojis galveno — to, kas radīja šo tēlu, un mēs zinām, kas bija šis galvenais. Elle-nas ietekme uz Dikensa tēliem neaprobežojās ar Estellu, Bellu un Bredliju Hedstounu: ir vērts piezīmēt, ka līdz ar to, ka viņa dzīvē ienāca Ellena, no viņa darbiem izzuda Kritušās Sievietes tēls.

Diemžēl līdz ar «Mūsu kopējā drauga» milzīgajiem panākumiem parādījās pirmās pazīmes, kas ļāva spriest, ka iedragāta Dikensa veselība. 1865. gada sākumā viņš apsaldēja kāju — pēc viņa domām, iemesls bija pārāk ilga staigāšana pa sniegu.% Izjuzdams pret visām miesas kaitēm dziļu nicinājumu, viņš ar pūlēm uzstīvēja satūkušajā kājā kurpi un apsēdās rakstīt; atkārtojis to vairāk reižu un turpinādams ar sāpošo kāju pastaigas pa sniegu, viņš beidzot bija gluži klibs un spiests likties gultā, jo sāpes vairs nebija izturamas. Tāda pati nevēlēšanās atzīt savas vainas liedza viņam nēsāt brilles, lai gan viņš bija īsredzīgs un, skatoties uz tāliem priekšmetiem, spiests sasprindzināt redzi līdz pēdējam, lai varētu atšķirt apveidus. Sāpes kājā mazinājās, un viņš atsāka ikdienas pastaigas, nosoļodams desmit līdz divpadsmit jūdzes, bet vakaros dabūja sēdēt bez kurpēm. Tas turpinājās līdz gada beigām. 1866. gada pirmajos mēnešos viņam sāka niķoties sirds. Spēcinošas zāles palīdzēja, un viņš devās kārtējā braucienā. Tomēr sāpes atkārtojās: smeldza kā sirds, tā kāja, tomēr Dikenss sevi par slimu neuzskatīja un paražas negrozīja. Piemēram, Portsmutā viņš ar savu impresāriju Dolbiju kādā pastaigā ieklīda taisnstūrim līdzīgā rajonā, kas no divām pusēm nebija apbūvēts un atgādināja pantomīmas dekorācijas. Tā kā visapkārt nebija nevienas dzīvas dvēseles, Dikenss uzskrēja pa kādas mājas kāpnītēm, trīsreiz skaļi pieklauvēja pie durvīm un grasījās nogulties gar slieksni kā klauns pantomīmā, kad pēkšņi kāda resna sieva plaši atgrūda vaļā durvis. Neielaizdamies nekādos paskaidrojumos un nebilzdams ne vārda, ka gribējis pajokot, Dikenss aizjoza pa ielu prom un Dolbijs — viņam pakaļ; beidzot abi paglābās kādā krodziņā. Otrs piedzīvojums, kas atgadījās Ņūkāslā pie Tainas, nekādā ziņā neuzlaboja viņa veselību. Viņi aizgāja uz Tainmutas dambi paskatīties, kā vētrainajā jūrā svaidās preču kuģu flotile. «Pēkšņi apvārsnis iezaigojās zeltā un iemirdzējās brīnišķīga varavīksne, kas pārliecās pār kādu lielu kuģi, itin kā tas slīdētu tieši uz debesīm. Sī aina mani apbūra, es piemirsu, ka man tuvojas milzu banga, kura nes sevī vairākus tūkstošus tonnu ūdens, un tā plīsdama notrieca ar savām šļakatām mani zemē un samērcēja galīgi slapju, tā ka jūra ielauzās pat kabatas portfeļa nodalījumos.»

Tad, kad bija runa par paša veselību, Dikenss neparko negribēja lūkoties patiesībai acīs. Podagru viņš uzskatīja par apsaldējumu, sirds slimību iztēloja par nervozitāti, ģīboni pēc kāda no lasījumiem

izskaidroja ar bezmiegu un, kad pasliktinājās redze, domāja, ka šo parādību izraisa patlaban lietotās zāles. 1867. gada vasarā podagra atkal piesaistīja viņu pie gultas. «Nevaru iztikt ne mirkli bez siltām kompresēm.» Sāka klīst baumas, ka viņa veselība ir iedragāta, un tā arī bija, kaut gan viņš ietiepīgi atteicās šo faktu atzīt. Kāda avīze rakstīja: «Viņa veselības stāvoklis ir kritisks,» — bet Dikenss pavēstīja, ka tā ir iespieduma kļūda un ka vajadzējis būt: «Viņa veselības stāvoklis ir kriketisks.» Uz Gedshillu viesos atbrauca Čārlzs Rīds \ kas Dikensu ļoti mīlēja un uzskatīja par gadsimta lielāko ģēniju. Tobrīd namatēvs jutās lieliski. Gedshiliā ciemojās arī Kolinss, un Dikensa veselības stāvoklis kļuva par pastāvīgu uzjautrināšanās avotu. Maltīšu reizēs Rīds un Kolinss svinīgi taustīja Dikensa pulsu un, kad viņš strādāja savā šalē, sūtīja viņam uzmundrinošas zīmītes. Taču, kad avīzes nerimās un šai sakarā sāka pienākt neskaitāmas vēstules, viņš lūdza kādu labi pazīstamu redaktoru publicēt atsaukumu: [193]

«Ar šo liek apliecināts, ka apakšā parakstījies nevainīgais laikrakstu epidēmijas upuris (šī epidēmija mēdz izcelties reizi septiņos gados un izplatīties pa Ouverlendas līniju līdz Indijai, kā ari pa Kūnarda līniju [193]līdz Amerikai, kur tā atsitas pret Klinšu kalnu pakāji un, atlidojusi atpakaļ uz Eiropu, izgaist Krievijas stepēs), NAV kritiskā veselibas stāvoklī, NAV konsultējies PIE slavenajiem ārstiem, bet jūtas tik labi kā nekad savā mūžā, viņam NAV ieteikts doties uz Savienotajām Valstīm, lai atpūstos no literārā darba, un divdesmit gadu laikā viņu NAV mocījušas pat galvas sāpes.»

Ārstēties uz Ameriku viņš, protams, nebrauca; faktiski viņš bija izlēmis doties turp, lai uzlabotu savu finansiālo stāvokli. Kārdinošus piedāvājumus lasīt savus stāstus aizokeāna zemē viņš sāka saņemt jau 1859. gadā. Kad tur izcēlās pilsoņu karš, viņu uzaicināja apciemot Austrāliju, solot maksāt par to desmit tūkstošus mārciņu. Te jāpiezīmē, ka par Amerikas pilsoņu karu viņam nebija ne mazāko ilūziju, un, ja ziemeļu štati būtu dzirdējuši, ka viņš netic nedz to «mīlestībai pret melnajiem cilvēkiem», nedz ari tam, ka viņu «naids pret verdzību patiesi ir kara cēlonis, nevis tikai iegansts», tie laikam gan būtu sarīkojuši «Mārtiņam Cezlvitam» jaunu autodafē. Pēc kara beigām piedāvājumi tika atjaunoti. Komitejas, aģenti, spekulanti un personiski draugi piesolīja pasakainas summas, par kādām rakstnieki nevar ne sapņot. Di-kensam ārkārtīgi negribējās braukt, taču milzīgā peļņa vilināja. «Es jau iepriekš ^?,inu, cik neizsakāmi nelāgi jutīšos,» viņš sacīja. 'Vai arī: «Ja man tomēr vajadzēs braukt, tas būs pats nežēlīgākais sods — baidos no tā vairāk, nekā spēju izteikt vārdos,» — taču «atalgojums šķiet tik milzīgs». Amerikāņu redaktori un izdevēji tagad izturējās pret viņu labi. Firma «Harper's» bija pirkusi katras sērijas signāleksemplāru gan «Stāstam par divām pilsētām», gan «lielajām cerībām» un «Mūsu kopējam draugam» un publicējusi reizē

ar angļu izdevumiem. No kāda amerikāņu izdevēja viņš bija saņēmis tūkstoš mārciņu par īso stāstu «Vajātais» un drīz gatavojās saņemt tikpat daudz par katru no diviem nesen pabeigtiem īsajiem stāstiem «Brīvdienu romance» un «Džordža Silvermena paskaidrojums». Šie darbi, tāpat kā viņa «Ziemsvētku stāsti», no kuriem viens — «Ārsta Merigolda receptes» — [194] kļuva par ļoti populāru lasāmvielu, pārliecinoši pierāda, ka Dikensa ģēnijam īsā stāsta ietvari ir par šauru, lai gan «The Times» recenzents varbūt tomēr bija pārāk bargs, dēvēdams «Circeni aizkrāsnē» par «priekšlaicīgi vecuma plānprātā nonākuša ģēnija lalināšanu». No visiem šiem daudzajiem darbiem vienīgi «Ziemsvētku dziesmai» ir vērtība, proti* Skrūdža tēla dēļ. Lielākā daļa citu stāstu ir paši sliktākie un vājākie visā Dikensa daiļradē, tajos viņš ne ar ko nepārsniedz vidusmēra rakstniekus, tāpēc tie pelna vismazāko ievērību. Viņa raudulīgais sentimentālisms, slimīgā interese par noziegumiem un gadiem neatbilstošais rotaļīgi šķelmīgais jauneklīgums lasītāju nomāc. Ja šie būtu viņa galvenie darbi, neviens viņu vairs neatcerētos. Labās īpašības un trūkumi cilvēka darbos ir labās īpašības un trūkumi viņā pašā, un Dikensa darbu galvenās labās īpašības, proti, viņa neizsīkstošais humors un dzīves spars, ir arī paša rakstnieka labās īpašības.

Vilss un Forsters visiem spēkiem centās atrunāt Dikensu braukt uz Ameriku, taču 1867. gada augustā rakstnieks aizsūtīja uz Savienotajām Valstīm Dolbiju, lai tas izlūkotu, kādas ir patiesās izredzes. Kad amerikāņi uzzināja, ka viņš visā nopietnībā gatavojas braucienam, daudzi atrakstīja viņam vēstules, dodami padomu tā nedarīt un norādīdami uz dažādām briesmām, uz naidīgo noskaņojumu pret viņu pašu un Angliju, uz ņujorkiešu huligāniskajiem izlēcieniem un tā tālāk. Viņš šīs vēstules nevienam nerādīja, neteica ne pušplēsta vārda un palaida gar ausīm «New York Herald» paziņojumu, ka «Diken-sam vispirms jālūdz mums piedošana». Atgriezās Dol-bijs — sajūsmināts par Amerikas jaukumiem un «spožajām cerībām», un viņa notēlotās iespējas atstāja uz Dikensu lielu iespaidu. Viņš pat negribēja atzīties pats sev, ka patiesībā alkst pēc jaunām izjūtām, jaunām uzvarām aktiera mākslā, nebijušiem panākumiem uz skatuves; tomēr viņš zināja (un pat rakstīja), ka varētu nopelnīt tikpat daudz naudas, palikdams dzimtenē un lasīdams savus darbus angļu publikai.

Formas pēc vajadzēja apspriesties ar Forsteru, un, lai gan Dikenss nešaubījās, ka draugs viņu no ceļojuma at* runās, viņš nosūtīja pie tā Dolbiju. Forsters tobrīd nejauši atradās Dolbija dzimtajā pilsētā Rosā pie Vaias, un tā nu impresārija gaitas veda uz turieni. Notika visai nepatīkama saruna. Forsters plosījās. Podsneps ņēma vārdu un visu, kam nepiekrita, satrieca pīšļos. Pretoties šim nodomam, protams, vajadzēja, taču iemesli, ko viņš minēja, bija smieklīgi un veids, kā viņš runāja, otru tikai aizkaitināja. Amerika Forsteram nepatika tāpēc, ka

bija slikti uzņēmusi viņa draugu Makrīdiju. Viņš apgalvoja, ka amerikāņiem neesot naudas un, pat ja esot, Dikenss to nedabūšot, un, pat ja dabūšot, tad viesnīcā viņam to nozagšot, un, pat ja viņam tomēr izdošoties to noguldīt bankā, tad banka tīšām izsludināšot sevi par maksātnespējīgu. Kas attiecoties uz Dolbija aprēķiniem, ka Dikenss nopelnīšot piecpadsmit tūkstošus mārciņu, tas viss esot muļķības, zāles neesot pietiekami lielas un, pat ja esot, tad Amerikā neesot pietiekami daudz iedzīvotāju, lai par biļetēm ieņemtu tādu summu, un, pat ja iedzīvotāju būtu pietiekami daudz, tikai maza daļa apmeklēšot lasījumus. Šā vai tā, Dikensa vēlēšanās vairot mantu tik ātri un ar tādiem paņēmieniem esot viņa un jebkura cita ģeniāla cilvēka necienīga — lasīšana publikai pazemojot. Jeņķi tak esot piesavinājušies Dikensa grāmatas, nemaksādami autora honorārus; kāpēc lai viņi nerīkotos ar lasījumiem tāpat? Neesot nekādas jēgas sarunu turpināt, viņš, Forsters, esot stingri nolēmis, ka viņa draugs uz Ameriku vairs nemūžam nebraukšot. «Šovakar pat aizrakstīšu Dikensam un pateikšu, ka pavisam kategoriski iebilstu pret šo ideju un ka viņam no tās jāatsakās.» Tad Dolbijs tapa izvadīts pa durvīm. Forstera nostāja piespieda Dikensu ierasties Rosā vārgā cerībā noskaņot draugu kaut mazliet labvēlīgāk; taču Forsters nepiekāpās, un, tā kā arī Dikensa apņemšanās bija nelokāma, tad 1867. gada 30. septembrī no Rosās uz Bostonu tika nosūtīta telegramma: «Braucu. Gatavojieties.»

Viņš kopā ar Kolinsu rakstīja žurnālam «Apaļš Gads» Ziemsvētku stāstu ar nosaukumu «Ceļš slēgts». Fehters, izlasījis korektūru, nosprieda, ka no stāsta iznāktu laba luga, tāpēc Dikenss pirms pašas aizbraukšanas kopā ar Fehteru uzmeta aptuvenu scenāriju un atstāja pašas drāmas rakstīšanu Kolinsa ziņā. Lugu Fehters veiksmīgi uzveda Čārlza prombūtnes laikā. Otrajā novembrī Dikensam par godu Brīvmūrnieku zālē sarīkoja atvadu banketu, kuru vadīja lords Litons, un 9. novembrī rakstnieks izbrauca no Liverpūles uz Bostonu, šoreiz «bez kundzes», kurai nupat bija aizrakstījis pēdējo vēstuli:

«Mīļa Ketrīna!

Priecājos, saņemdams Tavu vēstuli ar laba vēlējumiem. Atļauj man novēlēt Tev to pašu. Mani gaida smags un grūts darbs, taču tas nav nekas jauns manā mūžā; esmu apmierināts ar savu likteni un daru, kas jādara.

Ar mīļu sveicienu

Čārlzs Dikenss.»

Keita ne vien novēlēja viņam panākumus Amerikas braucienā, viņa bija izteikusi arī līdzjūtību sakarā ar Steiplhērstas katastrofu, uz ko Dikenss bija formāli atbildējis: «Pateicos par Tavu vēstuli,» — un pastāstījis, kādu nervu satricinājumu pārdzīvojis. Apmēram gadu vēlāk Keita bija lūgusi Čārlza padomu kādā jautājumā, kas bija saistīts ar

viņas māju, bet Dikenss uzdeva atbildēt Džordžīnai. «Es nekad nesperšu kāju viņas namā un esmu stingri noņēmies sazināties ar viņu pēc iespējas mazāk (kaut ari tas nekādi nekavē mani visā citā ziņā saglabāt pret viņu siltas jūtas).» Dikensa desmit bērnu māte panesa to klusā cieņā, mierinādama sevi ar pārliecību, ka, spriežot pēc vēstulēm, Čārlzs viņu vēl mīlējis pēc jaunākā dēla piedzimšanas.

BEZ KUNDZES

ad cilvēks grib vai negrib kaut ko darīt, viņš allaž atrod bezgala daudz iemeslu, kāpēc to darīt vai nedarīt. Dikenss izgudroja desmitiem iemeslu, kāpēc viņam jādodas Amerikas braucienā, un tajos visos viņš milzīgu lomu ierādīja naudai, bet nekad neminēja īsto mērķi: proti, viņš gribēja, demonstrējot savu žilbinošo, virtuozo aktiera mākslu, atgūt popularitāti, ko tik nopietni bija iedragājis «Mārtiņš Čezlvits». Viņam gribējās pārsteigt amerikāņus, likt tiem par šo pārsteigumu samaksāt un pārvērst noniecinājumu par apbrīnu un niknumu par mīlestību. Viņa panākumi bija fenomenāli, bet maksa par tiem — pārāk dārga.

Tikusi Atlantijas okeāna*i līdz pusei, «Kuba» iekļuva briesmīgā vētrā, un Dikensam vēlāk ļoti patika stāstīt par kādu notikumu, kas toreiz bija atgadījies; šādi notikumi, kā jau iepriekš redzējām, bija viņa galvenais sarunu temats. Tanī svētdienā apmēram septiņdesmit pasažieru pulcējušies salonā uz dievkalpojumu. Pēkšņi atsprāgušas vaļā divviru durvis un tajās parādījušies divi stjuarti, kas balstījuši mācītāju — «tā, it kā viņi vestu uz ringu bokseri» vai arī dvēseļu gans būtu piesūcies līdz nemaņai un pavadoņi viņu patlaban stieptu uz policijas iecirkni. Kuģa zvalstīšanās un gāzelēšanās nekavējusi Dikensu ar baudu nolūkoties šādā ainā:

«Stjuarti gaida izdevīgu bridi un turas līdzsvarā, bet nejaudā noturēt līdzsvarā mācītāju, kas, galvu nokāris, tā vien žļogās atpakaļ, itin kā par varas mākti gribētu nokļūt atkal lejā, turpretī stjuarti par varas mākti censtos aizdabūt viņu pie katedras salona vidū. Tā kā katedra ir pārnēsājama, tā slidinās pa garu galdu, mērķēdama iedunkāt vairāku draudzes locekļu krūtis. Piepeši divviru durvis, ko citi stjuarti pacentušies rūpīgi aizvērt, atkal atsprāgst vaļā un telpā iekūleņo kāds laicīgi noskaņots pasažieris, acīmredzot ieņēmies galvā baudīt kausu

gaišā alus; meklēdams draugu, viņš iesaucas: «Džo!» — tad, aptvēris, ka iespēries salonā neīstajā brīdī, nopurpina: «Hallo! Lūgtu piedošanu!» — un izmeimuro atkal ārā. Pa šo laiku draudze sadalījusies sektās — draudzēs tā notiek bieži, — katra sekta šļūc uz savu pusi, līdz beidzot visas uzbuksnījas vājākajai, kas ietenterējusi kaktā pirmā. Šķelšanās drīz sasniedz apogeju, jo katrs iestumts savā

stūrī un kuģis zvalstās kā negudrs. Stjuarti beidzot izraujas uz priekšu, nostata mācītāju salona vidū pie masta (ko viņš apkampj ar abām rokām), tad izslidinās laukā un atstāj garīgo ganu, lai tas pats tiek galā ar ganāmpulku.»

«Skats bija tik bezgala jocīgs,» noslēgumā raksta Di-kenss, «un komismu vēl tā pastiprināja visu darbības personu svinīgi nopietnā izrīkošanās, ka es biju spiests ī>irms dievkalpojuma sākuma lasīties lapās.» Kuģa kapteinis, šķiet, bijis atturīgs un flegmatisks cilvēks, taču Dikenss licis lietā savu neatvairāmo prasmi modināt cilvēkos sabiedriskos talantus, un pēc pēdējām pusdienām kapteinis teicis runas, dziedājis duetos un pārsteidzis citus virsniekus ar daudziem neparastiem solo numuriem — viņiem i sapņos nerādījies, ka viņu komandieris tādus prastu vai būtu spējīgs izpildīt. «Uzpurinādams kapteini, es, manuprāt, esmu iemantojis šajos tālajos krastos skaļāku siavu nekā ar visu savu līdzšinējo darbībā,» vēstīja Dikenss. «Ceru, ka šie žilbinošie panākumi neaptumšos lasījumu spozmi.»

Ieradies Bostonā, viņš ieraudzīja, ka viņa istabas Pār-kerhausā ir pilnas ar puķēm un grāmatām. Tās bija atgādājusi misis Fīldsa, kura kopā ar savu vīru izdevēju Dž. T. Fīldsu padarīja Dikensa vizīti Amerikā tik patīkamu, cik vien apstākļi atļāva. Ielūgumi bira kā no pilnības raga, taču Dikenss tos visus noraidīja: viņš neapmetās nevienā privātā mājā un negāja arī ne pie viena pusdienās; vienīgais izņēmums bija Fīldsi, pie kuriem viņš dzīvoja Bostonas lasījumu laikā un kuru mājā sastapās ar Longfello, Emersonu un Oliveru Vendelu Holmsu ķ Misis Fīldsa atzīmēja visus notikumus dienasgrāmatā, bet viņas vīrs vēlāk sarakstīja atmiņas, un abi dokumenti satur daudz interesantu faktu par ievērojamo viesi. Sākumā viņš atteicās no vīna maltīšu reizēs un cigāra pēc tām, sacīdams, ka, tikko «iestājoties lasījumu laiks» (it kā būtu runa par lietus periodu), viņš ne dzerot, ne arī pīpējot. Kad Vendels Holmss piezīmēja, ka provinces [195] publika neesot atsaucīga un vienā no viņa lekcijām možums bijis saskatāms tikai viņa saimnieces sejā, Dikenss piebilda: «Droši vien viņa sprieda, ka par biļetēm bus ieņemts pietiekami daudz, lai jūs samaksātu viņai par īri.» Tā bija laba replika «izrādes noslēgumam», un Dikenss, nenogaidījis, kamēr noklust smiekli, pielēca kājās un novēlēja namamātei labu nakti. Emersons noklausījās kādu lasījumu; parasti viņu nekas nespēja satraukt, bet šoreiz viņš smējās locīdamies. Vēlāk viņš sacīja misis Fīldsai, ka «šim ģēnijam ir pārāk liels talants; tas ir līdzīgs briesmīgai lokomotīvei, pie kuras viņš pieķedets un no kuras nespēj atraisīties, tāpēc viņam nav lemts arī apstāties un atpūsties. Jūsu uzskats par viņu acīmredzot ir pilnīgi maldīgs, jūs labprāt gribētu mani pārliecināt, ka viņš ir labsirdīgs, jauks un laipns radījums, kas jūt pilnīgu vienaldzību pret saviem talantiem, taču es baidos, ka viņš atrodas pilnīgi to varā. Viņš ir caurcaurēm aktieris, viņā nav vairs nekā dabiska. Viņš mani

biedē! Nezinu, kā viņam piekļūt.» Misis Fīldsa uzskatīja, ka viņa to zina, jo atzīmēja savā dienasgrāmatā: «Spēlējām ļoti interesantu kāršu partiju — taisnību sakot, tā bija vairāk nekā interesanta, tā bija tāda, ka man piemirsās bailes, ko jūtu no viņa.»

Reizēm tika skarti literāri temati, un Dikenss minēja savus iemīļotos autorus un* darbus: Kobetu[195], de Kvin-siju[196] [197], Kārlaila «Franču revolūciju» un Sidneja Smita «Lekcijas par morāles filozofiju»; Smolets viņam patika labāk par Fīldingu, «Peregrīns Piķis» šķita meistarīgāks par «Tomu Džonsu». Par Tomasu Greju viņš sacīja: «Neviens cilvēks nav atnācis pie saviem pēcniekiem ar tik mazu grāmatiņu padusē.» Viņa zināšanas par Šekspīru pierādīja viņa prasme pārveidot lielā dramaturga izteicienus. «Tā stunda drīz būs klāt, kad man uz mokām sēra gāzē ir jāiet atpakaļ,» [198] viņš sacīja, grasīdamies doties uz savu izrādi. Dažreiz viņš pieminēja spiritismu, dziļā sašutumā dēvēdams to par krāpšanu; turpretī par sevi un savu darbu viņš runāja reti, un, kad Fīldss kādu dienu pavēstīja, ka gribētu Dikensam par godu uzcelt pieminekli, jo rakstnieks, pat stipri slims būdams, varonīgi pildot savas līguma saistības, viņš attrauca: «Nē, nē, nav vajadzīgs, labāk novāciet kādu no vecajiem.» Šad tad viņš, pastaigādamies ar Fīldsu, nevērīgi pieminēja savu romānu varoņus: «Re, kur pāri ielai nāk misters Pamblčuks — viņš grib mūs satikt, laidīsimies lapās!» Vai arī: «Tuvojas misters Mikobers — nogriezīsimies sāņus, lai nebūtu ar viņu jāsastopas.» Taču lielāko tiesu viņš apcerēja jocīgus gadījumus, cilvēku dabas dīvainības un noziedzniekus. «Cik maz ko varētu runāt ar cilvēku, kam pēc pusstundas jādodas pie karātavām,» viņš reiz piezīmēja. «Ja lītu, tad taču nevarētu viņam sacīt: «Rīt būs jauks laiks,» — jo kāda viņam par to daļa? Manuprāt, es pieminētu vienīgi Jūlija CJēzara un karaļa Alfrēda [199]laikmetu!» Lai gan ceļojuma beigu posmā viņu stipri mocīja kājas iekaisums un hronisks katars, labā oma viņu nekad neatstāja un nepacietīgu misis Fīldsa redzēja viņu tikai reiz, kad Dolbijs paziņoja, ka viņu vēloties satikt divi džentlmeņi, kas lūdzot atļauju ienākt. «Nē, pie velna, es neļauju!» viņš iesaucies, pietrūkdamies no krēsla. Misis Fīldsai likās savādi, ka tik daudz ļaužu jūt pret viņu aizspriedumus: «Reti ir tādi gadījumi, kad es dzirdu pieminam viņa vārdu tikai labā nozīmē, nenodarot netaisnību viņam kā cilvēkam; šķiet, itin kā ļaudis nevarētu piedot, ka viņš iekveldējis pret sevi vairāk mīlestības nekā citi.» Tomēr tas nemaz nebija tik savādi, kā viņai šķita: skaudība ir ne vien pati nekrietnākā, bet arī pati izplatītākā cilvēku īpašība.

Biļešu pārdošana bija nopietna problēma visur, galvenokārt lielajās pilsētās. Ļaudis ieradās un ieņēma vietu pie durvīm vakarā pirms pārdošanas sākuma. Tie, kas negribēja nīkt visu nakti paši, atsūtīja savā vietā salt klerkus vai kalpotājus. Rītausmā iela izskatījās pēc milzu piknika. Vīrieši, sievietes un zēni sēdēja uz krēsliem,

zvilnēja uz matračiem, segās ietinušies, gulēja uz zemes, visi nodrošinājušies ar ēdamo un dzeramo. Lai uzmundrinātos, gaidītāji dziedāja visiem pazīstamas dziesmas, tādas kā «Džonu Braunu» un «Mēs neiesim mājās līdz rītam».

Ņujorkā pūlis spelgoņā klaigāja, rēca un auroja kuplejas cauru nakti; kāds garāmgājējs ieminējās, ka šis skats viņam atgādinot ļaužu barus, kas no saules rieta līdz lēktam baurojuši pie Oldbeilijas cietuma pirms publiska nāvessoda. Kad durvis atvērās un sākās biļešu pārdošana, visi metās uz priekšu, rinda izjuka, daži no tiem, kas bija stāvējuši beigās, iekļuva sākumā, un izraisījās asiņains kautiņš. Drīz ieradās policija, kas bija brīdināta par iespējamām nekārtībām, un ņēmās zvetēt ar saviem stekiem uz visām pusēm, tā ka dažreiz, kad kārtība bija atjaunota, iela atgādināja kaujas lauku pēc kavalērijas uzbrukuma. Tādi notikumi bija gandrīz vai parasta parādība; Dolbijam turpretī vislielākās galvassāpes sagādāja spekulācija ar biļetēm. Vienam cilvēkam nepārdeva vairāk par sešām ieejas kartēm, un sākumā spekulanti piedāvāja par divu dolāru biļeti divdesmit sešus dolārus, bet, kad kļuva skaidrs, ka pieprasījums būs milzīgs, šie uzņēmīgie vīri nolīga cilvēkus, kas bija ar mieru stāvēt rindā, un tā pašiem izmanīgākajiem izdevās sagādāt par oficiālo cenu trīssimt biļetes un pārdot tās par pasakainu naudu. Uzzinājuši, kad un kur notiks lasījumi, viņi uz karstām pēdām apsēda kasi, atvēra savus «kantorus» un uzsāka rosīgu darbību. Tie sabiedrības locekļi, kas nevarēja atļauties maksāt par piecu dolāru biļeti piecdesmit, uzskatīja, ka par augstajāmļ| cenām un spekulāciju atbildīgs ir Dikensa impresārijs, un Dolbijs kļuva par «visnīstamāko un visnetaisnīgāk apvainoto cilvēku Amerikā». Kad viesizrādes tuvojās noslēgumam, Dolbijs atklāja, ka viens no viņu pašu darbiniekiem, kas bija paņemts līdzi no Anglijas, bija ne vien spekulējis pats, bet arī ļāvis sevi uzpirkt citiem, un nu viņš, protams, tika atlaists. Taču galvenokārt šīs nebūšanas izraisīja bagāto amerikāņu gatavība maksāt par privilēģiju klausīties Dikensu gandrīz vai jebkuru summu, ko viņu slīpētie tautieši pieprasīja.

Džordžs Dolbijs bija vienkāršs, jautrs, skaļš, enerģisks, godīgs, cinisks vīrs, ko Marks Tvens nosaucis par «līksmu gorillu». Viņš ilgus gadus organizēja koncertus, teātra izrādes un lekcijas — vārdu sakot, visdažādākos pasākumus, kuros piedalījās slavenības un kuri vilināja publiku. No visiem ievērojamajiem cilvēkiem, ar kuriem viņam gadījās tikties, viņš visaugstākajās domās bija par Dikensu: viņš sacīja, ka taktiskāku, dzīvespriecīgāku, praktiskāku un labsirdīgāku cilvēku neesot redzējis. Lai cik nožēlojama bija pilsēta, lai cik slikta viesnīca, Di-kenss nekad nesūdzējās un netēloja nez kādu svarīgu personu, bet uzskatīja visu par joku un allaž centās samierināties ar neērtībām. Viņš Dolbijam nekad nepavēlēja, bet mēdza sacīt: «Vai jūs nedomājat,

ka mums labāk vajadzētu rīkoties tā un tā?» — un, kad viņu lūdza izlemt kādu sīkumu, viņš parasti atbildēja: «Dariet, kā gribat, un lieciet mani mierā.» Viņš ļoti pieķērās Dolbijam, kas atgaiņāja no viņa uzbāzīgus cilvēkus un rūpējās par viņu slimības laikā. Dolbija skaļā, bezrūpīgā, neiz-smalcinātā runa Dikensu uzjautrināja. «Kur jūs ķērāt tādu vārdu?» viņš vaicāja, kad impresārijs sacīja, ka viņu kāds esot «apšmaucis». Dolbijs necentās nevienam izdabāt. Kāda Bostonas laikraksta redaktors lūdza, lai impresārijs ievietojot viņa avīze sludinājumus par lasījumiem, un solījās par atlīdzību iespiest jebkuru ziņu, ko Dolbijs atsūtīšot. Gan lūgums, gan piedāvājums tika atstāts bez ievērības, un rezultātā avīzē parādījās citāda rakstura vēsts: «Tips, kas dēvējas par Dolbiju, vakar pilsētas rūpniecības centrā piesūcās un tika aizvests uz policijas iecirkni par kaušanos ar kādu īru.» Kāda Ņujorkas avīze deva padomu: «Šim teļapaurim Dolbijam gan būtu laiks pazust atkal tanī pašā nezināmības tumsā, no kuras viņš nācis.» Dikenss aprakstīja, kā reiz viņa impresāriju saņēmusi biļešu spekulantu rinda: «Tā kā Bruklinā[200] valdīja stiprs sals, viņi bija sakūruši milzīgu ugunskuru turpat ielā — šaurā ielā ar koka mājām, — un policija ieradās to apdzēst. Izcēlās vispārēja plūkšanās, un tie, kas stāvēja rindas galā, manīdami, ka nu radusies izdevība izspiest citus un piekļūt tuvāk durvīm, drāzās uz priekšu, nebēdādami par skrambām un nobrāzumiem, nometa matračus iekarotajās vietās un iekrampējās ar rokām čuguna margās. Pulksten astoņos rītā parādījās Dolbijs ar biļešu somu. Viņu tūdaļ sveica pērkondimdoši rēcieni: «Hallo, Dolbij! Ak tad šitā Čārlijs liek tev rullēt uz savām K-2, vai ne, Dolbij? Kā ta viņam sviežas, Dolbij? Tikai nenomet biļetes zemē, Dolbij! Ko gaidi, nav ko ķērnāties!» — utt., utt., un Dolbijs visā šai juceklī ķērās pie darba un pabeidza to, atstādams (kā parasti) visus neapmierinātus.»

Pirmā lasījuma panākumi Bostonā 2. decembrī «nav aprakstāmi pat ar pārspīlētāko izteicienu palīdzību. Visa pilsēta gluži kā prātā jukusi. . . Cilvēki negrib ne par ko citu ne dzirdēt, ne runāt. Visi vienā mutē daudzina, ka neviens notikums nekad neesot izraisījis tādu sajūsmu.» Dažas dienas vēlāk Dikenss varēja lielīties, ka no viena lasījuma ieņēmis piecsimt mārciņu, un tajos laikos viena mārciņa atbilda septiņiem dolāriem. No Bostonas viņš aizbrauca uz Ņujorku; tur viņam bija sagatavoti apartamenti Ērvingpleisā, Vestminsteras viesnīcā, kas palika viņa «štābs» visu laiku, kamēr viņš ceļoja pa Savienotajām Valstīm. «Ņujorka ir milzīga, tā ir tik ļoti izaugusi, ka es vairs nevaru to pazīt. Te šķiet, ka daba būtu mainījusi savu attīstības virzienu un viss kļūtu ar katru dienu nevis vecāks, bet jaunāks.» Rindu garums bija fantastisks: apmēram pieci tūkstoši cilvēku gaidīja, lai pulksten deviņos rītā varētu nopirkt biļetes, un tuvējo restorānu viesmīļi daudzus apgādāja ar brokastīm. Sākumā ņujorkiešus mazliet

mulsināja tas, ka tik labi pazīstamie varoņi runāja ar angļu akcentu, tomēr šejieniešu garastāvokli sabojāt bija grūti un Dikenss nebūtu varējis iemantot skaļāku slavu arī tad, ja apvienotu sevī Bēr-bidžu[1], Betertonu[201] [202], Gariku un Ķīnu. Dikenss atzīmēja: «Kopš iepriekšējās reizes sadzīves līmenis te krietni cēlies — cilvēki iemācījušies* savaldīties un pieklājīgi uzvesties, turpretī sabiedriskā dzīvē es pagaidām redzu ļoti maz pārmaiņu.» Kamēr viņš uzturējās Ņujorkā, viesnīcā vairākas reizes izcēlās ugunsgrēks, «taču ugunsgrēki šai zemē ir pilnīgi parasti notikumi». Pirmajā reizē Dolbijs ienāca viņa istabā, lai pavēstītu jauno ziņu, un ieraudzīja, ka Dikenss grasās doties pie miera.

— Ko vēlaties? — Dikenss vaicāja.

— Viesnīca deg.

— Zinu.

— Kā jūs to zināt?

— Pēc smakas. Ko jūs taisāties šai sakarā darīt?

— Nezinu.

— Kur deg?

— Nevienam nav ne jausmas, bet visi zīlē, ka deg kaut kur ēkas viņā galā.

— Un kad, pec jusu domām, liesmas nonāks līdz šejienei?

— Nu, ja tās izplatīsies ar tādu ātrumu kā pēdējo piecu sešu stundu laikā, tad, es teiktu, rīt kādu brītiņu pirms brokastīm.

Dikenss apģērbās, lika savam sulainim Skotam sakravāt lasījumiem vajadzīgās drēbes un grāmatas, iebāza kabatās vērtslietas un dokumentus un devās līdzi Dolbijam uz bāru, kur jau bija sapulcējušies citi iemītnieki visneparastākajos ietērpos. Ugunsgrēku galu galā nodzēsa, un notikums beidzās ar iedzeršanu Dikensa istabās pulksten divos no rīta.

Ziema bija neparasti barga, un Dikenss saslima ar elpošanas ceļu kataru, no kura izveseļojās tikai pēc aizbraukšanas no Amerikas. Četrus mēnešus viņu nepārtraukti mocīja klepus, iesnas, dūkoņa galvā, elpas trūkums, bezmiegs un ģīboņi; taču, tikko viņš uzkāpa uz paaugstinājuma un sāka lasīt, visas šīs kaites pazuda. Lāgiem viņš dienā bija tik slims, ka uzstāšanās vakarā šķita neiespējama, bet pirms izrādes viņš brīnumainā kārtā «atkopās»: balss vairs nebija aizsmakusi, galva noskaidrojās, temperatūra kritās, un tā viņš ne reizi nepievīla ļaužu pulkus, kas bija ieradušies viņā klausīties. Viņš nekad neapgrūtināja ar savām kaitēm citus, sabiedrībā izlikās, it kā būtu pilnīgi vesels, un, ja kāds ārsts sacīja, ka viņš esot pārāk vārgs, lai izturētu sasprindzinājumu lasījumu laikā, viņš atteica: «Nevienam cilvēkam nav tiesības lauzt klausītājiem dotos solījumus, ja vien viņš spēj izkāpt no gultas.» Tomēr viņš nolēma nebraukt uz Kanādu un rietumiem, un, kad viņam pavēstīja, ka gadījumā, ja viņš neuzstāšoties

Čikāgā, turieniešus ķeršot trieka, viņš atbildēja: «Es labāk gribētu, lai tā ķer viņus nekā mani.» Kad viņa lēmums kļuva zināms atklātībā, daži Čikāgas laikraksti norādīja, ka viņa brālis Ogastess, kas 1866. gadā miris šai pilsētā, esot atstājis sievu vislielākajā trūkumā un, kaut arī Dikenss varbūt nevēloties šo dāmu redzēt, viņam tomēr vajadzētu atvieglot tās likteni. Dikenss bija spiests paziņot presē, ka uztur jau Ogastesa oficiālo atraitni, kas dzīvo Anglijā. Viņš būtu varējis piebilst, ka Bertrams, Ogastesa dēls, saņem no viņa piecdesmit mārciņas gadā.

Vairākas nedēļas viņš lasīja te Bostonā, te Ņujorkā, un braucieni šurp un turp neveicināja izveseļošanos.

Smacīgie vagoni un aizvērtie logi ciešanas vēl palielināja, un dzelzceļa satiksme viņam šķita sliktāka nekā pirms divdesmit pieciem gadiem. «Jābrauc pāri divām upēm, un ik reizi viss vilciena sastāvs žvankstēdams uzbrauc uz milzu prāmja. Prāmis ceļas un krīt līdz ar upes viļņiem (uz sliedēm tā nenotiek), un vilciens žvankstēdams stumdās augšup un žvankstēdams nāk lejā. Vakar vienā tādā reizē, vilcienam atstājot prāmi, mūs uzslēja tik augstu gaisā, ka tauva pārtrūka un viens vagons pilnā jaudā noripoja atpakaļ uz prāmja. Es izlēcu ārā kā sadedzis, un vēl divi trīs sekoja manam piemēram, turpretī pārējie necēla ne ausu. Apiešanās ar bagāžu ir pilnīgi neciešama. Gandrīz visas manas somas jau ir saplēstas. Vakar, izbraucot no Bostonas, es, sev par neizsakāmu izbrīnu, ieraudzīju, ka mans garderobists Skots, pietvīcis sarkans, stāv, atspiedies pret vagonu, un rūgti raud. Izrādās, mans rakstāmgalds bija salauzts druskās. Taču visumā bagāža tiek pārvadāta lieliski, tikai nesēji ir augstākā mērā nevīžīgi.»

Teātri izmantoja viņa uzturēšanos Amerikā un visās lielajās pilsētās inscenēja daždažādus viņa stāstu variantus, taču viņa finanses atradās tik lieliskā stāvoklī, ka viņš neprotestēja. «Impresārijs visur stiepj līdzi milzīgu paunu, kas izskatās pēc dīvāna spilvena, bet patiesībā ir papīra naudas sainis; tanī iftā, kad viņš izbrauca uz Filadelfiju, spilvens jau bija sasniedzis vesela dīvāna apjomus.» 1868. gada janvārī Dikenss ieradās šai kvēkeru pilsētā, pārsteigdams turienes žurnālistus ar savu «neparasto mieru». Dikensu tas uzjautrināja. «Viņiem, liekas, ir grūti pārdzīvot, ka es neuzmeimuroju uz paaugstinājuma, galīgi satriekts par grandiozo skatu, kas paveras manām acīm un liecina par šīs nācijas diženību. Viņi visi tā ieņēmušies veikt sabiedriskus pasākumus, taurēm skanot, ka nekādi nevar aprast ar manu uznākšanu uz skatuves: tā kā pirms lasīšanas neviens neuzlido uz platformas, nenoauro svinīgu runu, nenolido atkal atpakaļ un neuzved mani zem rokas augšā, tad dažkārt tikai tad, kad es atveru muti, viņiem ataust gaisma, ka es varētu būt Čārlzs Dikenss.» Tā kā viņa portrets bija izlikts gandrīz katrā skatlogā, cilvēki uz ielas viņu tūlīt pazina, bet, lai gan viņi lāgiem atgriezās atpakaļ un pagāja

vēlreiz garām, lai varētu apskatīt slaveno rakstnieku tuvāk, neviens viņam neuzmācās: nebija vairs 1842. gads.

Atgriezies Ņujorkā, viņš četras reizes uzstājās Bruklinā Vorda BIeera baznīcā un pēc tam aizbrauca uz Baltimoru un Vašingtonu, kur pārkāpa nerakstīto likumu un ēda pusdienas kopā ar savu seno draugu Čārlzu Samneru[203]; maltītē piedalījās vēl viens vienīgs viesis: ASV kara ministrs Edvīns M. Stentons, liels Dikensa darbu cienītājs, kurš viņam pastāstīja, kas noticis prezidenta Linkolna pēdējā kabineta sēdē. Vašingtonā Dikenss nosvinēja savu dzimšanas dienu, un viņa istaba pildījās ar puķu pušķiem un groziem — visdažādāko cilvēku veltēm. Prezidents Endrjū Džonsons[204] [205] divas reizes bija lūdzis viņu ierasties vizītē, kad viņam pašam esot ērtāk, un Dikenss devās uz Balto namu savas dzimšanas dienas rītā. «Mēs abi viens otru vērīgi nopētījām un abi (manuprāt) centāmies risināt sarunu pavedienu tā, lai otram būtu patīkamāk, domāju, ka mums tas arī izdevās.» Tanī pēcpusdienā viņa veselības stāvoklis tā pasliktinājās, ka viņš zaudēja baisi, un Samners, atradis viņu gultā apliktu ar sinepju plāksteriem, sacīja: «Šovakar nu gan laikam, mister Dolbij, viņš nevarēs lasīt?» Dolbijs uz to atbildēja: «Ser, es to savam mīļajam šefam šodien esmu teicis jau četras reizes, un mani māc tādas pašas bažas kā jūs. Bet jūs nevarat iedomāties, kā viņš pārmainās, kad apsēžas pie mazā galdiņa.» Kā parasti, pārmaiņa patiešām atkal notika, un pēc lasījuma visi klausītāji — to vidū prezidents ar ģimeni, ministri, augstākās tiesas locekļi, sūtņi un citi klātesošie — piecēlās kājās un aplaudēja tikmēr, kamēr viņš atgriezās uz paaugstinājuma; tad sievietes apbēra viņu ar puķu pušķiem, vīrieši — ar ziediem, kas bija greznojuši fraku pogcaurumus, un Dikenss teica īsu runu.

Februāra beigās kļuva zināms, ka prezidentu Džonsonu apvainos valsts noziegumā[206] par to, ka viņš bez senāta piekrišanas atcēlis no amata Stentonu, un visa zeme vienā mirklī zaudēja prātu, citiem vārdiem sakot, cilvēki vairs nerunāja ne par ko citu kā vienīgi par politiku un apmeklēja tikai politiskas sapulces, tāpēc Dikenss atcēla vairākus lasījumus, nogaidīja, kamēr ļaudīm vismaz kaut kādā mērā atgriezīsies veselais saprāts, iztiesāja trīspadsmit jūdžu distances soļošanas sacensības, kurās piedalījās Dolbijs un Džeimss Osguds (izdevniecības «Tiknors un Fīldss» darbinieks) un kurās uzvarēja amerikānis, un atzīmēja šo notikumu, sarīkojot pusdienas. Šī piespiedu pārtraukuma laikā Dikenss tomēr uzstājās Providensā, kur viņu stacijā sagaidīja liela daļa pilsētas iedzīvotāju, kas pavadīja rakstnieku visu ceļu līdz viesnīcai; dodamies cauri slēgtajām ļaužu rindām augšup pa kāpnēm, viņš piezīmēja Dolbijam: «Tā vien šķiet, ka mūs vestu policijas mašīnā uz Baustrītu', vai ne?»

Tieši pirms viņa izbraukšanas uz pilsētām, kas atradās vairāk uz rietumiem, zemei sāka brāzties pāri viesuļvētras. Atskanēja runas par

plūdiem, taču viņš cerēja, ka baumas radušās tikai tāpēc, ka «bailēm lielas acis», un marta sākumā devās ceļā uz Sirakjūsu un Ročesteru. Pēc uzstāšanās Bufalo viņš sarīkoja savam personālam divu dienu ekskursiju uz Niagāras ūdenskritumu, un pārdzīvojums bija tikpat spēcīgs kā iepriekšējā apciemojuma reizē. «Caur milzīgo šļakatu lāsīšu mākoni majestātiskā ieleja zem ūdenskrituma izskatījās, it kā būtu izausta no varavīksnes... Man likās, ka esmu pacelts gaisos un ielūkojos debesu vārtos... Skatoties «zemes pīšļi» nokrīt no kājām . ..» Viņš stundām ilgi staigāja pa sniegu, kreisā kāja atkal pietūka An sāka sāpēt; tagad visām citām kaitēm vēl pievienojās klibums. Plūdi piespieda viņus uzkavēties Jutikā. Vienīgā viesnīca bija pilna, tomēr Dikensam istaba atradās, un viņš uzaicināja personālu ieturēt maltītes pie viņa. Naktī ūdens līmenis mazliet kritās. «Tā nu mēs devāmies ceļā pa applūdušo zemi, virzīdamies ar četru piecu jūdžu ātrumu stundā; visapkārt bija redzamas tikai apslīkušas fermas, šķūņi, kas peldēja kā Noasa šķirsti, pamesti ciemati, salauzti tilti un visvisādas posta sekas. Man tovakar bija paredzēta izrāde Olbenijā, un visas biļetes bija pārdotas. Kāds ļoti rosīgs glābšanas darbu vadītājs man apgalvoja: ja kāds vispār varot mani «nogādāt pie vietas», tad tas esot viņš, un, ja viņš to nespēšot, tad man jāsecina, ka tas vispār neesot pa spēkam nevienam cilvēkam. Pēc tam viņš nez no kurienes izrāva simt vīru septiņjūdžu zābakos, un viņi visi, apbruņojušies ar garām kārtīm, gāja vilcienam [203] pa priekšu, attīrīdami no ceļa ledus bluķus. Sekodams šai kavalkādei, vilciens beidzot nokļuva uz sauszemes un pienāca laikā, tā ka es ar spožiem panākumiem paspēju nolasīt «Ziemsvētku dziesmu» un tiesas ainu... Jūs varēsit gūt zināmu priekšstatu par plūdiem, ja es Jums pastāstīšu, ka mēs pa ceļam paņēmām līdzi pasažierus no diviem vilcieniem, kuriem ūdens bija apdzēsis kurtuves pirms divdesmit četrām stundām, kā arī izlaidām veselu lēveni aitu un liellopu, kas bija nostāvējuši preču vagonos — cik ilgi, es īsti nezinu, katrā ziņā krietnu laika sprīdi, jo aitas bija sākušas krimst cita citu...» No Olbe-nijas viņš devās uz Springfīldu, Vusteru, Ņūheivenu, Hārtfordu, Ņūbedfordu un Portlendu un pabeidza braucienu ar atvadu lasījumiem Bostonā un Ņujorkā. Bostonā viņš apmeklēja Neredzīgo patversmi un pēc tam lika uz sava rēķina iespiest ar īpašiem burtiem «Senlietu pārdotavu» tādā daudzumā, lai to varētu lasīt neredzīgie visās Savienoto Valstu patversmēs.

Marta beigās atgriezies austrumu piekrastē, viņš atradās uz sabrukuma sliekšņa, kaut gan neviens to nenojauta. «Esmu galīgi novārdzis,» viņš rakstīja Forsteram. «Klimats, attālumi, plaušu katars, ceļojumi un smagais darbs — viss ... ļoti slikti ietekmē manu veselību. Nevaru gulēt; ja man būtu vēl noslēgti līgumi uz maiju, es droši vien sabruktu .. . Nav iespējams ļaudīm ieskaidrot.. . ka cilvēks, kam gara stiprums (un «garīgi» dzērieni) palīdz ik vakaru būt sava uzdevuma

augstumos, tai pašā laikā var ik mīļu brīdi nogāzties bezdibenī.» Ēstgriba viņam bija zudusi, un viņa dienas norma tagad sastāvēja no salda krē>ima glāzes ar divām tējkarotītēm ruma septiņos rītā, biskvīta un šerija kopā ar cukuru, citronu un ledu pulksten divpadsmitos, pintes šampanieša trijos, šerijā iekultas olas tieši pirms lasījuma un buljona līdz ar kaut kādu dzeramo (ko nu viņam kuro reizi iegribējās) pēc desmitiem vakarā. «Divdesmit četru stundu laikā es apēdu labi ja pusmārciņu spēcīgas barības.» Ik nakti no diviem trijiem līdz pieciem sešiem viņu mocīja kāss, un 29. martā viņš rakstīja no Portlendas: «Vakarnakt es iedzēru mazliet opija tinktūras, un tās ir vienīgās zāles, kas man palīdzēja, kaut gan šorīt man no tām sametās nelabi.» Vairāk viņš miega līdzekļus savās vēstulēs nepiemin, taču būtu bijis muļķīgi atteikties no tik acīmredzami iedarbīga palīga pret bezmiegu. Turnejas beigās viņam klibas jau bija abas kājas, un pēdējās viesizrādēs Bostonā Dolbijam vajadzēja viņu gan uzvest uz skatuves, gan novest no tās. «Dolbijs ir maigs kā sieviete un uzmanīgs kā ārsts. Uzstāšanās laikā viņš mani nekad vairs neatstāj vienu, bet sēž skatuves malā un nenolaiž no manis ne acu. Viņš līdz ar apgaismotāju Džordžu ir paši uzticamākie cilvēki, kuri jebkad strādājuši manā labā, — uz viņiem var paļauties kā uz klinti.» Pēc katras uzstāšanās Dikenss galīgi pārguris atslīga ģērb-istabā uz kušetes un, atmetis galvu atpakaļ, gulēja, kamēr sejā ieplūda sārtums un lēnām atgriezās spēki. «Jūs nevarat iedomāties, kāda dzelžaina griba vajadzīga, lai es pēc lasījuma beigām piespiestu sevi pārģērbties,» viņš sacīja kādam draugam.

Viesizrādes noslēdzās Ņujorkā, kur pēdējā uzstāšanās viņu gandrīz nogalināja; dienu pirms tās Dolbijs mēģināja viņu uzmundrināt, atgādinādams triumfālos panākumus un drīzo atgriešanos dzimtenē, bet viņš piezīmēja: «Mana slimība ir pārāk ieilgusi un es esmu pārāk novārdzis, lai sajustu ko citu kā vienīgi savu nespēku. Ticiet man: ja man vajadzētu lasīt vēl nevis vienreiz, bet divreiz, ps nespētu to izdarīt.» Dolbijs jutās pārsteigts: tā bija pirmā reize, kad šefs atzina savu sakāvi.

18. aprīlī Ņujorkas presea asociācija rīkoja Delmoniko restorānā Dikensam par godu banketu, ko vadīja Horass Grīlijs[207]. Dikenss stundu nokavējās; ievērojot to, ka viņš bija fanātiski precīzs, šis apstāklis ļauj noprast, kādas mokas viņš cieta un kāda drausmīga piespiešanās bija vajadzīga, lai viņš vispār ierastos. Viņam palīdzēja uziet augšā pa kāpnēm, un, kad viņš, smagi balstīdamies uz Grīlija rokas, iekliboja iekšā, visi ievēroja, ka viņa labā kāja ir apsaitēta un viņš nespēj noslēpt sāpes. Savā runā viņš sacīja — «mani visur uzņēma ārkārtīgi pieklājīgi, smalkjūtīgi, ar vislielāko laipnību, viesmīlību un iejūtību, kā arī ar vislielāko cieņu pret to, ka mana darba raksturs un mans veselības stāvoklis prasīja, lai es savas dienas vadītu vientulībā. Cik ilgi vien es dzīvošu un cik ilgi maniem pēcniekiem būs juridiskas

tiesības uz manām grāmatām, es parūpēšos, lai šo liecību ievieto kā pēcvārdu abās manās grāmatās, kurās es esmu

rakstījis par Ameriku.» Viņš runāja par lielajiem uzlabojumiem, kas Savienotajās Valstīs notikuši pēdējo divdesmit piecu gadu laikā, un atzinās: «Angļa sirdi tā aizkustina Zvaigžņu un Svītru plīva kā neviena cita karoga plīva pasaulē, vienīgi Lielbritānijas krāsas viņam ir vēl dārgākas.» Savu runu viņš pabeidza ar novēlējumu, kas liecina, ka viņš pratis ielūkoties nākotnē asāk par jebkuru citu viņa laikabiedru: «Būtu labāk, ja pasauli sašķeltu zemestrīce, sadedzinātu komēta, pārklātu šļūdoņi un tā kļūtu par polārlapsu un balto lāču valstību, nekā ja mums būtu jānoskatās, ka atkal viena pret otru ceļas šīs divas lielās nācijas, kuras — ikviena savā veidā un laikā — tik grūti un ar tādiem panākumiem cīnījušās par brīvību!» Viņš jutās tik slikti, ka bija spiests banketu drīz vien pamest un pēc nedēļas jau atradās ceļā uz Liverpūli; kuģa vārtds bija «Russia», kas laikam gan nekādi nespēja atgādināt abas nupat pieminētās brīvības karotājas. Viņa vitalitāte bija tik liela, ka pēc trim ceļā pavadītām dienām viņš vairs nekliboja, kāss izbeidzās un atgriezās ēstgriba un miegs; taču, kad pasažieri lūdza, vai viņš tiem kaut ko nenolasītu, viņš atbildēja, ka to gan nedarīšot, tad jau labāk mēģināšot noslepkavot kapteini un ļaušot sevi ieslēgt važās. Kad kuģis piestāja Anglijā, viņš izskatījās tik labi, ka «mans ārsts, mani ieraudzīdams, jutās galīgi satriekts. «Svētās debesis!» viņš izdvesa, atsprāgdams atpakaļ. «Viņš tak kļuvis par septiņiem gadiem jaunāks!»»

Ja neņem vērā, ka Amerikas turneja viņu gandrīz nogalināja, tad citādā ziņā tās rezultāti bija apmierinoši. Divdesmit nedēļu laikā viņš bija uzstājies septiņdesmit sešas reizes, izdevis apmēram trīspadsmit tūkstoš sešsimt mārciņu un ieņēmis turpat divdesmit tūkstošus skaidras peļņas. Citam cilvēkam būtu pieticis ar skaļo slavu un nopelnīto naudu, turpretī Dikenss nespēja atdusēties ne uz saviem lauriem, ne uz saviem dolāriem.

FELO DE SE »

zimtene saņēma viņu karaliski. Ik māju no Greivsendas līdz Gedshillai rotāja karogi, un visi apgabala fermeri bija iznākuši uz šosejas, lai sveiktu Dikensu. Viņa paša māju pilnīgi aizsedza karogu zīds, un svētdienā pēc atgriešanās Haiemas zvaniķi pavadīja viņu mājup no baznīcas, dimdinādami, cik jaudas. Nekas virs zemes nav tik skaists kā maijs Anglijā, ja nu vienīgi varbūt aprīlis, jūnijs, septembris un oktobris tai pašā Anglijā, un pēc ceļojuma uz Ameriku dzimtene Dikensa acīs bija tas pats kas paradīze. Viņš sēdēja savā šalē un rakstīja, un visapkārt dziedāja putni, pa logiem lidoja iekšā un ārā tauriņi, liegi šalkoja koku zari, un vieglie mākoniši izrakstīja ar savām ēnām labības druvas. ♦

Taču ilgu laiku viņš paradīzē palikt nespēja. Viņa uzmanību piesaistīja dzīves pretīgā puse, no kuras viņš nebūt nevairījās. Vilss kādās medībās nelaimīgā kārtā bija dabūjis smadzeņu satricinājumu un tagad kļuvis par invalīdu uz visu mūžu, bet Vilkijs Kolinss, kurš «Apaļajā Gadā» bija publicējis savu romānu «Mēness akmens» un Dikensa prombūtnes laikā palīdzējis žurnālu rediģēt, ta-gan vairs lāgā negribēja ar šo darbu noņemties. Tā nu Dikensa pleciem līdz ar redaktora pienākumiem uzgūla arī visi finansiālie darījumi, ko viņam vajadzēja mācīties gluži no jauna. Bez tam bija jāpārbauda, kā Adelfi teātri inscenēta luga, ko viņi bija sarakstījuši kopā ar Kolinsu. Dikenss noskatījās izrādi vairākas reizes un, kaut arī tā guva atzīstamus panākumus, konstatēja, ka tā ir lāgiem stiepta un Fehters un Kolinss nav pratuši izmantot daudzas vietas, «kurās slēpjas lieliski skatuves efekti». Tas [1]

Pašnāvība [lat. v.).

nozīmēja, ka jābrauc uz Parīzi uzraudzīt, kā lugu gatavo franču aktieri, lai panāktu efektus, kuru Londonas izrādēs trūka. Jāpadara bija ari vēl cits darbs. Kamēr viņš atradās Savienotajās Valstīs, bija nomiris kāds vecs draugs — mācītājs Čonsijs Hērs Taunzends, kam viņš bija veltījis «Lielās cerības». Taunzends bija novēlējis viņam tūkstoš mārciņas un iecēlis par sava literārā mantojuma kārtotāju, uzdodams «publicēt bez labojumiem» veselu virkni reliģiska satura piezīmju, ko bija uzmetis savā garajā mūžā par svētību cilvēcei. Tā kā šīs atziņas bija nekārtīgi iešņāptas neskaitāmās piezīmju grāmatiņas

vai uzskrīpā-tas uz papīra lapiņām, tad, publicētas bez labojumiem, tās būtu šķitušas pavisam nesakarīgas, tāpēc Dikenss, kas labprāt būtu sakūris no tām ugunskuru, uzskatīja par savu pienākumu padarīt tās kaut cik baudāmas; grāmata, kurai viņš pats uzrakstīja priekšvārdu, tika nosaukta «Reliģiskas pārdomas», kaut gan pirmais nosaukums, kas izmisumā iešāvās prātā cienīgtēva pēdējās gribas izpildītājam, bija «Reliģiski šļupsti».

Par spīti visiem šiem blakus darbiem, viņš tovasar atrada laiku, kad uzņemt Gedshillā Longfello un parādīt viņam apkaimi, senās celtnes, katedrāli un Ročesteras pili. «Šiem braucieniem pa seno, lielo, skaisto Doveras ceļu divi priekšjūga braucēji tika ietērpti senajos, skaistajos, sarkanajos svārkos», lai amerikāņu dzejniekam liktos, ka viņš devies svētdienas izbraukumā pa tādu Angliju, kāda tā bijusi pirms piecdesmit gadiem. Pirms Steiplhērstas katastrofas Dikenss būtu vadījis pajūgu pats, bet tagad viņu mēdza sagrābt «neizskaidrojamas bailes, pat braucot važoņa divričos». Longfello bija nopietni noraizējies par briesmīgajām skumjām, kas māca namatēvu, un ieminējās par to Fehteram, kurš piekrita: «Jā gan, un visai viņa slavai nav nekādas nozīmes.» Lai gan reizēm rakstnieka garastāvoklis uz brīdi strauji uzlabojās, tomēr bija zudis kādreiz viņam tik raksturīgais dzīvesprieks. Viņš nepiederēja pie nabaga nožēlojamajiem radījumiem, kas netic laimei, tāpēc ka paši nekad to nav izbaudījuši, un kas noliedz mīlu, tāpēc ka paši nav spējīgi to izjust. Tādi nav jānosoda, bet jāārstē, un tādi nekad nespētu saprast traģēdiju, ko pārdzīvoja Dikenss, kura ciešanas izraisīja tas, ka viņa pašreizējā dzīve bija krasā pretstatā ar to laimes un mīlas pārpilnību, ko viņš reiz bija baudījis; taču laimi, kas dodas rokā lēnajiem, bija aizbiedējis viņa drudžainais nemiers, un mīlu, kas atalgo pieticīgos, — aizdzinis viņa prasīgums.

1868. gada rudenī viņš atkal devās turnejā, pirmo viesizrādi sniegdams Sentdžeimsa zālē Londonā, un Čepela firma, kas turnejas organizēja un pirmajā braucienā bija maksājusi par vienu vakaru piecdesmit mārciņas, bet otrajā — sešdesmit, tagad maksāja astoņdesmit mārciņas un sedza arī visus izdevumus. Firma ļoti labi nopelnīja, tomēr Dikenss vienmēr ar pateicību pieminēja tās vadītāju cildeno izturēšanos, kas bija gluži citāda nekā zināmu izdevēju apiešanās ar rakstnieku. Oktobrī, iebraucis Liverpūlē, viņš, nejuzdamies pietiekami labi, lai ēstu pusdienas kopā ar kādiem draugiem, sacīja Dolbijam, lai tas ejot viens, bet pa ceļam lai iegriežoties kādā veikalā un liekot atnest viņam kādu grāmatu. Dolbijs vaicāja, kādu. «Ak, nu jūs taču zināt! Pēc savas gaumes.» Kad Dolbijs neatlaidās, viņš pateica, ka labprāt lasītu kādu Skota vai savu paša darbu. Tā nu Dolbijs nopirka «Senlietu pārdotavu», kas autoram ļoti gāja pie sirds, jo viņš ilgus gadus nebija to pārlasījis. Atgriezies no

pusdienām, Dolbijs atrada Dikensu lasām un skaļi smejamies, tomēr autors paskaidroja, ka viņš smejoties ne tik daudz par tēliem, cik atcerēdamies apstākļus, kādos dažas lappuses rakstītas. Iespējams, ka tieši šīs patīkamās atmiņas pamudināja viņu nodoties dedzīgi iemīļotajam darbam, kas pakāpeniski iedzina viņu nāvē.

Lai gan šis pārdrošais apgalvojums būtu viņu šausmināj is un cilvēku, kas to izsacītu, viņš uzskatītu par gatavo briesmoni, tomēr nav gandrīz ne mazāko šaubu, ka, izlemdams pievienot saviem atvadu lasījumiem Nensijas, slepkavības ainu no «Olivera Tvista», viņš parakstīja sev pāragras nāves spriedumu. Vienalga, apzināti, pusapzināti vai neapzināti, — darīt viņš to darīja, un, tā kā viņš bija ne vien nelaimīgs, bet arī saprata briesmas, kas saistījās ar tādu lēmumu, mums jāpieņem, ka viņš vismaz daļēji apzinājās, kādas šai rīcībai var būt sekas. To noteikti apgalvoja ne vien viņa draugs Edmunds Jeitss, bet apliecināja arī daudzi citi pierādījumi.

Pirmo reizi viņam ienāca prātā iekļaut šo baismo ainu savā repertuārā jau 1863. gada maijā. «Es vienatnē mēģināju lasīt slepkavības skatu «Oliverā Tvistā», bet iznāca kaut kas tik drausmīgs, ka baidos to rādīt publikai.» Šāda atzīšanās gandrīz vai ļauj nojaust, ka Ellena

Tērnana toreiz vēl nebija devusi atbildi. Paiet vairāk nekā pieci gadi, pirms nodoms tiek pieminēts no jauna; šai laikā viņš bija atmetis jebkuru cerību par laimi, ko viņam tagad varēja sniegt vienīgi harmoniskas attiecības ar sievieti. 1868. gada oktobrī viņš rakstīja Forsteram: «Mazliet palasīju slepkavības ainu no «Olivera Tvista». Tomēr nevaru izlemt, vai iekļaut to repertuārā vai ne. Nešaubos, ka klausītāji sastingtu šausmās, ja es to notēlotu tā, kā esmu nodomājis. Bet neesmu pārliecināts, vai iespaids nebūtu pārāk baismīgs un vai pēc tam vairs kāds manu lasījumu apmeklētu.» Viņš lūdza padomu Če-pela firmas vadītājiem, un tie ierosināja, lai rakstnieks nākamajā mēnesī pamēģinot nolasīt ainu nedaudziem draugiem. īsi pirms tam viņa dēls Čārlijs, viesodamies Gedshillā, pēkšņi izdzirda aiz mājas izmisīgus kliedzienus. Izgājis dārzā, viņš atrada tēvu «slepkavojam Nensiju», un Čārlijam no šī skata aizrāvās elpa. Izmēģinājuma lasījums notika 14. novembrī Sentdžeimsa zālē, un to noklausījās Dikensa personiskie draugi un daži kritiķi; protams, viņi šausmās vai pārakmeņojās, taču daudzi no viņiem uzskatīja, ka tāds eksperiments ir bīstams. Forsters iebilda pret to pilnīgi kategoriski, Dolbijs ne tik kategoriski; dažas dāmas uzskatīja to par pārāk briesmīgu; kāds vīrietis atzinās, ka gandrīz nav spējis apvaldīt vēlēšanos kliegt; kāds ārsts pareģoja, ka zālē sākšoties histērija; Čepela firmas vadītāji uzskatīja, ka aina jārāda, un kāda slavena aktrise sacīja: «Protams, lasiet! Ja var panākt tādu efektu, tad nav ko šaubīties. Publika gaida šādu sensāciju jau piecdesmit gadus, un, dievs ir mans liecinieks, nu tā to ir sagaidījusi!»

Uzklausījis savu viesu domas, Dikenss pacienāja viņus ar šampanieti un austerēm, kas bija sagatavotas uz ziediem izgreznota galda aiz dibensienas, kura kalpoja par fonu Nensijas slepkavībai. Lieki sacīt, ka Dikenss atstāja saprātīgāko draugu padomus bez ievērības, un pirmais atklātais lasījums notika Sentdžeimsa zālē 1869. gada 5. janvārī.

Tas sākās ar ainu, kurā Feigins liek Noem Kleipolam novērot Nensiju. Sekoja tikšanās uz Londonas tilta, kur Nen-sija nodod Feiginu, un Dikensa māksla bija tik liela, ka šai brīdī visi varoņi klausītāju iztēlē jau darbojās kā dzīvi cilvēki. Pēc tam Noe atstāsta dzirdēto Saiksam, Saikss nogalina Nensiju, un izrāde noslēdzas ar noziedznieka bēgšanu. Sākumā runādams mierīgi, Dikenss pamazām tā kāpināja slepkavības ainas baismo noskaņu, ka zālē iestājās kapa klusums un skatītāji sēdēja līķa bālām sejām itin kā pamiruši. Baiļpilnā falsetā skanēja Nensijas kliedzieni, un epizodes beigās neviens nekustējās, likās pat, ka neviens neelpo. Šaušalīgie murgi, kas vajā noziedznieku, bija piemērots finmāls, un lasījuma noslēgumā varēja nojaust, ka Saiksu gaida nāve. Tas izraisīja dziļu pārdzīvojumu; neviens, kas lasījumu noklausījās, nekad to neaizmirsa, taču tikai vispārdrošākie apmeklēja to otrreiz. Dikenss veltīja šīm ainām visu savu aktiera talantu, stāstīja, ne reizes neielūkodamies grāmatā, pat nepāršķirdams lappuses, pilnīgi pārtapdams varonī, kura vārdus runāja, un pārdabiskā ticamībā kļūdams te par komiski viltīgo un pieglaimīgo ebreju, te par stulbo un melīgo Noi, te par zvēriski nežēlīgo Saiksu, te par pārbiedēto Nensiju, kas ilgojas izdarīt ko labu. Kamēr Dikenss kāpa lejā no paaugstinājuma, satriektie klausītāji labu brīdi klusēja; un rakstnieks galīgā pārgurumā un nespēkā jau bija atslīdzis savā ģērbistabā uz kušetes, kad zāli sadrebināja aplausu vētra.

Kā bija pareģojusi aktrise, publika nu saņēma ilgi gaidīto seūsāciju, un, kad Dikenss ieradās Dublinā, bija vajadzīgi lieli policijas spēki, lai apvaldītu ļaužu pūļus, kas lauzās pēc biļetēm. Lai iepriecinātu Makrīdiju, Dikenss uzstājās Celtnemā, un kādreiz slavenais Makbets, tagad jau pavisam nevarīgs, pēc lasījuma beigām iegāja Di-kensa ģērbistabā un blenza draugā, nespēdams izteikt ne vārda. Dikenss apsēdināja veco aktieri uz dīvāna, iedeva viņam glāzi šampanieša un, mēģinādams izkliedēt smago iespaidu, sāka jokot, taču Makrīdijs gribēja pateikt to, kas viņam bija uz sirds:

— Nē, Dikens ... ē .. . ē ... es NEļaušu ... ē ... sev apvārdot... zobus. Es savos ... ē ... ziedu laikos ... ē ... jūs tos atceraties, dārgo zēn... ē... tas viss pagājis, pagājis! .. . Nē . .. gribu pateikt... šis te bija . . . DIVI MAKBETI REIZĒ! — Dikensa tuvums allaž uzmundrināja Makrīdiju, un tovakar viņš kļuva atkal gluži kā jauns.

Kliftonā slepkavības aina gan nebija tās zāles, ko ārsti parakstīja

šī kūrorta pacientiem. «Sākās vesela ģīboņu epidēmija .. . katru reizi vajadzēja iznest no zāles, pēc mana rēķina, desmit līdz divdesmit dāmas, kas bija kļuvušas stīvas un aukstas. Tas jau izskatījās pavisam smieklīgi.»

Batā nebija vairs svarīgi, cik klausītāju zaudē samaņu: tur visi iemītnieki jau no laika gala bija stīvi un auksti.

— Man tikai nupat iešāvās prātā, kā radusies šī vecā, sapelējusī vistu kūts, — Dikenss teica Dolbijam. — Varat man ticēt, ka to uzcēluši tie, kas jau sen izlaiduši garu: viņi veiksmīgi sadumpojušies pret nāvi, triecienā ieņēmuši šo te vietu un no līdzpaķertajiem kapakmeņiem izmanījušies uzsliet pilsētu, kurā nu šie miroņi tēlo dzīvos. Bet tas viņiem nepagalam neizdodas.

Viņam lielu prieku sagādāja agrāk neizjustā apziņa, ka viņš spēj cilvēkus satriekt un izlikties par slepkavu. — Staigāju pa ielām neskaidrā priekšnojautā, ka mani meklē policija, — viņš sacīja un citreiz piebilda: — Teātrī visi līdz pēdējam blenza manī, šaušalu pārņemti, šīs šaušalas nevarētu būt lielākas pat tad, ja mani vestu pie karātavām ... Ir pavisam neparasti sajust, ka tevi uzlūko ar tik nedalītu riebumu! Ceru, ka šis iespaids negaisīs! — Taču viņam patika arī, ka viņu mīl, un «šoreiz mani te visvairāk iepriecināja tas», viņš rakstīja no Liverpūles, «ka ielās mani aptur strādnieki, kas grib paspiest man roku un pateikt, ka viņi pazīst manas grāmatas. Tā notiek ikreiz, kad es izeju ārā.»

Tā kā lasot viņš katru reizi «cepinājās» dažādās gaisinās, kas apspīdēja viņu no augšas, apakšas un sāniem, tad pārējā laikā viņš rūpīgi vairījās no gāzes gaismas un ļaužu pūļiem, neapmetās pie draugiem un negāja pie viņiem pusdienās, tomēr no kāda banketa Liverpūles Sentdžordža zālē viņš nevarēja atteikties: to viņam par godu 1869. gada 10. aprīlī rīkoja pilsētas valde. Lords Daferins uzsauca tostu uz viņa veselību, un lords Hotons teica runu, kurā piezīmēja, ka Dikensam gan būtu vajadzējis piedalīties valstisku jautājumu lemšanā. Taču Dikenss, kas reiz tika sacījis, ka nespējot iedomāties, «kā cilvēks, kurš izjūt kaut mazāko cieņu pret sevi, var mierīgi noskatīties uz apakšnamu», un kas iepriekšējā gadā bija noteikti noraidījis Birmingemas un Edinburgas piedāvājumus pārstāvēt šīs pilsētas parlamentā, tagad vēlreiz apliecināja, ka viņš savu dzīvi jau kopš paša sākuma veltījis literatūrai un ka it nekas visā pasaulē nepiespiedīs viņu ziedot spēkus kam citam. Ir labi, ka viņš atstājis rakstveida liecību, kurā pateicis, ka nejūt nekādu vilinājumu apmainīt reālo mākslas pasauli pret nereālo politikās pasauli. «Pēc varas (ja tā nav prāta un tikuma piešķirtā vara) visvairāk tiecas paši zemiskākie raksturi,» viņš rakstīja «Mūsu kopējā draugā», un viņu nebūt nevaldzināja tāda darbības forma, kurai, ja ticēja praviešu vārdiem, neizbēgami vajadzēja iedzīt postā kā valsti, tā baznīcu, kuras bija «tik

ļoti pieradušas pie posta, ka dzīvoja tik vienā mierā tālāk». Tomēr viņam pašam gan labāk būtu bijis aprobežoties ar literāru jaunradi un nespert savu kāju uz skatuves. 1869. gada februārī atkārtotā piepūle lika sevi manīt, un Nensijas slepkavošana, ko viņš darīja ar tādu aizrautību, izraisīja atkal sāpes kājā. Ārsts parakstīja pilnīgu mieru, un vairākus lasījumus vajadzēja atlikt uz vēlāku laiku. Taču Dikenss prata sevi ar pašhipnozes palīdzību izdziedēt un pēc nedaudzām dienām, pretēji draugu padomam, jau brauca uz Edinburgu, gulēdams uz dīvāna. «Dzelzceļa priekšniecība bija darījusi visu iespējamo, un es vagonā jutos ērtāk nekā uz dīvāna viesnīcā.» Viņš atteicās no šampanieša un viesizrāžu laikā atļāvās iedzert vienīgi kādu glāzīti atšķaidīta brendija ar ledu, taču patiesībā viņam būtu vajadzējis atvēsināt ar ledu savu sakarsēto galvu un atgūt vēsu saprātu, kura viņam trūka; pēc slepkavības ainas notēlošanas Edinburgā viņa impresārijs tieši to mēģināja darīt. Dolbijs bija ievērojis, kā šis lasījums satricina Dikensa nervu sistēmu un izraisa dīvainas sekas: vai nu viņu pārņēma neizskaidrojama jautrība, vai viņš mēģināja atgriezties uz skatuves, vai arī par visu varu gribēja vēlreiz atkārtot nolasīto no sākuma līdz beigām; tāpēc, kad pie vakariņu galda Dikenss pasniedza impresārijam nākamo izrāžu sarakstu un atklājās, ka gandrīz ik vietā, ko viņi paredzējuši apciemot, tiks tēlota slepkavības aina, Dolbijs sacīja:

— Pārlasiet rūpīgi, kādu pilsētu vārdus jūs te man esat iedevis, un palūkojieties, vai neredzat ko savādu.

r— Nē. Kas ir?

— Jūs uzstāsities četrreiz nedēļā un trīsreiz notēlosit slepkavību.

— Nu, un kas par to?

Tad Dolbijs brīdināja Dikensu, ka slepkavības notēlo-jums kaitē viņa veselībai — viņa pulss, kas pēc lasījumiem lielākoties svārstās starp astoņdesmit līdz simt sitieniem minūtē, pēc «Olivera Tvista» ainām uzkāpj līdz simt divdesmit sitieniem; ka viņš sevi pamazām nokauj; ka ir vienalga, ko viņš lasa, cilvēki tik un tā nāks klausīties; ka slepkavības aina jātaupa tikai lielākām pilsētām; ka ...

— Vai beidzāt? — dusmīgi noprasīja Dikenss.

— Es pateicu visu, ko domāju.

— Jūsu velnišķīgā piesardzība, Dolbij, drīz vien jūs pazudinās! — kliedza Dikenss, trakā niknumā pietrūkda-mies no krēsla un nomezdams nazi un dakšiņu uz šķīvja, kas saplīsa gabalos. Tā bija vienīgā reize, kad Dolbijs dzirdēja Dikensu tik neganti ar kādu runājam.

— Iespējams, ka tā būs, ser. Tomēr es ceru, ka tādā gadījumā jūs izturēsities pret mani taisnīgi un atzīsit, ka esmu bijis piesardzīgs jūsu interesēs.

Dolbijs piecēlās un paņēma savu rakstāmmapi, lai ieliktu tajā

sarakstu. Atskatījies viņš ieraudzīja šefu raudam.

— Piedodiet, Dolbij, — atplestām rokām tuvodamies impresārijam un sirsnīgi viņu apkampdams, Dikenss šņukstēdams sacīja. — Es nemaz tā nedomāju un zinu, ka jums taisnība. Rīt visu mierīgi pārrunāsim.

Nākamajā rītā dažas slepkavības ainas no saraksta patiešām izsvītroja, tomēr tas vēl neko nelīdzēja: aprīlī Dikensu sāka mocīt bezmiegs, reiboņi un briesmīgs nogurums, ķemeņa kreisā puse kļuva nejutīga un ar kreiso roku bija grūti satvert priekšmetus. Edmunds Jeitss, kas 12. aprīlī ieradās Līdsā, «Karalienes» viesnīcā, atrada Dikensu bezgala nogurušu un nomāktu guļam ar aptītu kāju uz dīvāna. Šķita, ka viņš pēkšņi novecojis, krunciņas vaigos un ap acīm bija kļuvušas par dziļām rievām. Viņš patiešām vairs nebija tālu no sabrukuma. Blekbērnā viņš jutās tik slims, ka aizbrauca vienu dienu atpūsties uz «Imperiāla» viesnīcu Blekpūlā. No turienes viņam vajadzēja pa galvu pa kaklu drāzties uz Prestonu, un tur stāvoklis kļuva tik ļauns, ka vajadzēja izsaukt ārstu, kas tūdaļ lika atcelt visas nākamās viesizrādes. Tiem, kas Prestonā un Voringtonā bija nopirkuši biļetes, naudu atdeva atpakaļ, un Dikenss apmetās savā Londonas dzīvoklī, kur savas miesas nodeva ārstu rīcībā, bet prātu ziedoja «Apaļajam Gadam». Kā parasti, šķita, ka viņam gandrīz uz vietas kļūst labāk, un pēc nedēļas viņš jau rakstīja, ka jūtoties lieliski. Tomēr slavenais speciālists sers Tomass Votsons atzīmēja sava pacienta slimības vēsturē, ka novērojamas «pirmās draudīgās smadzeņu patoloģijas parādības»; nebija daudz trūcis no triekas un paralīzes — tiktāl viņu bija novedusi lasījumu uzspiestā steiga, pārpūle un satraukums.

Pirmais, pie kā viņš ķērās 1869. gada maijā, bija viņa «pēdējās gribas un testamenta» sastādīšana. Pirmā šai dokumentā bija pieminēta mis Ellena Lolesa Tērnana, kurai viņš novēlēja tūkstoš mārciņas, brīvas no mantojuma nodokļa, — Ellenai droši vien būtu labāk paticis, ja viņas vārdu tik atklāti neminētu. Džordžīnai Hogārtei viņš atstāja astoņus tūkstošus mārciņu, brīvus no mantojuma nodokļa, un procenti no tādas pašas summas tika novēlēti Keitai, pēc kuras nāves šai naudai vajadzēja pāriet bērnu īpašumā. Meita Meimija saņēma tūkstoš mārciņas līdz ar trīssimt mārciņu lielu ikgadēju pabalstu, kas bija izmaksājams, ja viņa paliktu vientuļa, turpretī, ja viņa apprecētos, šīs trīssimt mārciņas tiktu sadalītas vienādi starp visiem Dikensa bērniem, kuriem bez tam bija novēlēts viņa pārējais, līdzīgās daļās sadalītais īpašums, kas atradās viņa gribas izpildītāju Džordžīnas Ho gārtes un Džona Forstera aizbildnībā. Katram kalpotājam bija paredzēts izmaksāt deviņpadsmit ginejas; grāmatas, gleznas, dārglietas un mēbeles viņš atstāja dēlam Cārli-jam un svainei Džordžīnai, bet savu pulksteni ar ķēdēm, zīmogus utt. kopā ar daudzu

savu publicēto darbu manuskriptiem — Džonam Forsteram. Izklāstījis to visu ar piedienīgu liekvārdību, kas Nepieciešama, lai varētu zelt un ziedēt juristu profesija, viņš ierunājās dabiskā valodā:

«Un beidzot... es nopietni piekodinu saviem dārgajiem bērniem, lai viņi allaž atceras, ko ir parādā minētajai Džordžīnai Hogārtei, un lai nekad neaizmirst veltīt tai pateicības pilnu, sirsnīgu mīlestību, jo viņi labi zina, ka krustmāte ik dienu un stundu bijusi viņiem pašaizliedzīga, uzticama draudzene, uz kuru viņi vienmēr varējuši paļauties. Es vēlos te īsi pieminēt arī faktu, ka mana sieva, kopš mēs pēc savstarpējas vienošanās dzīvojam šķirti, ir saņēmusi ik gadus sešsimt mārciņas, turpretī visi izdevumi, kas saistīti ar lielas ģimenes uzturēšanu, gūlušies pilnīgi uz maniem pleciem. Es kategoriski pavēlu, lai mani apbedī vienkārši, pavisam klusu un bez lieliem izdevumiem, lai presē neievieto nevienu paziņojumu, kur un kad notiks bēres, lai aiz zārka brauc, augstākais, trīs vienkārši sēru rati un lai tie, kas piedalās bērēs, neapkaras ar šallēm, apmetņiem, sēru lentām, garām cepuru saitēm vai citām aplamām nejauclbām. Es pavēlu, lai mans vārds tiktu iegravēts kapa plāksnē ar vienkāršiem angļu burtiem, nepievienojot vārdus «misters» vai «es-kvairs». Es ļoti lūdzu savus draugus nekādā ziņā nerakstīt man nekrologus un necelt pieminekļus un mauzolejus. Es ticu, ka dzimtenē mani neļaus aizmirst mani publicētie darbi, bet draugiem mani atgādinās tas, ko mēs kopā esam pārdzīvojuši. Palaizdamies uz Dieva žēlastību, es nododu savu dvēseli mūsu kungam un pestītājam Jēzum Kristum un lieku pie sirds saviem dārgajiem bērniem, lai viņi pazemīgi pūlas sekot Jaunās derības garam, nevis tās burtam un lai viņi nemūžam nepaļaujas uz šī burta šauro un nepareizo iztulkojumu.»

Privātās sarunās viņš izteica vēlēšanos, lai viņu paglabā vai nu kapsētā pie Ročesteras pils mūra iepretī katedrāles rietumu portālam, vai arī Kobemas vai Šornas kapsētā. No teiktā izrietēja secinājums, ka viņam nebūtu nekas pretī, ja viņa mirstīgās atliekas klusi guldītu Vestminsteras abatijā — to vēlāk arī patiešām darīja; viņa pavēles, cik nu tas bija cilvēku spēkos, centās precīzi izpildīt, tomēr nekāda vara nespēj ļaudis aizkavēt celt tādus vai citādus pieminekļus.

Runājot par testamentā pieminētajām galvenajām personām, varam pastāstīt, ka viņa sieva nodzīvoja septiņus gadus ilgāk par viņu; Džordžīna nomira 1917. gadā, pirmsnāves mokās murgodama par viņu; Ellena Tērnana, kas 1876. gadā apprecēja mācītāju Džordžu Vortonu Ro-binsonu, vēlāko Mārgitas skolas direktoru, nodzīvoja līdz 1914. gadam.

Forsters, kura biezās, dažādu noklusējumu pilnās grāmatas «Čārlza Dikensa dzīve» pirmais sējums iznāca 1872. gadā, otrais — 1873. gadā un trešais — 1874. gadā, nomira 1876. gadā. Pēdējos mūža gados Forsteru mocīja nepārtraukts klepus. Naktis bija

drausmīgas, un dienas izsūca pēdējos spēkus, tā ka dzīve grandiozajā Geithaus-pelesā, kuru viņš bija uzcēlis un kurā nodzīvoja no 1862. gada līdz nāvei, laikam gan nevienam pārāk salda vis nebija. Ja kādā no viņa slavenajām pusdienu maltītēm kaut kas nogāja greizi, viņam parasti uznāca niknuma lēkme un sieva, kas mēģināja nepatīkamo incidentu nogludināt, dabūja izjust vīra dusmas. Ar gadiem Forstera iedomība un augstprātība kļuva vēl lielāka. Dikenss min kādu piemēru. Kaut kad sešdesmito gadu sākumā For-steru bija aizvainojusi Makrīdija meitas Keitijas izturēšanās, un, kad Dikenss nedaudzos vārdos viņu paslavēja, Podsneps ar majestātisku žestu draugu tūdaļ pārtrauca, teikdams: «Tā ir ļoti neaudzināta un nepieklājīga jauna persona, un es vairs nevēlos neko par viņu dzirdēt.» 1869. gada aprīlī Keitija Makrīdija nomira, un Forsters rakstīja Dikensam: «Jūs varat iedomāties, cik man tas bija smags trieciens.» Dikenss, to izlasījis, izsaucās: «Man! Man! Man! It kā mūsu nabaga vecā bēdu sagrauzta drauga vispār nebūtu pasaulē!» (Ar to viņš domāja Keitijas tēvu.) «Es nevaru sev piedot, ka aizskaru tādas stīgas,» viņš turpināja, «bet jo vairāk nevarētu sev piedot, ja, dzirdēdams tādus drausmīgus melus, to nedarītu.» Tomēr Forsters bija vienīgais viņam tuvais lietišķais cilvēks, uz kuru varēja paļauties, un Dikenss, zinādams, ka Forsters cieši apņēmies rakstīt viņa biogrāfiju, centās saglabāt ar to vislabākās attiecības un nebūtu iedrošinājies iecelt citu par savas gribas izpildītāju arī tad, ja atrastu tikpat uzticamu, tikpat spējīgu un tikpat autoritatīvu cilvēku ar tikpat plašām zināšanām.

Vilkijs Kolinss — pat ja būtu gribējis pildīt šo pienākumu — nebija īstais vīrs, kas to spētu; turklāt ir zināms, ka savos pēdējos mūža gados Dikenss pret viņu bija atsalis: to apliecina ne vien Vilkija vārda neminēšana testamentā, bet arī citi pierādījumi. Viņi reti kad satikās; viņu sarakste bija gandrīz pārtrūkusi; Dikensam gan vajadzēja uzturēt divas iedzīves un viņš bija spiests ierobežot kopā ar draugiem pavadīto laiku, tomēr vairāk ticams, ka Kolinsa milzīgie panākumi kriminālromānu žanrā bija sagrozījuši viņam galvu un padarījuši viņu vienaldzīgu pret sava senā patrona padomiem un palīdzību. Šādu secinājumu apstiprina arī Dikensa atsauksme par «Apaļā Gadā» publicēto «Mēness akmeni»: «Romāna konstrukcija ir nepanesami garlaicīga, turklāt no darba dveš ietiepīga uzpūtība, kas izraisa naidīgu noskaņojumu lasītājos.» Tikties biežāk kavēja arī Kolinsa sliktā veselība, un 1870. gada janvārī, kad Vilkiju mocīja kārtējā slimības lēkme, no kādas Dikensa zīmītes redzams, ka viņu senā tuvība gaist: «Nenāku Jūs apciemot, jo negribu traucēt. Varbūt pēc kāda laika Jūs priecāsities mani redzēt. Kas zina?» Par spīti lielajām, nepārtrauktajām un arvien pieaugošajām opija devām, Kolinss nodzīvoja gandrīz līdz sešdesmit sešu gadu vecumam; viņš nomira 1889. gadā. Ne ar vienu citu Dikenss vairs tik sirsnīgi nesadraudzējās;

viņa jaunie mācekļi, kuru vidū bija Pērsijs Ficdžeralds, Edmunds Jeitss un Čārlzs Kents, visi bija viņam pieķērušies, tomēr neviens no tiem nebūtu varējis aizpildīt Forstera vai Kolinsa vietu.

Dikensa testamenta pēdējais teikums liek īsi komentēt rakstnieka reliģiskos uzskatus. Viņš ticēja, ka Jēzus Kristus nez kādā noslēpumainā, vienkāršiem mirstīgiem neizprotamā kārtā bijis dieva dēls. Viņš nenogurdināja bērnus ar ticības mācību, bet sarakstīja «Kristus dzīvi», lai viņiem būtu atdarināšanas cienīgs paraugs. Visu mūžu viņš ik rītu un vakaru skaitīja lūgšanas un mudināja bērnus darīt tāpat. Tā kā paša «es» viņam nozīmēja pārāk daudz, lai viņš neprotestētu pret tā izzušanu, un tā kā viņš bija pārāk liels materiālists, lai samierinātos ar to, ka viss, ko viņš virs zemes mīlējis, lemts iznīcībai, tad viņš dedzīgi ticēja aizkapa dzīvei; taču viņš bija pārāk liels individuālists, lai piekristu kāda pastāvoša reliģijas novirziena dogmām, un anglikāņu baznīcas mācītāji biežāk izraisīja viņā sašutumu nekā patiku, kaut gan pati šī baznīca viņam šķita labāka par citām, jo tā nebija šķirama no viņa tautas vēstures, no viņa dzimtenes dailes, no angļu kultūras. Tā kā viņš ļoti bieži savās runās un rakstos aizstāvēja apspiestos sabiedrības locekļus, tad daudzi garīdznieki uzlūkoja viņu par kaut ko līdzīgu Votam Taileram literatūras laukā, un reiz viņš neviļus kļuva par liecinieku šo antipātiju izpausmei. Kopā ar viņu vienā dzelzceļa vagonā brauca divas dāmas un garīdznieks; dāmas lasīja viņa romānus, garīdznieks, to ieraudzījis, ņēmās skaidrot, ka tāda cilvēka darbus nu gan nevajagot lasīt: tie esot postīgi un liecinot par autora bezdievību. Dikenss valdījās, cik ilgi vien spēja, taču galu galā vairs nenocietās, nosauca savu vārdu un sadeva apmelotājam pamatīgu brāzienu. Dvēseļu gana seja nobālēja, žoklis atkārās, viņš izskatījās kā nozieguma vietā pieķerts likuma pārkāpējs; un, kad sašutušais autors izkāpa no vilciena, garīdznieks likās viņam pa peronu nopaka), stostīgi murmināmdams nožēlojamus atvainošanās vārdus. Dikenss savā mūžā bija klausījies tik daudzus garlaicīgus un liekulīgus spredikus, ka šoreiz izmantoja izdevību, nolasīja īstu lekciju par kristīgo žēlsirdību un stingri piekodināja, ka dieva kalpam jābūt patiesam savās domās, runās un darbos, un ar saviem vārdiem panāca, ka dvēseļu gans, palicis viens, nespēja vairs ne domāt, ne runāt, ne darīt.

īr tādi slimīgi raksturi, kas jūt nenormālu patiku gari un plaši stāstīt par savu postu un bēdām veselajiem. Dikenss ar savām dvēseles skumjām nevienu neapgrūtināja— tās bija nevis saklausāmas vārdos, bet saskatāmas viņa acis. 1869. gada maijā uz Angliju atbrauca viņa Bos-tonas draugi Dž. T. Fīldss ar sievu, un Dikenss viņus jūsmīgi saņēma. Viņš parādīja visu, ko amerikāņi gribēja redzēt Londonā, — Tempļu un tieslietu innus[1], baznīcas un teātrus; viņš iepazīstināja viesus ar ikvienu, ko viņi vēlējās sastapt; policijas inspektoru pavadībā

devās kopā ar viņiem uz Istendu un iekļuva pat opija smēķētāju midzenī, ko drīz vien aprakstīja «Edvīnā Drūdā»; viņi apmeklēja Vindzoras pili, aizbrauca uz Ričmondu, kur ēda pusdienas krodziņā «Pie Zvaigznes un Prievītes», aplūkoja Hempstedhītu, «Džeka Stro pili» un Spāņu tavernu[208] [209]. Jūnijā Fīldsi viesojās pie viņa Gedshillā un piedzīvoja reto laimi pavērot kopā ar autoru visas vietas, kas minētas viņa grāmatās: Ročesteru, Četemu, Kūlingu, Kobemu, Kenterberiju. Tā bija pēdējā reize, kad viņš redzēja Kenterberiju. Pats brauciens noritēja kā vecos laikos. Tika noīrētas divas pasta karietes, priekšjūga braucējus ietērpa sarkanos svārkos un īsas briežādās biksēs un uzlika galvā cilindrus — tā bija braukuši pa Doveras ceļu Dikensa bērnībā. Ceļinieku pulciņš sastāvēja no Dž. T. Fīldsa un viņa sievas, diviem Filadelfijas draugiem — Dž. V. Čaildsa ar sievu, Dolbija un vairākiem citiem viesiem. Viņi devās cauri Ročesterai, Čete-mai, Sitingbornai un Feveršemai pa līdzenu, garlaicīgu ceļu, ko Dikensam tomēr mīklainā kārtā izdevās ietīt romantikas plīvurā. Kad viņi ieradās Ročesterā, kāds cilvēks, rādīdams ar pirkstu uz Fīldsu, iesaucās: «Re, kur Dikenss!» Garāmgājēji apstājās, un Dikenss, kas bija izkāpis, lai pastā saņemtu kādu sainīti, pasniedza to Fīldsam, teikdams: «Lūdzu, Dikens, paglabājiet to, vēlāk es paņemšu.» Lenču viņi ēda mežā turpat Kenterberijas tuvumā. Atstājuši zirgus un ratus viesnīcā «Pie strūklakas», ceļinieki devās uz katedrāli, taču, Dikensam par lielu sašutumu, pēcpusdienas dievkalpojums tika nomurkšķēts tik šļaugani un nesakarīgi, ka nekā nevarēja saprast. Atkratījies no apnicīgā ķestera, Dikenss izvadāja viesus pa katedrāles ēku. Tobrīd bija pārāk vēls, lai apstaigātu pilsētu, un, kad Fīldss izteica vēlēšanos redzēt doktora Stronga māju, kur mācījies Deivids Koperfīlds, Dikenss smiedamies atteica: «Te tādu ir, cik uziet.» Padzēruši viesnīcā tēju, viņi pulksten sešos vakarā devās atpakaļ un nobrauca visas divdesmit deviņas jūdzes ātrāk nekā trīs stundās. Fīldsam Anglijā radās liela interese par senām mēbelēm, tāpēc Dikenss nopirka gandrīz vai pirms-plūdu laika krēslu un uzdāvināja to draugam ar vārdiem: «Tas ir ļoti vecs un ķirmju sagrauzts, turklāt stāsta, ka reiz tajā atteicies apsēsties Džordžs Vašingtons (šīs ziņas gan nav pārbaudītas).»

Gandrīz visu vasaru viņš pavadīja Gedshillā, lai gan ne tādā dīkdienībā, kā nejaušam vērotājam varētu likties. Reiz, kad viņš stāvēja savā dārzā, kāds klaidonis palūrēja pār žogu un piebikstīja savam biedram. «Riebīgais sliņķis! Droši vien nevienu dienu mūžā nav strādājis!» Jūlijā sāka veidoties doma par jaunu romānu; augusta pirmajās dienās sižets jau bija gatavs, un oktobrī Dikenss ķērās pie rakstīšanas. «Edvīna Drūda noslēpuma» pirmā sērija iznāca 1870. gada aprīlī un guva milzīgus panākumus, taču dienas gaismu ieraudzīt bija lemts tikai sešiem turpinājumiem. Autors saņēma nedzirdētu avansu — septiņtūkstoš piecsimt mārciņas, bet romānu pirka tik kāri, ka viņš

būtu varējis prasīt divkāršu summu — arī tad ta nebūtu pārāk liela. Dikenss uzstāja, lai līgumā ietver punktu, ka gadījumā, ja autors nevarēs darbu pabeigt, Čepmenam ar Holu jāsaņem atbilstoša atlīdzība par zaudējumiem, un tas liecina gan par viņa drūmajām nojautām, gan arī par to, cik pedantiski godprātīgi viņš izturējās pret izdevējiem, ja tie viņu bezkaunīgi neizmantoja. Katra sērija pirms nosūtīšanas uz tipogrāfiju tika nolasīta Forsteram — acīmredzot, atsalis pret Kolinsu, Dikenss mēģināja atjaunot agrākās attiecības ar seno draugu un nākamo biogrāfu. «Edvīns Drūds» vēl skaidrāk par «Lielajām cerībām» liecina, ka dēku romānu meistars bija nolēmis atteikties no šī žanra un turpmāk pievērst uzmanību interesantam sižetam un varoņu psiholoģijai. Fabulas izstrādāšana prasīja «lielu meistarību un pašuzupurēšanos» — tā viņš sacīja, taču vienkāršā valodā tas nozīmēja, ka neatdarināmais komisku un ekscentrisku raksturu radītājs bija kļuvis par visai parastu romānu autoru, kaut arī viņa talants, izdomas spēja un neatslābstošā darba mīlestība neapšaubāmi būtu palīdzējusi viņam fantāzijas lidojumā pārspēt savus laikabiedrus. Viņa ašais skatiens jau bija ievērojis patlaban modē nākušo uzņēmīgo angļu garīdznieku, kuru viņš attēloja simpātiskā Krispārkla izskatā; tomēr vienīgais sulīgais «dikensiskais» tēls grāmatā ir Sepsijs.

«Tad misters Dečerijs ņēmās apbrīnot katedrāli, un misters Sepsijs izrādīja visu tā, it kā pats būtu šo celtni gan projektējis, gan būvējis; patiešām, bija dažas detaļas, kas viņam nepatika, taču tās viņš pieminēja tikai garāmejot, itin kā strādniekiem viņa prombūtnes laikā būtu samisējies.»

Dažas piezīmes, ko atrada pēc Dikensa nāves, ļauj domāt, ka Sepsijam, kas uzskatāms par vecās pikvikiešu cilts pēdējo pārstāvi, bija paredzēts ierādīt romānā ievērojamu vietu. Nav nekāds brīnums, ka mūža galā Dikenss nekad nerunāja par «Pikvika kluba piezīmēm» un negribēja, lai tās viņa klātbūtnē piemin. Viņam pašam laikam gan būtu bijis brīnums, ja viņš izlasītu rindkopu Čepme-nam un Holam adresētā *ēstulē 1836. gada novembrī: «Ja man būtu lemts nodzīvot simt gadus un katru gadu sarakstīt trīs romānus, es ne ar vienu tā nelepotos kā ar «Pikviku».»

1869. gada Ziemsvētkus viņš pavadīja Gedshillā; bija sabraukuši gan bērni, gan citi viesi. Tā kā Dikensam sāpēja kāja, viņš bija spiests augām dienām sēdēt savā istabā, taču uz pusdienu maltīti un rotaļām viņš ar grūtībām nokliboja lejā. Viņam nepatika, ja dēla Čārlija bērni sauca viņu par «vectētiņu», tāpēc viņš vienojās ar mazajiem, ka tie allaž dēvēs viņu par «Godājamo». Mazbērnu rīcībā tika nodota visa māja, vienīgi viņa kabinets nozīmēja īstu svētnīcu, tāpēc kāda viešņa, kas apskatīja Dikensa bibliotēku, dabūja dzirdēt no nejauši istabā ienākuša mazbērna bažīgu brīdinājumu: «Ai, mis Bola, piesargieties!

Ja Godājamais redzēs jūs pie savām grāmatām, tad gan jūs dabūsit!»

Tā kā Meimija gribēja pavadīt nākamo sezonu Londonā, Dikenss uz pieciem mēnešiem noīrēja māju iepretī

Marmora arkai Haidpārķpleisā 5, un ģimene ieradās tur 1870. gada janvāra sākumā.

Dikensa ārsts sers Tomass Votsons bija atļāvis rakstniekam sniegt divpadsmit atvadu lasījumus ar noteikumu, ka tie notiks Londonā. Acīmredzot Votsons vairs nebija varējis glābties no Dikensa lūgumiem un beidzot piekāpies, jo viņš labi apzinājās briesmas. Dikensu šoreiz mudināja divi dzinuļi: pirmkārt, mūžīgās alkas pēc nemiera un apbrīnas, otrkārt, vēlēšanās kompensēt Čepela firmai zaudējumus, ko bija nodarījusi iepriekšējā turneja, kura tika pārtraukta. Lasījumi notika Sentdžeimsa zālē janvārī, februārī un martā. Četros no tiem bija ietvertas ainas no «Olivera Tvista», un Dikensa pulss pirmajā reizē paātrinājās no septiņdesmit diviem sitieniem līdz simt divpadsmit, otrajā — līdz simt astoņpadsmit, pēdējā — līdz simt divdesmit četriem, un faktiski piepūle uz krietnu brīdi laupīja viņam samaņu. Vienu no šīm izrādēm aktieri un aktrises bija lūguši sarīkot tieši sev. «Daži no viņiem bija ieradušies pavērot, kā es panāku skatuviskos efektus, un es apņēmos, ka piespiedīšu viņus aizmirst ne tikai šos nodomus, bet ari visu citu. Manuprāt, tas man izdevās:» Aktieru vidū viņš vienmēr jutās kā zivs ūdenī un ātrāk par ikvienu teātra direktoru prata saskatīt neparastu talantu. Viņš bija arī pirmais, kas noprata, ka «Džordžs Eliots» ir sieviete; tāpat viņš tūlīt nojauta, cik ģeniāla ir Marija Vilsone (vēlākā lēdija Benkrofta), kuru viņš dēvēja par «pašu apdāvinātāko meiteni, kas jebkad redzēta uz skatuves», Keita Terija, kurai kādā mēģinājumā izdevās attēlot «visbrīnišķīgāko sievietes maigumu, ko es jebkad esmu redzējis uz skatuves», Dž. L. Tūls, kurā viņš krietni agrāk par citiem kritiķiem sajuta «komiskam aktierim neparastu kaisles spēku», un, beidzot, Henrijs Ērvings, kura nenozīmīgā lomiņa H. Dž. Bairona komēdijā «Lenkašīras meiča» izraisīja šādu Dikensa piezīmi: «Ja šis jaunais cilvēks dienās nekļūs par lielu aktieri, tad es nekā nesaprotu no mākslas.» Apmēram trīs gadus pēc šī pareģojuma, 1871. gada novembrī, Ervings pārsteidza Londonu, tēlodams Matiasu lugā «Zvani».

Dikenss ar savām organizatora spējām, izmaņu un pacietību mēģinājumos katrā ziņā būtu guvis spožus panākumus, vadīdams teātri, un tas viņam būtu sagādājis vislielāko prieku. Reiz viņš prātoja noīrēt veco Strenda teātri, tomēr no tā nekas neiznāca, jo viņa advokāts nopietni brīdināja, ka tas uzvelšot viņam plecos neiedomājamu atbildību. Mēnesi pirms nāves viņš teica savam jaunajam māceklim Čārlzam Kentam: «Vai lai pasaku, kāds būtu mana senlolotā sapņa piepildījums?» Nenogaidot atbildi, viņš turpināja: «Apmesties atlikušajos mūža gados kaut kur netālu no liela teātra,

kura direkcijā man būtu noteicošais vārds. Teātrī, protams, strādātu rūpīgi atlasīti, talantīgi un meistarīgi aktieri. Inscenējamās lugas trupa izvēlētos saskaņā ar manu gribu, tās šur tur tiktu labotas pēc maniem norādījumiem; es būtu pilnīgs noteicējs gan par tēlotājiem, gan par repertuāru. Tāds nu ir mans senlolotais sapnis,» viņš smiedamies piebilda. Tad, kad viņš to sacīja, viņa aktiera godkāre bija apmierināta un viņš bija atvadījies no publikas. Dodamies uz skatuves pēdējo reizi lasīt slepkavības ainu, viņš sacīja Čārlzam Kentam: «Es saplosīšu sevi gabalos,» — un viņš šos draudus īstenoja: tikai balstīdamies uz citu rokām, viņš spēja atgriezties ģērbtuvē un vismaz ceturtdaļstundu nejaudāja izteikt nevienu sakarīgu teikumu. Pēdējā lasījumā, kas notika 15. martā, daudzie grezni ģērbtie klausītāji, viņam ienākot, piecēlās kājās un vairākas minūtes aplaudēja kā neprātīgi. Viņš lasīja «Ziemsvētku dziesmu» un tiesas ainu no «Pikvika», un cilvēki ievēroja, ka viņš lāgiem nepareizi izrunā Vārdus. Beigās viņš teica īsu atvadu runu un, asarām ritot pa vaigiem, atstāja skatuvi.

No 1858. gada aprīļa līdz 1870. gada martam viņš bija uzstājies 423 reizes, neskaitot labdarīgos sarīkojumus, un sapelnījis skaidrā naudā apmēram četrdesmit piecus tūkstošus mārciņu, tas ir, gandrīz pusi sava īpašuma, kura vērtība, kā tika noteikts pēc viņa nāves, sasniedza deviņdesmit trīs tūkstošus mārciņu. Tomēr gūtos panākumus naudā aprēķināt nevarēja, jo tie saīsināja viņa mūžu par krietniem desmit gadiem. Jau divas nedēļas pēc pēdējo izrāžu sākuma kļuva skaidrs, ka viņa nervu sistēma atkal netiek galā ar jauno slodzi. «Nogurstu tāpat kā agrāk, un atsākas asiņošana, kas šķita jau pilnīgi pārgājusi, turklāt tai pievienojas ārkārtīga uzbudināmība, kuras agrāk nebija. Jūs nevarat iedomāties, kādā stāvoklī atrodos pēc šīsdienas pēkšņās, stiprās lēkmes.» Viņš ilgojās pēc savas lauku mājas, nogura no pusdienām, kuras bija spiests rīkot meitas dēļ; pat darbs viņu apgrūtināja, tomēr, tam par spīti, nekas visā pasaulē nespēja viņu atturēt strādāt līdz pilnīgam pagurumam, staigāt, kamēr kājas ļimst, izklaidēties ar jauneklīgu dedzību — vārdu sakot, izšķērdīgi un nesavaldīgi šķiest savus spēkus. Arī agrāk viņā bija slēpies velniņš, taču tagad viņu bija itin kā apsēdis pats elles valdnieks, kas trenca un skubināja, neļaudams atjēgties un spiezdams ķerties te pie vienas, te pie otras lomas, kaut arī neatlaidīgie mēģinājumi aizbēgt pašam no sevis bija veltīgi. Nu jau dažs labs no «Apaļā Gada» līdzstrādniekiem ievēroja, cik viņš ir nomākts un noraizējies, cik ātri novecojis, cik noguris un izmocīts izskatās, kad sēž, noliecies pār rakstāmgaldu, un ar tuvredzīgajām acīm caur brillēm urbjas manuskriptā, kas atrodas viņa priekšā.

Tomēr, iekams Dikensa veselības stāvoklis asi pasliktinājās, notika viņa sastapšanās ar karalieni Viktoriju, kas jau sen ilgojās iepazīties ar slaveno viktoriāni. Viņa jau vairākas reizes bija mēģinājusi to darīt

teātri pēc izrādēm, ierosinājusi sarīkot vienā no pils telpām slēgtu «Ziemsvētku dziesmas» lasījumu un reiz likusi Dīna Sten-lija sievai uzaicināt Dikensu kopā ar Brauningu un Kār-lailu ierasties pilī neoficiālā vizītē, tomēr citi visi atnāca, bet Dikenss — ne. Tagad karaliene bija nolēmusi tikties ar viņu, lai plīst vai lūst, un lūdza šo tikšanos noorganizēt Dikensa draugam Arturam Helpsam, Slepenās padomes rakstvedim. Tā kā Meimijai gribējās, lai viņu ieved galmā, Dikenss bija spiests samierināties un kādā jaukā 1870. gada marta vakarā devās uz Bekinge-mas pili. Muļķīgais un bērnišķīgais untums, ko dēvē par galma etiķeti, prasīja, lai pusstundu ilgā saruna risinātos, kājās stāvot. Arturs Helpss apgalvo, ka tā bijusi neparasti saistoša un interesanta, tāpēc jānožēlo, ka viņš saviem vārdiem par pierādījumu nav pierakstījis kaut dažas asprātības. Diemžēl monarhu sarunas liek noglabāt piezīmju grāmatiņu pat Bosvelam, un «saistoša» šinī sarunā laikam gan bija vienīgi karalienes sūrošanās, ka viņai tā arī nav ne reizi izdevies dzirdēt Dikensu lasām, un rakstnieka stingrā atbilde, ka viņš var lasīt tikai jauktai auditorijai, turklāt lasījumi reiz par visām reizēm beigušies. Viņi papļāpāja par to, cik grūti tagad ar kalpotājiem, par dārdzību, par amerikāņu paražām, par šķiru nevienlīdzību (Dikenss izteica cerību, ka tā ar laiku izzudīs) —* un diez vai kaut viens no šiem tematiem būtu spējis izraisīt asprātību dzirkstis. Palūgusi, lai Dikenss atsūta viņai savus kopotos rakstus, karaliene uzdāvāja viņam «Skotijas dienasgrāmatu» ar savu autogrāfu, piebilzdama, ka viņai neesot bijis viegli saņemt drosmi un nodot tik necilu literāru darbu vienam no diženākajiem tālaika rakstniekiem; viņa cerot, ka Dikenss izturēšoties iecietīgi pret grāmatas trūkumiem. Vai Dikenss atbildēja, ka viņš izturēsies iecietīgi arī pret grāmatas labajām īpašībām, nav zināms; ar to tikšanās beidzās.

Rakstīdams Dikensam, ka ar viņu vēlas tikties karaliene, Arturs Helpss acīmredzot bija pieminējis, ka slavenajam rakstniekam, iespējams, piešķiršot baroneta titulu. Dikenss, izlikdamies, ka nopietni tic šim priekšlikumam, atbildēja: «Mums gribētos, lai par godu svētajam Viljamam un svētajam Falstafam baroneta titulam piekabinātu klāt vārdus «no Gedshillas».» Grūti pateikt, vai Slepenās padomes rakstvedis Helpss, sacerēdams vēstuli, bija gribējis uzzināt, kā Dikenss izturētos pret šādu ierosinājumu, vai arī gluži vienkārši pajokojis. Dikenss katrā ziņā nosprieda, ka tas ir joks, un no šī laika sāka dēvēt sevi par Helpsa «krustdēlu». Kāds cits turpretī, uzzinājis par šo saraksti un varbūt izlasījis vienu no vēstulēm, iedomājās, ka uz šo nevainīgo rotaļu jāskatās pilnīgi nopietni, un ņēmās izplatīt baumas, ka Dikenss grasoties parādīt karalienei Viktorijai laipnību un piekrist, ka viņa vārdam piekarina grabuli (oriģinālā gan tika lietots stiprāks termins). Tenkas skrēja kā ar vēja spārniem, un Dikenss uzskatīja, ka tās jāatspēko. «Jūs, bez šaubām, jau esat lasījis, ka es itin kā grasoties

kļūt par to, par ko mani gribot padarīt karaliene,» viņš raksta vienā no savām vēstulēm. «Tomēr, ja mans goda vārds Jums kaut ko nozīmē, tad ticiet, ka es grasos būt tikai es pats.» Ir patīkami apzināties, ka Dikensam nebija ne mazākā nodoma parādīt godu Anglijas augstdzimušajām niecībām, patveroties dižciltīga vārda pavēnī. Sers Čārlzs Dikenss, baronets; Gedshillas barons Dikenss — kāda vērtība šiem tituliem salīdzinājumā ar vienkāršo un cieņas pilno vārdu — DIKENSS! Tāpat kā Bernards Šovs — tikai pusgadsimtu agrāk — Dikenss bija paspējis apbalvot, sevi ar visām goda zīmēm un goda nosaukumiem, kādi vien ir pasaulē, un neizrādīja ne mazāko interesi nedz par ciltskoku, nedz arī par heraldiskajiem vizuļiem. «Manā vairogā nekad nav bijis nekas cits kā vienīgi mana tēva vārda gods,» viņš rakstīja 1869. gadā, «...es nekad neesmu gribējis iegūt kādu devīzi, jo pret tamlīdzīgām formalitātēm jūtu dziļu vienaldzību.» Sekas viņa sarunai ar karalieni Viktoriju bija gaužām ikdienišķas un neinteresantas: viņu uzaicināja uz nākamo rautu, un nākamajā galma pieņemšanā viņa meitu Meimiju stādīja priekšā karalienei. Bez tam Dikenss aizsūtīja karalienei Viktorijai pirmo «Edvīna Drūda» laidienu, piebilzdams, ka gadījumā, ja viņai sagādātu prieku «uzzināt, kas notiks tālāk, pirms tas kļūst zināms viņas pavalstniekiem», tad viņš, Dikenss, esot ar mieru to atklāt.

«Edvīns Drūds» sagādāja viņam grūtības. Nepārvaramā tieksme rakstīt, kas tik ļoti neierobežoti bija vadījusi viņa spalvu līdz šim, tagad viņu bija itin kā pilnīgi pametusi. Starp citu, viņš ir nedomāja stāstīt šo nepatīkamo jauno ziņu sava romāna ilustrētājiem: pret šo darbu viņš allaž izrādīja lielu interesi. Pēc Džona Mileja [1] ieteikuma viņš grāmatas mākslinieciskо noformējumu uzdeva Lūkam Faildzam. 1850. gadā «Vārdos» izsmiedams prerafae-lītu[210] [211] darbus, Dikenss sevišķi nikni uzbruka Mileja gleznai «Kristus pie namdariem». «Mākslinieks nav palaidis garām nevienu iespēju attēlot kroplumu: sejas, ķermeņi, pozas — viss ir kroplīgs. Tādiem namdariem būtu vieta dziedniecības iestādē, kur uzņem netīrus dzērājus ar nepārprotami paplašinātām vēnām. Tur tad viņus arī vajadzētu izģērbt!» Taču pārpratumi dzīvē bieži izraisās nejauši. Dikenss nebija saskatījis to, ko mākslinieks gribējis izteikt; Milejs nesaprata, kāpēc rakstnieks tā sašutis. Pēc kāda laika viņi iepazinās un jau pirmajā acu uzmetienā sajuta viens pret otru simpātijas, kuras pārvērtās savstarpējā apbrīnā; šai apbrīnai par savu karjeru tad arī varēja pateikties Lūka Faildzs. Tomēr Faildzs nebija vienīgais, kuram bargais kritiķis darīja labu. Otrs tāds mākslinieks prerafaelītu brālībā bija Holmens Hants, kam Dikenss deva padomu pārdot par ļoti dārgu cenu gleznu «Kristus templī», un Hants to arī darīja. Mēs jau esam pārliecinājušies, ka Dikenss bija ļoti praktisks cilvēks, un pavisam neilgi pirms savas nāves viņš palīdzēja aktrisei mis Glinai aizstāvēt viņas intereses, ietilpinādams līgumā

vesela rindu izdevīgu noteikumu.

1870. gada aprīlī viņš piedzīvoja lielas bēdas — nomira viņa vecais draugs Denjels Maklīss, tomēr Dikenss atrada sevī pietiekami daudz spēka, lai pēc dažām dienām Karaliskās akadēmijas banketā teiktu runu drauga piemiņai. Maijā Maklīsam «no saules zemes uz mūža tumsas valsti»[1] sekoja Marks Lemons. Dikenss centās nezaudēt drosmi un mierināja draugus: «Mums jāsaslēdz rindas un jāsoļo uz priekšu.» Maija pirmajā nedēļā viņš ēda brokastis ar premjerministru Gledstonu, bet 10. maijā viņam atkal iekaisa kāja. Dienu un nakti tika mainītas karstas kompreses. Dikensu mocīja «briesmīgas sāpes», viņš nevarēja gulēt un sāka atkal lietot opija tinktūru. Vajadzēja atlikt gandrīz visus darbus un atteikties no izpriecām, kas bija paredzētas tuvākajā laikā, arī no balles karaliskajā pilī. Starp citu, viņš tomēr aizgāja pusdienās pie lorda Hotona, lai sastaptos ar Velsas princi un Beļģijas karali, kas jau sen bija kārojis ar viņu iepazīties. Dikensam tā smeldza kāja, ka viņš nespēja uziet augšā salonā, kur visa sabiedrība bija sapulcējusies, bet gaidīja lejā ēdamistabā. Tur viņu pie galda arī stādīja priekšā Velsas princim.

Dikensu ļoti satrauca ziņas, ka viņa dēls Plorns tā arī neko prātīgu Austrālijā nav sasniedzis. «Acīmredzot viņam jau no dabas nav nekāda aicinājuma. Tur neko nevar līdzēt. Bet, ja viņš nevar vai negrib nokārtot savu dzīvi pats, tad man būs* jāmēģina ievirzīt to normālā gultnē — un jādara tas līdz nāves stundai.» Viņš jau šad tad ieminējās, ka braukšot uz Austrāliju, lai satiktos ar dēliem un savāktu materiālu jaunai grāmatai, taču viņa pēdējais ceļojums bija brauciens uz Gedshillu 1870. gada maija beigās. Pirms mūža ardievām no Londonas viņš novadīja vairākus mēģinājumus Kromvelhausā. Inscenējumā piedalījās arī viņa meitas. Kad beidzās izrāde, Dikensu nekur nevarēja atrast. Galu galā kāds nejauši uzdūrās viņam aizkulisēs: aizsapņojies un izklaidīgs viņš sēdēja klusā kaktiņā. — Man likās, ka esmu jau mājās,— viņš nomurmināja.

Dzejnieks Edvards Ficdžeralds[2], kas uzskatīja Dikensu par «neizsakāmi apbrīnojamu un augstākā mērā cildenu

[1] «...no saules zemes uz mūža tumsas valsti» — rinda no angļu dzejnieka—romantiķa Viljama Verdsvērta (1770—1850) elēģijas, kas rakstīta Džeimsa Hoga nāves gadījumā.

[2] Edvards Ficdžeralds (1809—1883) — angļu rakstnieks un tulkotājs.

cilvēku», atzinās: «Ja runa ir par mani, tad es, par spīti Kārlailam un visiem kritiķiem, dievinu Dikensu un gribu redzēt viņa Gedshillu ne mazāk par Šekspīra Stretfordu vai Valtera Skota māju Ebotsfordā.» Ar Dikensa vārdu mūsu iztēlē pirmām kārtām saistās Londona — pilsēta, kas radīta un apdziedāta viņa darbos. Tomēr Dikensu dzīvu mēs gribot negribot iedomājamies Gedshillā: mēs redzam zēnu, kas

stāv pie vārtiem kopā ar tēvu, un tas mazajam stāsta, ka varbūt viņš kādreiz dzīvošot šai mājā; mēs redzam viesmīlīgo saimnieku, sabiedrības dvēseli ar neizsīkstošu izdomu un jautrību, mēs redzam rakstnieku, kas strādā savā šalē koku pudurī viņpus ceļa vai soļo pa apkārtējām takām uz Čoku, Kobemu, Šornu, Kūlingu un Ročesteru, kur viņš pazina ik ieliņu un ik māju — turklāt ne vien to, bet arī ik ķieģeli un ik plaisu šīs mājas sienā. Un tieši uz Gedshillu trauca viņa ilgas, kad viņš apjauta, ka viņa dienas ir skaitītas. Ieradies tur, viņš vispirms iekļāva savā testamentā jaunu punktu; saskaņā ar to «Apaļajam Gadam» pēc viņa nāves bija jāpāriet vecākā dēla rokās; Čārlzs pēc atgriešanās no Amerikas strādāja šajā žurnālā par redaktora palīgu. Kāja Dikensam sāpēja mazāk, pazīstamās vietas šinī gadalaikā bija īpaši jaukas, un Dikenss atkal ar baudu devās pastaigās. Dārzā ziedēja viņa iemīļotās ģerānijas, visapkārt lekni kuploja sirdij mīļie zaļumi. . . Viņš priecājās par jauno, nupat uzcelto siltumnīcu, par kuru varēja tīksmināties, sēžot ēdamzālē un viesistabā; nekas netraucēja baudīt dzīvi, trūka vienīgi sirdsmiera.

Viņa meita Keitija, iegribējusi kļūt par aktrisi, 2. jūnijā apciemoja Gedshillu, lai izlūgtos tēvam attiecīgu atļauju. Viņš mēģināja meitu atrunāt: «Tu esi glīta un neapšaubāmi gūsi panākumus, taču tev ir pārāk jūtīga daba, lai tu spētu piedzīvot triecienus, kas tevi sagaida. Kaut gan teātrī ir jauki cilvēki, tomēr tur netrūkst arī tādu, no kuriem tev mati celsies stāvus. Tu esi pietiekami apdāvināta un vari strādāt ko citu. Es pacentīšos, lai tu to nenožēlotu,» viņš beigās noteica. Viņu saruna ilga līdz pulksten trijiem rītā, un tās gaitā viņš ieminējās, ka vēlētos, kaut būtu bijis labāks tēvs un labāks cilvēks. Viņš būtu gan varējis piebilst, ka visos ļaudīs slēpjas ļaunuma iedīgļi un ka «labie» parasti ir tie, kas nejaušības vai apstākļu sagadīšanās dēļ nav pazinuši kārdinājumus; tomēr, kaut arī viņš bija pietiekami liels aktieris, lai spētu sevi pārliecināt, ka ir bijis nevainojams tēvs un virs, viņa pašreizējā oma nejāva meklēt attaisnojumus. Nākamajā dienā Keitija devās uz šalē (Dikenss tur rakstīja «Edvīnu Drūdu»), lai tēvu uz atvadām noskūpstītu. Iedama pa tuneli atpakaļ uz māju, viņa, paklausot kādam neskaidram impulsam, apstājās, aizskrēja atpakaļ un atkal pieklauvēja pie tēva istabas durvīm. Keitijai ienākot, viņš pagriezās, izpleta rokas, vēlreiz apskāva meitu un bezgala mīļi noskūpstīja.

Pēc rīta darba cēliena viņš parasti nāca mājās uz lenču, gluži mehāniski mazliet ieēda un pārguris palika klusu sēžam. Citu sarunas viņu netraucēja, bet, ja atskanēja kāds negaidīts troksnis — nokrita karote vai iešķin-dējās glāze, — viņa seja saviebās sāpēs. Vakaros viņš mēdza soļot turp un atpakaļ pa dzīvojamo istabu un klausīties Meimijas dziedāšanā vai arī lasīt un pīpēt. Viņam patika sentimentālas dziesmas, bet tā saucamā klasiskā mūzika atstāja viņu vienaldzīgu.

Pirmdien, 6. jūnijā, viņš, paņēmis līdzi suņus, pēcpusdienā aiznesa uz Ročesteras pastu savas vēstules. Ļaudis bija redzējuši, kā viņš dodas cauri vīnadārziem un vēlāk, aptyēris ar rokām margas, stāv, cieši nolūkodamies uz Restaurācijas māju, kas «Lielajās cerībās» ir Satisnams — mis Hevišemas miteklis. Gandrīz visu traģēdiju cēlonis ir katastrofa jūtu dzīvē, un fas mums ļauj izprast, kāds traģisks simbols bija tēls, kas cauri margām vērās uz māju, kurā Fips bija iemīlējies Estellā, sirds dziļumos zinādams, ka viņa mīla nekad neradīs atbildi.

7. jūnijā Meimija devās uz Londonu apciemot Keitiju, un tajā pēcpusdienā Dikenss ar Džordžīnu aizbrauca uz Kobemas mežu; aizsūtījuši ratus atpakaļ, viņi cauri parkam nāca mājup. Vakarā viņš izkāra siltumnīcā ķīniešu lukturīšus un pēc pusdienām sēdēja kopā ar Džordžīnu ēdamistabā un priecājās par skaisto skatu. Viņš teica, ka darījis pareizi, nolemdams dzīvot te, nevis Londonā, jo gribot, lai viņa vārds saistītos ar šo vietu; pēc nāves lai viņu apglabājot mazajā kapsētā iepretī katedrālei pie Ročesteras pils mūra. 8. jūnijā viņš, kā parasti, no rīta strādāja, tomēr neskaidra nojauta, ka tuvojas mūžīga nakts, mudināja viņu pārkāpt gandrīz nemainīgo likumu, un viņš pēc lenča atgriezās šalē un uzrakstīja ardievas Ročesterai:

«Pār seno pilsētu uzausis dzidrs rīts. Senās celtnes un drupas ir brīnišķi skaistas. Saulē vizēdamas, ap tām vijas koši zaļas efejas, un liega vēsma šūpo kuplos kokus. Kus* tīgie zari spožajā gaismā met ēnas uz katedrāles sienām, putnu dziesmas, smaržas no dārziem, mežiem un laukiem— taisnību sakot, no viena liela dārza, par kuru pārvērtusies visa šī rūpīgi koptā saliņa savā brieduma laikā, — plūst iekšā katedrālē, pārmāc tās trūdu dvaku un sludina Augšāmcelšanos un Dzīvību. Gadsimtiem vecās, saltās akmens kapenes sasilst, un spodri saules zibšņi, trīsuļodami kā putna spārni, līdzīgi bultām ielido starp celtnes drūmajām marmora arkām.»

Pusdienām vajadzēja būt galdā pulksten sešos, lai vēlāk Dikenss varētu doties savā ikdienas pastaigā, un pirms maltītes viņš iegāja kabinetā uzrakstīt divas trīs vēstules; vienā no tām viņš pa jokam pārmeta Čārlzam Kentam ar Šekspīra vārdiem: «Pārlieki prieki traku galu ņem,» [212] — otrā viņš dziļi nožēloja, ka lasītājs viņa grāmatā pārpratis kādu rindkopu: «Savos rakstos es allaž esmu centies paust cieņu pret mūsu pestītāja dzīvi un mācībām, jo es to patiešām jūtu; tāpēc es arī uzrakstīju viņa dzīves stāstu saviem bērniem — un tas viņiem tika atkārtots tik bieži, ka viņi zināja to no galvas, pirms iemācījās lasīt, un gandrīz tūlīt pēc tam, kad sāka runāt.»

Viņi bija tikko apsēdušies pie pusdienu galda, kad Džordžīna ievēroja, ka Dikensam kaut kas sāp. Viņš pateica svainei, ka jau veselu stundu jūtoties ļoti slikti, taču uzstāja, lai citi turpina maltīti. Nomurmināj is dažas nesakarīgas frāzes, kam sekoja piebilde, ka viņam nekavējoties jādodas uz Londonu, viņš piecēlās no galda un būtu

pakritis, ja Džordžīna nebūtu viņu atbalstījusi. Viņa mēģināja aizvest Dikensu uz dīvānu, bet trieka bija laupījusi viņam spēkus, un, izgrūdis vienu vārdu: «Zemē,» — viņš noslīga uz grīdas. Meitām aizsūtīja telegrammu, un viņas atbrauca tās pašas dienas vakarā, bet dēli Čārlijs un Henrijs ieradās nākamajā rītā. Naktī no 8. uz 9. jūniju viņš gulēja nekustīgs, smagi elpodams, neizrādīdams nekādas apziņas pazīmes. Tas turpinājās līdz sešiem un desmit minūtēm 9. jūnija vakarā, kad viņam pārskrēja drebuļi un viņš nopūtās; tad pār viņa vaigu noritēja liela asara, nogurušās miesas norima uz mūžu, un nomocīto garu apņēma lielais miers.

V. KAVERINS DIKENSS

1

Dikenss man nozīmē mazā provinces pilsētiņā uzauguša bērna aizrautīgo lasīšanu, viņš nozīmē mana mūža pirmo bibliotēku, kur zem griestiem piekārtas lampas stāv gludi sasukājusies sieviete ar brillēm, ģērbusies melnā kleitā ar baltu apkaklīti. Es biju atnācis pēc «Deivida Koperfīlda», un, lai gan barjera bija pārāk augsta — vismaz man — un dāma ar balto apkaklīti šķita neparasti stingra, es piespiedos nelaisties ļekās. Tā manā dzīvē sākās Dikensa posms — posms, kas patiesībā turpinās vēl šobaltdien. Kā gan citādi izskaidrojams pārsteigums, kas mani pārņem, kad es Dikensa varoņos ieraugu savus paziņas un reizēm arī pats sevi?

♦

2

Pasaules literatūrā neatradīsies daudz rakstnieku, kas krievu kultūrā ienākuši ar tik enerģisku un noteiktu soli kā Dikenss. Jau 1844. gadā «Literatūras Avīze» vēstīja, ka «Dikensa vārdu pie mums vairāk vai mazāk pazīst ikviens izglītots cilvēks». Kam gan ir svešas lielās domstarpības starp rietumniekiem un slavofiliem? Tomēr pret Dikensu kā pirmie, tā otrie izturējušies ar vienādu sajūsmu. Beļinskis, kas sākumā nebija viņu pienācīgi novērtējis, 1847. gadā rakstīja V. P. Botkinam, ka «Dombijs un dēls» ir «kaut kas kroplīgi un baismīgi skaists» un ka tik bagātu iztēli viņš nav «cerējis ieraudzīt ne tik vien Dikensā, bet vispār kāda cilvēka dabā». Černiševskis nespēja atrauties no Dikensa darbiem un, kamēr dižā angļa romāni atradās uz rakstāmgalda, ne ar ko citu nenodarbojās. Pisarevs tālredzīgi ierindoja Dikensu blakus Gogolim un Heinem; Saltikovs-Ščedrins teorētiski pamatoja Dikensa pārākumu pār Gonkūriem un Zolā.

Ko lai saka par padomju periodu, ja četrdesmit gadu laikā Dikensa darbus izdod miljonos eksemplāru, tulko, pēta un atkal tulko un izdod vēl un vēlreiz? Viņa grāmatas atrodamas uz katras letes ikvienā mūsu zemes malā. Reiz, sarunādamies ar mani, Gorkijs pa jokam nosauca sevi par «Krievzemes lielo lasītāju». Šajā patiesi «lielajā lasīšanā», kas turpinājās visu mūžu, viena no pirmajām vietām bija ierādīta Dikensam, «kas apguvis visgrūtāko mākslu — cilvēkmīlu».

3

Hesketa Pīrsona grāmata saucas «Dikenss. Cilvēks, rakstnieks, aktieris». Tā ir laba grāmata. Jau lasot pirmo lappusi, rodas pārliecība, ka Pīrsons zina, kā jāraksta par Dikensu. Un viņš patiešām zina. Galvenais Dikensā ir humors. «Dikensa izcilākā īpašība, kas neļauj viņam nogrimt aizmirstībā un kam jāvijas cauri visai viņa biogrāfijai, bija humors.» Un vēl: «Biogrāfijas autoram viņa izvēlētajā varonī

svarīgs ir tas, kas nav atkārtojams; turpretī tas, kas viņam ir kopīgs ar vairākiem miljoniem līdzīgu cilvēku, ir vēsturnieka daļa.» Pīrsona grāmata rakstīta par neatkārtojamo un ar humoru. Dikensa dzīvē, vismaz raugoties no vispārpieņemtā viedokļa, patiesību sakot, nebija nekā neparasta: viņš nebija tālbraucējs kapteinis kā Konrāds un nekalpoja izlūkdienestā kā Moems. Neatkārtojams bija viņš pats, un šī neatkārtojamība, ne-parastība ir tik žilbinoša, ka neviļus jāapbrīno Pīrsona prasme jūsmot mierīgi un ar mēru. Tieši šai ziņā viņam ļoti palīdz humors. Ar labsirdīgu humoru tēlotas Dikensa attiecības ar draugiem, ar nežēlīgu satīru gleznoti daudzi viņa draugu portreti un vispirms jau Džons Forsters, kam veltīta vesela nodaļa ar nosaukumu «Lielais Mogols».

Vārdu «portreti» es nelietoju nejauši: lasītājs ieiet grāmatā kā gleznu galerijā, turklāt daudzi portreti paši par sevi ir pabeigti darbi — psiholoģiskas etīdes, ko var iespiest atsevišķos izdevumos. Tāds, piemēram, ir apraksts par Vilkiju Kolinsu.

Kā mēdz būt labā romānā, Pīrsonam izdevušies ne vien galvenie varoņi, bet arī nenozīmīgākie raksturi. Tā spīdoši uzgleznots ir Džordžs Dolbijs — Dikensa antrepre-nieris, viņa publisko lasījumu organizators. Taču visi viņi, protams, ir tikai fons pašam Dikensam, «nepārspējamam Bozām», rakstniekam, režisoram, hipnotizētājam, burvju māksliniekam un lielam aktierim, kas liek skatītājiem plīst aiz smiekliem un mirkt asarās.

Šis galvenais portrets uzgleznots savā attīstībā, ar pieaugošu dziļumu. Tomēr laiku pa laikam Pīrsons apstājas, it kā aicinādams lasītājus ar vienu skatienu aptvert visu portretu, un tieši šīs lappuses varbūt ir vislabākās. «Pravietis ir enerģisks cilvēks, kas savā darbībā piedzīvojis neveiksmi. Nespēdams būt darītājs, viņš kļūst par vērotāju un apbruņojas līdz zobiem ar savam darbam nepieciešamajām zināšanām. Viņš pravieto, ka, neuzklausīdama viņa mācību, cilvēce piedzīvos katastrofu; viņa jājamzirdziņš ir ļaunas nojautas, un, tā kā nelaimes pasaulē notiek uz katra so]a, tad pravietis allaž ir populāra persona ... Tā ari Kārlails neslēpa dusmas pret tādiem māksliniekiem kā Dikenss un Tekerijs, teikdams, ka viņi esot nevis ražas novācēji, bet virves dejotāji, un, tā kā uz pravieti Anglijā allažiņ lūkojas nopietni, tad uz mākslinieku vēl šobaltdien raugās ar zināmām aizdomām. Ja pravietis stāv vienā polā, tad mākslinieks — pretējā, kaut gan pareizāk būtu sacīt, ka mākslinieks atrodas dzīves centrā, bet pravietis — ārpusē ... Dikenss baudīja dzīvi kā ikviens liels mākslinieks un impulsīvi atsaucās uz tās izraisītajām, daudzveidīgajām sajūtām ar visu savu būtni. Viņš nezināja neko par statistiku, neraizējās par Zilajām grāmatām . . . Dikenss mēģināja panākt, lai katra diena būtu tāda, ko vērts dzīvot, un, kad viņam klājās ļauni, negaidīja, lai citi arī izmisumā plēstu matus... Viņš nevarēja piekrist Kārlailam, kas ticēja

pārcilvēka diktatūrai: Dikenss labi zināja, ka tad ļaudis būs nodoti kādu pakāpi zemāk stāvošu pārcilvēku žēlastībā. Senie tirāni viņam šķita labāki par pašreizējiem: tiem nebija vajadzējis izgāzt uz citiem sašutumu par agrāk nodarītām pārestībām un varmācībām.»

Šī portreta pamatā ir pārdomas, kas sasaista Dikensu ar mūsdienām. Ir ari citi poētiski triepieni: pietiek ar vienu frāzi, lai mūsu acu priekšā iznirtu «mākslas vergs», cilvēks, kas piekalts savam mokpilnajam, nogurdinošajam darbam. «Dažkārt viņš soļoja pa Londonas ielām un apkaimi kā apsēsts, soļoja arvien ātrāk, it kā līdzīgi Nikolasam Niklbijam cerētu apdzīt savas domas.» Šie satrauktie soļi skan visās viņa grāmatās — no «Senlietu

41J

pārdotavas» līdz «Stāstam par divām pilsētām». «Atkal un atkal ieliņā dobji atbalsojās soļu troksnis. Vieni atskanēja zem pašiem logiem, otri itin kā ienāca istabā. Vieni tuvojās, otri attālinājās. Vieni aprāvās pēkšņi, otri noklusa pamazām, izgaisdami tālu ielās. Bet visapkārt nebija nevienas dzīvas dvēseles.»

Portretu pēc portreta skatītāja acīm paveras šī galerija «Cilvēks, rakstnieks, aktieris», galerija, ko apspīd dzīves pieredzes un progresīvas domas mierīgā gaisma. Taču Pīrsons neaizmirst, ka ir literatūrvēsturnieks un ka viņa grāmata varbūt ir piecdesmitais vai simtais darbs, kas veltīts Čārlzam Dikensam. Tāpēc viņš balstās uz daudziem avotiem, un autora kompetence neizraisa šaubas.

4

Var strīdēties, vai literatūras vēsture ir zinātne vai māksla, bet nevar nepiekrist, ka šai zinātnei grūti iztikt bez mākslas. Pīrsona «laboratoriju» mēs nepazīstam: lai gan viņš citē daudz un brīvi, grāmatā nav nevienas atsauksmes uz kādu darbu. Tie ir itin kā citāti «no galvas». Taču esmu pārliecināts, ka diez vai atradīsies lasītājs, kuram šos citātus gribētos pārbaudīt. Pat vairāk: atsauksmes šai nesamākslotajā grāmatā šķistu dīvainas. Pīrsons citē nevis kā zinātnieks, bet kā sarunu biedrs. Jūs viņu ar neatslābstošu interesi nevis lasāt, bet itin kā klausāties. Tā ir ne tik daudz literatūrvēsturiska analīze kā minējumi, kas pamatoti tik pārliecinoši, ka gandrīz neprasa pierādījumus. Un te nu literatūrvēsturnieka darbā ievijas mākslinieka izjūta, mākslas daile. Nav grūti uzminēt, ka Māršalsī tēva veidolā («Mazā Dorita») Dikenss attēlojis savu paša tēvu. Jāzina tikai Dikensa biogrāfija. Taču ar biogrāfiju ir par maz, lai noģistu, ka aptūkusī, koķetā, neglābjami stulbā Flora Finčinga ir Marija Bīdnela — Dikensa pirmā mīlestība, meitene, kurai viņš rakstīja: «Man ir pilnīgi skaidrs, ka es sāku lauzt ceļu ārā no nabadzības un noslēgtības ar vienu vienīgu neatlaidīgu domu par Jums.»

Pīrsons nebaidās atrast paša Dikensa īpašības tādos briesmoņos kā Kvilps un tādos pretīgos svētuļos kā Pek-snifs. Kā šeit lai neatceras

vārdus, ko Flobērs teicis par savu Bovarī kundzi: «Emma — tā esmu es.»

Lai aprakstītu neparasta cilvēka dzīvi, manuprāt, nepieciešams vismaz viens nosacījums. Jāatrod biogrāfijas atslēga, tas psiholoģiskais atminējums, kas palīdzēs atklāt raksturu, izprast tā galvenās īpašības, noteicošās iezīmes. Pīrsons ir pārliecināts — un mums viņam jāpiekrīt: izprast Dikensa raksturu palīdz atminējumsˆ ka viņš bijis aktieris, pirmām kārtām aktieris. «Jaunībā viņš dedzīgi kāroja kļūt par profesionālu aktieri un vēlākajā mūžā rūgti nožēloja, ka nav šo vēlēšanos īstenojis, taču tā ir mūsu laime, ka viņa skatuves talants iemiesojās literāros varoņos, no kuriem gandrīz vienmēr vēsmo īpatnējs teātra aromāts un tāds dzīvīgums, ka viņu radītājam būtu vajadzējis notēlot tikai kādu desmitu no viņiem uz skatuves — arī tad viņš jau būtu sava laika diženākais aktieris... Tikko mēģinām iztēloties Fīldingu vai Smoletu, Skotu, Tekeriju, Hārdiju vai Velsu par aktieriem, tā tūlīt šo domu atmetam. Turpretī Dikenss bija caurcaurēm aktieris. Viņa varoņi, viņa humors, viņa jūtas ir skatuviskas, viņš prata acumirklī uztvert cilvēku dīvainības, ar fotogrāfisku asumu tās atveidot un ar Garikam un Kīnam raksturīgu mīlestību atkal un atkal atgriezties pie tām... Negaisu viņš attēlo tā, kā režisors to labprāt parādītu uz skatuves... V#ņa nelieši ir melodramatiski, varoņi un varones — teatrāli, ainas — līdzīgas lugām. Ja viņš dzīvotu mūsdienās, viņš būtu scenāristu karalis un Holivuda gulētu viņam pie kājām.»

6

Par to, ka Holivuda gulētu Dikensam pie kājām, krietni agrāk nekā Pīrsons bija rakstījis Sergejs Eizenšteins. Savā oriģinālajā, drosmīgajā rakstā «Dikenss, Grifits un mēs» viņš ne tikai atstāsta «Oliveru Tvistu» scenārija formā, ilustrēdams Dikensa varoņu neparasto kinematogrāfisko plastiskumu, bet atklāj šai romānā arī veselu traktātu par sižeta montāžas principiem. Un patiešām: «Olivera Tvista» XVII nodaļā Dikenss, izklāstīdams savu kompozīcijas principu, drošprātīgi pārmet tiltu no prozas uz teātri. Ja toreiz būtu pastāvējis kino, Dikenss būtu uzbūvējis izturīgu, teorētiski pamatotu tiltu starp kino un prozu. Eizenšteins pārliecinoši pierāda, ka Grifits šo

«traktātu» ne vien pazinis, bet ari enerģiski izmantojis paša darbā.

Pēdējos gados kinomākslā arvien vairāk, arvien daudzsološāk manāma prozas ietekme. Piezīmēšu, ka te nav runa par žanru sakrustošanu. Žanrus drosmīgi sajauca jau Caplins, parādīdams (kaut vai «Diktatorā»), ka viena un tā pati filma var būt gan satīriska komēdija, gan fantasmagorija, gan psiholoģiska drāma. Runa ir par mākslu sakrustošanu. Proza ienākusi ne vien kinomākslā. Tas, kas Bernardam Šovam iekavās ieslēgta remarka, uznāk uz skatuves un valdonīgi vada darbību. Artura Mil-lera lugās varoņi stāsta par sevi ne

tikai tad, kad tas vajadzīgs viņiem, bet arī tad, kad tas vajadzīgs autoram. Laiks, kas nesenā pagātnē bija viens no dramaturģijas stabilākajiem likumiem, izkustināts no vietas. Jau Prīstlijs lugā «Laiks un Konveju ģimene» uzaicināja publiku vispirms noskatīties otro cēlienu, bet pēc tam — ceturto. «Kori» Alekseja Arbuzova lugās nav nekas cits kā pseidonīms, ko lieto autors, kas zina vairāk nekā viņa varoņi.

Šo piemēru virkni varētu pagarināt līdz bezgalībai. Tie dažādos aspektos runā par vienu: proti, ka proza ar katru gadu vairāk ietekmē kino un teātri.

?

Es neizdarīšu plašus salīdzinājumus, jo vairāk tāpēc, ka tie aizvestu mani tālu projām no Pīrsona grāmatas. Tomēr jāpiezīmē, ka šāda parādība raksturīga arī zinātnei. Viena joma bezbailīgi ielaužas otrā, kas atrodas cilvēku zināšanu pretpolā. Arheoloģijas atradumus datē ar oglekļa-14 palīdzību. Fizika labo vēsturi, iespiezdamās divdesmit tūkstošu gadu ilga laikposma dzīlēs, turpretī ticamie dati, kas ir arheoloģijas rīcībā, aptver tikai apmēram piecu tūkstošu gadu ilgu periodu. Līniju krustpunktos uzliesmo jaunu atklājumu, minējumu, vispārinājumu uguntiņas.

8

Atgriezīsimies pie Dikensa, kas ienāca pasaules literatūrā tad, kad proza vēl nebija tik spēcīga. Lai iekarotu teātri, kino un pēdējā laikā arī televīziju, tai savukārt vajadzēja pakļauties teātra principu ietekmei. Tai vajadzēja šos principus izmantot, pārstrādāt un paplašināt. Un šajā procesā, kas turpinājās gandrīz visu XIX gadsimtu, Čārlzam Dikensam jāierāda viena no pirmajām vietām.

XVIII gadsimta prozai (ar retiem izņēmumiem) trūka trīs dimensijās veidota reālistiska varoņa. Pat lielā Fīl-dinga varoņi beigu beigās ir tikai kustīgas formulas, kuras autors te uzteic, te nopaļā. Fonvīzins ar savu «Pusaudzi» un Prostakovām, Skotiņiniem un Pravdiniem soļo pa tālaika literatūras maģistrāli.

Dikenss bija viens no trīsdimensionālās prozas izgudrotājiem, viens no tāda varoņa radītājiem, kurš dzīvo pats par sevi, neatkarīgi no autora gribas. Lai izdarītu šo atklājumu, viņam vajadzēja daudz un vispirms — teātri.

9

Heskets Pīrsons Dikensa jaunradē prasmīgi saista teātra principu ar biogrāfijas faktiem. Viņš tēlo Dikensa prozas «fonu», plaši izmantodams rakstnieka mīlestību^ pret teātri, kura vijas cauri visai viņa dzīvei. Tikko iemācījies lasīt, Dikenss iztēlojās sevi par dramaturgu. «Tie ir mani pirmiņ soļi,» viņš sacīja par «Boza aprakstiem», «ja neņemam vērā dažas traģēdijas, kuras rakstījusi visai nobrieduša astoņus līdz desmit gadus veca meistara roka un kuru

izrādes izpelnījās vētrainus aplausus pārpildītās bērnistabās.» Slimība aizkavēja viņu ierasties uz pārbaudi Koventgārdenas teātrī, un nākamās sezonas sākumā viņš jau bija veiksmīgs parlamenta reportieris. Interesanti, ka parlaments viņam šķiet pirmām kārtām teātris, turklāt nebūt ne pirmšķirīgs teātris. «Nevar taču apgalvot, ka, rīkodami bezmaksas izrādes visai zemei par uzjautrinājumu ... šie ļaudis iedvestu cieņu pret savu amatu.»

Pēc izdevēja ieceres «Pikvika kluba piezīmēm» vajadzēja būt mednieku kluba locekļu piedzīvojumu sērijai. Taču Dikenss pirmajā vietā tūlīt izvirzīja ceļojošu aktieri Alfrēdu Džinglu, vienu no īsti dikensiskiem varoņiem. Raksturīgi, ka tūlīt pēc «Pikvika kluba piezīmēm» Dikenss pievērsās teātrim un sarakstīja divus farsus un komisko operu «Ciemata koķetes». Starp citu, tās bija ļoti sliktas lugas. Tā domāja arī autors, kas neilgi pirms nāves piezīmēja: ja mājās glabātos visi operas eksemplāri, viņš

labprāt pielaistu mājai uguni, lai tikai ar to kopā sadegtu opera.

Viņš nodibināja paša teātri, izrādīja tajā Džonsona un Šekspīra lugas, rakstīja vodeviļas, «vadīja mēģinājumus ... izdomāja dekorācijas, «izgudroja» kostīmus un programmas, deva norādījumus galdniekam un orķestra diriģentam, saveda kārtībā mājas fasādi un līmēja numurus pie krēsliem, turklāt bija galvenais varonis, butafors, izrādes vadītājs, izsūtāmais un suflieris».

Viņa trupa uzstājās Londonā, Birmingemā, Edinburgā, Glazgovā, Mančestrā un Liverpūlē. Izrādēm bija milzīgi panākumi.

Viņš izmantoja ikvienu ieganstu, lai atgrieztos teātrī. 1852. gadā viņš inscenēja vodeviļu, kurā tēloja sešas lomas: advokātu, sulaini, kājāmgājēju, hipohondriķi, vecu dāmu un kurlu ķesteri. Viss beidzās ar to, ka viņš pats kļuva par teātri: kā citādi lai nosauc viņa slavenos lasījumus, kurus viņš izveidoja par izrādēm un kuri galu galā sabeidza viņa veselību?

Pīrsona grāmata ir dziļi mūsdienīga. Autors lieliski izprot, kas Dikensā ir svarīgs un interesants mūsu laikam, un reizē ar to nekur nepalaiž garām iespēju izklāstīt, kādi iemesli ir rakstnieka pusotra gadsimta ilgajai veiksmei. Dikensa stāvs izceļas uz austošā XIX gadsimta fona — ne velti domstarpības starp viņu un Tekeriju Pīrsons izskaidro ar to, ka Tekerijs vēl ir pilnīgi ieaudzis astoņpadsmitajā gadsimtā. Gudri un apdomīgi viņš savā grāmatā izmanto tāda vēsturnieka priekšrocību, kurš izsaka savus paredzējumus par pagājušiem notikumiem. Dikenss «tāpat necieta politiķus un birokrātus, kā Kristus nebija cietis farizejus un rakstu mācītājus. Viņš neticēja tam, ka varētu pilnveidot cilvēka dabu, un apgalvoja, ka rakstnieki (pat paši savās interesēs) apvienosies labi ja dienas divas pirms pastarās tiesas. Viņš nīda visus -ismus. «Ak, kaut jel pasaule taptu atpestīta no -ismiem! ...» Pēc dabas viņš bija dumpinieks: tas ir

viņš, kurš sacēlās pret visu, kas nesaskanēja ar viņa taisnīguma jēdzienu. Vārdu sakot, viņš bija dikensietis.»

Pīrsons labi orientējas ne tikai Dikensa ģimenes dzīvē un viņa draugu un ienaidnieku pulkā. Viņš labi orientējas arī Viktorijas laikmetā, ko pazīst kā savus piecus pirkstus. Viņš necenšas uzcelt Dikensam pieminekli, skaidri apzinādamies, ka to izdarījis jau Dikenss pats, turklāt tik labi, ka padarīt šo pieminekli skaistāku nav pa spēkam pat karalienei. «Kāds ... ņēmās izplatīt baumas, ka Dikenss grasoties parādīt karalienei Viktorijai laipnību un piekrist, ka viņa vārdam piekarina grabuli (oriģinālā gan tika lietots stiprāks termins). Tenkas skrēja kā ar vēja spārniem, un Dikenss uzskatīja, ka tās jāatspēko. «Jūs, bez šaubām, jau esat lasījis, ka es itin kā grasoties kļūt par to, par ko mani gribot padarīt karaliene,» viņš raksta vienā no savām vēstulēm, «tomēr, ja mans goda vārds Jums kaut ko nozīmē, tad ticiet, ka es grasos būt tikai es pats.»»

10

Var likties paradoksāli, bet daudzi Dikensa romānu inscenējumi neizdodas tieši tāpēc, ka viņš «bija caurcaurēm aktieris. Viņa varoņi, viņa humors, viņa jūtas ir skatuviskas» (Pīrsons). Teātris iekļaujas viņa prozā kā organisks princips, un šis varenais mākslinieciskais līdzeklis ikreiz ir izstrādāts un izmantots līdz galam. Nevar iztaisīt no teātra teātri, tāpat kā nevar otrreiz dzemdēt vienu un to pašu bērnu.

Starp citu, man šķiet, ka iekšējais monologs, kam ir tik svarīga nozīme modernajā literatūrā, radies zināmā mērā sakarā ar teātra iespiešanos prozā. Atcerēsimies, piemēram, slaveno lappusi «Saltejā namā», kur objektīvā vēstījumā pēkšņi ielaužas sašutuma pilna balss. «Nomiris, jūsu augstība! Nomiris, lēdijas un džentlmeņi! Nomiris, augsti cienījamie un godājamie un pavisam necienītie un negodātie visādu rangu un pakāpju kungi! Nomiris, labie ļaudis, kuriem sirds vēl nav kļuvusi cieta kā akmens! Nomiris, kā cilvēki mirst mums visapkārt ik dienas! ...»

Tiesa, tas ir nevis varoņa, bet autora iekšējais monologs, taču savā tonalitātē tas neapšaubāmi ir monologs. Es negribu sacīt, ka šis mākslinieciskais paņēmiens ir tuvs tai «apziņas plūsmai», kura kopš Džoisa laikiem, iekarojusi ievērojamu vietu pasaules literatūrā. Bet varbūt tieši labi, ka šis monologs ir gan radniecīgs apziņas plūsmai, tomēr atrodas tālu no tās.

Man liekas, ka patlaban literatūrā rit cīņa starp iekšējo monologu un objektīvu vēstījumu un ka, piemēram, Grēms Grīns savā darbā prasmīgi apvieno abus mākslinieciskos paņēmienus.

Vai jums ir gadījies, sēžot teātrī, pēkšņi izjust, ka starp skatuvi un skatītāju zāli sāk vērpties saistoši pavedieni, ka ļaužu rindām pārskrien trīsas, ka vispārējais satraukums pārsviežas no cilvēka uz cilvēku un varenā vilnī veļas uz skatuvi, kur notiek tas, ko mēs tūlīt

pazīstam. Un pazīstam mēs tur paši sevi.

Nesen Anglijā iznākusi grāmata, kuras autors ir kāds misters Kokšūts, kas pūlas pierādīt, ka Dikenss bijis «farizejs un snobs», «cilvēks, kam trūcis smalka saprāta», «nejēga, ko apsēdusi slimīga interese par vardarbību». Nedomāju, ka šie smieklīgie un pārspīlētie spriedelējumi tagad būt populāri visā Anglijā. Taču arī man gadījies dzirdēt no angļiem, ka viņi gandrīz vairs nelasot Dikensu, ka viņš tiem liekoties vecmodīgs. Tādā gadījumā lai atdod viņu mums! Mēs jau sen esam iemācījušies neievērot viņa sasteigtos atrisinājumus, viņa tieksmi par visu varu at sentimentālam. Mums viņš ļoti vajadzīgs visiem: gan lasītājiem un rakstniekiem, gan zēniem un meitenēm, gan kosmosa iekarotājiem, strādniekiem un studentiem.

(No grāmatas 1963. gada izdevuma krievu valodā)

GALVENIE FAKTI ČĀRLZA DIKENSA DZĪVE UN DAIĻRADE

1812. gada 7. februāris — Portsmutas priekšpilsētā Portsijā (Lendportā) sīka Jūras kara flotes ierēdņa Džona Dikensa ģimenē piedzima dēls Čārlzs.

1821. gads — Dikensu ģimene pārceļas uz Londonu.

1822. gads — Dikensa tēvs nokļūst parādu cietumā. Čārlzs sāk strādāt zābakziedes fabrikā.

1824. gads — Čārlzs atkal sāk apmeklēt skolu.

1827. gada maijs — Čārlzs kļūst par rakstvedi advokāta Blekmora kantorī.

1831. gads — Dikenss kļūst par parlamenta reportieri.

1832. gads — Čārlzs Dikenss kļūst par laikraksta «Parlamenta Spogulis» (Mirror o/ Parlament) līdzstrādnieku.

1833. gads — žurnāla «Mēnešraksts» (Monthly Magazine) decembra numura iespiests Dikensa pirmais stāsts, kas iekļauts «Boza aprakstos» ār nosaukumu «Misters Mins un viņa brālēns».

1834. gads — Dikenss kļūst par avīzes «The Morning Chronicle» reportieri.

1835. gads — Dikenss sāk strādlt par «The Evening Chronicle» līdzstrādnieku un iespiež tur savus aprakstus.

1836. gada februāris — iznāk divi sējumi no pirmās «Boza aprakstu sērijas», ko ilustrējis Krukšenks.

31. marts — publicēts pirmais «Pikvika kluba piezīmju» laidiens. Aprīlis — Dikenss apprecas ar Ketrīnu Hogārti.

1837. gads — Čārlzs Dikenss kļūst par redaktoru «Bentlija Almanahā», kur kopš tā paša gada janvāra sāk iespiest «Oliveru Tvistu». Iznāk «Boza aprakstu» otrā sērija.

Oktobris — iespiests «Pikvika kluba piezīmju» pēdējais laidiens. Dikenss rediģē un gatavo iespiešanai «Džozefa Grimaldi atmiņas» (publicētas 1838. gadā).

1838. gada aprīlis — nāk klajā «Nikolasa Niklbija» pirmais laidiens.

1839. gads — pabeigts «Olivera Tvista» pēdējais laidiens. Dikenss pārtrauc sakarus ar Bentlija izdevniecību.

Oktobris — nāk klajā «Nikolasa Niklbija» pēdējais laidiens.

1840. gads — sākas Dikensa sadarbība ar izdevējiem Cepmenu un Holu. Iznāk pirmais numurs viņu jaunajam periodiskajam izdevumam «Māstera Hemfrija Pulkstenis», kur kopš 1841. gada janvāra tiek iespiesta «Senlietu pārdotava», bet no 184i. gada janvāra līdz novembrim — «Barnebijs Radžs».

1842. gada janvāris — jūnijs — brauciens uz Amerikas Savienotajām Valstīm. Nāk klajā «Amerikas piezīmes».

1843. gada janvāris — «Mārtiņa Čezlvita» pirmais laidiens.

Decembris — iespiests Dikensa pirmais Ziemsvētku stāsts «Ziemsvētku dziesma prozā».

1844. gads — pabeigts «Mārtiņš Čezlvits».

Jūnijs — brauciens uz Itāliju — Dženovu; Ziemsvētku stāsts «Zvanu skaņas».

Novembris — Dikenss uz dažām dienām ierodas Londonā, pēc tam atkal atgriežas Itālijā.

1845. gads — Dikensi atgriežas Anglijā.

Decembris — nāk klajā «Circenis aizkrāsnē».

1846. gada 21. janvāris — iznāk Dikensa dibinātās avīzes «The Daily News» pirmais numurs. Tajā tiek publicētas «Itālijas ainas».

9. februāris — Dikenss atsakās piedalīties avīzes «The Daily News» darbā.

Maijs — brauciens uz Šveici — Lozannu.

Oktobris — romāna «Dombijs un dēls» pirmais laidiens. Decembris — Ziemsvētku stāsts «Dzīves cīņa».

1847. gads — trīs mēneši Parīzē. Sāk iznākt Dikensa kopoto rakstu pirmais izdevums (publicēšana beidzas 1868. gadā).

1848. gada aprīlis — romāna «Dombijs un dēls» pēdējais laidiens.

1849. gada maijs — sāk iznākt «Deivids Koperfīlds».

1850. gada 30. marts — iznāk Dikensa dibinātā žurnāla «Vārdi Katrai Mājai» pirmais numurs.

Novembris — «Deivida Koperfīlda» pēdējais laidiens.

1852. gada marts — «Saltā nama» pirmais laidiens.

1853. gada septembris — «Saltā nama» pēdējais laidiens. Nāk klajā divsējumnieks «Anglijas vēsture bērniem», kas no 1851. gada 25. janvāra līdz 1853. gada 10. decembrim pa daļām tika publicēta «Vārdos Katrai Mājai».

Jūnijs — ceļojums uz Franciju.

Oktobris — ceļojums uz Šveici un Itāliju.

Decembris — Dikenss atgriežas dzimtenē.

27., 29., 30. decembris — Birmingema. Pirmais publiskais lasījums («Ziemsvētku dziesma» un «Circenis aizkrāsnē»).

1854. gads — iznāk «Anglijas vēsture bērniem» (pilns izdevums). Aprīlis — augusts — «Vārdos» tiek iespiesti «Grūtie laiki». Novembris — ceļojums uz Franciju.

1855. gada decembris — «Mazās Doritas» pirmais laidiens.

1856. gada aprīlis — atgriešanās Anglijā.

1857. gada jūnijs — pabeigts romāns «Mazā Dorita».

Oktobris — publicēts darbs «Divu slinku mācekļu laiskais ceļojums», kas sarakstīts kopā ar Vilkiju Kolinsu.

1858. gads — Dikensa turneja pa Angliju, Īriju un Skotiju ar savu darbu lasījumiem. Lasījumu cikls beidzas 1859. gadā.

1859. gada 28. maijs — iznāk žurnāla «Vārdi Katrai Mājai» pēdējais numurs.

Ar 30. aprīli sāk iznākt žurnāls «Apaļš Gads», kurā no aprīļa līdz novembrim tiek iespiests «Stāsts par divām pilsētām».

1860. gada decembris — «Apaļajā Gadā» iznāk romāna «Lielās cerības» pirmā sērija.

Janvāris — oktobris — «Komivojažiera piezīmes».

1861. gada augusts — «Lielo cerību» pēdējais laidiens. Atkal turneja pa Angliju.

1862. gads — lasījumi turpinās.

1863. gada . janvāris — februāris — lasījumi labdarīgiem mērķiem Parīzē.

1864. gada maijs — romāna «Mūsu kopējais draugs» pirmais laidiens.

1865. gada novembris — pabeigts romāns «Mūsu kopējais draugs». Dikenss slims. Atpūtas ceļojums uz Franciju. Steiplhērstas dzelzceļa katastrofa.

1866. gads — atkal lasījumi. Turneja pa Angliju, Īriju, Skotiju. Lasījumi Parīzē.

1867. gads — turneja pa Ameriku. Žurnāla «Apaļš Gads» Ziemsvētku numurā iespiests Dikensa stāsts un V. Kolinsa darbs «Ceļš slēgts». Iznāk jauns Dikensa kopoto rakstu izdevums.

1869. gads — Dikenss sāk rakstīt «Edvīna Drūda noslēpumu».

1870. gada 9. jūnijs — Dikensa nāve.

SATURS

Pirmie vērojumi.....
Pirmā mīlestība.....
Nepārspējamais Bozs .....
Domstarpības.....
Lielais Mogols.....
Darbs un atpūta.....
Kvilps un Tapertits.....
Kopā ar kundzi.....
Ceļojuma augļi.....
Uztraukumi un nemiers.....
C.D. un D.C.....
Redakcijas darbi u. c.....
Drūmais sociālisms.....
Jauns draugs .....
Dzirksteļu šķīlējs.....
Mājas dzīve.....
Nesaskaņas.....
Neaizmirstamas vietas.....
Pēdējā mīla.....
Bez kundzes.....
Felo de se.....
Dikenss. V. Kaverins.....
Galvenie fakti Čārlza Dikensa dzīvē un daiļ radē
Г. Пирсон ДИККЕНС
Издательство «Лиесма» Рига 1976
На латышском языке
Серия «Жизнь замечательных людей»
Перевела с английского Илга Мелнбарде
Оформление художника Н, Уварова
Heskets Pirsons DIKENSS
Redaktore I. Kalnciema.

Mākslinieciskais redaktors A. Lipins Tehniskā redaktore L. Vasijevska Korektore L. Zeilāra.

Nodota salikšanai 1975. g. 25. decembri Parakstīta iespiešanai 1976. g. 23. martā. Tipogrāfijas papīrs Nr. jļ. formāts 84X108732. 13,44 fiz. iespiedi.; 22,58 uzsk. iespiedi.; 25,08 izdevn. 1. Metiens 65 000 eks. Maksā 1 rbl. 52 kap.

Izdevniecība «Liesma» Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 215/27800-J-2492. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts izdevniecību, poligrāfijas un gramatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīna» Rīga, Blaumaiļa ielā 38/40. Pasūt. Nr. 4380-Ļ.

notes

1

Nams, kurā atradās dažādas valdības iestādes. Te strādāja Dikensa tēvs un tēvocis.

2

Tobiass Smolets (1721—1771) — izcils angļu rakstnieks, kritiskā reālisma priekštecis. Henrijs Fīldings (1707—1754) — slavens angļu rakstnieks, reālists.

3

Hempstedrouda — rajons Londonas ziemeļdaļā, slavens ar dīķiem un peldētavām.

4

Soho — rajons Londonas centrā.

5

Gauerstrīta — iela, kas atrodas netālu no Britu muzeja Montegjū-pleisas laukuma rajonā, kur dzīvoja pārticīgas vidējās buržuāzijas ģimenes.

6

Māršalsī, viens no Londonas parādu cietumiem, atradās Haistrītā, Sautvorkas rajonā, un pastāvēja no 1811. gada līdz 1849. gadam. Tolaik cilvēku, kas nespēja samaksāt parādus, varēja ieslodzīt cietumā.

7

Džeimss Lemerts — misis Dikensas māsas padēls, sava radinieka Džordža Lemerta zābakziedes uzņēmuma pārvaldnieks.

8

Dikensa pirmā biogrāfija, ko sarakstīja viņa draugs Džons Forsters (1812—1896), pazīstams angļu kritiķis un žurnālists. Grāmata iznāca 1872.—1874. g

9

Viņš nebija vienīgais, kurš kautrējās no šī sakara ar zābakziedes fabriku. Mātes radi bija visai cienījami ļaudis, un, ja arī viņi pieminēja šo laiku, tad visai miglaini. Pēc dažiem gadiem, kad Čārlzs mēģināja dabūt darbu kādā laikrakstā, viņa tēvocis Džons Berovs uz jautājumu, kādu darbu māsasdēls jau strādājis, izvairīgi atbildēja, ka «savā laikā viņš palīdzēja zābakziedes fabrikantam Vorenam vadīt tā plašo uzņēmumu un, starp citu, rakstīja reklāmu pantiņus. Gan šajā, gan citos darbos viņš apliecināja atzīstamas spējas.» (Autora piezīme.)

10

Somerstauna — Londonas rajons ziemeļrietumos no Sitijas.

11

Sitija — Londonas centrālā daļa, kur atrodas birža, bankas un lielākie komerciālie uzņēmumi.

12

Horess Volpols (1717—1797)—angļu rakstnieks, viens no «šausmu romāna» pamatlicējiem. Pazīstams ir viņa romāns «Otranto pils» (1765) un divi memuāru sējumi, kas nāca klajā 1822. gadā un 1845. gadā.

13

Runa ir par vēlēšanu reformu, ko toreiz apsprieda parlamentā. Bilu pieņēma 1832. gada 4. jūnijā. Saskaņā ar jauno vēlēšanu likumu piecdesmit seši tā sauktie «satrunējušie miestiņi» zaudēja tiesību sūtīt deputātus uz parlamentu. Tika samazināts arī nelielo pilsētu vēlēto deputātu skaits. Atbrīvojušās vietas piešķīra tādām lielām pilsētām kā Mančestrai, Birmingemai utt_{M} kuras agrāk parlamentā nebija pārstāvētas.

14

Grāfs Čārlzs Grejs (1764—1845) — ievērojams vigu partijas politiķis. No 1830. gada līdz 1834. gadam bija Anglijas premjerministrs.

15

Flītstrita — iela Londonas centrā. Te atrodas daudzas laikrakstu redakcijas.

16

Vestminsterholla — Vestminsteras pils senākā zāle (11. gs.), kur nolika tiesas sēdes. Zāle ir viens no senākajiem angļu gotikas pieminekļiem. Pēc 1834. g, ugunsgrēka, kad ēku atjaunoja, zāli pārvērta par parlamenta vestibilu.

17

Adelfi teātris celts 1806. gadā Strendā. Teātrī uzveda galvenokārt melodrāmas.

18

Viljams Herisons Einzvērts (1805—1882) — vēsturisku romānu autors. Vispazīstamākais savā laikā bija viņa romāns «Rukvuda».

19

Džordžs Krukšenks (1792—1878) — pazīstams angļu ilustrators un karikatūrists. Viņa daiļrades sākuma posma darbi ir politiski asi. Ilustrēja «Boza aprakstus» un «Oliveru Tvistu».

20

Metodisti — 18. gs. dibināta reliģiska sekta Anglijā un Amerikā. Prasīja no saviem draudzes locekļiem, lai tie precīzi («metodiski») izpilda visus anglikāņu baznīcas noteikumus un ceremonijas.

21

Kolinsa fermu Dikenss bija ļoti iemīļojis. Šī vieta, ko tagad dēvē par «Vaildsu», atrodas Hempstedhītas rietumgalā aiz «Bullendbuša» krodziņa. Laikā, kad Kolinsa fermā dzīvoja Lineļļu ģimene, te pastāvīgi viesojās dzejnieks Viljams Bleiks. (Autora piezīme.)

22

Denjels Maklīss (1806—1870) — mākslinieks portretists, daudzu vēsturisku gleznu autors, Karaliskās akadēmijas loceklis. 1839. gadā uzgleznoja plaši pazīstamo Dikensa portretu. Dikensa draugs. Viens no «Ziemsvētku stāstu» ilustrētājiem.

23

Ņūgeita — 12. gs. uzceltais Londonas cietums, kur izcieta sodu par kriminālie m un politiskiem noziegumiem. Dikensa laikā Ņūgeita bija centrālais cietums kriminālnoziedzniekiem. Līdz 1862. gadam tur izpildīja publiskus nāvessodus. 1880. gadā šo cietumu slēdza un 190*3.— 1904. g. nojauca.

24

Ročestera — sena pilsēta Temzas pietekas Medvejas labajā krastā.

25

Džons Līčs (1817—1864) — angļu karikatūrists un ilustrators. Ilustrējis Dikensa «Ziemsvētku dziesmu» un citus stāstus. Aktīvi piedalījās Dikensa organizētajās pašdarbības izrādēs.

26

Heblots Naits Brauns (pseidonīms «Fizs») (1815—1882) — pazīstams angļu mākslinieks karikatūrists. Ilustrējis daudzus Dikensa romānus.

27

Pīrss īgans — rakstīja stāstus, aprakstus un anekdotes par dzīvi Londonā. Ieveda modi publicēt sacerējumus pa daļām un ar ilustrācijām.

28

Galoda .— āksts, persona V. Šekspīra komēdijā «Kā jums tīk».

29

Falstafs un misis Kviklija — personas V. Šekspīra lugās «Henrijs IV», «Henrijs V» un «Jautrās vindzorietes». Minētais misis Kviklijas stāsts atrodams lugas «Henrijs V» otrā cēliena trešajā ainā.

30

Cause célèbre (franču v.) — slavenā prāva.

31

Edmunds Kīns (1787—1833) — ievērojams angļu aktieris, traģiķis, kas lieliski tēlojis daudzas lomas Šekspīra traģēdijās.

32

Džeimss Henrijs Lī Hants (1784—1859) — angļu dzejnieks un literāts. 1809. gadā nodibināja radikāļu pirmo nedēļas izdevumu «The Examiner». 1811. gadā viņu sauca pie atbildības par rakstu, kurā viņš protestēja pret miesassodiem armijā. 1812. gadā tika notiesāts uz diviem gadiem cietumā par «nepiedienīgu izrunāšanos», kas bija adresēta princim reģentam — nākamajam karalim Džordžam IV. Cietumā turpināja žurnāla rediģēšanu. Ieslodzījumā viņu apmeklēja Bairons, Tomass Mûrs, Lems, Bentams. Lī bija labās attiecībās ar Dikensu.

33

Viljams Makrīdijs (1793—1873) — ievērojams angļu traģiķis, no 1841. gada līdz 1843. gadam vadīja Drūrileinas teātri. Kopš 1851. gada 26. februāra uz skatuves vairs netēloja.

34

Viljams Klārksons Stenfīlds (1793—1867) — angļu mākslinieks — ainavists un marīnists. Jaunībā kalpojis flotē. Kopš 1835. gada Karaliskās akadēmijas loceklis. Strādājis par Drūrileinas teātra dekoratoru. Dikensa draugs, pastāvīgs viņa inscenēto pašdarbības izrāžu dalībnieks.

35

Tomass Nūns Talfūrs (1795—1854) — ievērojams tiesu un sabiedrisks darbinieks, kā arī dramaturgs un kritiķis. Viņš bija viens no pirmajiem, kas ievēroja Dikensa talantu, un rakstnieks viņam veltīja savu «Pikviku». 1841. gadā Talfūrs kopā ar citiem radikāļiem panāca, ka parlaments pieņēma likumu par bērnu darba aizsardzību.

36

Viljams Džērdens (1782—1869) — angļu literāts, «Literatūras avīzes» redaktors no 1817. gada līdz 1850. gadam. 1821. gadā bija viens no Karaliskās literārās biedrības dibināšanas iniciatoriem.

37

Džeka Stro pils» — restorāns, iemīļota angļu rakstnieku un mākslinieku atpūtas viela 18.—19. gs.

38

Griniča — rajons Londonas austrumos. Te atrodas slavenā observatorija.

39

Braitona — aristokrātu iemīļots kūrorts Anglijas dienvidos.

40

Čārlzs Kīns (1811—1868) — angļu aktieris un režisors, pasaulslavenā aktiera Edmunda Ķīna dēls.

41

Džozefs -Grimaldi (1779—1837) — pazīstams angļu klauns, kas uzstājās pantomīmās uz Sedlersvelsas teātra skatuves Londonā. Viņa atmiņas Dikensa redakcijā un ar rakstnieka priekšvārdu iznāca 1838. gadā.

42

Sk. Deivida Rendola rakstu par Dikensu un Bentliju laikraksta «The Times» literārajā pielikumā 1946. gada 12. oktobri. (Autora piezīme.)

43

No nepublicētas vēstules, ko citējusi Jūna Poupa-Henesija «The Times» literārajā pielikumā 1946. gada 2. novembrī. (Autora piezīme.)

44

Lielais Mogols (vārda «mongolis» izkropļota forma) — tā eiropieši sauca musulmaņu dinastijas karaļus, kas no 1526. gada līdz 1858. gadam valdīja Indijā. Iesauku «Lielais Mogols» bieži lieto, apzīmējot neierobežotu valdnieku.

45

Čārlzs Lems (1775—1834) — pazīstams kritiķis, aprakstu autors un dzejnieks.

46

Volters Sevidžs Lendors (1775—1864) — angļu dzejnieks un dramaturgs.

47

Sinekūra (lat. v. sine cura — bez rūpēm) — labi atalgots amats, kas neprasa nekādu darbu.

48

Lords Henrijs Brūems (1778—1868) — angļu valstsvīrs, kas ieņēma augstus administratīvus amatus.

49

Grāfs d'Orsē — francūzis, Londonas modes likumdevējs 19. gs. pirmajā pusē.

50

Lēdija Mārgarela Blesingtone (1799—1849) — angļu romānu rakstniece, sarakstījusi interesantus memuārus «Sarunas ar Baironu».

51

Henrijs Džons Tempis Palmerstons (1784—1865) — angļu valstsvīrs, vigu partijas līderis, vairākkārt bijis ārlietu ministrs. No 1855. gada līdz 1858. gadam un no 1859. gada līdz 1865. gadam bija premjerministrs.

52

Viljams Jūarts Gledstons (1809—1898) — angļu valstsvīrs, liberāļu partijas līderis, premjerministrs (1868—1874, 1880—1885, 1886, 1892—1894).

53

Bībeles mīts stāsta, ka Mozus Sināja kalnā saņēmis no dieva galdiņus ar baušļiem un sludinājis dieva patiesību.

54

Doktors Semjuels Džonsons (1709—1784) — 18. gs. rakstnieks, leksikogrāfs un kritiķis, angļu valodas skaidrojošās vārdnīcas autors.

55

Roberts Litons — angļu diplomāts un romānu rakstnieks. Savus sacerējumus publicēja ar pseidonīmu Ovens Meredits.

56

Persijs Hetringtons Ficdžeralds — angļu rakstnieks un žurnālists. Dikensa piekritējs un draugs.

57

Ralfs Voldo Emersons (1803—1882) — pazīstams amerikāņu dzejnieks un esejists.

58

Ričards Heriss Berems (Tomass Ingoldsbijs) (1788—1845) — pazīstams angļu humorists.

59

Kensingtona — rajons Londonas dienvidu daļā, Dikensa laikā Kensingtona bija Londonas priekšpilsēta ar lielu parku un karaļa pili.

60

Sidnejs Smits (1771—1845) — filozofs un teologs, daudzu grāmatu un rakstu autors.

61

Semjuels Rodžerss (1763—1855) — angļu dzejnieks, kolekcionārs, baņķieris.

62

Ročesle'ras pils ir celta 12. gs. normaņu arhitektūras stilā un slavena ar savu milzīgo kvadrātveida torni.

63

Pārtridžs — tēls H. Fīldinga romānā «Stāsts par Tomu Džonsu Atradeni».

Herberts Bīrboms Trī (1853—1917) — pazīstams angļu aktieris.

65

Volāns — spēle, kas atgādina badmintonu.

66

Tomass Bebingtons Makolijs (1800—1859) — angļu vēsturnieks, publicists un politisks darbinieks. Darba «Anglijas vēsture, sākot ar Jēkaba II kronēšanu» autors.

67

Edisona izdotā žurnāla «Skatītājs» («Spectator») pirmais numurs iznāca 1711. gada 1. martā.

Stīla izdotā žurnāla «Tenkotājs» («Tatler») pirmais numurs iznāca 1709. gada 12. aprīlī.

Goldsmita «Bite» — žurnāls, ko izdeva pazīstamais rakstnieks Olivers Goldsmits 1758. gadā (iznāca 8 numuri).

Runa ir par namiņu, kurā dzimis Semjuels Džonsons.

69

Princis Alberts, Saksijas hercogs (1819—1861) — karalienes Viktorijas vīrs, princis konsorts.

70

Dikenss pārveidojis Roberta Bērnsa dzejoli «Sirds kalnājos mīt man». Vindzorā — sena pilsēta uz dienvidrietumiem no Londonas. Te atrodas Anglijas karaļu rezidence — Vindzoras pils.

71

Serpentīns — ļoti līkumots dīķis Haidparkā.

72

Čartisms — pirmā masu politiskā, proletāriski revolucionārā kustība Anglijā 19. gs. trīsdesmitajos gados. Nosaukums «čartisms» cēlies no «Tautas hartas» — parlamentam adresētas petīcijas, kur bija izklāstītas čartistu prasības.

73

Sempsons Brass — tēls no «Senlietu pārdotavas».

Suņugrāvis — iela Vaitčepelas rajonā. Te dzīvo imigranti, galvenokārt ebreji.

Dzīvosim — redzēsim (tranču v.).

76

Denjels O'Konels (1775—1847) — Īrijas patstāvības aizstāvis.

Autors viņu acīmredzot uzskata par vīru, kas neatzina šķēršļus savā ceļā.

77

Lanselots Gobo — Šekspīra komēdijas «Venēcijas tirgotājs» personāžs, āksts. Citāts ņemts no II cēliena 2. ainas.

78

Norādījums uz Semjuela Kolridža dzejoja «Vecais jūrnieks» (1798) varoni.

79

Vigi — politiska partija, kas nodibinājās 17. gs. septiņdesmitajos astoņdesmitajos gados un pārstāvēja tirdzniecības un banku buržuāzijas augstākos slāņus. Kopš 19. gs. vidus dēvējas par liberāļiem.

80

Lords Frensiss Džefrijs (1773—1850) — angļu kritiķis, aprakstu autors, tiesu darbinieks, «Edinburgas Apskata» («The Edinborough Review») redaktors.

81

Džons Vilsons (1785—1854) — skotu literāts, Edinburgas universitātes ētikas profesors, «Blekvudas Žurnāla» pastāvīgs līdzstrādnieks, kas parakstījās ar pseidonīmu Kristofers Norts.

Ballyhoo (angļu v.) — kņada, troksnis.

83

Vošingtens Ervings (1783—1859) — viens no pirmajiem ievērojamiem amerikāņu rakstniekiem.

84

Doktors Viljams Elerijs Čenings (1780—1842) — pazīstams amerikāņu sabiedrisks darbinieks, garīdznieks, verdzības pretinieks.

85

Angļu vārdu knell — «kapa zvans» un īpašvārdu Nell izrunā vienādi: /nel/.

86

Kvēkeri (angļu valodā quaker — trīcētājs) — protestantu sekta, kas nodibinājās 17. gs. Anglijā ar nosaukumu «Draugu biedrība». 17. gs. sešdesmitajos gados daudz kvēkeru emigrēja uz Ameriku un nodibināja tur Pensilvānijas koloniju. Filadelfija ir Pensilvānijas štata galvaspilsēta.

87

Angļu parlamenta apakšnamā opozīcijas pārstāvji par zīmi, ka nepiekrīt, brēt kā ēzeļi utt.

88

Džons Kvinsijs Edamss (1767—1848) — amerikāņu politisks darbinieks, ASV prezidents (1825—1829), pirmais ASV sūtnis Krievijā (1809—1814).

89

Kāršu spēles paveids.

90

Henrijs Vodsvērts Longfello (1807—1882) — ievērojams amerikāņu dzejnieks.

ˆ Liels akmens, kas šūpojas.

91

Sems Vellers ir viens no «Pikvika kluba piezīmju» varoņiem.

92

Rinda no angļu dzejnieka B. R. Hegera (1783—1826) darba «Himna no Grenlandes ledainajiem kalnājiem».

93

Sv. Pētera katedrāle — viens no ievērojamākajiem renesanses pieminekļiem Romā. Celta 15.—17. gs. Tās celšanā un izdaiļošanā piedalījās lielākie tālaika mākslinieki: Bramante, Mikelandželo, Rafaels.

Angļu vārds dickens nozīmē «velns».

95

Džozefs Pakstons (1803—1865) — angļu dārzkopis un arhitekts. Projektēja 1851. gada izstādei Londonā Kristāla pili. Finansēja avīzi «The Daily News», ko Dikenss nodibināja 1846. gadā.

96

Marks Lemons (1809—1870) — angļu žurnālists, humorists, viens no galvenajiem pazīstamā satīriskā žurnāla «Punch» līdzstrādniekiem. Tuvs Dikensa draugs.

Labības .likumu apkarošanas līgu 1838. gadā nodibināja Mančestras tirgotāji, brīvās tirdzniecības aizstāvji, cīņai par labības muitas atcelšanu. Labības muita ļāva angļu zemes īpašniekiem saglabāt augstas labības cenas. Ar 1846. gada parlamenta bilu muitu atcēla.

98

Spenlovs un Džorkinss — Dikensa romāna «Deivids Koperfīlds» tēli, juristu kantora īpašnieki. Misters Spenlovs izliekas par labu, sirsnīgu, devīgu cilvēku, kas spiests apvaldīt savas jūtas, lai izdabātu šķietami nežēlīgajam un despotiskajam Džorkinsam.

99

Lords Viljams Lems Melbērns (1779—1848) — angļu valstsvīrs, vairāku ministriju darbinieks. 1834. gadā un no 1835. gada līdz 1841. gadam bija premjerministrs.

100

Sātans tāds! Ļaundaris! Es tevi gan ieboksierēšu!

101

Ko! Ko tu teici?! Ak ieboksierēsi, ko? Ak tā! Nu, boksierē vien!

102

Gistavs Flobērs (1821—1880) — izcils franču rakstnieks reālists, plaši pazīstamo romānu «Bovarī kundze», «Jūtu audzināšana», «Salambo» u. c. autors. Flobērs prasīja no rakstnieka zinātnisku pieeju tēlotajai īstenībai un pirmām kārtām — lai autors paliktu objektīvs un vēss pret saviem varoņiem un to pārdzīvojumiem.

103

Trako nams.

104

Charles Dickens and David Copperfield (Čārlzs Dikenss un Deivids Koperfīlds) — virsrakstā likti iniciāļi angļu rakstībā.

105

Džons Pūls (1786—1872) — angļu dramaturgs.

106

Bībeles teiksma vēstī par bagāto un tikumīgo Ijabu. Dievs nolēmis pārbaudīt Iiaba dievbijību un uzsūtījis viņam dažādas nelaimes: atņēmis sievu, bērnus, bagātību, aplipinājis ar lepru utt. Taču Ijabs visu pacietīgi panesis bez kurnēšanas.

107

Šeridens Džeimss Noulss (1784—1862) — angļu dramaturgs.

Frīholderi — t. s. brīvie zemes turētāji, kas maksāja vai nu nelielu, vai tikai nominālu renti galvenajam zemes īpašniekam un varēja piedalīties parlamenta vēlēšanās.

109

Šo lugu sarakstījis Bens Džonsons (1573—1637) — Šekspīra draugs un sacensonis dramaturģijā.

110

Sidnejs Vebs (1859—1947) — angļu sabiedrisks darbinieks, viens no reformistiskās fabiāņu biedrības dibinātājiem. Kopā ar sievu Beatrisi Vebu sarakstīja vairākas grāmatas par Anglijas strādnieku kustības vēsturi. To vidū bija arī darbs «Rūpniecības demokrātija», ko 1899. gadā krievu valodā pārtulkoja V. I. Ļeņins.

111

Džeimss- Bosvels (1740—1795) — angļu lingvista, rakstnieka un leksikogrāfa Semjuela Džonsona biogrāfs un tuvs draugs. Divdesmit gadu laikā ļoti sīki un rūpīgi pierakstīja gan sarunas ar Džonsonu, gan visu, ko viņš darīja.

V. Rasels Breins. Čārlzs Dikenss — neiropsihiatrs. — «The Lonclon Hospilal Gazettc», 1942. g. janv.

113

Viljams Hezlits (1778— 1830) — angļu kritiķis un aprakstu autors.

114

Stounhendža — seno ķeltu akmens celtņu atliekas netālu no Solsberijas. Domā, ka te izpildītas reliģiskas ceremonijas.

115

Molboro — krīta pakalni, kas atrodas pa ceļam no Londonas uz kūrorta pilsētiņu Bātu.

116

Mārgita — kūrorts Kentas grāfistē Anglijas dienvidaustrumu piekrastē.

117

Remsgitā — kūrorta pilsēta Anglijas austrumu piekrastē.

118

Divdesmit vienu (acīti) (tranču v.).

119

Lugas «Henrijs V» IV cēliena 3. ainā karalis Henrijs, kaujas laukā uzrunādams savus cīņas biedrus, saka: ja viņi kritīšot kaujā, viņu vārdi mūžu mūžos palikšot ik angļu ģimenes atmiņā kā vārdi, kas katrā mājā visbiežāk lasāmi.

120

V. H. Vilss — literāts, pastāvīgs Dikensa palīgs izdevumu «Vārdi Katrai Mājai» (1850—1859) un «Apaļš Gads» (1859—1870) rediģēšanā, Dikensa draugs.

121

Meifēra — aristokrātu rajons Londonas rietumdaļā.

122

Vispasaules rūpniecības progresa izstāde Londonā 1851. gadā.

123

Toms Kolinss — pazīstamā angļu rakstnieka Vilkija Kolinsa brālis.

124

Bībele stāsla, ka pravieti Jonu aprijusi valzivs, taču pēc dieva pavēles izspļāvusi uz sauszemes.

125

Henrijs V1ĪI (1491—1547) — Anglijas karalis, pazīstams ar asiņainiem likumiem, kas vērsās pret zemniekiem, ievērojamā utopista T. Mora sodīšanu ar nāvi un ārkārtīgu izlaidību personiskajā dzīvē. Henrijam VIII bija sešas sievas, un divas no tām tika sodītas ar nāvi.

126

Lēdija Godaiva — viduslaiku leģendas varone. Godaiva lūdza savu vīru, varenu feodāli, kas nežēlīgi apspieda savus apakšniekus, pazemināt milzīgos nodokļus. Viņš apsolīja izpildīt sievas lūgumu, ja viņa kaila izjās cauri pilsētai. Godaiva šo noteikumu izpildīja.

127

Lords Tomass Denmens (1779—1854) — pazīstams angļu jurists.

128

Trīs raganas Šekspīra traģēdijā «Makbets». Raganas pareģo Makbeta likteni. Dikenss atsaucās uz Banko vārdiem traģēdijas I cēliena 3. ainā.

129

Džakomo Rosini (1792—1868) opera «Vilhelms Tells» (1829).

130

Viljams I (Viljams Iekarotājs) — Normandijas hercogs, kas 1066. gadā iekaroja Angliju. No 1066. gada līdz 1088. gadam bija Anglijas karalis.

131

Karalis Džons — angļu karalis Jānis Bezzemis (1199—1216).

132

Ņūarka pie Trentas — pilsēta Notingemšīras grāfistē. Tās tuvumā atrodas senas pils drupas, kur 1216. gadā nomira Jānis Bezzemis.

133

Henrijs III — Anglijas karalis, kas valdīja no 1216. gada līdz 1272. gadam.

134

Bikšu lentes ordenis — Anglijas augstākais ordenis, ko dibināja 1350. gadā.

135

Edvards III — Anglijas karalis, kas valdīja no 1327. gada līdz 1377. gadam.

136

Romas katoļu baznīcas vēsture min vairākus gadījumus, kad reizē ievēlēti divi pāvesti (11.—12. gs.). Dikenss acīmredzot domā Lielās šķelšanās laiku (15. gs. sākumā), kad vispirms ievēlēja divus, bet pēc tam pat trīs pāvestus.

137

Mērija Asiņainā (Marija Katoļticīgā; 1516—1558)—Anglijas karaliene (1553—1558), Henrija VIII un Aragonas Katrīnas meita. Pēc uzkāpšanas tronī piespieda parlamentu atcelt likumus, kas Edvarda VI laikā bija izdoti par labu protestantiem, un nežēlīgi apspieda sacelšanos. Ieveda Anglijā inkvizīciju.

138

Tjūdoru dinastija valdīja Anglijā no 1485. gada līdz 1603. gadam.

139

Stjuartu dinastija valdīja Anglijā no 1603 gada līdz 1649. gadam un no 1660. gada līdz 1688. gadam.

140

Džeimss I — Stjuartu dinastijas karalis, kas valdīja Anglijā no 1603. gada līdz 1625. gadam.

141

Čārlzs I — Stjuartu dinastijas karalis, kas valdīja no 1625. gada līdz 1649. gadam. Tika gāzts angļu buržuāziskās revolūcijas laikā un sodīts ar nāvi 1649. gada 30. janvārī.

142

Džeimss II — Čārlza I dēls, Anglijas karalis no 1685. gada līdz 1688. gadam, kad viņu gāza no troņa.

143

Olivers Kromvels (1599—1658) — izcils angļu buržuāziskās revolūcijās darbinieks, Anglijas protektors (1653—1658).

144

Jenkiju zeme — tā Dikenss ironiski dēvē Amerikas Savienotās Valstis.

145

Kārlaila «Stērlinga dzīve» — Kārlaila drauga, dzejnieka Stērlinga biogrāfija.

146

«Hogārtiju briljants» — viens no Tekerija pirmajiem romāniem, kura pilnais nosaukums ir «Stāsts par Semjuelu Titmaršu un lielo Hogārtiju briljantu» (1841).

147

«Liekulības tirgus» — Tekerija ievērojamākais romāns.

148

Zilās grāmatas — parlamenta izdoti krājumi, kuros sakopoti dokumenti par Anglijas valdības darbību. Šādus krājumus izdeva zilos vākos.

149

Krimas kampaņa — Krimas jeb Austrumu karš (1853—1856), karš starp Krieviju un četru valstu — Turcijas, Anglijas, Francijas un Sardīnijas — koalīciju.

150

Unitāriešu baznīca — viens no protestantu baznīcu veidiem, kas radās 19. gs. sākumā. Atšķirībā no ortodoksālās protestantu baznīcas neprasa no saviem locekļiem askētismu.

151

Anglikāņu baznīca — Anglijas oficiālā valsts baznīca. Galīgi izveidojas karalienes Elizabetes I valdīšanas laikā (1558—1603). Pēc savas organizācijas un ceremonijām anglikāņu baznīca ierindojas starp katoļu un protestantu baznīcu. Tā nav atkarīga no Romas pāvesta, tās

152

Vaitčepelas rajons — rajons Londonas ziemeļaustrumos, kurā atradās grausti un kuru apdzīvoja nabadzīgie imigranti un strādnieki.

153

Pils saimniece.

H. Pīrsons, tāpat kā daudzi buržuāziskie kritiķi, nepietiekami novērtē romāna mākslinieciskо un sabiedrisko nozīmi. «Grūtie laiki» pirmām kārtām ir antikapitālistisks darbs. Atcerēsimies A. V. Lunačarska vārdus, ka šis romāns bijis «visspēcīgākais literāri mākslinieciskais trieciens kapitālismam, kādu tas saņēmis tajos laikos, un viens no spēcīgākajiem triecieniem, kādu tas saņēmis vispār». Pīrsonam nav arī taisnība, kad viņš apgalvo, ka «Grūtajos laikos» izpaužas Dikensa neapvaldītais anarhisms. Šo viedokli apgāza jau Bernards Šovs, kas, rakstīdams priekšvārdu vienam no romāna izdevumiem, teica: «Tie ir Kārlis Markss, Kārlails, Raskins, Moriss, Kārpenters, kas saceļas pret mūsu izkurtējušo civilizāciju un sludina, ka drausmīga ir nevis nekārtība, bet mūsu iedibinātā kārtība, ka mūs aplaupa un slepkavo nevis noziedznieki, bet kapitāla magnāti... un ka visa mūsu sociālā sistēma jāsagrauj, jāizrauj ar saknēm un jānoslauka no zemes virsas, lai par tās esamību paliktu vienīgi vēstures hronikās ierakstītas atmiņas.»

Dikenss bija pret revolūciju, taču viņš nebija arī reformists šī vārda tagadējā nozīmē. Nīzdams kapitālistiskās iekārtas nežēlību un netaisnigumu, viņš tiecās pēc dziļām un konsekventām pārmaiņām tālaika iekārtā, kuru viņš ar tādu spēku nosodījis «Grūtajos laikos».

155

Šekspīra traģēdijas «Makbeta» varonim pareģots, ka viņš būs Skotijas karalis. Apņēmies nogalināt karali Dunkanu, Makbets pirms lēmuma izpildes mokās šaubās.

156

Šekspīra traģēdijas «Atēnu Timons» varonis, kas, zaudējis visu mantu, liekulīgo draugu nodots, kļūst par cilvēknīdēju un dzīvo viens alā.

157

Džefersons Briks — Dikensa romāna «Mārtiņš Čezlvits» varonis, visai dedzīgs, jauns amerikāņu žurnālists.

Slavenais romānu rakstnieks, seis Dikenss. (Franču v.)

159

Ā! Slavenais rakstnieks! Msjē ir tik plaši pazīstams uzvārds. O! Kāds gods un cik interesanti redzēt msjē Dikinu! Es katru dienu lasu kādu no msjē grāmatām. (Franču v.)

160

Ļoti jocīga un stipri atgādina kādu man pazīstamu dāmu no Kalē. (Franču v.)

161

Ari Šefers (1795—1858) — holandiešu gleznotājs, kas dzīvoja Parīzē.

162

Veltījums Čārlzam Dikensam, slavenajam romānu rakstniekam (franču v.).

163

Senbernāra klosteris uzcelts pie Senbernāra kalnu pārejas Alpos 10. gs.

Par Birokrātisma ministriju Dikenss sauca vairākas Anglijas valsts iestādes. Romānā «Mazā Dorita» viņš par šo ministriju izsakās šādi: «Birokrātisma ministrija (tas visiem saprotams bez paskaidrojumiem) vienādi vien bijusi pati svarīgākā iestāde valstī. Nevienam sabiedriskam pasākumam nav lemts īstenoties, ja to nav atzinusi par labu Birokrātisma ministrija ...

Tiklīdz noskaidrojās, ka vajag kaut ko darīt, Birokrātisma ministrija agrāk par citām valsts iestādēm uzokšķerēja iespēju nedarīt to, ko vajag.»

165

Personas, kas jāšanas un zirgu skriešanās sacīkstēs pieraksta un savāc derību iemaksas.

166

Par sentledžeru sauc sacīkstes (derbiju), kurās piedalās trīsgadīgi zirgi un kuras notiek kopš 1776. gada ik septembri Donkasterā: Nosaukums saistās ar Svētā Ledžera koledžu, kura sāka šīs sacīkstes rīkot.

167

Džerolds nespēja piedot Dikensam, ka tas, pārliecinājies par nāvessoda atcelšanas neiespējamību, nolēma aprobežoties ar prasību aizliegt publiskos nāvessodus.

Disidenti nepieslienas anglikāņu baznīcai.

Svētā Mārtiņa zāles vietā tagad atrodas Odemzpreses ēka Longeikrā. (Autora piezīme.) ..... •»

170

Viljams Pouels Frits (1819—1909) — angļu gleznotājs.

171

Citāts no Šekspīra lugas «Henrijs IV» (II daļa, III cēliens, 2. aina).

172

Tekerijs nosauc sevi sava romāna «Stāsts par Pendennisu» varoņa vārdā. Pendenniss ir «pilsonis muižniekos». Romāns iznāca no 1848. gada līdz 1850. gadam.

173

Angļu mākslas akadēmija, dibināta 1768. gadā.

Tulkojumā: «Pilsētas Tenkas».

175

Labsirdība (tranču v.).

176

Šekspīra vārdi «saskanīga mājas dzīve» lasāmi lugas «Henrijs IV» III daļā, IV cēlienā, 6. ainā.

177

Vārdi no Šekspīra traģēdijas «Otello» I cēliena 3. ainas.

178

Lyceum teātris uzcelts 1765. gadā. Tajā uzstājās dažādas dramatiskas un muzikālas trupas.

179

Autors te domā 1. kapraci Šekspīra traģēdijas «Hamlets» V cēliena 1. ainā.

180

Lielais norvēģu dramaturgs Henriks Ibsens dzīvoja no 1828. gada līdz 1906. gadam.

181

Verners — tāda paša nosaukuma Bairona traģēdijas varonis.

182

Sēra Sidonsa (1755—1831) — pazīstama angļu aktrise, īpaši slavena ar V. Šekspīra traģēdiju varoņu tēlojumu.

183

Makdufs — tēls V. Šekspīra traģēdijā «Makbets», skotu augstmanis, izcils ar savu drosmi; niknā divkaujā nogalina Makbetu.

184

V. Šekspīrs. «Antonijs un Kleopatra», III cēliena 13. ainā.

185

Trinitihollā — viena no Kembridžas universitātes koledžām.

186

Citāts no V. Šekspīra lugas «Karalis Henrijs IV» I daļas I cēliena 2. ainas.

187

1861. gadā Dikensi dzīvoja Rīdžentparkā, Hanoverterasē 3; 1862. gadā — Sauthaidpārkgeitā 16 («vispretīgākajā namiņā visā Londonā»); 1864. gadā — Haidparkā, Glosterpleisā 57; 1865. gadā — Haidparkā, Somerspleisā 16, un 1866. gadā — Haidparkā, Sautvikpleisā 6. (Autora piezīme.)

188

Malvolio — persona V. Šekspīra komēdijā «Divpadsmitā nakts». Uzpūtīgo Malvolio apmāna, iegalvojot viņam, ka viņā iemīlējusies viņa kundze. Sapņos viņš sevi redz kā augstdzimušās dāmas vīru, pilntiesīgu saimnieku.

189

Tikai viens autors (starp citu, bez kādiem pierādījumiem) min, ka Ellena Tērnana atradusies vilcienā kopā ar Dikensu; ka tā patiešām bijis, var spriest pēc gādības, ko Dikenss pēc katastrofas izrādīja viņai tādā laika posmā, kad viņam bija nopietns pamats vairāk nekā parasti rūpēties par sevi. (Autora piezīme.)

190

Sentdžailsa — katedrāle Oksfordstrītā, ko 1734. gadā cēlis arhitekts Henrijs Flītkrofts (1697—1769). Katedrāles draudzes rajons bija pazīstams ar graustiem «Kovārņu ligzdas».

191

Pirmajā personā (7a/. v.).

Tagadējā Holmdīna Lindengrouvā 31. (Aut. piezīme.)

193

Čārlzs Rīds (1814—1884) — angļu romānu un lugu rakstnieks.

194

Kūnarda līnija — lielākā angļu kuģu būves sabiedrība, ko 1839. gadā dibināja Semjuels Kūnards. Tā uzturēja regulāru satiksmi starp Angliju, Ameriku, Kanādu un citām zemēm.

195

Olivers Vendels Holmss (1809—1894) — amerikāņu esejists un rakstnieks, pēc profesijas ārsts.

196

Viljams Kobets (1762—1835) — progresīvs angļu politisks darbinieks un publicists.

197

Tomass de Kvinsijs (1785—1859) — angļu rakstnieks, kritiķis, ekonomists. Sarakstījis «Opija smēķētāja grēksūdzi», kas savā laikā bija plaši pazīstama visās zemēs, kur runā angliski.

198

V. Šekspīra lugas «Hamlets» I cēliena 5. ainā skan vārdi: «Tā stunda drīz būs klāt, kad man uz mokām sēra ugunī ir jāiet atpakaļ.»

199

Karalis Alfrēds (849—900) valdīja no 871. gada līdz 900. gadam Veseksā, spēcīgākajā anglosakšu karalistē.

200

Bruklinā — Ņujorkas rajons, kas atrodas Longailendas salas rietumdaļā.

201

Ričards Bērbidžs (1567—1619) — angļu aktieris, Šekspīra laikabiedrs, pirmais viņa traģēdiju galveno lomu izpildītājs Globa teātrī.

202

Tomass Betertons (apm. 1635—1710) — pazīstams angļu aktieris.

203

Baustrītā atradās Londonas policijas pārvalde.

204

Čārlzs Samners (1811—1874) — amerikāņu valstsvīrs, verdzības pretinieks.

205

Endrjū Džonsons (1808—1875) — ASV prezidents no 1865. gada līdz 1869. gadam.

Šādu pret prezidentu izvirzītu apvainojumu sauc par «impīčmentu» un to praktizē tikai ārkārtīgi retos gadījumos.

207

Horass Grīlijs (1811 —1872) — Ņujorkas laikraksta «Tribune» dibinātājs.

Tieslietu inni — 13 juridiskas korporācijas, kas dibinātas 19. gs. Inni sagatavo pilntiesīgus advokātus — baristerus, kas drīkst uzstāties visās liesās. Līdz pat šim laikam pastāv četri galvenie inni — Linkolnsinns, Greisinns, Midltempls un Innertempls. Innu nosaukumus vēlāk attiecināja arī uz ēkām, kur atradās korporācijas, un ielām, kur šīs ēkas bija uzceltas.

209

Spāņu taverna atrodas Hempstedā, 18. gs. tā bija iemīļota laupītāju sapulcēšanās vieta.

210

Sers Džon.. Everets Milejs (1829—1896) — angļu gleznotājs.

211

Prerafaelīti — 19. gs. vidus angļu gleznotāju grupa, kas gribēja atdzemdināt Agrās (pirms Rafaela) Renesanses mākslu.

212

Vārdi no V. Šekspīra lugas «Romeo un Džuljeta» II cēliena 6. ainas.